

ΛΑΜΠΡΟΥ ΤΣΑΚΤΣΙΡΑ - ΖΑΧΑΡΙΑ ΟΡΦΑΝΟΥΔΑΚΗ - ΜΑΡΙΑΣ ΘΕΟΧΑΡΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΙ BYZANTINH

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1978

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

1963L

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΡΩΜΑΪΚΗ
ΚΑΙ
BYZANTINΗ

Με απόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὰ
διδασκτικά βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου
καὶ Λυκείου τυπώνονται ἀπὸ τὸν Ὅργανισμό
Ἑκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων καὶ μοιράζον-
ται ΔΩΡΕΑΝ.

ὍΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1973

ΙΣΤΟΡΙΑ ΡΩΜΑΙΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

Με πρόταση της Ελληνικής Κυβερνήσεως, τα
βιβλικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου
και Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό
Εκδόσεως Διαρκείων Βιβλίων και κοστί-
ζουν ΔΥΡΕΑΝ.

ΛΑΜΠΡΟΥ ΤΣΑΚΤΣΙΡΑ
ΖΑΧΑΡΙΑ ΟΡΦΑΝΟΥΔΑΚΗ
ΜΑΡΙΑΣ Σ. ΘΕΟΧΑΡΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

(146 π.Χ. - 1453 μ.Χ.)

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1978

ΛΑΜΠΡΟΥ ΤΣΑΚΤΣΙΡΑ
ΧΑΡΑΡΙΑ ΟΡΦΑΝΟΥΔΑΚΗ
ΜΑΡΙΑΣ Ξ. ΘΕΟΧΑΡΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ - ΜΕΡΟΣ Β'
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

- Ο φιλόλογος καθηγητής Τσακτσίρας Λάμπρος έγραψε τό Α' μέρος (ΙΣΤΟΡΙΑ ΡΩΜΑΪΚΗ), τό Β' μέρος (ΠΡΟΣ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΜΕΣΑΙΩΝΑ), τό κεφάλαιο 3 του Γ' μέρους (Ο ΑΡΑΒΙΚΟΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ 9ο ΑΙΩΝΑ μ.Χ.) και τό κεφάλαιο 3 του Δ' μέρους (ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΔΥΤΙΚΟΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΣΜΟ).

- Ο φιλόλογος καθηγητής Όρφανουδάκης Ζαχαρίας έγραψε τό Γ' μέρος (ΚΥΡΙΩΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΠΟΧΗ), έκτός από τό κεφάλαιο 3, και τό Δ' μέρος (ΥΣΤΕΡΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΠΟΧΗ), έκτός από τό κεφάλαιο 3.

- Η θυζαντινολόγος Θεοχάρη Μαρία έγραψε τίς ένόττες πού αναφέρονται στην τέχνη και επιμελήθηκε την εικονογράφηση του βιβλίου.

- Όπου δέν αναφέρεται άλλος μεταφραστής, ή μετάφραση των κειμένων έχει γίνει από τούς συγγραφείς του αντίστοιχου κεφαλαίου.

- Οί χάρτες του βιβλίου, όπου δέν αναφέρεται άλλο όνομα, φιλοτεχνήθηκαν από τό Α. Τσακτσίρα.

Τὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος, ὅπως ξέρουμε, τὴ χωρίζουμε σὲ τρεῖς περιόδους: **ΑΡΧΑΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ, ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ, ΝΕΩΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ.**

Στὸ περσινὸ βιβλίο τῆς ἱστορίας ἐξετάσαμε ἓνα μέρος τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ γνωρίσαμε τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες καὶ τοὺς Ρωμαίους, ὡς τὴν ἐποχὴ πού κατέκτησαν τὴν Ἑλλάδα (146 π.Χ.).

Τὴν περίοδο τῆς ἱστορίας πού ἀρχίζει ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτό, ἀπὸ τὰ μέσα δηλαδὴ τοῦ 2ου αἰώνα π.Χ., καὶ τελειώνει στὰ μέσα τοῦ 15ου αἰώνα μ.Χ. θὰ ἐξετάσουμε στὸ φετινὸ μας βιβλίο. Ἡ ὕλη μας λοιπὸν ἀπλώνεται χρονολογικά σ' ἓνα τμῆμα, τὸ τελευταῖο, τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ σ' ὀλόκληρη τὴ μεσαιωνική.

Μέσα στὰ χρόνια βέβαια αὐτὰ δημιουργήθηκαν ἀξιόλογοι πολιτισμοὶ ἀπὸ λαοὺς πού ἐζησαν σὲ διάφορα σημεῖα τοῦ πλανήτη μας. Ἐμεῖς ὅμως θὰ περιοριστοῦμε στὴν ἐξέταση ἐκείνων τῶν λαῶν πού, μὲ τρόπο ἄμεσο ἢ ἔμμεσο, ἐπηρέασαν τὴν ἐλληνικὴ ἱστορία καὶ διαδραμάτισαν κάποιο ρόλο στὴ διαμόρφωσή της. Φυσικά, στὸ κέντρο τοῦ ἐνδιαφέροντός μας θὰ βρίσκεται ἡ ἴδια ἡ ἐλληνικὴ ἱστορία. Ἐτσι λοιπὸν, θὰ ἐξετάσουμε πρῶτα τὴν ἱστορία τοῦ ρωμαϊκοῦ καὶ στὴ συνέχεια τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καί, σὲ δεῦτερο ἐπίπεδο, τὴν ἱστορία τῶν δυτικοευρωπαϊκῶν κρατῶν καὶ τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου.

Τὸ βιβλίο εἶναι χωρισμένο στὰ ἀκόλουθα τέσσερα μέρη:

ΜΕΡΟΣ Α': Περιλαμβάνει τὴν ἱστορία τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 2ου αἰώνα π.Χ. ὡς τὴς ἀρχές τοῦ 4ου αἰώνα μ.Χ.

ΜΕΡΟΣ Β': Ἐξετάζει τὴ διαμόρφωση τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἔκανε πρωτεύουσά του τὴν Κωνσταντινούπολη (330 μ.Χ.) ὡς τὴν ἀρχὴ τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου (610 μ.Χ.), καθὼς καὶ τὴ δημιουργία τῶν γερμανικῶν κρατῶν στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη.

ΜΕΡΟΣ Γ': Περιλαμβάνει τὴν ἱστορία τῆς κυρίως βυζαντινῆς ἐποχῆς, ἀπὸ τὸ 610 ὡς τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπὸ τοὺς σλαβοφόρους (1204). Ἐξετάζονται ἀκόμη τὸ ἀραβικὸ κράτος καὶ τὰ κράτη τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.

ΜΕΡΟΣ Δ': Ἐξετάζει τὴν ὑστεροβυζαντινὴ ἐποχὴ ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ 1204 καὶ φτάνοντας ὡς τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης (1453) καὶ τὴν κατάκτηση τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν περιοχῶν ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Στὰ ἴδια χρονικὰ πλαίσια ἐξετάζεται καὶ ἡ διαμόρφωση τοῦ δυτικοευρωπαϊκοῦ κόσμου.

ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ (146 π.Χ. – 330 μ.Χ.)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Γύρω στα μέσα του 2ου αιώνα π.Χ. η Ρώμη ήταν το πιο ισχυρό κράτος του αρχαίου κόσμου. Για να φτάσει ως εδώ χρειάστηκε να κάνει πολλούς και μεγάλους πολέμους και να υποτάξει πολλούς λαούς.

Στήν αρχή αγωνίστηκε εναντίον των γειτονικών της λαών και ως τα μέσα του 3ου αιώνα π.Χ. κατόρθωσε να κυριαρχήσει στην Ίταλία. Στη συνέχεια στράφηκε εναντίον της Καρχηδόνας και ύστερα από σκληρούς αγώνες την υπέταξε και άπλωσε την κυριαρχία της στη Δυτική Μεσόγειο.

Από το δεύτερο αιώνα π.Χ. η Ρώμη, συνεχίζοντας την επεκτατική της πολιτική, έστρεψε την όρμη της προς τις χώρες της ελληνιστικής Ανατολής και, ως το 146 π.Χ. υπέταξε την Ελλάδα. Λίγο αργότερα δημιούργησε τις πρώτες κτήσεις στη Μ. Ασία (Πέργαμος). (ΧΑΡΤ. 1).

Αρχίζοντας λοιπόν από αυτό το χρονικό σημείο (μέσα του 2ου αιώνα τις αρχές του 4ου αιώνα μ.Χ. Οι μεγάλες ενότητες που θα μελετήσουμε είναι:

Κεφ. 1– Τό ρωμαϊκό κράτος στα μέσα του 2ου αλ. π.Χ. – Η ρωμαιοκρατία στην Ελλάδα.

Κεφ. 2– Κοινωνικά προβλήματα – Προσπάθειες μεταρρυθμίσεων. Οι εμφύλιοι πόλεμοι.

Κεφ. 3– Οι αυτοκρατορικοί χρόνοι.

ΤΟ ΡΩΜΑΪΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 2ου ΑΙ. Π.Χ. – Η ΡΩΜΑΙΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Στά μέσα του 2ου αϊ. π. Χ. η Ρώμη, ύστερα από μία σειρά κατακτητικών πολέμων, έγινε τό μεγαλύτερο καί ισχυρότερο μεσογειακό κράτος. Οί πόλεμοι αὐτοί, ἡ γρήγορη ἐξάπλωση, πού μεταμόρφωσε τό μικρό ἀγροτικό κράτος τῆς Ρώμης σέ πανίσχυρη δύναμη, ὁ ἀπότομος πλουτισμός καί οἱ ἐπαφές μέ τοὺς κατακτημένους λαοὺς εἶχαν σάν συνέπεια βαθιές μεταβολές στή ρωμαϊκή κοινωνία, στήν οἰκονομία καί στόν τρόπο ζωῆς.

– Στό δρόμο τῆς ἐπέκτασής της ἡ Ρώμη συνάντησε τήν Ἑλλάδα. Ἡ ἐπαφή μέ τό μεγάλο ἑλληνικό πολιτισμό θά γίνεи ἀφορμή νά καλλιεργήσουν καί οἱ Ρωμαῖοι τίς τέχνες καί τὰ γράμματα καί νά θάλουν τίς βάσεις τοῦ δικοῦ τους πολιτισμοῦ.

– Ὁ πλοῦτος καί ἡ δύναμη τῆς Ρώμης στηρίχθηκαν πάνω στήν οἰκονομική ἐκμετάλλευση τῶν κατακτημένων περιοχῶν, τῶν «ἐπαρχιῶν» της. Τῇ μοίρα τῶν κατακτημένων ἀκολουθοῦν καί οἱ Ἕλληνες πού, χάνοντας τήν πολιτική τους ἐλευθερία, περνοῦν σέ μία περίοδο παρακμῆς.

α. ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΩΝ

Ι. Συνέπειες στην Οικονομία

Πρίν από τις μεγάλες κατακτήσεις, η οικονομία του ρωμαϊκού κράτους στηριζόταν αποκλειστικά σχεδόν στη γεωργία και συγκεκριμένα στα μικρά και μεσαία αγροκτήματα. Όμως οι Ρωμαίοι αγρότες, που συγκροτούσαν κυρίως το στρατό της Ρώμης, αναγκάστηκαν στα χρόνια των κατακτητικών πολέμων να εγκαταλείψουν τη γη τους και να ακολουθήσουν μακρινές και μακροχρόνιες εκστρατείες. Πολλοί απ' αυτούς σκοτώθηκαν ενώ όσοι γύριζαν έβρισκαν τα κτήματά τους παραμελημένα και, για να ξαναρχίσουν την καλλιέργεια, δανείζονταν χρήματα με πολύ μεγάλους τόκους. Έπειδή όμως τα αγροτικά προϊόντα, και ιδιαίτερα το σιτάρι, έφταναν από τις κατακτημένες χώρες πολύ φτηνά, οι αγρότες δεν μπορούσαν να πουλήσουν την παραγωγή τους. Στο τέλος ο συναγωνισμός των ξένων προϊόντων και τα χρέη τους έφερναν σε πολύ δύσκολη θέση και οι περισσότεροι έχαναν τα κτήματά τους, που τά έπαιρναν οι μεγάλοι γαιοκτήμονες και τά πρόσθεταν στα δικά τους.

Γεωργία

Έτσι τα μικρά και μεσαία αγροκτήματα εξαφανίστηκαν σιγά σιγά και αντικαταστάθηκαν από τα πολύ μεγάλα κτήματα, που είναι γνωστά με την ονομασία *λατιφούντια* (*latifundia*). (Κείμενα 1, 2, 3).

Στα λατιφούντια χρησιμοποιήθηκαν μαζικά δούλοι για την καλλιέργεια. Οι δούλοι αυτοί ήταν κυρίως αιχμάλωτοι των κατακτητικών πολέμων, έφταναν στη Ρώμη σε μεγάλους αριθμούς και, εκτός από την καλλιέργεια, χρησιμοποιήθηκαν σε κάθε λογής εργασία.

Ο κλάδος της οικονομίας που ωφελήθηκε από την εξάπλωση της Ρώμης ήταν τό εμπόριο. Κυρίως γίνονταν εισαγωγές γεωργικών προϊόντων, ειδών πολυτελείας και πρώτων ύλων. Οι Ρωμαίοι όμως δεν παρουσίασαν ιδιαίτερη επίδοση σ' αυτόν τον τομέα και τό μεσογειακό εμπόριο εξακολούθησε να βρίσκεται στα χέρια των Ελλήνων. Σχετική ανάπτυξη παρουσίασε και ή βιοτεχνία. Έδω, τή θέση των μικρών βιοτεχνικών εργαστηρίων τήν πήραν μεγάλες επιχειρήσεις, που άπασχολούσαν δούλους.

Εμπόριο
Βιοτεχνία

Ιδιαίτερη ανάπτυξη παρουσίασαν στη Ρώμη οι χρηματιστικές επιχειρήσεις, όπως ή κατασκευή δημόσιων έργων, ό δανεισμός χρημάτων με μεγάλους τόκους κτλ. Περισσότερα όμως κέρδη έδινε ή έκμετάλλευση των φόρων που πλήρωναν οι κατακτημένες επαρχίες. Τους φόρους αυτούς τούς νοίκιαζε τό κράτος για ένα όρισμένο ποσό κάθε χρόνο σε επιχειρηματίες, που λέγονταν *δημοσιώνες*. Οι δημοσιώνες έπαιρναν έτσι τό δικαίωμα να εισπράξουν τούς φόρους τής περιοχής που είχαν νοικιάσει και φρόντιζαν να κερδίσουν όσο περισσότερα μπορούσαν, καταπιέζοντας τούς φορολογούμενους.

Επιχειρήσεις

II. Συνέπειες στον πολιτικό και κοινωνικό τομέα

Ἡ προσέγγιση τῶν τάξεων, πού εἶχε κατορθωθεῖ τόν 5ο αἰ. π. Χ., διαταράχθηκε τώρα καί τό χάσμα ἀνάμεσα στούς πλούσιους καί τοὺς φτωχοὺς ἐγίνετο πολὺ μεγάλο. Τό κέντρο τῆς πολιτικῆς δύναμης μετατοπίστηκε ἀπὸ τῆ λαϊκῆ Συνέλευση στὴ Σύγκλητο καί ἡ Ρώμη ἄρχισε νά γίνεταί τὸ 2ο αἰ. π. Χ. ἀριστοκρατικὴ δημοκρατία. Στὴ ρωμαϊκὴ κοινωνία διαμορφώθηκαν οἱ ἀκόλουθες τάξεις:

Ἡ τάξη τῶν συγκλητικῶν: Τὴν ἀποτελοῦσαν οἱ οἰκογένειες τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων. Ἡ οἰκονομικὴ τους βάση ἦταν τὰ λατιφούντια, χωρὶς αὐτὸ νά ἀποκλείει καί τὴν ἀνάμιξή τους σὲ χρηματιστικὲς ἐπιχειρήσεις. Ἀπὸ τὴν τάξη αὕτῃ προέρχονταν, σχεδόν ἀποκλειστικά, τὰ μέλη τῆς Συγκλήτου πού, γιὰ νά διατηρήσουν μόνιμα τὸ ἀξίωμά τους, δὲ δίσταζαν νά καταφύγουν στὴ δωροδοκία καί στὴν ἐξαγορά τῆς ψήφου τῶν Ρωμαίων πολιτῶν.

Οἱ νίκες στοὺς μεγάλους πολέμους ἀνέβασαν πολὺ τὸ γόητρο τῆς Συγκλήτου. Αὕτῃ ἀποφάσιζε οὐσιαστικά γιὰ τὰ μεγάλα ζητήματα πού ἀπασχολοῦσαν τὸ κράτος, ὅπως οἱ πόλεμοι, οἱ συνθήκες, ἡ χορήγηση τῶν μεγάλων ἀξιομάτων κ.ἄ. Εἶχε ἀκόμη τὸν ἔλεγχο τοῦ δημόσιου ταμείου καί τῆς δικαιοσύνης. Ἔτσι οἱ συγκλητικοὶ ἐγίναν παντοδύναμοι, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι πολῖτες ἔχασαν σιγὰ σιγὰ τὸν ἔλεγχο τῆς πολιτείας.

Οἱ ἱππεῖς: Τὴν τάξη αὕτῃ ἀποτελοῦσαν οἱ Ρωμαῖοι πού ἀσχολήθηκαν μὲ χρηματιστικὲς ἐπιχειρήσεις καί πλούτισαν, δηλαδή οἱ «πλούσιοι τοῦ χρήματος». Ἡ πολιτικὴ θέση τῆς τάξης αὐτῆς δέν ἦταν σταθερὴ. Πολλές φορές κρατοῦσαν ἐχθρική στάση ἀπέναντι στοὺς συγκλητικούς, ἐπειδὴ οἱ τελευταῖοι τοὺς ἐκλείναν τὸ δρόμο πρὸς τὴν ἐξουσία, καί ἄλλοτε συμμαχοῦσαν μαζί τους.

Ὁ λαὸς τῆς Ρώμης: Ἡ τελευταία καί μεγαλύτερη σὲ ἀριθμὸ τάξη τῶν Ρωμαίων πολιτῶν περιλάμβανε τοὺς ἀγρότες πού εἶχαν χάσει τὰ κτήματά τους καί συγκεντρώθηκαν στὴ Ρώμη, ὅσους μικροτεχνίτες εἶχαν κλείσει τὰ ἐργαστήριά τους καί πολλοὺς ἐλεύθερους ἐργάτες πού δύσκολα ἐβρίσκαν ἀπασχόληση, ἐπειδὴ εἶχε καθιερωθεῖ ἡ ἐργασία τῶν δούλων. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δέν εἶχαν μόνιμο εἰσόδημα καί στηρίζονταν στίς κρατικὲς διανομὲς τροφίμων καί στίς δωρεές τῶν πλουσίων. Κάτω ἀπ' αὐτὲς τίς συνθήκες ἄρχισαν νά χάνουν σιγὰ σιγὰ τὴν πολιτικὴ τους συνείδηση καί ἔφτασαν σὲ σημεῖο νά πουλοῦν ἀκόμη καί τὴν ψήφο τους.

Οἱ δούλοι: Ἐκτός ἀπὸ τίς τάξεις τῶν ἐλεύθερων πολιτῶν, ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ρώμης τὸ ἀποτελοῦσαν οἱ δούλοι. Προέρχονταν ἀπὸ τοὺς αἰχμαλώτους τῶν πολέμων, πού τοὺς πουλοῦσαν οἱ νικητὲς στρατηγοί, κι ἀπὸ ἄρπαγές πειρατῶν. Ὑπῆρχαν πολλὰ κέντρα ἐμπορίου δούλων καί τὸ πιὸ σημαντικὸ ἦταν ἡ Δῆλος.

Στὴ Ρώμη οἱ δούλοι ἦταν ἰδιοκτησία τῶν κυρίων τους καί ἀποτελοῦσαν ἀπλὰ ἐργαλεῖα. Οἱ συνθήκες τῆς ἐργασίας καί τῆς ζωῆς τους ἦταν ἐλεεινές. Δούλευαν χωρὶς ἀνάπαυση καί πολλές φορές ἄλυσσοδεμένοι, τοὺς

έδιναν λίγη και κακής ποιότητας τροφή και δέν τούς επέτρεπαν νά δημιουργήσουν οικογένεια. Γιά τό παραμικρό παράπτωμα τούς τιμωρούσαν μέ βαριές ποινές, όπως τό μαστίγωμα, και τούς θανάτωναν μέ σταυρικό (ἀτιμωτικό) θάνατο. Κάπως καλύτερη ήταν ή ζωή τών δούλων πού εργάζονταν στά σπίτια τών Ρωμαίων (οἰκιακοί δοῦλοι). Κι αὐτό ὁμως εξαρτιόταν ἀπό τόν κύριο τους.

Ήταν φυσικό λοιπόν οἱ δοῦλοι νά μισοῦν τά ἀφεντικά τους. Τό μίσος αὐτό ἐκδηλωνόταν μέ παθητική ἀντίσταση (παραμέληση τῆς δουλειᾶς) και μέ συχνές ἐξεγέρσεις, πού ήταν ὁμως σπασμωδικές και ἀνοργάνωτες. Στίς ἐξεγέρσεις αὐτές ἐπαιρναν μέρος πολλές φορές και οἱ φτωχοί ἐλεύθεροι πολίτες, πού τούς ἔνωνε μέ τούς δούλους τό κοινό μίσος κατά τών πλουσίων.

III. Οἱ συνέπειες στόν τρόπο ζωῆς. Ἡ ἀντίδραση - Κάτω

Ἡ ἐξάπλωση τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους πρὸς τήν Ἀνατολή ἀλλά και τό πλῆθος τών δούλων και τών ἄλλων ξένων πού ἔφταναν ἀπό τήν περιοχή αὐτή στη Ρώμη, ἔγιναν ἀφορμή νά γνωρίσουν οἱ Ρωμαῖοι ἕνα νέο τρόπο ζωῆς, πού τόν χαρακτήριζε ή πολυτέλεια και ή ἀνεση. Οἱ ἀνώτερες τάξεις τῆς ρωμαϊκής κοινωνίας γοητεύτηκαν ἀπό τίς καινούργιες συνήθειες και ρίχτηκαν χωρίς μέτρο στην ἀπόλαυση τοῦ πλοῦτου τους, ἐγκαταλείποντας τήν πατροπαράδοτη ρωμαϊκή ἀπλότητα.

Γενικά προσπαθοῦσαν νά κάνουν ἐπίδειξη τοῦ πλοῦτου τους σέ κάθε ἐκδήλωση τῆς καθημερινῆς ζωῆς (Κεῖμ. 4).

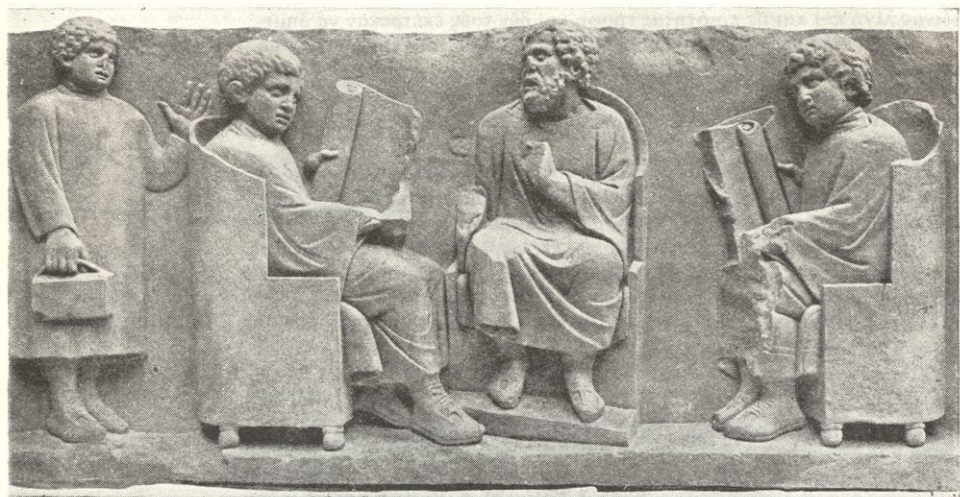
Ὅμως ὁ πλούτος και ή ὑπερβολική πολυτέλεια ἔφεραν και τή διαφθορά. Τά παλιά, ἀγνά ήθη περιφρονήθηκαν, ὁ θεσμός τοῦ γάμου ἔχασε τήν ἐροτότητά του και ή οικογενειακή ζωή διαταράχτηκε σοβαρά.

Ἡ κρίση πού περνοῦσε ή ρωμαϊκή κοινωνία δέν μπορούσε νά μή δημιουργήσει ἀντιδράσεις. Χαρακτηριστική εἶναι ή προσπάθεια πού ἔκανε ὁ Ρωμαῖος πολιτικός και ἱστορικός συγγραφέας Κάτω.

Ὁ Κάτω ἐκλέχτηκε τό 184 π.Χ. τιμητής¹ και προσπάθησε νά καταπολεμήσει τή διαφθορά θάζοντας μεγάλους φόρους στά εἶδη πολυτελείας και διώχνοντας ἀπό τή Σύγκλητο και τά ἄλλα ἀξιώματα ὅσους δέν ήταν ἄξιοι νά τά κατέχουν. Καταπολέμησε ἀκόμη, μαζί μέ τίς συνήθειες πού εἶχαν ἔρθει ἀπό τήν Ἀνατολή, και τήν ἐλληνική μόρφωση, γιατί νόμιζε ὅτι και αὐτή συντελοῦσε στην ἠθική κατάπτωση τών Ρωμαίων. Ὅμως τά αἷτια τῆς κρίσης ήταν πιό βαθιά, γι' αὐτό ὁ ἀγώνας τοῦ Κάτω δέν εἶχε κανένα οὐσιαστικό ἀποτέλεσμα (Κεῖμ. 5).

Ἡ ἀντίδραση

1. Τό ἀξίωμα τοῦ «τιμητή» καθιερώθηκε στη Ρώμη τόν 5ο αἰ. π.Χ. Οἱ τιμητές ήταν δύο και, ἐκτός ἀπό τίς ἄλλες δικαιοδοσίες τους, εἶχαν τό δικαίωμα νά διαγράφουν ἀπό τήν τάξη τών συγκλητικῶν ή τῶν ἱππέων ὅσους θεωροῦσαν ἀνάξιους.

Δάσκαλος καὶ μαθητές. Τμήμα ἀπὸ ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο ἑνὸς πλοῦσιου ἐμπόρου ἀπὸ τοῦς Τρεθήρους. Δυὸ παιδιὰ κάθονται σὲ πολυθρόνες κρατώντας εἰλητάρια. Ἀνάμεσά τους κάθεται ὁ δάσκαλος. Ἐνὰ τρίτο παιδί ἦρθε καθυστερημένο καὶ δέχεται παρατηρήσεις ἀπὸ τὸ δάσκαλο. 2ος αἰώνας μ.Χ. Μουσεῖο Τρεθήρων.

6. Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΟΥΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

Ὡς τὸν 3ο αἰ. π.Χ. οἱ Ρωμαῖοι δὲν εἶχαν νά παρουσιάσουν σχεδόν τίποτε ἀξιόλογο στὸν πολιτιστικὸ τομέα. Ἡ ἀνάπτυξή τους ἄρχισε κυρίως ἀπὸ τότε πού ἦρθαν σέ ἐπαφή μὲ τὸν ἐλληνικὸ πολιτισμὸ καὶ δέχτηκαν τὴν ἐπίδρασή του. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ φράση τοῦ μεγάλου Ρωμαίου ποιητῆ Ὁράτιου: «Ἡ κατακτημένη Ἑλλάδα ὑπέταξε τὸν τραχὺ κατακτητὴ καὶ ἔφερε τίς τέχνες στὸ ἀγροτικὸ Λάτιο».

Ἡ γνωριμία μὲ
τὸν ἐλληνικὸ
πολιτισμὸ

Ἡ γνωριμία τῶν Ρωμαίων μὲ τὸν ἐλληνικὸ πολιτισμὸ ἐγίνε μὲ πολλοὺς τρόπους. Μία πρώτη ἐπαφή πραγματοποιήθηκε μὲ τίς ἐλληνικὲς ἀποικίες τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἀπὸ τὸν 3ο αἰ. π.Χ. Κυρίως ὁμως οἱ δύο λαοὶ ἦρθαν σέ στενὴ ἐπαφή, ὅταν ἡ Ἑλλάδα κατακτήθηκε ἀπὸ τὴ Ρώμη. Τότε χιλιάδες Ἑλληνες δοῦλοι ἔφτασαν στὴν Ἰταλία καὶ οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς, ἐπειδὴ ἦταν μορφωμένοι, ἐγιναν οἰκιακοὶ δοῦλοι σέ σπίτια πλοῦσιων Ρωμαίων. Ἀκόμη καὶ πολλοὶ «ἐλεύθεροι» μὲ κάποια εἰδικότητα (γιατροί, ἡθοποιοί, ρήτορες, δάσκαλοι) ἦρθαν νά ἐργαστοῦν στὴν πλοῦσια Ρώμη. Ὅλοι αὐτοὶ συνέβαλαν, περισσότερο ἴσως ἀπὸ ὅτιδήποτε ἄλλο, στὴ διάδοση τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος.

Ἡ Ἀκαδημία τοῦ Πλάτωνα. Οἱ ἐπτά σοφοί
τῆς Ἑλλάδας. Ψηφιδωτό ἀπ' τὴν Πομπηία.
Νεάπολη, Ἑθνικὸ Μουσεῖο.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, πολλοὶ Ρωμαῖοι γνώρισαν οἱ ἴδιοι τὴν Ἑλλάδα, εἴτε σάν στρατιῶτες εἴτε σάν ἔμποροι. Κι ὅταν ἀργότερα τὸ πολιτιστικὸ τους ἐπίπεδο ἀνέβηκε ἀρκετά, ὅσοι Ρωμαῖοι μπορούσαν, ἔρχονταν γιὰ νὰ γνωρίσουν ἀπὸ κοντὰ τὴ χώρα τοῦ μεγάλου πολιτισμοῦ.

Ἡ ἐπίδραση τοῦ ἑλληνισμοῦ φάνηκε καὶ ἀπὸ τὴ γρήγορη καὶ πλατιά διάδοση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Οἱ πλούσιοι φρόντιζαν νὰ ἔχουν στὰ σπίτια τους Ἑλληνες δάσκαλους, δούλους ἢ ἐλεύθερους, γιὰ τὰ παιδιά τους, ἐνῶ στὴ Ρώμη ἄνοιξαν σχολεῖα κάθε βαθμίδας πού διδασαν τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, τὴ λογοτεχνία, τὴ φιλοσοφία καὶ τὴ ρητορική. Ἀκόμη πολλοὶ Ρωμαῖοι, γιὰ νὰ δλοκληρώσουν τὴ μόρφωσή τους, ἔρχονταν στὴν Ἑλλάδα καὶ φοιτοῦσαν στὶς μεγάλες φιλοσοφικὲς καὶ ρητορικὲς σχολές τῆς ἐποχῆς, πού ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἀκμάζουν στὴν Ἀθήνα, στὴ Ρόδο καὶ ἄλλου. «Στὰ μέσα τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. κάθε Ρωμαῖος πού ἤθελε νὰ θεωρεῖται μορφωμένος ἔπρεπε νὰ ξέρει ἑλληνικά».¹

Αὐτὴ ἡ τόσο στενὴ ἐπαφή μὲ τὴν Ἑλλάδα εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τὴν καλλιέργεια καὶ τῆς λατινικῆς γλώσσας καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ρωμαϊκῆς λογοτεχνίας. Στὴν ἀρχὴ οἱ Ρωμαῖοι συγγραφεῖς μιμήθηκαν τὰ ἑλληνικά πρότυπα καὶ μάλιστα ὁ πρῶτος «λατίνος» συγγραφέας, ὁ *Λίβιος Ἀνδρόνικος*, ἦταν Ἑλληνας ἀπελεύθερος² ἀπὸ τὸν Τάραντα καὶ μετέφρασε στὰ λατινικά τὴν «Ὀδύσεια» καὶ πολλὰ ἑλληνικά δράματα. Σιγὰ σιγὰ ὅμως διαμορφώθηκε ρωμαϊκὴ λογοτεχνία, ἂν καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐπίδραση διατηρήθηκε γιὰ πολὺ ἀκόμη. Ἀπὸ τοὺς πῖο ἀξιόλογους ἐκπρόσωπους τῶν γραμμάτων στὴ Ρώμη ἦταν ὁ ποιητὴς *Κόιντος Ἐννιος*, πού ἔγραψε ἕνα ἔπος μὲ θέμα τὴν ἱστορία τῆς Ρώμης, καὶ οἱ σατιρικοὶ ποιητὲς *Πλάτος* καὶ *Τερέντιος*, πού ἔγραψαν κωμωδίες γιὰ τὸ θέατρο.

Σημαντικὸ ρόλο στὴ διάδοση τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἀλλὰ καὶ στὴν ἀνάπτυξη τῆς ρωμαϊκῆς λογοτεχνίας, διαδραμάτισαν οἱ φιλολογοι-

*Τὰ ρωμαϊκά
γράμματα*

1. Μ. CAPPY, *Ρωμαϊκὴ ἱστορία*, Α. 395

2. ἀπελεύθερος: ὁ δούλος πού τοῦ χάριζε τὴν ἐλευθερία ὁ κύριός του ἢ τὴν ἐξαγόραζε ὁ ἴδιος.

κοί καί καλλιτεχνικοί κύκλοι. Οί πνευματικές αὐτές συντροφίες ὑποστηρίζονταν συνήθως ἀπό πλούσιους καί ἰσχυροὺς φιλότεχνους Ρωμαίους. Ἀπὸ τοὺς πρῶτους εἶναι ὁ κύκλος πού δημιούργησε ὁ Σκιπίων Αἰμιλιανὸς καί περιλάμβανε, ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους, τὸν Ἑλληνα ἱστορικό Πολύβιο καί τὸ φιλόσοφο Παναίτιο.

Ἡ γλυπτική

Οἱ Ρωμαῖοι στρατηγοὶ πού κατάρτησαν τὴν Ἑλλάδα λεηλάτησαν τίς ἐλληνικὲς πόλεις καί ἔφεραν μεγάλες ποσότητες καλλιτεχνικῶν θησαυρῶν στὴν πατρίδα τους. Οἱ πλατεῖες, οἱ δρόμοι καί τὰ δημόσια κτίρια τῆς Ρώμης στολίστηκαν μὲ ἐλληνικὰ γλυπτά. Ὅλα αὐτὰ προκάλεσαν τὸ θαυμασμό τῶν Ρωμαίων καί ὁ καθένας ἤθελε νὰ ἔχει στό σπίτι του συλλογὲς ἀπὸ ἐλληνικὰ ἔργα τέχνης. Γι' αὐτὸ στά ἐλληνικὰ ἔργαστήρια ἀγαματοποιίας, ἀλλὰ καί σέ ἀνάλογα ἔργαστήρια τῆς Ρώμης πού τὰ ἀνοίξαν Ἕλληνες καλλιτέχνες, κατασκευάζονταν συνέχεια ἀντίγραφα κλασικῶν γλυπτῶν.

γ. ΟΙ ΕΠΑΡΧΙΕΣ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Διοίκηση

Μὲ τὸν ὄρο «ἐπαρχία» οἱ Ρωμαῖοι ὀνόμαζαν κάθε κατακτημένη περιοχὴ ἐκτὸς Ἰταλίας. Τυπικὰ ἡ διοίκηση κάθε ἐπαρχίας ρυθμιζόταν μὲ ἓνα «Νόμο περὶ ἐπαρχίας», ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα τίς κυβερνοῦσαν ὅπως ἔκριναν σωστά οἱ διοικητὲς τους. Αὐτοὶ διορίζονταν γιὰ ἓνα χρόνον ἀπὸ τὴ Σύγκλητον καί συγκέντρωναν τὴ στρατιωτικὴ καί τὴν πολιτικὴ ἐξουσία. Μόλις ἀναλάμβαναν τὴ διοίκηση καθόριζαν, μ' ἓνα διάταγμα, πῶς θὰ κυβερνήσουν.

Σέ μερικές κατακτημένες πόλεις οἱ Ρωμαῖοι εἶχαν παραχωρήσει ὀρισμένα προνόμια, ὅπως ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοὺς φόρους ἢ ἀπὸ τὴ στρατιωτικὴ κατοχὴ. Ἀκόμη, εἶχαν παραχωρήσει σέ μερικοὺς πολίτες τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτη. Γενικά ὅμως οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν ἦταν «οἱ κατακτιημένοι». Ἡ ζωὴ καί ἡ τύχη τους βρίσκονταν στά χέρια τοῦ διοικητῆ τους.

*Οἰκονομικὴ
ἐκμετάλλευση*

Οἱ Ρωμαῖοι θεωροῦσαν τίς ἐπαρχίες δικές τους ἰδιοκτησίες καί τίς ἐβλεπαν σάν πηγὴ πλουτισμοῦ. Ἡ ἐκμετάλλευση κάθε ἐπαρχίας ἄρχιζε ἀπὸ τὴ στιγμή πού τὴν κατακοῦσαν. Ὁ νικητὴς στρατηγὸς τὴ λεηλατοῦσε καί φεύγοντας ἔπαιρνε μεγάλες ποσότητες ἀπὸ λάφυρα καί πολλοὺς αἰχμαλώτους, πού τοὺς πούλουσε γιὰ δούλους. Ἡ ἐκμετάλλευση συνεχιζόταν ἀπὸ τοὺς διοικητὲς πού ἐπιδίωκαν, μέσα στό χρόνο πού διοικοῦσαν, νὰ συγκεντρώσουν ὅσο μπορούσαν περισσότερα χρήματα. Ὁ χρηματισμὸς αὐτὸς γινόταν μὲ ἀρπαγές καί λεηλασίες δημόσιων θησαυρῶν καί ναῶν, μὲ ἀναγκαστικές εἰσφορές πόλεων καί πολιτῶν καί μὲ πολλοὺς ἄλλους τρόπους. (Κεῖμ. 6).

Ἰδιαίτερα βαριά ἦταν ἡ φορολογία καί κυρίως ὁ τρόπος πού γινόταν. Οἱ δημοσιῶνες, πού νοίκιαζαν τὸ δικαίωμα τῆς εἰσπραξῆς τοῦ φόρου κάθε περιοχῆς, φρόντιζαν νὰ ἐξασφαλίσουν μεγάλα κέρδη. Ἔτσι οἱ κάτοικοι

Ὁ Λούκιος Καικίλιος Γιουκούνδος ἀπὸ τὴν Πομπηία· χάλκινη προτομή ἐνὸς τοκογλύφου τῆς ἐποχῆς.

τῶν ἐπαρχιῶν πλήρωναν πολὺ περισσότερα ἀπὸ τὸ φόρο πού τοὺς ἀναλογοῦσε.

Τῇ ληστρική, κυριολεκτικά, δραστηριότητα τῶν φοροεισπρακτόρων ἔρχονταν νὰ συμπληρώσουν οἱ τοκογλύφοι κι οἱ τραπεζίτες. Αὐτοί, πλούσιοι Ρωμαῖοι πού προέρχονταν συνήθως ἀπὸ τὴν τάξη τῶν ἱππέων, δάνειζαν χρήματα μέ ὑπέρογοις τόκους σέ πόλεις καὶ ἰδιώτες, πού δέν εἶχαν νὰ πληρώσουν τοὺς φόρους τους. Οἱ τόκοι ἦταν τόσο μεγάλοι πού ξεπερνοῦσαν πολλές φορές τὸ ποσό τοῦ φόρου καί, ὅταν οἱ χρεώστες ἀδυνατοῦσαν νὰ πληρώσουν τὸ χρέος, οἱ τοκογλύφοι χρησιμοποιοῦσαν ἐναντίον τους ἀκόμη καὶ τὸ ρωμαϊκὸ στρατό.

Ὁλη αὐτὴ ἡ ἐκμετάλλευση ὁδηγοῦσε στὴν οἰκονομικὴ ἐξαθλίωση τῶν ἐπαρχιῶν, ἐνῶ ὁ μόχθος τῶν κατακτημένων λαῶν πλοῦτιζε τὸ δημόσιο ταμεῖο τῆς Ρώμης καὶ τίς προνομιούχες τάξεις τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας.

8. Η ΡΩΜΑΙΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ἡ ἐλευθερία στὴν Ἑλλάδα ἔσβησε ὁλοκληρωτικά τὸ 146 π.Χ., ὅταν ἀπέτυχε καὶ ἡ τελευταία προσπάθεια τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς Ρωμαίους¹. Τότε ὁ νικητὴς στρατηγὸς Μόμιος καὶ μιά συγκλητικὴ ἐπιτροπὴ ρύθμισαν προσωρινὰ τὰ πράγματα τῆς νότιας Ἑλλάδας. Ἄλλες πόλεις τιμωρήθηκαν, γιατί εἶχαν ἀντισταθεῖ (Κόρινθος), καὶ ἄλλες, ὅπως ἡ Ἀθήνα καὶ ἡ Σπάρτη, εὐνοήθηκαν καὶ ἀνακηρύχθηκαν «ἐλεύθερες». Γενικά ἡ Ἑλλάδα ἀπὸ τὴ Θεσσαλία καὶ κάτω δέν ἔγινε ἀμέσως ρωμαϊκὴ ἐπαρχία καὶ διατήρησε μιά τυπικὴ αὐτονομία. Ὅμως, ὁ Ρωμαῖος διοικητὴς τῆς Μακεδονίας, πού εἶχε γίνει ἐπαρχία ἀπὸ τὸ 148 π.Χ., ἦταν ἐξουσιοδοτημένος νὰ ἐπεμβαίνει, ἂν χρειαζόταν, γιὰ νὰ διατη-

1. Ἡ μάχη στὴ Λευκοπέτρα τὸ 146 π.Χ., ὅπου οἱ Ρωμαῖοι νίκησαν τὸ στρατὸ τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας.

ρηθεί ή τάξη. "Ετσι «οί "Ελληνες είχαν τόση έλευθερία, όση τούς παραχωρούσε ό Ρωμαίος διοικητής»¹.

Σ' όλες τίς πόλεις επιβλήθηκαν όλιγαρχικά πολιτεύματα. Τήν έξουσία πήραν στά χέρια τούς πλούσιοι φιλορωμαίοι, πού είχαν είδικά προνόμια και ύπηρετούσαν τή ρωμαϊκή πολιτική. Ό λαός όμως κρατούσε σταθερά έχθρική στάση άπέναντι στους Ρωμαίους, γιατί είχε στερηθεί τήν πολιτική του έλευθερία.

Οί μαχητικές αντίδράσεις δέν έλειψαν αλλά ήταν αυθόρμητες και άνοργάνωτες. Πιό άξιόλογη είναι ή επανάσταση πού έγινε τό 144 π.Χ. στην πόλη Δύμη της "Αχαΐας και στρεφόταν κυρίως έναντίον των φιλορωμαίων άριστοκρατικών. Μετά τήν καταστολή της ό ίδιος ό Ρωμαίος διοικητής της Μακεδονίας ανέλαβε τήν τιμωρία των ενόχων.

Οί συνέπειες από τήν πολιτική νέκρωση και τήν οικονομική καταπίεση φάνηκαν γρήγορα. Παρατηρήθηκε μιá γενική παρακμή και μιá σημαντική ελάττωση του πληθυσμού. Λίγες ελληνικές πόλεις, πού οί Ρωμαίοι τίς είχαν παραχωρήσει προνόμια, παρουσίασαν κάποια σχετική οικονομική άκμή. "Ανάμεσά τους ξεχώρισαν ή "Αθήνα και κυρίως ή Δήλος, πού έγινε τό δουλεμπορικό κέντρο του ρωμαϊκού κράτους και σταθμός γιά τό εμπόριο ανάμεσα στη Ρώμη και τήν "Ανατολή.

"Η ευκαιρία γιά τό ξέσπασμα της γενικής δυσάρεσκειας δόθηκε, όταν ό βασιλιάς του Πόντου Μιθριδάτης άρχισε τό 88 π.Χ. πόλεμο κατά της Ρώμης και παρουσιάστηκε στους "Ελληνες σάν έλευθερωτής. "Αμέσως επαναστάτησαν ή "Αθήνα, ή Βοιωτία και άλλες περιοχές της "Ελλάδας, αλλά ή επανάσταση καταπνίγηκε από τό στρατηγό Σύλλα τό 86 π.Χ. Μετά τήν εξέγερση αυτή, πού ήταν και ή τελευταία, ή ρωμαϊκή κυριαρχία έγινε άκόμη πιό βαθιά.

Στά χρόνια πού ακολούθησαν, στην περίοδο των «εμφύλιων πολέμων»² δηλαδή, οί "Ελληνες πέρασαν άκόμη μιá μεγάλη δοκιμασία. Οί αντίπαλοι Ρωμαίοι στρατηγοί συγκρούστηκαν μεταξύ τους στον ελληνικό χώρο και έκαναν φοβερές λεηλασίες, γιά νά συντηρήσουν και νά ενισχύσουν τά στρατεύματά τους. Τέλος και ή νότια "Ελλάδα έχασε τήν τυπική άυτονομία της. Τό 27 π.Χ. ό "Οκταβιανός τήν έκανε ρωμαϊκή έπαρχία μέ τό όνομα «"Αχαΐα».

"Ετσι οί "Ελληνες έχασαν τήν πολιτική τους έλευθερία. "Ομως ή ρωμαϊκή κυριαρχία δέν άγγισε τίς ρίζες του ελληνισμού, δέν άλλαξε τόν ελληνικό τρόπο ζωής, ούτε εξαφάνισε τή μεγάλη πνευματική και πολιτιστική παράδοση. Αυτό έσωσε τόν ελληνισμό και του έδωσε τή δύναμη νά ξαναφανεί άργότερα και νά ελληνοποιήσει τό ανατολικό τμήμα του ρωμαϊκού κράτους, δημιουργώντας τό Βυζάντιο.

1. Πλούταρχος

2. "Η περίοδος από τίς άρχές του Ιου αϊ. π.Χ. ως τό 31 π.Χ., πού στη διάρκεια της φιλοδοξοί Ρωμαίοι στρατηγοί συγκρούστηκαν γιά τήν έξουσία. (Βλέπε και σχετικό κεφάλαιο του βιβλίου).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

α. ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΩΝ

–Σε ποιούς τομείς της ρωμαϊκής κοινωνίας προκάλεσαν μεταβολές οι μεγάλες κατακτήσεις; (άπλη άναφορά).

–Ποιά ήταν τά αίτια της καταστροφής της μικρής ιδιοκτησίας;

–Ποϋ χρησιμοποιήθηκε ή έργασία τών δούλων και τί συνέπειες είχε αυτό;

–Ποιές ήταν οι τάξεις τών πλουσίων πολιτών στην άρχαία Ρώμη τó 2ο αϊ.

π.Χ. και ποιά ήταν ή οικονομική βάση της καθεμιάς;

–Ο «λαός της Ρώμης».

–Τι θέλησε νά καταπολεμήσει ό Κάτων και μέ ποίο τρόπο προσπάθησε νά τό κάνει;

β. Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΟΥΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ

–Ποιό ήταν γενικά τό αποτέλεσμα από τήν έπαφή της Ρώμης μέ τόν ελληνικό πολιτισμό;

–Μέ ποιούς τρόπους έγινε ή γνωριμία τών Ρωμαίων μέ τόν ελληνικό πολιτισμό;

–Οί σημαντικότεροι εκπρόσωποι τών ρωμαϊκών γραμμάτων και τό έργο τους.

γ. ΟΙ ΕΠΑΡΧΙΕΣ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

–Τι ακριβώς ήταν οι έπαρχίες τοϋ ρωμαϊκού κράτους και πώς ρυθμιζόταν ή διοίκησή τους; Πώς τίς έβλεπαν οι Ρωμαίοι;

–Ποιοί εκμεταλλείονταν τίς έπαρχίες;

δ. Η ΡΩΜΑΙΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

–Τά πολιτεύματα τών ελληνικών πόλεων μετά τή ρωμαϊκή κατάκτηση.

–Ποιές ήταν γενικά οι συνέπειες της κατάκτησης;

–Η εξέγερση τοϋ 88-86 π.Χ.

–Τι έδωσε στόν ελληνισμό τή δύναμη νά διατηρηθεϊ;

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΓΗ

Ἀπὸ τῆ γειτονικῇ γῇ πού κατακτοῦσαν μέ πόλεμο οἱ Ρωμαῖοι, ἓνα μέρος τὸ πουλοῦσαν καὶ τὴν ὑπόλοιπὴν τὴν ἔκαναν δημόσια καὶ τὴ νοίκιαζαν, μέ μικρὸ ἐνοίκιο, στοὺς ἀκτῆμονες καὶ τοὺς φτωχοὺς πολῖτες, γιὰ νὰ τὴν καλλιεργοῦν.

Πλούταρχος, Τιθέριος Γράκχος, VIII, 1, μετάφραση

2. ΠΩΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΘΗΚΑΝ ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΚΤΗΜΑΤΑ (ΛΑΤΙ-ΦΟΥΝΤΙΑ)

Οἱ πλούσιοι πήραν τὸ μεγαλύτερο μέρος αὐτῆς τῆς ἀμοίρας τῆς (δημόσιας) γῆς καὶ ἀφοῦ βεβαιώθηκαν ὅτι, ἂν τὴν κρατοῦσαν πολὺ καιρὸ, κανεῖς πιά δὲ θὰ τοὺς τὴν ἀφαιροῦσε, ἄρχισαν νὰ ἀγοράζουν ἢ νὰ ἀρπάζουν μέ τὴ βία τὰ μικρὰ γειτονικά χωράφια τῶν φτωχῶν. Ἔτσι τὰ κτήματά τοὺς ἔγιναν τεράστιες ἐκτάσεις καὶ γιὰ τὴν καλλιέργειά τοὺς, καθὼς καὶ γιὰ τὸ βόσκημα τῶν κοπαδιῶν, χρησιμοποιοῦσαν ἀγορασμένους δούλους.

Ἀππιανός, Ρωμαϊκὴ ἱστορία (ἐμφύλιοι πόλεμοι) I, i, 7, μετάφραση

3. Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ

Οἱ μεγάλοι γαιοκτῆμονες γίνονταν ὅλο καὶ πιο πλούσιοι καὶ οἱ δούλοι πλήθαιναν στὴ χώρα, ἐνῶ οἱ Ἱταλοὶ λιγότενευαν, γιατί τοὺς βασάνιζαν ἡ φτώχεια, οἱ φόροι καὶ οἱ ἐκστρατεῖες. Κι ἂν ἀκόμη γλύτωναν ἀπ' ὅλα αὐτά, ἔμεναν ἄνεργοι, γιατί τὴ γῇ τὴν κατεῖχαν οἱ πλούσιοι, πού χρησιμοποιοῦσαν στὴν καλλιέργεια δούλους καὶ ὄχι ἐλεύθερους γεωργούς.

Ἀππιανός, Ρωμαϊκὴ ἱστορία (ἐμφύλιοι πόλεμοι) I, i, 7, μετάφραση

4. Η ΠΟΛΥΤΕΛΕΙΑ ΕΡΧΕΤΑΙ ΣΤΗ ΡΩΜΗ

Οἱ στρατιῶτες αὐτοὶ¹ ἔφεραν γιὰ πρώτη φορὰ στὴ Ρώμῃ χάλκινα κρεβάτια, πανάκριβα σκεπάσματα, κουρτίνες κρεβατιῶν καὶ ἄλλα ὑφάσματα καθὼς καὶ τραπέζια μέ ἓνα πόδι καὶ μπουφέδες, ἐπιπλα πού τὰ θεωροῦσαν πολυτελείας ἐκείνην τὴν ἐποχὴ. Τὰ γεύματα ἔγιναν περισσότερο εὐχάριστα, γιατί συμπληρώθηκαν μέ μουσικὴ - κοπέλες πού ἔπαιζαν κιθάρα καὶ ἄρπα - καὶ μέ ἄλλες διασκεδάσεις. Ἀλλά καὶ τὸ ἴδιο τὸ φαγητὸ ἄρχισε νὰ ἐτοιμάζεται μέ μεγαλύτερη

1. Οἱ στρατιῶτες πού γύριζαν ἀπὸ τίς ἐκστρατεῖες στὴν Ἀνατολή.

φροντίδα καί πολλά ἔξοδα. Ὁ μάγειρας, πού οἱ πιό παλαιοί τόν ἔβλεπαν καί τόν μεταχειρίζονταν σάν τόν πιό ἀνάξιο δοῦλο, πῆρε μεγάλη ἀξία καί αὐτό πού πρῶτα ἦταν μιά ἀπασχόληση γιά δούλους (ἡ μαγειρική), ἀρχισε νά θεωρεῖται ἔξοχη τέχνη.

Τίτος Λίβιος, Ἱστορία τῆς Ρώμης, XXXIX, v, 3-9, μετάφραση

5. Ο ΚΑΤΩΝ ΚΑΤΗΓΟΡΕΙ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΓΙΑ ΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥΣ

Θέλοντας κάποτε (ὁ Κάτων) νά συγκρατήσει τοὺς Ρωμαίους ἀπό τό ὑπερβολικό ἐνδιαφέρον πού ἔδειχναν γιά τίς (κρατικές) διανομές τροφίμων, ἀρχισε ἔτσι τό λόγο του: «Εἶναι δύσκολο, πολῖτες, νά μιλῶ στήν κοιλιά, γιατί δέν ἔχει αὐτιά».

Κατηγορόντας τοὺς γιά τήν πολυτέλεια εἶπε ὅτι εἶναι δύσκολο νά σωθεῖ μιά πόλη, στήν ὁποία ἕνα ψάρι κοστίζει περισσότερο ἀπό ἕνα θόδι¹. Καί εἶπε ἀκόμη ὅτι οἱ Ρωμαῖοι μοιάζουν μέ πρόβατα, γιατί, ὅπως ἐκεῖνα δέν ὑπακοῦνε τό καθένα χωριστά ἀλλά ὅλα μαζί ἀκολουθοῦν τόν ὁδηγό τους, «ἔτσι καί σεῖς», εἶπε, «ἐκείνους πού ὁ καθένας σας χωριστά δέ θά τοὺς ἤθελε γιά συμβούλους, αὐτοὺς ὅλοι μαζί τοὺς ἀκολουθεῖτε»².

Πλούταρχος, Κάτων, VIII, 1-2, μετάφραση

6. Η ΛΕΗΛΑΣΙΑ ΣΥΜΠΛΗΡΩΝΕΙ ΤΗ ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ

(Ὁ «θριάμβος» τοῦ στρατηγοῦ Αἰμίλιου Παύλου ὕστερα ἀπό τήν ὑποταγή τῆς Μακεδονίας, τό 168 π.Χ.).

...Ἡ πρώτη μέρα (τοῦ θριάμβου) μόλις ἔφτασε γιά νά παρελάσουν διακόσιες πενήντα ἄμαξες φορτωμένες μέ λεηλατημένους ἀνδριάντες, εἰκόνες καί μεγάλα ἀγάλματα.

Τήν ἄλλη μέρα πέρασαν σέ πομπή πολλά ἀμάξια φορτωμένα μέ τὰ ὄραιοτερα καί πολυτιμότερα μακεδονικά ὄπλα, πού ἄστραφταν καμωμένα ἀπό χαλκό καί σίδηρο... Ὑστερα ἔρχονταν τρεῖς χιλιάδες ἄντρες πού κουβαλοῦσαν, κάθε τέσσερις, ἕνα ἀσημένιο δοχεῖο γεμάτο ἀσημένια νομίσματα... Κι ἄλλοι κρατοῦσαν ἀσημένιους κρατῆρες καί ἀγγεῖα κερατόσχημα καί φιάλες καί κύλικες, ὅλα πολύτιμα γιά τό μέγεθος καί τήν πλοῦσια γλυπτή τους διακόσμηση...

Τήν τρίτη μέρα πρῶι ξεκίνησαν οἱ σαλπικτές... Κι ἀκολουθοῦσαν ἄντρες πού κουβαλοῦσαν μέσα σέ χρυσά ἀγγεῖα χρυσά νομίσματα, ταχτοποιημένα ὅπως καί τὰ ἀσημένια. Καί μπορούσε νά μετρήσει κανεῖς ἑβδομήντα ἑφτά τέτοια ἀγγεῖα.

Πλούταρχος, Αἰμ. Παῦλος, XXXIII-XXXIV, μετάφραση ἀποσπασμάτων

1. Οἱ πλοῦστοι Ρωμαῖοι πλήρωναν μεγάλα ποσά γιά νά παρουσιάσουν κάποιο σπάνιο φαγητό στά πολυτελή γεύματά τους.

2. Ἐννοεῖ τοὺς ξένους, πού ἔφερναν τίς νέες συνήθειες στή Ρώμη.

ΚΕΦ. 2.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ - ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΝ.ΟΙ ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Στά μέσα του 2ου αϊ. π. Χ. η Ρώμη είχε γίνει πιά παγκόσμια δύναμη και, όπως είδαμε, τό γεγονός αυτό δημιούργησε πολλά έσωτερικά προβλήματα. Τά προβλήματα αυτά παραμένουν αλντα στην περίοδο πού ακολουθεί (μέσα του 2ου αϊ. π.Χ. ως τό 31 π.Χ.) και πού είναι μιά από τίς πίο ταραγμένες της ρωμαϊκής ιστορίας.

Γιά ένα διάστημα (133 - 121 π.Χ.) κυριαρχούν στην πολιτική ζωή της Ρώμης οί μορφές δυό μεγάλων πολιτικών και κοινωνικών μεταρρυθμιστών, των αδερφών Γράκχων, πού προσπάθησαν νά αποκαταστήσουν τή μικρή ιδιοκτησία και νά δημιουργήσουν και πάλι τή μεσαία τάξη, χωρίς επιτυχία. Ακολουθεί μιά σύντομη περίοδος (ως τό τέλος του 2ου αϊ. π.Χ.), πού χαρακτηρίζεται από τήν απόλυτη κυριαρχία της συγκλητικής άριστοκρατίας.

Τόν πρώτο αιώνα π.Χ. η Ρώμη προχωρεί σέ νέες κατακτήσεις. Ή πολιτική δύναμη συγκεντρώνεται τώρα στά χέρια φιλόδοξων στρατηγών, πού χρησιμοποιώντας τούς ισχυρούς στρατούς τους προσπαθούν νά καταλάβουν τήν έξουσία και στην προσπάθειά τους αυτή έρχονται σέ σύγκρουση μεταξύ τους. Έτσι αρχίζει μιά σειρά εμφύλιων πολέμων πού φθείρουν τό δημοκρατικό πολίτευμα και οδηγούν τή Ρώμη στη μοναρχία.

α. ΟΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΓΡΑΚΧΩΝ ΚΑΙ Η ΑΝΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ

Ένα από τα πιο σοβαρά προβλήματα που απασχολούσαν τη Ρώμη το 2ο αι. π.Χ., ήταν, όπως είδαμε, το αγροτικό ζήτημα. Τα μεγάλα αγροκτήματα είχαν απορροφήσει τις μικρές και μεσαίες ιδιοκτησίες και χρησιμοποιούσαν στην καλλιέργεια δούλους. Έτσι οι περισσότεροι αγρότες, που αποτελούσαν βασικά τη μεσαία τάξη της Ρώμης, είχαν μεταβληθεί σ' ένα πληθος άκτημόνων, άνεργων και άπορων πολιτών, που είχαν κάθε λόγο να είναι δυσαρεστημένοι έναντιον του κράτους κι έδειχναν πολύ λίγη προθυμία να τό υπηρετήσουν.

Όμως αὐτοί οι αγρότες συγκροτούσαν κυρίως τό στρατό, πάνω στον οποίο ή Ρώμη στηρίζε τη δύναμή της, και τώρα που είχαν μείνει χωρίς περιουσία διαγράφονταν από τούς στρατιωτικούς καταλόγους, σύμφωνα μέ τούς ρωμαϊκούς νόμους. Ό κίνδυνος λοιπόν ήταν φανερός και, για να διορθωθεί ή κατάσταση, έπρεπε να λυθεί τό αγροτικό ζήτημα. Τό μεγάλο αὐτό έργο ανέλαβαν να τό πραγματοποιήσουν δύο αδελφοί, ό Τιθέριος και ό Γάιος Γράκχος.

Τό «αγροτικό ζήτημα»

Ι. Τιθέριος Γράκχος

Ό μεγαλύτερος από τούς δύο Γράκχους, ό Τιθέριος, έβαλε σάν σκοπό της πολιτικής του σταδιοδρομίας τήν ανασυγκρότηση της μεσαίας τάξης των αγροτών και προσπάθησε να τήν πετύχει επιβάλλοντας μιá αγροτική μεταρρύθμιση.

Τό 133 π.Χ. εκλέχτηκε δήμαρχος κι άμέσως πρότεινε τόν περίφημο «αγροτικό νόμο»¹. Σύμφωνα μ' αὐτόν, ό άρχηγός κάθε οίκογένειας είχε δικαίωμα να κατέχει ως 500 πλέθρα² (jugera) δημόσιας γής κι άκόμη 250 πλέθρα για κάθε ενήλικο γιό της οίκογένειας. Ή συνολική όμως έκταση δημόσιας γής που μπορούσε να κατέχει μιá οίκογένεια, δέν έπρεπε να ξεπερνάει τά 1000 πλέθρα. Ή υπόλοιπη δημόσια γή, χωρισμένη σε κλήρους τών 30 πλέθρων, θα μοιραζόταν στους άκτήμονες. Ό νόμος πρόβλεπε άκόμη να δοθεί άποζημίωση στους γαιοκτήμονες, αν είχαν κάνει έργα για τη βελτίωση της καλλιέργειας στή γή που τούς έπαιρναν. Ό «αγροτικός νόμος» ψηφίστηκε κατευθείαν από τη Λαϊκή Συνέλευση, χωρίς να περάσει από τη Σύγκλητο, και συγκροτήθηκε μιá επιτροπή για να εφαρμόσει τήν αγροτική μεταρρύθμιση.

Ό αγροτικός νόμος

Τόν Τιθέριο υποστήριζαν από τήν άρχή οι άκτήμονες, και γενικά οι φτωχοί της Ρώμης, όσοι μικροί γαιοκτήμονες είχαν άπομείνει και μερικοί φωτισμένοι συγκλητικοί. Έναντίον του τάχθηκαν οι περισσότεροι

Όπαδοί και αντίπαλοι

1. Ό αγροτικός νόμος του Τ. Γράκχου ήταν ουσιαστικά επανάληψη ενός παλιότερου παρόμοιου νόμου, που είχαν προτείνει τό 376 π.Χ. οι δήμαρχοι Λικίνιος και Σέξτος.

2. 500 πλέθρα (jugera) ισοδυναμούσαν μέ 1150 στρέμματα.

συγκλητικοί, γιατί αυτοί ήταν οι μεγάλοι γαιοκτήμονες και κατείχαν κυρίως τα δημόσια κτήματα. Προβλήματα δημιουργήθηκαν και με τους άλλους Ίταλους, γιατί ο αγροτικός νόμος δέν τους περιλάμβανε στο ευεργέτημα του κλήρου των 30 πλέθρων.

Γιά νά μπορέσουν οι συγκλητικοί νά βλάψουν τόν Τιβέριο, χρησιμοποίησαν έναντιον του τό όπλο τής συκοφαντίας. Τόν κατηγορήσαν ότι ήθελε νά γίνει τύραννος, ή άκόμη και βασιλιάς, και τόν κήρυξαν «δημόσιο έχθρό». Δέν κατάφεραν όμως νά μειώσουν τή δύναμή του, όσο είχε τήν ύποστήριξη των λαϊκών τάξεων.

*Τό τέλος του
Τιβέριου*

Γιά νά δδραιώσει και νά προωθήσει τήν αγροτική μεταρρύθμιση, ό Τιβέριος θέλησε νά εκλεγεί και γιά δεύτερη φορά δήμαρχος και τό 132 π.Χ. έβαλε και πάλι ύποψηφιότητα. Τήν ήμέρα όμως των εκλογών πολλοί αγρότες - όπαδοί του έλειπαν στό θερισμό και, όταν οι πολίτες συγκεντρώθηκαν στην αγορά γιά τήν ψηφοφορία, ένα ένοπλο άπόσπασμα, έτοιμασμένο από τους συγκλητικούς, όρμησε έναντιον του Τιβέριου και των όπαδών του. Στή συμπλοκή πού άκολούθησε σκοτώθηκε ό ίδιος ό Τιβέριος και 400 περίπου από τους όπαδούς του. Τά πτώματά τους ρίχτηκαν στόν Τίβερη.

Άκολούθησαν διωγμοί των όπαδών του Τιβέριου στή Ρώμη, αλλά ή Σύγκλητος δέν τόλμησε νά έναντιωθεί φανερά στόν αγροτικό νόμο. Ή έπιτροπή του άναδασμού¹ έξακολούθησε νά ύπάρχει και νά εργάζεται, παρά τά έμπόδια πού συναντούσε. (Κείμ. 1, 2).

II. Γάιος Γράκχος

Τό μεταρρυθμιστικό έργο του Τιβέριου συνέχισε, μετά από λίγα χρόνια, ό άδερφός του Γάιος Γράκχος, πού εκλέχτηκε τό 123 π. Χ. δήμαρχος.

Ό Γάιος ήταν πολύ ικανός πολιτικός, σπουδαίος ρήτορας και είχε πλατύτερους πολιτικούς όραματισμούς από τόν άδερφό του. Συνέχισε τήν αγροτική μεταρρύθμιση πού είχε άρχισεί ό Τιβέριος αλλά δέν άρκέστηκε μόνο σ' αυτό. Έπιδιώκοντας νά μειώσει τή δύναμη των συγκλητικών προχώρησε και σέ πολιτικές μεταρρυθμίσεις και προσπάθησε νά δημιουργήσει έναντιον τους ένα συνασπισμό του λαού τής Ρώμης, των ίππέων και των Ίταλων συμμάχων.

*Κοινωνικές
μεταρρυθμίσεις*

Στόν κοινωνικό τομέα φρόντισε νά εφαρμοστεί χωρίς έμπόδια ό αγροτικός νόμος του Τιβέριου και νά συνεχιστεί ή διανομή τής δημόσιας γής στους άκτημονες. Μέ τό «σιτικό νόμο» καθιέρωσε νά αγοράζουν οι φτωχοί τής Ρώμης τό σιτάρι σέ πολύ χαμηλή τιμή. Άκόμη, πρότεινε νόμο γιά τήν ίδρυση ρωμαϊκών άποικιών εκτός τής Ίταλίας. Έτσι θά γινόταν πío εύκολη ή άποκατάσταση των άκτημόνων. Τέλος, γιά νά δώσει εργασία στους φτωχούς, προγραμμάτισε τήν κατασκευή πολλών δημόσιων έργων.

1. άναδασμός: νέα διανομή καλλιεργίσιμης γής.

Στόν πολιτικό τομέα επιχείρησε νά δώσει μεγαλύτερη δύναμη στους ίππεις, σέ θάρος τών συγκλητικών. Τό σπουδαιότερο μέτρο πού πήρε ήταν ὁ «δικαστικός νόμος». Ὡς τότε, τά δικαστήρια πού δίκαιαν ὑποθέσεις καταχρήσεων καί δωροδοκιῶν στίς ἐπαρχίες τά συγκροτοῦσαν ἀποκλειστικά συγκλητικοί. Οἱ κατηγορούμενοι ἦταν κι αὐτοί συνήθως συγκλητικοί καί σπάνια καταδικάζονταν. Μέ τό νέο νόμο, μαζί μέ τούς συγκλητικούς δίκαιαν τώρα καί οἱ ίππεις καί αὐτό ἔδωσε μεγάλη πολιτική δύναμη στήν τάξη τους.

Τό 122 π. Χ. ἐκλέχθηκε γιά δευτέρη φορά δήμαρχος καί συγκέντρωσε «σχεδόν μοναρχική ἐξουσία». Ἡ Σύγκλητος τότε, γιά νά μειώσει τή δημοτικότητα του, ἔκανε ὄργανό της τόν ἄλλο δήμαρχο, Λίβιο Δροῦσο, καί τόν ἔβαλε νά προτείνει μέτρα ἀκόμη πιό εὐνοϊκά γιά τούς φτωχοῦς. Ὁ λαός ἔπρεπε στήν παγίδα καί ὁ Γάιος ἄρχισε νά χάνει ἔδαφος.

Τότε στράφηκε πρὸς τούς Ἰταλοὺς συμμάχους καί, γιά νά τούς κερδίσει, πρότεινε νά τούς παραχωρηθεῖ τό δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτη. Αὐτῇ του ὁμως ἡ πρόταση, ὁ «συμμαχικός νόμος», προκάλεσε τή διάσπαση τών ὁπαδῶν του. Οἱ ίππεις φοβήθηκαν τόν ἀνταγωνισμό τών Ἰταλῶν ἐπιχειρηματιῶν καί οἱ ἀκτήμονες φοβήθηκαν ὅτι θά ἀποκτοῦσαν νέους ἀνταγωνιστές στόν ἀγώνα γιά τήν ἀπόκτηση γῆς καί ὅτι θά ἔχαναν τήν ἀποκλειστικότητα τοῦ δικαίωματος τοῦ Ρωμαίου πολίτη. Ὁ συμμαχικός νόμος δέν ψηφίστηκε καί ὁ Γάιος ἀπέτυχε νά ἐκλεγεῖ γιά τρίτη φορά δήμαρχος.

Μόλις ἔμεινε χωρίς τήν προστασία τοῦ δημαρχιακοῦ ἀξιώματος, ἡ συγκλητική ἀριστοκρατία πέρασε στήν ἀντεπίθεση. Ὁ Γάιος καί οἱ ὁπαδοί του, ἐπειδὴ δέν εἶχαν ἄλλη λύση, κατέλαβαν μέ ἔνοπλες ὁμάδες τόν Ἀθεντίνο λόφο¹, ἀποφασισμένοι νά ἀμυνθοῦν. Ἡ Σύγκλητος τότε κήρυξε τὸ κράτος σέ «κατάσταση ἐκτακτῆς ἀνάγκης» καί ἔδωσε ἐντολή στόν ὑπατο Ὅπιμιο νά καταστείλει τό κίνημα. Στή σύγκρουση πού ἀκολούθησε οἱ ὁπαδοί τοῦ Γάιου νικήθηκαν καί ὁ ἴδιος, ἐγκαταλειμμένος, ἀπογοητευμένος καί κυνηγημένος, ἀναγκάστηκε νά αὐτοκτονήσει (121 π. Χ.).

Αὐτό τό τραγικό τέλος εἶχε ὁ μεταρρυθμιστικός ἀγώνας τών Γράκχων. Στήν προσπάθειά τους ὑποκινήθηκαν ἀπό πατριωτισμό καί ἀπό ἀγάπη γιά τό ρωμαϊκό λαό, ὁ ὁποῖος ὁμως δέν τούς ὑποστήριξε μέ τήν ἀποφασιστικότητα πού χρειαζόταν. Ὅπως γράφει ἓνας ἱστορικός, «τό προλεταριάτο² τῆς πόλης, πού κυριαρχοῦσε στίς συνελεύσεις, ἦταν ἓνα σπασμένο καλὰ μὲν καί δέν μπορούσε νά στηριχθεῖ κανεῖς πολὺ σ' αὐτό»³. (Κεῖμ. 3)

Μέ τό θάνατο τών Γράκχων ὁ ρωμαϊκός λαός ἔχασε τούς τελευταίους μεγάλους ἡγέτες του. Τά μεγάλα προβλήματα τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας, ὅπως τό ἀγροτικό πρόβλημα, τό πρόβλημα τών Ἰταλῶν συμμάχων πού

*Πολιτικές
μεταρρυθμίσεις*

*Ὁ συμμαχικός
νόμος*

*Τὸ τέλος τοῦ
Γάιου*

Μία κρίση

1. Ἐνας ἀπὸ τούς ἐπτά λόφους τῆς Ρώμης

2. Προλετάριοι ὀνομάζονταν στήν ἀρχαία Ρώμη οἱ τελείως ἀποροὶ πολῖτες

3. Μ. CARY, Ρωμαϊκὴ ἱστορία, Α' 390

ἀπαιτούσαν πολιτικά δικαιώματα, τό πρόβλημα τῶν δούλων καί, τέλος, τό πρόβλημα τῶν φτωχῶν τῆς Ρώμης, ἐξακολουθοῦσαν νά μένουν ἄλυτα.

III. Τά χρόνια τῆς συγκλητικῆς κυριαρχίας

Μετά τήν ἐξουδετέρωση τῶν Γράκων, ἡ συγκλητικὴ ἀριστοκρατία κυριάρχησε ἀπόλυτα στήν πολιτικὴ ζωὴ τῆς Ρώμης. Στό σύντομο χρονικὸ διάστημα ὡς τό τέλος περίπου τοῦ 2ου π. Χ. αἰ. φάνηκε ὅλη ἡ ἀνικανότητα καί ἡ διαφθορά τῶν συγκλητικῶν, πού τοὺς ἐνδιέφερε πρῶτα ἀπ' ὅλα νά μεγαλώσουν τίς περιουσίες τους. Ἡ δωροδοκία καί ὁ χρηματισμός τῶν ἀρχόντων ἐγίνε συνηθισμένο φαινόμενο στίς δημόσιες σχέσεις.

Ἀπό τήν ἄλλη μεγάλωνε περισσότερο ἡ διάσταση ἀνάμεσα στή Σύγκλητο καί τό λαό πού, ὅσο ἐπεφτε περισσότερο στήν ἐξαθλίωση, τόσο ἔχανε καί τήν πολιτικὴ του συνειδηση. Ὁ ἀγροτικὸς νόμος, τό βασικὸ ἐπίτευγμα τῶν Γράκων καί ἡ μόνη ἐλπίδα γιά τήν ἀποκατάσταση τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ στήν πρώτη του θέση, διαβρώθηκε σιγά σιγά καί στο τέλος καταργήθηκε. Ἡ μικρὴ ἀγροτικὴ ιδιοκτησία δέν μπόρεσε νά σωθεῖ.

Τὴν ἐσωτερικὴ ἀναταραχὴ καί τήν ἀγανάκτηση ἤρθε νά ἐνισχύσει μιὰ σειρά ἀπὸ ἐξωτερικὲς ἀποτυχίες. Ὑπεύθυνη γιά τίς ἀποτυχίες αὐτές θεωρήθηκε ἡ Σύγκλητος καί πολλοί συγκλητικοί κατηγορήθηκαν, ὅχι ἄδικα, ὅτι δωροδοκήθηκαν ἀπὸ τὸν Ἰουγούρθα, βασιλιά τῆς Νουμιδίας καί ἐχθρό τῆς Ρώμης.

Ἀπὸ τήν ἀνώμαλη αὐτὴ κατάσταση ἐπωφελέθηκαν φιλόδοξοι στρατηγοί πού, κερδίζοντας μάχες καί δόξα, ἀπόκτησαν δύναμη καί θέλησαν νά πάρουν τήν ἐξουσία. Ἐπειδὴ ὅμως κάθε φορά οἱ στρατηγοί - διεκδικητές τῆς ἐξουσίας ἦταν δύο, ἐρχονταν σέ σύγκρουση μεταξύ τους. Ἐτσι ἐγκαινιάστηκε γιά τὴ Ρώμη μιὰ σειρά ἐμφύλιων πολέμων, πού ἄρχισαν στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 1ου αἰ. π. Χ. καί τελείωσαν τό 31 π. Χ. μὲ τὴ ναυμαχία στὸ Ἀκτιο. Τά «ζεῦγη» τῶν ἀντίπαλων στρατηγῶν ἦταν κατὰ σειρά: Μάριος καί Σύλλας, Καίσαρ καί Πομπήιος, Ὁκταβιανὸς καί Ἀντώνιος.

Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι ἐφθειραν ὀριστικά τό δημοκρατικὸ πολίτευμα καί τό δόγησαν στήν κατάρρευση ἐνῶ, ἀπὸ τήν ἄλλη, ἐτοίμασαν τό ἔδαφος γιά τήν ἐπιβολὴ τῆς μοναρχίας.

6. ΟΙ ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

I. Ὁ Μάριος καί ὁ Σύλλας

Ὁ Μάριος καί ἡ στρατιωτικὴ μεταρρύθμιση. Ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς στρατηγούς πού πρόβαλε στήν πολιτικὴ ζωὴ τῆς Ρώμης ἦταν ὁ Μάριος. Καταγόταν ἀπὸ ἀγροτικὴ οἰκογένεια καί ἀπὸ τήν ἀρχὴ τάχθηκε μὲ τό

μέρος των δημοκρατικών. Με την υποστήριξη του λαού και της τάξης των ιππέων εκλέχτηκε ύπατος και είχε σημαντικές στρατιωτικές επιτυχίες στους πολέμους έναντι του βασιλιά της Νουμιδίας Ιουγούρθα και έναντι των Κίμβρων και των Τευτόνων.¹

Γιά να αντιμετωπίσει τους εχθρούς της Ρώμης ο Μάριος χρειάστηκε ισχυρό στρατό. Έπειδή όμως το παλιό σύστημα στρατολογίας, που επέτρεπε να στρατολογούνται μόνο οι πολίτες που είχαν κάποια περιουσία, δεν έδινε πιά αρκετό στρατό, ο Μάριος καθιέρωσε το θελοντικό σύστημα. Σύμφωνα μ' αυτό μπορούσε να καταταγεί κάθε πολίτης, είτε είχε περιουσία είτε όχι. Η στρατιωτική υπηρεσία διαρκούσε υποχρεωτικά 16 χρόνια, οι στρατιώτες έπαιρναν μισθό και τρόφιμα από το κράτος, είχαν μερίδιο από τα λάφυρα του πολέμου και, μετά την άποστρατεία τους, θά έπαιρναν γεωργικούς κλήρους.

Στο νέο στρατό που δημιούργησε ο Μάριος κατατάχθηκαν πολλοί από τους άκτιμονες πληθείους και αυτό έδωσε κάποια λύση στο πρόβλημα του άστικού όχλου. Ακόμη, συγκροτήθηκε μόνιμος στρατός, καλά γυμνασμένος και με στρατιώτες έμπειρους, γιατί υπηρετούσαν πολλά χρόνια.

Όμως ο στρατός αυτός ήταν πιά επαγγελματικός και όχι πατριωτικός. Οι στρατιώτες πολεμούσαν για τό μισθό και τα λάφυρα και πειθαρχούσαν περισσότερο στο στρατιωτικό διοικητή τους παρά στις άλλες κρατικές αρχές. Σιγά σιγά έγιναν τό όργανο για την ικανοποίηση των φιλοδοξιών των στρατηγών και έτσι ο στρατός μετατράπηκε σε πολιτική δύναμη.

Όταν ο Μάριος έναγύρισε στη Ρώμη, φορτωμένος με τό δόξα των στρατιωτικών του επιτυχιών, τάχθηκε φανερά με τους δημοκρατικούς και υποστήριξε με τό κύρος του τό δήμαρχο Σατουρνίνο, που ήθελε να εφαρμόσει τό μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα των Γράκχων. Όμως ο Μάριος δεν είχε πολιτικές ικανότητες, γι' αυτό τελικά ήρθε σε σύγκρουση με την παράταξη που υποστήριζε και έμεινε πολιτικά μετέωρος. Αναγκάστηκε τότε ν' άποσυρθεί προσωρινά εγκαταλείποντας τό Ρώμη.

Ό ο συμμαχικός πόλεμος (90-88 π.Χ.). Μετά την ανάχώρηση του Μάριου, επικράτησαν και πάλι οι άριστοκρατικοί. Τότε όμως ξέσπασε νέα κρίση στο ρωμαϊκό κράτος. Οι Ιταλοί σύμμαχοι, που ζητούσαν από παλιά την έξισωσή τους με τους Ρωμαίους πολίτες, αποφάσισαν να άγωνιστούν για τό σκοπό αυτό και συνασπίστηκαν έναντιόν της Ρώμης. Έτσι άρχισε ό «συμμαχικός πόλεμος».

Στήν αρχή οι Ιταλοί είχαν επιτυχίες αλλά από τό δεύτερο χρόνο του πολέμου τά ρωμαϊκά στρατεύματα, με ήγέτες τό Μάριο, που είχε επιστρέψει, και τό νέο στρατηγό Κορνήλιο Σύλλα, πήραν την πρωτοβουλία. Στο τέλος ή Ρώμη επικράτησε αλλά ταυτόχρονα έκρινε φρόνιμο να παραχωρήσει στους Ιταλούς τά δικαιώματα που ζητούσαν.

Τό γεγονός αυτό είχε μεγάλη πολιτική σημασία. Η Ρώμη δεν ήταν πιά

Η στρατιωτική μεταρρύθμιση

Η πολιτική άποτυχία

1. Κίμβροι και Τεύτονες: Γερμανικά φύλα που είχαν εισβάλει στις θόρειες περιοχές του ρωμαϊκού κράτους.

μιά πόλη - κράτος, κυρίαρχη των λαών της 'Ιταλίας, αλλά ή πρωτεύουσα του ρωμαϊκού κράτους της 'Ιταλίας, πού είχε πολίτες όλους τούς 'Ιταλούς.

Σύλλας και Μάριος. Α' मिथριδατικός Πόλεμος (88-85 π.Χ.). Στο συμμαχικό πόλεμο αναδείχτηκε, όπως είδαμε, ένας νέος στρατηγός, ο Κορνήλιος Σύλλας. Ο Σύλλας υποστήριζε τη μερίδα των αριστοκρατικών και ήταν πολιτικός αντίπαλος του Μάριου.

Στό μεταξύ ο Μιθριδάτης Στ', βασιλιάς του Πόντου, είχε καταλάβει τά ρωμαϊκά εδάφη της Μ. 'Ασίας και τό 88 π.Χ. προκάλεσε γενική σφαγή των 'Ιταλών, πού βρίσκονταν εκεί. "Επειτα έστειλε στρατό από τη Μακεδονία πρós τη νότια 'Ελλάδα, κυριάρχησε στά νησιά του Αιγαίου και παρακίνησε την 'Αθήνα νά στραφεί έναντίον των Ρωμαίων. "Όλη ή 'Ανατολή ήταν ανάστατη.

Τήν άρχηγία του πολέμου κατά του Μιθριδάτη την άνάθεσε ή Σύγκλητος στό Σύλλα, παρά την αντίδραση του Μάριου και των όπαδών του. "Ο Σύλλας έφτασε μέ τό στρατό του στην 'Ελλάδα, κατέλαβε, ύστερα από πολιορκία πού κράτησε ένα χρόνο, την 'Αθήνα και ή λεηλάτησε (86 π.Χ.). Σηι συνέχεια νίκησε τό στρατό του Μιθριδάτη στη Βοιωτία και πέρασε από τόν 'Ελλησποντο στη Μ. 'Ασία, για νά συνεχίσει εκεί τόν πόλεμο.

Ένώ όμως ό Σύλλας νικούσε τούς έχθρους του ρωμαϊκού κράτους, ή κατάσταση στη Ρώμη σφράφηκε έναντίον του. "Ο Μάριος και οί δημοκρατικοί πήραν στά χέρια τους την έξουσία. Θανατώθηκαν τότε πολλοί αριστοκρατικοί, φίλοι του Σύλλα, ενώ ό ίδιος άνακηρύχτηκε έχθρός της ρωμαϊκής πολιτείας, καθαιρέθηκε από τη διοίκηση και ή περιουσία του δημεύτηκε.

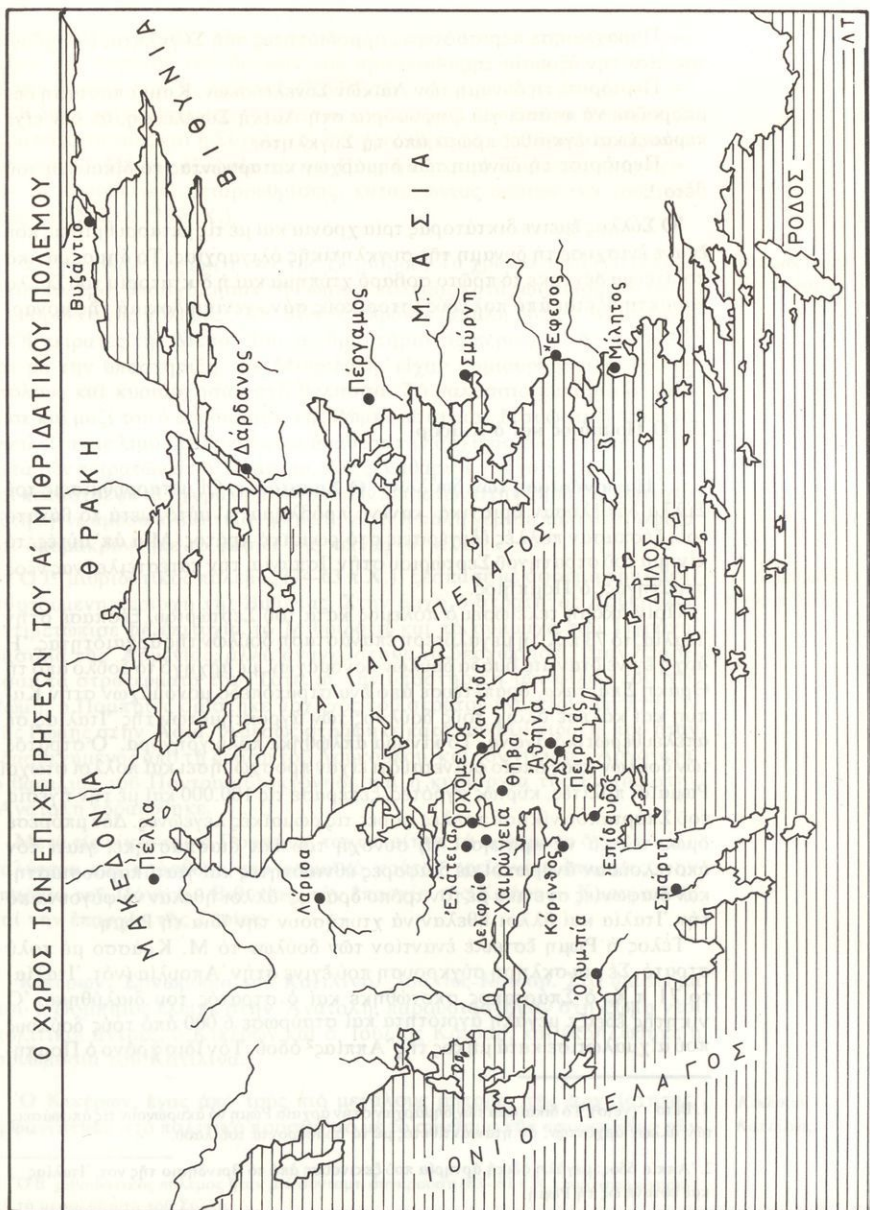
Κάτω από την πίεση αυτών των γεγονότων ό Σύλλας άναγκάστηκε νά κλείσει βιαστικά μέ τό Μιθριδάτη την ειρήνη της Δαρδάνου¹ (85 π.Χ.). 'Αμέσως μετά γύρισε μέ τό στρατό του στην 'Ιταλία, άποφασισμένος νά λύσει όριστικά τίς διαφορές μέ τούς αντιπάλους του. (ΧΑΡΤ. 2).

'Η δικτατορία του Σύλλα. "Υστερα από σκληρές συγκρούσεις μέ τίς δυνάμεις των δημοκρατικών (ό Μάριος είχε πεθάνει τό 86 π.Χ.), ό Σύλλας μπήκε νικητής στη Ρώμη. Για νά στερεώσει την έξουσία του πήρε τό αξίωμα του δικτάτορα² χωρίς χρονικό περιορισμό και άρχισε τρομερούς διωγμούς (προγραφές) έναντίον των αντιπάλων του. Πολλοί Ρωμαίοι τότε, άπ' όλες τίς τάξεις, θανατώθηκαν και οί περιουσίες τους δημεύτηκαν. (Κείμ. 4).

'Ακόμη ό Σύλλας, μέ μία σειρά νόμων πού όνομάστηκαν «Κορνήλιοι», έδωσε στό πολίτευμα αριστοκρατικό χαρακτήρα. Συγκεκριμένα:

1. Δάρδανος: πόλη της Μ. 'Ασίας στην Τρωάδα.

2. Δικτάτορας (dictator): έκτακτος άρχοντας της ρωμαϊκής πολιτείας. Έκλεγόταν μόνο σέ περιπτώσεις έξαιρετικής άνάγκης για χρονικό διάστημα 6 μηνών και είχε άπερίοριστες έξουσίες.

ΧΑΡΤΗΣ 2.

– Παραχώρησε περισσότερες αρμοδιότητες στη Σύγκλητο, ενισχύοντας έτσι την εξουσία της.

– Περιορίσε τη δύναμη των Λαϊκών Συνελεύσεων. Καμιά πρόταση δεν μπορούσε να φτάσει για ψηφοφορία στη Λαϊκή Συνέλευση, αν δεν είχε περάσει και εγκριθεί πρώτα από τη Σύγκλητο.

– Περιορίσε τη δύναμη των δημάρχων καταργώντας το δικαίωμα του βέτο.¹

‘Ο Σύλλας έμεινε δικτάτορας τρία χρόνια και με τις μεταρρυθμίσεις που έκανε ενίσχυσε τη δύναμη της συγκλητικής ολιγαρχίας. Τό δημοκρατικό πολίτευμα δέχτηκε τό πρώτο σοβαρό χτύπημα και ή δικτατορία του Σύλλα χαρακτηρίζεται από πολλούς ιστορικούς σάν «γενική δοκιμή της μοναρχίας».

II. ‘Ο Πομπήιος και ό Καίσαρ

‘Η επανάσταση των δούλων. ‘Ο Σπάρτακος. Οί μεταρρυθμίσεις του Σύλλα δέν έλυσαν οριστικά κανένα πρόβλημα γι’ αυτό, μετά τό θάνατό του, ξέσπασαν πολλές εξέγέρσεις στό ρωμαϊκό κράτος. Μιά απ’ αυτές, τό κίνημα του στρατήγου Σεργόριου στην ‘Ισπανία, την κατέστειλε ένας νέος στρατηγός, ό Πομπήιος.

Πρίν ακόμη τελειώσει ό πόλεμος κατά του Σεργόριου, ξέσπασε στην ‘Ιταλία, τό 73 π.Χ., ή μεγαλύτερη επανάσταση δούλων της αρχαιότητας. ‘Η αρχή έγινε όταν μία ομάδα δούλων μονομάχων, μέ αρχηγό τό δούλο από τή Θράκη Σπάρτακο, δραπέτευσε από ένα στρατόπεδο μονομάχων στην Καπύη και κάλεσε όλους τους δούλους των αγροκτημάτων της ‘Ιταλίας σέ απελευθερωτικό αγώνα. Τό κίνημα απλώθηκε πολύ γρήγορα. ‘Ο στρατός των δούλων στόν όποιο φαίνεται ότι είχαν προσχωρήσει και πολλοί φτωχοί Ρωμαίοι πολίτες, κυρίως αγρότες, ξεπέρασε τις 100.000 και μέ την ήγεσία του Σπάρτακου νίκησε πολλές φορές τις ρωμαϊκές λεγεώνες. Δέν μπόρεσε όμως τελικά νά κρατήσει τή συνοχή του και διασπάστηκε, γιατί τόν αποτελούσαν άνθρωποι μέ διάφορες εθνικότητες και γιατί παρουσιάστηκαν διαφωνίες σχετικά μέ τόν τρόπο δράσης· άλλοι ήθελαν νά φύγουν από την ‘Ιταλία και άλλοι ήθελαν νά χτυπήσουν την ίδια τή Ρώμη.

Τέλος ή Ρώμη έστειλε έναντίον των δούλων τό Μ. Κράσσο μέ πολύ στρατό. Σέ μία σκληρή σύγκρουση πού έγινε στην ‘Απουλία (νότ. ‘Ιταλία) τό 71 π.Χ. ό Σπάρτακος σκοτώθηκε και ό στρατός του διαλύθηκε. ‘Ο νικητής έδειξε μεγάλη αγριότητα και σταύρωσε 6.000 από τους δούλους πού αλχημαλτίσε κατά μήκος της ‘Αππίας² όδου. Τόν ίδιο χρόνο ό Πομπή-

1. Βέτο (veto): Τό δικαίωμα των δημάρχων στην αρχαία Ρώμη νά ακυρώνουν τις αποφάσεις των άλλων αρχόντων, αν ήταν αντίθετες μέ τά συμφέροντα του λαού.

2. ‘Αππία όδός: μεγάλη όδική αρτηρία πού ξεκινούσε από τό Βρινδήσιο της νοτ. ‘Ιταλίας και έφτανε ως τή Ρώμη.

ιος, επιστρέφοντας από την εκστρατεία του στην Ίσπανία, συνάντησε ένα τμήμα του στρατού των δούλων που προσπαθούσε να διαφύγει από τη βόρεια Ιταλία, και το διέλυσε. (ΧΑΡΤ. 3).

Οι δύο νικητές στρατηγοί έφτασαν σχεδόν μαζί έξω από τη Ρώμη με τα στρατεύματά τους και η Σύγκλητος υποχρεώθηκε να τους δώσει το αξίωμα του ύπατου. Με την εξουσία αυτή ο Πομπήιος και ο Κράσος προχώρησαν σε νομοθετικές μεταρρυθμίσεις, καταργώντας ουσιαστικά τους νόμους του Σύλλα (70 π.Χ.).

Οι στρατιωτικές επιτυχίες του Πομπήιου. Τά χρόνια αυτά δύο εξωτερικοί πόλεμοι απασχόλησαν τη Ρώμη· ο πόλεμος κατά των πειρατών και ο Γ' μιθριδατικός πόλεμος. 'Απ' αυτούς κέρδισε μεγάλη δόξα ο Πομπήιος.

Οι πειρατές της Μεσογείου, με όρμητήριο τις περιοχές της Κιλικίας και με την υποστήριξη του Μιθριδάτη, είχαν δημιουργήσει μεγάλους στόλους και κυριάρχησαν στη θάλασσα. Το θαλάσσιο εμπόριο σταμάτησε και μαζί του ο έφοδιασμός της Ρώμης με σιτάρι, έτσι ώστε η πόλη να απειλείται με λιμό. 'Η Σύγκλητος ανάθεσε την αρχηγία των επιχειρήσεων κατά των πειρατών στον Πομπήιο, που ξεκαθάρισε γρήγορα τις θάλασσες και κατάστρεψε τα δαυρά όρμητήρια των πειρατών στην ξηρά. 'Η επιτυχία αυτή έγινε άμεσα αισθητή στη Ρώμη, γιατί η πόλη γέμισε πάλι με τρόφιμα και απομακρύνθηκε το φάσμα της πείνας (67 π.Χ.).

'Ο Γ' μιθριδατικός πόλεμος (74-63 π.Χ.)¹ ξέσπασε με αφορμή την άμφισθητούμενη περιοχή της Βιθυνίας. Στην αρχή ο στρατηγός Λούκουλος αντιμετώπισε με επιτυχία το Μιθριδάτη και το σύμμαχό του Τιγράνη, βασιλιά της 'Αρμενίας, αλλά αναγκάστηκε να υποχωρήσει, όταν στασίασαν τα στρατεύματά του. Τότε, με την υποστήριξη των φίλων του στη Ρώμη, ο Πομπήιος όριστηκε αρχηγός του στρατού εναντίον των εχθρών της Ρώμης στην 'Ασία. 'Αμέσως στράφηκε κατά του Μιθριδάτη, που ήταν εξασθενημένος από τη δράση του Λούκουλου, και τον νίκησε. 'Αργότερα, ο βασιλιάς του Πόντου αυτοκτόνησε και η κυριαρχία της Ρώμης στην 'Ανατολή εδραιώθηκε.

Μετά τις νίκες του ο Πομπήιος ταχτοποίησε τα πράγματα όπως νόμιζε καλύτερα και πρόσθεσε στο ρωμαϊκό κράτος τρεις νέες έπαρχιες: την έπαρχία του Πόντου - Βιθυνίας, την έπαρχία της Κρήτης - Κυρηναϊκής και την έπαρχία της Συρίας.

Κικέρων. Συνωμοσία του Κατιλίνα. 'Ιούλιος Καίσαρ. Στο διάστημα που ο Πομπήιος έλειπε στην 'Ανατολή, παρουσιάστηκαν στη Ρώμη νέοι πολιτικοί άντρες, ο Κικέρων και ο 'Ιούλιος Καίσαρ, και εκδηλώθηκε η συνωμοσία του Κατιλίνα.

'Ο Κικέρων, ένας από τους πιο μεγάλους ρήτορες της αρχαιότητας, εμφανίστηκε στο πολιτικό προσκήνιο με το σύνθημα της «συμφωνίας των

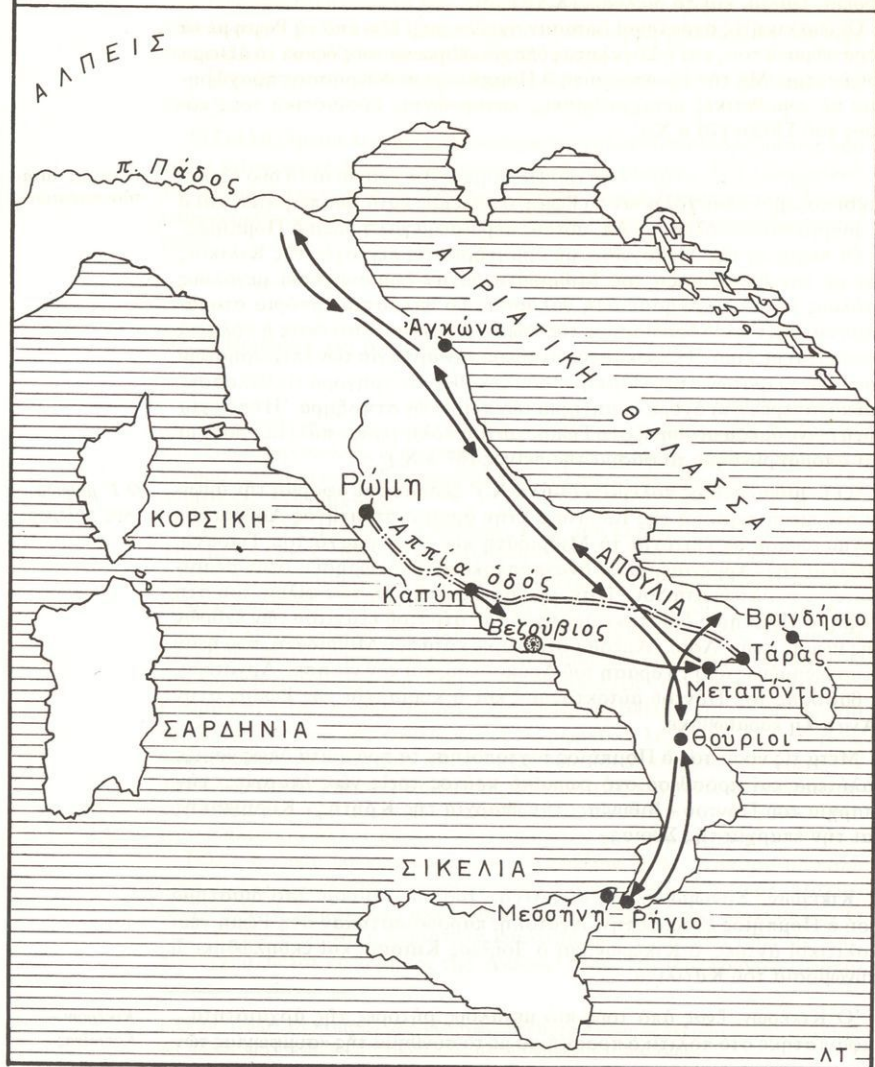
Πόλεμος κατά των πειρατών

'Ο Γ' μιθριδατικός πόλεμος

Κικέρων - Κατιλίνας

1. 'Ο Β' μιθριδατικός πόλεμος ήταν μία σύντομη σύγκρουση (83 - 81 π.Χ.), που σταμάτησε με τη μεσολάβηση του Σύλλα.

ΟΙ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΤΟΥ ΣΠΑΡΤΑΚΟΥ

ΧΑΡΤΗΣ 3.

τάξεων», κυρίως τῶν μεγαλογαιοκτημόνων συγκλητικῶν καί τῶν ἐπιχειρηματιῶν ἱππέων, καί ἦταν ὑποστηρικτὴς τοῦ Πομπήιου. Πολιτικὸς τοῦ ἀντίπαλος ἦταν ὁ Κατιλίνας, πού εἶχε στό πολιτικό του πρόγραμμα τή γενική διαγραφὴ τῶν χρεῶν.

Ἡ προσπάθεια τοῦ Κατιλίνα νά ἐκλεγεῖ ὑπατος τὸ 64 καί τὸ 63 π.Χ. ἀπέτυχε καί τότε ἀποφάσισε νά καταλάβει τὴν ἐξουσία μὲ τὴ βία. Ὁπαδοὶ τοῦ ἔγιναν ὅλοι οἱ δυσареστημένοι, πληθεῖσι τῆς πόλης, παλαιοὶ ὁπαδοὶ τοῦ Σύλλα, ἀποτυχημένοι πολιτικοὶ καί ἄλλοι. Τὸ σχέδιό του ἦταν νά προκληθοῦν κινήματα στὴν Ἰταλία σέ συνδυασμὸ μὲ ἐξέγερση μέσα στὴ Ρώμη. Ὁ Κικέρων ὅμως, πού εἶχε ἐκλεγεῖ ὑπατος ἀπὸ τὸ 64 π.Χ., πληροφορήθηκε τὸ σχέδιο τῆς ἐξέγερσης καί κατάγγειλε τὴ συνωμοσία στὴ Σύγκλητο. Μὲ δική του πρόταση τὰ βασικά στελέχη τοῦ Κατιλίνα στὴ Ρώμη πιάστηκαν καί ἐκτελέστηκαν χωρὶς νόμιμη διαδικασία. Ὁ ἴδιος ὁ Κατιλίνας πρόλαβε νά φύγει στὴν Ἑτρουρία, ὅπου νικήθηκε καί σκοτώθηκε, ἐνῶ στὸν Κικέρωνα ἀπονεμήθηκε ὁ τίτλος τοῦ «πατέρα τῆς πατρίδας». (Κεῖμ. 5).

*Ἡ συνωμοσία
τοῦ Κατιλίνα.*

Στὰ ταραγμένα αὐτὰ χρόνια ἐμφανίστηκε ἓνας νέος πολιτικός, ὁ Ἰούλιος Καίσαρ. Καταγόταν ἀπὸ παλιά οἰκογένεια πατρικίων ἀλλὰ, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς σταδιοδρομίας του τάχθηκε μὲ τὸ μέρος τῶν δημοκρατικῶν καί ἐναντίον τῆς συγκλητικῆς ὀλιγαρχίας. Μόνος αὐτὸς ἀντιτάχθηκε στὴν ἐκτέλεση τῶν ὁπαδῶν τοῦ Κατιλίνα καί κατηγορήθηκε τότε ὅτι εἶχε πάρει

Ἰούλιος Καίσαρ

μέρος στη συνωμοσία, αλλά αθωώθηκε. Τό 61 π.Χ. στάλθηκε στην Ίσπανία ως αντιπραίτορας.

*Ἡ επιστροφή
τοῦ Πομπήιου*

Ἡ πρώτη τριανδρία. Ὁ Καίσαρ στή Γαλατία. Τό 62 π.Χ. ὁ Πομπήιος γύρισε θριαμβευτής ἀπό τήν Ἀνατολή καί μόλις ἀποβιβάστηκε στήν Ἰταλία διέλυσε τό στρατό του. Τότε ἡ Σύγκλητος, πού τόν φοβόταν, βρῆκε τήν εὐκαιρία νά τόν μειώσει· ἀρνήθηκε νά ἐγκρίνει τίς ἐνέργειές του στήν Ἀνατολή καί δέν ἔδωσε κτήματα στούς παλαίμαχούς του. Ὁ Πομπήιος δέν εἶχε τή δύναμη νά ἀντιδράσει.

*Ἡ πρώτη
τριανδρία*

Σέ λίγο γύρισε ἀπό τήν Ίσπανία καί ὁ Καίσαρ γιά νά διεκδικήσει τό ἀξίωμα τοῦ ὑπάτου. Ἡ Σύγκλητος θέλησε νά τόν ἐμποδίσει καί τότε αὐτός ἤρθε σέ συνεννόηση μέ τόν Πομπήιο καί τόν Κράσσο καί συμφώνησαν νά συνεργαστοῦν. Ἡ συμφωνία αὕτη ὀνομάστηκε *πρώτη τριανδρία* (60 π.Χ.).

Μέ τήν ὑποστήριξη τῶν ἄλλων δύο ὁ Καίσαρ ἐκλέχτηκε ὑπάτος γιά τό 59 π.Χ. καί ἄρχισε ἀγώνα κατά τῆς Συγκλήτου. Φρόντισε ἀκόμη νά ἐπικυρωθοῦν οἱ ἐνέργειες τοῦ Πομπήιου στήν Ἀνατολή καί νά ἱκανοποιηθοῦν οἱ παλαίμαχοί του. Τέλος, ἀνέλαβε ὡς ἀνθύπατος¹ τή διοίκηση τῆς «Ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίας», τῆς Ἰλυρίας καί τῆς Ναρβοννικῆς Γαλατίας γιά 5 χρόνια.

*Ἡ ὑποταγή
τῆς Γαλατίας*

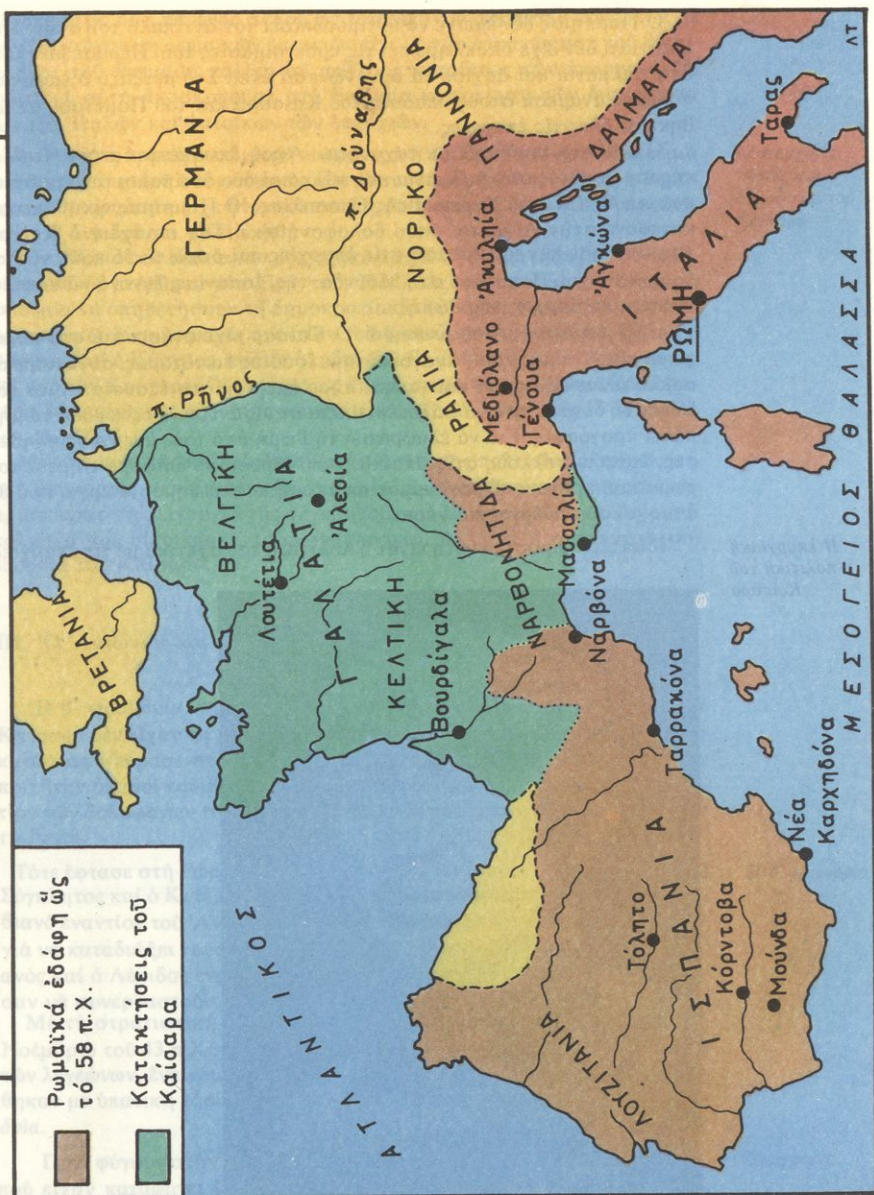
Ἀπό τή θέση αὕτη ὁ Καίσαρ ἀνέπτυξε μεγάλη δραστηριότητα. Κατόρθωσε νά ὑποτάξει τήν «Πέραν τῶν Ἀλπεων Γαλατία» (δολόκληρη τή σημερινή Γαλλία) καί νά ἐδραιώσει τή ρωμαϊκή κυριαρχία στή χώρα, καταπνίγοντας τά ἐπαναστατικά κινήματα πού ἐξέσπασαν. Ἡ κατάκτηση τῆς Γαλατίας ἦταν ἓνα σπουδαῖο κατόρθωμα, πού φανέρωσε τά στρατιωτικά προσόντα καί τίς ὀργανωτικές ικανότητες τοῦ Καίσαρα, τόν ἐφοδίασε μέ πολλὰ χρήματα καί ἰσχυρό στρατό καί ἔδωσε στή Ρώμη μιὰ νέα, μεγάλη ἐπαρχία (ΧΑΡΤ. 4).

Διαμάχη Καίσαρα – Πομπήιου. Φάροαλα. Τό 55 π.Χ. ἡ θητεία τοῦ Καίσαρα στή Γαλατία παρατάθηκε γιά πέντε ἀκόμη χρόνια, ὁ Κράσσος ἔγινε ἀνθύπατος τῆς Συρίας, ὅπου καί σκοτώθηκε πολεμώντας ἐναντίον τῶν Πάρθων, καί ὁ Πομπήιος πῆρε τή διοίκηση τῆς Ίσπανίας.

Ἐνῶ ὁμοῦς ὁ Καίσαρ θεμελιώνει τή ρωμαϊκή κυριαρχία στή Γαλατία, ἡ Σύγκλητος κατάφερε νά πάρει μέ τό μέρος τῆς τόν Πομπήιο, πού εἶχε παραμείνει στή Ρώμη, καί νά τόν στρέψει ἐναντίον τοῦ παλιοῦ συμμάχου του. Ἐτσι, ὅταν τό 49 π.Χ. ἔληξε ἡ ἀνθυπατεία τοῦ Καίσαρα, ἡ Σύγκλητος τοῦ ἔδωσε ἐντολή νά γυρίσει στή Ρώμη, ἀφοῦ διαλύσει τό στρατό του. Αὐτός ὁμως, ἔχοντας ὑπόψη του καί τό προηγούμενο τοῦ Πομπήιου, ἀποφάσισε νά ἀντιδράσει δυναμικά. Στίς ἀρχές τοῦ 49 π.Χ. πέρασε μέ τίς λεγεῶνες του τό Ρουβίκωνα, ἓνα μικρό ποτάμι στά ὄρια Ἰταλίας καί «Ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίας» ὅπου κανονικά ἔπρεπε νά διαλύσει τό στρατό του, καί βάδισε πρὸς τή Ρώμη.

1. Τίτλος τοῦ πρώην ὑπάτου γιά ὅσο χρόνο συνέχισε νά χειρίζεται ὀρισμένη ἐξουσία, ὅπως π.χ. ἡ διοίκηση μιᾶς ἐπαρχίας.

ΟΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΑ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ (58-50 Π.Χ.)

ΧΑΡΤΗΣ 4.

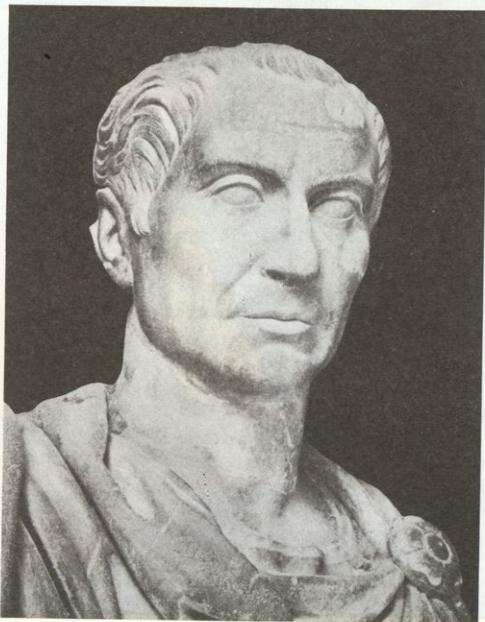
Ὁ Πομπήιος δέν ἔμεινε νά ἀντιμετωπίσει τόν ἀντίπαλό του στήν Ἰταλία, γιατί δέν εἶχε ὀλοκληρώσει τίς προετοιμασίες του. Πέρασε μέ πλοῖα στή Δαλματία καί ἄρχισε νά ὀργανώνεται ἐκεῖ. Στό μετᾶξύ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἀνάμεσα στούς ὀπαδοῦς τοῦ Καίσαρα καί τοῦ Πομπηίου ἀπλώθηκε σ' ὅλες τίς ἐπαρχίες.

Ὁ Καίσαρ κινήθηκε μέ ταχύτητα. Ἀφοῦ ἐπικράτησε στήν Ἰταλία, πέρασε κι αὐτός στή Δαλματία καί τελικά οἱ δύο ἀντίπαλοι συγκρούστηκαν, τό 48 π.Χ. στή *Φάρσαλα* τῆς Θεσσαλίας. Ὁ Πομπήιος νικήθηκε καί κατέφυγε στήν Αἴγυπτο, ὅπου δολοφονήθηκε. Στή συνέχεια ὁ Καίσαρ ταχτοποίησε τήν κατάσταση στίς ἐπαρχίες καί ὅταν, τό 56 π.Χ., νίκησε τούς γιούς τοῦ Πομπηίου στή Μούνδα τῆς Ἰσπανίας, ἐγινε ὁ «ἀδιαφιλονίκητος κυρίαρχος τῆς Ρώμης».

Ἡ Δικτατορία τοῦ Καίσαρα. Ὁ Καίσαρ εἶχε φτάσει πιά στό κορύφωμα τῆς δύναμής του. Ἀναγορεύθηκε ἰσόβιος δικτάτορας, συγκέντρωσε πολλά ἄλλα ἀξιώματα καί γενικά πῆρε ἀπεριόριστη ἐξουσία. Αὐτό τοῦ ἔδωσε τή δυνατότητα νά δείξει ἐπιείκεια στούς ἀντιπάλους του καί νά μήν κάνει προγραφές. Γιά νά ἐλαφρώσει τή Ρώμη ἀπό τούς ἀνεργούς πληθεῖους, ἔστειλε πολλούς στίς ἀποικίες πού ἱδρυσε σέ διάφορα σημεία τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Προγραμμάτισε ἀκόμη πολλά δημόσια ἔργα, πού θά ἀπασχολοῦσαν ἐργατικά χέρια.

Ἰδιαίτερα ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ πολιτική του σχετικά μέ τίς ἐπαρχίες.

Ἡ ἐπαρχιακή
πολιτική τοῦ
Καίσαρα

Ἰούλιος Καίσαρ

Προχώρησε όσο κανένας άλλος ως τότε στον εκρωμαϊσμό τους, είτε με την εγκατάσταση ρωμαϊκών αποικιών είτε με την παραχώρηση του δικαιώματος του Ρωμαίου πολίτη σε πολλούς κατοίκους των επαρχιών. Ή πολιτική αυτή άποσκοπούσε στη βαθμιαία κατάργηση των διακρίσεων μεταξύ Ίταλων και κατοίκων των επαρχιών.

Κοντά στις αρετές του όμως ήταν φανερή η πρόθεσή του να επιβάλει μία μορφή μοναρχικού πολιτεύματος και οι συνθήκες ήταν ευνοϊκές· η δημοκρατική παράδοση είχε ατονήσει και η φοβισμένη Σύγκλητος ήταν ανίκανη ν' αντιδράσει. (Κείμ. 6).

Τήν πορεία του Καίσαρα προς τη μοναρχία τη σταμάτησε μία συνωμοσία, που οργανώθηκε εναντίον του. Πολλούς συνωμότες του ένωσε ή επιθυμία να υπηρετήσουν τη δημοκρατία, άλλοι όμως ύποκινήθηκαν από προσωπικές δυσარέσκειες εναντίον του Καίσαρα. Άρχηγοί τους ήταν ο Βρούτος και ο Κάσσιος, παλιοί όπαδοί του Πομπήιου που είχαν ευεργετηθεί από τον Καίσαρα. Οι συνωμότες αποφάσισαν να προλάβουν τό παραπέρα δυνάμωμα της εξουσίας του και τον δολοφόνησαν στις 15 Μαρτίου του 44 π.Χ.

Μέ τό δραμα της παλινόρθωσης της ελεύθερης πολιτείας οι συγκλητικοί συνωμότες συνέδεσαν τήν επιθυμία τους νά άποκαταστήσουν τήν άριστοκρατική όλιγαρχία της συγκλήτου, που έξυπηρετούσε καλύτερα τά πολιτικά και οικονομικά τους συμφέροντα, άπ' ό,τι ή συγκεντρωτική έξουσία του Καίσαρα.

III. 'Ο Άντώνιος και ό 'Οκταβιανός

'Η 6' τριανδρία. Φίλιπποι (42 π.Χ.). Οι συνωμότες που χτύπησαν τον Καίσαρα δέν είχαν τή δύναμη νά σώσουν και τή δημοκρατία. Γρήγορα ή κατάσταση πέρασε στά χέρια του Μάρκου Άντωνίου και του Λέπιδου, που ήταν όπαδοί του Καίσαρα και κατάφεραν νά στρέψουν τό λαό εναντίον των δολοφόνων του. Οι τελευταίοι αναγκάστηκαν νά έγκαταλείψουν τή Ρώμη.

Τότε έφτασε στη Ρώμη και ό θετός γιός του Καίσαρα, ό 'Οκταβιανός. Ή Σύγκλητος και ό Κικέρων θέλησαν νά χρησιμοποιήσουν τό νεαρό 'Οκταβιανό εναντίον του Άντωνίου, όταν ό τελευταίος πήγε στη βόρεια Ίταλία γιά νά καταδιώξει τούς συνωμότες. Τελικά όμως ό Άντώνιος, ό 'Οκταβιανός και ό Λέπιδος ένωσαν τίς στρατιωτικές τους δυνάμεις και αποφάσισαν νά συνεργαστούν.

Μέ τή στρατιωτική τους δύναμη κυριάρχησαν άμέσως στη Ρώμη. Τό Νοέμβριο του 43 π.Χ. ή Λαϊκή Συνέλευση ψήφισε, κάτω από τήν άπειλή των λεγεώνων, ένα νόμο, σύμφωνα μέ τον όποιο οι τρεις άντρες περιβλήθηκαν μέ ύπατική έξουσία γιά 5 χρόνια. Έτσι σχηματίστηκε ή 6' τριανδρία.

Πρίν φύγουν στην Άνατολή, γιά νά αντιμετώπισουν τούς συνωμότες που είχαν καταφύγει εκεί, οι τρεις άντρες έκαναν στη Ρώμη τρομερές

*Μοναρχικές
τάσεις και
δολοφονία του
Καίσαρα*

'Η 6' τριανδρία

Προγραφές

προγραφές. Ήθελαν, όπως ισχυρίστηκαν, να εξασφαλίσουν τά μετόπισθέν τους. Περίπου 300 συγκλητικοί και πάνω από 2.000 ιππείς βρήκαν τότε τό θάνατο. Ἀνάμεσα στά θύματα ήταν καί ὁ Κικέρων.

Φίλιπποι

Στή συνέχεια ὁ στρατός τῆς τριανδρίας πέρασε στήν Ἑλλάδα, ὅπου ὁ Βρούτος καί ὁ Κάσιος εἶχαν συγκεντρώσει στρατεύματα. Στή μάχη πού ἐγινε στούς Φιλίππους τῆς Μακεδονίας, τό Σεπτέμβρη τοῦ 42 π.Χ., οἱ δυνάμεις τῆς τριανδρίας νίκησαν καί οἱ δολοφόνοι τοῦ Καίσαρα αὐτοκτόνησαν. (Κεῖμ. 7).

Ὁκταβιανός καί Ἀντώνιος. Ἄκτιο (31 π.Χ). Μετά τή μάχη στούς Φιλίππους ὁ Λέπιδος παραμερίστηκε καί ἡ ἐξουσία ἔμεινε στούς ἄλλους δύο. Ὁ Ὁκταβιανός γύρισε στήν Ἰταλία καί ὁ Ἀντώνιος ἔμεινε στήν Ἀνατολή, γιά νά ταχτοποιήσει τήν κατάσταση.

Ἐνῶ ὅμως ὁ Ὁκταβιανός σταθεροποιοῦσε τήν ἐξουσία του στή Δύση μέ θετικές ἐνέργειες, ὁ Ἀντώνιος ἀφέθηκε νά παρασυρθεῖ ἀπό τή γοητεία τῆς Κλεοπάτρας, βασίλισσας τῆς Αἰγύπτου. Τήν ἔκανε ἐπίσημη γυναῖκα του καί χάρισε σ' αὐτήν καί στά παιδιά τῆς μεγάλες περιοχές τῆς Ἀνατολῆς. Γενικά φέρόθηκε σάν ἀπόλυτος μονάρχης τοῦ μισοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.

Οἱ ἐνέργειες αὐτές τοῦ Ἀντωνίου ἔστρεψαν ἐναντίον του τό ρωμαϊκό λαό καί τή Σύγκλητο. Ὁ Ὁκταβιανός ἐκμεταλλεύτηκε τήν εὐκαιρία καί, μέ τήν ἰδιότητα τοῦ ὑπατου, κήρυξε τόν πόλεμο κατά τῆς Κλεοπάτρας, ἕναν «πόλεμο τῆς Ρώμης κατά τῆς ἀνατολικῆς βαρβαρότητας», ὅπως ἔλεγε. Φυσικά στρεφόταν κυρίως ἐναντίον τοῦ Ἀντωνίου.

Ὁ πόλεμος κρίθηκε στή θάλασσα, σέ μιά σύγκρουση πού ἐγινε κοντά στό ἄκρωτήριο Ἄκτιο, τό Σεπτέμβρη τοῦ 31 π.Χ. Ὁ Ἀντώνιος ἀναγκάστηκε νά ἐγκαταλείψει τόν ἀγῶνα νικημένος καί νά φύγει μέ τήν Κλεοπάτρα στήν Αἴγυπτο.

Μετά τή νίκη του ὁ Ὁκταβιανός σταθεροποίησε τήν κατάσταση στίς ἄλλες ἀνατολικές περιοχές καί τό καλοκαίρι τοῦ 30 π.Χ. ἔφτασε στήν Αἴγυπτο. Ὁ Ἀντώνιος καί ἡ Κλεοπάτρα αὐτοκτόνησαν, ὁ Ὁκταβιανός αὐτοδιορίστηκε διάδοχος τῶν Πτολεμαίων καί ἡ Αἴγυπτος προσαρτήθηκε στό ρωμαϊκό κράτος.

Ἡ ναυμαχία στό Ἄκτιο εἶναι ἡ τελευταία σύγκρουση τῶν ἐμφύλιων πολέμων, πού τάραξαν τό ρωμαϊκό κράτος ὀλόκληρες δεκαετίες. Ταυτόχρονα ὅμως, ἡ νίκη τοῦ Ὁκταβιανοῦ σημεῖωσε καί τό τέλος τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

α. ΟΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΓΡΑΚΧΩΝ ΚΑΙ Η ΑΝΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ

- Τι ήταν τό «ἀγροτικό ζήτημα» καί τί συνέπειες είχε γιά τή Ρώμη;
- Ποιό ἀκριβῶς ἦταν τό περιεχόμενο τοῦ «ἀγροτικοῦ νόμου»;
- Ποιούς συμμάχους ἀναζήτησε ὁ Γάιος Γράκχος στόν ἀγώνα του ἐναντίον τῶν συγκλητικῶν καί μέ ποιούς τρόπους ἐπιδίωξε νά τοῦς κερδίσει;
- Ποιοί καί γιατί ἀντέδρασαν στό «συμμαχικό νόμο» τοῦ Γ. Γράκχου;
- Ποιά ἦταν τά κίνητρα τῆς προσπάθειας τῶν Γράκχων καί ποῦ ὀφείλεται ἡ ἀποτυχία τους; Ποιά μεγάλα προβλήματα ἔμειναν ἄλυτα;
- Γιατί ἔγιναν οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι στή Ρώμη, ποιά ἦταν ἡ διάρκεια τους καί ποιά τά κύρια «ζέβγη» τῶν ἀντίπαλων στρατηγῶν;

β. ΟΙ ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

- Ἡ στρατιωτική μεταρρύθμιση τοῦ Μάριου. Πλεονεκτήματα καί μειονεκτήματα.
- Ποιά σημασία εἶχε ἡ παραχώρηση τοῦ δικαίωματος τοῦ Ρωμαίου πολίτη στοὺς Ἰταλοὺς;
- Ποιές ἦταν οἱ μεταρρυθμίσεις τοῦ Σύλλα καί ποιά μορφή ἔδωσαν στό πολίτευμα;
- Ἡ ἐπανάσταση τῶν δοῦλων (πρωταγωνιστές, διεξαγωγή, τὰ αἷτια τῆς διάσπασης, τό τέλος).
- Πότε, ἀπό ποιούς καί μέ ποιο σκοπὸ συγκροτήθηκε ἡ Α' τριανδρία;
- Οἱ μοναρχικές τάσεις καί ἡ δολοφονία τοῦ Καίσαρα.
- Ἡ ναυμαχία στό Ἄκτιο καί ἡ σημασία τῆς.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. ΠΩΣ Ο ΤΙΒΕΡΙΟΣ ΓΡΑΚΧΟΣ ΑΡΧΙΣΕ ΤΟΝ ΑΓΩΝΑ

... "Όταν κάποτε ο Τιβέριος περνούσε από την Τυρρηνία για να πάει στη Νομαντία και είδε έρημη τη γη και τούς γεωργούς και τούς βοσκούς να είναι δούλοι ξένοι και βάρβαροι, τότε για πρώτη φορά έβαλε στο νου του ν' ακολουθήσει την πολιτική αδή, πού έγινε άφορμή να πάθουν (οί Γράκχοι) μύριες συμφορές. Πιό πολύ όμως του άναψε τη φιλοτιμία και την όρμή ο ίδιος ο λαός, πού τον παρακινούσε γράφοντας στις στοές, στους τοίχους τών σπιτιών και στα μνήματα να αναλάβει τό θέμα της δημόσιας γής για τό καλό τών φτωχών.

Πλούταρχος, Τιβέριος Γράκχος, VIII, 9-10, μετάφραση.

2. Ο ΤΙΒΕΡΙΟΣ ΓΡΑΚΧΟΣ ΜΙΛΑΕΙ ΣΤΟ ΡΩΜΑΪΚΟ ΛΑΟ

Τά θηρία πού ζούν στην Ίταλία έχουν μιά φωλιά, ένα καταφύγιο, μιά τρύπα για να μπούν να κοιμηθούν. Σ' εκείνους όμως πού πολεμούν και πεθαίνουν για την Ίταλία δέν έχει άπομείνει τίποτε άλλο παρά ό άέρας και τό φώς και γυρνούν από δώ κι από κεί μέ τίς γυναίκες και τά παιδιά τους χωρίς σπίτι κι άποκούμπι. Κι οί στρατηγοί λένε ψέματα στους στρατιώτες τους, όταν στίς μάχες τούς καλούν να πολεμήσουν για τούς τάφους και τά ιερά. Γιατί κανένας από τούς τόσους Ρωμαίους δέν έχει ούτε θωμό ούτε τάφο προγονικό, αλλά πολεμούν και πεθαίνουν για να καλοπερνούν και να πλουτίζουν άλλοι. Κι ενώ τούς λένε άφέντες της οίκουμένης, δέν έχουν ούτε ένα βόλο γής δικό τους.

Πλούταρχος, Τιβέριος Γράκχος, IX, 5-6, μετάφραση.

3. Η ΥΣΤΕΡΟΦΗΜΙΑ ΤΩΝ ΓΡΑΚΧΩΝ

... και οί φτωχοί, πού μέ τά γεγονότα αυτά¹ είχαν ταπεινωθεί και τρομοκρατηθεί, έδειξαν λίγο άργότερα πόσο άγαπούσαν και άποζητούσαν τούς Γράκχους. Γιατί κατασκεύασαν τίς προτομές τους και τίς έστησαν σέ φανερό μέρος, κι άφού έκαναν ιερούς τούς τόπους όπου σκοτώθηκαν, έφερναν σάν προσφορές τούς πρώτους καρπούς της έποχής και κάθε μέρα πολλοί τούς πρόσφεραν θυσίες και προσκυνούσαν τά αγάλματά τους, σάν να βρίσκονταν σέ ιερό θεόν.

Πλούταρχος, Γάιος Γράκχος, XVIII, μετάφραση.

4. ΟΙ ΠΡΟΓΡΑΦΕΣ ΤΟΥ ΣΥΛΛΑ

Ο Σύλλας τότε² άρχισε τη σφαγή κι έγιναν στην πόλη αναρίθμητοι φόνοι, χωρίς περιορισμό. Πολλοί έχασαν τη ζωή τους χωρίς να είναι αντίπαλοί του,

1. Τήν εξόντωση του Τιβέριου και του Γάιου.

2. Μετά την όριστική επικράτησή του, τό 82 π.Χ.

άλλά μόνο και μόνο επειδή είχαν προσωπικές διαφορές με τους φίλους του...

... "Όποιον έδινε άσυλο κι έσωζε έναν προγραμμαμένο, τον τιμωρούσε γιά τή φιλανθρωπία του μέ θάνατο, άσχετα άν ήταν άδερφός, παιδί ή γονιός τοῦ προγραμμαμένου. Καί τό πιό άδικο άπ' όλα: άφαίρεσε τά πολιτικά δικαιώματα άπό τά παιδιά καί τά έγρόνια τών προγραμμαμένων καί κατάσχεσε τίς περιουσίες τους.

Προγραφές δέν έγιναν μόνο στή Ρώμη αλλά καί σ' όλόκληρη τήν Ίταλία. Καί δέν έμεινε ούτε ναός Θεού, ούτε σπίτι φιλόξενο, ούτε πατρική έστία άμόλυντη άπό τό φονικό, αλλά σφάζονταν οί άντρες δίπλα στίς γυναίκες τους καί τά παιδιά μπροστά στίς μάνες τους. "Όμως εκείνοι πού έχαναν τή ζωή τους άπό όργή καί έχθρότητα ήταν πολύ λίγοι σέ σύγκριση μ' εκείνους πού σφάζονταν γιά τά χρήματα. Μάλιστα συνηθίστηκε νά λένε οί έκτελεστές ότι τόν ένα τόν σκότωσε ένα μεγάλο σπίτι, τόν άλλο κάποιο καλό περιθόλι καί τόν άλλο κάποια ίαματική πηγή.

Πλούταρχος, Σύλλας, XXXI, μετάφραση άποσπασμάτων.

5. ΕΚΚΛΗΣΗ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΜΑΝΛΙΟΥ, ΟΠΑΔΟΥ ΤΟΥ ΚΑΤΙΛΙΝΑ, ΠΡΟΣ ΤΟ ΣΤΡΑΤΗΓΟ ΜΑΡΚΙΟ ΡΗΓΑ, ΠΟΥ ΒΑΔΙΖΕ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΟΥ

«Μάρτυρές μας θεοί καί άνθρωποι, στρατηγέ, ότι δέν πήραμε τά όπλα γιά νά χτυπήσουμε τήν πατρίδα ούτε γιά νά βάλουμε σέ κίνδυνο τούς συμπολίτες μας. Είμαστε κατατρεγμένοι άνθρωποι, πού ή άδθαιρεσία καί ή σκληρότητα τών τοκογλόφων μās έδιωξε, τούς πιό πολλούς, άπό τήν πατρίδα κι όλους μās έκανε περιφρονημένους καί μās άφησε χωρίς περιουσία. Γι' αυτό θέλουμε νά προστατέψουμε τούς έαυτούς μας άπό τήν άδικία.

... Καί δέ θέλουμε μήτε έξουσίες μήτε πλούτη, πράγματα πού είναι οί αίτίες γιά τούς πολέμους καί τούς αγώνες ανάμεσα στους θνητούς. Ζητάμε μόνο τήν έλευθερία, αυτή πού κανένας γενναίος δέν παύει νά ποθει, όσο είναι ζωντανός».

Σαλλούστιος, Ή συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα, XXXIII, μετάφραση.

6. Ο ΠΟΘΟΣ ΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΑ ΓΙΑ ΤΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ

Ήλλά τό πιό φανερό καί θανάσιμο μίσος εναντίον του τό προκάλεσε τό πάθος του γιά τή βασιλεία. Γιά τούς πολλούς αυτό στάθηκε ή πρώτη αίτία τοῦ μίσους, ενώ γιά τούς παλιούς κρυφούς έχθρούς του αποτέλεσε μιá καλά δικαιολογημένη πρόφαση.

Ή εκείνοι λοιπόν πού ήθελαν νά γίνει ό Καίσαρας βασιλιάς διέδωσαν στό λαό ότι, σύμφωνα μέ τά Σιθύλλεια γράμματα¹, οί Ρωμαίοι θά νικήσουν τούς Πάρθους μόνο άν έκστρατεύσουν εναντίον τους μέ έπικεφαλής βασιλιά: άλλώς δέ θά

1. Σιθύλλεια γράμματα ή Σιθυλλικά θιβλία: Συλλογή προφητειών τής Σιθύλλας (μάντισσας) τής Κύμης, πού τήν είχε αγοράσει ό τελευταίος βασιλιάς τής Ρώμης Ταρκύνιος ό Ήπερήφανος (534-510 π.Χ.).

πετόχουν τίποτε. Κι όταν ὁ Καίσαρας μῆκε κάποτε στή Ρώμη κατεβαίνοντας ἀπό τήν "Αλθα¹, τόλμησαν νά τόν χαιρετήσουν σάν βασιλιά. Ἐπειδή ὁ λαός ταραχτήκε, ἐκεῖνος εἶπε θυμωμένος ὅτι τό ὄνομά του δέν ἦταν «βασιλιάς» ἀλλά «Καίσαρας». Ὅλοι τότε σώπασαν καί ὁ Καίσαρας πέρασε σοβαρός κι ἔδειχνε δυσανεστήμενος.

Πλούταρχος, Ἰούλιος Καίσαρ, LX, 1-3, μετάφραση.

7. ΤΟ ΦΑΝΤΑΣΜΑ ΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΑ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΕΤΑΙ ΣΤΟ ΒΡΟΥΤΟ, ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗ ΜΑΧΗ ΣΤΟΥΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥΣ

... Ἦταν μιὰ νύχτα κατασκότεινη, μέσα στή σκηνή εἶχε ἕνα μικρό φῶς καί σ' ὅλο τό στρατόπεδο ἀπλωνόταν ἀπόλυτη σιωπή. Κι ἐνῶ ἐκεῖνος (ὁ Βροῦτος) κάτι συλλογιόταν καί τό μελετοῦσε στή σκέψη του, τοῦ φάνηκε πῶς ἔνιωσε κάποιον νά μπαίνει μέσα. Ἐστρεψε τὰ μάτια του στήν εἴσοδο καί βλέπει ἕνα φοβερό κι ἀλλόκοτο ὄραμα, μιὰ τερατώδη καί τρομαχτική ἀνθρώπινη μορφή, νά στέκεται σιωπηλή δίπλα του.

Βῆκε τή δύναμη νά μιλήσει καί ρώτησε. «Ποίος ἀπό τοὺς ἀνθρώπους ἦ τοὺς θεοὺς εἶσαι; Τί σ' ἔφερε σέ μένα;». Καί τό φάντασμα τοῦ ἀποκρίθηκε. «Ὁ κακὸς σου δαίμονας, Βροῦτε. Θά μέ δεῖς στοὺς Φιλίππους». Κι ὁ Βροῦτος, χωρὶς νά ταραχτεῖ, εἶπε. «Θά σέ δῶ».

Πλούταρχος, Βροῦτος, XXXVI, 5-7, μετάφραση.

1. Ἀλθα (Λόγγα): Ἡ ἀρχαιότερη, κατὰ τήν παράδοση, πόλη τοῦ Λατίου. Βρισκόταν κοντά στή Ρώμη.

ΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Παρακολουθήσαμε, στά χρόνια τών εμφύλιων πολέμων, τή διάβρωση τών δημοκρατικῶν θεσμῶν στή Ρώμη. Ἡ ἐπικράτηση τοῦ Ὀκταβιανοῦ σημείωσε τήν ὀριστική κατάλυση τῆς δημοκρατίας καί τήν καθιέρωση, βασικά ἀπό τό 27 π.Χ., νέου πολιτεύματος, μέ τό ὁποῖο θά κυβερνηθεῖ τό ρωμαϊκό κράτος ὡς τό τέλος του. Τό πολίτευμα αὐτό εἶναι τό μοναρχικό καί εἶναι γνωστό μέ τό ὄνομα «αὐτοκρατορία».

– Στήν περίοδο τῆς αὐτοκρατορίας μπορούμε νά διακρίνουμε τρεῖς φάσεις:

α. Στήν πρώτη φάση ἡ ρωμαϊκή αὐτοκρατορία φτάνει στό κορύφωμα τῆς ἀκμῆς (27 π.Χ. ὡς τό τέλος τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ.). Τά ὄρια τῆς ἐπεκτείνονται ἀκόμη περισσότερο καί ἡ ἐσωτερική εἰρήνη («ρωμαϊκή εἰρήνη») ὁδηγεῖ σέ μιά γενική οικονομική καί πολιτιστική ἀνθηση.

β. Στή διάρκεια τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ. ἡ ρωμαϊκή αὐτοκρατορία κλονίζεται. Ἐσωτερικές ταραχές ἀπό τή μιά καί εἰσβολές ξένων λαῶν ἀπό τήν ἄλλη καταλύουν τή «ρωμαϊκή εἰρήνη» καί φέρνουν τό κράτος πολύ κοντά στή διάλυση.

γ. Στό τέλος τοῦ 3ου αἰῶνα, οἱ «Ἰλλυριοί αὐτοκράτορες» κατορθώνουν νά συγκρατήσουν τήν αὐτοκρατορία ἀπό τήν κατάρρευση καί νά τῆς δώσουν μιά προσωρινή παράταση ζωῆς. Σ' αὐτή τή φάση τό πολίτευμα γίνεται μοναρχία ἀνατολικοῦ τύπου.

– Τέλος, στήν περίοδο τῆς αὐτοκρατορίας, ἀρχίζει νά καθιερώνεται, παρά τίς ἀντιδράσεις πού συναντᾷ, μιά νέα θρησκεία, ὁ χριστιανισμός.

α. ΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΑΚΜΗΣ

(27 π.Χ. ως τό τέλος τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ.)

Ι. Ἡ ὀργάνωση τοῦ νέου πολιτεύματος

Ὅταν ὁ Ὀκταβιανός γύρισε τό 29 π.Χ. θριαμβευτής στή Ρώμη, θρῆκε τή Σύγκλητο ἀποδυναμωμένη ἀπό τοὺς ἐμφύλιους πολέμους καί τό ρωμαϊκό λαό ἐξαντλημένο. Ὅλοι περίμεναν ἀπό τόν Ὀκταβιανό νά ἀποκαταστήσει πιά τήν εἰρήνην, ἐνῶ ἦταν γενική ἡ πεποίθηση ὅτι τό οἰκουμενικό ρωμαϊκό κράτος χρειαζόταν μιά ἰσχυρή κεντρική ἐξουσία γιά νά κυβερνηθεῖ. (Κεῖμ. 1).

Ὁ Ὀκταβιανός κατάλαβε καλά τί περίμεναν οἱ Ρωμαῖοι ἀπ' αὐτόν καί τί χρειαζόταν τό κράτος. Ἐδωσε στή Ρώμη τήν εἰρήνην καί ὀργάνωσε ἕνα καινούριο, μοναρχικό καθεστώς, χωρίς νά παραβιάσει ἀνοιχτά τό δημοκρατικό πολίτευμα. Αὐτό τό πέτυχε συγκεντρώνοντας σιγά σιγά στό πρόσωπό του ὅλες τίς ἐξουσίες καί διατηρώντας ταυτόχρονα τοὺς ἐξωτερικούς τύπους τῆς δημοκρατίας.

*Ἡ συγκέντρωση
τῶν ἀξιομάτων*

Καί πρῶτα ἀπ' ὅλα κράτησε τόν ἔλεγχο τοῦ στρατοῦ ὡς *στρατηγός αὐτοκράτορας*¹. Ἀκόμη, μέ τό ἀξίωμα τοῦ *ὑπάτου*, πού τό ἔπαιρνε κάθε χρόνο ἀπό τό 31 π.Χ., ἦταν ἀνώτατος ἀρχηγός τοῦ κράτους καί εἶχε τήν ἐκτελεστική ἐξουσία.

Τό 28 π.Χ. ὀνομάστηκε «πρῶτος τῆς Συγκλήτου» (*princeps senatus* = πρίγκεψ σενάτους). Τυπικά ὁ Ὀκταβιανός καί ὅλοι οἱ αὐτοκράτορες ὡς τό τέλος τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. ἦταν «πρίγκιπες» (*principes*), γι' αὐτό καί ἡ περίοδος αὕτη τῆς αὐτοκρατορίας καθιερώθηκε νά ὀνομάζεται «*πριγκιπάτος*» (*principatus*).

Τό 27 π.Χ. εἶναι ὁρόσημο στή διαμόρφωση τοῦ νέου πολιτεύματος. Ὁ Ὀκταβιανός δήλωσε στή Σύγκλητο ὅτι ἡ περίοδος τῆς ἀνωμαλίας εἶχε περάσει, κήρυξε τήν ἐπάνοδο στή δημοκρατία καί διατύπωσε τήν ἐπιθυμία νά παραιτηθεῖ ἀπό ὅλα τά ἀξιώματα καί νά ζήσει σάν ἰδιώτης.

Φαίνεται πὼς καί ἡ ἐνέργεια αὕτη ἀλλά καί ὅλα ὅσα ἀκολούθησαν ἦταν προετοιμασμένα. Ἐτσι, διὰ τὴν Σύγκλητον τὸν παρακάλεσε νά παραμείνει στήν ἐξουσία, ὁ Ὀκταβιανός «ὑποχώρησε» καί δέχτηκε. Τότε τοῦ ἀπονεμήθηκε καί ὁ τίτλος *Ἀβγουστος*, δηλαδή σεβαστός, πού τὸν τοποθετοῦσε πάνω ἀπὸ ὅλους τοὺς Ρωμαίους καί πού ἐγίνε ἡ κύρια τιμητική προσφώνηση τῶν αὐτοκρατόρων.

Στά χρόνια πού ἀκολούθησαν παραχωρήθηκαν στὸν Ὀκταβιανό πολλές ἀκόμη ἐξουσίες. Οἱ ἐπαρχίες τοῦ κράτους μοιράστηκαν καί ἄλλες, κυρίως αὐτές πού βρίσκονταν κοντά στά σύνορα, πέρασαν στήν ἄμεση δικαιοδοσία τοῦ αὐτοκράτορα (αὐτοκρατορικές ἐπαρχίες), ἐνῶ ἄλλες ἔμειναν στή δικαιοδοσία τῆς Συγκλήτου (συγκλητικές ἐπαρχίες). Ὅμως ὁ Ὀκταβιανός μέ τό ἀξίωμα τοῦ *ἀνθύπατου* μπορούσε νά ἔχει τήν ἐξουσία (τό *imperium* = ἱμπεριουμ), ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους καί αὐτό τὸν ἔκανε παντοδύναμο.

1. Στρατηγός μέ ἀπεριόριστες ἐξουσίες.

Ὁ Αὐγούστος. Καμαῖος δεμένος στό σταυρό τοῦ Λοθαρίου. Θησαυροφυλάκιο τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τοῦ Ἀαχέν. «Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκομένην... Ἀνέβη δὲ καὶ Ἰωσήφ ἀπὸ Γαλιλαίας... εἰς πόλιν Βηθλέμ ἀπογράφεσθαι σὺν Μαρίας... Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ εἶναι αὐτοῖς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτήν· καὶ ἔτεκεν τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον». Λουκάς ΙΙ, 1 - 7.

Τὸ ἀξίωμα τοῦ *δημάρχου*, πού τοῦ παραχωρήθηκε τὸ 23 π.Χ., ἔκανε τὸ πρόσωπό του ἀπαραβίαστο, τοῦ ἔδινε τὸ δικαίωμα νὰ συγκαλεῖ τὴ Σύγκλητο καὶ τὴ Λαϊκὴ Συνέλευση, νὰ προτείνει νόμους καὶ νὰ ἀσκεῖ veto ἐναντίον τῶν ἀποφάσεων τῶν ἄλλων ἀρχόντων. Τέλος, τὸ 12 π.Χ., ἀνακηρύχτηκε ἀνώτατος ἀρχιερέας. (Κεῖμ. 2).

Στὴ διοίκηση ὁ Αὐγούστος ἔκανε ὀρισμένες μεταβολές καὶ δημιούργησε νέες ὑπηρεσίες. Καὶ πρῶτα ὀργάνωσε τὸ *Συμβούλιο τοῦ αὐτοκράτορα*, πού τὸ ἀποτελέσαν συγγενεῖς του, προσωπικοὶ τοῦ φίλου καὶ λίγοι συγκλητικοὶ καὶ ἵππεις ἀφοσιωμένοι στό πρόσωπό του. Στὶς προτάσεις τοῦ Συμβουλίου, πού ἦταν θέβαια ἀπόψεις τοῦ αὐτοκράτορα, ἡ Σύγκλητος περιορίστηκε νὰ δίνει μιά τυπικὴ ἔγκριση.

Δημιούργησε ἀκόμη μιά πολιτικὴ ὑπηρεσία ὑπαλλήλων, πού ἀσχολοῦνταν μὲ διάφορα διοικητικὰ θέματα καὶ μὲ θέματα τῶν ἐπαρχιῶν. Οἱ δημόσιοι αὐτοὶ λειτουργοί, ἡ *γραμματεία τοῦ αὐτοκράτορα*, ἐργάζονταν εἴτε χωριστά εἴτε κατὰ ὁμάδες σὲ *γραφεῖα*, ἔπαιρναν μισθὸ ἀπὸ τὸ προσωπικὸ ταμεῖο τοῦ αὐτοκράτορα καὶ γιὰ ὅλες τους τίς ἐνέργειες ἦταν ὑπεύθυνοι μόνον ἀπέναντι σ' αὐτόν.

Γιὰ νὰ ἀνταποκριθεῖ στὰ ἔξοδα τῆς διοίκησης ὁ αὐτοκράτορας ἔπαιρνε χρήματα ἀπὸ τὸ δημόσιο ταμεῖο ἢ χρησιμοποιοῦσε τὴ μεγάλη προσωπικὴ του περιουσία. Δημιούργησε ὅμως καὶ ἓνα δικό του ταμεῖο, τὸ *αὐτοκρατορικὸ ταμεῖο*, ὅπου συγκεντρώνονταν τὰ ἔσοδα τῶν αὐτοκρατορικῶν ἐπαρχιῶν. Τὰ χρήματα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου τὰ διαχειριζόταν ὁ ἴδιος ἀνεξέλεγκτα.

Μεταβολές
στὴ διοίκηση

“Ένας άλλος νεωτερισμός του Αυγούστου ήταν η διατήρηση στρατιωτικής δύναμης μέσα στη Ρώμη. Ἡ δύναμη αὐτή (3 κοόρτεις¹ μέσα στην πόλη και 6 στά προάστια) ἀποτελέστηκε ἀπὸ ἐπίλεκτους στρατιώτες πού, ἐπειδὴ τυπικά ἦταν ἡ φρουρά τοῦ «πραιτόριου»², ὀνομάστηκαν *πραιτοριανοί*. Οἱ πραιτοριανοὶ ἀπόκτησαν ἀργότερα τόση δύναμη, ὥστε νά ἀνεβοκατεβάζουν στό θρόνο αὐτοκράτορες.

Μέ τό νέο πολίτευμα, τὸ principatus, ἡ ἐξουσία τυπικά μοιράστηκε ἀνάμεσα στόν αὐτοκράτορα καί τῇ Σύγκλητο. Στήν οὐσία ὁμοῦς ὁ αὐτοκράτορας συγκέντρωνε ὅλες τίς ἐξουσίες καί τὸ ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ὅλα τοῦ παραχωρήθηκαν μέ νόμιμο τρόπο, ἀπὸ τῇ Σύγκλητο καί τῇ Λαϊκῇ Συνέλευση, καί κανεῖς δέν μπορούσε νά τὸν κατηγορήσει σάν σφετεριστή. “Ετσι, τὸ πέρασμα ἀπὸ τῇ δημοκρατία στή μοναρχία δέν ἔγινε μέ τὴν κατάργηση τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν ἀλλὰ μέ τὴν ἰσόβια συγκέντρωσή τους σ’ ἓνα πρόσωπο.

II. Ἡ διαδοχὴ τῶν αὐτοκρατόρων

ἀπὸ τὸν Αὐγουστο ὡς τὸ τέλος τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ.

*Τὸ πρόβλημα
τῆς διαδοχῆς*

Στὸ πολίτευμα πού διαμόρφωσε ὁ Αὐγουστος οἱ ἀρμοδιότητες τῆς Συγκλήτου καί τοῦ αὐτοκράτορα δέν ἦταν αὐστηρά καθορισμένες. Γι’ αὐτό, πολλές φορές δημιουργήθηκαν ἀντιθέσεις σέ διάφορα ζητήματα, κι ἔνα ἀπ’ αὐτὰ ἦταν τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς. Οἱ αὐτοκράτορες ἤθελαν νά ὀρίζουν οἱ ἴδιοι τὸ διάδοχό τους καί νά δώσουν στό ἀξίωμα κληρονομικὴ μορφή. Ἡ Σύγκλητος ἤθελε στήν κορυφή τοῦ principatus ἓναν ἡγεμόνα ἐκλεγμένο καί ἐξαρτημένο ἀπὸ τὴν ἴδια. Σιγὰ σιγὰ κι ἄλλες δυνάμεις τῆς αὐτοκρατορίας, ὅπως ὁ στρατός (πραιτοριανοὶ ἢ λεγεῶνες τῶν ἐπαρχιῶν), διεκδίκησαν γιὰ τὸν ἑαυτό τους τὸ δικαίωμα νά ὀρίζουν τὸν αὐτοκράτορα.

*Ἡ οἰκογένεια
τοῦ Αὐγούστου*

Ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Ὀκταβιανοῦ (14 μ.Χ.) ὡς τὸ 68 μ.Χ. ἀνέβηκαν στό θρόνο τέσσερις αὐτοκράτορες, πού εἶχαν κάποια συγγενικὴ σχέση μαζί του· ὁ Τιθέριος, ὁ Καλιγούλας, ὁ Κλαύδιος καί ὁ Νέρων³. Κανεῖς ἀπ’ αὐτούς δὲ διακρίθηκε γιὰ τίς ἱκανότητές του καί ὅλοι ἤρθαν σέ σύγκρουση μέ τῇ Σύγκλητο. Χειρότεροι ἦταν ὁ Καλιγούλας καί ὁ Νέρων πού πέθαναν δολοφονημένοι. (Κεῖμ. 5).

Μετά τῇ δολοφονίᾳ τοῦ Νέρωνα (68 μ.Χ.) ξέσπασε στήν αὐτοκρατορία μιὰ σύντομη κρίση. Ὁ στρατὸς ἀναμείχτηκε στό ζήτημα τῆς διαδοχῆς καί ἐκλέχτηκαν ταυτόχρονα πολλοὶ αὐτοκράτορες ἀπὸ τῇ Σύγκλητο, τοὺς πραιτοριανούς καί τίς λεγεῶνες τῶν ἐπαρχιῶν. Τελικὰ ἐπικράτησε ὁ διοικητὴς τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀνατολῆς Βεσπασιανὸς Φλάβιος.

Ὁ Βεσπασιανὸς καί οἱ δύο γιοὶ του, Τίτος καί Δομιτιανός, ἀπετέλεσαν

Οἱ Φλάβιοι

Ὁ Βεσπασιανὸς καί οἱ δύο γιοὶ του, Τίτος καί Δομιτιανός, ἀποτέλεσαν

1. Κοόρτις: στρατιωτικὸ τμήμα, πού εἶχε 600 ἄντρες.

2. Ἡ ἔδρα τοῦ πραιτορά, ἔρχοντα μέ δικαστικές καί στρατιωτικές ἐξουσίες.

3. Τιθέριος (14-36 μ.Χ.), Καλιγούλας (37-41 μ.Χ.), Κλαύδιος (41-54 μ.Χ.), Νέρων (54-68 μ.Χ.).

Ὁ Τίτος (79-81) Ρώμη, Μουσείο τοῦ Καπιτωλίου. Ὁ Τίτος, γιὸς τοῦ Βεσπασιανοῦ, μιλοῦσε μὲ εὐχέρεια τὶς δύο γλῶσσες, λατινικὰ καὶ ἑλληνικὰ. Ἡ καλωσύνη του ἦταν τέτοια πὺ κάποια φορὰ πὺ θρῖσκόταν στὸ τραπέζι, σκέφτηκε πὺς ἐκείνη τὴ μέρα δὲν εἶχε ἐξυπηρετήσει κανὲα καὶ εἶπε! «Φίλοι μου, σήμερα ἔχασα τὴ μέρα μου».

Ἀπὸ τὸ Χρονικὸ τοῦ Εὐσεβίου.

τὴ δυναστεία τῶν Φλαβίων (69 - 96 μ.Χ.)¹. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι οἱ Φλάβιοι δὲν κατάγονταν ἀπὸ τὴ Ρώμη καὶ ὅτι τὸ αὐτοκρατορικὸ ἀξίωμα μεταβιβάστηκε κληρονομικὰ. Σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς δύο πρώτους, ὁ Δομιτιανὸς ἦταν αὐταρχικὸς καὶ ἤρθε σὲ σύγκρουση μὲ τὴ Σύγκλητο.

Τοὺς Φλάβιους διαδέχτηκε ἡ δυναστεία τῶν Ἀντωνίνων, πὺ κυβέρνησε τὴ Ρώμη 100 περίπου χρόνια (96-192 μ.Χ.) καὶ ἔδωσε 6 αὐτοκράτορες: τὸ Νέρβα, τὸν Τραϊανό, τὸν Ἀδριανό, τὸν Ἀντωνίνο (ἐπώνυμο τῆς δυναστείας), τὸ Μάρκο Αὐρήλιο, καὶ τὸν Κόμμοδο². Ὅλοι τους, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Κόμμοδο, ἦταν ἀξιόλογοι ἡγεμόνες καὶ τὸ διάστημα πὺ κυβέρνησαν χαρακτηρίζεται σάν «χρυσή ἐποχὴ τῆς αὐτοκρατορίας». (Κεῖμ. 7,8).

Στὸ θέμα τῆς διαδοχῆς οἱ Ἀντωνίνοι καθιέρωσαν τὸ σύστημα τῆς υἱοθεσίας. Οἱ τέσσερις πρῶτοι αὐτοκράτορες, πὺ ἦταν ἀτεκνοί, ὄρισαν τὸ διάδοχό τους υἱοθετώντας κάποιον ἀξιόλογο πρόσωπο μὲ τὴ σύμφωνη

Οἱ Ἀντωνίνοι

1. Βεσπασιανός (69 - 79 μ.Χ.), Τίτος (79 - 81 μ.Χ.), Δομιτιανός (81 - 96 μ.Χ.).

2. Νέρβας (96 - 98 μ.Χ.), Τραϊανός (98 - 117 μ.Χ.), Ἀδριανός (117 - 138 μ.Χ.), Ἀντωνίνος (138 - 161 μ.Χ.), Μάρκος Αὐρήλιος (161-180 μ.Χ.), Κόμμοδος (180 - 192 μ.Χ.).

Μάρκος Αὐρήλιος (161 - 180 μ.Χ.), Ρώμη, Μουσείο τοῦ Καπιτωλίου.
*Ὁ εὐγενὴς αὐτὸς ἄντρας – ὁ στοικὸς φιλόσοφος στὸν αὐτοκρατορικὸ θρόνο – πέθανε μέσα στὴ σκηνή του, στίς ὄχθες τοῦ Λούναβη, σὲ μιὰ ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Σακῶν. Μετὰ τὸ θάνατό του θρῆκαν τὸ ἡμερολόγιό του, ὅπου συνήθιζε νὰ γράφει ἑλληνικὰ, γιὰ τὸν ἑαυτοῦ του, σκέψεις γιὰ τὸ **ΘΕΙΟ Λόγο** ποὺ βασιλεύει στὸν κόσμο καὶ γιὰ τὸ τί θεωροῦσε ἰδανικὸ στὴν ἀνθρώπινη συμπεριφορά. Τὴ χριστιανικὴ θρησκεία τὴ γινώριζε μόνο ἀπὸ ἄοριστες φήμες· μιλάει γι' αὐτὴ συμπτωματικὰ στὸ ἡμερολόγιό του.*

γνώμη καὶ τῆς Συγκλήτου. Ἡ ἀρχὴ αὕτὴ διαταράχθηκε ἀπὸ τὸ Μάρκο Αὐρήλιο, ποὺ ἀνέβασε στὸ θρόνο τὸ γιό του Κόμμοδο, «τό κακὸ τέλος μιᾶς λαμπρῆς δυναστείας».

Ἐνα χαρακτηριστικὸ τῆς δυναστείας τῶν Ἀντωνίνων ἦταν ὅτι οἱ αὐτοκράτορες κατάγονταν ἀπὸ τίς ἐπαρχίες. Αὐτὸ φανερώνει τὸν ὅλο καὶ σπουδαιότερο ρόλο ποὺ ἔπαιζαν οἱ ἐπαρχίες στὸ ρωμαϊκὸ κράτος.

III. Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ

Κύρια ἐπιδίωξη τῶν αὐτοκρατόρων τῆς περιόδου αὐτῆς ἦταν νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἀκεραιότητα τοῦ κράτους καὶ νὰ διατηρήσουν τὴν εἰρήνη. Σχεδὸν ὅλοι ὅμως ἔκαναν πολέμους, εἴτε γιὰ νὰ καταστείλουν ἐξεγέρσεις εἴτε γιὰ νὰ ἀποκρούσουν ἐπιδρομές ἢ ἀκόμη καὶ γιὰ νὰ κατακτήσουν νέα ἐδάφη. Οἱ κυριότερες πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις εἶναι οἱ ἀκόλουθες κατὰ περιοχάς:

Ἀφρικὴ: Στὰ χρόνια τοῦ αὐτοκράτορα Κλαύδιου ὑποτάχθηκε ἡ Μαυριτανία (σημερινὴ ΒΔ Ἀλγερία καὶ Μαρόκο) κι ἔτσι οἱ Ρωμαῖοι ἀπλῶσαν τὴν κυριαρχία τους σ' ὁλόκληρη τὴ Βόρεια Ἀφρικὴ, ὡς τίς ἀκτές τοῦ Ἀτλαντικοῦ.

Δυτικὴ Εὐρώπη: Γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τίς ἐπιδρομές γερμανικῶν φυλῶν

**Ὁ Ἀδριανός (117 - 138 μ.Χ.). Βασι-
κανός. Τὸ δωδέκατο ἔτος τῆς βασιλείας
του ὁ αὐτοκράτορας ἔλαβε τὸν τίτλο: Πα-
τέρας τῆς Πατρίδας καὶ ἡ σύζυγός του τὸν
τίτλο τῆς Αὐγούστας.**

στή Γαλατία, ὁ Αὐγουστος σχεδίασε νά ὑποτάξει τή Γερμανία. Ἡ ἐπιχεί-
ρηση ἄρχισε τὸ 12 π.Χ. καὶ τὰ ρωμαϊκὰ στρατεύματα ἔφτασαν ὡς τὸν
ποταμὸ Ἐλβα. Ἡ κακὴ ὁμῶς διοίκηση τῶν κατακτημένων περιοχῶν ἔγινε
αἰτία νά ξεσπάσει μιὰ φοβερὴ ἐπανάσταση (9 π.Χ.). Τρεῖς ρωμαϊκές λεγε-
ῶνες μέ τὸ διοικητὴ τους Βάρο παγιδεύτηκαν στὸν Τευτοβούργιο Δρυμό¹
καὶ ἐξοντώθηκαν. Οἱ Ρωμαῖοι ἐγκατέλειψαν ἀπὸ τότε τὴν προσπάθεια νά
ὑποτάξουν τή Γερμανία καὶ ὁ Ρῆνος ἔγινε τὸ ὄριο τῆς αὐτοκρατορίας στο
σημεῖο αὐτό. (Κεῖμ. 4).

Ἐπιτυχία, ἀντίθετα, σημείωσε ἡ κατάκτηση τῆς Βρετανίας. Ἡ ἐπιχεί-
ρηση ἄρχισε στὰ χρόνια τοῦ Αὐτοκράτορα Κλαυδίου καὶ ὁλοκληρώθηκε
τὸ 78 μ.Χ., ὅταν ὁ στρατηγὸς Ἀγρικόλας ἔφτασε ὡς τὰ ὄρια τῆς Καλυδο-
νίας (Σκωτίας). Ἀργότερα ὁ Ἀδριανὸς καὶ ὁ Ἀντωνίνος ἔχτισαν ἐκεῖ
ἀμυντικὰ τεῖχη.

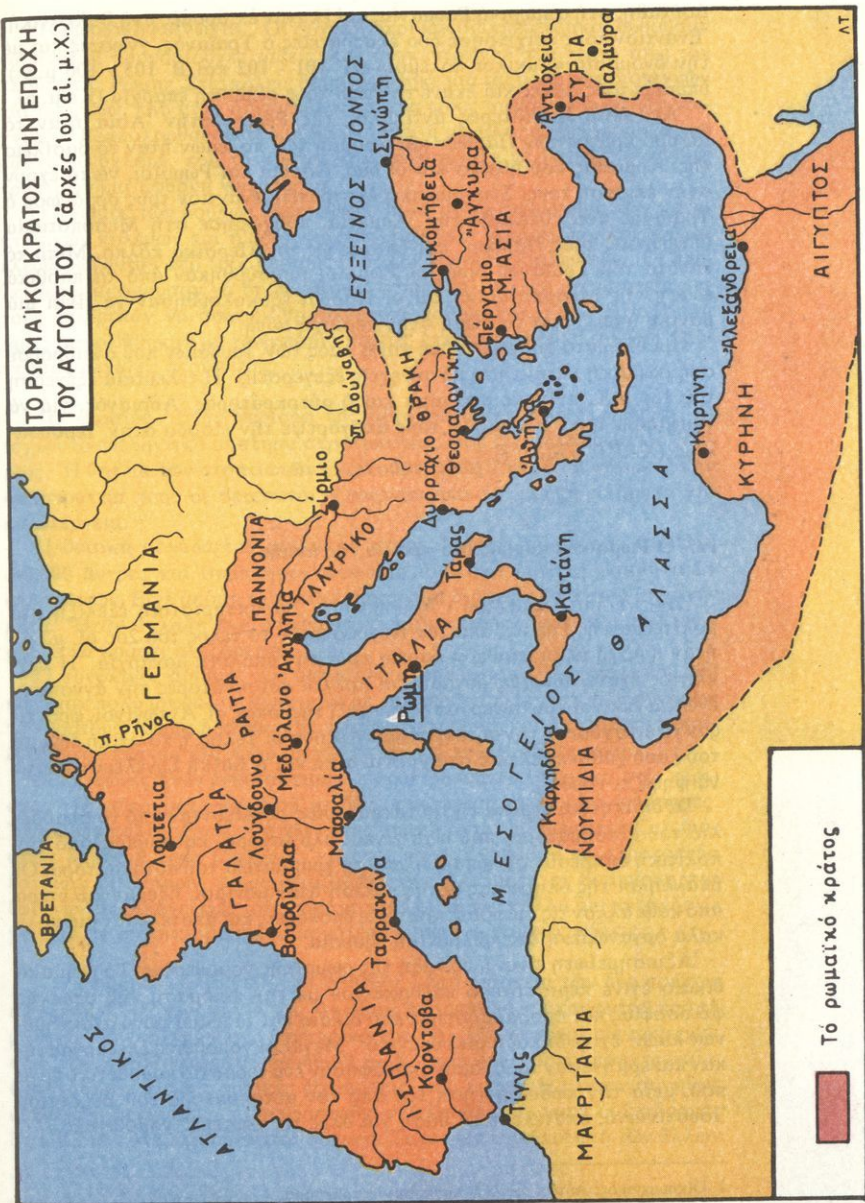
Περιοχὴ τοῦ Δούναβη: Οἱ στρατηγοὶ τοῦ Αὐγούστου κατέκτησαν τίς
περιοχὲς τῆς Ραιτίας, Νωρικοῦ καὶ Πανοννίας (σημ. Νότια Γερμανία,
Αὐστρία καὶ Οὐγγαρία) γιὰ νά ἀπομακρύνουν τὸν κίνδυνο ἐπιδρομῶν τῶν
γερμανικῶν φύλων ἀπὸ τὴν κατεύθυνση αὐτή.

Ἰδιαίτερα ὁμῶς ἀπασχόλησαν τὸ ρωμαϊκὸ κράτος οἱ Δάκες, ποὺ δημι-
ούργησαν πρὸς τὸ τέλος τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ. ἰσχυρὸ κράτος στὰ βόρεια τοῦ

1. Δασωμένη περιοχή στὴ ΒΔ Γερμανία.

Ο Τραϊανός ως
αυτοκράτορας

Δούναβη, στη σημερινή Ρουμανία, και έκαναν επιδρομές στη Βαλκανική. Έναντίον τους επιχείρησε δύο εκστρατείες ο Τραϊανός, γνωστές και με την ονομασία «Δακικοί πόλεμοι» (Α' 101 - 102 και Β' 105 - 106 μ.Χ.), υπέταξε τους Δάκες και έκανε τη χώρα τους ρωμαϊκή επαρχία. (Κείμ. 6).

Ανατολή: Κυριότερος αντίπαλος της Ρώμης στην Άσία ήταν το ισχυρό κράτος των Πάρθων και άφορμή των πολέμων ήταν το βασίλειο της Άρμενίας που ήθελαν και οι δύο, Πάρθοι και Ρωμαίοι, να το έχουν στην έπαιρσή τους. Συστηματική εκστρατεία έναντι των οργάνων ο Τραϊανός που κατέλαβε την Άρμενία, προχώρησε στη Μεσοποταμία απωθώντας τους Πάρθους και έφτασε ως τον Περσικό κόλπο. Μετά το θάνατο του Τραϊανού όμως οι Ρωμαίοι αποσύρθηκαν από τα παρθικά έδαφη της Μεσοποταμίας και οι Πάρθοι εξακολούθησαν να είναι μία μόνιμη άπειλή για τη Ρώμη στην περιοχή αυτή.

Προβλήματα δημιουργούσε και ο λαός των Ιουδαίων που αντιδρούσε στη ρωμαϊκή κατάκτηση με συνεχείς εξεγέρσεις. Η τελευταία εξέγερση του 134 μ.Χ. πνίγηκε στο αίμα και ο αυτοκράτορας Άδριανός, για να τιμωρήσει τους Ιουδαίους, τους απαγόρευσε την είσοδο στην Ίερουσαλήμ. (ΧΑΡΤ. 5,6).

IV. 'Ο Ρωμαϊκός κόσμος στα χρόνια της άκμης

Πολίτευμα - Διοίκηση - Νομοθεσία. Χαρακτηριστική εξέλιξη στο πολίτευμα της Ρώμης, από τον Αύγουστο ως το τέλος του 2ου αϊ. μ. Χ., ήταν η άργη αλλά σταθερή πορεία προς την απόλυτη μοναρχία. Η Σύγκλητος έχανε συνεχώς δύναμη και πολλοί αυτοκράτορες την αγνόησαν ενώ και εκείνοι που συνεργάστηκαν μαζί της, όπως οι Άντωνίνοι, φρόντιζαν να ενισχύσουν την αυτοκρατορική εξουσία. Τέλος, η πολιτική δύναμη του λαού χάθηκε τελείως στα χρόνια αυτά και η Λαϊκή Συνέλευση έπαψε να ψηφίζει νόμους.

Τά διοικητικά θέματα της αυτοκρατορίας ρυθμίζονταν από το συμβούλιο του αυτοκράτορα, που είχε γίνει πολύ ισχυρό, και κυρίως από την πολιτική υπηρεσία των υπαλλήλων, τη γραμματεία του αυτοκράτορα. Οι υπάλληλοι της υπηρεσίας αυτής, επειδή ήταν μόνιμοι, ήξεραν καλύτερα από κάθε άλλον τις διάφορες κρατικές υποθέσεις και αποτέλεσαν μία πολύ καλά οργανωμένη επαγγελματική εξουσία.

Άξιοσημείωτη είναι η εξέλιξη της ρωμαϊκής νομοθεσίας. Το ρωμαϊκό δίκαιο έγινε περισσότερο «άνθρωπινο» με την επίδραση της στωικής φιλοσοφίας και προσαρμόστηκε στο δίκαιο και τα έθιμα των κατακτημένων λαών· έγινε δηλαδή οίκουμενικό¹. Μεγάλοι νομοθέτες επεξεργάστηκαν και έρμήνευσαν τους νόμους και άφησαν ένα τεράστιο νομοθετικό έργο που, μετά την κωδικοποίησή του από τον αυτοκράτορα του Βυζαντίου Ίουστινιανό, αποτέλεσε τη βάση για όλες τις νεώτερες νομοθεσίες.

1. Οίκουμενικός: Αυτός που έχει παγκόσμιο χαρακτήρα.

Ἡ Ρωμαϊκή κοινωνία. Οἱ συγκλητικοὶ καὶ οἱ ἱππεῖς ἐξακολουθοῦσαν νὰ εἶναι οἱ προνομιοῦχες τάξεις, πού συγκέντρωναν στὰ χέρια τους τὸν πλοῦτο τῆς Ρώμης. Στὶς πόλεις διαμορφώθηκε μιὰ τάξη μικρῶν βιοτεχνῶν καὶ τεχνιτῶν, πού ἦταν ὀργανωμένοι σ' ἓνα εἶδος σωματείων, τὶς «συντεχνίες». Ἐξακολουθοῦσε ἀκόμη νὰ ὑπάρχει ἡ μεγάλη, ἀνήσυχη μάζα τοῦ «ἀστικοῦ ὄχλου», πού τὸ κράτος τὴν καθυσχύαζε μὲ δωρεές, διανομές τροφίμων καὶ ὕφθονη ψυχαγωγία.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν δούλων ἐλαττώθηκε πολὺ μὲ τὸ σταμάτημα τῶν κατακτητικῶν πολέμων καὶ ἡ θέση τους βελτιώθηκε. Ἀκόμη, πολλοὶ δούλοι ἐλευθερώνονταν ἀπὸ τοὺς κυρίους τους καὶ γίνονταν ἀπελεύθεροι. Οἱ ἀπελεύθεροι μποροῦσαν νὰ βροῦν θέσεις στὴν ὑπαλληλική γραμματεία καὶ τοὺς ἐπέτρεπαν νὰ ἀσκοῦν θρησκευτικὰ καθήκοντα. Οἱ περισσότεροι ὅμως ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ τὶς ἐπιχειρήσεις καὶ πολλοὶ ἀπὸ κτήσαν μεγάλες περιουσίες.

Ὁ στρατός. Στὴν περίοδο τῆς αὐτοκρατορίας ἐξακολουθοῦσε νὰ ἰσχύει τὸ ἐθελοντικὸ σύστημα στρατολογίας, πού εἶχε καθιερώσει ὁ Μάριος. Ἡ θητεία τῶν στρατιωτῶν διαρκοῦσε 20 ὡς 25 χρόνια καὶ μετὰ τὴν ἀποστρατεία τους οἱ βετεράνοι¹ ἔπαιρναν ἀπὸ τὸ κράτος κτήματα γιὰ καλλιέργεια.

Ἡ βασικὴ μονάδα τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ ἦταν ἡ *λεγεώνα*, πού εἶχε 5-6.000 ἄντρες καὶ συμπληρωνόταν ἀπὸ ἀνάλογη δύναμη βοηθητικῶν στρατιωτῶν. Εἶχε ἀκόμη τμήματα ἱππικοῦ καὶ διάφορα πολεμικὰ μηχανήματα. Ἦταν δηλαδὴ ἓνα στρατιωτικὸ τμήμα ὀλοκληρωμένο, πού μποροῦσε νὰ δράσει ἀνεξάρτητα.

Ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ ἦταν γύρω στὶς 450.000 καὶ ἦταν πολὺ μικρὸς σὲ σύγκριση μὲ τὴν τεράστια ἔκταση τῶν συνόρων τοῦ κράτους. Ὅμως ἡ πειθαρχία, ἡ ἄρτια ὀργάνωση καὶ ἡ ἐντατικὴ ἐκπαίδευση τὸν ἔκαναν μιὰ πολὺ ἀποτελεσματικὴ πολεμικὴ μηχανή.

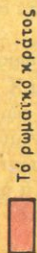
Οἱ λεγεῶνες ἦταν ἐγκαταστημένες σὲ στρατόπεδα ἰδρυμένα στὶς περιοχὲς τῆς αὐτοκρατορίας πού κινδύνευαν περισσότερο ἀπὸ ἐπιδρομές. Ὅταν δὲν πολεμοῦσαν οἱ στρατιῶτες γυμνάζονταν ἢ κατασκευάζαν διάφορα δημόσια ἔργα (δρόμους, γέφυρες κ.ἄ.). Γύρω ἀπὸ τὰ στρατόπεδα ἔστηναν οἱ ἔμποροι μικρομάγαζα, ἔπαιρναν κτήματα οἱ βετεράνοι καὶ ἔφερναν τὶς οἰκογένειές τους οἱ παντρεμένοι. Ἔτσι, πολλὰ ἀπ' αὐτὰ ἐξελιχτηκαν σὲ συνοικισμοὺς καὶ ἀργότερα ἔγιναν κανονικὲς πόλεις.

Ἡ Ρωμαϊκὴ εἰρήνη (PAX ROMANA). Στὴ διάρκεια τῶν δύο πρώτων αἰῶνων μ.Χ. τὸ ρωμαϊκὸ (Κεῖμ. 3) κράτος μπόρεσε νὰ ἀνακουφιστεῖ ἀπὸ τὴ μάστιγα τῶν πολέμων στὸ ἐσωτερικὸ του. Ἀν ἐξαιρέσουμε τὶς συγκρούσεις τῶν αὐτοκρατόρων στὰ 68-69 μ. Χ., πού δὲν προκάλεσαν μεγάλη ἀναστάτωση, καὶ τὶς τοπικὲς ἐξεγέρσεις, πού καταστέλλονταν συνήθως εὐκόλα, ἡ ἡρεμία εἶχε ἀποκατασταθεῖ στὸ ἐσωτερικὸ, γιατί οἱ ἐπιδρομὲς ξένων λαῶν σταματοῦσαν στὰ σύνορα. Τέλος, μὲ τὴν ὑποταγὴ τῶν ἄλλων

1. Οἱ παλαίμαχοι στρατιῶτες.

ΤΟ ΡΩΜΑΪΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

(98-117 μ .X.)

ΧΑΡΤΗΣ 6.

κρατῶν καί τήν ὑπαγωγή τους κάτω ἀπό ἐνιαία πολιτική διοίκηση, σταμάτησαν οἱ ἀτελείωτοι πόλεμοι μεταξύ τους.

Ἡ εἰρήνη πού ἐπικράτησε ἔφερε μιά γενική οἰκονομική ἀνάπτυξη σ' ὅλες τίς περιοχές τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Τά χωράφια καλλιεργήθηκαν καί πάλι χωρίς τό φόβο τῶν ἐπιδρομῶν καί τῶν καταστροφῶν καί ἡ γεωργία ἀναπτύχθηκε γοργά, γιατί στήν περίοδο αὕτη σταμάτησε ἡ ἀνάπτυξη τῶν μεγάλων κτημάτων.

Ἰδιαίτερα ὁμῶς ὠφελήθηκε τό ἐμπόριο. Οἱ μεγάλοι ἐμπορικοί δρόμοι ἦταν πιά ἀνοιχτοί καί τά καραβάνια τῶν ἐμπόρων μπορούσαν νά διασχίζουν τή ρωμαϊκή ἐπικράτεια μέ ἀσφάλεια, χωρίς τόν κίνδυνο τῶν ληστῶν. Τό ἴδιο ἐλεύθερη ἦταν καί ἡ ναυσιπλοία, γιατί ἡ Μεσόγειος εἶχε ἀπαλλαγεῖ ἀπό τοὺς πειρατές καί εἶχε γίνει «ρωμαϊκή λίμνη». Συνέπεια τῆς ἐμπορικῆς ἀνάπτυξης ἦταν καί ἡ ἀνάπτυξη τῆς βιοτεχνίας καί ἡ οἰκονομική ἀνθῆση πολλῶν πόλεων, ἰδιαίτερα ἐκεῖνων πού θρίσκονταν πάνω σέ ἐμπορικούς δρόμους ἢ ἦταν κέντρα παραγωγῆς κάποιου ἰδιαίτερου προϊόντος.

Οἱ ἐπαρχίες - ὁ ἐκλατινισμός. Οἱ περισσότεροι αὐτοκράτορες τῆς περιόδου αὐτῆς ἔδειξαν ξεχωριστό ἐνδιαφέρον γιά τίς ἐπαρχίες. Προσπάθησαν νά περιορίσουν τήν οἰκονομική ἐκμετάλλευση καί τίς αὐθαιρεσίες τῶν διοικητῶν καί τό κατάφεραν ὥς ἕνα σημεῖο. Χαρακτηριστική ἦταν ἡ φράση τοῦ αὐτοκράτορα Τιβέριου, πού ἔλεγε: «Τά πρόβατα πρέπει νά τά κουρεύουμε καί ὄχι νά τά γδέρνουμε».

Παράλληλα ἄρχισε νά ἀπονέμεται τό δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτη σέ ὅλο καί περισσότερους κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν καί σέ ὁλόκληρες πόλεις ὅλομη. Ἔτσι ἡ Ρώμη προχωροῦσε πρὸς τήν πολιτική ἐξίσωση τῶν ὑπὸ κόων τῆς. Ἡ διαδικασία αὕτη ὁλοκληρώθηκε τό 212 μ. Χ. ὅταν ὁ αὐτοκράτορας Καρακάλλας παραχώρησε τό δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτη σ' ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ μακροχρόνια ρωμαϊκή κατάκτηση εἶχε σάν συνέπεια βαθιές μεταβολές σέ πολλές ἐπαρχίες, πού τίς κατοικοῦσαν λαοί μέ πολιτισμό κατώτερο ἀπὸ τὸ ρωμαϊκό. Οἱ λαοὶ αὐτοὶ ἐπηρεάστηκαν ἀπὸ τὸ ρωμαϊκό τρόπο ζωῆς, τὸν μιμήθηκαν καί μίλησαν τῇ λατινικῇ γλώσσᾳ, δηλαδή ἐκλατινίστηκαν. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ παρατηρήθηκε στὶς δυτικές ἐπαρχίες, Γαλατία καί Ἰσπανία, καθὼς καί στὴ Δακία.

Δέν ἔγινε ὁμῶς τὸ ἴδιο καί στὶς ἀνατολικές ἐπαρχίες, Ἑλλάδα, Μ. Ἀσία, Συρία καί Αἴγυπτο, γιατί ἐδῶ εἶχε διαδοθεῖ ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς καί ἡ ἐλληνικὴ γλώσσα. Τὸ πολιτιστικὸ ἐπίπεδο τῶν περιοχῶν αὐτῶν ἦταν πολὺ ἀνώτερο ἀπὸ τὸ ρωμαϊκό καί, ὅπως εἶδαμε, ἐπηρεάσε τοὺς Ρωμαίους. Μποροῦμε ἀκόμα νά ποῦμε ὅτι ἡ ρωμαϊκὴ εἰρήνη καί οἱ πολλὲς δυνατότητες ἐπικοινωνίας ἐπιτάχυναν τὸν ἐξελληνισμό τῆς Ἀνατολῆς.

Μποροῦμε λοιπὸν νά ποῦμε πῶς τὸ ρωμαϊκὸ κράτος, πού ἦταν τυπικὰ ἐνιαῖο, τὸ ἀποτελοῦσαν οὐσιαστικά δύο μῆμματα διαφορετικὰ στὸν πολιτισμό, στὶς παραδόσεις καί στὸν τρόπο ζωῆς: τὸ δυτικὸ, λατινικὸ ἢ ἐκλατινισμένο, καί τὸ ἀνατολικὸ, ἐλληνικὸ ἢ ἐξελληνισμένο.

Θρησκεία. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐγούστου ἀκόμη, παράλληλα μέ τὴν

πατροπαράδοτη θρησκεία των Ρωμαίων, καθιερώθηκε και η λατρεία του αυτοκράτορα. Όλες όμως οι επίσημες λατρείες δεν άγγιζαν την καρδιά των ανθρώπων, που άρχισαν να στρέφονται προς τις ανατολικές θρησκείες. Αυτές γέμιζαν την ψυχή με ελπίδα για αιώνια ζωή, για εύτυχία σ' έναν άλλο, καλύτερο κόσμο και άπευθύνονταν σ' όλους τους ανθρώπους, χωρίς να κάνουν διακρίσεις. Έτσι, στά χρόνια της αυτοκρατορίας, παρατηρείται μία πραγματική εισβολή ανατολικών θρησκειών στη Ρώμη, οι σπουδαιότερες από τις οποίες ήταν η λατρεία της αιγυπτιακής Ίσιδας και η λατρεία του Μίθρα, Θεού του φωτός. Πολλούς οπαδούς είχε αποκτήσει και ο ιουδαϊσμός ενώ μία νέα θρησκεία, ο χριστιανισμός, κέρδιζε σταθερά έδαφος.

Γράμματα - Σκέψη. Από τα πρώτα χρόνια της περιόδου παρουσιάζεται μεγάλη άνθηση στη ρωμαϊκή λογοτεχνία. Ο Αύγουστος προστάτανε με κάθε τρόπο τους πνευματικούς ανθρώπους της εποχής του κι αυτοί στο έργο τους ύμνησαν τό πρόσωπό του και τό νέο πολίτευμα. Μεγάλοι ποιητές παρουσιάστηκαν τότε, όπως ο Βιργίλιος, που έγραψε τό έπος «Αίινειάδα», και ο Όράτιος μέ τίς περίφημες «Όδές» του. Ξεχωρίζει ακόμη ο ιστορικός Τίτος Λίβιος, που έγραψε ιστορία της Ρώμης.

Η άκμή των ρωμαϊκών γραμμάτων συνεχίστηκε στους δύο πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες. Ο Σενέκας έγραψε τραγωδίες και φιλοσοφικά έργα, ο ιστορικός Τάκιτος άφησε σπουδαίο ιστορικό έργο και ο Πλίνιος ο πρεσβύτερος ασχολήθηκε μέ τή φυσική ιστορία. Παράλληλα παρουσιάστηκαν και άξιόλογοι εκπρόσωποι των έλληνικών γραμμάτων, όπως ο

Η ρωμαϊκή Άγορά (τό FORUM), κέντρο της πολιτικής ζωής της Ρώμης.

Τό Κολοσσαίο ή ἀμφιθέατρο τοῦ Φλαβianoῦ. Χτίστηκε στό τέλος τοῦ 1ου αἰ. καί μποροῦσε νά χωρέσει 45.000 θεατές. Είναι ἀπό τὰ πρῶτα χαρακτηριστικά μνημεῖα τῆς ἀρχαίας Ρώμης.

Τό Κολοσσαίο. Γενική ἀποψη σήμερα.

Πλούταρχος, μέ σπουδαιότερο έργο του τούς «Βίους παράλληλους», ό *Λουκιανός* μέ τούς γνωστούς *Διαλόγους* του καί ό *Πανσανίας*, μέ τό αξιόλογο έργο «Έλλάδος περιήγησις».

Στόν τομέα τής φιλοσοφίας επικράτησαν στή Ρώμη δυό έλληνικά φιλοσοφικά ρεύματα: ή στωική φιλοσοφία, μέ κύριο εκπρόσωπο τόν αυτοκράτορα Μάρκο Αυρήλιο, καί ή επικούρεια φιλοσοφία. 'Από τό Β' μισό του 2ου αι. μ.Χ. επικρατεί καί ό νεοπλατωνισμός.

Η ζωή στή Ρώμη. Η πρωτεύουσα του ρωμαϊκού κράτους είχε γίνει μία τεράστια πόλη. Ο πληθυσμός της πλησίαζε τό εκατομμύριο καί τόν αποτελούσαν άνθρωποι απ' όλες τίς περιοχές τής αυτοκρατορίας. Τό κέντρο της ήταν ή 'Αγορά (Φόρουμ) στολισμένη μέ ώραφα κτίρια, στοές καί έργα τέχνης. Ύπήρχαν ακόμη στήν πόλη ιππόδρομος, στάδια, ναοί, θέατρα, δημόσια λουτρά (θέρμες), άλλα δημόσια κτίρια καί πολυτελή σπίτια πλούσιων Ρωμαίων. Πιο πέρα όμως από τό κέντρο οί δρόμοι ήταν στενόι καί ακατάστατοι καί υπήρχαν τεράστιες πλινόχτιστες λαϊκές πολυκατοικίες, τά «νησιά», πού έπιαναν δλόκληρα τετράγωνα καί πολλές φορές γκρεμίζονταν θάβοντας κάτω από τά έρείπια τους τούς ένοίκους.

Η άριστοκρατία τής Ρώμης εξακολουθούσε νά ζει μέ αλόγιστη πολυτέλεια. Παρά τίς προσπάθειες του Αυγούστου ή διαφθορά μεγάλωνε δλοένα καί ή οίκωγενειακή ζωή είχε χαλαρώσει τελείως. Όνομαστά είναι τά συμπόσια πού οργάνωναν στά σπίτια τους οί πλούσιοι Ρωμαίοι. Στά συμπόσια αυτά, πού άρχιζαν τό άπόγευμα καί κρατούσαν συνήθως όλη τή νύχτα, τό κύριο χαρακτηριστικό ήταν ή ύπερβολή στά φαγητά καί τά ποτά καί ή έπίδειξη χλιδής. Σέ λίγες περιπτώσεις γίνονταν σοβαρές συζητήσεις, όπως στά έλληνικά συμπόσια.

Οί φτωχότερες τάξεις άναγκαστικά άρκοΰνταν στήν ψυχαγωγία πού τούς πρόσφερε τό Δημόσιο. Τά πιο άγαπητά θεάματα ήταν οί άρματοδρομίες στόν ιππόδρομο καί οί θηριομαχίες καί οί συγκρούσεις των μονομάχων, πού γίνονταν συνήθως στό περίφημο Κολοσσαίο¹. Τό θέατρο έρχόταν δεύτερο στήν προτίμηση του κοινού, μετά τόν ιππόδρομο καί τίς μονομαχίες.

Τέλος, όλοι οί Ρωμαίοι συνήθιζαν νά συχνάζουν στά δημόσια λουτρά, τίς θέρμες. Αυτά ήταν μεγάλα καί πολυτελή οίκοδομήματα, πού, εκτός απ' τά λουτρά, είχαν μέσα παλαίστρες, αίθουσες γιά συναυλίες καί διαλέξεις, βιβλιοθήκες καί άναγνωστήρια.

V. Η Ρωμαϊκή Τέχνη από τό 2ο αι. π.Χ. ως τόν 3ο αι. μ.Χ.

Εισαγωγική σημείωση. Η μελέτη των έργων τής ρωμαϊκής τέχνης άποκαλύπτει στοιχεία δανεισμένα από τήν έτρουστική καί έλληνική καλλιτεχνική παράδοση. Τό φαινόμενο έρμηνεύεται εύκολα, άν θυμηθούμε ότι γιά πολύ καιρό οί Ρωμαίοι έζησαν κάτω από έτρουστική έπίδραση καί δι μέ τήν επέκτασή τους πρós τήν κεντρική καί νότια Ίταλία καί Σικελία

1. Τό μεγαλύτερο στάδιο στήν άρχαία Ρώμη. Η οίκοδόμησή του άρχισε στά χρόνια του Βεσπασιανού (72 μ.Χ.).

(τόν 3ο αἰ. π.Χ.) ἦρθαν σέ πολλή καί ἄμεση γνωριμία μέ τήν ἑλληνική τέχνη.

Εἶναι ἀκόμη γνωστό ὅτι ἀπό τό 2ο αἰ. π.Χ. οἱ Ρωμαῖοι στρατηγοί, ὅταν γυρίζαν ἀπό νικηφόρες ἐκστρατείες στήν Ἀνατολή, συνήθιζαν νά κοσμοῦν τό «θρίαμβό» τους μέ ἔργα τέχνης πού ἔφερναν ἀπό τήν Ἑλλάδα, καί ὅτι ὁ θαυμασμός καί ἡ ἀγάπη τῶν πλούσιων Ρωμαίων γιά τήν ἑλληνική τέχνη καί ἡ ἐπιθυμία τους νά στολίζουν τά σπίτια τους μέ ἔργα ἑλληνικά τούς ὁδήγησε ἀκόμη καί στήν ἀντιγραφή φημισμένων ἔργων τῆς ἑλληνικῆς τέχνης. Ἐοῖς ἐπικράτησαν ἑλληνικοί ρυθμοί καί τεχνοτροπίες μέσα στή Ρώμη καί ἐξελληνίστηκε ἡ ἴδια ἡ ρωμαϊκή καλλιτεχνική παράδοση. Καί σ' αὕτῃ τῇ διαπίστωση ἐντοπίζεται ἡ συμβολή τῶν Ρωμαίων στήν ἱστορία τῆς τέχνης: βοήθησαν νά διατηρηθεῖ ζωντανή ἡ ἑλληνική καλλιτεχνική παράδοση πού ἐπρόκειτο ἀργότερα νά ἀπλωθεῖ ὡς ἑλληνο-ρωμαϊκή τέχνη σ' ὅλη τή ρωμαϊκή αὐτοκρατορία καί νά παίξει ρόλο ἀποφασιστικό στή μελλοντική ἐξέλιξη τῆς εὐρωπαϊκῆς τέχνης.

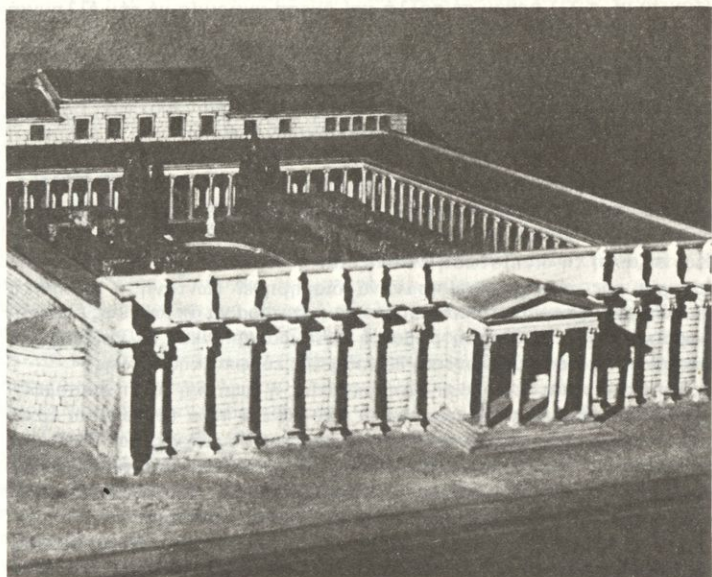
Στήν τελευταία περίοδο τῆς Δημοκρατίας ἡ ρωμαϊκή τέχνη διαμορφώνει καθαρά τό δικό της χαρακτήρα. Ἀπό δῶ καί πέρα τά ρωμαϊκά ἔργα, μολονότι θά φιλοτεχνοῦνται ἀπό Ἑλληνες καλλιτέχνες καί θά ἔχουν τή σφραγίδα τῆς ἑλληνικῆς ἐπίδρασης, θά ἐμπνέονται ἀπό τίς ρωμαϊκές παραδόσεις καί θά ἐκφράζουν τά ρωμαϊκά ἰδανικά, π.χ. τήν προτίμηση γιά τό ἐπιθλητικό οἰκοδόμημα καί τήν πλούσια διακόσμηση.

Τέλος, ἀπό τόν 3ο αἰ. μ.Χ., κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση νέων θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων καί κοινωνικῶν συνθηκῶν, ἀλλάζουν οἱ καλλιτεχνικές ἀντιλήψεις τῶν Ρωμαίων.

Ἀρχιτεκτονική. Εἶναι ἡ τέχνη πού ἐκφράζει περισσότερο ἀπό ὅλες τίς ἄλλες τό ρωμαϊκό πνεῦμα. Γνωρίζουμε βέβαια ὅτι οἱ Ρωμαῖοι δανείστηκαν ἀπό τοὺς Ἑτρούσκους τήν πολεοδομία, τήν τοιχοποιία, τήν τοξωτή ἀψίδα κ.ἄ., ὅτι ἀπό τήν Ἑλλάδα πῆραν τό κορινθιακό κιονόκρανο συνδυασμένο μέ ἰωνικά στοιχεῖα καί τό χρησιμοποίησαν πολύ γιά τή διακόσμηση τῶν κτιρίων τους. Ἀλλά καί νέα ὕλικά καί νέες μεθόδους στήν οἰκοδομική πρόσθεσαν αὐτοί καί μπόρεσαν ἔτσι νά κατασκευάσουν μεγάλα οἰκοδομήματα μέ ξεχωριστή – ρωμαϊκή – προσωπικότητα, πού συνδύαζαν τό θόλο, τήν ἀψίδα καί τοὺς ἑλληνικούς διακοσμητικούς ρυθμούς.

Ἰδιαίτερα πρέπει νά τονιστεῖ πῶς οἱ Ρωμαῖοι – ἄνθρωποι περισσότερο πρακτικοί – προτιμοῦσαν τά ἔργα πού ὑπηρετοῦν τίς ἀνάγκες τοῦ Κράτους: *γέφυρες, ὑδραγωγεῖα δρόμους κτλ.* καί κατασκευές στερεές πού νά ἀψηφοῦν τό χρόνο καί νά ἐκφράζουν τό μεγαλεῖο τῆς Ρώμης καί τή σταθερότητα τῆς ρωμαϊκῆς τάξης. Ἀργότερα βέβαια ἔχτιζαν καί ἔργα πού εἶχαν κύριο στόχο τους τήν προσφορά ἀνέσεων καί ψυχαγωγίας στό λαό: *θέατρα, ἀμφιθέατρα, ἱππόδρομους, θέρμες, βιβλιοθήκες.*

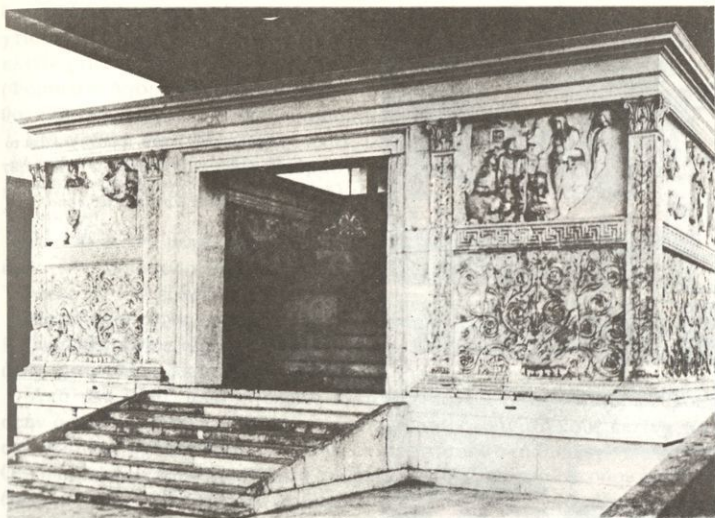
Στά χρόνια τῆς αὐτοκρατορίας καί λίγο νωρίτερα παρουσίασε ἡ Ρώμη μεγάλη οἰκοδομική δραστηριότητα: νέες πόλεις χτίζονται σέ πολλά σημεία τῆς αὐτοκρατορίας, ἐνῶ ἡ πρωτεύουσα ἀνοικοδομεῖται καί στολίζεται μέ *ἀγορές, θέατρα, ναούς.* Οἱ οἰκοδομές χτίζονται μέ τοῦβλα κι αὐτά ἐπικαλύπτονται ἐσωτερικά κι ἐξωτερικά μέ ἀπλά ἢ πολύχρωμα μάρμαρα,

Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Ἀδριανοῦ στήν Ἀθήνα. Ἀναπαράσταση. Μουσεῖο τοῦ Ρωμαϊκοῦ Πολιτισμοῦ – Ρώμη.

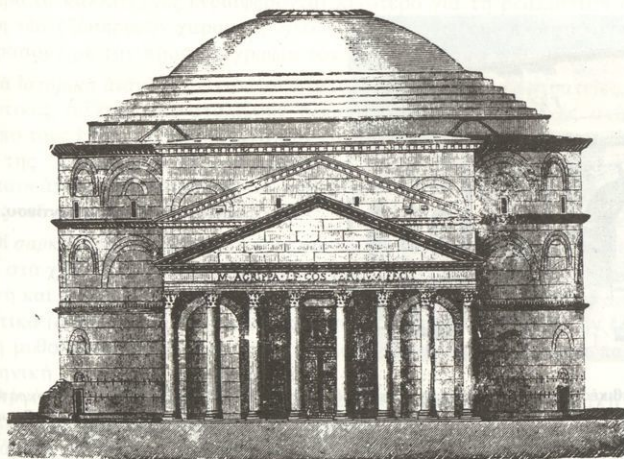
Ναός τῆς Ἑστίας, Ρώμη. Εἶναι ἀπό πεντελικό μάρμαρο σέ στυλοβάτη ἀπὸ πωρόλιθο. 1ος αἰ. π.Χ.

Ὁ Βωμός τῆς Εἰρήνης. (ARA PACIS). Μαρμάρινος, χτισμένος μεταξύ 13 καὶ 9 π.Χ. στὸ Πεδίον τοῦ Ἀρεῶς τῆς Ρώμης σὲ ἀνάμνηση τῆς ἐπανάδου τοῦ Αὐγούστου. Τὰ ἀγάλματα στὰ διάχωρα ἔχουν φυσικὸ μέγεθος. Στὸ νότιο τμήμα παριστάνονται ὁ Αὐγούστος καὶ ἡ αὐτοκρατορική οἰκογένεια, στὸ βόρειο οἱ διοικητές, οἱ συγκλητικοὶ καὶ τὰ μέλη τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων· ἡ πομπή φαίνεται νὰ σταματᾷ μπροστὰ στὴν εἴσοδο.

Τὸ Πάνθεο. Ρώμη. Ὁ μεγαλύτερος ἀπὸ τοὺς ὑπάρχοντες ρωμαϊκοὺς ναοὺς. Χτίστηκε ἀπὸ τὸν Ἀδριανὸ τὸ 126. Ἡ παραδοσιακὴ στοὰ συνδυάστηκε μὲ τὴ ροτόντα χωρὶς μεγάλη χάρη. Τὸ τοιμηρὸ ἄνοιγμα τοῦ θόλου ἔχει 8 μ. διάμετρο.

Ἄψίδα τοῦ Τίτου. Χτίστηκε κατὰ τὸ 81 μ' ἕνα μόνο ἀνοιγμα. Τὸ ἄνo διὰ ζῶμα μέ τὴν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ ἔφερε ἄλλοτε ἕνα τέθριππο.

Ἄψίδα τοῦ Σεπτίμου Σεβήρου.

Ἄψίδα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

Θριαμβικὲς ἀψίδες στὴ Ρώμη. Ὑπῆρξαν τὸ σύμβολο τῆς Αὐτοκρατορίας. Αὐτοκράτορες ὁδοιποροὶ σὰν τὸν Τραϊανό, τὸν Ἀδριανό, τοὺς Σεβήρους, ὕψωσαν πάρα πολλὲς σ' ὅλο τὸ Ρωμαϊκὸ κόσμo. Μόνο στὴ Ρώμη εἶναι γνωστές πάνω ἀπὸ πενήντα. Μὲ τίς ἀναθηματικὲς ἐπιγραφὰς τοὺς ἀντιπροσωπεύουν μιὰ ὁψη τῆς αὐτοκρατορικῆς λατρείας.

έτσι πού ό Αύγουστος νά μπορεί νά καυχηθεΐ ότι άφηνε τή Ρώμη μαρμαρό-
χτιστη, ενώ τήν είχε θρεΐ, στήν άρχή τής προσωπικής εξουσίας του,
πλινθόχτιστη. Στά χρόνια του έγιναν τά μεγαλόπρεπα κτίρια του FORUM
(Φόρουμ= Άγορά), κύρια έκφραση αυτοκρατορικού γοήτρου, μέ τό μέγε-
θος καί τήν πολυτέλεια των οικοδομημάτων πού περιλαμβάνει.

Στά χρόνια των Φλαβίων (1ος αϊ. μ.Χ.), χτίστηκε τό *Κολοσσαίο*, ένα
τεράστιο άμφιθέατρο. Άξιοθαύμαστο γιά τό μέγεθος καί τή μεγαλοπρέ-
πεία του είναι τό *Πάνθεο* (ναός γιά όλες τίς θεότητες), έργο των χρόνων του
Άδριανού.

Συνδυάζει ένα μεγάλο κυκλικό κτίριο (ύψος καί διάμετρος 43,5 μ.) μέ
όρθογώνιο πρόπυλο στολισμένο μέ κορινθιακού ρυθμού κιονοστοιχία.
Έσωτερικά καί έξωτερικά διακοσμείται μέ πολύχρωμα μάρμαρα.

Μεγάλη έπιτυχία γνώρισε ένας νέος τύπος άρχιτεκτονικών μνημείων:
ή *θριαμβική άψίδα*. Στηνόταν γιά τήν ύποδοχή των θριαμβευτών καί τήν
ανάμνηση των πολεμικών θριάμβων τής Ρώμης.

Άπό τόν 3ο αϊ. μ.Χ. κι έπειτα εγκαταλείπονται οί έλληνικοί ρυθμοί
στήν άρχιτεκτονική καί κάνουν σταδιακά τήν εμφάνισή τους εκείνα τά
στοιχεία πού πρόκειται άργότερα νά επικρατήσουν στή βυζαντινή τέχνη.
Οί Ρωμαίοι δείχνουν προτίμηση γιά επιβλητικά δημόσια οίκοδομήματα:
βασιλικές στοές, θέρμες καί τήν περίτεχνη διακόσμηση του έξωτερικού
χώρου. Τυπικά δείγματα οί *θέρμες* του Καρακάλλα καί του Διοκλητιανού
(3ος αιώνας μ.Χ.).

Γλυπτική. Ίδιαίτερη θέση έχουν οί *προσωπογραφίες* αυτοκρατόρων,
στρατηγών, ιδιωτών, είτε είναι αὐτές ολόσωμοι ανδριάντες ή άπλές προ-
τομές. Οί καλλιτέχνες προσπαθοῦν μέ πολλή προσοχή νά αποδώσουν τά
ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του εικονιζόμενου προσώπου καί ταυτόχρονα
νά άποτυπώσουν τόν άτομικό χαρακτήρα του. Άπό τόν 3ο αιώνα καί
ύστερα οί καλλιτέχνες ενδιαφέρονται λιγότερο γιά τή ρεαλιστική από-
δοση των έξωτερικών χαρακτηριστικών καί φροντίζουν περισσότερο νά
εκφράσουν μέ τήν προσωπογραφία τόν ψυχικό κόσμο του άτομου.

Τά *ιστορικά άνάγλυφα* εικονίζουν ιστορικά γεγονότα, έκστρατείες, λα-
τρευτικές τελετές καί στολίζουν βωμούς, άψίδες, θριαμβικές στήλες.
Σκοπό τους έχουν νά άποθανατίσουν τή δόξα τής Ρώμης καί των στρατη-
γών της. Έτσι π.χ. πάνω στή στήλη του Τραϊανού (στή Ρώμη), «ξετυλί-
γονται» άνάγλυφα στά μάτια του κάθε Ρωμαίου τά γεγονότα τής έκστρα-
τείας του αυτοκράτορα στή Δακία.

Οί *σαρκοφάγοι* πού ή χρήση τους γιά τούς πλούσιους Ρωμαίους γενικεύ-
εται στά χρόνια του Άδριανού, έχουν άνάγλυφη διακόσμηση στήν μπρο-
στινή καί στίς δύο πλάγιες όψεις. Τά θέματα άλλοτε είναι καθαρά διακο-
σμητικά (άνθη, γιρλάντες) κι άλλοτε συμβολικές σκηνές άπό τήν έλλη-
νική μυθολογία. Πηγή άπό όπου άντλούν τά θέματα αὐτά είναι πάλι ή
έλληνική ζωγραφική καί γλυπτική.

Άργότερα εμφανίζονται καί θέματα έμπνευσμένα άπό τή ρωμαϊκή κοι-
νωνική καί στρατιωτική ζωή, πού τονίζουν τήν άνδρεία καί γενικότερα
τήν άρετή του νεκρού (τής σαρκοφάγου). Ίδιαίτερα άγαπητό θέμα είναι τό

Ὁ κίονας τοῦ Τραϊανοῦ στό Φόρουμ τῆς Ρώμης. Οἱ τέσσερις πρώτες σπείρες του: ὁ θεὸς Διὸνυθος (κάτω) θαυμάζει τὸ ρωμαϊκὸ στρατὸ ποὺ ὁ Τραϊανὸς ὁδηγεῖ ἔξω ἀπὸ μιὰ δαχρυρμένη πόλη. (Ὁ κίονας ὑψώθηκε τὸ 113 π.Χ. Τὰ γλυπτὰ του παριστάνουν τὶς ἐκστρατείες τοῦ αὐτοκράτορα στὴ Δακία σὲ μιὰ ταινία 200 μέτρων ποὺ περιτυλίγεται σὰν σπείρα γύρω ἀπὸ τὸν κίονα.

Σαρκοφάγος με παραστάσεις από τὸ μῦθο τοῦ Προμηθέα καὶ τὸν Ἑρμῆ ψυχοπομπό. **Ρώμη. Μουσείο τοῦ Καπιτωλίου. 3ος αἰ. μ.Χ.**

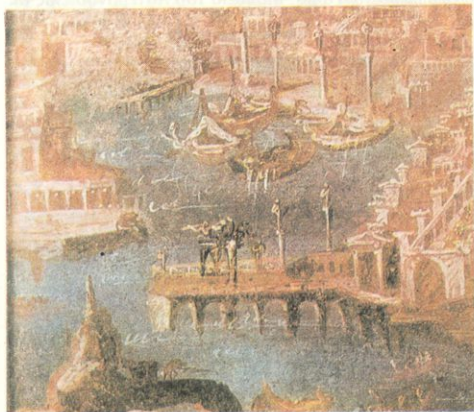
Φιλόσοφος πὺ ζευτλίζει ἓνα εἰλητάριο, ἀνάμεσα σὲ μαθητὲς καὶ σὲ ἄλλους φιλοσόφους. Συμβολίζει τὸν ἄνδρα τὸν ἀφιερωμένο στὶς Μοῦσες, πὺ μὲ τὴν πνευματικὴ περισυλλογὴ μετέχει στὴν αἰωνιότητα. Παράσταση σὲ εἰδωλολατρικὴ σαρκοφάγο. **Ρώμη. Μουσείο τοῦ Λατερανοῦ. 3ος αἰ. μ.Χ.**

κυνήγι τοῦ λιονταριοῦ, γιατί συμβολίζει τόν ἀγώνα καί τή νίκη τοῦ ἀνθρώπου ἐναντίον τοῦ θανάτου.

«Ὁ κήπος τῆς Λιβίας». Τοιχογραφία ἀπό τήν ἑπαυλὴ τῆς Λιβίας στήν Πρίμα Πόρτα. Ἀριστοῦργημα τοῦ ρωμαϊκοῦ τοπίου. Μουσεῖο Θερμῶν, Ρώμη.

Λιμάνι. Τοιχογραφία ἀπό τίς Σταβίες (ἀρχαία πόλη τῆς Καμπανίας πού καταστράφηκε τὸ 79 π.Χ. μαζί μέ τήν Πομπηία καί τὸ Ἑρκουλάνουμ). Ἡ κίνηση στό λιμάνι ἀποδίδεται μέ ἔνταση χάρι στήν ἀπλότητα τῶν γραμμῶν.

Ζωγραφική. Τήν εξέλιξη τῆς ρωμαϊκῆς ζωγραφικῆς μπορούμε νά τήν παρακολουθήσουμε στίς τοιχογραφίες, τίς προσωπογραφίες καί τά ψηφιδωτά. Χρησιμοποιήθηκε ἡ ζωγραφική κυρίως γιά τή διακόσμηση ἐσωτερικῶν χώρων τῶν πλούσιων ρωμαϊκῶν ἐπαύλεων καί οἱ γνώσεις μας γι' αὐτήν προέρχονται κυρίως ἀπό τίς τοιχογραφίες τῶν σπιτιῶν τῆς Πομπηίας καί τῶν ἄλλων ρωμαϊκῶν πόλεων πού καταπλακώθηκαν ἀπό τή λάβα τοῦ Βεζούβιου.

Τά θέματα τῶν τοιχογραφιῶν εἶναι σκηνές ἐμπνευσμένες ἀπό τήν ἀρχαία ἑλληνική μυθολογία (π.χ. Ἡρακλῆς καί Τήλεφος, ἀνατροφή τοῦ Ἀχιλλέα, Μήδεια κ.ἄ.), σκηνές ἀπό τήν καθημερινή ζωή, τελετές μύησης κ.ἄ. Πρότυπο πάλι γιά τούς ρωμαίους καλλιτέχνες εἶναι ἡ ἑλληνική μεγάλη ζωγραφική, πού μόλις τώρα οἱ ἀνασκαφές φέρνουν στό φῶς (Βεργίνα). Ἐτσι ἡ μελέτη τῆς ρωμαϊκῆς ζωγραφικῆς ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιά τόν ἱστορικό τῆς τέχνης.

Στά ψηφιδωτά πού καλύπτουν τό δάπεδο ἢ πού κοσμοῦν κόγχες ἢ ἐπίπεδες ἐπιφάνειες τοίχων, οἱ εἰκονιζόμενες μορφές σχηματίζονται μέ μικρές ποικιλόχρωμες ψηφίδες γυάλινες ἢ πῆλινες

Τοιχογραφία ἀπό τό Ἑρκουλάνουμ
(λίγο πρὶν τό 79 π.Χ.). Ἡ ἀρχιτεκτονική
αὕτη διακόσμηση ἀντιγράφει σκηνικό θε-
άτρου.

Ἡ Ὀδυσσεύς ἀνακαλύπτει τόν Ἀχιλ-
λέα στό ἀνάκτορο τοῦ Λυκομήδη, βασι-
λέα τῆς Σκύρου. Τοιχογραφία ἀπό τήν
«οἰκία τῶν Διοσκούρων» στήν Πομπη-
ία. Νεάπολη, Ἑθνικὸ Μουσεῖο.

Ἡ μάχη στήν Ἴσσο μεταξύ Μ. Ἀλεξάνδρου καί Δαρείου. Ψηφιδωτό πού ἀνακαλύφθηκε στήν Πομπηία, στήν «οἰκία τοῦ Φαίνου», τό 1831. Εἶναι ἴσως ἀντίγραφο ἔργου τοῦ Φιλόξενου, περίφημου Ἑλλήνα ζωγράφου τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. Οἱ Ἕλληνες παρίσταναν τίς νίκες τους συμβολικά, μέ σκηνές μυθολογικές. Ἡ στροφή αὐτή γιά νά ἀποδώσουν τά ἱστορικά γεγονότα ἀρχίζει ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

Προσωπογραφία γυναίκας.
(Ψηφιδωτό, Νεάπολη, 'Εθνικό
Μουσείο).

Περιστέρια πού ξεδιψούν. Ψηφιδωτό από την επανή του 'Αδριανού στο Τιβολί (χτίστηκε μετά το 124 π.Χ.). Είναι αντίγραφο από ελληνικό πρωτότυπο του Σώσου, περίφημου Έλληνα ψηφοθέτη του 3ου - 2ου αϊ. π.Χ. Μουσείο του Καπιτωλίου.

Πλανόδιοι μουσικοί στο δρόμο· Ψηφιδωτό από την Πομπηία, Νεάπολη, Έθνικό Μουσείο.

κολλημένες πάνω σέ μείγμα από ασβέστη και άμμο· διακρίνονται για την όμορφιά και τή φυσικότητά τους. Άνάμεσα στά σωζόμενα ψηφιδωτά πολύ όρατα είναι: ό «άσάρωτος οίκος», «ή μάχη στήν Ίσσό», τό φορητό ψηφιδωτό πού παριστάνει πλανόδιους μουσικούς· όλα προέρχονται από τήν περιοχή τής Πομπηίας.

Β. ΟΙ ΣΕΒΗΡΟΙ ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΑΝΑΡΧΙΑΣ

Ι. Ἡ δυναστεία τῶν Σεβήρων (193-235 μ.Χ.).

Ὁ τελευταῖος αὐτοκράτορας τῆς δυναστείας τῶν Ἀντωνίνων, ὁ Κόμμοδος, δολοφονήθηκε τὸ 192 μ.Χ. Ἀκολούθησε ἐμφύλιος πόλεμος ἀνάμεσα σέ διάφορους διεκδικητές τῆς ἐξουσίας καί τὸ 193 ἐπικράτησε ὁ διοικητὴς τῶν στρατευμάτων τῆς Πανοννίας *Σεπτίμιος Σεβήρος* (193-211 μ.Χ.).

Ὁ Σεβήρος μπόρεσε νά συγκρατήσει προσωρινά τὴν πορεία πρὸς τὴν παρακμή, πού εἶχε ἀρχίσει στά χρόνια τοῦ Κόμμοδου. Μετά τὸ θάνατό του ἀνέβηκαν στὸ θρόνο αὐτοκράτορες πού συνδέονταν μαζί του μέ κάποιο συγγενικό δεσμό. Ἀναφέρουμε τὸ γιό του Καρακάλλα (211-217) καί τὸν τελευταῖο τῆς δυναστείας Ἀλέξανδρο Σεβήρο (222-235).

Ὁ Σ. Σεβήρος κυβέρνησε τὸ κράτος στηριγμένος κυρίως στὸ στρατό καί παραμέρισε τελείως τὴ Σύγκλητο ἀπὸ τὴ διοίκηση. Ἔτσι, ἡ σχετική ἰσορροπία ἀνάμεσα στὴ Σύγκλητο καί τὸν αὐτοκράτορα διαταράχθηκε καί ἐγινε ἀκόμη ἓνα βῆμα πρὸς τὴν ἀπόλυτη μοναρχία.

Σημαντικό γεγονός τῆς περιόδου ἦταν τὸ *διάταγμα τοῦ Καρακάλλα τὸ 212 μ.Χ.*, μέ τὸ ὁποῖο παραχωρήθηκε τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτη σ' ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς αὐτοκρατορίας. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ παραχώρηση τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ εἶχε προχωρήσει πολὺ καί τὸ διάταγμα τοῦ Καρακάλλα ἦταν ἡ ἐπισφράγιση τῆς πολιτικῆς τῶν προηγούμενων αὐτοκρατόρων στὸν τομέα αὐτό. Ὅμως, μέ τὸ διάταγμα τοῦ 212 ἐξαλειφθηκε καὶ τυπικά ἡ διάκριση ἀνάμεσα σέ νικητές Ἰταλοὺς καί νικημένους ἐπαρχιώτες, ἡ Ρώμη ἐγινε πρωτεύουσα τοῦ οἰκουμένου τοῦ κράτους καί ἐνοποιήθηκαν ἡ νομοθεσία καί ἡ φορολογία. Μόνο πού ἡ ἰδιότητα τοῦ ρωμαίου πολίτη εἶχε πάψει πιά νά ἔχει ἰδιαίτερη ἀξία.

Στά χρόνια τοῦ Ἀλέξανδρου Σεβήρου ἐγινε προσπάθεια νά ἐνισχυθεῖ ἡ Σύγκλητος καί νά ἀπομακρυνθεῖ ὁ στρατός ἀπὸ τὴν πολιτική. Ἡ προσπάθεια ὅμως αὕτη δέν πέτυχε, γιατί ὁ αὐτοκράτορας δολοφονήθηκε ἀπὸ στρατιωτικούς.

Ἐνα ἄλλο ἀξιόλογο γεγονός τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἦταν καί ἡ πτώση τῆς παρθικῆς δυναστείας τῶν Ἀρσακιδῶν ἀπὸ ἐσωτερικὲς ταραχές τὸ 226 μ.Χ. καί ἡ ἀντικατάστασή της ἀπὸ τὴν περσικὴ δυναστεία τῶν Σασσανιδῶν, πού συνέχισε τοὺς πολέμους ἐναντίον τῆς Ρώμης.

ΙΙ. Ἡ περίοδος τῆς στρατιωτικῆς ἀναρχίας

Μετά τὴ δολοφονία τοῦ Ἀλέξανδρου Σεβήρου ἡ πολιτικὴ κρίση ἐφτασε στὸ κορύφωμά της. Γιά 53 περίπου χρόνια (235 - 268) «ὁ ρωμαϊκὸς κόσμος κατευθυνόταν ἀπὸ ἓνα συγκεχυμένο σύνολο αὐτοκρατόρων μέ διαφορετικὴ προέλευση»¹. Ὁ στρατός ἀπέκτησε μεγάλη δύναμη καί ἀνα-

1. ΟΥΝΕΣΚΟ, Ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας, Β, 582.

κήρυξε πολλούς αυτοκράτορες. Μερικοί είχαν εξουσία μόνο σε όρισμένη περιοχή, όλοι σχεδόν συγκρούστηκαν μεταξύ τους και οι περισσότεροι δολοφονήθηκαν. Στην περίοδο αυτή, που ονομάστηκε περίοδος της στρατιωτικής αναρχίας ή εποχή των 30 τυράννων, το ρωμαϊκό κράτος έφτασε στο χείλος της καταστροφής.

*Έχθρικές
εισβολές*

Οι έμφύλιοι πόλεμοι, που απασχολούσαν συνεχώς το στρατό, είχαν σαν αποτέλεσμα την απογύμνωση των συνόρων. Έτσι δόθηκε η ευκαιρία σε παλιούς και νέους έχθρους της αυτοκρατορίας να αρχίσουν εισβολές.

Στην Άσία, το νέο περσικό κράτος των Σασσανιδών άρχισε να εφαρμόζει επεκτατική πολιτική προσβάλλοντας τα ανατολικά σύνορα του ρωμαϊκού κράτους. Οι Πέρσες ξαναπήραν τη Μεσοποταμία και την Αρμενία, χώρες που είχε κατακτήσει ο Σεπτ. Σεβήρος πρόσφατα, έκαναν επιδρομές στη Συρία και το 260 μ.Χ. πραγματοποίησαν εισβολή στη Μ. Άσία.

Σοβαρή απειλή για το ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας αποτέλεσαν και οι καταστροφικές επιδρομές των Γότθων. Τα γερμανικά αυτά φύλα είχαν κατεβεί από τις άκτες της Βαλτικής και εγκαταστάθηκαν, γύρω στα τέλη του 2ου αι. μ.Χ. στις βόρειες περιοχές του Εύξεινου Πόντου και στα βόρεια του Δούναβη. Από τα μέσα του 3ου αι. άρχισαν να κάνουν φοβερές επιδρομές στη Μακεδονία, στη Δαλματία, στη Θράκη και στη βόρεια Μ. Άσία. Γρήγορα κατασκεύασαν στόλο και τρομοκράτησαν το Αίγαίο. Το 267 λεηλάτησαν την Αθήνα, τη Σπάρτη, την Κόρινθο, το Άργος και πολλά νησιά. Ακολούθησαν νέες εισβολές στη Μακεδονία και πολιορκία της Θεσσαλονίκης, που αποκρούστηκε. Και ενώ οι Γότθοι σάρωναν τη Βαλκανική, άλλα γερμανικά φύλα, Φράγκοι, Σάξονες και Άλαμανοί, παραβίασαν το σύνορο του Ρήνου και άρχισαν επιδρομές στη Γαλατία.

*Άποσχιστικές
τάσεις*

Η άδυναμία της κεντρικής εξουσίας να υπερασπίσει τις έπαρχίες ανάγκασε πολλές απ' αυτές να αναλάβουν μόνες την άμυνά τους και να γίνουν ουσιαστικά ανεξάρτητες. Παρατηρήθηκαν λοιπόν άποσχιστικές τάσεις στο ρωμαϊκό κράτος, που οφείλονταν άκόμη και στη φιλοδοξία τοπικών ήγεμόνων να δημιουργήσουν δικά τους κράτη, και είναι χαρακτηριστικές για τη διάλυση που επικρατούσε στην αυτοκρατορία.

Η Γαλατία, ή Ίσπανία και ή Βρετανία άποσχίστηκαν το 258 και αποτέλεσαν χωριστή κρατική ένότητα, που διατηρήθηκε 15 χρόνια. Σοβαρότερο όμως άποσχιστικό κίνημα σημειώθηκε στην Άνατολή.

Η Παλμύρα

Ο Όδεναθος, τύραννος της ήμιαυτόνομης συριακής πόλης Παλμύρας, συγκέντρωσε δικό του στρατό και κατόρθωσε να αποκρούσει τούς Πέρσες και να τούς διώξει από τη Μ. Άσία, όπου είχαν εισβάλει. Στη συνέχεια κατέλαβε, για λογαριασμό της Ρώμης, τη Μεσοποταμία και ανάγκασε τούς Πέρσες να περιοριστούν στην άμυνα. Γι' αυτές τις έπιτυχίες άναγνωρίστηκε από τη Ρώμη έξαρτημένος βασιλιάς της Παλμύρας και, όταν το 266 δολοφονήθηκε, τον διαδέχτηκε ο γιός του. Την πραγματική εξουσία όμως είχε ή χήρα του Όδεναθου, ή Ζηνοβία.

Στά χρόνια πού κυβέρνησε ή Ζηνοβία (266-273) τό βασίλειο τής Παλμύρας ἔγινε τελείως ανεξάρτητο καί ἰσχυροποιήθηκε μέ τήν κατάκτηση μεγάλων τμημάτων τής Μ. Ἀσίας καί μέ τό ἀπλωμα τής κυριαρχίας του ὡς τήν Αἴγυπτο. Ἀκόμα, ή Παλμύρα ἔγινε πολιτιστικό καί πνευματικό κέντρο, ὅπου ἀναπτύχθηκαν ιδιαίτερα τά ἑλληνικά γράμματα καί οἱ τέχνες.

Χάνεται ή «Ρωμαϊκή εἰρήνη»

Ὅπως εἶναι φανερό, στά χρόνια τής ἀναρχίας τό ρωμαϊκό κράτος ἔφτασε πολύ κοντά στή διάλυση. Οἱ ἐπιδρομές, οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι μεταξύ τῶν αὐτοκρατόρων, οἱ ἀποσχιστικές τάσεις καί οἱ ἐξεγέρσεις πού ξεσποῦσαν παντοῦ, εἶχαν σάν συνέπεια νά προχωρήσει ή ἀποσύνθεση. Ἡ γῆ ἔπαυε νά καλλιεργεῖται κανονικά, τό ἐμπόριο σταμάτησε ἐξαιτίας τής ἀνασφάλειας, τό νόμισμα νοθεύτηκε καί οἱ φτωχοί, πού ἔγιναν φτωχότεροι, στρέφονταν στή ληστεία, γιά νά μπορέσουν νά ἐπιβιώσουν. Ἡ περίφημη ρωμαϊκή εἰρήνη εἶχε πιά χαθεῖ.

γ. Οἱ ἸΛΛΥΡΙΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

Ι. Ἀποκατάσταση τής κρατικῆς ἐνότητας

Ἀπό τήν κατάρρευση συγκράτησε τήν αὐτοκρατορία ή ὁμάδα τῶν «Ἰλλυριῶν αὐτοκρατόρων», πού ὀνομάστηκαν ἔτσι γιατί μερικοί ἀπ' αὐτούς κατάγονταν ἀπό τήν Ἰλλυρία. Οἱ σπουδαιότεροι ἦταν ὁ Αὐρηλιανός καί κυρίως ὁ Διοκλητιανός (284 - 305) καί ὁ Κωνσταντῖνος (306 - 337).

Καί πρῶτα οἱ Ἰλλυριοί αὐτοκράτορες κατόρθωσαν νά ἀντιμετωπίσουν μέ ἐπιτυχία τό κύμα τῶν εἰσβολῶν καί τῶν ἐπαναστάσεων καί νά ξαναφέρουν τό κράτος στά παλιά του σύνορα.

Ὁ Κλαύδιος Β' (268-270) πέτυχε μιά μεγάλη νίκη κατά τῶν Γόθων στή Ναῖσο τῆς σημερινῆς Γιουγκοσλαβίας τό 269 μ.Χ. καί μέ συνδυασμένη ἐπιχείρηση κατάστρεψε στό στόλο τους, πού τρομοκρατοῦσε τό Αἰγαῖο. Ἀπό τότε, καί γιά πολλές δεκαετίες, οἱ Γόθοι δέν ἐνόχλησαν τήν αὐτοκρατορία.

Ὁ Αὐρηλιανός (270-275) ἐγκατέλειψε τή Δακία καί σύνορο τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους στή βόρεια Βαλκανική ἔγινε ὁ Δούναβης. Ἀφοῦ ἔδωξε τοῦς Ἀλαμανούς, πού εἶχαν εἰσβάλει στήν Ἰταλία, καί ὀχύρωσε τή Ρώμη, στράφηκε στήν Ἀνατολή καί ὑπέταξε τό βασίλειο τής Παλμύρας. Ἡ μεγάλη πόλη καταλήφθηκε τό 273 μ.Χ. ὕστερα ἀπό πολιορκία καί καταστράφηκε ὀλοκληρωτικά, ἐνῶ ή βασίλισσα Ζηνοβία σύρθηκε αἰχμάλωτη στή Ρώμη. Τέλος, ὁ Αὐρηλιανός μέ μιά ἐκστρατεία ξανάφερε στό ρωμαϊκό κράτος τίς δυτικές ἐπαρχίες πού εἶχαν ἀποσχιστεῖ. Ἔτσι, στό τελευταῖο τέταρτο τοῦ 3ου αἰῶνα ή ρωμαϊκή αὐτοκρατορία ἀποκαταστάθηκε ἑδαφικά.

ΙΙ. Ἡ ἐσωτερική πολιτική τῶν Ἰλλυριῶν αὐτοκρατόρων

Ἡ **τετραρχία**. Γιά νά διοικηθεῖ καλύτερα ή ἀπέραντη αὐτοκρατορία καί νά ἀντιμετωπιστοῦν πιο εὐκολα οἱ ἐπιδρομές τῶν ἐχθρῶν στά σύνορα,

ὁ αὐτοκράτορας Διοκλήτιανός (284-305) διόρισε ἓνα συνάρχοντα, τὸ Μαξιμιανό, μετὰ τὸν τίτλο τοῦ «Αὐγούστου», καὶ δύο «Καίσαρες», τὸ Γαλέριο καὶ τὸν Κωνσταντίο τὸ Χλωρό. Οἱ καίσαρες ἦταν καθορισμένο νὰ γίνουν αὐγούστοι καὶ θὰ ὀρίζαν ἄλλους καίσαρες, ποὺ θὰ γίνονταν αὐγούστοι μετὰ τῆς σειράς τους.

Ἡ ἐξουσία ἔτσι μοιράστηκε σὲ τέσσερα πρόσωπα. Ὁ Διοκλήτιανός κράτησε τὴ διοίκηση τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν μετὰ ἔδρα του τὴ Νικομήδεια τῆς Μ. Ἀσίας, ὁ Μαξιμιανός διοικούσε τὴν Ἰταλία καὶ τὴν Ἀφρική μετὰ ἔδρα τὸ Μεδιόλανο (σημ. Μιλάνο), ὁ Γαλέριος τίς παραδουνάβιες ἐπαρχίες μετὰ ἔδρα τὸ Σίρμιο τῆς Σερβίας καὶ ὁ Κωνσταντίος ὁ Χλωρός τίς δυτικές ἐπαρχίες μετὰ ἔδρα τοὺς Τρεβήρους (Trier) τῆς Γαλατίας. Χαρακτηριστικό εἶναι ὅτι ἡ Ρώμη ἔπαυσε νὰ εἶναι τὸ κέντρο τῆς αὐτοκρατορίας.

Τὸ νέο σύστημα ὀνομάστηκε *τετραρχία* καὶ λειτούργησε σωστά ὅσο καιρὸ θρυσκόταν στὴν ἐξουσία ὁ Διοκλήτιανός, ποὺ εἶχε καὶ τὸ γενικὸ πρόσταγμα. Ὅταν ὅμως αὐτὸς ἀποσύρθηκε, τὸ 305, ἀκολούθησε ἀναταραχὴ καὶ συγκρούσεις ἀνάμεσα σὲ αὐγούστους καὶ καίσαρες.

Ἡ ἀπόλυτη μοναρχία. Διοικητικές καὶ ἄλλες μεταβολές. Σημαντικές ἐσωτερικὲς μεταβολές σημειώθηκαν τὰ χρόνια αὐτὰ στὸ ρωμαϊκὸ κράτος. Οἱ μεταβολές πραγματοποιήθηκαν ἀπὸ τὸ Διοκλήτιανό καὶ ὀλοκληρώθηκαν ἀπὸ τὸν Κωνσταντίνο, γιὸ τοῦ καίσαρα τῆς Γαλατίας Κωνσταντίου τοῦ Χλωροῦ, ποὺ κατόρθωσε τὸ 324 νὰ γίνῃ ὁ μοναδικὸς αὐτοκράτορας ὀλόκληρου τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.

Τὸ πολίτευμα

Στὴ διάρκεια τοῦ 3ου αἰῶνα τὸ πολίτευμα τῆς Ρώμης βάδιζε μετὰ ἐπιταχυνόμενο ρυθμὸ πρὸς τὴν ἀπόλυτη μοναρχία. Οἱ δημοκρατικοὶ θεσμοὶ ἔπεσαν σὲ ἀχρησία, τὸ principatus καταλύθηκε καὶ τέλος ὁ Διοκλήτιανός ἐπέβαλε μιὰ μοναρχία καθαρὰ ἀνατολικοῦ τύπου. Δημιούργησε μεγαλόπρεπη αὐλὴ καὶ ὅσοι τὸν πλησίαζαν ἔπρεπε νὰ τὸν προσκυνοῦν. Ἡ Σύγκλητος ἔχασε καὶ τὸ τελευταῖο τῆς πολιτικῆς προνόμιο καὶ οἱ δικαιοδοσίες τῆς περιορίστηκαν στὴν πόλιν τῆς Ρώμης. Ὅταν μάλιστα ὁ Κωνσταντίνος ἔγινε μονοκράτορας, ἡ μοναρχία πῆρε ἀκόμη πιὸ ἀπόλυτο χαρακτήρα.

Οἱ ἐπαρχίες

Ἀπὸ τὸ Διοκλήτιανό ἄρχισε ὁ χωρισμός τῶν ἐπαρχιῶν σὲ μικρότερες καὶ συνεχίστηκε ἀπὸ τὸν Κωνσταντίνο. Αὐτὸ τὸ μέτρο εἶχε σκοπὸ νὰ μειώσῃ τὴ δύναμιν τῶν διοικητῶν τῶν ἐπαρχιῶν, ποὺ πολλὰ φορὲς γίνονταν ἐπικίνδυνοι γιὰ τὴν κεντρικὴ ἐξουσία. Γιὰ μεγαλύτερη ἐξασφάλιση μάλιστα χωρίστηκαν ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ στρατιωτικὴ ἐξουσία κάθε ἐπαρχίας καὶ ἀνατέθηκαν σὲ διαφορετικὰ πρόσωπα.

Ὁ στρατός

Ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατιωτῶν αὐξήθηκε καὶ, ἐκτός ἀπὸ τίς λεγεῶνες ποὺ εἶχαν τὴν ἔδρα τους σὲ διάφορα σημεία τῶν συνόρων, δημιουργήθηκαν ἐφεδρικές λεγεῶνες, ποὺ στάθμευαν στὸ ἐσωτερικὸ καὶ ἦταν ἐτοιμες νὰ κινηθοῦν πρὸς τὰ σημεία ποὺ κινδύνευαν. Ἡ μαχητικὴ ἀξία ὅμως τοῦ στρατοῦ μειώθηκε, γιατί χαλάρωσε ἡ πειθαρχία καὶ παραμελήθηκε ἡ ἐκπαίδευσίς του.

Μεγάλῃ ἔκτασιν πῆρε στὰ χρόνια αὐτὰ ἡ χρησιμοποίησις στὸ στρατὸ ξένων μισθοφόρων, κυρίως Γερμανῶν. Αὕτῃ ἡ διείσδυσις τῶν Γερμανῶν στὸ στρατὸ εἶχε ἀργότερα πολὺ σοβαρὰς συνέπειας.

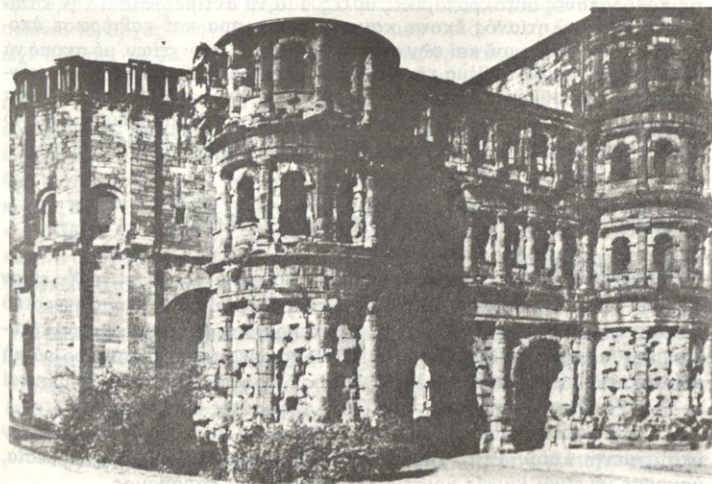
Τὰ οἰκονομικά

Οἱ ἀναταραχὲς τοῦ 3ου αἰῶνα εἶχαν καταστρέψῃ, ὅπως εἶδαμε, τὴν

Θεσσαλονίκη. Θριαμβευτική άψίδα του Γαλερίου. Ίδρύθηκε γύρω στὰ 297, μετά τή θριαμβευτική μάχη του ἐναντίον τῶν Περσῶν. Οἱ ἱστορικοὶ κρίνουν τὸ Γαλέριο «ἀκαλλιέργητο στρατιώτη», ἀλλὰ αὐτὸς ἐπροίκησε, τῇ δεύτερῃ πρωτεύουσά τῆς ἐπαρχίας του, τῇ Θεσσαλονίκη, μὲ ἕνα λαμπρὸ οἰκοδομικὸ συγκρότημα ἀπ' ὅπου δὲν ἔλειπαν καὶ τὰ «βασίλεια» δηλ. τὰ ἀνάκτορα καθὼς καὶ ὁ Ἱππόδρομος. Διατηρεῖται μόνο τὸ μισό ἀπὸ τὴν ἀψιδωτὴ διόδο. Τὰ μαρμάρινα ἀνάγλυφα μὲ τὰ ὅποια εἰχαν ἐπενδυθεῖ οἱ τέσσερις πεσσοὶ τοῦ τόξου ἀφηγοῦνται γεγονότα σχετικὰ μὲ τοὺς περσικοὺς πολέμους. Τὰ εἰκονογραφικὰ θέματα ἀναπτύσσονται σὲ ζῶνες. Ἐπάνω, ὁ διάκοσμος καταλήγει σὲ κυμάτια καὶ ἀνθήματα, κάτω οἱ θάσεις τῶν πεσσῶν μοιάζουν μὲ θάσεις ἰωνικῶν κίονων. Ἀπὸ τοὺς δύο ἄλλους πεσσούς πού λείπουν, διατηροῦνται τὰ θεμέλια, κάτω ἀπὸ τὸ κατὰστρωμα τοῦ πεζοδρομίου.

Ἡ βόρεια πύλη (Πόρτα Νίγκρα) τῶν Τρεβήρων (Γερμανία). Ἀρχές 4ου αἰ.

Οι τετράρχες. Σύμπλεγμα από πορφυρίτη πού βρίσκεται στή νότια γωνία τής πρόσοψης τού 'Αγίου Μάρκου στή Βενετία. Παριστάνει πιθανώς τό Διοκλητιανό, Μαξιμιανό, Γαλέριο καί Κωνσταντίνο Χλωρό. Γύρω στά 300.

οικονομία τού κράτους. Παράλληλα οί ανάγκες μεγάλωσαν μέ τήν ἀριθμητική αύξηση τού στρατού καί τών αυτοκρατορικών υπαλλήλων καί μέ τίς πολυδάπανες αυτοκρατορικές αὐλές. Γιά νά ἀντιμετωπίσει τήν κατάσταση ὁ Διοκλητιανός ἔκοψε καινούριο νόμισμα καί καθιέρωσε ἀπογραφές τού πληθυσμοῦ καί τών περιουσιακῶν του στοιχείων, μέ σκοπό νά ρυθμίσει καλύτερα τό θέμα τῆς φορολογίας. Προσπάθησε ἀκόμη νά συγκρατήσει τήν αύξηση τών τιμῶν μέ διάταγμα πού καθόριζε τά ἀνώτατα ὄριά τους. Οἱ ἔμποροι ὁμως ἀντέδρασαν κρύβοντας τά ἔμπορεύματα καί τό διάταγμα ἀτόνησε, γιά νά καταργηθεῖ τελικά ἀπό τόν Κωνσταντίνο.

δ. Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ. ΔΙΩΓΜΟΙ ΚΑΙ ΕΞΑΠΛΩΣΗ

Ἀπέναντι στίς ἀνατολικές θρησκείες, πού ἀπό τό 2ο αἰ. μ.Χ. εἶχαν ἀρχίσει νά ἀπλώνονται σ' ὅλη τήν αὐτοκρατορία, τό ἐπίσημο ρωμαϊκό κράτος κρατοῦσε ἀνεκτική στάση. Συγκεκριμένα, ἐπέτρεψε στούς κατακτημένους λαούς νά διατηρήσουν τίς θρησκείες τους μέ τόν ὅρο νά μή προσηλυτίζουν Ρωμαίους πολίτες. Αὐτός ὁ ὅρος ὁμως δέν τηρήθηκε καί πολλοί Ρωμαῖοι προσηλυτίστηκαν στίς νέες αὐτές θρησκείες.

Ὁ χριστιανισμός ὁμως δέν ἦταν ἡ θρησκεία κανενός συγκεκριμένου ὑποταγμένου λαοῦ. Ἐτσι, χωρίς νά χρειάζεται κάποια εἰδική νομοθεσία, ἀρκοῦσε νά εἶναι κανεῖς χριστιανός γιά νά εἶναι παράνομος.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν καθαρὰ νομικὴ αὐτὴ πλευρά, ὁ χριστιανισμός ἀντιμετωπίστηκε μὲ ἐχθρική διάθεση ἀπὸ τὸ ἐπίσημο ρωμαϊκὸ κράτος γιατί καθιέρωνε μιὰ καινούργια κοινωνικὴ τάξη, πού ἐρχόταν σέ ἀντίθεση μὲ τὸ κοινωνικὸ σύστημα τῆς αὐτοκρατορίας. Μέσα στὶς χριστιανικὲς κοινότητες ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἦταν ἴσοι ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν καταγωγὴ τους, ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ τους κατάστασι, ἀπὸ τὴν ιδιότητα (δοῦλοι ἢ ἐλεύθεροι) καὶ τὴν κοινωνικὴ τους θέση καὶ ἀπὸ τὸ φύλο τους. Ἡ νέα θρησκεία δὲ χωρίζε ἀλλὰ ἔνωσε τοὺς ἀνθρώπους.

Ἀκόμη ὁ χριστιανισμός δὲ δεχόταν νὰ μοιραστεῖ τὸν κόσμον μὲ τίς ἄλλες θρησκείες, πού τίς περιφρονοῦσε. Γι' αὐτὸ προκάλεσε τὴν ἐχθρότητα τῶν ὁπαδῶν τους, πού χρησιμοποίησαν ἐναντίον του τὸ ὄπλο τῆς συκοφαντίας. Φοβερὲς φήμες κυκλοφοροῦσαν γιὰ τίς συγκεντρώσεις καὶ τίς θρησκευτικὲς τελετὲς τῶν χριστιανῶν. Οἱ συκοφαντικὲς αὐτὲς ἐκστρατείες ἔβρισκαν συχνὰ ἀπήχησι στὸν εἰδωλολατρικὸ ὄχλον, πού στρεφόταν μὲ φανατισμὸ ἐναντίον τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων.

Τὸ ἐπίσημο ρωμαϊκὸ κράτος δὲν ἔδειξε τὸν ἴδιο ζήλον στὴ δίωξι τῶν χριστιανῶν καὶ οἱ περισσότεροι αὐτοκράτορες ἀδιαφόρησαν. Ἄλλοι ὅμως, ἰδιαίτερα σὲ περιόδους κρίσεων, ἔπαιρναν μέτρα ἐναντίον τῆς νέας θρησκείας, πού πολλές φορές ἦταν πολὺ σκληρὰ καὶ ὀνομάστηκαν *διωγμοί*. (Κείμε. 9).

Οἱ διωγμοί. Ὁ πρῶτος διωγμὸς ἐξαπολύθηκε τὸ 64 μ.Χ. ἀπὸ τὸ Νέρωνα, πού κατηγόρησε τοὺς χριστιανούς γιὰ τὸν ἐμπρησμὸ τῆς Ρώμης. Ὁ διωγμὸς ἦταν τοπικὸς καὶ δὲν εἶχε χαρακτῆρα γενικῶν μέτρων κατὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

Στὰ χρόνια πού ἀκολούθησαν οἱ διοικητὲς μερικῶν ἐπαρχιῶν ἔπαιρναν, ἀπὸ δική τους πρωτοβουλία, μέτρα κατὰ τῶν χριστιανῶν, χωρὶς ἰδιαίτερη σοβαρότητα. Ἐνας μεγάλος ὅμως διωγμὸς ξέσπασε τὴν ἐποχὴ τοῦ αὐτοκράτορα Δέκιου (249-251: περίοδος στρατιωτικῆς ἀναρχίας). Πολλοὶ χριστιανοὶ ἱεράρχες ὀδηγήθηκαν τότε στὸ μαρτύριο, ἀλλὰ ἡ κοινὴ γνώμη εἶχε ἀρχίσει νὰ βλέπει μὲ συμπάθεια τὴ νέα θρησκεία.

Ὁ πῶς μεγάλος, ὁ «μέγας διωγμὸς», πού ἦταν καὶ ὁ τελευταῖος, ἄρχισε ἀπὸ τὸ Διοκλητιανὸ καὶ κράτησε ἀπὸ τὸ 303 ὡς τὸ 311 μ.Χ. Μὲ τὴν παρακίνηση τοῦ καίσαρα Γαλέριου ὁ Διοκλητιανὸς ἐξαπέλυσε ἄγριο διωγμὸ κατὰ τῶν χριστιανῶν καὶ θέσπισε τὴν ποινὴ τοῦ θανάτου γιὰ ὅσους ἔμεναν σταθεροὶ στὴν πίστι. Στὸ διωγμὸ αὐτὸ, πού ἐφαρμόστηκε κυρίως στὴν Ἀνατολή, θανατώθηκαν πολλοὶ χριστιανοί. Στὸ τέλος ὅμως καὶ ὁ ἴδιος ὁ Γαλέριος διαπίστωσε ὅτι τὰ σκληρὰ μέτρα δὲν ἔφερναν κανένα ἀποτέλεσμα καὶ τὸ 311 μ.Χ. παραχώρησε, μ' ἓνα διάταγμα, ἀνεξιθρησκεία στοὺς χριστιανούς.

Ἡ διάδοσι τοῦ Χριστιανισμοῦ. Παρὰ τοὺς διωγμούς καὶ τὴν ἀντίδρασι τῶν ὁπαδῶν τῶν ἄλλων θρησκειῶν, ὁ χριστιανισμὸς ἀπλώθηκε σιγά σιγά σ' ὅλοκληρον τὸ ρωμαϊκὸν κόσμον. Ἡ διάδοσι καὶ ἡ τελικὴ του ἐπικράτησι ὀφείλεται σὲ πολλοὺς λόγους, οἱ σπουδαιότεροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

– Ἡ νέα θρησκεία εἶχε ἀπλό τελετουργικὸ καὶ ἔδινε μιὰ ἐγκυρη ὑπό-

σχεση για μέλλουσα ζωή. Ήταν ακόμη μία θρησκεία ανοιχτή σε όλους τους ανθρώπους και δεν έκανε διακρίσεις. Γι' αυτό ήταν μεγάλη ή προσχώρηση, ιδιαίτερα των φτωχών και των κατατρεγμένων, που έβρισκαν στις χριστιανικές κοινότητες παρηγοριά και ήθικη, αλλά και υλική ενίσχυση.

— Οί διωγμοί και τα μαρτύρια των χριστιανών προκάλεσαν τελικά τη συμπάθεια όλων, ενώ η υποδειγματική ήθικη ζωή τους έκανε να καταρρέουν οι συκοφαντίες εναντίον τους.

— Σπουδαίο ρόλο στη διάδοση του χριστιανισμού έπαιξε και ή πολύ καλή οργάνωση των χριστιανικών κοινοτήτων, που ενίσχυαν ή μία την άλλη στις δύσκολες στιγμές.

— Τέλος, στην εξάπλωσή του βοήθησε και τό ότι ή ρωμαϊκή αυτοκρατορία είχε ενώσει πολιτικά και διοικητικά τό μεσογειακό κόσμο και δεν υπήρχαν συνοριακά εμπόδια στην αποστολική δραστηριότητα των χριστιανών.

ε. ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΚΜΗΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

Σ' όλη τή διάρκεια του 3ου αι. μ.Χ. ή ρωμαϊκή αυτοκρατορία άκολούθησε μία πορεία παρακμής και ή άνασύνταξη, που κατόρθωσαν να πραγματοποιήσουν προς τό τέλος του αιώνα οί Ίλλυριοί αυτοκράτορες, έδωσε μία προσωρινή μόνο άναλαμπή στο κράτος. Άναφέρουμε στη συνέχεια τά σπουδαιότερα αίτια αυτής τής παρακμής.

*Παρακμή του
εμπορίου και
τής βιοτεχνίας*

Οί έμφύλιοι πόλεμοι και οί έπιδρομές του 3ου αιώνα έβλαψαν άνεπανόρθωτα τό έμπόριο. Αυτό ήταν ένα σοβαρό πλήγμα για τήν οικονομία του κράτους γενικά και των πόλεων ειδικότερα. Για να αντιμετώπισουν τήν κρίση, οί τάξεις των βιοτεχνών έκαναν τίσ συντεχνίες τους κλειστές επαγγελματικές ομάδες, όπου τό έπάγγελμα περνούσε από τόν πατέρα στο γιο και δεν έπιτρεπόταν να τό άσκουν ξένοι.

*Άνάπτυξη των
μεγάλων
ιδιοκτησιών*

Ό τρόπος τής καλλιέργειας τής γής άλλαξε. Τά λατιφούντια άρχισαν πάλι, μετά τά μέσα του 3ου αιώνα, να μεγαλώνουν. Μέ τήν παρακμή των πόλεων και τή γενική άβεβαιότητα που υπήρχε, μόνο σ' αυτά μπορούσαν να βρουν οί άνθρωποι άπασχόληση και κάποια ασφάλεια. Έτσι, εκτός από τούς δούλους, άρχισαν να συγκεντρώνονται στά λατιφούντια και έλεύθεροι και άπελευθεροί καλλιεργητές. Σ' όλους αυτούς οί γαιοκτήμονες παραχωρούσαν τμήματα γής για να τά καλλιεργούν, παίρνοντάς τους ως ένοίκιο ένα μέρος από τά προϊόντα τους. Σιγά - σιγά δούλοι και έλεύθεροι καλλιεργητές έξομοιώθηκαν και δημιουργήθηκε ή τάξη των *δουλοπάροικων*, δηλαδή των καλλιεργητών που ήταν έξαρτημένοι από τό γαιοκτήμονα και ήταν άναπόσπαστα δεμένοι μέ τό κομμάτι τής γής που καλλιεργούσαν, χωρίς αυτό να είναι δικό τους.

Για να εξασφαλιστούν από τίσ έπιδρομές των «βαρβάρων» και των ληστών, οί μεγάλοι γαιοκτήμονες όχύρωσαν τίσ έπαύλεις τους και δημιούργησαν ιδιωτικούς στρατούς. Έχοντας τέτοια δύναμη στά χέρια τους

μπορούσαν να επηρεάζουν την κρατική μηχανή. Στη Δύση μάλιστα τα λατιφούντια έγιναν μικρές, αυτοδύναμες ενότητες και θεωρούνται πρόδρομοι των μεσαιωνικών φέουδων.

Τέλος τα λατιφούντια συγκροτήθηκαν σε κλειστές οικονομικές μονάδες. 'Ιδρύθηκαν σ' αυτά μικρές βιοτεχνίες, που ικανοποιούσαν τις ελάχιστες ανάγκες των δουλοπάροικων και ήταν ένας ακόμη τρόπος για να εκμεταλλεύονται οι ιδιοκτήτες τους ύποτακτικούς τους. 'Ο περιορισμός των ανταλλαγών μέσα στα όρια των μεγάλων ιδιοκτησιών ήταν ένα ακόμη πλήγμα για το εμπόριο και τις πόλεις.

Για να αντιμετωπίσουν τα αυξημένα κρατικά έξοδα οι αυτοκράτορες επέβαλαν βαριές φορολογίες, που επιδείνωσαν ακόμη περισσότερο την κακή οικονομική κατάσταση των πολιτών. 'Η φορολογική και κάθε λογής οικονομική αφαίμαξη τους έφτανε τα όρια της επίσημης ληστείας.

*Οικονομική
εκμετάλλευση*

Με τη μετατροπή του πολιτεύματος σε απόλυτη μοναρχία η εξουσία συγκεντρώθηκε στα χέρια του αυτοκράτορα. Οι πολίτες έπαψαν να είναι «πολίτες» και μεταβλήθηκαν σε ύποτακτικούς είτε της κεντρικής εξουσίας είτε των γαιοκτημόνων. 'Εχασαν έτσι τον πατριωτισμό τους, ιδιαίτερα οι πληθυσμοί των δυτικών περιοχών της αυτοκρατορίας, που δεν είχαν εξοικειωθεί με το καθεστώς της μοναρχίας ανατολικού τύπου.

*Το πολίτευμα
και ο πολίτης*

'Ο ρωμαϊκός στρατός, το στηρίγμα της αυτοκρατορίας, δεν πολεμούσε πιά για το μεγαλείο της Ρώμης αλλά για το μισθό και τα λάφυρα. 'Από τον 3ο αιώνα η κύρια άπασχόλησή του ήταν να «κατασκευάζει αυτοκράτορες». 'Η πειραρχία χαλάρωσε και η εκπαίδευση παραμελήθηκε, ενώ ο μεγάλος αριθμός των «βαρβάρων» που στρατολογήθηκαν αλλοίωσε τη σύνθεσή του. Μ' όλες τις προσπάθειές τους οι 'Ιλλυριοί αυτοκράτορες δεν μπόρεσαν να διορθώσουν την κατάσταση και, όταν οι έχθροι παρουσιάστηκαν απειλητικοί στα σύνορα, η αυτοκρατορία δεν είχε αξιόμαχο στρατό για να τους αντιμετωπίσει.

*'Αλλοίωση
του στρατού*

'Αναφέρονται και άλλα ακόμη αίτια της παρακμής, όπως η έλλειψη ήγεικων στελεχών, η ελάττωση του πληθυσμού της αυτοκρατορίας, η αλλοίωση του ρωμαϊκού λαού από τις επιμειξίες, η ήθικη διαφθορά, η αποχέρωση της γης κ.ά. Τό γεγονός είναι ότι στο τελευταίο τέταρτο του 3ου αιώνα οι 'Ιλλυριοί αυτοκράτορες κληρονόμησαν μία αυτοκρατορία που βρισκόταν κοντά στην κατάρρευση. 'Η κρίση ήταν βαθιά και οι προσπάθειες κυρίως του Διοκλητιανού και του Κωνσταντίνου μπόρεσαν τελικά να δώσουν ζωή μόνο στο ανατολικό τμήμα του κράτους.

– Ποιές φάσεις μπορούμε να διακρίνουμε στην περίοδο της αυτοκρατορίας γενικά; Ποιά είναι τα κύρια χαρακτηριστικά καθεμιάς;

α. ΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΑΚΜΗΣ (27 π.Χ. ως το τέλος του 2ου αί. μ.Χ.

– Γιατί τό 27 π.Χ. θεωρείται όρόσημο στή διαμόρφωση του νέου πολιτεύματος;

– Μέ ποió τρόπο έγινε τό πέρασμα από τή δημοκρατία στή μοναρχία; Πώς μοιράστηκε ή έξουσία;

– Τό πρόβλημα τής διαδοχής των αυτοκρατόρων.

– Νά αναφέρετε τίς δυναστείες των Ρωμαίων αυτοκρατόρων τής περιόδου τής άκμης. Πώς ρυθμίστηκε τό ζήτημα τής διαδοχής στά χρόνια των Αντωνίων και τί φανερώνει τό ότι οι αυτοκράτορες αυτοί κατάγονταν από τίς επαρχίες;

– Ή απόπειρα του Αδριανού να κατακτήσει τή Γερμανία.

– Οι πόλεμοι τής Ρώμης κατά των Δακών και των Πάρθων.

– Ποιά είναι ή γενική εξέλιξη του πολιτεύματος στά αυτοκρατορικά χρόνια τής άκμης;

– Ή συγκρότηση τής λεγώνας. Τί γνωρίζετε για τά ρωμαϊκά στρατόπεδα;

– Ποιές ήταν οι επιπτώσεις τής «ρωμαϊκής ειρήνης» στον οικονομικό τομέα;

– Ποιό ήταν τό τίμημά της;

– Ποιές περιοχές τής αυτοκρατορίας έκλατινίστηκαν, ποιές όχι, και γιατί;

– Που όφείλεται ή «είσβολή» των ανατολικών θρησκειών στή Ρώμη; Ποιές ήταν οι πιο σημαντικές;

– Οι σπουδαιότεροι εκπρόσωποι των ρωμαϊκών γραμμάτων στήν περίοδο τής άκμης.

– Ποιά ήταν ή μορφή τής Ρώμης στά χρόνια αυτά;

– Πώς γνώρισαν οι Ρωμαίοι την ελληνική τέχνη και ποιά η συμβολή τους στην ιστορία της τέχνης;

– Τά στοιχεία της ρωμαϊκής αρχιτεκτονικής.

– Μορφές της ρωμαϊκής ζωγραφικής. Τι γνωρίζετε για τα ψηφιδωτά;

6. ΟΙ ΣΕΒΗΡΟΙ ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΑΝΑΡΧΙΑΣ

– Τό διάταγμα του Καρακάλλα (212 μ.Χ.). Τι γνωρίζετε γενικά;

– Ποιά είναι η περίοδος της αναρχίας και ποιά τα κύρια χαρακτηριστικά της;

– Οί επιδρομές των Γόθων.

– Ποῦ ὀφείλονται οἱ ἀποσχιστικές τάσεις πού παρατηρήθηκαν στήν περίοδο τῆς ἀναρχίας; Τό κράτος τῆς Παλμύρας.

– Ποιές συνέπειες είχε ἡ ἀναρχία γιά τό ρωμαϊκό κράτος;

γ. ΟΙ ΙΑΛΥΡΙΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

– Ἡ ἐδαφική ἀποκατάσταση τῆς αὐτοκρατορίας ἀπό τόν Αἰθριλιανό.

– Τι ἦταν ἡ τετραρχία; Ποιός καί γιὰ τί τήν καθιέρωσε;

– Ποιά μορφή παίρνει τό πολίτευμα στά χρόνια τοῦ Διοκλητιανοῦ καί τοῦ Κωνσταντίνου;

– Ποιές μεταβολές ἔκαναν οἱ δύο παραπάνω αὐτοκράτορες στή διοίκηση τῶν ἐπαρχιῶν καί γιὰ τίς ἔκαναν;

δ. Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ. ΔΙΩΓΜΟΙ ΚΑΙ ΕΞΑΠΛΩΣΗ

– Ποιά ἦταν ἡ διαφορά ἀνάμεσα στήν κοινωνική τάξη πού καθιέρωνε ὁ χριστιανισμός καί στό κοινωνικό σύστημα τῆς αὐτοκρατορίας;

– Ὁ «μέγας διωγμός». Ποιό ἦταν τό τέλος του;

– Νά ἀναφέρετε γενικά τά αἷτια τῆς διάδοσης τοῦ χριστιανισμοῦ.

ε. ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΚΜΗΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

– Νά ἀναφέρετε γενικά τά αἷτια τῆς παρακμῆς τῆς Ρώμης (παρασελίδιοι τίτλοι).

– Οἱ δουλοπάροικοι.

– Τι συνέπειες ἔλαχε: α) ἡ ὀχύρωση τῶν ἐπαύλεων τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων· β) ἡ συγκρότηση τῶν μεγάλων κτημάτων σέ κλειστές οικονομικές μονάδες;

– Τό μοναρχικό πολίτευμα καί οἱ πολίτες.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΩΝ ΕΜΦΥΛΙΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

Τό ἔτος 725 ἀπό τήν ἰδρυση τῆς Ρώμης¹, στή διάρκεια τῆς 5ης ὑπατείας του, ὁ αὐτοκράτορας Αὔγουστος Καίσαρ γύρισε ἀπό τήν Ἀνατολή νικητής. Στίς 6 Ἰανουαρίου μπήκε στήν πόλη μέ τριπλό θρίαμβο καί τότε, ὅταν πιά ὅλοι οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι εἶχαν ἀποκοιμηθεῖ καί ἔφτασαν στό τέλος, αὐτός πρῶτος ἔδωσε ἐντολή νά κλείσουν οἱ πύλες τοῦ ναοῦ τοῦ Ἰανοῦ².

¹Ορόσιος, Ἱστορία κατὰ τῶν εἰδωλολατρῶν, VI, χχ, 1, μετάφραση

2. ΑΞΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΙΜΕΣ ΣΤΟΝ ΟΚΤΑΒΙΑΝΟ

Στήν 6η καί τήν 7η ὑπατεία μου, ὅταν πιά εἶχα ἐξαλείψει τοὺς ἐμφύλιους πολέμους – ἀφοῦ μέ τή συγκατάθεση τοῦ δήμου μοῦ εἶχε ἀνατεθεῖ ἡ διεύθυνση ὅλων τῶν κρατικῶν ὑποθέσεων – παραχώρησα τίς ἐξουσίες μου στή Σύγκλητο καί στό ρωμαϊκό λαό. Γι' αὐτό τό λόγο ὀνομάστηκα, μέ συγκλητική ἀπόφαση, Αὔγουστος (σεβαστός) καί ἡ ἐξώπορτα τοῦ σπιτιοῦ μου στολίστηκε μέ δάφνες ἐνῶ ἀπό πάνω κρεμάστηκε στεφάνι μέ φύλλα θαλανιδιάς, τέτοιο πού ἀπονέμεται στοὺς σωτήρες τῶν πολιτῶν. Ἀκόμη, ἡ Σύγκλητος καί ὁ ρωμαϊκός λαός ἀφιέρωσαν στό βουλευτήριο χρυσή ἀσπίδα μέ ἐπιγραφή πού μαρτυρεῖ τήν ἀνδρεία, τήν ἐπιείκεια, τή δικαιοσύνη καί τήν εὐσέβειά μου. Στό τιμητικό ἀξίωμα τοὺς ξεπέρασα ὅλους, ἀλλά πραγματική ἐξουσία δέν εἶχα περισσότερη ἀπό τοὺς συνάρχοντές μου.

Τήν περίοδο πού διοικοῦσα τό κράτος καί στή διάρκεια τῆς 13ης ὑπατείας μου ἡ Σύγκλητος, ἡ τάξη τῶν ἱππέων καί ὁλόκληρος ὁ ρωμαϊκός λαός μοῦ ἔδωσαν τόν τίτλο τοῦ «πατέρα τῆς πατρίδας».

²Από τά «πεπραγμένα» τοῦ Αὔγουστου, πού σώζονται στό λεγόμενο «Μνημεῖο τῆς Ἀγκυρας» (Monumentum Ancyranum). Μετάφραση.

3. Η ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

(Ἡ σκιά τοῦ Ἀγχίστη προφητεύει τό μέλλον τῶν Ρωμαίων στὸν Αἰνεία)
"Ἄλλοι θά δώσουν μέ περίσσια τέχνη στό χαλκό ζωή,
ἄλλοι, πιστεύω, ζωντανές μορφές θά πλάσουν ἀπὸ μάρμαρο,
θά στοχαστοῦν τοῦ κόσμου τίς ἀρχές,
θά καταγράψουν τ' οὐρανοῦ τήν κίνηση
καί τήν πορεία τῶν ἀστρῶν.
Μά σὺ, Ρωμαῖε, θυμήσου, τοὺς λαοὺς θά κυβερνᾷς,

1. Δηλαδή τό 29 π.Χ.

2. Αὐτό σήμαινε ὅτι νικηφόρα εἰρήνη ἐπικρατοῦσε σ' ὅλο τό ρωμαϊκό κράτος.

θά θεμελιώσεις τούς κανόνες τῆς εἰρήνης,
στούς νικημένους θά 'σαι μεγαλόκαρδος, στούς ἀλαζόνες τιμωρός·
αὐτές θά εἶναι οἱ δικές σου τέχνες.

Βιργίλιος, Αἰνείαδα, VI, 847-852, ἐλεύθερη ἀπόδοση

4. Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΣΤΟΝ ΤΕΥΤΟΒΟΥΡΓΙΟ ΔΡΥΜΟ

Αὐτὴ ἡ καταστροφή ἦταν δλέθρια, γιατί τρεῖς λεγεῶνες εἶχαν ἐξοντωθεῖ μέ
τούς στρατηγούς, τούς ὑποστράτηγους καί ὅλους τούς ἐπικουρικούς. "Όταν
ἔφτασαν αὐτά τὰ νέα, ὁ Αὐγουστος ἔδωσε ἐντολή νά βγοῦν νυχτερινές περιπολίες
στήν πόλη, γιά νά προλάβουν τυχόν ἐξεγέρσεις, καί παραχώρησε ἔκτακτες
ἐξουσίες στούς διοικητές τῶν ἐπαρχιῶν, γιά νά μπορέσουν, σάν ἄνθρωποι
ἐμπειροί καί γνῶστες τῶν περιοχῶν πού διοικοῦσαν, νά διατηρήσουν τή ρω-
μαϊκή κυριαρχία. Ἀκόμη, ἔταξε νά ὀργανώσει μεγάλους ἀγῶνες πρός τιμὴ τοῦ
ὑπέρτατου Δία, ἄν βελτιωνόταν ἡ κατάσταση τῆς αὐτοκρατορίας. Τέλος, λένε
ὅτι ὁ Ὁκταβιανὸς συγκλονίστηκε ὁ ἴδιος τόσο πολύ, ὥστε ἀρκετοὺς μῆνες
συνέχεια δὲν ἔκοψε οὔτε τὰ γένια οὔτε τὰ μαλλιά του καί πολλές φορὲς χτυποῦσε
τὸ κεφάλι του στὴν πόρτες φωνάζοντας: «Κοῦντίλιε Βάρε¹, δός μου πίσω τίς
λεγεῶνες μου».

Σουετώνιος, Αὐγουστος, XXIII, μετάφραση

5. Ο ΕΜΠΡΗΣΜΟΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ ΑΠΟ ΤΟ ΝΕΡΩΝΑ

Μετά (ὁ Νέρων) ἐπιθύμησε νά κάνει αὐτό πού πάντα ἦταν τ' ὄνειρό του· νά
καταστρέψει τήν πόλη καί τήν αὐτοκρατορία, ὅσο αὐτός ἦταν ζωντανός. Γιατί,
ὅπως καί ἄλλοι πρὶν ἀπ' αὐτόν, μακάριζε τὸν Πρίαμο, πού εἶχε δεῖ τήν πατρίδα
καί τὸ θρόνο του νά καταστρέφονται.

"Εστειλε λοιπόν ἀνθρώπους μέθυσους καί κάθε λογῆς κακούργους μ'
ἐντολή νά βάλουν φωτιά σ' ἓνα, δύο ἢ καί περισσότερα σπίτια σὲ διάφορα σημεῖα
τῆς Ρώμης, ἔτσι ὥστε οἱ πολῖτες νά τὰ χάσουν ἐντελῶς καί νά μὴν μποροῦν νά
ἐντοπίσουν τήν ἀρχὴ τοῦ κακοῦ οὔτε νά τὸ σταματήσουν...

Κι ἐνῶ ὅλοι οἱ ἄλλοι θρίσκονταν σὲ ἑξάλλη κατάσταση καί πολλοὶ ἔχαναν
τά λογικά τους κι ἐπεφταν μόνοι τους στίς φλόγες, ὁ Νέρων ἀνέβηκε στό
ψηλότερο μέρος τοῦ παλατιοῦ, ἀπὸ ὅπου ἔβλεπε καλὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς
πόλης πού καίγόταν, καί ντυμένος κιθαρωδὸς ἔψαλε, ὅπως ἔλεγε ὁ ἴδιος, τήν
καταστροφὴ τῆς Τροίας ἀλλά, στήν πραγματικότητα, ὅπως ἦταν φανερό, τήν
καταστροφὴ τῆς Ρώμης.

*Δίων ὁ Κῆσσιος, Ρωμαϊκὴ ἱστορία, ἐπιτομὴ LXII βιβλίου, 16-17,
μετάφραση ἀποσπασμάτων*

1. Κοῦντίλιος Βάρος: Ὁ Ρωμαῖος διοικητὴς τῆς κατακτημένης Γερμανίας, πού ὡδήγησε
τίς ρωμαϊκὲς λεγεῶνες στήν καταστροφὴ.

6. Η ΓΕΦΥΡΑ ΣΤΟ ΔΟΥΝΑΒΗ - ΕΝΑ ΜΕΓΑΛΟ ΤΕΧΝΙΚΟ ΕΡΓΟ

‘Ο Τραϊανός κατασκεύασε μιά πέτρινη γέφυρα στο Δούναβη, πού γι’ αὐτή δέν ξέρω πῶς νά ἐκφράσω τό θαυμασμό μου. Ἐχει κάνει κι ἄλλα σπουδαῖα ἔργα ἀλλά αὐτό τά ξεπερνάει ὅλα.

Ἐχει 20 βάσεις ἀπό τετράγωνη πέτρα, πού καθεμιά εἶναι 150 πόδια ψηλή, ἐκτός ἀπό τά θεμέλια, καί 60 πόδια πλατιά. Ἀπέχουν ἡ μιά ἀπό τήν ἄλλη 170 πόδια καί ἐνώνονται μέ ἀψίδες.

Πῶς νά μὴν ἐντυπωσιαστεῖ κανεῖς ἀπό τά τεράστια ποσά πού δαπανήθηκαν; Πῶς νά μὴ θαυμάσει γιά τόν τρόπο πού τό καθετί κατασκευάστηκε μέσα στό βαθύ ποτάμι, στό ταραγμένο ρέμα καί τό λασπερό θυθῶ;

Δίων ὁ Κάσσιος, Ρωμαϊκή ἱστορία, ἐπιτομή LXVIII βιβλίου, 13, μετάφραση

7. Η ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΚΑΙ Η ΕΡΓΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΕΝΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ

‘Ο αὐτοκράτορας (Μάρκος Αὐρήλιος), ὅταν ὁ πόλεμος τοῦ ἄφηνε καιρό, δικάζε καί ἐπέτρεπε στοὺς δικανικοὺς ρήτορες νά μιλοῦν περισσότερη ὥρα ἀπὸ τήν κανονική. Καί στίς ἐξετάσεις τῶν μαρτύρων καί στίς ἀνακρίσεις ἀφιέρωνε πολὺ χρόνον, ὥστε νά ἐξακριβῶναι μέ πολλοὺς τρόπους ποῖο εἶναι τό δίκαιο. Γι’ αὐτό τό λόγο πολλές φορές μιά δίκη κρατοῦσε καί ἔντεκα ἢ καί δώδεκα μέρες, ἂν καί συχνά δέ σταματοῦσε νά δικάζει οὔτε τή νύχτα. Γιατί ἦταν πολὺ ἐργατικός καί φρόντιζε νά ἐκπληρῶναι ὅλες τίς ὑποχρεώσεις του μέ τήν ἴδια φροντίδα. Κι οὔτε ἔλεγε, οὔτε ἔγραφε, οὔτε ἔκανε τίποτε πρόχειρα, ἀλλά πολλές φορές, καί γιά τήν πιό ἀσήμαντη ὑπόθεση, ἀφιέρωνε ὁλόκληρες μέρες. Πίστευε ὅτι δέν ἦταν ἀντάξιο ἐνός αὐτοκράτορα νά ἐνεργεῖ μέ ἐπιπολαιότητα.

Δίων ὁ Κάσσιος, Ρωμαϊκή ἱστορία, ἐπιτομή LXXII βιβλίου, 6, μετάφραση

8. ΚΟΜΜΟΔΟΣ: ΕΝΑΣ ΠΑΡΑΝΟΪΚΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑΣ

... ‘Ο αὐτοκράτορας ἔμπαινε στό θέατρο ντυμένος σάν τόν Ἑρμῆ καί ἀφοῦ ἔβγαζε τά ἄλλα ρούχα του καί ἔμενε μέ τό χιτῶνα καί ξυπόλυτος, ἀρχίζει τή δουλειά του.

Τήν πρώτη μέρα σκότωσε ὁ ἴδιος 100 ἀρκοῦδες, χτυπώντας τις ψηλά ἀπὸ τό κιγκλίδωμα μέ ἀκόντιο. Κι ἐπειδὴ στή μέση τοῦ ἀγῶνα κουράστηκε, τοῦ ἔφερε μιά γυναίκα, μέσα σέ κύλικα πού εἶχε σχῆμα ροπάλου, γλυκό, δροσερό κρασί πού τό ἤπιε μονορούφι. Ἐκείνη τή στιγμή ὁ κόσμος καί ἐμεῖς οἱ συγκλητικοὶ φωνάζαμε ὅλοι ἐκείνο πού συνηθίζεται νά λένε στά συμπόσια: «Νά ζήσεις».....

Καί τίς ἄλλες μέρες ἄλλοτε κατέβαινε κάτω στό στίβο καί κομμάτιαζε κατοικίδια ζῶα – ὅσα μποροῦσε νά πλησιάσει – καί ἄλλοτε τοῦ ἔφερναν ἄγρια ζῶα, πολλές φορές μέσα σέ δίχτυα, καί τά σκότωνε. Ἀνάμεσα στά ἄλλα ἔσφαζε μιά τίγρη, ἕναν ἵπποπόταμο καί ἕναν ἐλέφαντα.....

Ἡ Μουλθία γέφυρα στή Ρώμη, μέ ἡμικυκλικά τόξα πού ἀβξάνουν σέ ὕψος καί στηρίζονται σέ βάθρα δγκώδη. Χτίστηκε μέ πρωτόλιθο καί ἀσβεστόλιθο χωρίς κονίαμα, τό 109 π.Χ.

Ἔτσι, ὁ αὐτός τό θεάμα κράτησε 14 μέρες. Ἐμεῖς οἱ συγκλητικοί μαζί μέ τοὺς ἱππεῖς παραβρισκόμασταν ὑποχρεωτικά... Κι ἀνάμεσα στά ἄλλα συνθήματα πού εἶχαμε ἐντολή νά φωνάζουμε, λέγαμε συνέχεια καί τοῦτο: «Σὺ εἶσαι καί κύριος καί πρῶτος καί πῶς εὐτυχισμένος ἀπ' ὅλους. Εἶσαι καί θά εἶσαι νικητής. Ἀνέκαθεν εἶσαι νικητής Ἀμαζόνιε».

Ἀπὸ τό λαὸ ὅμως πολλοὶ δὲν ἤρθαν καθόλου στό ἀμφιθέατρο κι ἄλλοι ἤρθαν, εἶδαν καί ἔφυγαν, εἴτε ἀπὸ ντροπὴ γι' αὐτὰ πού γίνονταν εἴτε γιατί φοβήθηκαν, ἐπειδὴ κυκλοφόρησε ἡ φήμη ὅτι ὁ αὐτοκράτορας θά θελήσει νά σκοτώσει μερικοὺς μέ τό τόξο του, ὅπως σκότωσε ὁ Ἡρακλῆς τίς Στυμφαλίδες.

Δίων ὁ Κάσσιος, Ρωμαϊκὴ ἱστορία, ἐπιτομὴ LXXIII βιβλίου, 17-20, μετάφραση ἀποσπασμάτων

9. Η ΔΥΣΚΟΛΗ ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΣΤΗ ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Ἄν λοιπόν εἶναι βέβαιο ὅτι ἐμεῖς (οἱ χριστιανοί) εἴμαστε οἱ πῶς μεγάλοι ἐγκληματίες, τότε γιατί ἐσεῖς οἱ ἴδιοι, ἄρχοντες τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας, μᾶς ἀντιμετωπίζετε διαφορετικά ἀπὸ ὅτι τοὺς ὁμοίους μας, τοὺς ἄλλους δηλαδή κακοποιούς; Τὸ σωστὸ εἶναι νά ἀντιμετωπίζει κανεὶς μέ ὁμοιο τρόπο τὰ ὁμοια ἀδικήματα. Ὅταν οἱ ἄλλοι κατηγοροῦνται γιὰ τὰ ἴδια πράγματα πού κατηγορεῖτε

κι ἐμᾶς, μποροῦν νά χρησιμοποιήσουν τήν εὐγλωττία τους καί νά πληρώνουν συνηγόρους γιά νά ἀποδείξουν τήν ἀθωότητά τους. Μποροῦν ἀκόμη νά ἀπαντήσουν ἐλεύθερα ἢ νά κάνουν κι αὐτοί ἐρωτήσεις, καί πολύ σωστά ἀφοῦ βέβαια εἶναι παράνομο νά καταδικαστοῦν ἄνθρωποι ἀνυπεράσπιστοι καί χωρίς νά ἀπολογηθοῦν. Ἀλλά γιά τοὺς χριστιανούς μόνο ἀπαγορεύεται νά ποῦν ὅτιδήποτε γιά νά ὑπερασπίσουν τόν ἑαυτό τους, νά ὑπερασπίσουν τήν ἀλήθεια, νά μὴν ἀφήσουν τὸ δικαστὴ νά γίνῃ ἀδίκος. Ἐνα πράγμα μόνο σᾶς ἐνδιαφέρει, ἄρχοντες τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας, ἕνα μόνο. Αὐτὸ ποῦ εἶναι ἀπαραίτητο γιά νά ξεσηκώσει τὸ μῖσος τοῦ ὄχλου· νά ὁμολογήσουμε πὼς εἴμαστε χριστιανοί...

Τερτυλλιανός, Ἀπολογητικός, II, μετάφραση

ΠΡΟΣ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τό δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου μας καλύπτει χρονικά τήν περίοδο ἀπό τήν Ἰδρυση τῆς Κωνσταντινούπολης (330 μ.Χ.) ὡς τήν ἀρχή τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορα Ἡρακλείου (610). Περιλαμβάνει δηλαδή τό πρῶτο μέρος τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας, τήν «Πρωτοβυζαντινή» ἢ «Πρώιμη Βυζαντινή» περίοδο.

Ἐδαφικά τό Βυζαντινό κράτος ξεκινάει μέ τήν ἴδια ἔκταση πού εἶχε καί ἡ ρωμαϊκή αὐτοκρατορία. Ἀπό τό τέλος ὅμως τοῦ 4ου αἰ. καί σ' ὅλη σχεδόν τή διάρκεια τοῦ 5ου, οἱ μετακινήσεις καί οἱ ἐπιδρομές ξένων λαῶν (Γερμανῶν καί Οὐνῶν) δημιουργοῦν σοβαροῦς κινδύνους γιά τήν αὐτοκρατορία, πού ἔχει διαιρεθεῖ ἀπό τό 395 μ.Χ. σέ δύο τμήματα (ἀνατολικό καί δυτικό). Τό ἀποτέλεσμα τῶν μετακινήσεων αὐτῶν, πού εἶναι γνωστές στήν ἱστορία ὡς «Μεγάλη μετανάστευση τῶν λαῶν», εἶναι νά δημιουργηθοῦν τά γερμανικά κράτη τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Τόν 6ο αἰ. ὁ αὐτοκράτορας Ἰουστινιανός κατορθώνει νά ἀνακτήσει ἕνα μεγάλο μέρος ἀπό τίς δυτικές περιοχές, πού δέν κρατήθηκαν ὅμως πολὺ καιρό.

Ἐσωτερικά τό Βυζαντινό κράτος ἀπειλεῖται ἀπό τοὺς Γότθους, πού χρησιμοποιήθηκαν ἀρχικά ὡς μισθοφόροι καί σιγά σιγά κατέλαβαν καίριες θέσεις στό στρατό καί τήν κρατική μηχανή. Ἀπό τόν κίνδυνο μιᾶς ἐσωτερικῆς κατὰκτησης κατορθώνει νά ἀπαλλαγεῖ τόν 5ο αἰώνα. Σοβαρές ἀναταραχές δημιουργοῦν καί οἱ θρησκευτικές αἵρέσεις πού παρουσιάζονται τόν 4ο καί, κυρίως, τόν 5ο αἰώνα. Τέλος τόν 6ο αἰ., στά χρόνια τοῦ αὐτοκράτορα Ἰουστινιανοῦ, τό κράτος ἀναδιοργανώνεται ἐσωτερικά, θεμελιώνεται καί στερεώνεται.

Οἱ ἐνότητες πού θά μελετήσουμε εἶναι:

1. Ἀναζήτηση διοικητικοῦ κέντρου καί ἐνότητας.
2. Ἡ φυσιογνωμία τοῦ Βυζαντίου
3. Οἱ «βαρβαρικές» ἐπιδρομές
4. Ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ (6ος αἰ.).

ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΚΑΙ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ἀπό τὰ πολλά καί σημαντικά ἐσωτερικά γεγονότα τοῦ 4ου καί τοῦ 5ου αἰώνα θά ἐξετάσουμε, στό κεφάλαιο πού ἀκολουθεῖ, πρῶτα τή μεταφορά τῆς πρωτεύουσας ἀπό τή Ρώμη στό Βυζάντιο (Κωνσταντινούπολη) καί στή συνέχεια τίς φάσεις τῆς πορείας τοῦ χριστιανισμοῦ, ὡς τήν ὀριστική του ἐπικράτηση. Θά μᾶς ἀπασχολήσουν ἀκόμη καί οἱ αἵρέσεις, πού δημιούργησαν πολλά προβλήματα στήν Ἐκκλησία καί τό κράτος καί ἀναστάτωσαν τή ζωή τῆς αὐτοκρατορίας. Τά συστατικά στοιχεῖα πού διαμορφώνουν τή φυσιογνωμία τοῦ Βυζαντίου καί τὰ μεγάλα ἐξωτερικά γεγονότα, ὅπως εἶναι «ἡ μεγάλη μετανάστευση τῶν λαῶν» τόν 5ο αἰώνα, θά τὰ ἐξετάσουμε σέ ἰδιαίτερα κεφάλαια.

Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ 4ου καί τοῦ 5ου αἰ., πού διαδραμάτισαν κάποιο ἀξιόλογο ρόλο στήν ἱστορική πορεία τοῦ κράτους, ἦταν οἱ ἀκόλουθοι:

Ι. Ἀπό τή δυναστεία τοῦ Μ. Κωνσταντίνου:

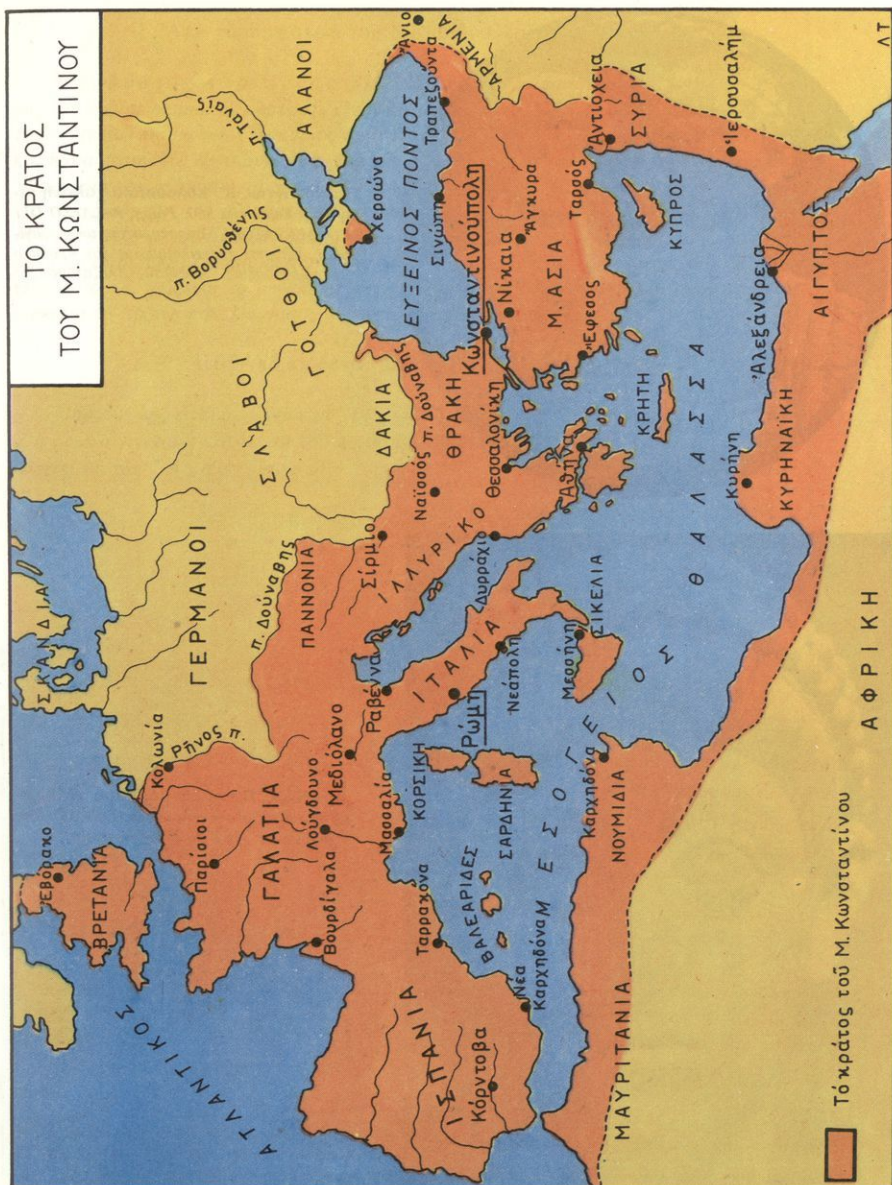
Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας (306-337). Κατόρθωσε τό 324 νά μείνει μόνος κύριος τῆς αὐτοκρατορίας καί ὑποστήριξε τό χριστιανισμό. Τό 330 μετέφερε τήν πρωτεύουσα ἀπό τή Ρώμη στό Βυζάντιο. (ΧΑΡΤ. 7)

Κωνσταντῖνος (337-361). Ἕνας ἀπό τοὺς τρεῖς γιούς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Ἀπό τό 350 ἔμεινε μόνος στήν ἐξουσία. Ὑποστήριξε τόν ἀρειανισμό.

Ιουλιανός (361-363). Ἐπιχείρησε νά ξαναφέρει σάν ἐπίσημη θρησκεία τήν εἰδωλολατρία καί ἀντιτάχθηκε στό χριστιανισμό. Ἡ Ἐκκλησία τόν δνόμασε «παραβάτη».

1. Βλέπε καί πίνακα αὐτοκρατόρων.

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ
ΤΟΥ Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Τό κράτος του Μ. Κωνσταντίνου

ΧΑΡΤΗΣ 7.

Κωνσταντίνος Β'. Κολοσσιαία χάλκινη κεφαλή. Γύρω στα 360. Ρώμη, PALAZZO DEI CONSERVATORI. Ύποστηρικτής του άρειανισμού, εξώρισε επανειλημμένως τον πρόμαχο της ορθοδοξίας Άθανάσιο Άλεξανδρείας.

Άρκάδιος. Πεντελικό μάρμαρο. Προέρχεται από την Κωνσταντινούπολη. 395 - 400. Αρχαιολογικό Μουσείο Κωνσταντινούπολης.

II. Ἀπὸ τῆ δυναστείας τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου:

Θεοδόσιος Α' ὁ Μέγας (379-395). Εἶναι ὁ τελευταῖος αὐτοκράτορας τοῦ ἐνιαίου ρωμαϊκοῦ κράτους. Ὃταν πέθανε, 395, μοίρασε τὴν αὐτοκρατορία στὰ δύο παιδιά του (Ἀρκάδιος τὸ ἀνατολικὸ τμῆμα, Ὁνόριος τὸ δυτικὸ) καὶ ἡ διαίρεση αὐτὴ εἶναι ὀριστική. Γιὰ τὴν ὑποστήριξή του στὴν ὀρθοδοξία ἡ Ἐκκλησία τὸν ὀνόμασε «μέγα». (ΧΑΡΤ. 8).

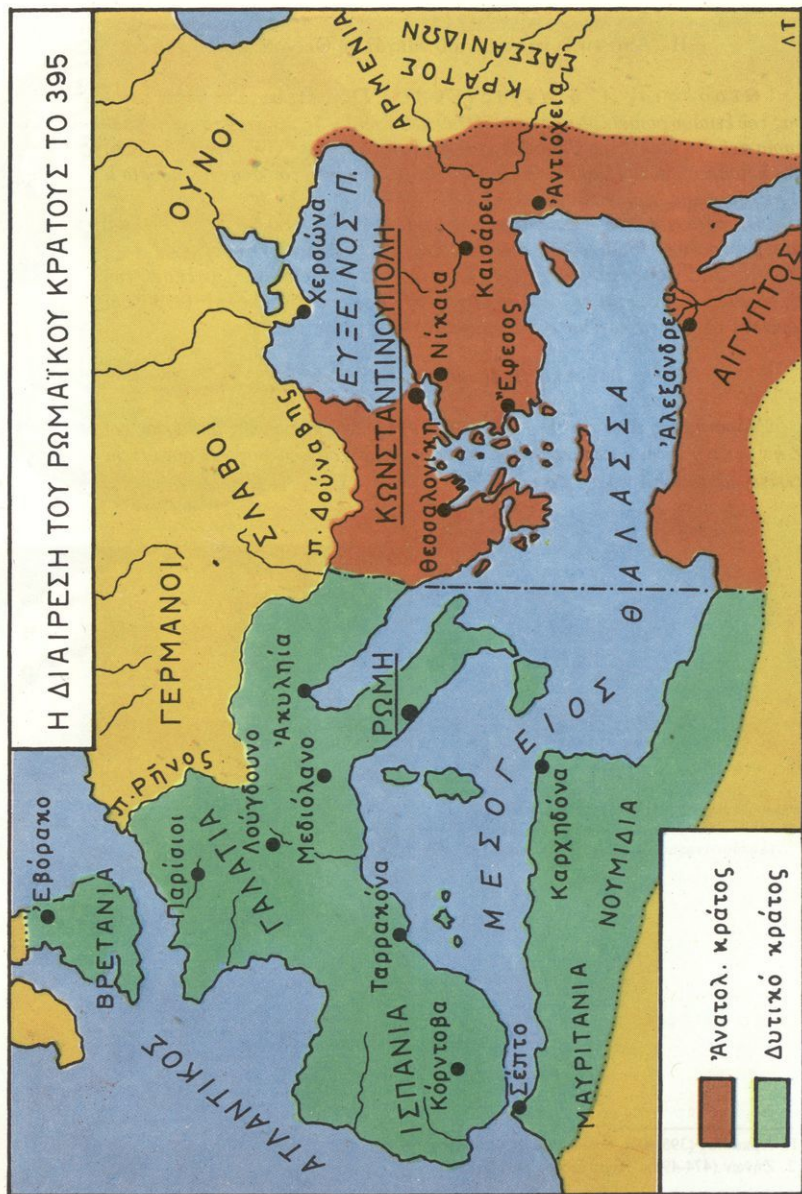
Οἱ διάδοχοι τοῦ Θεοδοσίου Ἀρκάδιος, Θεοδόσιος Β' καὶ Μαρκιανὸς¹ βασιλεύουν πιά στὸ ἀνατολικὸ κράτος. Στὰ χρόνια τους γίνονται οἱ μεγάλες ἐπιδρομὲς τῶν Γερμανῶν καὶ τῶν Οὐνων. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Θεοδοσίου Β' χτίζεται τὸ μεγάλο τεῖχος τῆς Κωνσταντινούπολης (413) καὶ ἰδρύεται τὸ πρῶτο πανεπιστήμιο, τὸ «πανδιδακτήριο» (425).

III. Ἀπὸ τῆ δυναστείας τοῦ Λέοντα

Ἰδρυτὴς τῆς εἶναι ὁ Λέων Α' (457-474). Στὰ χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Ζήνωνα γίνεται ἡ κατάλυση τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἡ δυναστεία κλείνει μὲ τὸν Ἀναστάσιο Α'².

1. Ἀρκάδιος (395-408), Θεοδόσιος Β' (408-450), Μαρκιανὸς (450-457).

2. Ζήνων (474-491), Ἀναστάσιος (491-518).

α. Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΕΤΑΦΕΡΕΙ ΤΗΝ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

Ἡ Ρώμη γίνεται ἀκατάλληλη. Ἡ τάση γιὰ τὴ μεταφορά τῆς πρωτεύουσας, τοῦ διοικητικοῦ κέντρου τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, στὴν Ἀνατολή ἦταν ἀρκετὰ παλιά. Πρὸς τὸ τέλος τοῦ 3ου αἰώνα μ.Χ. αὐτὸ εἶχε γίνει πιά ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη καὶ τὴν ἀρχὴ τὴν ἔκανε ὁ Διοκλετιανὸς πού, ὅπως ξέρουμε, χρησιμοποίησε ὡς ἔδρα του τὴ Νικομήδεια τῆς Μ. Ἀσίας. Ἀκόμη καὶ ὁ συνάρχοντάς του ὁ Μαξιμιανός, πού κυβέρνησε τὴ Δύση, διέαλεξε γιὰ ἔδρα του τὸ Μεδιόλανο καὶ ὄχι τὴ Ρώμη.

*Προηγούμενες
ἀποπειρές*

Οἱ σπουδαιότεροι λόγοι πού ἔκαναν τὴ Ρώμη ἀκατάλληλη πιά γιὰ διοικητικὸ κέντρο ἦταν οἱ ἀκόλουθοι:

*Γιὰ τὴ Ρώμη
εἶχε γίνει
ἀκατάλληλη*

– Βρισκόταν πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὶς περιοχές τοῦ Δούναβη καὶ τοῦ Εὐφράτη, ὅπου εἶχαν ἐμφανιστεῖ ἀπὸ τὸν 3ο αἰώνα μ.Χ. οἱ σοβαρότεροι ἐχθροὶ τοῦ κράτους, οἱ Γότθοι καὶ οἱ Πέρσες.

– Ἀπὸ τὸ 2ο καὶ κυρίως ἀπὸ τὸν 3ο αἰώνα μ.Χ. ὅλοι σχεδὸν οἱ αὐτοκράτορες κατὰγονταν ἀπὸ ἐπαρχίες καὶ τίποτε ἰδιαίτερο δὲν τοὺς ἔδενε μὲ τὴ Ρώμη. Ἀντίθετα, ἐβρίσκαν τὴν ἀτμόσφαιρά τῆς μάλλον ἐχθρική.

– Ὁ Κωνσταντῖνος εἰδικὰ ὑπολόγιζε πολὺ τὸ χριστιανικὸ στοιχεῖο. Βέβαια ὑπῆρχαν καὶ στὴ Ρώμη πολλοὶ χριστιανοὶ ἀλλὰ ἡ εἰδωλολατρία εἶχε βαθιές ρίζες ἐκεῖ. Ἐτσι στράφηκε ἀποφασιστικὰ πρὸς τὴν Ἀνατολή, πού ἦταν ἡ πηγὴ τῆς νέας θρησκείας, καὶ ἱδρύσε τὴν πρωτεύουσά του στὴ θέση ὅπου θρισκόταν τὸ Βυζάντιο, ἡ ἀρχαία ἀποικία τῶν Μεγαρέων.

Τέλος ἡ γενικὴ πολιτικὴ ἀτμόσφαιρα τῆς Ρώμης διατηροῦσε ἀκόμη τὶς μνήμες τοῦ πριγκιπάτους (PRINCIPATUS) καὶ τὶς δημοκρατικὲς παραδόσεις. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἐρχόταν σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς δεσποτικὲς τάσεις τῶν αὐτοκρατόρων τῆς τελευταίας περιόδου τοῦ 3ου αἰώνα μ.Χ.

Ἡ νέα Πρωτεύουσα. Ἡ θέση τῆς νέας πρωτεύουσας ἦταν πολὺ σημαντική, πρῶτα ἀπὸ στρατηγικὴ ἄποψη. Βρισκόταν κοντὰ στὸ Δούναβη καὶ τὰ ἀνατολικά σύνορα, στὰ σημεῖα δηλαδή τοῦ κράτους πού τὰ ἀπειλοῦσαν οἱ ἐχθροί. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἴδια ἡ τοποθεσία ἦταν ἐξαιρετικὰ ὀχυρὴ. Ἀπὸ τὰ τρία μέρη ὑπῆρχε θάλασσα, ἡ Προποντίδα, ὁ Βόσπορος καὶ ὁ Κεράτιος κόλπος, καὶ ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ξηρᾶς ἡ πόλη μποροῦσε νὰ ἐξασφαλιστεῖ εὐκόλα μὲ τεῖχος. Αὐτὴ ἡ φυσικὰ ὀχυρὴ θέση ἔδωσε τὴ δυνατότητα στὴ νέα πρωτεύουσα νὰ ἀποκρούσει μὲ ἐπιτυχία τοὺς ἐχθροὺς τῆς αὐτοκρατορίας, πού πολλὰς φορὲς ἔφταναν ἀπειλητικοὶ κάτω ἀπὸ τὰ τεῖχη τῆς.

*Τὰ πλεονεκτήματα τοῦ
Βυζαντίου*

Πολὺ ἀξιόλογη ἦταν ἡ θέση τῆς πόλης καὶ ἀπὸ οἰκονομικὴ ἄποψη. Βρισκόταν πάνω στὸ σταυροδρόμι μεγάλων ἐμπορικῶν δρόμων τῆς ἐποχῆς τοῦ θαλάσσιου, πού ἔνωσε τὸν Εὐξείνιο Πόντο μὲ τὸ Αἰγαῖο καὶ τὴ Μεσόγειο, καὶ τοῦ χειρσαίου, πού ἔνωσε τὴ Μ. Ἀσία μὲ τὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο. Ἐδῶ ἔφτανε ἀπὸ τὶς Δαλματικὲς ἀκτὲς ἡ Ἑγνατία ὁδὸς καὶ ἀπὸ δὴ ἔξικινόνταν ἐμπορικὸι δρόμοι πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Μ. Ἀσίας, τὴ Συρία καὶ τὶς ἄλλες χώρες τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Κεράτιος κόλπος σχημάτιζε ἐξαιρετικὸ φυσικὸ λιμάνι γιὰ τὰ πολεμικά, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα.

Τέλος, ἡ νέα πόλη δὲν εἶχε καμιά «δυσάρεστη» παράδοση, ἀφοῦ τὸ

Ἁγία-Σοφία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ νότια θύρα πού ὁδηγεῖ στό νάρθηκα. Στό τῶμπανο τῆς θύρας τὸ μωσαϊκὸ εἰκονίζει ἑνθρονητὴ Θεοτόκο Βρεφοκρατοῦσα, προστάτισσα τῆς Βασιλείουσας, μέ τὸ Μ. Κωνσταντῖνο ἀριστερὰ τῆς, πού τῆς προσφέρει τὴν Πόλη καὶ τὸν Ἰουστινιανό, δεξιὰ τῆς, πού τῆς προσφέρει τὴν Ἁγία-Σοφία. Καὶ οἱ δύο αὐτοκράτορες εἶναι ἀγένειοι καὶ ἔχουν τὰ ἴδια χαρακτηριστικά. Φοροῦν τὸ «διαβητήσιο» πολυτελὴ χιτῶνα τελετῶν) καὶ τὸ «λῶρο» (μακριὰ κεντητὴ σάρπα πού τυλίγεται στό σῶμα) καὶ στό κεφάλι ἔχουν τὸ στέμμα. Τὸ μωσαϊκὸ χρονολογεῖται γύρω στὰ 1000. Φαίνεται ὅτι ἐγίνε ἀπὸ τὸ Βασίλειο τὸ Β' τὸ Βουλγαροκτόνο γιὰ νὰ δείξει ὅτι ἡ βασιλεία του ἦταν ἡ τρίτη μεγάλῃ ἐποχῇ τοῦ Βυζαντίου, μετὰ ἀπὸ ἐκεῖνες τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Βυζάντιο στὰ χρόνια αὐτὰ ἦταν ἓνας μικρὸς οἰκισμός, καὶ ὁ δημιουργὸς τῆς μποροῦσε νὰ τὴ διαμορφώσει ὅπως αὐτὸς ἠθελε. Εἶχε ὅμως σημασία τὸ ὅτι θρῃσκόταν σὲ περιβάλλον ἐλληνικὸ καὶ σὲ περιοχὴ ὅπου εἶχε ἀπλωθεῖ πολὺ ὁ χριστιανισμός.

Ἡ κτίση

Οἱ οἰκοδομικὲς ἐργασίες ἄρχισαν ὅταν ὁ Κωνσταντῖνος ἐγίνε μονοκράτορας. Ἡ νέα πρωτεύουσα οἰκοδομήθηκε σύμφωνα μέ τὴν πολεοδομία τῆς ἐποχῆς, μέ ἀγορά, ἵπποδρομο καὶ ἄλλα δημόσια κτίρια, καὶ εἶχε τὴ μορφή μιᾶς ρωμαϊκῆς πόλης. Ἀκόμη, ὁ Κωνσταντῖνος ἐχτίσε ἀνάκτορα, φρόντισε γιὰ τὸν καλλωπισμὸ τῆς καὶ τὴν δχύρωσε ἀπὸ τὴν ξηρὰ μέ τεῖχος, πού ἐφτανε ἀπὸ τὸν Κεράτιο κόλπο ὡς τὴν Προποντίδα. Τέλος, παραχώρησε στὴ νέα πρωτεύουσα ἀπαλλαγές καὶ προνόμια, ὅπως ἀκριβῶς ὑπῆρχαν καὶ στὴ Ρώμη, καὶ συγκρότησε χωριστὴ Σύγκλητο. Ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν παλιὰ πρωτεύουσα ἦταν ὀριστική.

Ἡ σημασία τῆς μεταφοράς

Στὶς 11 Μαΐου τοῦ 330 ἐγιναν τὰ ἐπίσημα ἐγκαίνια. Μέ τὴ νέα πρωτεύουσα, ὅπου τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο ἐπικρατοῦσε ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἐπιταχύνθηκε ἡ μεταμόρφωση τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ μεταφορά τῆς πρωτεύουσας εἶναι ἓνα γεγονός μέ κοσμοϊστορικὴ σημασία, γι' αὐτὸ οἱ πιὸ πολλοὶ μελετητές θεωροῦν τὸ 330 μ.Χ. ὡς ἀρχὴ τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας. (Κεῖμ. 1, 2, 3).

6. Η ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΑΙΡΕΣΕΙΣ

Ι. Ἡ ἀναγνώριση τοῦ χριστιανισμοῦ καί οἱ πρῶτες αἱρέσεις

Ἡ ἀναγνώριση τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐνα ἀκόμη σημαντικό γεγονός στά χρόνια τοῦ Κωνσταντίνου ἦταν ἡ ἀναγνώριση τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς νόμιμης θρησκείας.

Ὁ τελευταῖος μεγάλος διωγμός κατά τῶν χριστιανῶν, πού ἐγίνε ἀπό τό Διοκλητιανό μέ τήν ὑποκίνηση τοῦ Γαλέριου, ἀπέδειξε μέ τήν ἀποτυχία του ὅτι ἡ τακτική τῶν διώξεων δέν ἐφερνε ἀποτέλεσμα. Αὐτό τό κατάλαβε καί ὁ ἴδιος ὁ Γαλέριος καί ἐξέδωσε τό 311 μ.Χ. στή Σαρδική (Σόφια) τό *πρῶτο διάταγμα* μέ τό ὁποῖο ἐπέτρεπε στούς χριστιανούς νά ἀσκοῦν ἐλεύθερα τή λατρεία τους. Ἀνάμεσα στά ἄλλα τό διάταγμα ἔλεγε: «... οἱ χριστιανοί μποροῦν νά ἔχουν καί πάλι τίς συναντήσεις τους, ἐφόσον δέν κάνουν τίποτε ἀντίθετο πρὸς τό κοινό καλό καί ὑποχρεώνονται νά προσέχονται στό θεό τους γιά τό καλό μας καί τό καλό τῆς πολιτείας».

*Τό διάταγμα
τοῦ Γαλέριου*

Ὅμως ἡ ὀριστική ἀναγνώριση τοῦ χριστιανισμοῦ ἐγίνε δύο χρόνια ἀργότερα, τό 313 μ.Χ., ἀπό τόν Κωνσταντίνο καί τό Λικίνιο. Οἱ δύο συνάρχοντες, ἀκολουθώντας τό προηγούμενο τοῦ Γαλέριου, παραχώρησαν μέ τό λεγόμενο Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων¹ ἀπόλυτη ἐλευθερία στούς κατοίκους τῆς αὐτοκρατορίας νά ἀκολουθοῦν ὅποια θρησκεία ἤθελαν καί, ἐπομένως, καί στούς χριστιανούς. Μέ τήν ἐνέργεια αὐτή ὁλοκληρώθηκε ἡ νομιμοποίηση τῆς νέας θρησκείας πού, χωρίς νά πάρει ἀκόμη ξεχωριστή θέση ἀνάμεσα στίς ἄλλες θρησκείες τῆς αὐτοκρατορίας, ἀπόκτησε ἴσα δικαιώματα. (Κεῖμ. 4).

*Τό διάταγμα τῶν
Μεδιολάνων*

Στή συνέχεια ὁ Κωνσταντίνος ὑποστήριξε φανερά τό χριστιανισμό, παρά τό ὅτι οἱ χριστιανοί ἀποτελοῦσαν ἀκόμη ἕνα μικρό ποσοστό τῶν κατοίκων τῆς αὐτοκρατορίας. Χωρίς ὁ ἴδιος νά εἶναι χριστιανός ἐδειξε μεγάλο προσωπικό ἐνδιαφέρον γιά τά ζητήματα τῆς νέας θρησκείας· βοήθησε στήν καλύτερη ὀργάνωση τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, τήν ἐνίσχυσε οἰκονομικά, ἀναμίχτηκε στό πρόβλημα τῶν αἱρέσεων μέ σκοπό νά ἀποκαταστήσει τήν ἡρεμία στά ἐσωτερικά της καί ἔχτισε ἀκόμη καί χριστιανικούς ναούς. Παράλληλα ὁμως διατήρησε καί τόν τίτλο τοῦ ἀνάτατου ἀρχιερέα τῶν εἰδωλολατρῶν, πού εἶχαν ὅλοι οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες, καί μόνο πρὸς τό τέλος τῆς ζωῆς του βαπτίστηκε χριστιανός.

*Ὁ Κωνσταντίνος
καί ὁ χριστιανισμός*

Γιά ποιό λόγο ὁ Κωνσταντίνος ὑποστήριξε φανερά τό χριστιανισμό, ἰδιαίτερα ἀπό τότε πού ἐγίνε μονοκράτορας; Πολλά καί ἀντιφατικά ἔχουν γραφεῖ πάνω στό θέμα αὐτό.

*Τά κίνητρα τοῦ
Κωνσταντίνου*

Σύμφωνα μέ μιὰ ἄποψη, τό ἔκανε αὐτό ἀπό πολιτική σκοπιμότητα. Ἄν καί οἱ χριστιανοί ἦταν ἀκόμη μιὰ μειονότητα, ὁ Κωνσταντίνος κατάλαβε

1. Ἡ ἔκδοση συγκεκριμένου Διατάγματος τῶν Μεδιολάνων ἔχει ἀμφισβητηθεῖ. Ὁρθότερο εἶναι πῶς οἱ ἀποφάσεις τῶν Μεδιολάνων ἐκδόθηκαν σέ Διάταγμα ἀπό τό Λικίνιο μόνο στήν Ἀνατολή, ἐφαρμόστηκαν ὁμως καί ἀπό τό Μ. Κων/νο στή Δύση.

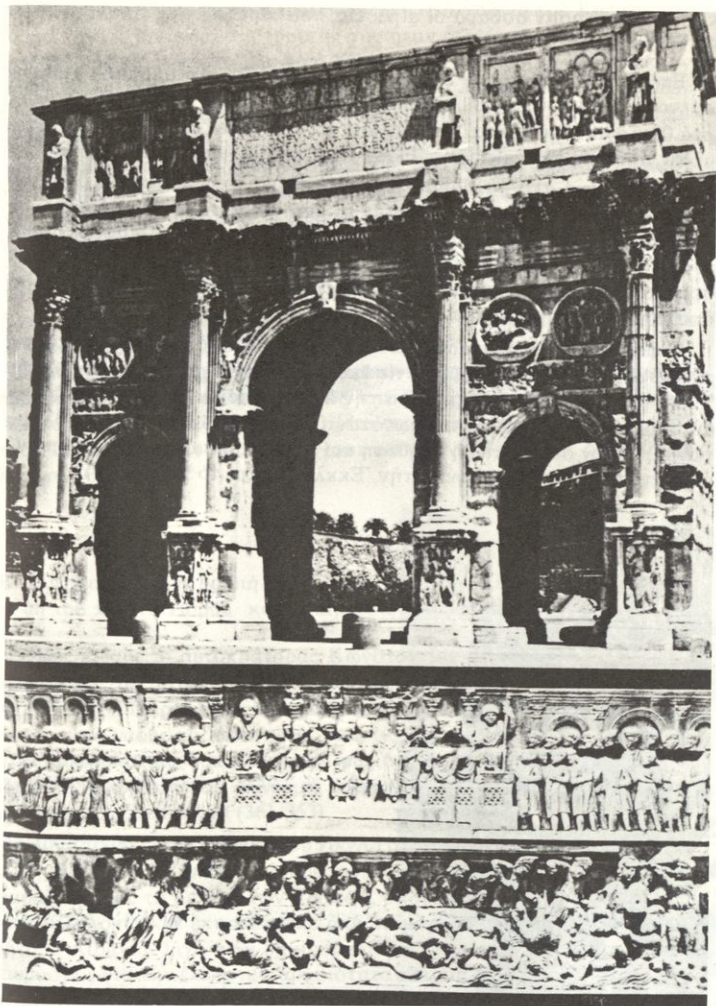
Χρυσό νόμισμα (SOLIDUS) με τη μορφή
του Μ. Κωνσταντίνου. (306 - 337).

ὅτι ὁ χριστιανισμός θά γινόταν γρήγορα μιά παγκόσμια δύναμη. Πίστευε ἀκόμη ὅτι ἡ παγκοσμιότητα καί ἡ ἐνότητα τῆς μοναρχίας μπορούσε νά ἐνισχυθεῖ ἂν στηρίζοταν σέ μιά θρησκεία μέ παγκόσμιο χαρακτήρα, καί τέτοια ἦταν ὁ χριστιανισμός. Ἡ ἀποψη αὐτή στηρίζεται καί στό ὅτι ὁ Κωνσταντίνος ἐγίνε χριστιανός μόνο στό τέλος τῆς ζωῆς του.

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά ὑπάρχει ἡ ἀποψη ὅτι ὁ Κωνσταντίνος ὑποστήριξε τὸ χριστιανισμό ἀπό πεποίθησι. Ἐπειδὴ ἡ μητέρα του ἦταν χριστιανή, εἶχε ἔρθει ἀπὸ μικρὸς σέ ἐπαφή μέ τὴ νέα θρησκεία. Στὶς συγκρούσεις μέ τοὺς ἀντιπάλους του παρουσιάστηκε πάντα σάν ὑπερασπιστὴς τῶν χριστιανῶν καί στὴ συνέχεια τοὺς χάρισε τὴν ἀπεριόριστη ὑποστήριξή του. Ἄν μάλιστα σκεφτεῖ κανεὶς ὅτι τότε οἱ χριστιανοὶ ἦταν ἀκόμη λίγοι, δέν μπορεῖ νά ὑποστηρίξει ὅτι ἕνας ἱκανὸς πολιτικός, ὅπως αὐτός, θά ἀποφάσιζε νά στηριχθεῖ σέ μιά μειοψηφία. Ὅσο γιὰ τὴ διατήρησι τῆς εἰδωλολατρικῆς ἀρχιεροσύνης ἦταν, σύμφωνα μέ τὴν ἀποψη αὐτή, μιά πράξι σκοπιμότητας, γιὰ νά μὴ δημιουργηθεῖ ἀντίδραση ἀπὸ τοὺς εἰδωλολάτρεις πού πλειοψηφοῦσαν.

Ἀνεξάρτητα πάντως ἀπὸ τὰ κίνητρα, ἡ εὐνοϊκὴ στάσι τοῦ Κωνσταντίνου εἶχε σάν συνέπεια τὴ γρήγορη ἐξάπλωσι τοῦ χριστιανισμοῦ σ' ὅλη τὴ ρωμαϊκὴ ἐπικράτεια. Σιγά σιγά δημιουργήθηκαν καί τὰ μεγάλα θρησκευτικὰ κέντρα τῆς χριστιανοσύνης, πού διαμορφώθηκαν στὰ πατριαρχεῖα τῆς Ρώμης (πάπας), τῆς Ἀντιόχειας, τῆς Κωνσταντινούπολης, τῆς Ἀλεξάνδρειας καί τῶν Ἱεροσολύμων.

Οἱ αἱρέσεις γενικά. Ὁ ἀρειανισμός. Τὴν ἐνότητα τοῦ χριστιανικοῦ

Θριαμβευτική 'Αψίδα του Μ. Κωνσταντίνου στη Ρώμη, κοντά στο Κολοσσαίο. Γύρω στά 315. "Αποψη από τη βόρεια πλευρά. Ίδρύθηκε με απόφαση της συγκλήτου μετά τήν νίκη του Μ. Κωνσταντίνου στη Μουλβία γέφυρα (312) και γιά τήν ἐπέτειο τής δεκαετίας του (315). Τά στρογγυλά ανάγλυφα είναι τής ἐποχής του Τραϊανού (τό κεφάλι του αντικαταστάθηκε με τό κεφάλι του Μ. Κωνσταντίνου). Δύο από τά διαζώματα τής ἀψίδας εικονίζονται στο κάτω μέρος τής εικόνας. **Στό πρώτο**, ὁ αὐτοκράτορας στήν ἐξέδρα τής Ἀγορᾶς (φόρουμ) μοιράζει χάριτες στούς ἀξιωματούχους καί στού λαό. Τό κιγκλίδωμα τής ἐξέδρας ἔχει χτυπητή ὁμοιότητα με τίς κιγκλίδες πού χόριζαν τό ἱερό στίς χριστιανικές βασιλικές τοῦ 4ου αἱ. **Στό κάτω**, ἡ νίκη στή Μουλβία γέφυρα (28 Ὀκτ. 313).

κόσμου απείλησαν σοβαρά οι αίρέσεις, που τάραξαν την Έκκλησία τον 4ο και κυρίως τον 5ο αιώνα.

*Οι αρχές των
αίρέσεων*

Έπειδή το χριστιανικό δόγμα δεν ήταν στην αρχή αυστηρά καθορισμένο, πολλοί χριστιανοί, κληρικοί συνήθως, έδιναν διάφορες ερμηνείες στα θεολογικά ζητήματα. Πολλές από τις ερμηνείες αυτές συγκρούονται με τις απόψεις της επίσημης Έκκλησίας και ονομάστηκαν *αίρέσεις*.

Έκτός όμως από τα θρησκευτικά κίνητρα, συνήθως πίσω από την εξάπλωση των αίρέσεων κρύβονταν οι έντονες αντιθέσεις που υπήρχαν ανάμεσα στις διάφορες περιοχές του κράτους με τους διαφορετικούς έθνικά πληθυσμούς και τη διαφορετική νοοτροπία. Άκόμη, με τις αίρέσεις εκδηλώνονταν συχνά οι τάσεις για απόσχιση και ανεξαρτητοποίηση από την κεντρική εξουσία.

*Οι αίρέσεις
κρατική
υπόθεση*

Ο φανατισμός των οπαδών των αίρέσεων και οι αποσχιστικές τάσεις που πρόβαλαν πίσω απ' αυτές, τις έκαναν επικίνδυνες όχι μόνο για την Έκκλησία αλλά και για την ίδια την ένότητα του κράτους. Γι' αυτό οι αυτοκράτορες, με πρώτο τον Κωνσταντίνο, αντιμετώπισαν το πρόβλημα των αίρέσεων σαν κρατική υπόθεση και προσπάθησαν με κάθε τρόπο να αποκαταστήσουν τη γαλήνη στην Έκκλησία και το κράτος.

**Κωνσταντίνος ο Β' και η αυτοκράτειρα.
Χαλκηδόνιος λίθος. Κωνσταντινούπολη,
γύρω στα 335. Παρίσι. Μουσείο του Λούβρου.**

Ἡ πρώτη μεγάλη αἵρεση παρουσιάστηκε στά χρόνια τοῦ Κωνσταντίνου καί ἦταν ὁ ἀρειανισμός. Ἰδρυτής της ἦταν ὁ Ἄρειος, ἱερέας ἀπό τήν Ἀλεξάνδρεια, πού υποστήριζε ὅτι ὁ Χριστός δέν ἦταν «ὁμοούσιος» μέ τόν Πατέρα ἀλλά «κτίσμα», δηλ. δημιούργημα τοῦ Πατέρα. Ἐπομένως δέν ἦταν αἰώνιος ἀλλά εἶχε «ποιηθεῖ» κάποια χρονική στιγμή, ἐνῶ πῶς μπροστά δέν ὑπῆρχε.

Ἡ αἵρεση ἀπόκτησε πολλούς ὁπαδούς καί ὁ Κωνσταντίνος, ἀφοῦ προσπάθησε χωρίς ἐπιτυχία νά συμβιβάσει τά πράγματα, συγκάλεσε τήν πρώτη Οἰκουμένη Σύνοδο στή Νίκαια, τό 325. Τήν ἐναρξή τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου κήρυξε ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτορας, γεγονός πού δείχνει πόση σημασία εἰδνε στήν ἀποκατάσταση τῆς γαλήνης στό κράτος του. Τελικά ἡ σύνοδος καταδίκασε τόν Ἄρειο καί τήν αἵρεσή του, δέχτηκε τό Χριστό ὡς «γεννηθέντα καί οὐ ποιηθέντα» καί «ὁμοούσιον τῷ πατρί» καί συνέταξε ἕνα μέρος ἀπό τό «Σύμβολο τῆς Πίσεως».

Παρά τήν καταδίκη του ὅμως ὁ ἀρειανισμός ἐξακολούθησε νά ἔχει ὁπαδούς ὅλο τόν 4ο αἰώνα. Ὁ γιός καί διάδοχος τοῦ Κωνσταντίνου, Κωνσταντίνος Β', ἦταν ἀρειανός. Ἰδιαίτερα ἀπλώθηκε ὁ ἀρειανισμός στούς Γότθους, πού τοὺς ἔκανε χριστιανούς τόν 4ο αἰώνα ὁ ἀρειανός κληρικός Οὐλφίλας.

II. Ἡ τελευταία ἀναλαμπή τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἡ ὀριστική ἐπικράτηση τοῦ χριστιανισμοῦ καί οἱ αἵρέσεις τοῦ 5ου αἰώνα

Ὅπως εἶδαμε, ὁ αὐτοκράτορας Κωνσταντίνος ἦταν ἀρειανός γι' αὐτό υποστήριξε τοὺς αἵρετικούς καί καταδίωξε τοὺς ὁπαδούς τοῦ «Συμβόλου τῆς Νίκαιας». Παράλληλα πῆρε μέτρα καί κατά τῆς εἰδωλολατρίας, κλεινώντας τοὺς ναούς καί ἀπαγορεύοντας τίς ἱεροτελεστίες.

Ἡ εἰδωλολατρία ὅμως, καί μαζί της ὁ ἀρχαῖος κόσμος, πρὶν χαθοῦν ὀριστικά, γνώρισαν μιά σύντομη τελευταία ἀναλαμπή στά χρόνια τοῦ αὐτοκράτορα Ἰουλιανοῦ (361-363).

Ὁ Ἰουλιανός. Στά νεανικά του χρόνια ὁ Ἰουλιανός ἔζησε κάτω ἀπό τήν ἐπιτήρηση τοῦ φιλόσοπου ἐξαδέρφου του αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου. Παράλληλα μέ τή μελέτη τῶν Γραφῶν, σπούδασε καί τήν ἀρχαία ἐλληνική φιλολογία καί ἐπηρέαστηκε ἀπό τό μεγάλο σύγχρονό του ἐθνικό¹ ρήτορα Λιβάνιο. Σιγά σιγά δημιουργήθηκε μέσα του ἕνας ἀπεριόριστος θαυμασμός γιά τήν ἐλληνική ἀρχαιότητα καί μιά ἀποστροφή γιά τό χριστιανισμό. Σημαντικό ρόλο στόν προσανατολισμό του αὐτό ἔπαιξε καί ἡ σύντομη παραμονή του στήν Ἀθήνα, ὅπου ἐξακολουθοῦσαν νά ὑπάρχουν φημισμένες φιλοσοφικές σχολές.

Ὅταν, μετά τό θάνατο τοῦ Κωνσταντίνου, ἔγινε αὐτοκράτορας, ἐπικήρην νά ξανακάνει τήν εἰδωλολατρία ἐπίσημη καί μοναδική θρησκεία τοῦ κράτους. Διέταξε λοιπόν νά ἀνοίξουν οἱ εἰδωλολατρικοί ναοί, πού ἔχαν

Ὁ ἀρειανισμός

Τά νεανικά χρόνια

Ἡ ἐπανάφορα τῆς εἰδωλολατρίας

1. Ἡ λέξη χρησιμοποιοῦντο μέ τή σημασία τοῦ μή χριστιανοῦ, τοῦ εἰδωλολάτρη.

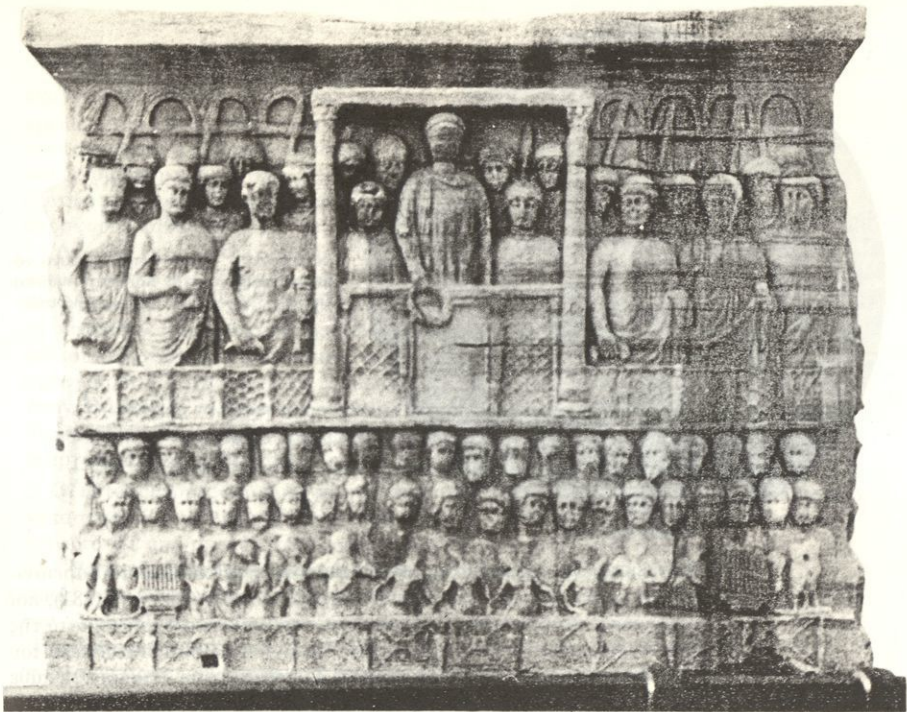
Ἰουλιανός ὁ Ἀποστάτης (361-363). Ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τὸ ἱερατικὸ διάδημα καὶ τὴν κοντὴ γεωειάδα πού τόσο περιγελοῦσαν οἱ Ἀντιοχεῖς. Ξάδελφος τοῦ Κωνσταντίου τοῦ Β', πού εἶχε θανατώσει τὸν ἑτεροθαλὴ ἀδελφὸ τοῦ Γάλλο. Ὁ Ἰουλιανὸς μισοῦσε τὴν θρησκεία τῆς νεότητάς του ὅσο μισοῦσε τὸν ξάδελφο καὶ τὸν θεὸ τοῦ Κωνσταντίνου. Μόλις ἔγινε αὐτοκράτορας προσπάθησε ν' ἀπομακρύνει τοὺς «Γαλιλαίους» κυρίως ἀπ' τὴν ἐκπαίδευση, μμῆθηκε ὁμως τῇ φιλανθρωπία τους σὲ εἰδωλολατρικὰ πλάισια.

κλείσει, καὶ παραχώρησε πάλι σ' αὐτοὺς τίς περιουσίες τους, πού εἶχαν δημευτεῖ. Θέλησε ἀκόμη νά ὀργανώσει τὸ εἰδωλολατρικὸ ἱερατεῖο καὶ νά τὸ κάνει ἱκανὸ νά ἀντιμετωπίσει τὴν ἰσχυρὴ ὀργάνωση τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ χριστιανισμὸ δὲν τὸν καταδίωξε φανερά ἀλλὰ τὸν πολέμησε μέ πλάγιους τρόπους. Κατάργησε τίς κρατικές ἐπιχορηγήσεις πρὸς τὴ χριστιανικὴ Ἐκκλησία, φρόντισε νά ἀπομακρύνει τοὺς χριστιανούς ἀπὸ τὰ ἀνώτερα δημόσια ἀξιώματα καὶ ἀπαγόρευσε σέ χριστιανούς καθηγητὲς νά διδάσκουν ρητορικὴ, φιλοσοφία καὶ φιλολογία, γιατί πίστευε πὼς μόνο εἰδωλολάτρες μπορούσαν νά διδάξουν σωστά αὐτὲς τίς ἐπιστῆμες. Γιὰ δλοὺς αὐτοὺς τοὺς λόγους ἡ Ἐκκλησία τὸν ὀνόμασε «παραβάτης» καὶ «ἀποστάτης».

Ὁ Ἰουλιανὸς ξανάφερε τὴν εἰδωλολατρία ἀπὸ ἀγάπη γιὰ τὴν ἐλληνικὴ ἀρχαιότητα. Πίστευε ὅτι ἔτσι θά μπορούσε νά ἀναστήσει καὶ πάλι τὴν ὁμορφιά τοῦ ἀρχαίου κόσμου, πού εἶχε ὁμως χαθεῖ ὀριστικά. Ὅπως λέει ἓνας ἱστορικός, «τὰ σχέδιά του προορίζονταν νά ναυαγήσουν, γιατί ὁ κόσμος δὲν εἶχε νά χάσει τίποτε ἀπὸ τὴν ἀποτυχία τους». Ἀλλωστε, ἡ

Τὰ κίνητρα καὶ ἡ ἀποτυχία του

Κωνσταντινούπολη. Βάση του δθελίσκου του Θεοδοσίου. (390 - 395). Παριστάνει τόν αυτοκράτορα στό «κάθισμα» τού 'Ιπποδρόμου μέ τήν ακολουθία του. Κάτω, μουσικοί καί χορευτές.

θρησκεία πού θέλησε νά ἀποκαταστήσει ὁ Ἰουλιανός δέν ἦταν ἀκριβῶς ἡ ἀρχαία ἑλληνική ἀλλά ἓνα μείγμα ἀπό εἰδωλολατρικές δοξασίες, ὅπου κυριαρχοῦσε ἡ λατρεία τοῦ θεοῦ Ἥλιου-Μίθρα, καί εἶχε περισσότερα ἀνατολικά παρά ἑλληνικά στοιχεῖα. Ἡ θρησκεία αὐτή βρῆκε πολύ μικρή ἀπήχηση στό λαό.

Ἔτσι, ὅταν ὁ Ἰουλιανός σκοτώθηκε τό 363 πολεμώντας κατά τῶν Περσῶν, χάθηκε μαζί του καί ἡ τελευταία ἐπίσημη προσπάθεια γιά τήν ἐπαναφορά τῆς εἰδωλολατρίας. (Κεῖμ. 5,6).

Ὅριστική ἐπικράτηση τοῦ χριστιανισμοῦ. Θεοδόσιος. Στά χρόνια τῶν αὐτοκρατόρων πού διαδέχτηκαν τόν Ἰουλιανό ἐγίνε ἡ ὁριστική ἀποκατάσταση τοῦ χριστιανισμοῦ καί ἡ ἐπισημοποίησή του.

Ἀπό τόν 4ο αἰῶνα μεγάλοι θεολόγοι, ὅπως ὁ Μέγας Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (Ναζιανζηνός), ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος στήν Ἀνατολή καί ὁ Λακτάντιος καί ὁ Ἅγιος Αὐγουστίνος στή Δύση, θεμελίωσαν θεωρητικά τό χριστιανισμό. Ὁ αὐτοκράτορας Θεοδόσιος (379-395) τόν ἐπέβαλε σάν ἐπίσημη καί μοναδική θρησκεία τοῦ κράτους.

Ίουλιανός ὁ Ἀποστάτης. Χάλκινο νόμισμα κομμένο στήν Κωνσταντινούπολη. 361 - 363. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο.

Συγκεκριμένα ὁ Θεοδόσιος, ἀφοῦ ταχτοποίησε τό θέμα τοῦ ἀρειανισμοῦ μέ τή Β' Οἰκουμενική Σύνοδο τῆς Κωνσταντινούπολης (381), ποῦ συμπλήρωσε τό «Σύμβολο τῆς Πίστεως», στράφηκε χωρίς οἶκτο κατά τῆς εἰδωλολατρίας ἀποφασισμένος νά τήν ἐξαφανίσει. Μέ τά διατάγματα τοῦ 392 ὅρισε τήν εἰδωλολατρία ὡς «ἐθνική δεισιδαιμονία», ἀπαγόρευε κάθε εἰδωλολατρική θρησκευτική ἐκδήλωση, διέλυσε τίς ὁργανώσεις τῶν εἰδωλολατρῶν ἱερέων, κατάσχεσε τίς περιουσίες τῶν ἱερῶν καί γενικά κατάργησε τήν εἰδωλολατρία. Καταργήθηκαν ἀκόμη καί οἱ Ὀλυμπιακοί ἀγῶνες, σάν εἰδωλολατρική ἐκδήλωση. (Κεῖμ. 7).

Ἐτσι ὁ χριστιανισμός ἔγινε ἡ ἐπίσημη κρατική θρησκεία καί ἡ Ἐκκλησία ὀνόμασε τό Θεοδόσιο «μέγα».

Οἱ αἵρέσεις τοῦ 5ου αἰώνα. Καί μετά τήν ἐπισημοποίηση τοῦ χριστιανισμοῦ δέ σταμάτησε ἡ ἐσωτερική ἀναταραχή στήν Ἐκκλησία. Τόν 5ο αἰῶνα μάλιστα παρουσιάζονται αἵρέσεις ποῦ εἶναι ἰδιαίτερα ἐπιζήμιες γιά τήν κρατική ἐνότητα, ὅπως ὁ *νεστοριανισμός* καί, κυρίως, ὁ *μονοφυσιτισμός*.

Ὁ Νεστοριανισμός

Ὁ νεστοριανισμός δημιουργήθηκε ἀπό τόν πατριάρχη Νεστόριο, ποῦ ἀμφισβήτησε τή θεία φύση τοῦ Χριστοῦ. Μέ τή Γ' Οἰκουμενική Σύνοδο τῆς Ἐφέσου, τό 431, ὁ Νεστόριος καθαιρέθηκε, οἱ ὅπαδοί του καταδικάστηκαν καί μόνο λίγες νεστοριανές κοινότητες διατηρήθηκαν στή ΒΑ Συρία, κάτω ἀπό περσική προστασία.

Ὁ μονοφυσιτισμός

Τή μεγαλύτερη ὁμως ἀναταραχή στό Βυζάντιο τήν προκάλεσε ἡ αἵρεση τοῦ μονοφυσιτισμοῦ, ποῦ τή δημιούργησαν οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Νεστόριου, φτάνοντας ἀπό ἀντίδρασή μιᾶ θέσης διαμετρικά ἀντίθετη. Ὑποστήριξαν δηλαδή ὅτι ἡ ἀνθρώπινη φύση τοῦ Χριστοῦ εἶχε ἀπορροφηθεῖ τελείως ἀπό τή θεία καί, ἐπομένως, ὁ Χριστός ἦταν μόνο Θεός.

Ὁ μονοφυσιτισμός ἀπλώθηκε γρήγορα στήν Αἴγυπτο καί τίς ἀντολικές ἐπαρχίες τοῦ κράτους, Συρία καί Παλαιστίνη. Ὁ πατριάρχης τῆς Ἀλεξανδρείας Διόσκορος, κύριος ἐκπρόσωπος τῆς αἵρεσης, κατόρθωσε νά ἐπιβάλει προσωρινά τίς ἀπόψεις του σέ μιά σύνοδο πού ἔγινε τό 449 στήν Ἐφεσο καί ὀνομάστηκε ἀργότερα «ληστρική». Ὅμως, μέ τή Δ' Οἰκουμενική Σύνοδο τῆς Χαλκηδόνας, τό 451, ὁ μονοφυσιτισμός καταδικάστηκε καί ὁ Διόσκορος καθαιρέθηκε.

Ἀμέσως μετά τή σύνοδο τῆς Χαλκηδόνας ξέσπασαν μεγάλες ταραχές στήν Αἴγυπτο καί τή Συρία καί φάνηκε ὅτι τά κίνητρα τῶν μονοφυσιτῶν δέν ἦταν μόνο θρησκευτικά. Οἱ ταραχές καί τά κινήματα, πού τό Βυζάντιο τά κατέστειλε μέ δυσκολία καί ὕστερα ἀπό αἱματοχυσία, μεγάλωσαν ἀκόμη περισσότερο τή διάσταση ἀνάμεσα στούς πληθυσμούς τῶν περιοχῶν αὐτῶν καί τήν κεντρική ἐξουσία. Ἡ καταδίκη τοῦ μονοφυσιτισμοῦ ἦταν ἓνα ἀκόμη πλῆγμα στή συνοχή τοῦ κράτους καί ἡ ἀντίθεση πού δημιουργήσε ἔκανε ἀργότερα εὐκολή τήν κατάκτηση τῶν μονοφυσιτικῶν ἐπαρχιῶν ἀπό τοὺς Ἀραβες.

Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου προσπάθησαν ὅσο μπορούσαν νά ἀποκαταστήσουν τήν ἐνότητα τῆς αὐτοκρατορίας. Μιά σοβαρή προσπάθεια ἔγινε τό 482 ἀπό τόν αὐτοκράτορα Ζήωνα καί τόν πατριάρχη Ἀκάκιο μέ τό «Ἐνωτικό», ἓνα διάταγμα μέ συμβιβαστικό χαρακτήρα. Τό «Ἐνωτικό» ὅμως χειροτέρεψε τήν κατάσταση, γιατί δέν ἱκανοποίησε κανέναν κι ἀπό πάνω προκάλεσε τήν ἀντίδραση τοῦ πάπα, πού ἀναθεμάτισε τόν Ἀκάκιο. Ἔτσι δημιουργήθηκε, κοντά στά ἄλλα, καί ἡ πρώτη ἐπίσημη διάσταση, τό πρῶτο «σχίσμα», ἀνάμεσα στίς Ἐκκλησίες τῆς Ρώμης καί τῆς Κωνσταντινούπολης.

Τό ἐνωτικό

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

– Οί σημαντικότεροι αυτοκράτορες του 4ου και του 5ου αιώνα. Τι γνωρίζετε για την όριστική διαίρεση του ρωμαϊκού κράτους;

α. Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΕΤΑΦΕΡΕΙ ΤΗΝ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

- Γιατί ή Ρώμη είχε γίνει ακατάλληλη για πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας;
- Τα στρατηγικά και τα οικονομικά πλεονεκτήματα του Βυζαντίου.
- Ποιά είναι η σημασία της μεταφοράς της πρωτεύουσας στο Βυζάντιο;

β. Η ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΑΙΡΕΣΕΙΣ

- Ο Γαλέριος και ο χριστιανισμός.
- Το διάταγμα των Μεδιολάνων.
- Για ποιο λόγο ο Κωνσταντίνος υποστήριξε το χριστιανισμό; (Νά αναφέρετε περιληπτικά τις διάφορες απόψεις).
- Ποιοί ήταν οι λόγοι της δημιουργίας των αίρέσεων; Πώς τις αντιμετώπισε το κράτος και γιατί;
- Για ποιούς λόγους ο Ίουλιανός θέλησε να ξανακάνει επίσημη θρησκεία του κράτους την ειδωλολατρία;
- Ποιά στάση κράτησε ο Ίουλιανός απέναντι στο χριστιανισμό;
- Τι συνέπειες είχε η καταδίκη του μονοφυσιτισμού από τη σύνοδο της Χαλκηδόνας;
- Τι γνωρίζετε για το «ένωτικό»;

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. ΜΙΑ ΑΡΧΑΙΑ ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΠΟΥΔΑΙΑ ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

Αὐτόν τὸ Μεγάβαζο¹ θά τὸν θυμοῦνται πάντα οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς τοῦ Ἑλλησπόντου γιὰ τὰ λόγια ποῦ εἶπε. Ὅταν δηλαδὴ βρέθηκε στὸ Βυζάντιο καὶ ἔμαθε ὅτι οἱ Χαλκηδόνιοι² εἶχαν χτίσει τὴν πόλη τους 17 χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἰδρυση τοῦ Βυζαντίου, εἶπε, ὅτι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ἦταν τότε τυφλοὶ. Γιατί, ἂν δὲν ἦταν τυφλοὶ, δὲ θά ἄφηναν τὸν καλύτερο τόπο (Βυζάντιο), γιὰ νὰ χτίσουν τὴν πόλη τους στὸ χειρότερο (Χαλκηδόνα).

Ἡρόδοτος, Δ' 144, μετάφραση

2. Η ΕΚΛΟΓΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑΣ

(Ὁ Κωνσταντῖνος) ἀποφάσισε νὰ χτίσει πόλη, ποῦ νὰ τῆς δώσει τὸ ὄνομα του καὶ νὰ εἶναι ἀντάξια τῆς Ρώμης. Καὶ ἀφοῦ διάλεξε τὴν πεδιάδα τοῦ Ἰλίου, κοντὰ στὸν Ἑλλησπόντο, πάνω ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ Αἴαντα, ὅπου λένε ὅτι ἦταν τὸ ναυτικὸ στρατόπεδο καὶ οἱ σκηνές τῶν Ἑλλήνων ποῦ εἶχαν ἐκστρατεύσει κάποτε ἐναντίον τῆς Τροίας, καθόρισε τὴ μορφή καὶ τὴν ἔκταση τῆς πόλης. Καὶ κατασκεύασε πύλες σὲ ψηλὸ μέρος, ποῦ καὶ τώρα ἀκόμη φαίνονται ἀπὸ κείνους ποὺ περνοῦν κοντὰ στὴν ἀκτὴ μὲ πλοῖα.

Κι ἐνῶ καταγινόταν μ' αὐτά, παρουσιάστηκε στὸν ὕπνο του ὁ Θεὸς καὶ τοῦ παράγγειλε ν' ἀναζητήσει ἄλλο τόπο. Κι ἀφοῦ τὸν ὀδήγησε στὸ Βυζάντιο τῆς Θράκης, ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Χαλκηδόνα τῆς Βιθυνίας, τοῦ ἔδωσε ἐντολὴ νὰ χτίσει ἐκεῖ πόλη καὶ νὰ τῆς δώσει τὸ ὄνομά του.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἀκουσε τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ κι ἀφοῦ μεγάλωσε πολὺ τὴν πόλη, ποῦ ὀνομαζόταν πρὶν Βυζάντιο, τὴν ὀχύρωσε μὲ μεγάλα τείχη. Κι ἐπειδὴ διαπίστωσε ὅτι οἱ ντόπιοι δὲν ἦταν ἀρκετοὶ γιὰ νὰ ἀποτελέσουν τοὺς πολίτες μιᾶς τέτοιας πόλης, ἔχτισε ἀραιὰ στοὺς δρόμους μεγάλα σπίτια καὶ τὰ δώρισε σὲ ἀξιόλογους ἀνθρώπους, ποὺ κατοίκησαν σ' αὐτὰ μὲ τίς οἰκογένειές τους. Αὐτοὺς τοὺς ἔφερε εἴτε ἀπὸ τὴν παλιά Ρώμη εἴτε ἀπὸ ἄλλους τόπους.

Σωζομενός, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, ΙΙ, 3, μετάφραση

3. ΜΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΤΙΣΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ

(Ὁ Κωνσταντῖνος) θέλοντας νὰ ὀρίσει τὴν ἔκταση τοῦ τείχους τῆς πόλης, προχωροῦσε κρατώντας στὸ χέρι τὸ δόρυ. Κι ἐπειδὴ φάνηκε σ' ἐκείνους ποῦ τὸν ἀκολουθοῦσαν, ὅτι καθόριζε ὅρια πολὺ πιο μεγάλα ἀπ' ὅτι χρειαζόταν, τὸν πλησίασε κάποιος καὶ τὸν ρώτησε: «ὥς ποῦ δέσποτα;». Κι ἐκεῖνος τοῦ ἀποκρίθηκε καθαρά: «ὥς πού νὰ σταματήσει αὐτός ποῦ προχωρεῖ μπροστὰ μου»,

1. Πέρσης στρατηγός, ποῦ τοῦ ἀνάθεσε ὁ Δαρεῖος νὰ ὑποτάξει τὴν περιοχὴ τοῦ Ἑλλησπόντου (514 π.Χ.).

2. Οἱ κάτοικοι τῆς Χαλκηδόνας, ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἀποικίας ποῦ ἦταν χτισμένη ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Βυζάντιο, στὴν ἀσιατικὴ ἀκτὴ τοῦ Βοσπόρου.

κάνοντας έτσι φανερό ότι μιά οὐράνια δύναμη βάδιζε μπροστά του και τον οδηγούσε τί να κάνει.

Φιλοστοργίος, 'Εκκλησιαστική Ιστορία, II, 9, μετάφραση

4. ΕΝΑ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΣΧΕΤΙΚΟ ΜΕ ΤΗ ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

"Όταν ἐγώ ὁ Αὐγουστος Κωνσταντίνος καί ἐγώ ὁ Αὐγουστος Λικίνιος ἐντυχίσαμε νά συναντηθοῦμε στό Μεδιόλανο καί συζητήσαμε ὅλα ὅσα εἶναι σχετικά μέ τό κοινό συμφέρον, αποφασίσαμε ὅτι, ἀνάμεσα στά ἄλλα θέματα, πού θεωροῦνται πώς εἶναι ὠφέλιμα γιά τό σύνολο, ἔπρεπε πρῶτα νά ρυθμίσουμε ἐκεῖνα πού ἔχουν σχέση μέ τήν ἐντάλεια καί τό σεβασμό πρὸς τό θεῖο· δηλαδή νά δώσουμε καί στούς χριστιανούς καί σ' ὅλους τοὺς ἄλλους τήν ἐλευθερία νά ἀκολουθοῦν τή θρησκεία πού θέλουν, ὥστε ὅποιαδήποτε θεότητα καί ὅποιαδήποτε οὐράνια δύναμη ὑπάρχει, νά εἶναι εὐνοϊκή σέ μᾶς καί σέ ὅλους, ὅσοι βρίσκονται κάτω ἀπό τήν ἐξουσία μας.

"Ἐτσι λοιπόν, ἀφοῦ σκεφτήκαμε καθαρά καί σωστά, καταλήξαμε στήν ἀπόφαση, νά μήν ἐμποδίζεται κανένας ἀπολύτως νά ἀσπάζεται τή λατρεία καί τή θρησκεία τῶν χριστιανῶν κι ἀκόμη νά δοθεῖ στόν καθένα ἡ δυνατότητα νά ἀφιερῶσει τόν ἑαυτό του σ' ἐκείνη τή θρησκεία, πού νομίζει ὅτι τοῦ ταιριάζει καλύτερα.

Εὐσέβιος, 'Εκκλησιαστική Ιστορία, X, V, 4-5, μετάφραση

5. Ο ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ ΞΑΝΑΦΕΡΝΕΙ ΤΗΝ ΕΙΔΩΛΟΛΑΤΡΙΑ

"Αν καί ὁ Ἰουλιανός ἀπό τά μικρά του χρόνια ἔκλινε περισσότερο πρὸς τή λατρεία τῶν ἐθνικῶν θεῶν καί, καθὼς σιγά σιγά μεγάλωνε, φλερόνταν ἀπό τήν ἐπιθυμία νά τήν ἀσκήσει, ὅμως, ἐπειδὴ εἶχε πολλοὺς λόγους νά φοβάται, ὅτι σχετικό ἔκανε τό ἔκανε μέ τή μεγαλύτερη δυνατή μυστικότητα. Ἀλλά ὅταν ἔλειψαν οἱ φόβοι του καί εἶδε ὅτι εἶχε φτάσει ὁ καιρός νά πραγματοποιήσει ἐλεύθερα τήν ἐπιθυμία του, φανέρωσε τά μυστικά τῆς καρδιάς του καί μέ σαφή καί ρητά διατάγματα ἔδωσε ἐντολή νά ἀνοίξουν οἱ εἰδωλολατρικοὶ ναοί, νά γίνονται θυσίες στοὺς βωμούς καί γενικά νά ξαναγυρίσει ἡ εἰδωλολατρία.

Ἀμμιανὸς Μαρκελλίνος, 'Ιστορία XXII, 5, μετάφραση

6. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ¹

... Κι ἐπειδὴ ὅλοι ὅσοι βρίσκονταν ἐκεῖ ἔκλαιγαν, αὐτός, διατηρώντας ἀκόμη τή μεγαλοσύνη του, τοὺς μάλωσε λέγοντας ὅτι δέν ἦταν σωστό νά θρηνοῦν γιά ἓνα ἡγεμόνα πού θά ἐνωνόταν μέ τόν οὐρανὸ καί τά ἄστρα.

Τότε ὅλοι σόπασαν καί ὁ Ἰουλιανὸς ἄρχισε μιά πολὺπλοκὴ συζήτηση μέ τοὺς φιλόσοφους Μάξιμο καί Πρίσκο γιά τήν εὐγένεια τῆς ψυχῆς. Ξαφνικά τό τραῦμα στό χτυπημένο του πλευρὸ ἄνοιξε πολὺ, ἡ πίεση τοῦ αἵματος τοῦ ἔκοψε τήν ἀνάσα καί, ἀφοῦ ἤπιε ὀροσερὸ νερὸ πού τό εἶχε ζητήσει, τοῦ ἔφυγε ἡρεμα ἡ ζωὴ, μέσα στήν ἄγρια σκοτεινιά τῆς νύχτας, στά 32 του χρόνια.

Ἀμμιανὸς Μαρκελλίνος, 'Ιστορία XXV, 3, 22-23, μετάφραση

1. Ὁ Ἰουλιανὸς τραυματίστηκε θανάσιμα πολεμώντας ἐναντίον τῶν Περσῶν καί πέθανε τό 363 μ.Χ.

7. ΕΝΑ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΕΙΔΩΛΟΛΑΤΡΩΝ

Κανένας ἀπολύτως, ἀπὸ ὁποιαδήποτε τάξη ἀνθρώπων προέρχεται, εἴτε ἔχει κάποια ἐξουσία εἴτε κατέχει κάποιο τιμητικὸ ἀξίωμα εἴτε κατάγεται ἀπὸ ἰσχυρὸ γένος εἴτε συμβαίνει νὰ εἶναι ταπεινὸς ἀπὸ καταγωγή καὶ νὰ μὴ ἀνήκει σὲ κάποια εὐγενὴ οἰκογένεια, νὰ μὴ σφάζει ἀθῶα ζῶα σὲ καμιά πόλη γιὰ νὰ τὰ προσφέρει θυσία σὲ ἀναίσθητα εἰδῶλα, οὔτε μὲ φωτιά μυστικοῦ ἑξαγνισμοῦ νὰ τιμᾷ τὸν ἐφέστιο θεό, οὔτε νὰ κάνει σπονδὲς μὲ ἀνόθευτο κρασί, οὔτε νὰ λατρεύει τοὺς σπιτικούς θεοὺς μὲ ἀρώματα, οὔτε νὰ τοὺς ἀνάβει ἱερὴ φωτιά καὶ νὰ θάζει ἐπάνω λιθανωτά κι οὔτε νὰ κρεμάει γιορταστικά στεφάνια. Γιατί, ἂν κάποιος τολμήσει νὰ θυσιάσει σφάγιο ἢ νὰ κάνει μαντικὴ μὲ τὰ ἔντερα σφαγμένου ζώου, νὰ θεωρηθεῖ παραδειγματικὰ ἔνοχος ἐσχάτης προδοσίας, νὰ φορτωθεῖ μὲ ὅλες τίς βαριεὲς κατηγορίες καὶ νὰ καταδικαστεῖ ἀνάλογα, ἀκόμη κι ἂν δέν ἐπιδίωξε κατὶ ἐναντίον τῆς ζωῆς τῶν ἡγεμόνων. Γιὰ τὴ θαρῆτητα τοῦ ἐγκλήματος εἶναι ἀρκετὴ ἡ ἴδια του ἡ φύς, τό ὅτι δηλαδή ἐπιχειρεῖται μ' αὐτὸ ἡ κατάλυση τῶν νόμων...

Ἀπόσπασμα ἀπὸ διάταγμα τοῦ Θεοδοσίου Α', μετάφραση

Η ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Τή φυσιογνωμία τοῦ Βυζαντίου τή συνθέτουν πολλά στοιχεῖα - τρόποι ζωῆς, πού στέκονται στήν ἀρχή αὐτοτελή. Σιγά σιγά ὅμως οἱ ἀλληλοεπιδράσεις ἐξασθενοῦν τίς ἀντιθέσεις καί τελικά τά στοιχεῖα αὐτά «συμφιλιώνονται» καί παίρνουν τή θέση τους μέσα στό πλαίσιο πού λέγεται Βυζάντιο. Τά κυριότερα εἶναι: ἡ ρωμαϊκή κρατική ὁργάνωση, τό ἐλληνικό περιβάλλον καί ὁ ἐλληνικός πολιτισμός, ὁ χριστιανισμός. Ὑπάρχουν ἀκόμη καί οἱ ἐπιδράσεις τῆς Ἀνατολῆς, πού παίζουν κι αὐτές κάποιο ρόλο στή διαμόρφωση τῆς φυσιογνωμίας τοῦ Βυζαντίου.

I. Ἡ Ρωμαϊκὴ παράδοση

Ὅταν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος μετέφερε τὴν πρωτεύουσα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἀπὸ τὴ Ρώμη στοὺς Βυζάντιο, τίποτε ἄλλο δὲ φάνηκε νὰ ἀλλάζει ἐξωτερικὰ. Ὁ ἰδρυτὴς τῆς φρόντισε νὰ τῆς δώσει τὴν ὄψη μιᾶς τυπικᾶ ρωμαϊκῆς πόλης. Ἡ Κωνσταντινούπολη ἦταν στοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς ζωῆς τῆς μιᾶς δεύτερης Ρώμης.

Ἡ κρατικὴ ὀργάνωση ἐξακολούθησε νὰ εἶναι ρωμαϊκὴ καὶ νὰ ἔχει τὸ χαρακτὴρα ποὺ πῆρε μὲ τὶς μεταρρυθμίσεις τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ἐνῶ οἱ αὐτοκράτορες ἦταν αὐτοκράτορες τῶν Ρωμαίων». Ἡ γλῶσσα, ποὺ χρησιμοποιήθηκε σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς κρατικῆς δραστηριότητος στοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς ζωῆς τοῦ νέου κράτους, ἦταν ἡ λατινικὴ. Λατινικοὶ ἦταν οἱ τίτλοι τῶν ἀξιωματοῦχων, πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν, καὶ λατινικὴ ἦταν ἡ γλῶσσα ποὺ μιλοῦσαν στὴν αὐτοκρατορικὴ αὐλὴ καὶ τὴ χρησιμοποιοῦσε κι ἓνα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νέας πρωτεύουσας.

Ἡ ζωὴ στὴν Κωνσταντινούπολη ἦταν ἀρχικὰ ὁμοία μὲ τὴ ρωμαϊκὴ, ἀν καὶ κάπως πιο περιορισμένη. Οἱ κάτοικοι τῆς εἶχαν τὰ ἴδια προνόμια μὲ τοὺς κατοίκους τῆς Ρώμης καὶ οἱ αὐτοκράτορες φρόντιζαν νὰ παρουσιάζουν θεάματα στὸν ἵππόδρομο καὶ νὰ μοιράζουν δωρεὰν τροφίμα. Τὰ πολυτελὴ παλάτια τῶν ἀρχόντων ἦταν ὁμοία μὲ τὰ ρωμαϊκὰ καὶ ὁ «θρίαμβος», ποὺ τὸν διατήρησαν ὅλοι οἱ αὐτοκράτορες, ἦταν καθαρά ρωμαϊκὸς θεσμός.

Ὅπως ἀναφέραμε, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος εἶχε ἰδρύσει Σύγκλητο καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη, σύμφωνα μὲ τὸ ὑπόδειγμα τῆς Συγκλήτου τῆς Ρώμης, καὶ εἶχε μεταφέρει στὴ νέα πρωτεύουσα τὸ «συμβούλιο τοῦ αὐτοκράτορα». Ἀκόμη, οἱ αὐτοκράτορες τῶν τριῶν πρώτων αἰῶνων διατήρησαν τὸν τίτλο τοῦ «δπάτου» καὶ πάνω στὰ νομίσματα ἀποτύπωσαν τοὺς ρωμαϊκοὺς τίτλους *Dominus* (ντόμινους=κύριος) καὶ *Augustus* (αὐγουστος). Παρὰ τὴ χριστιανικὴ ἐπίδραση, ὁ αὐτοκράτορας ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ἱερό πρόσωπο καὶ ἡ ἱερότητα αὐτὴ ἀντανάκλουσε στοὺς περιβάλλοντες. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ὁ ὀνομασία «ἱερόν παλάτιον» γιὰ τὰ ἀνάκτορα.

Ἀκόμη, οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινούπολης, ὅπως καὶ ὁλόκληρῆς τῆς αὐτοκρατορίας, ἦταν ἀπὸ τὸ 212 μ.Χ. ρωμαῖοι πολῖτες καὶ ἡ ὀνομασία «Ρωμαῖος» ἔμεινε σ' ὅλο τὸ Βυζάντιο καὶ ἔφτασε ὡς τὶς μέρες μας («Ρωμῖος» καὶ «ρωμιοσύνη»). Ἡ ὀνομασία «Ἑλλήνες» χρησιμοποιήθηκε πολὺ ἀργότερα, γιατί στὴν ἀρχὴ σήμαινε τὸν εἰδωλολάτρη.

Τέλος, «ζοῦσε ἀκόμη στοὺς λαοὺς αὐτοὺς ἡ ἀνάμνηση τῆς παλαιᾶς λαϊκῆς κυριαρχίας. Οἱ μεσαῖες καὶ κατώτερες τάξεις αἰσθάνονταν ἀκόμη ὅτι ἦταν οἱ διάδοχοι τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ, ὅτι ἦταν ὁ παράγοντας ποὺ ἀκόμη εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐπικυρώνει στὸν ἵππόδρομο μὲ τὶς ἐπισημασίες¹ του, τὴν ἐκλογή τοῦ αὐτοκράτορα»².

Γενικὰ ἡ Κωνσταντινούπολη ξεκίνησε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ὑπαρξῆς της σὰν μιὰ ρωμαϊκὴ πρωτεύουσα.

1. Ἐπισημασίες: ἐπιδόκιμασίες μὲ φωνές, ἐπευφημίες.

2. KARL ROTH, Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, ἑλλην. ἔκδοση σελ. 23.

II. Τό ελληνικό περιβάλλον καί ό ελληνικός πολιτισμός

Ἡ ρωμαϊκή παράδοση λοιπόν ζοῦσε σ' ὁλόκληρη τήν κρατική ὀργάνωση καί εἶχε περάσει καί σέ πολλές ἐκδηλώσεις τῆς δημόσιας, κυρίως, ζωῆς. Ὅμως, τό ἀνατολικό τμήμα τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ποτέ δέν εἶχε πάψει στή θέση του νά εἶναι ἑλληνικό ἢ ἐξελληνισμένο.

Ἀπό τήν ἐποχή τῆς ρωμαϊκῆς κατάκτησης εἶχε φανεῖ καθαρά ὅτι ἡ ἑλληνικότητα τῆς Ἀνατολῆς δέν ἦταν δυνατό νά χαθεῖ, γιατί δέν ἦταν ἐπιφανειακή. Καί ἀπό τότε πού ἡ πρωτεύουσα μεταφέρθηκε στήν Κωνσταντινούπολη, τό στοιχεῖο τοῦ ἑλληνισμοῦ ἔκανε ιδιαίτερα ἔντονη τήν παρουσία του στό ἀνατολικό τμήμα τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ ἴδια ἡ θέση τῆς νέας πρωτεύουσας ἔπαιξε σημαντικό ρόλο. Ἰδρύθηκε ἐκεῖ πού βρισκόταν μιᾶ ἀρχαία ἑλληνική ἀποικία καί σέ περιοχή πού ἦταν γιά αἰῶνες ἑλληνική. Ἀκόμη, ἑλληνικῆς καταγωγῆς ἦταν οἱ πῖο πολλοί κάτοικοί της καί ἡ γλώσσα τους ἀκουγόταν πῖο πολύ ἀπό τή λατινική. Ξέρουμε, τέλος, ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε φροντίσει νά πλουτίσει τίς βιβλιοθήκες της μέ πολλά ἑλληνικά συγγράματα, ἐνῶ τούς δρόμους τούς στόλιζε ἕνα πλῆθος ἀπό κλασικά ἔργα τέχνης.

Ἡ μεγάλη ὁμως δύναμη τοῦ ἑλληνισμοῦ ἦταν ἡ ἀξεπέραστη πνευματική του παράδοση. Ὅπως ξέρουμε εἶχε κιόλας ἐπηρεάσει τή Ρώμη καί τώρα ἀρχίζει, μέ γοργό ρυθμό, νά παίρνει κυριαρχική θέση στό ἀνατολικό ρωμαϊκό κράτος.

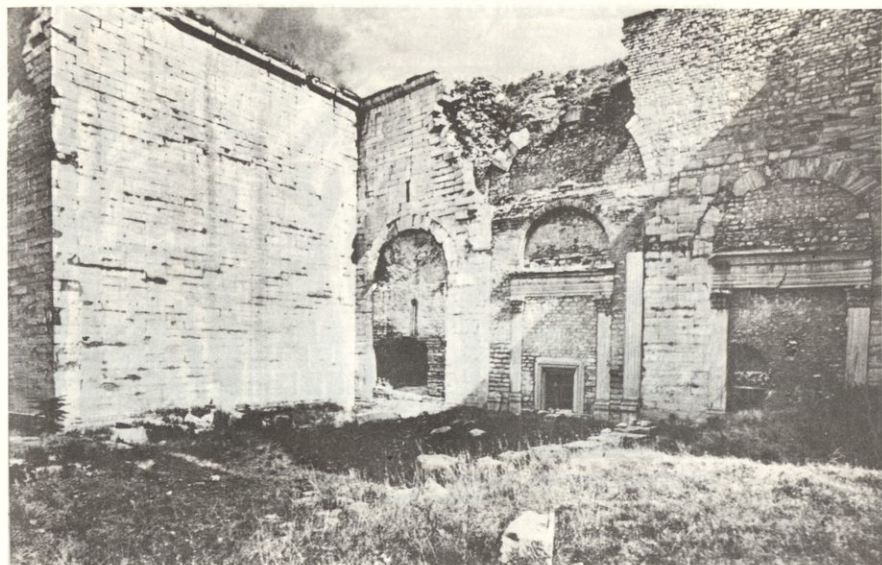
Ἡ ἑλληνική γλώσσα, γνωστή σ' ὅλους τούς λαούς τῆς Ἀνατολῆς, γίνεται ἡ βασική γλώσσα τῆς παιδείας καί σιγά σιγά εἰσχωρεῖ καί στή δημόσια ζωή καί τόν κρατικό μηχανισμό. Ἀπό τό τέλος τοῦ 4ου αἰῶνα οἱ ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων γράφονται καί στά ἑλληνικά ἐνῶ, λίγα χρόνια ἀργότερα, ἐπιτρέπεται νά συντάσσονται στά ἑλληνικά καί οἱ διαθῆκες καί νά εἶναι ἐγκυρες. Αὐτό ἐγινε ἀπό τήν ἀνάγκη νά εἶναι τά δημόσια αὐτά ἔγγραφα κατανοητά καί ἀπό τό λαό, πού εἶχε ἀρχίσει νά μὴν καταλαβαίνει τή λατινική γλώσσα.

III. Ὁ χριστιανισμός

Ἐνα τρίτο στοιχεῖο, πού διαμορφώνει μαζί μέ τό ρωμαϊκό καί τό ἑλληνικό τήν ξεχωριστή φυσιογνωμία τοῦ Βυζαντίου, εἶναι ὁ χριστιανισμός. Ἀπό τότε πού ἀφῆθηκε ἐλεύθερος καί εὐνοήθηκε ἀπό τό Μ. Κωνσταντίνο ἐπηρέασε μέ τήν ἠθική του διδασκαλία τή νομοθεσία καί ὅλες τίς ἄλλες κρατικές δραστηριότητες ἀλλά καί τή ζωή γενικά τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ ιδιότητα τοῦ χριστιανοῦ ἐγινε ὁ συνδετικός κρίκος τῶν ὑπηκόων τοῦ Βυζαντίου, ἀντικαθιστώντας σιγά σιγά τήν ιδιότητα τοῦ ρωμαίου πολίτη.

Μέ τήν ἰσχυρή της ὀργάνωση ἡ χριστιανική Ἐκκλησία πῆρε μιᾶ θέση σχεδόν παράλληλη πρός τό κράτος, ἄν καί ἡ πολιτική ἐξουσία κυριαρχοῦσε συνήθως πάνω στή θρησκευτική. Τίς περισσότερες φορές πάντως κράτος καί Ἐκκλησία συνεργάζονταν ἁρμονικά.

Μέσα στίς δραστηριότητές της ἡ Ἐκκλησία εἶχε περιλάβει καί τόν

Κωνσταντινούπολη. Ἡ Χρυσή Πύλη. Βρίσκεται σ' ἓνα ὕψωμα, ἐκεῖ ὅπου τὰ χερσαῖα τείχη συναντοῦν τὴν Προποντίδα. Ἐχει τρεῖς εἰσόδους μὲ ἓνα μεγάλο πύργο σὲ κάθε πλευρά. Ἀπ' ἐδῶ ἐμπαιναν οἱ αὐτοκράτορες καὶ οἱ στρατηγοὶ γιὰ νὰ γιορτάσουν τοὺς θριάμβους τους σὰν γύριζαν ἀπὸ τῆς νικηφόρης ἐκστρατείας. Χτίστηκε γύρω στὰ 400.

τομέα τῆς κοινωνικῆς πρόνοιας. Ἰδρυσε φτωχοκομεῖα, γηροκομεῖα, ὀρφανοτροφεῖα καὶ νοσοκομεῖα. Φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα διατηροῦσαν καὶ τὰ μοναστήρια, πού εἶχαν ἀποκτήσει μεγάλες περιουσίες ἀπὸ δωρεές καὶ κληρονομίες. Ὅλη αὐτὴ ἡ φιλανθρωπικὴ δράση ἀνέβασε τὸ κύρος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐδῶσε δύναμη.

IV. Ἡ ἐπίδραση τῆς Ἀνατολῆς

Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ γίνεται ἰδιαίτερα φανερό στὴν ἐξέλιξη τοῦ αὐτοκρατορικοῦ πολιτεύματος τῆς Ρώμης. Ἡ νέα μοναρχία, πού καθιερώθηκε ἀπὸ τὸ Διοκλητιανό, ἦταν ἡ ἀπόλυτη μοναρχία ἀνατολικοῦ τύπου μὲ χαρακτηριστικὰ τῆς τὴ συγκέντρωση ὅλων τῶν ἐξουσιῶν σ' ἓνα πρόσωπο καὶ τὴν ἐπιβολὴ μιᾶς συγκεκριμένης αὐλικῆς ἐθιμοτυπίας, ὅπως ἡ προσκύνηση τοῦ αὐτοκράτορα κ.ἄ. Ἡ ἐξέλιξη τοῦ πολιτεύματος πρὸς τὴν ἀπόλυτη μοναρχία ἀνατολικοῦ τύπου συνεχίστηκε καὶ ὀλοκληρώθηκε στὰ χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ (6ος αἰ.). καὶ μ' αὐτὴ τὴ μορφή διατηρήθηκε ὡς τὸ τέλος τοῦ Βυζαντίου.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη περίπτωση τοῦ μοναρχικοῦ πολιτεύματος ἡ Ἀνατολὴ ἀποτελεῖ γενικὰ συστατικὸ τῆς φυσιογνωμίας τοῦ Βυζαντίου πού ἐπηρεάζει λίγο ἢ πολύ καὶ τὰ τρία προηγούμενα στοιχεῖα.

Ευλόγλυπτη θύρα της 'Αγίας-Σαβίνας στη Ρώμη. Τύμπανο με τη Σταύρωση (5ος αί.).
Προέλευση ανατολική (Παλαιστίνη).

V. 'Η φυσιογνωμία του Βυζαντίου

“Όλα αυτά τά στοιχεῖα ὑπῆρχαν ταυτόχρονα στά πρώτα χρόνια τῆς ζωῆς τῆς αὐτοκρατορίας καί ἀλληλοεπηρεάζονταν ἢ ἀντιμάχονταν τό ἓνα τό ἄλλο. Ἐνῶ ὁμως ἡ ρωμαϊκή παράδοση ὑποχωροῦσε διαρκῶς καί στό τέλος περιορίστηκε σέ νεκρούς τύπους καί δνόματα, ὁ ἑλληνισμός καί ὁ χριστιανισμός ἦταν στοιχεῖα μέ ζωτικότητα, γιατί ἀνταποκρίνονταν σέ μιὰ ζωντανή πραγματικότητα.

Στήν ἀρχή ὁ χριστιανισμός καί ὁ ἑλληνισμός ἤρθαν σέ ζωντανή σύγκρουση μεταξύ τους, γιατί ἀντιπροσώπευαν δύο διαφορετικούς πνευματικούς κόσμους. Ἡ Ἐκκλησία ταύτισε κάθε τί ἑλληνικό μέ τήν εἰδωλολατρία καί τό πολέμησε. Σιγά σιγά ὁμως ἐγινε μιὰ προσέγγιση, στήν ὁποία ἀποφασιστικό ρόλο ἐπαιξαν οἱ μεγάλοι θεολόγοι τοῦ 4ου αἰῶνα, πού εἶχαν σπουδάσει τήν ἀρχαία ἑλληνική γραμματεία καί γνώρισαν τούς θησαυρούς τῆς.

Ἔτσι, μέσα στό χωνευτήρι τοῦ χρόνου, τά διαφορετικά αὐτά στοιχεῖα συγχωνεύτηκαν καί ἀποτελέσαν τήν ἰδιαίτερη φυσιογνωμία τοῦ Βυζαντίου, τόν ἑλληνικό καί ταυτόχρονα χριστιανικό χαρακτήρα του, ὅπου ἐπέζησαν ὥς τό τέλος καί οἱ ρωμαϊκές καί οἱ ἀνατολικές ἐπιδράσεις.

Στόν πολιτιστικό εἰδικά τομέα τό ἑλληνικό στοιχεῖο κυριάρχησε ἀπόλυτα. Σύμφωνα μέ τή γνώμη ἑνός ἱστορικοῦ, «ὁ πολιτισμός τοῦ βυζαντινοῦ κράτους εἶχε βαθιές ρίζες στό παρελθόν καί ἦταν μιὰ φάση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ»¹.

1. BURY, Ἱστορία τοῦ μεταγενέστερου ρωμαϊκοῦ (βυζαντινοῦ) κράτους.

- Ποιά είναι τα στοιχεία που συνθέτουν τη φυσιογνωμία του Βυζαντίου στα πρώτα χρόνια; (άπλη αναφορά των 4 στοιχείων)
- Ποῦ χρησιμοποιήθηκε αρχικά ἡ λατινική γλώσσα;
- Ἡ χρησιμοποίηση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας.
- Ποιά στάδια πέρασαν οἱ σχέσεις χριστιανισμοῦ καὶ ἑλληνισμοῦ;
- Πῶς διαμορφώνεται τελικά ἡ φυσιογνωμία τοῦ Βυζαντίου;

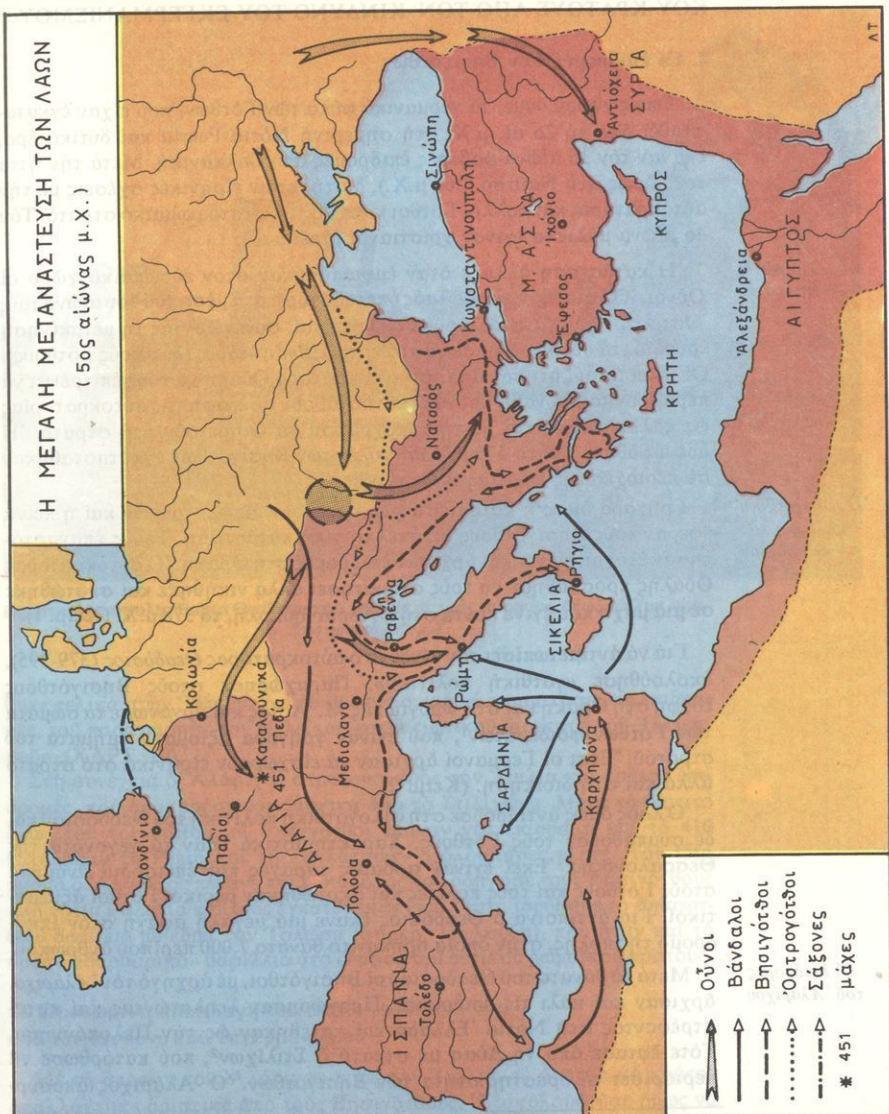
ΟΙ «ΒΑΡΒΑΡΙΚΕΣ» ΕΠΙΔΡΟΜΕΣ (5ος αϊ.)

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ἀπό τή διαίρεση καί τήν ἀποδυνάμωση τῆς αὐτοκρατορίας ἐπωφελοῦνται οἱ Γερμανοί, πού παραβιάζουν τά σύνορά της, καί εἰσβάλλουν στά ἐδάφη της, κυρίως τὸν 5ο αἶ. Αὐτές οἱ εἰσβολές παίρνουν τὸ χαρακτῆρα μόνιμης ἐγκατάστασης μὲ ἀποτέλεσμα νά δημιουργηθοῦν νέα γερμανικά κράτη στή Δύση. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἐμφανίζεται καί ὁ κίνδυνος τοῦ ἀσιατικοῦ λαοῦ τῶν Οὐννων, πού εἰσβάλλουν στὴν Εὐρώπη λεηλατώντας καί καταστρέφοντας. Ὅλες αὐτές οἱ μετακινήσεις, καί εἰδικότερα οἱ μετακινήσεις τῶν Γερμανῶν, εἶναι γνωστές στὴν ἱστορία μὲ τὴν ὀνομασία «Μεγάλη μετανάστευση τῶν λαῶν». (ΧΑΡΤ. 9).

Ἐκτός ὅμως ἀπὸ τίς ἐπιδρομές, τὰ δύο τμήματα τῆς αὐτοκρατορίας ἀπειλοῦνται καί ἀπὸ ἓναν ἄλλο κίνδυνο. Ὁ στρατός τους ἀποτελεῖται κυρίως ἀπὸ Γερμανοὺς μισθοφόρους, πού ἀποκοτῶν μεγάλη δύναμη καί φτάνουν πολὺ κοντὰ στὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας. Ἀπὸ τὸν κίνδυνο αὐτὸ κατορθώνει νά ἀπαλλαγεῖ τὸ ἀνατολικὸ κράτος. Δέ συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιο καί μὲ τὸ δυτικὸ, πού καταλύεται τὸ 476 μ.Χ.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΤΩΝ ΛΑΩΝ (5ος αιώνας μ.Χ.)

ΧΑΡΤΗΣ 9.

α. ΟΙ ΒΗΣΙΓΟΤΘΟΙ. ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΑΠΑΛΛΑΓΗ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΙΝΔΥΝΟ ΤΟΥ ΕΚΓΕΡΜΑΝΙΣΜΟΥ

I. Οί επιδρομές των Βησιγόθων

“Όπως γνωρίζουμε, τά γερμανικά φύλα των Γότθων, πού είχαν εγκατασταθεῖ ἀπό τό 2ο αἰ. μ.Χ. στή σημερινή Νότια Ρωσία καί δυτικότερα, ἔκαναν τόν 3ο αἰώνα φοβερές επιδρομές στή Βαλκανική. Μετά τήν ἡττα τους ὁμως στή Ναῖσσό (269 μ.Χ.), διατήρησαν εἰρηνικές σχέσεις μέ τήν αὐτοκρατορία καί πολλοί Γότθοι κατατάχτηκαν στό ρωμαϊκό στρατό. Τόν 4ο αἰώνα μάλιστα ἔγιναν χριστιανοί (ἄρειανοί).

Οἱ πρῶτες
επιδρομές

Ἡ κατάσταση ἄλλαξε ὅταν ἐμφανίστηκαν στόν εὐρωπαϊκό χῶρο οἱ Οὐνοι. Ὁ Ἀσιατικός αὐτός λαός υπέταξε γύρω στά μέσα τοῦ 4ου αἰώνα τοὺς Ὀστρογότθους (ἀνατολικούς Γότθους) καί, συνεχίζοντας τή μετακίνησή του πρὸς τὰ δυτικά, ἄρχισε νά πιέζει τοὺς Βησιγότθους (δυτικούς Γότθους). Οἱ τελευταῖοι ζήτησαν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Οὐάλη νά τοὺς ἐπιτρέψει νά περάσουν τὸ Δούναβη καί νά εγκατασταθοῦν σέ ἐδάφη τῆς αὐτοκρατορίας ὡς καλλιεργητές καί μέ τήν ὑποχρέωση νά ὑπηρετοῦν στό στρατό. Ἡ ἄδεια δόθηκε καί τό 376 μ.Χ. οἱ φυλές των Βησιγόθων εγκαταστάθηκαν σέ περιοχές τῆς Βόρειας Βαλκανικῆς.

Ἡ φιλογοτθική
πολιτική τοῦ
Θεοδόσιου

Γρήγορα ὁμως ἡ καταπίεση των κρατικῶν ἀξιωματούχων καί ἡ πείνα ἔφεραν τοὺς Βησιγότθους σέ ἀπελπιστική κατάσταση. Τέλος ἐπαναστάτησαν ἐξαγριωμένοι καί ἄρχισαν ἐπιδρομές στή Θράκη. Ὁ αὐτοκράτορας Οὐάλης προσπάθησε νά τοὺς σταματήσει ἀλλά νικήθηκε καί σκοτώθηκε σέ μιὰ μάχη πού ἔγινε κοντά στήν Ἀδριανούπολη, τό 378 μ.Χ. (Κεῖμ. 1).

Γιὰ νά ἀντιμετωπίσει τὸν κίνδυνο ὁ αὐτοκράτορας Θεοδόσιος (379-395), ἀκολούθησε «γοτθική πολιτική». Παραχώρησε στοὺς Βησιγότθους ἐδάφη στή Θράκη καί στή Φρυγία τῆς Μ. Ἀσίας καί ὀργάνωσε τὰ σώματα των Γότθων φοιδεράτων¹, πού ἔγιναν γρήγορα ἀξιόμαχα τμήματα τοῦ στρατοῦ. Ἐτσι οἱ Γερμανοὶ ἄρχισαν νά εἰσχωροῦν εἰρηνικά στό στρατό ἀλλά καί στή διοίκηση. (Κεῖμ. 2).

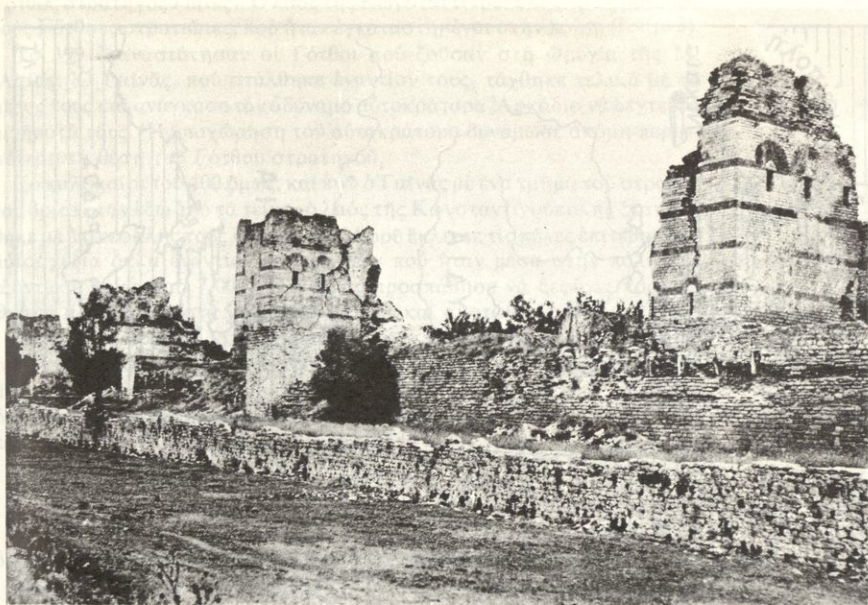
Ὁ λαὸς ὁμως ἀντιδρῶσε στή φιλογοτθική πολιτική τοῦ Θεοδόσιου καί δέ συμπαθοῦσε τοὺς Γότθους. Χαρακτηριστικά ἦταν τὰ γεγονότα τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐκεῖ ἔγιναν σοβαρές ταραχές καί ἐπεισόδια ἀνάμεσα στοὺς Γότθους καί τοὺς πολίτες καί σκοτώθηκαν μερικοὶ Γότθοι ἀξιωματικοί. Γιὰ ἀντίποινα ὁ Θεοδόσιος ἔκανε μιὰ μεγάλη σφαγὴ στόν ἱππόδρομο τῆς πόλης, στήν ὁποία βρῆκαν τό θάνατο 7.000 περίπου ἄνθρωποι.

Οἱ ἐπιδρομές
τοῦ Ἀλάρικου

Μετά τό θάνατο τοῦ Θεοδόσιου οἱ Βησιγότθοι, μέ ἄρχηγό τόν Ἀλάρικο, ἄρχισαν καί πάλι τίς ἐπιδρομές. Προχώρησαν λεηλατώντας καί καταστρέφοντας στή Νότια Ἑλλάδα καί κατέβηκαν ὡς τήν Πελοπόννησο. Τότε ἔφτασε ἀπὸ τή Δύση μέ στρατό ὁ Στιλίων², πού κατόρθωσε νά περιορίσει τή δραστηριότητα των Βησιγόθων. Ὁ Ἀλάρικος ἀποσύρ-

1. Ὀνομασία των ξένων πού ὑπηρετοῦσαν στό στρατό ὡς μισθοφόροι.

2. Στρατηγός τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Βάνδαλος στήν καταγωγή.

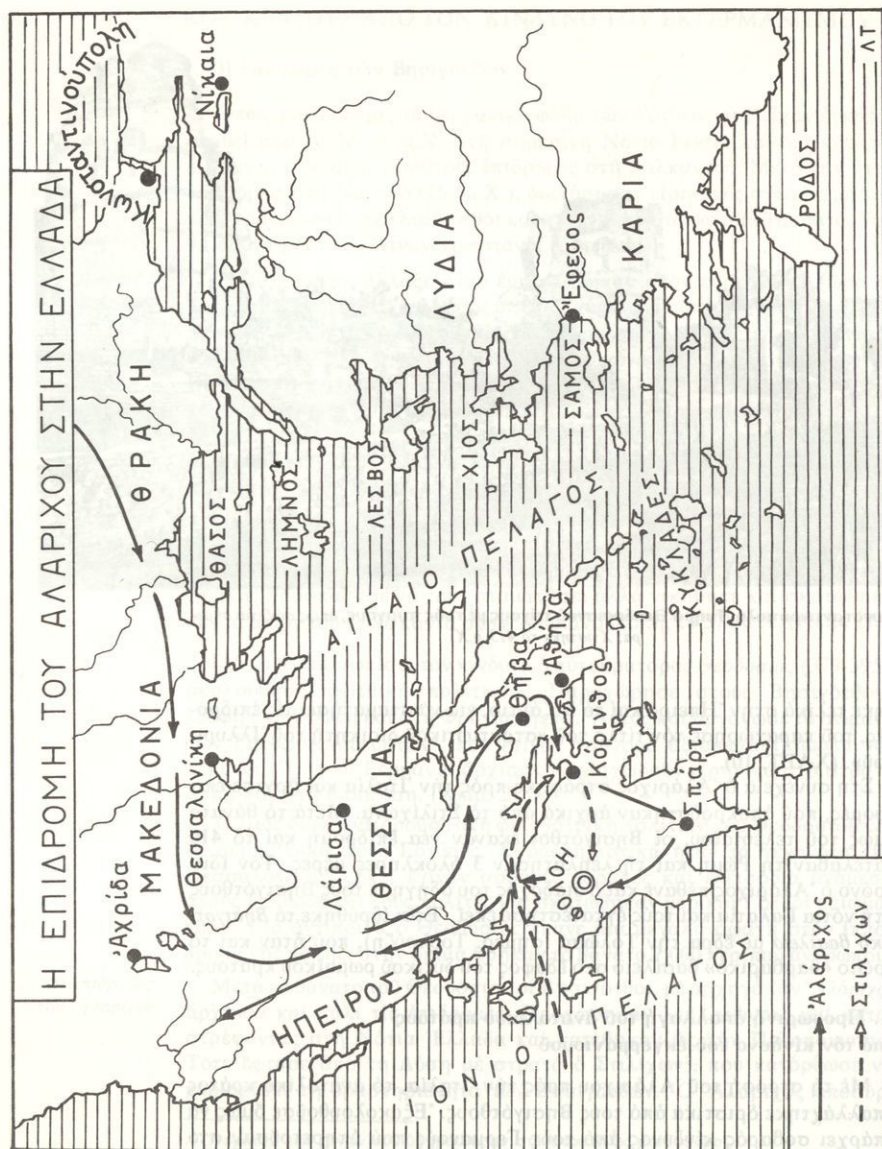
Κωνσταντινούπολη. Τμήμα Θεοδοσιανού τείχους με τούς πύργους, όπως σώζεται σήμερα. Χτίστηκε το 413 μ.Χ.

θηκε τελικά στην Ήπειρο και τό Βυζάντιο, γιά νά σταματήσει τίς επιδρομές, τού παραχώρησε τόν τίτλο τού «στρατιωτικού διοικητή τού Ίλλυρικού». (ΧΑΡΤ. 10).

Στή συνέχεια ό Άλάριχος στράφηκε πρός τήν Ίταλία καί άρχισε επιδρομές, πού αποκρούστηκαν άρχικά από τό Στιλίχωνα. Μετά τό θάνατο όμως τού τελευταίου, οί Βησιγότθοι έκαναν νέα επιδρομή καί τό 410 κατέλαβαν τή Ρώμη καί τή λεηλάτησαν 3 όλόκληρες μέρες. Τόν ίδιο χρόνο ό Άλάριχος πέθανε καί ό διάδοχός του οδήγησε τούς Βησιγότθους στή νότια Γαλατία καί τούς έγκατέστησε εκεί. Έτσι ιδρύθηκε τό Βησιγοτθικό βασίλειο μέ έδρα τήν Τολώσα (σημερ. Τουλούζη), πού ήταν καί τό πρώτο «βαρβαρικό» βασίλειο στό έδαφος τού δυτικού ρωμαϊκού κράτους.

II. Προσωρινή άπαλλαγή τού ανατολικού κράτους από τόν κίνδυνο τού έκγερμανισμού

Με τή στροφή τού Άλάριχου πρός τήν Ίταλία, τό ανατολικό κράτος άπαλλάχτηκε όριστικά από τούς Βησιγότθους. Έξακολουθοῦσε όμως νά υπάρχει σοβαρός κίνδυνος από τούς Γερμανούς πού υπηρετοῦσαν στό βυζαντινό στρατό. Μεγάλη δύναμη τά χρόνια αὐτά είχε αποκτήσει ό

Γότθος στρατηγός Γαϊνᾶς. Ὁ λαός τῆς Κωνσταντινούπολης δῶμος μισοῦσε τοὺς Γότθους στρατιῶτες, πού ἦταν ἐγκαταστημένοι στὴν πόλη. (Κεῖμ. 3).

Τό 399 ἐπαναστάτησαν οἱ Γότθοι πού ζοῦσαν στὴ Φρυγία τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ Γαῖνᾶς, πού στάλθηκε ἐναντίον τους, τάχθηκε τελικά μέ τό μέρος τους καί ἀνάγκασε τόν ἀδύναμο αὐτοκράτορα Ἀρκάδιο νά δεχτεῖ τὰ αἰτήματά τους. Ἡ ὑποχώρηση τοῦ αὐτοκράτορα δυνάμωσε ἀκόμη περισσότερο τή θέση τοῦ Γότθου στρατηγοῦ.

Τό καλοκαίρι τοῦ 400 ὁμως, καί ἐνῶ ὁ Γαῖνᾶς μέ ἓνα τμήμα τοῦ στρατοῦ του βρισκόταν ἔξω ἀπό τά τείχη, ὁ λαός τῆς Κωνσταντινούπολης ξεσηκώθηκε μέ ἐπικεφαλῆς τοὺς «δήμους»¹. Ἀφοῦ ἔκλεισε τίς πύλες ἐπιτέθηκε μέ αὐτοσχέδια ὅπλα ἐναντίον τῶν Γότθων πού ἦταν μέσα στήν πόλη καί ἐξόντωσε πάνω ἀπό 7.000. Ὁ Γαῖνᾶς προσπάθησε νά ξεφύγει πρὸς τή Θράκη ἀλλά ἔπεσε στά χέρια τῶν Οὐνων καί σκοτώθηκε. (Κεῖμ. 4, 5).

Ἔτσι τὸ ἀνατολικό κράτος ἀπαλλάχτηκε προσωρινά ἀπὸ τὸν κίνδυνο τοῦ ἐκγερμανισμοῦ καί φαίνεται ὅτι τότε δόθηκαν στοὺς δήμους πολλά ἀπὸ τὰ προνόμια, πού ἐμφανίζονται νά ἔχουν ἀργότερα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁμως ὁ στρατός ἀποδυναμώθηκε καί δέν μποροῦσε νά ἀντιμετωπίσει τίς ἐπιδρομές τῶν Οὐνων, πού ἀκολούθησαν.

6. Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΣΤΗ ΔΥΣΗ.

ΟΙ ΕΠΙΔΡΟΜΕΣ ΤΩΝ ΟΥΝΩΝ

Ι. Ἡ ἴδρυση τῶν Γερμανικῶν κρατῶν στὴ δύση

Οἱ μετακινήσεις τῶν γερμανικῶν φύλων καί τῶν Οὐνων στὸν εὐρωπαϊκό χῶρο (μεγάλη μετανάστευση τῶν λαῶν) πῆραν μεγάλη ἔκταση μέσα στὸν 5ο αἰῶνα. Τό ἀποτέλεσμα αὐτῶν τῶν μετακινήσεων ἦταν ἡ δημιουργία νέων γερμανικῶν κρατῶν στὶς παλιές ἐπαρχίες τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.

Μετὰ τὴ δημιουργία τοῦ βασιλείου τῶν Βησιγότθων στὴ Νότ. Γαλλία, ἀκολούθησε ἡ ἴδρυση τοῦ κράτους τῶν Βανδάλων στὴν Ἀφρική. Οἱ Βάνδαλοι κινήθηκαν ἀπὸ τίς περιοχές τῆς Ἀνατολικῆς Γερμανίας πρὸς τὰ ΝΔ καί ἔφτασαν στὴν Ἰσπανία. Ἀπὸ κεῖ, μέ ἀρχηγό τὸ Γιζέριχο, πέρασαν στὴν Ἀφρική, κατέλαβαν τὸ 439 τὴν Καρχηδὸνα καί ἱδρυσαν τὸ Βανδαλικό Βασίλειο τῆς Ἀφρικῆς.

Ἀφοῦ ἐδραίωσαν τὴν κυριαρχία τους στὴν Ἀφρική, οἱ Βάνδαλοι κατασκεύασαν στόλο, κατέλαβαν τὰ μεγάλα νησιά τῆς Δ. Μεσογείου καί ἄρχισαν πειρατικές ἐπιδρομές στὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καί τῆς Ἑλλάδας. Τὸ 455 μάλιστα λεηλάτησαν τὴ Ρώμη καί ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴ αὕτῃ ἔμεινε ὁ ὅρος «βανδαλισμός». Μιά ἀπόπειρα πού ἔκανε τὸ Βυζάντιο στὰ χρόνια τοῦ Λέοντα Α' νά διαλύσει τὸ βανδαλικό κράτος ἀπέτυχε.

Τὸ κράτος τῶν Βανδάλων

1. Γιά τοὺς «δήμους» βλέπε σχετικό κεφάλαιο τοῦ βιβλίου.

Ἔλλα Γερμανικά κράτη

Οἱ ἐγκαταστάσεις Γερμανῶν στὰ ἐδάφη τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους συνεχίστηκαν ὁλόκληρο τὸ πρῶτο μισό τοῦ 5ου αἰῶνα. Ἔτσι ἰδρύθηκε στὴ ΝΑ Γαλλία τὸ κράτος τῶν *Βουργούνδιων* καὶ στὴ ΒΔ τὸ κράτος τῶν *Φράγκων*, ἐνῶ οἱ γερμανικὲς φυλὲς τῶν Ἀγγλων καὶ τῶν Σαξόνων ἄρχισαν τὴν κατάκτηση τῆς Βρετανίας. Στὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνα τὸ δυτικὸ ρωμαϊκὸ κράτος εἶχε περιοριστεῖ ἐδαφικὰ σχεδὸν μόνο στὴν Ἰταλία. (ΧΑΡΤ. 11).

II. Οἱ ἐπιδρομὲς τῶν Οὐνων

Ἐνῶ οἱ Γερμανοὶ δημιουργοῦσαν τὰ κράτη τους στὴ Δύση, ἕνας φοβερὸς κίνδυνος παρουσιάστηκε γιὰ ὅλο τὸν εὐρωπαϊκὸ κόσμο. Ὁ Ἀσιατικὸς λαὸς τῶν Οὐνων ἔφτασε, στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰῶνα, στὰ θέρεια σύνορα τοῦ Βυζαντίου καὶ ἰδρύσε ἕνα τεράστιο κράτος ποῦ ἀπλωνόταν ἀπὸ τὸν Καύκασο ὡς τὸ Δούναβη καὶ τὴν Πανοννία.

Ἡ ὀνομασία «κράτος» εἶναι βέβαια σχετικὴ. Οἱ Οὐνοὶ δὲ ζοῦσαν σὲ πόλεις οὔτε καλλιεργοῦσαν τὴ γῆ. Ἡ ὀργάνωσή τους ἦταν νομαδικὴ καὶ στρατιωτικὴ, ζοῦσαν ἀπὸ τίς ἐπιδρομὲς καὶ ἡ δύναμή τους στηριζόταν στὸ πολὺ καλὸ ἵππικὸ τους. Τοὺς ὀδηγοῦσαν ἱκανοὶ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοί. (Κεῖμ. 6).

Οἱ πρῶτες ἐπιδρομὲς

Στὰ χρόνια τοῦ αὐτοκράτορα Θεοδοσίου Β' (408-450) ἄρχισαν τίς ἐπιδρομὲς στὸ Βυζάντιο. Στὴν ἀρχὴ ὁ Ἀνθέμος, ἐπίτροπος τοῦ αὐτοκράτορα καὶ οὐσιαστικὸς κυβερνήτης τοῦ κράτους ἀπὸ τὸ 404 ὡς τὸ 414, κατόρθωσε νὰ τοὺς ἀποκρούσει. Καθιέρωσε μάλιστα περιπολιεῖς πλοίων στὸ Δούναβη καὶ ἄρχισε νὰ χτίζει τὸ 413 νέο, μεγαλύτερο τεῖχος στὴν Κωνσταντινούπολη, γιὰ νὰ τὴν ὀχυρώσει καλύτερα. Τὸ τεῖχος αὐτό, ποῦ ἀνταποκρινόταν καὶ στὴν ἐπέκταση τῆς πρωτεύουσας, ἀποτέλεσε, ὅταν ὁλοκληρώθηκε, τὴ μόνιμη ὀχύρωσή της ὡς τὸ τέλος. (Κεῖμ. 7).

Ὅσο ὁμως περνοῦσε ὁ καιρὸς, οἱ Οὐνοὶ γίνονταν ὅλο καὶ πιὸ ἀπειλητικοί. Τὸ Βυζάντιο ὑποχρεώθηκε νὰ ὑπογράψει κάθε τόσο νέες συνθήκες καὶ νὰ τοὺς πληρώνει ὅλο καὶ μεγαλύτερα ποσά, χωρὶς νὰ κατορθώνει νὰ σταματήσει τίς ἐπιδρομὲς τους.

Ἀττίλας

Τὸ 445 ἡγέτης τῶν Οὐνων ἔγινε ὁ περίφημος Ἀττίλας καὶ τὰ ὅρια τοῦ οὐνικοῦ κράτους ἔφτασαν δυτικὰ ὡς τὸ Ρῆνο. Τὸ 447 ὁ Ἀττίλας ἔκανε μιὰ τρομερὴ ἐπιδρομὴ στὰ βυζαντινὰ ἐδάφη καὶ σάρωσε τὴ Βαλκανικὴ. Ἀναφέρεται ὅτι πάνω ἀπὸ 70 πόλεις καταστράφηκαν τότε. Τὸ Βυζάντιο ἀναγκάστηκε νὰ ὑπογράψει νέα ταπεινωτικὴ συνθήκη καὶ νὰ πληρώσει βαρὺ φόρο.

Οἱ Οὐνοὶ στὴ Δύση

Μετὰ τὴν ἐπιδρομὴ αὐτὴ ἡ Βαλκανικὴ ἐρημώθηκε καὶ δὲν εἶχε πιά νὰ δώσει ἄλλα λάφυρα. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἀττίλα στράφηκε πρὸς τὴ Δύση καὶ τὸ 451 εἰσέβαλε στὴ Γαλατία λεηλατώντας καὶ καταστρέφοντας. Οἱ περισσότεροι Γερμανοὶ τῆς Γαλατίας, καὶ κυρίως οἱ Βησιγότθοι, συμμάχησαν μὲ τοὺς Ρωμαίους τοῦ δυτικοῦ κράτους, ποῦ μὲ τὸν ἱκανὸ στρατηγὸ Αἰτίο ἐτοιμάζονταν νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς Οὐνους...

Ἡ μεγάλη ἀνάμειξη ἔγινε τὸ 451 στὰ Καταλουνικά πεδία, κοντὰ στὴ σημερινὴ πόλη Τρουά, καὶ ὀνομάζεται συνήθως *μάχη τῶν ἐθνῶν*. Ἡ σύγ-

κρουση ήταν σκληρή και αίματηρή και οι Οὔνοι αναγκάστηκαν τελικά νά υποχωρήσουν, διατηρώντας όμως τή δύναμή τους.

Τόν ἄλλο χρόνο ὁ Ἀττίλας εἰσέβαλε στήν Ἰταλία καί βάδισε ἐναντίον τῆς Ρώμης. Τότε ὁμως ὁ πάπας Λέων ὁ Α΄ θῆκε νά τόν συναντήσει καί κατόρθωσε νά τόν πείσει νά μή χτυπήσει τήν πόλη.

Τό 453 ὁ Ἀττίλας πέθανε. Μετά τό θάνατό του τό τεράστιο «κράτος» τῶν Οὔνων διαλύθηκε καί οἱ ἴδιοι ἀφομοιώθηκαν σιγά σιγά μέ τοὺς Γερμανοὺς, χωρὶς ν' ἀφήσουν ἄλλα ἱχνη ἐκτός ἀπό τή φήμη τῶν τρομερῶν ἐπιδρομῶν τους.

Οἱ ἐπιδρομές τῶν Οὔνων δέν εἶχαν σοβαρές συνέπειες γιά τή Δύση. Μετά τή διάλυσή τους τά γερμανικά κράτη τῶν Βησιγόθων, τῶν Βουργουνδίων καί τῶν Φράγκων σχηματίστηκαν καί πάλι, ἐνῶ στήν Ἰταλία ἀπόμεινε ἡ ἐτοιμόρροπη δυτική ρωμαϊκή αὐτοκρατορία.

Ἀντίθετα, στό ἀνατολικό τμήμα τῆς αὐτοκρατορίας οἱ Οὔνοι προκάλεσαν τρομερές καταστροφές. Ὁ βαλκανικός χώρος ἐρημώθηκε καί ἀκμαῖες πόλεις μεταβλήθηκαν σέ ἐρείπια. Αὐτή ἡ ἐρήμωση, πού δέν μπόρεσε νά τήν ἀντιμετωπίσει ἀποτελεσματικά τό βυζαντινὸ κράτος, ἦταν ἀργότερα μιά ἀπὸ τίς αἰτίες τῆς εὐκολῆς ἐγκατάστασης τῶν Σλάβων καί τῶν Βουλγάρων στίς περιοχές αὐτές.

*Συνέπειες τῶν
οὐνικῶν
ἐπιδρομῶν*

γ. Ἡ ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΑΠΑΛΛΑΓΗ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΙΝΔΥΝΟ ΤΟΥ ΕΚΓΕΡΜΑΝΙΣΜΟΥ. Ἡ ΚΑΤΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ. ΟΙ ΟΣΤΡΟΓΟΤΘΟΙ.

Ι. Ἡ ὀριστικὴ ἀπαλλαγὴ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἀπὸ τὸν κίνδυνο τοῦ ἐκγερμανισμοῦ

Καί μετὰ τά γεγονότα τοῦ 400 στήν Κωνσταντινούπολη, οἱ Γότθοι δέν ἀπομακρύνθηκαν ὁλοκληρωτικά ἀπὸ τό βυζαντινὸ στρατό. Στά χρόνια μάλιστα πού ἀκολούθησαν, οἱ ἐπιδρομές τῶν Οὔνων ἀνάγκασαν τό Βυζάντιο νά καταφύγει καί πάλι στή στρατολογία Γερμανῶν καί ἡ διεισδυσή τους στό στρατό καί τή διοίκηση ἀρχισε νά ξαναπαίρνει ἀπειλητικές διαστάσεις.

Γύρω στά μέσα τοῦ 5ου αἰῶνα ἀπόκτησε μεγάλη δύναμη ὁ Ἀλανός¹ στρατηγὸς Ἀσπαρ. Εἶχε γίνει ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ καί πολλὰ μέλη τῆς οἰκογένειάς του κατεῖχαν ἀνώτατες θέσεις στή διοίκηση. Ὁ ἴδιος δέν μπορούσε νά πάρει τό θρόνο, γιατί ἦταν ἀρειανός. Ἐκανε ὁμως αὐτοκράτορα ἕναν ἀξιωματικό του, τό Λέοντα, πού ἀνέβηκε στό θρόνο ὡς Λέων Α΄ (457-474).

Ἐναντίον τοῦ Ἀσπαρ ἀντιδρούσαν πολλοὶ βυζαντινοὶ ἀξιωματοῦχοι, ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινούπολης καί ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτορας, πού ἤθελε νά ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τήν κηδεμονία του. Γιά νά τόν ἀντιμετωπίσουν συγκρότη-

1. Ἀλανοί: Νομαδικὸς λαὸς ἐγκαταστημένος στίς περιοχές τοῦ Καυκάσου.

ΧΑΡΤΗΣ II.

σαν στρατιωτικά σώματα από Ίσαυρους, έναν πολεμικό λαό της Μ. Ασίας. Ο αρχηγός των στρατευμάτων της Ίσαυρίας πήρε γυναίκα την κόρη του Λέοντα¹.

Τό 468 έγινε μία εκστρατεία εναντίον των Βανδάλων της Αφρικής. Η εκστρατεία αυτή απέτυχε και ο βυζαντινός στόλος καταστράφηκε. Η ευθύνη για την αποτυχία αποδόθηκε στον Άσπαρ, αν και ο ίδιος δεν είχε

1. Είναι ο μετέπειτα αυτοκράτορας Ζήνων (474-491).

πάρει μέρος στην έκστρατεια, και ὁ Λέων, μέ τή βοήθεια τῶν Ἰσαύρων, βρῆκε τήν εὐκαιρία νά τόν ἐξουδετερώσει. Ὁ Ἀλανός στρατηγός καί πολλά μέλη τῆς οἰκογένειάς του θανατώθηκαν καί ὁ κίνδυνος νά περάσει ἡ ἐξουσία τοῦ Βυζαντίου στά χέρια τῶν Γερμανῶν ἔλειψε ὀριστικά. (Κεῖμ. 8).

II. Ἡ κατάλυση τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους (476 μ.Χ.).

Ἐνῶ τό ἀνατολικό τμήμα τοῦ κράτους ἀπαλλάχτηκε ἀπό τόν κίνδυνο τοῦ ἐκγερμανισμοῦ, δέν ἔγινε τό ἴδιο καί μέ τό δυτικό. Ἐκεῖ ἡ δύναμη τῶν Γερμανῶν στρατηγῶν ἦταν πολύ μεγάλη καί δέν ὑπῆρχε οὐσιαστικά ἀντίδραση ἐναντίον τους. Ἐτσι ἀνεβοκατέβазαν στό θρόνο αὐτοκράτορες καί εἶχαν στά χέρια τους ὅλη τήν ἐξουσία.

Τέλος, τό 476, ὁ διοικητής τῶν Γερμανῶν μισθοφόρων στρατηγός Ὁδόακρος ἐκθρόνισε τόν τελευταῖο αὐτοκράτορα Ρωμύλο Αὐγουστύλο¹. Μετά ἔστειλε στόν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Ζήνωνα τά σύμβολα τῆς αυτοκρατορικής ἐξουσίας, παραδίδοντάς του ἔτσι καί τό θρόνο τοῦ δυτικοῦ κράτους, καί ὁ ἴδιος ζήτησε νά ἀναγνωριστεῖ διοικητής τῆς Ἰταλίας μέ τόν τίτλο τοῦ πατρικίου. Ὁ Ζήνων δέχτηκε καί ἔγινε τυπικά αὐτοκράτορας ὅλου τοῦ κράτους. Ἡ ἐξουσία ὅμως τῆς Ἰταλίας βρισκόταν οὐσιαστικά στά χέρια τοῦ Ὁδοάκρου.

Τό 476 μ.Χ. λοιπόν καταλύθηκε τό δυτικό ρωμαϊκό κράτος. Ἡ χρονολογία αὕτη θεωρεῖται συμβατικά τό ὄροσημο τῆς μετάβασης ἀπό τήν ἀρχαία ἱστορία στή μεσαιωνική.

III. Οἱ Ὀστρογότθοι

Οἱ Ὀστρογότθοι ἀποτελέσαν τήν τελευταία ἐξωτερική γοτθική ἀπειλή γιά τό Βυζάντιο. Ὁ γερμανικός αὐτός λαός εἶχε ὑποταχθεῖ στούς Οὐνους καί τοὺς ἀκολουθοῦσε στίς ἐπιδρομές. Μετά τό θάνατο τοῦ Ἀτίλα καί τή διάλυση τῶν Οὐνῶν, δημιούργησε δικό του κράτος στήν Πανοννία.

Στήν ἀρχή οἱ σχέσεις τῶν Ὀστρογότθων μέ τό Βυζάντιο ἦταν φιλικές. Στά χρόνια τοῦ Λέοντα Α' ὅμως ἄρχισαν νά κάνουν ἐπιδρομές στή Βαλκανική. Οἱ Βυζαντινοί προσπάθησαν νά τοὺς σταματήσουν καί παραχώρησαν πολλοὺς τιμητικούς τίτλους στόν ἀρχηγό τους *Θεοδέρικο*, χωρίς ὅμως ἀποτέλεσμα.

Τέλος, ὁ Ζήνων κατόρθωσε νά στρέψει τοὺς Ὀστρογότθους πρὸς τήν Ἰταλία. Τό 488 ἀνάθεσε ἐπίσημα στό Θεοδέρικο νά χτυπήσει τόν Ὁδοάκρο, πού εἶχε γίνει τελείως ἀνεξάρτητος. Ὁ Θεοδέρικος δέχτηκε τήν ἀποστολή πού τήν ἀνάλαβε σάν διοικητής ρωμαϊκοῦ στρατοῦ ἀλλά καί σάν βασιλιάς τῶν Γερμανῶν. Ἐτσι ἡ Βαλκανική ἀπαλλάχτηκε ἀπό τοὺς Ὀστρογότθους, ὅπως παλιότερα ἀπό τοὺς Βησιγότθους.

Ὁ ἀγώνας ἀνάμεσα στό Θεοδέρικο καί τόν Ὁδοάκρο κράτησε 4 ὁλόκληρα χρόνια καί ἦταν πολύ σκληρός. Τέλος ὁ Ὁδοάκρος ἐξοντώθηκε μέ δόλο καί οἱ Γερμανοί τῆς Ἰταλίας ἀναγνώρισαν γιά ἡγήτη τους τό Θεοδέ-

1. Τό ὄνομα αὐτό, ὑποκοριστικό τοῦ Αὐγουστος, τοῦ τό εἶχαν δώσει χλευαστικά.

Μαυσαλείο του Θεωδέριχου έξω από τή τείχη. Ραβέννα. Είναι χτισμένο σάν αρχαίο «ήρδσο», μέ έναν δροφο, γιά τελετουργικούς σκοπούς, επάνω από τό νεκρικό θάλαμο όπου θρισκόταν ή σαρκοφάγος, πού δέν υπάρχει σήμερα. Δεκαγωνικό στό κάτω πάτωμα, σκεπάζεται από έναν τεράστιο κυκλικό μονόλιθο διακοσμημένο μέ λαβές καί μέ ωραία γεωμετρική ταινία.

ριχο. Ὁ τελευταῖος ἱδρυσε τό δστρογοτθικό βασίλειο τῆς Ἰταλίας μέ πρωτεύουσα τή Ραβέννα καί ἔδειξε μεγάλες ἡγετικές ικανότητες. Ὁργάνωσε τό κράτος του, ἐπέβαλε τήν τάξη καί ἡ Ἰταλία ἠρέμησε καί ἄρχισε νά συνέρχεται.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

– Τι ονομάζουμε «μεγάλη μετανάστευση των λαών»;

α. ΟΙ ΒΗΣΙΓΟΤΘΟΙ. ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΑΠΑΛΛΑΓΗ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΙΝΔΥΝΟ ΤΟΥ ΕΚΓΕΡΜΑΝΙΣΜΟΥ

– Ποιά ήταν η πολιτική του αυτοκράτορα Θεοδοσίου απέναντι στους Γότθους; Πώς τήν κρίνετε;

– Πώς αντιδρούσε ο λαός του Βυζαντίου στην πολιτική αυτή του Θεοδοσίου; (Νά αναφέρετε παράδειγμα).

– Πώς εξουδετερώθηκε η απειλή του εκγερμανισμού στο ανατολικό κράτος το 400 μ.Χ.; Ποιές άλλες συνέπειες είχε το γεγονός αυτό;

β. Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΣΤΗ ΔΥΣΗ. ΟΙ ΕΠΙΔΡΟΜΕΣ ΤΩΝ ΟΥΝΩΝ

– Ποιά γερμανικά κράτη ιδρύθηκαν στις παλιές επαρχίες του δυτικού ρωμαϊκού κράτους ως τα μέσα του 5ου αιώνα;

– Ποιά ήταν η οργάνωση των Ούνων;

– Ποιά μέτρα πήρε ο Άνθέμιος για να αντιμετωπίσει τις επιδρομές των Ούνων;

– Τι γνωρίζετε για την ούνικη επιδρομή του 447 μ.Χ. στο Βυζάντιο;

– Ποιές ήταν οι συνέπειες των ούνικων επιδρομών για τη Δύση και την Ανατολή;

γ. Η ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΑΠΑΛΛΑΓΗ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΙΝΔΥΝΟ ΤΟΥ ΕΚΓΕΡΜΑΝΙΣΜΟΥ. Η ΚΑΤΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

– Πώς αντιμετωπίστηκε και με ποιά αφορμή εξοντώθηκε ο Άσπαρ;

– Γιατί το δυτικό ρωμαϊκό κράτος δεν μπόρεσε να απαλλαγεί από τον κίνδυνο του εκγερμανισμού;

– Τι ακριβώς έγινε στο δυτικό ρωμαϊκό κράτος το 476 μ.Χ.

1. Η ΜΑΧΗ ΣΤΗΝ ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΗ (378 μ.Χ).

... Οί θάρβαροι πού χόθηκαν μπροστά σέ τεράστιες μάξες, ἄρχισαν νά συντρίβουν ἄλογα καί ἄντρες καί καθώς τὰ τμήματα ἦταν πολύ κοντά τό ἕνα στό ἄλλο, δέν ἦταν δυνατό νά βρεθεῖ πουθενά χώρος γιά ὑποχώρηση. Ὁ συνωστισμός, πού ὅσο πήγαινε μεγάλωνε, δέν ἄφηνε καμιά δυνατότητα διαφυγῆς καί οἱ στρατιῶτες μας, δείχνοντας μεγάλη περιφρόνηση στό θάνατο, ἀπαντοῦσαν στή σφαγή μέ σφαγή. Καί ἀπό τίς δύο παρατάξεις τὰ χτυπήματα τῶν τσεκουριῶν ἔσχιζαν περικεφαλαίες καί θώρακες...

Τώρα ὁ ἥλιος εἶχε ἀνεβεῖ ψηλά καί κατάκαιγε τοὺς Ρωμαίους, πού ἦταν τελείως ἐξαντλημένοι ἀπό τήν πείνα, ἐξουθενωμένοι ἀπό τή δίψα καί, πάνω σ' ὅλα, τοὺς βασάνιζε καί τὸ θαρὺ φορτίο τῆς πανοπλίας τους. Τέλος, κάτω ἀπὸ τήν πίεση τῆς ἐπίθεσης τῶν βαρβάρων, ἡ παρατάξή μας διασπάστηκε καί ὅλοι ἄρχισαν νά φεύγουν, ὅπως μπορούσε ὁ καθένας, γιὰτὶ αὐτὸ ἦταν ἡ μόνη σωτηρία...

Ὅταν ἄρχισε νά πέφτει τό σκοτάδι, ὁ αὐτοκράτορας Βάλης, πολεμώντας ἀνάμεσα στοὺς ἀπλούς στρατιῶτες, ὅπως ὑποθέτουν (γιατὶ κανεῖς δέν ἰσχυρίστηκε ὅτι τὸν εἶχε δεῖ ὅτι ἦταν μαζί του), ἔπεσε τραυματισμένος θανάσιμα ἀπὸ ἕνα βέλος κι ἀμέσως ἄφησε τήν τελευταία του πνοή. Καί μετὰ ἀπ' αὐτὸ δέ βρέθηκε ποτέ πουθενά.

Ἀμμιανὸς Μαρκελλίνος, Ἱστορία, XXXI, 13, μετάφραση ἀποσπασμάτων (3, 7, 12).

2. ΕΝΑΣ ΕΠΑΙΝΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΥΣ ΓΟΤΘΟΥΣ

Ποιὸ λοιπὸν ἦταν καλότερο, νά γεμίσουμε τὴ Θράκη μέ νεκρούς ἢ μέ γεωργούς; Νά τὴν παρουσιάσουμε γεμάτη μέ τάφους ἢ μέ ἀνθρώπους; Νά εἶναι ἡ γῆ τῆς ἄγρια ἢ καλλιεργημένη; Καί νά μετράει κανεῖς τοὺς σκοτωμένους ἢ τοὺς καλλιεργητές; Μαθαίνω ἀπὸ ἀνθρώπους πού ἔρχονται ἀπὸ κεῖ ὅτι (οἱ Γότθοι) χρησιμοποιοῦν τώρα τό σίδερο ἀπὸ τὰ σπαθιά καί τοὺς θώρακες γιά νά κάνουν δικέλλες καί ὀρεπάνια. Καί ἐγκαταλείποντας τὰ πολεμικὰ ἔργα, ἀφοσιώνονται τώρα στήν καλλιέργεια τῶν δημητριακῶν καί τῶν ἀμπελιῶν.

Θεμίστιος, λόγος χαριστήριος, 211, μετάφραση.

3. ΜΙΑ ΕΚΚΛΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΘΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΚΑΙ ΜΙΑ ΠΡΟΕΙΔΟΠΟΙΗΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΓΟΤΘΙΚΟ ΚΙΝΔΥΝΟ

Πρέπει, ἀντὶ νά δεχόμαστε νά ἔχουν τὰ ὅπλα οἱ Σκύθες¹, νά ἀναζητήσουμε

1. Οἱ φυλές τῶν Γότθων γενικά.

στρατιῶτες ἀπὸ τὴν προσφιλὴ τάξῃ τῶν γεωργῶν, ποῦ θὰ πολεμήσουν γιὰ νὰ ὑπερασπιστοῦν τὴ γῆ τους. Αὐτοὺς νὰ τοὺς ἐντάξουμε στὸ στρατὸ γιὰ ἄρκετὸ χρόνο. Καὶ στὸ μεταξύ νὰ ξεσηκώσουμε τοὺς φιλόσοφους, ποῦ εἶναι σκυμμένοι στὶς μελέτες τους, καὶ τοὺς βιοτέχνες, ποῦ δὲ σηκώνουν κεφάλι ἀπὸ τὴν καθημερινὴ δουλειά, καὶ τὸ κωθρό λαό, ποῦ, ἐπειδὴ δὲν ἔχει τί νὰ κάνει, ξημεροβραδυάζεται στὰ θέατρα. "Ὅλους αὐτοὺς νὰ τοὺς πείσουμε, πρὶν νὰ φτάσουν ἀπὸ τὸ γέλιο στὸ κλάμα, νὰ φροντίσουν νὰ περάσει ἡ στρατιωτικὴ δύναμις στὰ χέρια τῶν Ρωμαίων, χωρὶς σ' αὐτὸ νὰ τοὺς ἐμποδίσει κανένας διαταγμός, εἴτε εἶναι ἄνθρωποι ἀσήμαντοι εἴτε εἶναι σπουδαῖοι.

Γιατὶ στὶς πολιτείες συμβαίνει ὅ,τι ἀκριβῶς καὶ στὰ σπίτια: οἱ ἄντρες ἀναλαμβάνουν τὴν ὑπεράσπισή τους καὶ οἱ γυναῖκες ἀσχολοῦνται μὲ τίς ἐσωτερικὲς δουλειές. Πῶς λοιπὸν εἶναι δυνατό νὰ ἀνεχθεῖτε¹ τὸ ρόλο τοῦ ἄντρα νὰ τὸν ἔχουν οἱ ξένοι; Πῶς δὲν εἶναι μεγάλη ντροπὴ ν' ἀφήντε τὴν πιὸ μεγάλη ἀνδρική ἀρετὴ, τὴ φιλοτιμία στὸν πόλεμό, σὲ ἄλλους; Ἀλλὰ ἐγὼ τουλάχιστον, ἂν οἱ ξένοι μισθοφόροι κέρδιζαν πολλὲς νίκες γιὰ δικό μου ὄφελος, θὰ ντρεπόμουν γι' αὐτό.

Καὶ σκέπτομαι κατὶ ποῦ, γιὰ ὅσους ἔχουν μυαλό, θρίσκεται πολὺ κοντά. "Ἄν οἱ ἄντρες καὶ οἱ γυναῖκες ποῦ ἀναφέραμε σάν παράδειγμα δὲν ἀνήκουν στὸ ἴδιο ἔθνος, οὔτε σὲ ἔθνη συγγενικά, τότε θὰ εἶναι ἄρκετὴ μιὰ μικρὴ πρόφασις, γιὰ νὰ θελήσουν αὐτοὶ ποῦ ἔχουν στὰ χέρια τους τὰ ὅπλα, νὰ ἐπιβάλουν τὴν κυριαρχία τους πάνω στοὺς πολίτες. Καὶ τότε θὰ χρειαστεῖ ν' ἀγωνιστοῦν ἄνθρωποι ἀπὸλεμοι (οἱ πολίτες) ἐναντίον ἐκείνων ποῦ εἶναι ἐξασκημένοι στὸν πόλεμο (ξένοι μισθοφόροι).

Πρὶν λοιπὸν ἡ κατάστασις φτάσει ὥς ἐκεῖ ποῦ βαδίζει, πρέπει ἐμεῖς νὰ ἀποκτήσουμε πάλι τὰ βυηλὰ ρωμαϊκὰ φρονήματα καὶ νὰ συνηθίσουμε νὰ κερδίζουμε τίς νίκες οἱ ἴδιοι. Κι ὅσο γιὰ τοὺς βαρβάρους, νὰ μὴν τοὺς δεχόμαστε ἀνάμεσά μας καὶ νὰ τοὺς ἀπομακρύνουμε ἀπὸ παντοῦ.

Συνέσιος, Λόγος περὶ Βασιλείας, Ρ. Γ., τ. 66, σελ. 1092 - 1093, ἐλεύθερη ἀπόδοση.

4. Ο ΚΙΝΔΥΝΟΣ ΤΟΥ ΓΑΪΝΑ

Ὁ Γαῖνᾶς δὲν ξεχνοῦσε τοὺς σκοποὺς του, ἀλλὰ σχεδίαζε νὰ κάνει ἐμπρησμούς καὶ λαφυραγωγία στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ, ἂν μπορούσε, καὶ σ' ὅλο τὸ ρωμαϊκὸ (βυζαντινὸ) κράτος. Ἀλλῶστε ἡ Κωνσταντινούπολις εἶχε γεμίσει ἀπὸ δεκάδες χιλιάδες βαρβάρους, ἐνῶ οἱ πολίτες τῆς περνοῦσαν στὴν κατάσταση τοῦ αἰχμάλωτου. Τόσο μεγάλος ἦταν ὁ κίνδυνος ποῦ ἀπειλοῦσε τὴν πόλιν, ὥστε τὸν μήνιον καὶ ἡ ἐμφάνισις ἑνὸς τεράστιου κομήτη, ποῦ ἔφτανε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ὥς τὴ γῆ, καὶ ποῦ ὅμοιός του δὲν εἶχε ἐμφανιστεῖ ποτὲ ὥς τότε.

Σωκράτης, Ἑκκλησιαστικὴ ἱστορία, VI,

Ρ. Γ., τ. 67, σελ. 677, μετάφρασις

1. Ἀπευθύνεται στὸν αὐτοκράτορα Ἀρκάδιο (395-408).

5. ΕΠΕΙΣΟΔΙΑ ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ ΚΑΙ ΕΞΟΝΤΩΣΗ ΤΩΝ ΓΟΤΘΩΝ ΤΟΥ ΓΑΪΝΑ

Καί πρῶτα πρῶτα ὁ Γαῖνᾶς ἀποπειράθηκε νά λεηλατήσῃ τὰ μαγαζιά ποῦ πουλοῦσαν ἀσημικά, γιατί ἔλπιζε ὅτι ἀπ' αὐτά θά μάξενε πολλὰ χρήματα. Ἐπειδὴ ὁμως κυκλοφόρησε ἡ φήμη ὅτι σκέπτεται νά κάνει κάτι τέτοιο, οἱ ἔμποροι ἔκρυσαν ὅ,τι ἔχαν στίς θιτρίνες τους καί δέν ἀπλῶναν πιά τὰ ἀσημένια ἀντικείμενα πάνω στά τραπέζια, γιά νά τὰ βλέπει ὁ κόσμος.

Τότε ὁ Γαῖνᾶς ἔστειλε τή νύχτα πολλούς θαρβάρους μέ ἐντολή νά κάψουν τὰ ἀνάκτορα. Ἐκεῖνοι ὁμως γύρισαν ἀπρακτοί καί καταφοβισμένοι, γιατί, ὅταν ἔφτασαν κοντά, τοὺς φάνηκε πῶς εἶδαν πλῆθος ἀπό μεγαλόσωμους στρατιῶτες. Κι ἐπειδὴ νόμισαν πῶς ἦταν κάποια καινούργια στρατιά, τὸ εἶπαν στό Γαῖνᾶ. Ἐκεῖνος ὁμως, ἐπειδὴ ἤξερε ὅτι στήν πόλη βρίσκονταν οἱ συνηθισμένοι στρατιῶτες, δέν ἔδωσε πίστη σ' αὐτά ποῦ τοῦ ἔλεγαν. Ὅταν ὁμως τήν ἐπόμενη νύχτα ἔστειλε ἄλλους κι αὐτοὶ γύρισαν καί τοῦ εἶπαν τὰ ἴδια μέ τοὺς προηγούμενους, ἤρθε ὁ ἴδιος καί εἶδε μέ τὰ μάτια του τὸ παράδοξο θέαμα.

Κι ἐπειδὴ σκέφτηκε ὅτι ἔχαν συγκεντρωθεῖ στρατιῶτες ἀπὸ ἄλλες πόλεις εἰδικά γιά νά ἀντιμετωπίσουν αὐτόν, καί φρουροῦσαν τήν πόλη καί τὰ ἀνάκτορα τή νύχτα, ἐνὸς τὴν ἡμέρα κρύβονταν, προσηυχήθηκε πῶς εἶχε ἀρρωστήσει ἀπὸ δαιμόνιο καί μέ τὴν πρόφασιν ὅτι ἤθελε νά προσευχηθεῖ πῆγε μέ τοὺς στρατιῶτες τοῦ στήν ἐκκλησία τοῦ Ἰωάννη Βαπτιστῆ, ποῦ εἶχε χτίσει ὁ πατέρας τοῦ αὐτοκράτορα (Ἀρκάδιου) στό Ἑβδομο¹. Ἀπὸ τοὺς θαρβάρους ἄλλοι ἔμειναν μέσα στήν πόλη καί ἄλλοι ἔβγαιναν ἔξω μαζί μέ τὸ Γαῖνᾶ καί κουβαλοῦσαν κρυφά, μέσα σὲ γυναικεῖς ἄμαξες, ὅπλα καί πιθάρια γεμάτα βέλη. Ἐπειδὴ ὁμως οἱ φύλακες τῶν πυλῶν τοὺς ἀντιλήφθηκαν καί προσπάθησαν νὰ τοὺς ἐμποδίσουν νὰ βγάλουν τὰ ὅπλα, οἱ Γότθοι τοὺς σκότωσαν. Ἀπ' αὐτὸ τὸ γεγονὸς ἡ πόλη γέμισε ἀναστάτωση καί ταραχή, γιατί ὅλοι νόμισαν ὅτι θά κυριευθεῖ ἁμέσως.

Στίς δύσκολες αὐτές στιγμές πάρθηκαν σωστές ἀποφάσεις. Ὁ αὐτοκράτορας δηλαδὴ, χωρὶς νά καθυστερήσει καθόλου, ἀνακήρυξε τὸ Γαῖνᾶ ἐχθρό καί ἔδωσε διαταγὴ νά ἐξοντωθοῦν ὅσοι Γότθοι ἔχαν μείνει μέσα στήν πόλη. Οἱ στρατιῶτες λοιπὸν ἐπιτέθηκαν καί σκότωσαν τοὺς περισσότερους ἀπ' αὐτούς, καί τὴν ἐκκλησία, ποῦ ὀνομαζόταν τῶν Γότθων, τὴν ἔβαλαν φωτιά. Γιατί ἐκεῖ ἔχαν συγκεντρωθεῖ ὅσοι Γότθοι δέν μπόρεσαν νά φύγουν, ἐπειδὴ ἔχαν κλείσει οἱ πύλες τοῦ τείχους.

Σωζομενός, Ἐκκλησι. ἱστορία, VIII, Δ' (Ρ. Γ., τ. 67, σελ. 1524-1525) μετὰ φρασιν.

6. ΟΙ ΟΥΝΟΙ

Ὁ λαὸς τῶν Οὐνῶν, λίγο γνωστός ἀπὸ παλιότερες γραπτές μαρτυρίες, ξεπέρασε κάθε ὄριο ἀγριότητος. Μόλις τὰ παιδιά γεννηθοῦν, τὰ χαράζουν βαθιά μέ μαχαίρι στά μάγουλα, ὥστε, ὅταν ἔρθουν στήν κατάλληλη ἡλικία, οἱ χαρακτεῖς νά μὴν ἀφήνουν νὰ φουτρώσουν γένια. Ἐτσι γερνᾶνε χωρὶς νά βγάλουν γένια καί εἶναι ἄχαροι, σάν ἐνδοῦχοι.

Τὰ μέλη τοῦ σώματός τους εἶναι πολὺ γερά καί σφιχτά καί ἔχουν χοντρὸ σβέρκο. Εἶναι ἄσχημοι σάν τέρατα καί τόσο πολὺ κυρτωμένοι, ὥστε μοιάζουν

1. Συνοικία στό ΒΔ ἄκρο τῆς Κωνσταντινούπολης

μέ δίποδα θηρία ή μέ χοντροπελεκημένα κούτσουρα, από κείνα πού χρησιμοποιούνται γιά παραπέτα στίς γέφυρες.

Ἐνῶ ἔχουν ἀνθρώπινη μορφή, ἔστω καί ἀποκρουστική, ζοῦνε πολύ σκληρή ζωή. Δέ χρησιμοποιοῦν τή φωτιά οὔτε τρῶνε μαγειρεμένο φαγητό, ἀλλά τρέφονται μέ ρίζες ἄγριων φυτῶν καί μέ τή μισοσαπισμένη σάρκα ἀπό κάθε εἶδος ζῶου, πού τή στερεώνουν ἀνάμεσα στά σκέλη τους καί στή ράχη τοῦ ἀλόγου καί ἔτσι τή ζεσταίνουν κάπως. Δέν κατασκευάζουν κανενός εἶδους σπίτια, ἀλλά τά ἀποφεύγουν σάν νά εἶναι τάφοι...

Τά παπούτσια τους εἶναι κατασκευασμένα πολύ ἄτεχνα καί ἐμποδίζουν τό ἐλεύθερο βάδισμα. Γι' αὐτό τό λόγο ἐλάχιστα μποροῦν νά πολεμήσουν πεζοί, ἀλλά εἶναι σχεδόν κολλημένοι πάνω στά ἄλογά τους, πού εἶναι σκληρά καί ἄσχημα, καί καθισμένοι πολλές φορές μέ γυναικεῖο τρόπο (πλάγια) ἐπάνω τους κάνουν τίς συνηθισμένες τους δουλειές. Ἀπό τό ἄλογό του ὁ καθένας τους νύχτα καί μέρα ἀγοράζει καί πουλάει, τρώει καί πίνει καί, γέρνοντας στό στενό τράχηλό του βυθίζεται σέ βαθύ ὕπνο...

Ἀμμιανός Μαρκελλίνος, Ἱστορία, XXXI, 2, 1-6, μετάφραση ἀποσπασμάτων

7. ΑΝΘΕΜΙΟΣ, ΕΝΑΣ ΑΞΙΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ

"Όταν πέθανε ὁ βασιλιάς Ἀρκάδιος, ἔγινε αὐτοκράτορας τῆς Ἀνατολῆς ὁ γιός του Θεοδόσιος ὁ νέος, πού ἦταν 8 χρονῶν. Ὅλη τή διοίκηση ὁμως τήν εἶχε στά χέρια του ὁ ἑπαρχος Ἀνθέμιος. Αὐτός ἔχτισε καί τά μεγάλα τείχη γύρω ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη.

Τόν Ἀνθέμιο τόν θεωροῦσαν σάν ἕναν ἀπό τούς πῖο ἱκανούς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του, ὅπως καί ἦταν. Τίποτε δέν ἔκανε χωρίς νά τό μελετήσει πρῶτα καλά. Τά σχέδιά του τά ἀνακοίνωσε καί τά συζητοῦσε πρῶτα μέ πολλούς γνωστούς του καί μάλιστα μέ τό σοφιστή Τρωίλο, πού ἦταν ὁμοιος μέ τόν Ἀνθέμιο στή σοφία καί στήν πολιτική ἱκανότητα. Γι' αὐτό, σχεδόν πάντα, ὁ Ἀνθέμιος ἀκολουθοῦσε τίς γνώμες τοῦ Τρωίλου.

Σωκράτης, Ἐκκλησ. Ἱστορία, VII, Α' (Ρ. Γ., τ. 67, σελ. 740), μετάφραση.

8. Η ΕΞΟΝΤΩΣΗ ΤΟΥ ΑΣΠΑΡ

Ἐπειδή ὁ Ἀσπαρ εἶχε γίνει ὑποπτος καί εἶχε ἀποκτήσει μεγάλη δύναμη, ἐξοντώθηκε ἀπό τόν αὐτοκράτορα μέ δόλο, ὁ ἴδιος καί τά παιδιά του Ἀρδαβούριος καί Πατρίκιος. Τόν τελευταῖο τόν εἶχε κάνει προηγούμενως ὁ αὐτοκράτορας καίσαρα, γιά νά καλοπιάσει τόν Ἀσπαρ.

Τόν ἴδιο χρόνο πού σκοτώθηκαν ὁ Ἀσπαρ καί τά παιδιά του ἀπό τό Λέοντα, ὁ Ὅστρυς, ὑπάσπιστής τοῦ Ἀσπαρ, καί ὁ Θεοδῆριχος, ἀδερφός τῆς γυναίκας τοῦ Ἀσπαρ, κινήθηκαν μέ στρατιωτική δύναμη ἐναντίον τῆς Κωνσταντινούπολης, γιά νά ἐκδικηθοῦν τούς δολοφονημένους. Κι ἂν δέν προλάβαιναν ὁ Βασιλίσκος¹, πού γύριζε ἀπό τή Σικελία, καί ὁ Ζήνων², πού ἦταν στή Χαλκηδόνα περιμένοντας τήν ἐξόντωση τοῦ Ἀσπαρ, νά βοηθήσουν τήν πόλη καί νά διασκορπίσουν τούς ἐπαναστάτες, θά γινόταν μεγάλη ἀναταραχή.

Θεοφάνης, Χρονογραφία, μετάφραση

1. Ἀδερφός τῆς γυναίκας τοῦ Λέοντα Α'.

2. Ὁ μετέπειτα αὐτοκράτορας Ζήνων Α' (474-491).

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ (6ος αι.)

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Τόν 6ο αιώνα στην ιστορία του Βυζαντίου δεσπόζει η μορφή ενός αυτοκράτορα του 'Ιουστινιανού.

Ο 'Ιουστινιανός άρχισε νά παίρνει ενεργό μέρος στή διοίκηση τής αυτοκρατορίας από τό 518, όταν δηλαδή έγινε αυτοκράτορας ό θείος του 'Ιουστίνος. Μετά τό θάνατο του τελευταίου, ό 'Ιουστινιανός ανέβηκε στό θρόνο καί κυβέρνησε τήν αυτοκρατορία από τό 527 ως τό 565.

Σπάνια ενεργητικότητα καί άντοχή χαρακτήριζαν τόν 'Ιουστινιανό. Έτσι άξιοποίησε μέ τόν καλύτερο τρόπο τίς ικανότητες πού είχε σάν πολιτικός καί, γενικά, σάν ήγέτης. Είχε πάρει σπουδαία μόρφωση καί ήταν θαυμαστής του άρχαιου ρωμαϊκού μεγαλείου. Αυτό τροφοδοτούσε τίς φιλοδοξίες του καί τόν οδηγούσε σέ μεγάλους όραματισμούς. Στην επιβολή των απόψεών του ήταν άταρχικός καί πίστευε στήν άνωτερότητα τής άπόλυτης - συγκεντρωτικής μοναρχίας. (Κείμε. 1).

Μιά από τίς ικανότητές του ήταν νά διαλέγει τούς κατάλληλους συνεργάτες γιά κάθε τομέα. Οί σπουδαιότεροι άπ' αυτούς ήταν οί πολιτικοί του σύμβουλοι Τριθωνιανός καί 'Ιωάννης Καππαδόκης καί οί στρατηγοί Βελισάριος καί Ναρσής. Πολύτιμος συμπαραστάτης στάθηκε καί η γυναίκα του Θεοδώρα.

Ο 'Ιουστινιανός φιλοδόξησε νά άποκαταστήσει τή ρωμαϊκή αυτοκρατορία στήν παλιά της έκταση. Αυτός ήταν ό κύριος στόχος τής έξωτερικής του πολιτικής καί στό σκοπό αυτό άφιέρωσε τό μεγαλύτερο μέρος τής δραστηριότητάς του. Παράλληλα όμως έκανε καί μιά άξιόλογη προσπάθεια γιά νά βελτιώσει τήν έσωτερική όργάνωση του κράτους.

α. Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ «ΝΙΚΑ» (532)

Πρίν ἀρχίσει τήν πραγματοποίηση τῶν μεγάλων του σχεδίων, ὁ Ἰουστινιανὸς βρέθηκε στήν ἀνάγκη νά ἀντιμετωπίσει μιὰ σοβαρὰ ἐξέγερση τοῦ λαοῦ τῆς πρωτεύουσας, μέ ἐπικεφαλῆς τοὺς Δήμους, πού λίγο ἔλειψε νά τοῦ κοστίσει τὸ θρόνο. Τὴν ἐξέγερση αὐτὴ πού ὀνομάστηκε «Στάση τοῦ νίκᾶ» ἀπὸ τὸ σύνθημα «νίκᾶ» τῶν στασιαστῶν, θά ἐξετάσουμε ἀμέσως.

Οἱ Δήμοι. Οἱ Δήμοι ἦταν δημοτικές ὁργανώσεις τοῦ λαοῦ τῆς πρωτεύουσας καὶ ὁ καθένας τους εἶχε πολιτικό καὶ στρατιωτικό τμήμα. Παράλληλα ἦταν καὶ ἵπποδρομιακὲς φατρίες καὶ μάλιστα ἐπαιρναν τὸ ὄνομά τους ἀπὸ τὸ χρῶμα τῆς στολῆς τοῦ ἡνίοχου πού ὑποστήριζαν. Ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινούπολης, πού εἶχε ιδιαίτερη προτίμηση στὶς ἀρματοδρομίες, ἦταν ἐνταγμένος, στὸ σύνολό του σχεδόν, στοὺς Δήμους.

Στὰ χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ μεγάλοι Δήμοι ἦταν δύο· οἱ Βένετοι (γαλάζιοι) καὶ οἱ Πράσινοι. Μέσα στὰ καθήκοντά τους, ἐκτός ἀπὸ τὴ φροντίδα γιὰ τὴν ὁργάνωση καὶ τὴ διεξαγωγή τῶν ἀρματοδρομιῶν, ἦταν νά βοηθοῦν στήν κατασκευή δημόσιων ἔργων καὶ νά παίρνουν μέρος στήν ἀντιμετώπιση ἐχθρῶν, ἂν παρουσιαζόταν ἀνάγκη¹.

Μέ τὴν παρουσία τῶν Δήμων, δηλαδή τῶν ὁργανωμένων ομάδων τοῦ λαοῦ, ὁ ἱππόδρομος τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπόκτησε μιὰ ιδιαίτερη πολιτικὴ σημασία. Ἐκεῖ ὁ λαὸς ἀποδεχόταν μέ ἐπιδοκιμασίες τὴν ἐκλογή τοῦ νέου αὐτοκράτορα, πού παρουσιαζόταν στὸ αὐτοκρατορικό θεωρεῖο, διατύπωνε μέ τοὺς ἐκπρόσωπους τῶν Δήμων τὰ παράπονά του καὶ πολλές φορές ἀποδοκίμαζε κακοὺς αὐτοκράτορες ἢ ἀσκοῦσε κριτικὴ γιὰ τὴ θρησκευτικὴ τους πολιτική. Ὅπως γράφει ἓνας σύγχρονος ἱστορικός, «οἱ Δήμοι εἶχαν γίνει συστατικὸ στοιχεῖο τῆς πολιτείας».

Οἱ αὐτοκράτορες ὑπολόγιζαν τὴ δύναμη τῶν Δήμων καὶ συνήθως φρόντιζαν νά ἔχουν μέ τὸ μέρος τους τὸν ἓνα ἀπὸ τοὺς δύο. Ὁ Ἰουστινιανὸς ὑποστήριζε περισσότερο τοὺς Βένετους, πού ἦταν πιὸ ἀριστοκρατικοὶ καὶ αὐστηρὰ ὀρθόδοξοι, ἐνῶ ἡ Θεοδώρα συμπαθοῦσε τοὺς Πράσινους, πού ἦταν λαϊκότεροι καὶ δὲν ἐχθρευόνταν τὸ μονοφυσитισμό.

Ἡ αἰτία. Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 532 ξέσπασε στήν Κωνσταντινούπολη ἡ στάση τοῦ «νίκᾶ», μιὰ μεγάλη ἐξέγερση. Τὰ αἷτια ἦταν ἡ γενικὴ δυσἀρεσκεία γιὰ τὴν καταπίεση καὶ τὴ βαριὰ φορολογία καθὼς καὶ ἡ διαφθορὰ πολλῶν ἀνώτερων ἀξιωματῶν τοῦ κράτους. Συγκεκριμένα ἡ ὀργὴ τοῦ πλήθους στράφηκε ἐναντίον τοῦ Ἰωάννη Καπαδόκη καὶ τοῦ Τριθωνιανοῦ, πού ἦταν στενοὶ συνεργάτες καὶ σύμβουλοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. (Κεῖμ. 2)

Τὰ αἷτια

Τὴν ἀρχὴ ἔκαναν οἱ Πράσινοι, πού διαμαρτυρήθηκαν ἐντονα κατὰ τοῦ αὐτοκράτορα στὸν ἱππόδρομο. Τὴν ἄλλη μέρα ἐνώθηκαν μαζί τους καὶ οἱ Βένετοι καί, ὅταν ὁ Ἰουστινιανὸς θέλησε νά τοὺς ἀντιμετωπίσει, δυναμικά, ἡ στάση ἀπλώθηκε γρήγορα σ' ὅλη τὴν πόλη. Ἐνα μεγάλο μέρος της

Ἡ στάση

1. Π.χ. ἡ ἐξόντωση τῶν Γόθων τοῦ Γαῖνᾶ (400) καὶ ἡ βοήθεια πού πρόσφεραν στὴν οἰκοδόμηση τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινούπολης (413).

Ὑπατικό δίπτυχο ἀπὸ Ἐλεφαντόδοντο, τοῦ Ἀναστασίου. (517). Παρίσι. Οἱ ἑπῆτοι εἶχαν τὴ συνθήκη, ὅταν ἀναλαμβάναν τὰ καθήκοντά τους, νὰ στέλνουν στοὺς φίλους τους, σὲ ὑψηλὰ πρόσωπα καὶ στὸν αὐτοκράτορα, δίπτυχα ἀπὸ Ἐλεφαντόδοντο, πλούσια διακοσμημένα. Ἐδῶ, ὁ ἑπῆτος, ντυμένος μὲ βαρὺ κεντητὰ ἐνδύματα, διευθύνει τοὺς ἀγῶνες ποὺ προσφέρει στὸ λαὸ μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἀναγόρευσής του. Μὲ τὸ ἀριστερὸ κρατᾷ τὸ σκήπτρο, μὲ τὸ δεξιὸ, τὴ «μάλπα», δηλαδὴ τὸ διπλωμένο ὕψισμα μὲ τὸ ὁποῖο δίνει τὸ σύνθημα τῶν ἀγώνων. Σκηνές ἀπὸ τὸν Ἱππόδρομο εἰκονίζονται στὸ κάτω μέρος τοῦ διπτύχου.

παραδόθηκε στίς φλόγες, οί στασιαστές κυριάρχησαν παντού και τέλος ανακήρυξαν στον ιππόδρομο άλλον αυτοκράτορα¹.

Ο Ίουστινιανός θρέθηκε σέ πολύ δύσκολη θέση και, σ' ένα συμβούλιο πού έγινε στό παλάτι, τή μόνη περιοχή τής πόλης πού δέν είχε πέσει στά χέρια τών επαναστατών, εκδήλωσε τήν επιθυμία νά εγκαταλείψει τήν Κωνσταντινούπολη. Τόν συγκράτησε όμως ή αυτοκράτειρα Θεοδώρα.

Τελικά ή συμμαχία τών Πράσινων και Βένετων διασπάστηκε, γιατί πολλοί ήγέτες τους δωροδοκήθηκαν, και ή κατάσταση άλλαξε. Οί στρατηγοί Βελισάριος και Μοῦνδος κατόρθωσαν νά περικυκλώσουν τούς στασιαστές, πού είχαν συγκεντρωθεί στόν ιππόδρομο, και έκαναν τρομερή σφαγή. Ύπολογίζεται ότι πάνω από 30.000 πολίτες βρήκαν τότε τό θάνατο. Τήν επομένη εκτελέστηκε ό Ύπάτιος και μερικοί συγκλητικοί, πού είχαν πάρει τό μέρος τών στασιαστών. Η εξέγερση είχε κρατήσει έξι μέρες. (Κείμ. 3,4).

Η στάση του «νίκα» απέτυχε, γιατί οί επαναστάτες δέν είχαν καθορισμένους στόχους αλλά μόνο κοινά κίνητρα. Τούς έλειπε ακόμη ή οργάνωση και δέν υπήρχε μεταξύ τους στενός σύνδεσμος, γι' αυτό άλλωστε και διασπάστηκαν.

Μέ τήν καταστολή τής στάσης ή κατάσταση στό έσωτερικό εδραιώθηκε γιά τόν Ίουστινιανό, πού μόρεσε ν' ασχοληθεί μέ τίς φιλοδοξίες του στή Δύση. Η Δύναμη τών Δήμων μειώθηκε προσωρινά, ενώ ένισχύθηκε ή απόλυτη μοναρχία.

Οί συνέπειες

6. Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Ι. Οί πόλεμοι στή Δύση

Μετά τήν καταστολή τής στάσης του «νίκα» και αφού έκλεισε ειρήνη μέ τούς Πέρσες τό 532, ό Ίουστινιανός άρχισε τήν εφαρμογή του σχεδίου του γιά τήν αποκατάσταση τής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. (Κείμ. 5)

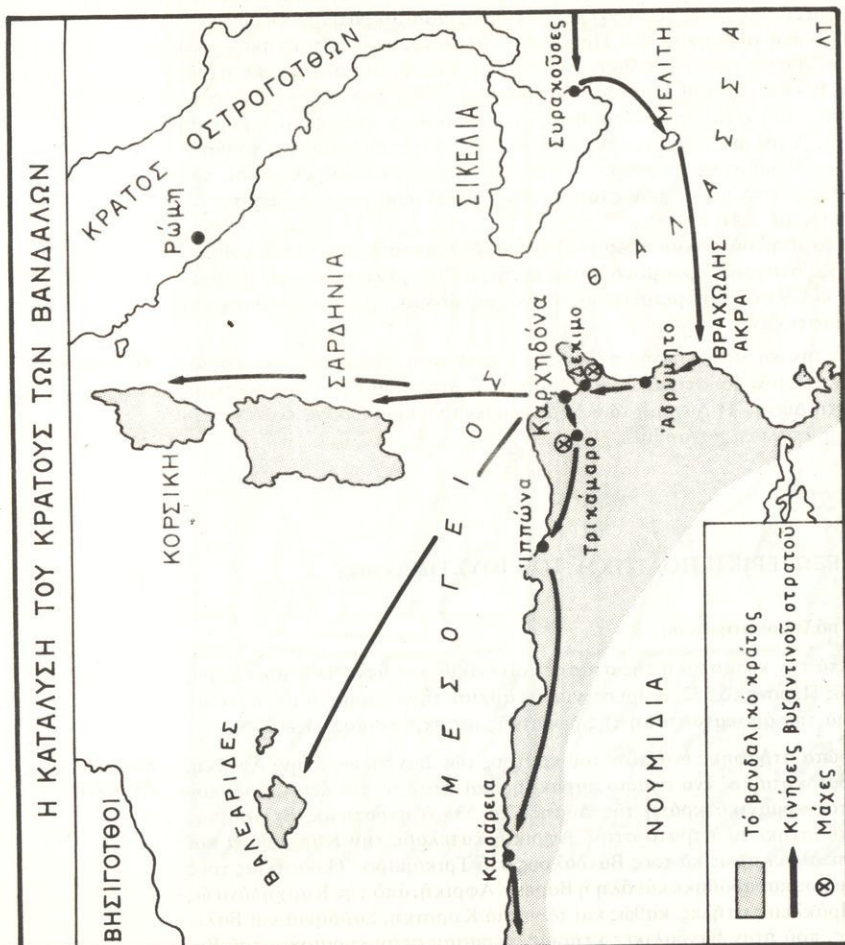
Πρώτα στράφηκε εναντίον του κράτους τών Βανδάλων στήν Άφρική, πού θρискόταν σ' ένα στάδιο παρακμής και ήταν τό πιό «ετοιμόρροπο» από τά γερμανικά κράτη τής Δύσης. Τό 533 ό στρατηγός Βελισάριος απόβιθάστηκε μέ στρατό στήν Άφρική, κατέλαβε τήν Καρχηδόνα και νίκησε ολοκληρωτικά τούς Βάνδαλους στό Τρικάμαρο. Ο βασιλιάς τους Γελίμερος παραδόθηκε και όλη ή Βόρεια Άφρική, από τήν Καρχηδόνα ως τίς Ηράκλειες στήλες, καθώς και τά νησιά Κορσική, Σαρδηνία και Βαlearίδες, πού ήταν θανδαλικές κτήσεις, πέρασαν στήν κυριαρχία του Βυζαντίου. (Κείμ. 6), (ΧΑΡ. 12).

*Κατά τών
Βανδάλων*

Η εύκολη ύποταγή τών Βανδάλων έδωσε θάρρος στόν Ίουστινιανό γιά

*Κατά τών Ό-
στρογότων*

¹. Τόν Ύπάτιο, άνεψιό του αυτοκράτορα Άναστασίου (491 - 518)

ΧΑΡΤΗΣ 12.

Χρυσό μετάλλιο του 'Ιουστινιανού (334-538). Βρισκόταν άλλοτε στο Παρίσι. 'Οπισθία όψη. 'Ο αυτοκράτορας με στρατιωτική στολή και όδον, έφιππος. Προηγείται Νίκη που κρατά δάφνη και τρόπαια. Βρέθηκε στην Καισάρεια αλλά κόπηκε στην Κωνσταντινούπολη.

τήν επιχείρηση έναντίον των 'Οστρογόθων της 'Ιταλίας. 'Ο πόλεμος όμως αυτός κράτησε 20 χρόνια και εξάντλησε τό Βυζάντιο.

Τό 535 ό Βελισάριος, μέ λίγο σχετικά στρατό, αποβιβάστηκε στη Σικελία κι από κει πέρασε στην 'Ιταλία και κατέλαβε τη Ρώμη. Τό 540, μετά από σκληρές συγκρούσεις, κατόρθωσε νά καταλάβει και την πρωτεύουσα των 'Οστρογόθων Ραβέννα και ό πόλεμος φάνηκε ότι τελείωσε. Οί 'Οστρογόθοι όμως αναδιοργανώθηκαν και μέ νέο βασιλιά, τόν Τοτίλα, ξανάρχισαν τόν άγώνα. 'Ο Βελισάριος, πού είχε σταλεί στό μεταξύ στην 'Ανατολή γιά νά πολεμήσει τούς Πέρσες, ξαναγύρισε, αλλά δέν μπόρεσε νά αντιμετώπισει άποτελεσματικά τούς 'Οστρογόθους, γιατί δέν είχε άρκετό στρατό. (Κείμ. 7)

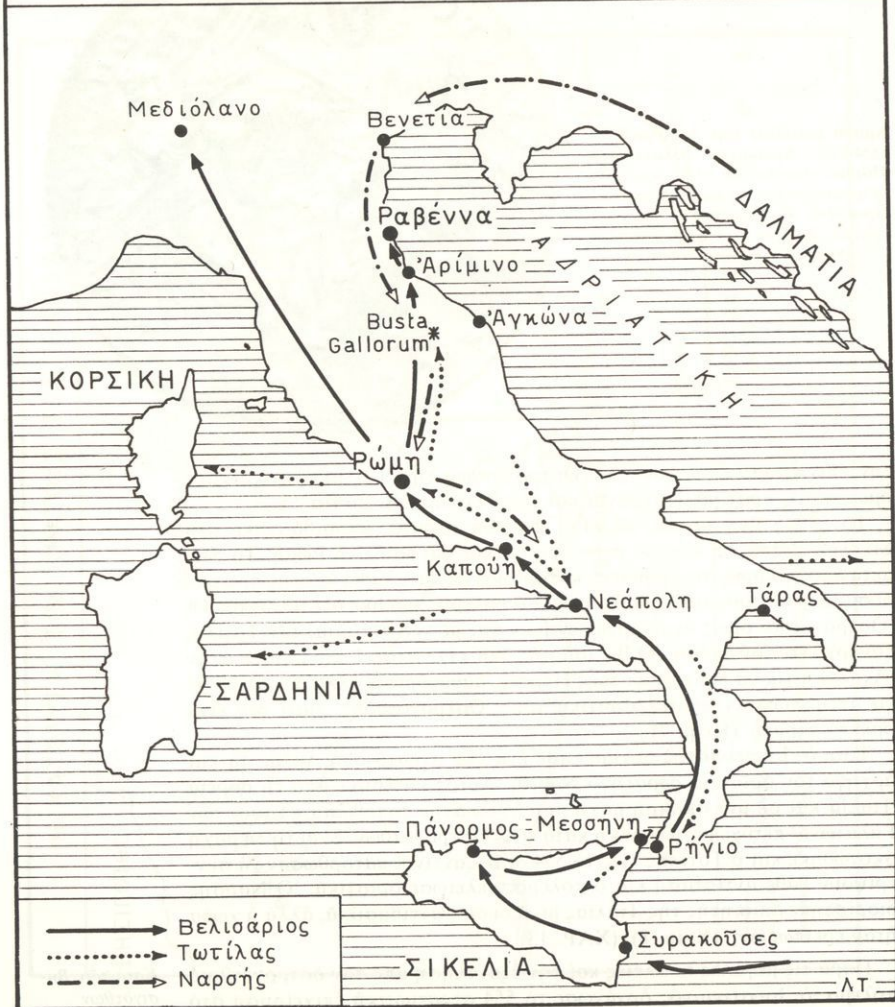
Τότε ό 'Ιουστινιανός συγκρότησε ένα νέο στρατό στη Δαλματία και άρχηγό του όρισε τό στρατηγό Ναρσή. Αυτός κατέβηκε από τη θόρεια 'Ιταλία και σέ μιά σκληρή μάχη πού έγινε στην τοποθεσία «Τάφοι των Γαλατών»¹ πέτυχε μεγάλη νίκη κατά των 'Οστρογόθων. Σ' αυτή τη μάχη σκοτώθηκε και ό Τοτίλας. 'Ως τό 554 οί Βυζαντινοί κατόρθωσαν νά συντρίψουν κάθε αντίσταση και ό πόλεμος τελείωσε όριστικά. 'Ο Ναρσής διορίστηκε διοικητής της 'Ιταλίας μέ έξουσίες αντίβασιλιά, αλλά ή χώρα ήταν έρειπωμένη. (Κείμ. 8), (ΧΑΡ. 13).

Παρά τίς μεγάλες άπώλειες και την εξάντληση από τόν όστρογοτικό πόλεμο, ό 'Ιουστινιανός όργάνωσε τό 554 στρατιωτική επιχείρηση στό βησιγοτικό κράτος της 'Ισπανίας. Τελικά οί Βυζαντινοί κατόρθωσαν νά καταλάβουν τά ΝΑ παράλια της χερσονήσου.

Κατά των Βησιγόθων

1. (Busta Gallorum). Τοποθεσία στην Ουμβρία της 'Ιταλίας, ΒΑ της Ρώμης.

Η ΚΑΤΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΤΩΝ ΟΣΤΡΟΓΟΤΩΝ

ΧΑΡΤΗΣ 13.

II. Οί αγώνες στήν Ἀνατολή καί τά Βαλκάνια

Παράλληλα μέ τούς πολέμους πού ἔκανε στή Δύση, ὁ Ἰουστινιανός ἦταν ὑποχρεωμένος νά πολεμήσει στήν Ἀνατολή καί τή Βαλκανική, γιά ν' ἀντιμετωπίσει ἐχθρικές εἰσβολές.

Στήν Ἀνατολή πολύ σοβαρός ἀντίπαλος ἦταν οἱ Πέρσες, πού θρίσκονταν σέ διαρκή ἀντίθεση μέ τό Βυζάντιο. Κύρια αἰτία ἦταν τό ὅτι καί οἱ δύο προσπαθοῦσαν νά κυριαρχήσουν στήν περιοχή τῆς Λαζικής. Ἕνας πρῶτος πόλεμος ἄρχισε τό 527 καί τελείωσε τό 532 μέ τήν «ἀπέραντη εἰρήνην». Ὁ Ἰουστινιανός ὑποχρεώθηκε νά πληρώσει φόρο στούς Πέρσες ἀλλά κράτησε τήν ἐπιρροή του στή Λαζική.

Τό 540 ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν Χοσρόης ἐκμεταλλεύτηκε τήν ἀπασχόληση τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ στήν Ἰταλία καί ξανάρχισε τόν πόλεμο. Ἰδιαίτερα σκληρές συγκρούσεις ἐγίναν στήν περιοχή τῆς Λαζικής. Οἱ ἐπιχειρήσεις σταμάτησαν μέ προσωρινή ἀνακωχή τό 545 ἀλλά συνεχίστηκαν ἀργότερα, χωρίς κανεῖς ἀπό τούς ἀντιπάλους νά μπορεῖ νά ἐπιτύχει ἀποφασιστική νίκη. Τέλος, τό 562, ὑπογράφηκε εἰρήνη γιά 50 χρόνια.

*Κατά τῶν
Περσῶν*

Καθέδρα ἀπό ἐλεφαντοστό τοῦ ἐπισκόπου Μαξιμιανοῦ (546 - 554) τῆς Ραβέννας.
Ἀρχιεπισκοπικό Μουσεῖο τῆς Ραβέννας. Στό ἐμπρός μέρος τοῦ καθίσματος εἰκονίζεται ὁ Πρόδρομος ἀνάμεσα στούς Εὐαγγελιστές. Ἐπάνω ἀπ' αὐτούς, μονόγραμμα τοῦ Μαξιμιανοῦ. Προέρχεται μᾶλλον ἀπό τήν Ἀλεξάνδρεια.

Τό Βυζάντιο υποχρεώθηκε νά πληρώνει μεγάλο ἐτήσιο φόρο, ἀλλά κράτησε ὀριστικά τή Λαζική. (Κεῖμ. 9)

*Ἐπιδρομές στή
Βαλκανική*

Οἱ ἀπαιτήσεις τῶν πολέμων στή Δύση καί τήν Ἀνατολή υποχρέωσαν τόν Ἰουστινιανό νά ἀποσύρει στρατεύματα ἀπό τή συνοριακή γραμμή τοῦ Δούναβη. Αὐτό ἔδωσε τήν εὐκαιρία στούς Σλάβους, στά ὑπολείμματα τῶν Οὐνων καί σέ διάφορα γερμανικά φύλα νά ἀρχίσουν ἐπιδρομές, πού ἔφτασαν ὥς τήν Κωνσταντινούπολη, ὥς τόν ἰσθμό τῆς Κορίνθου, στή νότια Ἑλλάδα, καί ὥς τίς δαλματικές ἀκτές καί τό Δυράχιο, δυτικά. Οἱ ἐπιδρομές αὐτές εἶχαν χαρακτήρα λεηλασίας καί οἱ εἰσβολεῖς στό τέλος ἀποσύρονταν. Οἱ καταστροφές ὁμως συμπλήρωσαν τήν ἐρήμωση τῆς Βαλκανικῆς, πού εἶχαν ἀρχίσει οἱ Οὐνοί.

γ. Ἡ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Παράλληλα μέ τήν ἐξωτερική του δραστηριότητα ὁ Ἰουστινιανός ἐπιδόθηκε καί στήν ἐσωτερική ἀναδιοργάνωση τοῦ κράτους κι ἔβαλε τή σφραγίδα τῆς προσωπικότητάς του σ' ὅλους τούς τομεῖς. Ἡ βασική γραμμή τῆς ἐσωτερικῆς του πολιτικῆς ἦταν ἡ ὀργάνωση τοῦ κράτους μέ βάση ἐνιαία Ἐκκλησία, νομοθεσία καί διοίκηση, στά πλαίσια τῆς ἀπόλυτης μοναρχίας.

Ἡ θρησκευτική πολιτική. Στό θρησκευτικό τομέα ὁ Ἰουστινιανός θέλησε νά ἐπιβάλλει τίς προσωπικές του ἀπόψεις. Ἀναζήτησε στήν Ἐκκλησία ἓνα φορέα ἐνότητας. Καταπολέμησε γι' αὐτό τούς ἐθνικούς καί τούς αἵρετικούς καί ὑποστήριξε τήν ἀποστολική δραστηριότητα.

Ἐναντίον τῶν εἰδωλολατρῶν πῆρε αὐστηρά μέτρα. Τό 529 ἐκλείσε τή φιλοσοφική σχολή τῆς Ἀθήνας καί οἱ φιλόσοφοι πού δίδασκαν ἐκεῖ ζήτησαν καί βρῆκαν καταφύγιο στήν Περσία. Αὐστηρά μέτρα θέλησε νά ἐφαρμόσει καί ἐναντίον τῶν αἵρετικῶν. Δέν μπόρεσε ὁμως νά πετύχει πολλά μέ τούς μονοφυσίτες, γιατί τούς ὑποστήριζε ἡ αὐτοκράτειρα Θεοδώρα.

Μέ τόν πάπα φρόντισε ἀπό τήν ἀρχή νά ἔχει ἀγαθές σχέσεις, ἐπειδὴ εἶχε βλέψεις στή Δύση. Φρόντισε ἀκόμη νά ἐκχριστιανίσει τούς γειτονικούς λαούς, γιατί πίστευε ὅτι ἔτσι θά εἶχαν φιλικές σχέσεις μέ τό Βυζάντιο καί θά τό βοηθοῦσαν. Στά χρόνια του ἐκχριστιανίστηκαν οἱ Ἑρουλοί, γερμανικός λαός στήν περιοχή τοῦ Δούναβη, καί μερικές φυλές στήν περιοχή τοῦ Καυκάσου.

Ἡ νομοθεσία. Τό σπουδαιότερο ἔργο τοῦ Ἰουστινιανοῦ στόν ἐσωτερικό τομέα, καί μιά ἀπό τίς πρῶτες φροντίδες του, ἦταν ἡ ἀναθεώρηση καί κωδικοποίηση¹ τῆς νομοθεσίας. Τήν ἀναθεώρηση ἐπέβαλλαν οἱ νέες συνθήκες καί κυρίως ἡ ἐπίδραση τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐνῶ τήν κωδικοποίηση τό ὅτι ὑπῆρχαν πάρα πολλοί νόμοι καί μεγάλη ἀταξία στό ρωμαϊκό δίκαιο καί ἡ ὁμοιομορφία ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης δέν ἦταν εὐκόλη.

1. Συστηματική καί μεθοδική συγκέντρωση καί κατάταξη νόμων.

Τό 528 συγκρότησε επιτροπές, μέ πρόεδρο τόν Τριθωνιανό, πού καταπιάστηκαν μ' αὐτή τήν τεράστια σέ ὄγκο ἐργασία. Σέ σύντομο χρονικό διάστημα ἐτοιμάστηκαν τά παρακάτω ἐργα:

1. – *Ἰουστινιάνειος κώδικας*: Περιλάμβανε σέ 10 βιβλία ὅλους τοὺς νόμους πού εἶχαν ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ αὐτοκράτορα Ἀδριανοῦ (117-138 μ. Χ.) ὥς τότε καί ἐξακολουθοῦσαν νά ἰσχύουν.

2. – *Πανδέκτης*: Ἦταν μιά ἐπιλογή ἀπὸ γνῶμες καί ἐρμηνεῖες μεγάλων Ῥωμαίων νομομαθῶν. Ἡ ἐπιτροπὴ παρέλειψε ἢ τροποποίησε ὅ,τι δὲ συμβιβαζόταν μέ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς.

3. – *Εἰσηγήσεις*: Ἦταν μιά σύνοψη τῆς νομοθεσίας καί νομικὸ ἐγχειρίδιο γιὰ τοὺς σπουδαστὲς τῶν νομικῶν.

Ὅσα διατάγματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ κυκλοφόρησαν μετὰ τὸ 534 ἀποτέλεσαν ἰδιαίτερο σῶμα νόμων μέ τήν ὀνομασία *Νεαρές*. Ἀξιοπρόσεχτο εἶναι ὅτι, ἐνῶ τὸ ἄλλο νομοθετικὸ ἐργο εἶναι γραμμένον στὰ λατινικά, οἱ περισσότερες *Νεαρές* κυκλοφόρησαν στὰ ἑλληνικά. «γιὰ νά τίς καταλαβαίνει ὁ κόσμος». (Κεῖμ. 10)

Τὸ νομοθετικὸ ἐργο τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦταν προσαρμοσμένο στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς, τοῦ βου αἰῶνα δηλαδή. Μὲ τήν ἐπίδραση τῶν νέων συνθηκῶν ἐγινε πιὸ ἀνθρωπιστικὸ στὸν τομέα τῶν οἰκογενειακῶν ἀλλὰ καί τῶν ἀνθρώπων γενικά σχέσεων. Σιγὰ σιγὰ ἐγινε γνωστὸ σ' ὁλόκληρο τὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο καί ἀποτέλεσε τὴ βάση, πάνω στὴν ὁποία στηρίζεται τὸ δίκαιο τῶν περισσότερων κρατῶν ὡς σήμερα.

Ἡ διοίκηση. Γιὰ νά βελτιώσει τὴ διοίκηση, ὁ Ἰουστινιανὸς καθόρισε μέ νόμους ποιά θὰ ἔπρεπε νά εἶναι ἡ συμπεριφορὰ τῶν ὑπαλλήλων καί ἐλάττωσε τὸ μεγάλο ἀριθμὸ τους. Ἀπὸ τήν ἄλλη αὖξισε τοὺς μισθοὺς, ὥστε νά μὴ δωροδοκοῦνται στὴν ἐκτέλεση τῶν καθηκόντων τους. Στὴ βελτίωση τῆς διοικητικῆς σημαντικὸ ρόλο ἐπαιξε καί ἡ κωδικοποίησις τῆς νομοθεσίας.

Τὰ χρόνια αὐτά, σέ περιοχές τοῦ κράτους πού τίς ἀπειλοῦσαν ἄμεσα οἱ ἐχθροί, παρουσιάστηκε ἡ ἀνάγκη νά συγκεντρωθεῖ ἡ ἐξουσία σ' ἓνα πρόσωπο, γιὰ νά εἶναι πιὸ συντονισμένη καί πιὸ γρήγορη ἡ ἀντιμετώπιση κάθε κινδύνου. Γι' αὐτὸ ὁ Ἰουστινιανὸς ἔνωσε ὁρισμένους μικρὲς ἐπαρχιακὲς διοικήσεις σέ μεγαλύτερες καί ἔδωσε τὴν πολιτικὴ ἐξουσία σέ στρατιωτικοὺς διοικητές. Ἐτσι ἄρχισε ἡ μετατροπὴ τοῦ διοικητικοῦ συστήματος, πού εἶχαν καθιερώσει ὁ Διοκλητιανὸς καί ὁ Κωνσταντίνος, καί αὐτὴ ἡ μετατροπὴ ὁδήγησε ἀργότερα στὴν καθιέρωση τοῦ θεσμοῦ τῶν θεμάτων¹. (Κεῖμ. 11)

Ἀγῶνας κατὰ τῶν δυνατῶν. Ἐνα χαρακτηριστικὸ τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦταν ὁ ἀγῶνας τοῦ ἐναντίον τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων, τῶν δυνατῶν², ὅπως λέγονταν.

Οἱ ἰσχυρὲς οἰκογένειες τῶν δυνατῶν προσπαθοῦσαν νά μεγαλώσουν τὰ κτήματά τους ἀπορροφώντας τίς μικρὲς ἰδιοκτησίες, εἴτε μέ ἐξαγορὰς εἴτε

1. Γιὰ τὰ «θέματα» βλέπε σχετικὸ κεφάλαιο τοῦ βιβλίου.

2. Γιὰ τοὺς δυνατοὺς βλέπε σχετικὸ κεφάλαιο τοῦ βιβλίου.

μέ εκβιασμούς και άλλες αυθαιρεσίες. Ἀπειλούσαν ἔτσι νά ἐξαφανίσουν τήν ἀγροτική τάξη, πάνω στήν ὁποία στηριζόταν κυρίως τό Βυζάντιο γιά νά συγκροτήσῃ τό στρατό του. Ἀκόμη, οἱ πιό μεγάλοι ἀπό τοὺς δυνατοὺς, ἀποτελοῦσαν ἀπειλή καί γιά τήν ἴδια τήν αὐτοκρατορική ἐξουσία. Εἶχαν συγκροτήσῃ ἰδιωτικούς στρατούς μέ τό πρόσχημα τῆς σωματοφυλακῆς, ἄσκούσαν πραγματική ἐξουσία στίς περιοχές τους καί διατηροῦσαν καί ἰδιωτικές φυλακές.

Ὁ Ἰουστινιανός ἔστειλε αὐστηρές διαταγές στοὺς διοικητές τῶν ἐπαρχιῶν, γιά νά πατάξουν τίς αυθαιρεσίες τῶν δυνατῶν καί νά περιορίσουν τίς φιλοδοξίες τους. Κατόρθωσε ἔτσι νά μειώσει ἄρκετά τή δύναμή τους, ἀλλά μόνο προσωρινά.

Τά κτίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ Ἰουστινιανός φρόντισε νά κατασκευαστοῦν πάρα πολλά δημόσια ἔργα σ' ὅλη τήν ἑκταση τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐνα μεγάλο μέρος ἀπ' αὐτά ἦταν ἀμυντικά, ὅπως τά φρούρια σέ ὀχυρές διαβάσεις τῶν συνόρων καί ἡ ὀχύρωση πολλῶν πόλεων, ιδιαίτερα στήν Ἀνατολή.

Ἐκτός ὅμως ἀπό ἀμυντικά ἔργα, κατασκευάστηκαν σέ διάφορες πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας δημόσια λουτρά, φιланθρωπικά ἰδρύματα, ὑδραγωγεῖα, καί ἀκόμη δρόμοι, γέφυρες καί ἄλλα. Στήν Κωνσταντινούπολη εἰδικά, μετὰ τίς καταστροφές ἀπό τή φωτιά στή στάση τοῦ «νίκας», παρατηρήθηκε οἰκοδομικός ὀργανισμός καί τότε οἰκοδομήθηκε καί ὁ ναός τῆς Ἀγίας Σοφίας.

Τό οἰκοδομικό ἔργο τοῦ Ἰουστινιανοῦ παρουσιάζει ὁ ἱστορικός Προκόπιος στό βιβλίον του, «Τά κτίσματα».

Ἀσημένιος δίσκος. 6ος αἰ. Λένινγκραντ, Μουσεῖο τοῦ Ἑρμιτάζ. Ἡ Ἀθηνά διαπαιγνύει τήν διαμάχη μεταξὺ τοῦ Αἴαντα (δεξιὰ τῆς) καί τοῦ Ὀδυσσεύ. Στά πόδια τῆς ἡ πανοπλία τοῦ Ἀχιλλεῦ. Στήν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τά θέματα τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἐπιζοῦν. Ὁ δίσκος βρέθηκε στή Ρωσία, ἀλλά προέρχεται ἀπὸ τήν Κωνσταντινούπολη.

Ἀσημένιος λειτουργικός δίσκος, ἐλαφρά ἐπιχρυσωμένος, 6ος αἰ. Κωνσταντινούπολη. Ἀρχαιολογικὸ Μουσείο. Παριστάνει τὴ Μετάδοση καὶ Μετάληψη τῶν Ἀποστόλων. Ὁ Χριστὸς σάν Μέγας Ἀρχιερέας, ἐκονίζεται δύο φορές κάτω ἀπὸ τὸ κιθῶριο τῆς ἁγίας Τράπεζας νὰ δίνει τὸν ἄρτο καὶ τὸν οἶνο στοὺς ἀποστόλους.

δ. ΜΙΑ ΓΕΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Ὁ Ἰουστινιανὸς κατόρθωσε νὰ πραγματοποιήσει, κατὰ ἓνα μεγάλο μέρος, τὰ σχέδιά του γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς Οἰκουμενικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Οἱ περιοχές πού πρόσθεσε στὸ κράτος του ἦταν ἡ Ἰταλία, ἡ Βόρεια Ἀφρική, τὰ μεγάλα νησιά τῆς Δυτικῆς Μεσογείου καὶ οἱ ΝΑ περιοχές τῆς Ἰσπανίας. Ἡ Μεσόγειος ἐγίνε καὶ πάλι «ρωμαϊκὴ λίμνη».

Γιὰ νὰ τὸ ἐπιτύχει ὁμοῦς αὐτὸ ἀναγκάστηκε νὰ κάνει ἀτελειώτους πολέμους, πού ἐξάντλησαν οἰκονομικά καὶ στρατιωτικά τὸ κράτος. Ἀκόμη, ἀπασχολημένος μὲ τὴ Δύση, δὲν μπόρεσε νὰ ἀντιμετωπίσει ἀποτελεσματικὰ τοὺς ἐχθροὺς στὴ Βλακανική καὶ τὴν Ἀνατολή, σὲ περιοχές δηλαδὴ πού εἶχαν ζωτικὴ σημασία γιὰ τὸ Βυζάντιο. Τέλος, οἱ χῶρες πού κατὰκτησε ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν μπορούσαν νὰ κρατηθοῦν παρά μόνο μὲ τὴ δύναμη, πράγμα πού δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ κάνει τὸ Βυζάντιο.

Στὴν ἐσωτερικὴ του πολιτικὴ ἀναδείχτηκε ἐξαίρετος ὀργανωτής. Ὅμως, οἱ ἐξωτερικὲς περιπέτειες εἶχαν σοβαρὸ ἀντίκτυπο καὶ στὸν τομέα αὐτὸ, γιατί στέρησαν τὸ κράτος ἀπὸ μιὰ ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ του ἀνάπτυξη· δὲν τὸ ἄφησαν νὰ ἀνασάνει οἰκονομικά. (Κεῖμ. 12).

Ἔτσι, ἡ γενικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ κληρονόμησε στοὺς διαδόχους του μεγάλα προβλήματα. Τέτοια ἦταν οἱ οἰκονομικὲς δυσκολίες, τὸ πρόβλημα νὰ κρατηθοῦν οἱ κατακτήσεις στὴ Δύση, ἡ ἀπειλὴ τῶν Περσῶν στὴν Ἀνατολή καὶ ὁ κίνδυνος τῶν ἐπιδρομῶν στὴ Βαλκανικὴ. (ΧΑΡ. 14).

ΧΑΡΤΗΣ 14.

Καταγωγή της χριστιανικής τέχνης. Όταν ανακαλύφθηκαν τόν περασμένο αιώνα οί κατακόμβες τής Ρώμης μέ τή ζωγραφική καί γλυπτική διακόσμησή τους, οί ιστορικοί τής τέχνης θεώρησαν ότι στή Ρώμη γεννήθηκε ή χριστιανική τέχνη. Οί ανασκαφές όμως πού έγιναν αργότερα στήν Έδεσσα τής Μεσοποταμίας, στή Νίσιβι καί ιδιαίτερα στήν Εύρωπό, καθώς καί στήν Άλεξάνδρεια, Άντιόχεια καί Έφεσο, αποκάλυψαν ότι καί ή Άνατολή είχε πάρει μέρος ενεργό στή διαμόρφωση τής τέχνης αὐτῆς. Σ' αὐτή τήν περιοχή, όπου εἶχε διαδοθεῖ ἀπό τοὺς διαδόχους τοῦ Μ. Άλεξάνδρου ή ἑλληνική τέχνη, ἔγινε ὁ συγκερασμός τῆς ἑλληνικῆς κλασικῆς τέχνης μέ τήν ἀνατολική. Στή Μ. Άσία, ιδιαίτερα στίς παραλιακές πόλεις τῆς (Θυάτεια, Λαοδίκεια, Πέργαμο, Σμύρνη, Έφεσο, Φιλαδέλφεια) κι ὡς τίς Σάρδεις ή τέχνη ἀκολούθησε τήν ἑλληνιστική παράδοση, ἐνῶ στά ἐνδότερα (Γεωργία, Μεσοποταμία) ἐπικράτησαν τά ἀνατολικά στοιχεία. Καί στίς ἐρήμους τῆς Μέσης Άνατολῆς, σημειώθηκε ή μεγάλη ἀκμή τοῦ μοναχισμοῦ, πού ὑπῆρξε σπουδαῖος παράγοντας τῆς χριστιανικῆς τέχνης.

Η Κωνσταντινούπολη, ή Νέα Ρώμη, ἔγινε τελικά τό καλλιτεχνικό κέντρο, όπου ἔφθαναν τεχνίτες ἀπό ὅλες τίς περιοχές πού ἀναφέραμε. Ἐκεῖ πραγματοποιήθηκε ή συγχώνευση ὅλων τῶν στοιχείων, στά ὁποῖα τό Βυζάντιο ἔδωσε τήν ὀριστική σφραγίδα. Κάτω ἀπό τήν προστασία καί τήν ἐπιτροπή τῆς ἐπίσημης Ἐκκλησίας καί τοῦ Παλατιοῦ πῆρε ή χριστιανική τέχνη, κατά τόν 5ο καί 6ο αἰ., τή χαρακτηριστική μορφή πού λέγεται *βυζαντινή*.

Ρώμη. Κατακόμβη Άγ. Καλλίστου. *Εὐχαριστιακό δείπνο 3ος αἰ. μ.Χ.*

Τάφος λαξευμένος μέσα στο βράχο. Μέσα 4ου αι. Νέα Κατακόμβη της Βία Λατίνα στη Ρώμη. Γιρλάντες, πουλιά και γεωμετρικός διάκοσμος περιστοιχίζουν σκηνές από το Εὐαγγέλιο και τήν καθημερινή ζωή. Τὰ κοιτώματα δεξιά κι ἀριστερά είναι οἱ τάφοι καί τὸ ΑΡΚΟΣΘΑΙΟ στὸ βάθος ὑπάρχει μιά σαρκοφάγος κάτω ἀπὸ τὸ ξο σκαμμένο μέσα στὸ βράχο.

Πρὶν ἀπὸ τὴν τελικὴ αὐτὴ διαμόρφωση ἡ τέχνη τῶν πρώτων Χριστιανῶν, ἢ λεγόμενη *παλαιοχριστιανική*, ὑπῆρξε συνέχεια καὶ ἐξέλιξη τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς. Δανείστηκε τίς ἀρχικὲς μορφές ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς ἔδωσε νέο περιεχόμενο. Δανείστηκε τοὺς ἀρχιτεκτονικοὺς χώρους καὶ δημιούργησε σταδιακὰ τὸ χριστιανικὸ ναό. Πῆρε ἐπίσης μορφές συμβολικὲς ἀπὸ τὴν ἀρχαία ζωγραφικὴ καὶ γλυπτικὴ γιὰ νὰ ἐκφράσει τίς χριστιανικὲς ἀξίες σύμφωνες μὲ τὸ Εὐαγγέλιο.

Τὰ παλαιότερα χριστιανικά μνημεῖα πού σώζονται εἶναι οἱ *τάφοι*. Οἱ πρώτοι Χριστιανοὶ συνεχίζουν ἔθιμα εἰδωλολατρικά: τὰ «νεκρόδειπνα» τῶν ἀρχαίων τὰ λένε τώρα «ἀγάπες». Τὰ κοιμητήρια τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων δημιουργοῦνται ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη τῶν πόλεων, στὰ κράσπεδα τῶν δρόμων. Οἱ τάφοι ἄλλοτε λαξεύονται στίς παρυφές τῶν βράχων, σάν τετράγωνοι θάλαμοι (τέτοιος ἦταν π.χ. ὁ τάφος τοῦ Χριστοῦ), ἄλλοτε γίνονται ὑπόγειοι καὶ χτιστοί. Στὴ Ρώμη καὶ ἄλλου (στὴ Μῆλο), δημιουργήθηκαν ὑπόγεια κοιμητήρια μὲ μακροὺς διαδρόμους· στοές σὲ ἐπίπεδα διάφορα καὶ τάφους λαξευμένους στὰ τοιχώματα τῶν διαδρόμων εἶναι οἱ λεγόμενες *κατακόμβες*. Ὑπῆρχαν καὶ χριστιανικοὶ τάφοι ὑπέργειοι, τὰ *μανσωλεῖα* (Συρία).

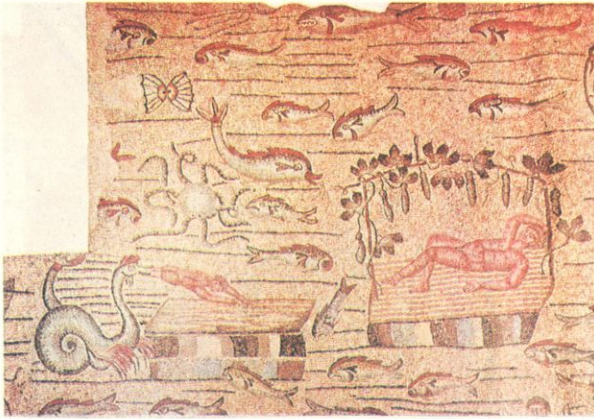
Οἱ θάλαμοι καὶ οἱ ἀτέλειωτοι διάδρομοι ζωγραφίζονται μὲ *νωπογραφίες* (νωπογραφία εἶναι ἡ ζωγραφικὴ πάνω σὲ νωπὸ κονίαμα μὲ χρώματα διαλυμένα μόνο σὲ νερό. Ἡ τεχνικὴ

Κατακόμβη του Ἀγίου Καλλίστου. Ὁροφή νεκρικοῦ θαλάμου στὴν κρύπτη τῆς Ἀγίας Λυκίνης. Εἶναι ὁ ἀρχαιότερος διάκοσμος κατακόμβης, 220 μ.Χ. Στὸ κέντρο, ὁ Δανιὴλ ἀνάμεσα στὰ λιοντάρια. Στὶς γωνίες, δύο Ποιμένες καὶ δύο Δεόμενες, οἱ ἀρχαιότεροι γνωστοί.

Ρώμη. Κατακόμβη Ἀγ. Καλλίστου. Ἰχθὺς καὶ εὐχαριστιακοὶ ἄρτοι. 3ος αἰ. μ.Χ.

Ἡ ἱστορία τοῦ Ἰωνᾶ. 4ος αἰ. Λεπτομέρεια ἀπὸ τὸ μωσαϊκὸ δάπεδο τῆς βασιλικῆς τῆς Ἀκυλίας (Β. Ἀδριατικῆ). Δύο σκηνές ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Ἰωνᾶ: α) Ἡ θάλασσα γεμάτη ἀπὸ ψάρια καὶ θαλασσιὰ κάθε εἶδους, ὅπου τὸ κῆτος ἐλευθερώνει τὸν Ἰωνᾶ, β) Ὁ Ἰωνᾶς κοιμᾶται κάτω ἀπὸ τὴν κολοκύνθη. Τὰ μωσαϊκὰ δάπεδα εἶναι ἀπὸ τὰ σπάνια μνημεῖα πού σώθηκαν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἐνῶ οἱ βασιλικὲς καταστράφηκαν ἢ μετατράπηκαν. Τῆς Ἀκυλίας εἶναι τὸ πιὸ παλιὸ χριστιανικὸ δάπεδο πού σώθηκε σχεδὸν ὁλόκληρο. Τὸ βάθος του μοιάζει μὲ πολλὰ εἰδωλολατρικὰ μωσαϊκὰ τῆς ἰδιας ἐποχῆς.

Οἱ τρεῖς Ἑβραῖοι παῖδες στὴν κἀμῖνο. Μέσα τοῦ 3ου αἰ. Ζωγραφικὴ στὴν Κατακόμβη τῆς Ἀγ. Πρισκίλλας στὴ Ρώμη. Ἡ ἱστορία τῶν τριῶν νέων πού ρίχτηκαν στὶς φλόγες κατὰ διαταγὴ τοῦ Ναβουχοδονόσορα καὶ σώθηκαν ἀπὸ τὸ θάνατο χάρις στὴν ἐπέμβαση ἑνὸς ἀγγέλου εἶναι γιὰ τοὺς χριστιανούς μιά συμβολικὴ μορφή τῆς σωτηρίας τῆς ψυχῆς.

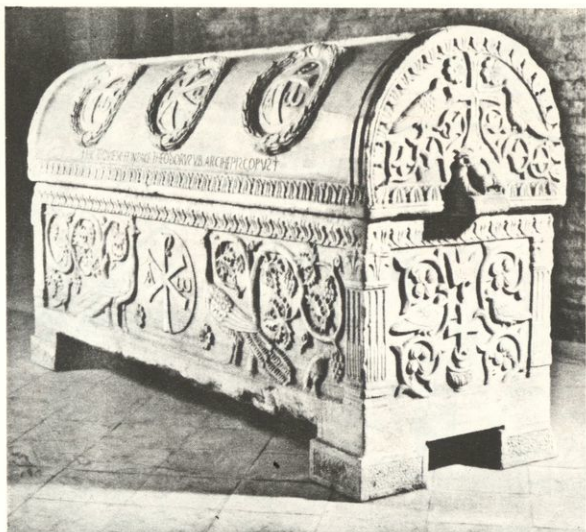
αὐτὴ εἶναι γνωστὴ ἀπὸ ἀρχαιότατους χρόνους· τὴν τελειοποίησαν οἱ Βυζαντινοὶ καὶ ἀργότερα οἱ τεχνίτες τῆς Ἀναγέννησης). Τὰ διακοσμητικὰ θέματα εἶναι παρμένα, ὥς τὸ 2ο αἰ., ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρικὴ παράδοση: κλάδοι ἐλιάς, φοίνικες, ἀνθοπλόκαμοι, πτηνὰ, ἐλάφια, προσωπεῖα, νίκες πού κρατοῦν κλαδί φοινικιάς (βραβεῖο στοὺς μάρτυρες τῆς πίστεως). Ἀργότερα ἐμφανίζονται καὶ συμβολικὰ θέματα: ἰχθὺς, ἄμνος, λιοντάρι, ἄμπελος, πού συμβολίζουν τὸ Χριστό. Λύρα, ἀετός, ἄγκυρα, πλοῖο, οἱ 4 ποταμοὶ τοῦ παραδείσου πού συμβολίζουν τὴ μακαριότητα τοῦ νεκροῦ στὸν ἄλλο κόσμο. Σιγὰ σιγὰ παρουσιάζονται καὶ θέματα ἀπὸ τὴν Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη. Μιά παράσταση πού κυριαρχεῖ εἶναι ὁ Χριστὸς σάν Καλὸς Ποιμένας μὲ τὸ ποιμνίό του γύρω του ἢ μὲ ἓνα ἄρνι στοὺς ὄμους του· ἐπίσης ὁ Χριστὸς σάν Ὁρφέας, τριγυρισμένος ἀπὸ ποικίλα ζῶα πού τὰ ἡμερώνει μὲ τὴ μουσικὴ του.

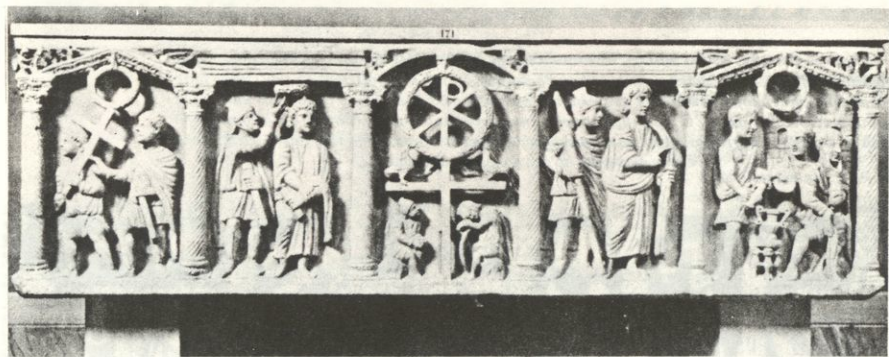
Ο Καλός Ποιμήν. Μέσα 5ου αι. Μαυσωλείο της Γάλλια Πλακιδίας, στη Ραβέννα. Ψηφιδωτό στο ημικυκλικό τύμπανο, πάνω από τη θύρα εισόδου του Μαυσωλείου. Το ειδυλλιακό αυτό θέμα θρίσκειται ακόμη πολύ κοντά στα κλασικά πρότυπα, αλλά έχει νόημα συμβολικό καθώς και αυτοκρατορικό μεγαλείο. Ο Χριστός δέ φοράει την κοντή χλαμίδα των βοσκών αλλά το πορφύρεο ιμάτιο και το χρυσό χιτώνα. Αντί για ποιμενική ράβδο κρατά σάν σκήπτρο το Σταυρό. Τα πρόβατα έχουν διαταχθεί σε δύο συμμετρικές ομάδες.

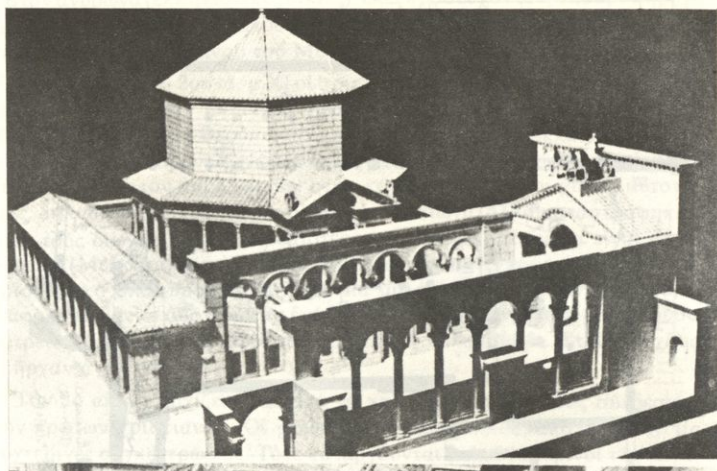
Σαρκοφάγος με διαχωριστικούς κίονες. 4ος αι. Μουσείο του Λατερανού, Ρώμη. Οι πλούσια διακοσμημένοι κίονες χωρίζουν τις σκηνές και δίνουν ρυθμό και χάρη στη σύνθεση. Οι σκηνές παρουσιάζουν την παραδοσιακή εικονογραφία. Από αριστερά, η Θυσία του Αβραάμ, η Σύλληψη του Πέτρου, στο κέντρο, ο θριαμβευτής Χριστός δίνει το Νόμο στον Πέτρο, δεξιά η κρίση του Πιλάτου. Στις σκηνές δεν κρατιέται η ιστορική σειρά των γεγονότων.

Σαρκοφάγος του «ἐπίσκοπου Θεόδωρου». Ἅγιος Ἀπολλινάριος ὁ Παλαιός, Ραβέννα. Τέλος 5ου, ἀρχές 6ου αἰ. Τρία μονογράμματα τοῦ Χριστοῦ (χρίσματα) κοσμοῦν τὸ κάλυμμα. Παχὺναια σὲ κάθε μιά ἀπὸ τὶς πλευρὲς τοῦ χρίσματος εἶναι σκαλισμένα στὴν μπροστινὴ πλευρὰ τῆς σαρκοφάγου. Ἡ σύνθεση, ἥρεμη καὶ χαριτωμένη, τὸ ὑψηλὸ θολωτὸ κάλυμμα καὶ ἡ καθαρὰ συμβολικὴ διακόσμηση ξεχωρίζουν τὶς πενήντα σαρκοφάγους τῆς Ραβέννας ἀπὸ ἐκείνες τῆς Ρώμης.

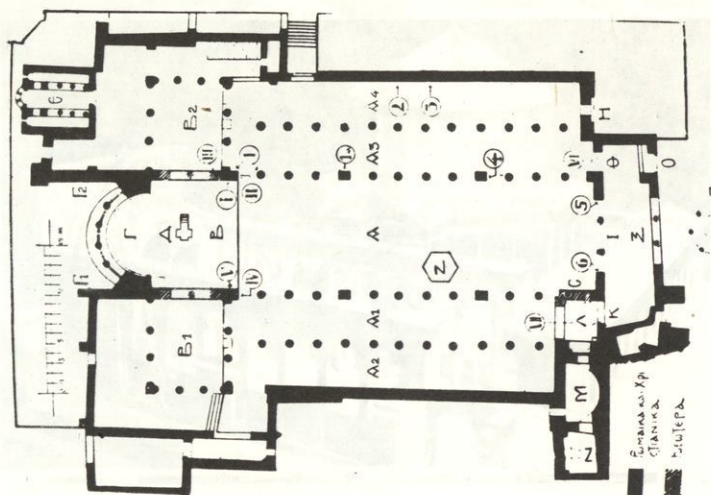
Σαρκοφάγος τοῦ Μουσείου τοῦ Λατερανοῦ, σήμερα στὸ Βατικανό. Γύρω στὰ 350. Σκηνὲς σὲ ἀρχιτεκτονικὰ πλαίσια ἀπὸ κίονες. Εἶναι ἀφιερωμένη στὸ θρίαμβο τοῦ Χριστοῦ. Σὲ 4 ἀπὸ τὰ 5 διαμερίσματα, εἰκονίζεται τὸ στεφάνι τοῦ νικητῆ, κυρίως διὰ τὸν Χριστὸς «περιβάλλεται τὸν στεφάνον ἐξ ἁκανθῶν», ἡ σκηνὴ θυμίζει τὴ στέψη τοῦ αὐτοκράτορα κατὰ τὸ θρίαμβόν του. Ὁμοίαι, δὲν σηκώνει τὸ Σταυρὸ, πρόκειται γιὰ μιὰ θριαμβευτικὴ πορεία. Καὶ μπροστὰ στὸν Πιλάτο, δὲν ἔχει τὸ ὄψος κατηγορούμενου ἀλλὰ διδάσκου ποὺ διδάσκει. Τὸ θέμα, στὸ κεντρικὸ διαμέρισμα, δίνει τὴ συμβολικὴ ἔννοια τῶν παραστάσεων. Τὸ χρίσμα (τὸ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ) μέσα σὲ δάφνινο στεφάνι, δεσπόζει τοῦ Σταυροῦ, στὰ πλάγια τοῦ ὁποῖου οἱ φύλακες τοῦ Τάφου κάθονται στὴν παραδοσιακὴ στάση τῶν νικημένων βαρβάρων, ὅπως τοὺς ἀπεικόνιζε ἡ αὐτοκρατορικὴ τέχνη. Πρόκειται γιὰ τὴν Ἀνάσταση. Τὸ τρόπαιο τοῦ Σταυροῦ ἀκοῦμε στοὺς ὕμνους τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδας. Ὡς τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰ. ὁ Χριστὸς παριστάνεται μὲ πρόσωπο νεανικὸ ἀγένειο καὶ ἐξιδανικευμένο. Θυμίζει τὸν Ἑρωτα ἢ τὸ Βάκχο τῆς ἀρχαίας τέχνης μὲ μόνη διαφορὰ στὴν κόμωση.

Μαυσωλείο του Διοκλητιανού, σήμερα καθεδρικός ναός του ΣΠΑΙΤ (ΣΠΑΛΑΤΟ). Διακρίνονται οι αρχιτεκτονικές μορφές που βρίσκονται αργότερα στις χριστιανικές βασιλικές και στα βαπτιστήρια. Οι κίονες που κρατούν αντί για θριγκό, τοξωτό επιστύλιο, ή πρόσοψη με τό σπαστό τύμπανο, τό περίκεντρο κτίριο.

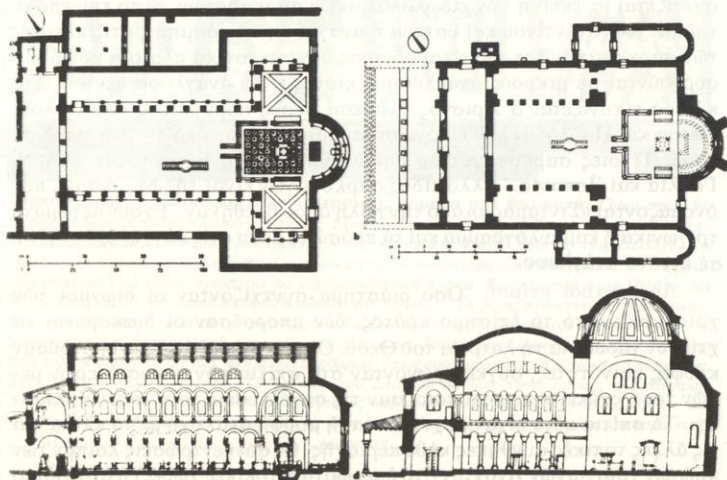
Πλαστική. 'Από αντίδραση προς τήν ειδωλολατρική τέχνη οι χριστιανοί φαίνεται ότι αποφεύγουν τήν πλαστική· προτιμοῦν τά ανάγλυφα ἔργα πού συγγενεύουν πρὸς τή ζωγραφική. Οἱ παλαιότερες χριστιανικές σαρκοφάγοι ἀνάγονται στά μέσα τοῦ 3ου αἰ. καί ἡ διακόσμησή τους σχετίζεται μέ ἐκείνη τῶν ειδωλολατρικῶν σαρκοφάγων. 'Από τήν ἐποχή τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καί ὕστερα ἡ ἀνάγλυφη διακόσμηση στίς πλευρές τῶν σαρκοφάγων τοποθετεῖται μέσα σέ ἀρχιτεκτονικά πλαίσια πού δημιουργοῦνται μέ μικροῦς ἀνάγλυφους κίονες ἢ μέ ἀνάγλυφα δέντρα. Στό κέντρο εἰκονίζεται ὁ Χριστός ἀνάμεσα στούς κορυφαίους ἀποστόλους Πέτρο καί Παῦλο· ἄλλου εἰκονίζονται παραστάσεις ἀπό τή ζωή τοῦ Χριστοῦ. Τέτοιες σαρκοφάγοι βρέθηκαν πολλές στή Ρώμη (500), στή Ν. Γαλλία καί Ἰσπανία. Ἄλλο εἶδος σαρκοφάγων εἶναι τῆς Μ. Ἀσίας, πού ὀνομάζονται «Σινταμάρα» ἀπό τήν πόλη ὅπου βρέθηκαν. Ἐχουν ἀετώματα τριγωνικά ἢ καμπυλόγραμμα καί τά πρόσωπα μέσα στίς κόγχες ἔχουν γίνει σέ ἔντονο ἀνάγλυφο.

Λατρευτικά κτίρια. Ὅσο διάστημα συνεχίζονταν οἱ διωγμοί τῶν χριστιανῶν ἀπό τό ἐπίσημο κράτος, δέν μπορούσαν οἱ διωκόμενοι νά χτίζουν ναούς γιά τή λατρεία τοῦ Θεοῦ. Οἱ χριστιανοί πού συγκροτοῦσαν κρυφές κοινότητες, συγκεντρώνονταν στά σπίτια τῶν πλουσιότερων μελῶν τους κι ἐκεῖ πραγματοποιοῦσαν τίς συνελεύσεις τους, τίς «ἐκκλησίες». Τά σπίτια αὐτά εἶχαν ἀρχιτεκτονική μορφή ἀνάλογη μέ τό κλίμα καί τίς ἄλλες τοπικές συνθήκες κάθε περιοχῆς. Οἱ συγκεντρώσεις λοιπόν τῶν πρώτων χριστιανῶν γίνονταν στό ὑπερῶ (ἀνατολικές χώρες) ἢ στό αἶθριο

Κάτοψη του ναού του Ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Είναι πεντάκλιτη βασιλική με ἐγκάρσιο κλίτος και νάρθηκα. Ἰδρύθηκε τὸν 5ο αἰ. ἀπὸ τὸν ἐπαρχὸ τῆς Θεσσαλονίκης Λεόντιο ἀλλὰ κάηκε τὸν 7ο αἰ. καὶ ξαναχτίστηκε μὲ πολλὲς ἐπισκευές. Ἀνατολικά εἶναι προσαρτημένο τὸ παρεκκλήσι τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου (Ε), κτίσμα τοῦ 1303 σὲ σχῆμα μικρῆς βασιλικῆς μὲ τοιχογραφίες.

Φίλιπποι, Μακεδονίας. α) Κάτοψη τῆς βασιλικῆς τοῦ 5ου αἰ. μὲ ἄψίδα καὶ ἐγκάρσιο κλίτος. β) Κάτοψη τῆς τρουλλιάς βασιλικῆς τοῦ 6ου αἰ. γ-δ) Τομὲς τῶν δύο βασιλικῶν. Ὁ τροῦλλος κυριαρχεῖ στὸ κτίσμα τοῦ 6ου αἰ. καὶ τοῦ δίνει μεγαλεῖο.

ή στόν άνδρώνα (έλληνιστικές οίкіες)· έκεί προσεύχονταν, άκουαν κήρυγμα ή έψαλλαν ύμνους ή τελούσαν δείπνα κοινά, τίς λεγόμενες «άγάπες» σέ άνάμνηση του Λείπνου του Μυστικού.

Από τό τέλος του 2ου αι. μ.Χ. οί χριστιανικές κοινότητες οργανώθηκαν καί χρησιμοποιήσαν ιδιαίτερο χώρο λατρείας· ο χώρος αυτός λέγεται «έκκλησία» ή «οίκος Θεού» ή «εϋκτήριος οίκος» καί αποκλείεται από κάθε άλλη χρήση κοσμική· Ο χώρος αυτός μπορεί νά άνήκει στήν κοινότητα ή σέ ιδιώτες πού τόν παραχωρούν στήν κοινότητα. Τέτοιοι χώροι αυτοτελείς, δηλαδή ναοί, χτίστηκαν πολλοί τόν 3ο αιώνα, αλλά καταστράφηκαν κατά τούς διωγμούς. Ο σπουδαιότερος πού σώζεται σήμερα είναι στήν Εϋρωπό (Μεσοποταμίας)· αρχικά ήταν ιδιωτικό σπίτι πού μετατράπηκε σέ χριστιανικό οίκο προσευχής· έχει μιά αϋλή έσωτερική καί γύρω γύρω διάφορα δωμάτια. Δύο δωμάτια ένώθηκαν καί δημιουργήθηκε μιά αίθουσα λατρείας ένω μιά άλλη αίθουσα έχει χτιστή κολυμβήθρα. Στούς τοίχους υπήρχαν άγιογραφίες.

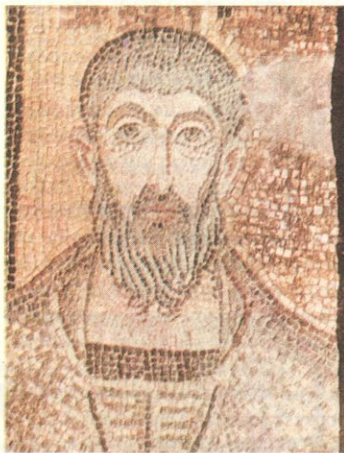
Τόν 3ο αιώνα αρχίζει σταδιακά νά χαλαρώνεται ο στενός σύνδεσμος τών πρώτων χριστιανών. Οί ρωμαϊκές άρχές εξάλλου, άπαγορεύουν τίς νυχτερινές συγκεντρώσεις. Τότε καταργούνται καί οί έσπερινοι της «άγάπης» καί καθιερώνεται ή τελετή της Θείας Εϋχαριστίας τό πρωί της Κυριακής· τόν ίδιο καιρό δημιουργείται χωριστή τάξη κληρικών μέ προϊστάμενο τόν έπίσκοπο, ο όποιος διοικεί τήν κοινότητα. Καθώς αυξάνει ο άριθμός τών πιστών στά χρόνια πρίν από τούς διωγμούς του Διοκλητιανού, οί εϋκτήριοι οίκοι δέν έπαρκοϋν. Τότε χτίζεται πληθος ναών από τό ένα άκρο ως τό άλλο της αυτοκρατορίας. Μερικοί από τούς ναούς αυτούς άκολούθησαν τόν τύπο της βασιλικής μέ άψίδα, πού οί ρωμαίοι αρχιτέκτονες χρησιμοποιούσαν γιά αίθουσες συγκεντρώσεων ή γιά δικαστήρια ή καί γιά τελετές θρησκευτικές. Γι' αυτό ή πρώτη έπίσημη μορφή ναού χριστιανικό πήρε τό όνομα *βασιλική*. Ένα δείγμα έχει διασωθεί στήν Άκκληία (Β. Άδριατική)· έχει σχήμα όρθογώνιο καί δύο σειρές από τρεις πεσσούς πού στηρίζουν τή στέγη καί σχηματίζουν τρεις ίσοπλατείς λουρίδες, τά *κλίτη*. Τό δάπεδο είναι στρωμένο μέ όραϊες ψηφιδωτές παραστάσεις. Μιά έπιγραφή χρονολογεί τή βασιλική γύρω στό 300 μ.Χ.

Όταν ο Χριστιανισμός άναγνωρίστηκε ως θρησκεία ισότιμη μέ τίς άλλες (313 μ.Χ.), άρχισαν νά χτίζονται, σ' όλη τήν έκταση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, ναοί καινούριοι, μεγάλοι σέ διαστάσεις καί λαμπροί σέ πολυτέλεια. Πολλοί έχουν σχήμα *βασιλικής*· άλλοι σώζονται κι άλλους γνωρίζουμε από περιγραφές. Τό τυπικό σχήμα βασιλικής είναι: έπίμηκες όρθογώνιο οικόδομημα· μιά από τίς μικρές πλευρές του βλέπει πρós τήν άνατολή· σ' αυτή τήν πλευρά γίνεται ή *κόγχη*, δηλαδή ή ήμικυκλική άψίδα, όπου τοποθετείται ο θρόνος του έπισκόπου καί ή άγια Τράπεζα. Ο ναός χωριζόταν σέ τρία μακρόστενα τμήματα μέ δύο σειρές έσωτερικές κολώνες παράλληλες πρós τούς μακρούς τοίχους. Στο μεσαίο *κλίτος* στέκονταν οί άντρες, στά πλευρικά κλίτη οί γυναίκες. Ο ναός είχε τρεις εισόδους στη δυτική πλευρά του άντίστοιχες πρós τά τρία κλίτη. Γιά τούς κατηχούμενους, τούς αίρετικούς καί τούς μετανοούντες υπήρχε χώρος ειδικός, ένα στενόμακρο διαμέρισμα κολλητό στη δυτική πλευρά του ναού, ο λεγόμε-

Ἅγιος Γεώργιος (Ροτόντα). Θεσσαλονίκη, τέλος 3ου αἰ. Κυκλικό μανσωλεῖο χτισμένο ἀπὸ τὸν Γαλέριο κοντὰ στὸ ἀνάκτορό του καὶ στὴν ἀψίδα τοῦ Θριάμβου του. Ἐναν αἰῶνα ἀργότερα, ἐπὶ Θεοδοσίου Α' (379-395), μετατράπηκε σὲ ἐκκλησία. Ἀφιερώθηκε στὴν ἀρχὴ στὴ Θεία Δύναμη, ἔπειτα στοὺς Ἁγ. Ἀσωμάτους καὶ τέλος στὸν Ἁγ. Γεώργιο. Στὸ ἀρχικό κτίριο προστέθηκε μιὰ ἀψίδα ἀνατολικά καὶ ἓνα κυκλικό περίστωο.

Ψηφιδωτὸ Ἁγ. Γεωργίου. Θεσσαλονίκη, 5ος αἰ. Γενειοφόρος μάρτυρας. Τὸ πρόσωπο ἔχει ζωντάνια καὶ συγχρόνως ἐπισημότητα.

Ψηφιδωτὸ Ἁγ. Γεωργίου. Θεσσαλονίκη, 5ος αἰ. Πουλιὰ καὶ καρποὶ μέσα σὲ πλέγμα ἀπὸ διάχωρα, στίς καμάρες τῶν κογχῶν. Συμβολίζουν τὴν παραδεισιακὴ ζωή.

νος *νάρθηκας*. Τέλος, στο μεσαίο κλίτος, σχεδόν στο κέντρο του ναού, υπήρχε ο *ἀμβωνας*.

Παράλληλα με τον τύπο της βασιλικής υπάρχει και το *περίκεντρο* (οκταγωνικό ή κυκλικό) λατρευτικό κτίριο για τη λατρεία των μαρτύρων· έχει κι αυτός ο τύπος κτίσματος καταγωγή έλληνορωμαϊκή (τά *μυσωλεία* και *ήρθα*)· το ιδιαίτερο γνώρισμά του είναι η θολωτή στέγη του, πού σέ μιá εξελεγμένη μορφή της (κυλινδρικό τύμπανο με ήμισφαιρική περίπου όροφή) λέγεται *τρούλλος*. Ο *τρούλλος* προσδίνει στο άρχιτεκτόνημα έξωτερική μεγαλοπρέπεια και μεταφέρει στο έσωτερικό άπλετο κατακόρυφο φωτισμό. Δυσκολία παρουσιάζει ή κατασκευή του *τρούλλου* στή στήριξή του, γι' αυτό χρησιμοποιήθηκε άρχικά γιά τή στέγαση των στρογγυλών ναών (Πανάγιος Τάφος). Κατόπιν οί άρχιτέκτονες θέλησαν νά στεγάσουν τή βασιλική μέ *τρούλλο*, πράγμα πού τούς δυσκόλεψε πολύ γιατί έπρεπε νά λύσουν τό πρόβλημα στήριξης κυκλικού *τρούλλου* πάνω στήν τετράγωνη βάση πού προσφέρει ή βασιλική· έτσι δημιούργησαν τή λεγόμενη *τρουλάια βασιλική* όπου ο *τρούλλος* στηρίζεται πάνω στους 4 πρώτους κίονες (ή πεσσούς ή διπλούς κίονες) πού ύψώνονται σχεδόν στο κέντρο τής βασιλικής μπροστά στήν είσοδο του ιερού.

Θεσσαλονίκη. "Αγ. Δημήτριος. Έσωτερικό.

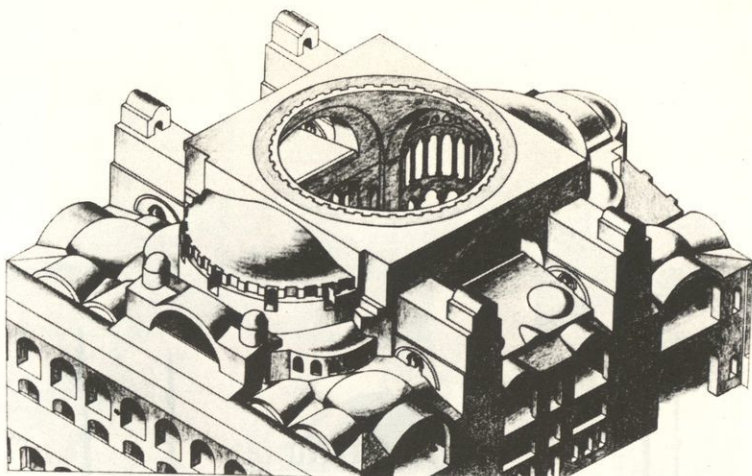
Πολύχρωμη λιθογραφία της 'Αγία - Σοφιάς. "Έγινε από τόν 'Ιταλό Φοσσάτι στά μέσα του 19ου αί., όταν τόν κάλεσε ὁ σουλτάνος γιά νά ἐπισκευάσει τὸ μνημεῖο, πού ἦταν τότε ἀκόμη μουσουλμανικὸ τέμενος.

Ἡ Ἁγία Σοφία τῆς Κωνσταντινουπόλης. Τὸ τελειότερο καὶ τὸ πιό τολμηρὸ δείγμα τρουλλαίας βασιλικῆς εἶναι ἡ Ἁγία Σοφία στὴν Κωνσταντινούπολη. Εἶναι ἡ τρίτη διαδοχικὰ ἐκκλησία πού χτίστηκε στὴν ἴδια περίοπτη θέση τῆς πρωτεύουσας. Εἶναι ἔργο δύο διάσημων Μικρασιατῶν ἀρχιτεκτόνων, τοῦ Ἀνθέμιου ἀπὸ τῆς Τράλλεις καὶ τοῦ Ἰσίδωρου ἀπὸ τῆς Μίλητο, πού οἰκοδόμησαν τὸ ἀριστούργημα τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὸ λαμπρότερο ἔργο τῆς Ὁρθόδοξης ἀρχιτεκτονικῆς σὲ πέντε μόνο χρόνια (532 - 537). Τὰ κύρια στοιχεῖα τῆς κάτοψής της εἶναι ἡ τρίκλιτη βασιλικὴ μέ τὸ κεντρικὸ κλίτος εὐρύτερο ἀπὸ τ' ἄλλα, πού καταλήγει ἀνατολικά στὴν ἡμιεξάγωνη ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ καὶ δυτικά σὲ διπλὸ νάρθηκα. Προσαρμόζεται ἡ βασιλικὴ σ' ἓνα τεράστιο τετράγωνο πού σκεπάζεται ἀπὸ τὸν τρούλλο. Τὸ ἀσύγκριτο αὐτὸ μνημεῖο πού δίνει πολλές πρωτότυπες ἀρχιτεκτονικὲς λύσεις ἀποκαλύπτει τὴ βαθιὰ γνώση καὶ τὸ δημιουργικὸ πνεῦμα τῶν βυζαντινῶν ἀρχιτεκτόνων. Λογικὴ, ἐπιστήμη καὶ αἴσθηση μεγαλείου συνδυάζονται στὸ μεγάλο αὐτὸ ναὸ τῆς Βασιλεῦσας πού μᾶς προσφέρει τὴν ἴδια αἰσθητικὴ χαρὰ μέ τὸν Παρθενῶνα καὶ μέ τὸ συνδυασμὸ τῆς λαμπρότητας καὶ τῆς ἐξαυλώσεως μᾶς ἀποσπᾷ ἀπὸ τὸ γήινο περιβάλλον μας καὶ μᾶς δίνει τὴν αἴσθηση τοῦ ὑπερφυσικοῦ.

Ἄλλα σημαντικὰ μνημεῖα τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Μετὰ τὴν

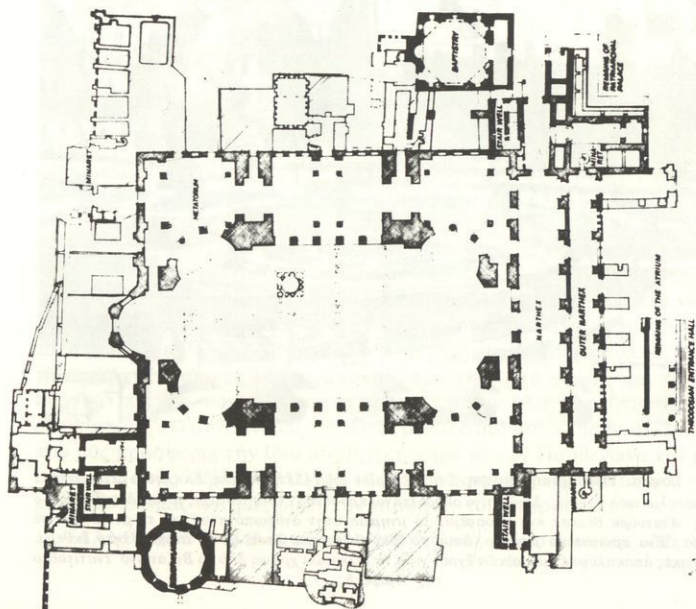

Ἁγία Σοφία. Ἐξωτερικὴ ἄποψη. Στὶς 29 Μαΐου τοῦ 1453 ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία μετατράπηκε σὲ μουσουλμανικὸ τέμενος. Σιγὰ - σιγὰ οἱ σουλτάνοι πρόσθεσαν τοὺς τέσσερις μιναρέδες. Τὸ 1935 ὁ Κεμάλ Ἀτατούρκ θέλησε «νὰ προσφέρει τὸ μνημεῖο στὴν ἀνθρωπότητα» καὶ τὸ μετέβαλλε σὲ μουσεῖο. Ἐνῶ πρωτότυπο μουσεῖο, ὅπου τὸ ἴδιο τὸ κτίσμα ἀποτελεῖ τὸ ἀνιπέρβλητο ἔκθεμα. Σημαντικὲς ἀποκαλύψεις μουσαϊκῶν ἔχουν γίνῃαι τὰ τελευταῖα χρόνια ἀπὸ τὸ Βυζαντινὸ Ἰνστιτοῦτο τῆς Ἀμερικῆς.

Δομική ανάλυση της Ἀγίας Σοφίας ἀπὸ Ν.Δ. Δείχνει τὸν κεντρικὸ κύβο, σύμβολο τῆς γῆς, ὅπου στέκονται οἱ πιστοί. Πάνω στὸν κύβο αὐτὸν τοποθετεῖται ὁ **θόλος**, σύμβολο τοῦ οὐρανοῦ, ὅπου εἰκονίζονται οἱ οὐράνιες δυνάμεις.

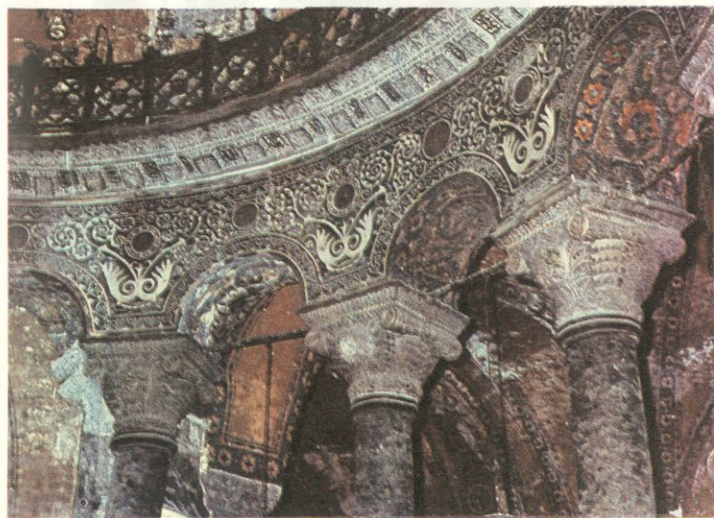
Κωνσταντινούπολη. Ἡ κάτοψη τῆς Ἀγίας Σοφίας.

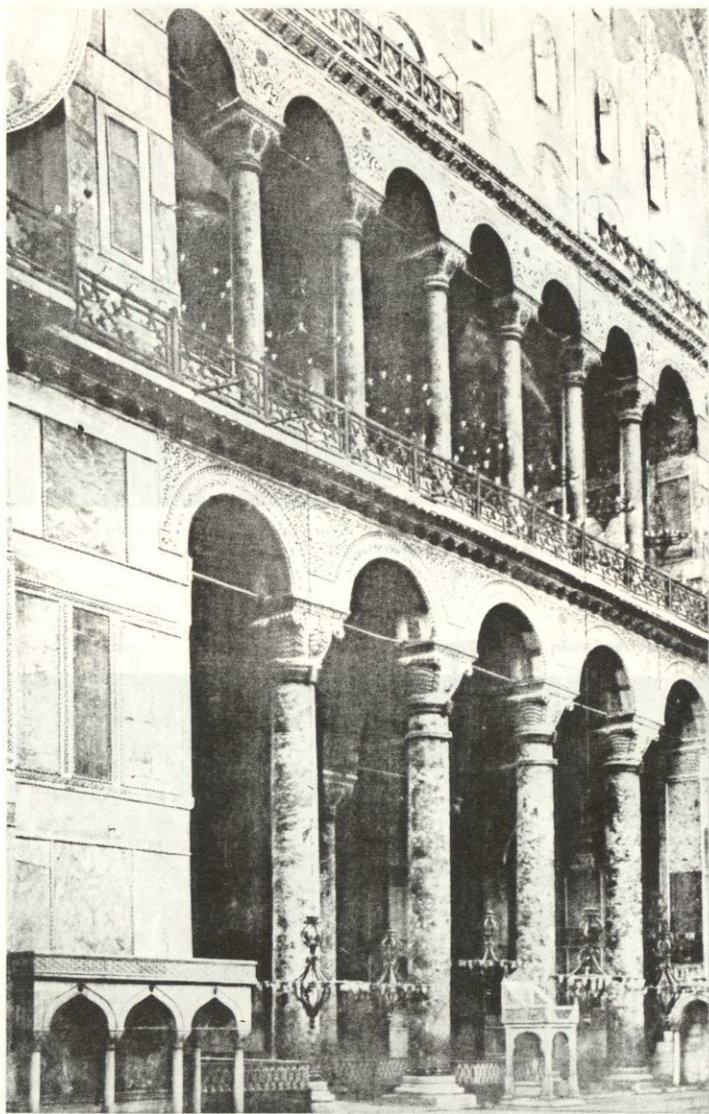

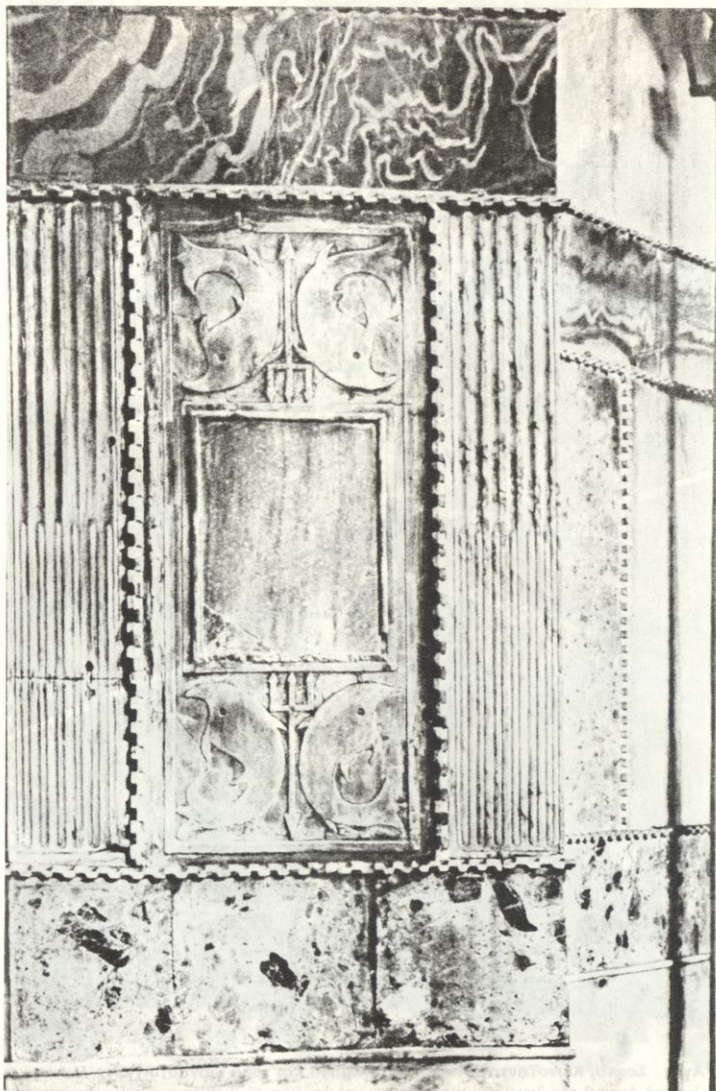
Κωνσταντινούπολη. Ἁγία Σοφία. Ἐσωτερικό.

Κωνσταντινούπολη. Ἁγία Σοφία. Κιονοστοιχία.

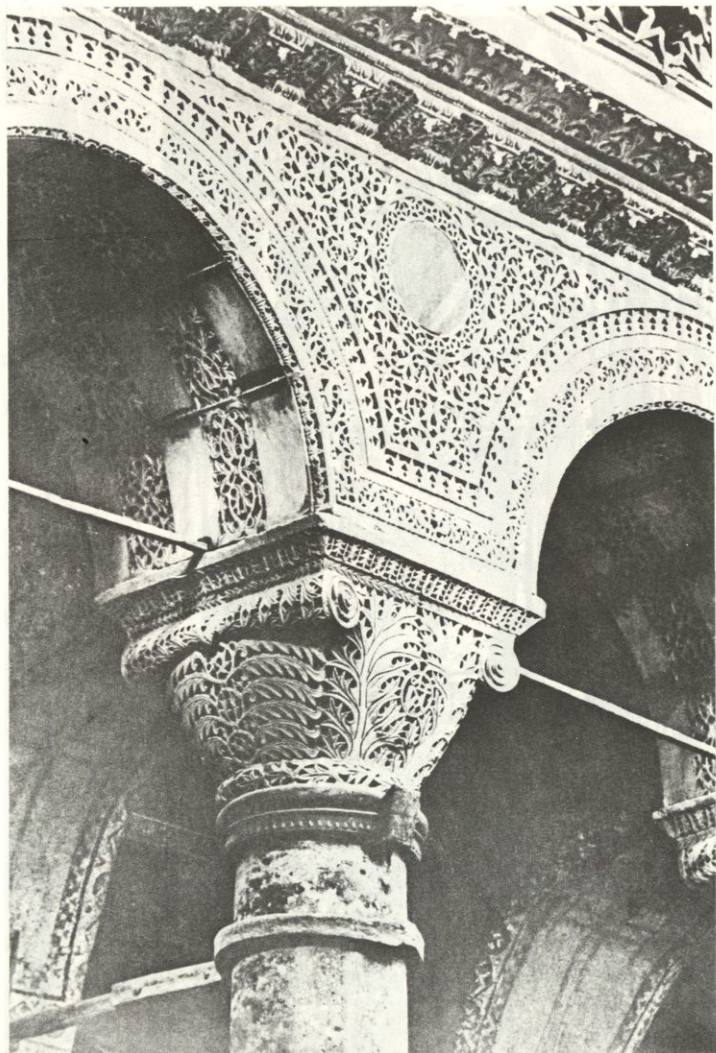

Ἁγία Σοφία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀποψη τοῦ θόρου κλίτους καὶ τοῦ ὑπερώου. Φαίνεται ἡ γλυπτὴ διακόσμηση στὰ κιονόκρανα καὶ στὰ τόξα τῶν κιονοστοιχιῶν.

Ἁγία Σοφία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁρθομαρμάρωση (ἐπένδυση τῶν τοίχων με μάρμαρα) με πολύχρωμα μάρμαρα καὶ μαρμαροθετήματα (σχέδια πού σχηματίζονται με μικρά κομμάτια ἀπὸ μάρμαρο).

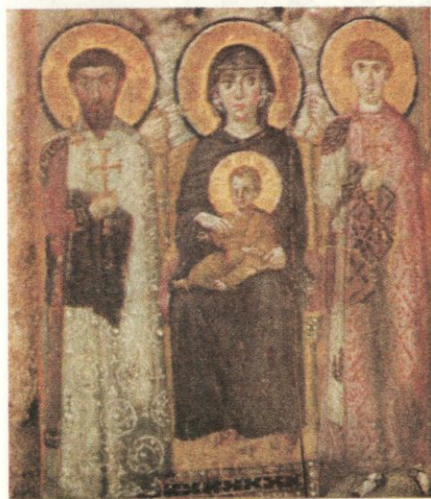
Ἁγία Σοφία, Κωνσταντινούπολη. Κιονόκρανο καί τόξα κιονοστοιχείων. Ἡ διάτρητη γλυπτική ἀφαιρεῖ τὸν ὄγκο τῶν κιονοκράνων καὶ ἀπλώνει τὴ διαφάνεια τῆς διακόσμησης στὰ μέτωπα τῶν κιονοστοιχείων. Τὸ κιονόκρανο σὲ σχῆμα «λέβητος» ἔχει στὸ μέσο ἓνα εἶδος «κομβίου» ὅπου εἶναι σκαλισμένο τὸ μονόγραμμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῆς Θεοδώρας. Φύλλα ἀκάνθης ἀγκαλιάζουν τὸ κομβιο. Τὰ φύλλα ἐκτελοῦνται μὲ τρυπάνι καὶ ἀφαιρεῖται τὸ βάθος, ἔτσι ὥστε νὰ φαίνονται δαντελωτά.

Ἁγία Σοφία τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἡ Ἑτοιμασία τοῦ Θρόνου. Ἀνάγλυφο στό ὀρειχάλκινο ὑπέρθυρο τῆς βασιλικῆς πύλης, στό νάρθηκα. Πάνω στό Θρόνο βρίσκεται ἀνοιχτό Εὐαγγέλιο πού γράφει: «ΕἶΠΕΝ Ο Κ(ΥΡΙΟ)Σ ΕΓΩ ΕΙΜΙ Η ΘΥΡΑ ΤΩΝ ΠΡΟΒΑΤΩΝ ΔΓ ΕΜΟΥ ΕΑΝ ΤΙΣ ΕΙΣΕΛΘΗ ΕΙΣΕΛΕΥΣΕΤ (ΑΙ) Κ(ΑΙ) ΕΞΕΛΕΥΣΕΤ (ΑΙ) Κ(ΑΙ) ΝΟΜΗΝ ΕΥΡΗΣΕΙ. Πάνω ἀπό τό Εὐαγγέλιο, τό Ἅγιο Πνεῦμα σέ σχῆμα περιστερᾶς. Εἶναι ὁ θρόνος ὅπου θά καθίσει ὁ Μέγας Κριτής γιά νά κρίνει τήν ἀνθρωπότητα στή Δευτέρα Παρουσία.

Προσωπογραφία του Ἀρτεμίδωρου καὶ μούμια τοῦ ἴδιου. Αἴγυπτος, 2ος αἰ. μ. Χ. Βρετανικὸ Μουσεῖο. Ἡ προσωπογραφία εἶναι ζωγραφισμένη μετὰ τὴν ἐγκαυστική μέθοδο (τὰ χρώματα διαλύονται σὲ κερί καὶ ἀπλώνονται μετὰ πυρρὴν αἰχμηρὴ γραφίδα) στὴν ξύλινη σανίδα, ποὺ εἶναι προσαρμοσμένη στὴ μούμια. Χρυσό στεφάνι εἶναι ζωγραφισμένο γύρω στὰ μαλλιά καὶ ἓνα ἄλλο γύρω στὸ πάνω μέρος τῆς σανίδας μετὰ σταυρὸ στὴ μέση.

Εἰκόνα τῆς Μονῆς τοῦ Σινᾶ, 6ος αἰ. Παριστάνει τὴν Παναγία Βρεφοκρατοῦσα, ἀνάμεσα σὲ δύο στρατιωτικοὺς ἁγίους, τὸν γενειοφόρο Θεόδωρο τὸν Στρατηλάτη καὶ ἓνα νεαρὸ ἄγνειο, τὸν Δημήτριο ἢ τὸν Γεώργιο. Πίσω δύο ἄγγελοι ὑψώνουν τὸ κεφάλι πρὸς τὸν οὐρανὸ ἀπ' ὅπου βγαίνει τὸ χεῖρ τοῦ Θεοῦ καὶ μιὰ φωτεινὴ δέσμη κατεβαίνει ὡς τὸ κεφάλι τῆς Παναγίας. Πάνω στὸν ξύλινο πίνακα, ἡ εἰκόνα ἔχει ζωγραφηθεῖ μετὰ τὴν ἐγκαυστική μέθοδο: Ἡ τεχνικὴ αὕτῃ καὶ τὰ ζωγρά χαρακτηριστικὰ τῶν προσώπων τὴν συνδέουν μετὰ τὴν παραπλευρὸς αἰγυπτιακὴ προσωπογραφία.

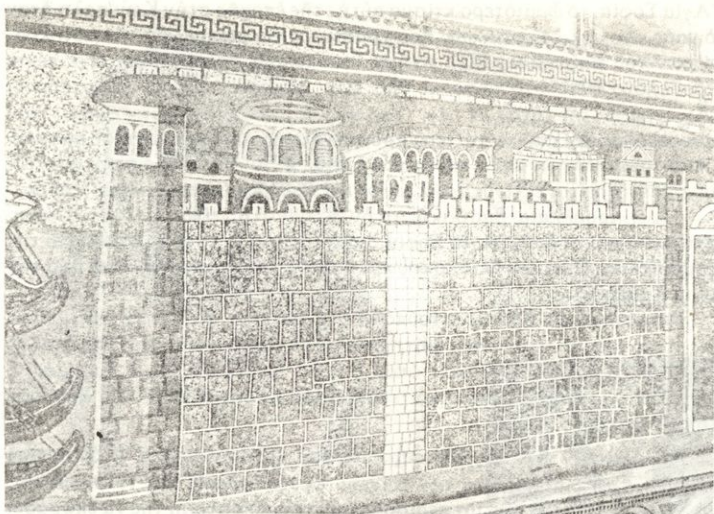
Ἁγία Σοφία, τὸ ὠραιότερο κτίσμα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς στήν Κων/πολη ἦταν ὁ ναός τῶν Ἀγ. Ἀποστόλων, πού χρησίμευε γιὰ μαυσωλεῖο τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Εἶχε σχῆμα ἰσοσκελοῦς σταυροῦ καί εἶχε πέντε τροῦλλους ἕναν στό μέσο κι ἀπό ἕναν σέ κάθε κεραία τοῦ σταυροῦ. Ἀντίγραφό του ἦταν ὁ Ἀγ. Ἰωάννης ὁ Θεολόγος στήν Ἔφεσο, πού ἀποτελοῦσε ἕνα ἀπό τὰ πῖο ἱερά προσκυνήματα τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ἀπό τοὺς ὀκταγωνικοὺς ναοὺς πού ἔχτισε ὁ Ἰουστινιανός στήν πρωτεύουσα διατηρεῖται ἐκεῖνος τοῦ Σεργίου καὶ Βάκχου μέ ἡμικυκλικές ἐξέδρες.

Ἄλλη τρουλλαία βασιλική, στήν Κων/πολη, εἶναι ἡ Ἁγία Εἰρήνη, χτισμένη κοντά στήν Ἁγία Σοφία, πού διατηρεῖ ἄριστα τὸ σύνθρονό της (ἡμικυκλική ἔδρα τοῦ ἐπισκόπου καί ἱερέων, πού θρίσκεται πίσω ἀπὸ τὴν ἁγία Τράπεζα).

Ἐκτός ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὴ Ραβέννα, βυζαντινὴ κτίση μετὰ τίς νίκες τοῦ Ἰουστινιανοῦ, διατηροῦνται περίφημα κτίσματα τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, βασιλικές ὅπως ὁ Ἀγ. Ἀπολλινάριος ὁ Παλαιός, ὁ Ἀγ. Ἀπολλινάριος ὁ Νέος καί περίκεντρα κτίρια ὅπως ὁ Ἀγ. Βιτάλιος (ὀκταγωνικός).

Ζωγραφική. Ἀπὸ τίς δύο τεχνικές πού χρησιμοποίησε ἡ βυζαντινὴ τέχνη γιὰ τὴ διακόσμηση τῶν τοίχων, τὴ *νωπογραφία* καί τὴ *ψηφιδωτό*, τὸ δεύτερο ἀνταποκρίνεται περισσότερο στήν ἀποστολὴ της νὰ ἐκφράσει τὴν πνευματικὴ οὐσία καί νὰ ἐπιτύχει μορφές ἀπαλλαγμένες ἀπὸ τὴ γήινη ὑπόστασή τους. Τὸ ψηφιδωτό μέ τὴν ἀπλοποίησή του σχεδίου ἀποδίδει τίς ἡμερες καί ἱερατικὲς κινήσεις, τίς θεαματικὲς συμμετρικὲς συνθέσεις, εὐνοεῖ τὴν ἀπεικόνιση τῶν μορφῶν σ' ἕνα χῶρο χωρὶς βάθος. Τὰ πλούσια ὕλικά πού μεταχειρίζεται ἀνταποκρίνονται στήν αἴσθηση τῆς πολυτέλειας καί τῆς λαμπρότητας. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς τὸ μωσαϊκὸ κράτησε μιὰ πρωτεύουσα θέση στὴ διακόσμηση τοῦ βουαί. κι ἐγινε ἕνα ἀπὸ τὰ μέσα ἐκφρασης τὰ πῖο χαρακτηριστικὰ τῆς βυζαντινῆς τέχνης.

Ἡ Κωνσταντινούπολη δέ διατηρεῖ παρά ἐλάχιστα δείγματα ψηφιδωτῶν αὐτῆς τῆς ἐποχῆς. Ἀπὸ περιγραφές μόνο γνωρίζουμε πὼς στοὺς Ἀγ. Ἀποστόλους εἰκονιζόταν ὁ θῖος τοῦ Χριστοῦ μέ τὰ ἐπεισόδια κατὰ χρονολογικὴ σειρά. Ὅμως στὴ δεύτερη πόλὴ τῆς αὐτοκρατορίας στὴ Θεσσαλονίκη, ἔχουν σωθεῖ ἀξιόλογα ἔργα, ὅπως στὸν τροῦλλο τοῦ Ἀγ. Γεωργίου (5ος αἰ.), στὸν Ὅσιο Δαβὶδ καί στήν Ἀχειροποίητο. Θαυμάσια ψηφιδωτὰ διατηρεῖ καί ἡ ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σινᾶ καί ἡ Κύπρος. Ἀλλὰ καί στὴ Ραβέννα θρίσκονται ἀριστουργήματα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, στὸ Μαυσωλεῖο τῆς Γάλλα Πλακιδίας καί στὸ Βαπτιστήριο τῶν Ὁρθοδόξων τοῦ 5ου αἰ., στὸν Ἀγ. Ἀπολλινάριο τὸ Νέο καί στὸν Ἅγιο Βιτάλιο.

Τό λιμάνι της Ραβέννας. Τελευταίο τμήμα του μωσαϊκού στον αριστερό τοίχο. "Αγ. 'Απολλινάριος ὁ Νέος, Ραβέννα.

Ψηφιδωτό 'Αγ. Γεωργίου. Θεσσαλονίκη, 5ος αἰ. Στή βάση τοῦ τρούλλου, μιά ζώνη ἀποτελεῖται ἀπὸ ὀκτώ μεγάλα διαχωρά με χρυσό βάθος, ὅπου εἰκονίζονται μάρτυρες τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας δεόμενοι μπροστὰ σὲ διάφορα κτίρια με ἀετώματα, με ἀχιθαδωτὲς κόγχες καὶ με κυκλικὰ προσκτίσματα. Τὰ οἰκοδομήματα αὐτὰ θυμίζουν ἀψίδες ἐκκλησιῶν με ἅγια Τράπεζα κάτω ἀπὸ κιβώριο.

με τὴν περιμέτρου, ἀρριττικὰ χρωματισμένα.

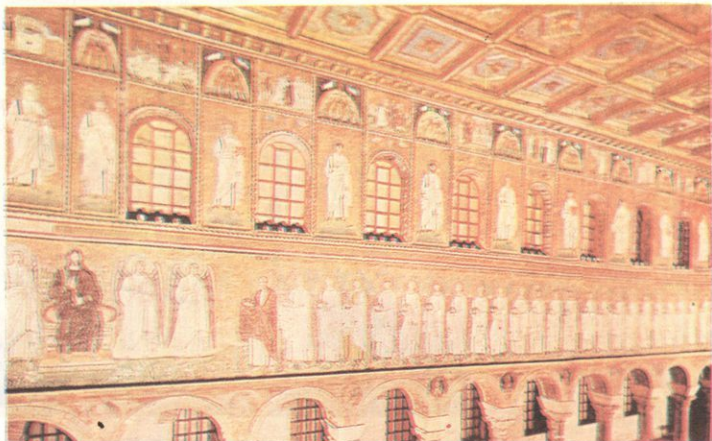
Ἁγ. Ἀπολλινάριος ὁ Πα-
λαιός. Χτίστηκε χάρι στή γεν-
ναιοδωρία τοῦ Ἰουστινιανοῦ
καί ἐγκαινιάστηκε τὸ 549 ἀπὸ
τὸ Μαξιμιανό. Ἔχει ἱερὸ μέ-
πλάγια διαμερίσματα, αἶθριο
καί νάρθηκα. Τὸ καμπαναριό
πού φαίνεται εἶναι μεταγενέστε-
ρο.

Θεσσαλονίκη. Ἡ Ἀχειροποιήτος. Βασιλική. 5ος αἰ.

Θεσσαλονίκη. Ἀχειροποιήτος. Ψηφιδωτὴ διακόσμηση. 5ος αἰ.

Ἄγ. Ἀπολλινάριος ὁ Νέος, Ραβέννα. Ψηφιδωτά 5ου - 6ου αἰ. Πομπή τῶν μαρτύρων. Νότιος τοῖχος. Εἰκοσιέξι ἅγιοι, νέοι καὶ γέροι, μὲ λευκοῦς χιτῶνες βαδίζουν μέσα σ' ἓνα πρασινοπό λιβάδι πρὸς τὸν ἐνθρόνο Χριστὸ πού κάθεται ἀνάμεσα σὲ τέσσερις ἀγγέλους. Ἡ πομπή ἀποτελεῖ τὴν κάτω ζώνη τοῦ τοῖχου ἀμέσως ἐπάνω ἀπὸ τὶς τοξοστοιχίες. Στὴ μεσαία ζώνη εἰκονίζονται μορφές προφητῶν καὶ πατριαρχῶν ἀνάμεσα στὰ παράθυρα καὶ κάτω ἀπὸ τὶς ἀχιβάδες τῆς ἐπάνω ζώνης ποὺ χωρίζουν σκηνές ἀπὸ τὰ Πάθη τοῦ Χριστοῦ.

Ἄγ. Ἀπολλινάριος ὁ Νέος, Ραβέννα. Χτίστηκε ἀπὸ τὸ Γότθο ἡγεμόνα Θεοδόριχο (493-526) σὰν ἀνακτορική ἐκκλησία κοντὰ στὸ παλάτι του. Εἶναι τρίκλιτη βασιλική χωρὶς νάρθηκα, αἶθριο καὶ ὑπερῶα. Ἦταν ἀφιερωμένη στὸ Χριστό. Πῆρε τὸ νέο της ὄνομα στὰ μέσα τοῦ 9ου αἰ. ὅταν μεταφέρθηκε ἐκεῖ, γιὰ νὰ γλυτώσει ἀπὸ τὴν ἀπειλή τῶν Σαρακηνῶν, τὸ λείψανο τοῦ ἁγίου Ἀπολλινάριου.

Ἁγίες μάρτυρες. Κρατοῦν τὸ στεφάνι τοῦ μαρτυρίου. Τὰ χέρια τους εἶναι σκεπασμένα μὲ τὸ πέπλο σὲ ἔνδειξη σεβασμοῦ. Λεπτομέρεια ἀπὸ τὴν πομπή τῶν γυναικῶν μαρτύρων στὸ μωσαϊκὸ τοῦ Ἁγίου Ἀπολλιναρίου τοῦ Νέου, στὴ Ραβέννα.

Ἡ Μεταμόρφωση. Μωσαϊκὸ τῆς ἀψίδας στὸ «καθολικὸ» (=ναὸς μονῆς) τῆς Μονῆς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σινᾶ. Αἶγο ἀργότερα ἀπὸ τὸ 550. Ὁ Χριστὸς μέσα σὲ ἐλλειψοειδῆ δόξα. Ὁ Μωϋσῆς καὶ ὁ Ἡλίας πλάι του. Στὰ πόδια του, οἱ τρεῖς μαθητές: Ἰωάννης, Πέτρος, Ἰάκωβος. Ἐνα - γύρω στὴ θύρα ἀποστόλων καὶ μαρτύρων. Ἐπάνω ἀπὸ τὴ Μεταμόρφωση, ἀπὸ τὴ μία καὶ τὴν ἄλλη πλευρὰ τῶν παραθύρων, δεξιὰ, ὁ Μωϋσῆς δέχεται τὶς πλάκες τοῦ νόμου, ἀριστερά, ὁ Μωϋσῆς μπροστὰ στὴν Καιομένη Βάτο.

Ἡ διατήρηση τῶν κατακτήσεων τοῦ Ἰουστινιανοῦ στή Δύση ἦταν, ὅπως εἶδαμε, ἓνα μεγάλο πρόβλημα γιά τοὺς διαδόχους του, γιατί ἔπρεπε ταυτόχρονα νά ἀντιμετωπίσουν σοβαροὺς κινδύνους στή Βαλκανική καί τήν Ἀνατολή. Ἐπειδή δέν εἶχαν τή δύναμη νά κάνουν καί τά δύο, προτίμησαν τό δεύτερο.

Τόν Ἰουστινιανό διαδέχτηκε ὁ Ἰουστίνος Β' (565-578) κι αὐτόν ὁ στρατηγός Τιθέριος (578-582). Στή συνέχεια ἀνέβηκε στό θρόνο ὁ στρατηγός Μαυρίκιος (582-602), πού ἀναδείχτηκε ἀξιόλογος ἡγεμόνας καί εἶχε σημαντικές ἐπιτυχίες στό στρατιωτικό τομέα. Ἐχασε ὁμως τήν ἐξουσία καί τή ζωή του ἀπό ἓνα στρατιωτικό κίνημα, πού ἀνέβασε στό θρόνο τό Φωκά (602-610). Στά χρόνια τοῦ τελευταίου τό κράτος ἔφτασε στά πρόθυρα τῆς κατάρρευσης.

Τά σημαντικότερα γεγονότα τῆς περιόδου αὐτῆς (565-610) ἦταν βασικά ἐξωτερικά: Ἡ κατάληψη τῆς Ἰταλίας ἀπό τοὺς Λογγοβάρδους, οἱ περσικοὶ πόλεμοι καί οἱ εἰσβολές τῶν Ἀθάρων καί Σλάβων στή Βαλκανική.

Λογγοβάρδοι. Ἡ ἀπώλεια τῆς Ἰταλίας. Ἀπό τίς κατακτήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐκείνη πού κερδίστηκε πιό δύσκολα διατηρήθηκε καί πιό λίγο. Οἱ Λογγοβάρδοι, γερμανικός λαός πού ζοῦσε στίς περιοχές τοῦ

Μεταξύτῳ ὕφασμα μέ παράσταση Εὐαγγελισμοῦ μέσα σέ τροχό. Χριστιανικό Μουσεῖο τοῦ Βατικανοῦ, 6ος - 8ος αἰ. Τό ἀπέδωσαν ἄλλοτε στήν Αἴγυπτο καί ἄλλοτε στή Συρία ἀλλά ἡ ὁμοιότητά του μέ μικρογραφίες δείχνει ἐργαστήριο τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἀναποκρίνεται στίς ἀπαιτήσεις μᾶς πελατείας ἀδελφῆς ἡ ἀξιοματούχων τῆς Ἐκκλησίας. Τά ὕφασματα δημιουργοῦσαν καί αὐτά τήν ἀτμόσφαιρα γλιδῆς πού τόσο ἀγαποῦσαν οἱ Βυζαντινοί.

Ὁ Χριστός μπροστά στὸν Πιλάτο.
Μικρογραφία ἀπὸ τὸν ΠΟΡΦΥΡΟ ΚΩ-
ΔΙΚΑ τοῦ 6 αἰ. πού βρίσκεται στὸ Ρωσ-
σάνο τῆς Καλαβρίας. Δεῖγμα τοῦ διαμορ-
φμένου βυζαντινοῦ ρυθμοῦ στὴν ζωγρα-
φική.

Δούναβη, κινήθηκαν τὸ 568, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν Ἀθάρων, πρὸς τὴν Ἰταλία. Ἡ κίνησή τους δὲν εἶχε χαρακτήρα ἐπιδρομῆς ἀλλὰ μετανάστευ-
σης, γιατί κουβαλοῦσαν μαζί τους καὶ τίς οἰκογένειές τους. Πολύ γρήγορα
κυριάρχησαν σ' ὅλη σχεδὸν τὴν Ἰταλία, ὡς τὸ Βενεβέντο στὰ νότια, καὶ
δὲν μπόρεσαν μόνο νὰ καταλάβουν τίς δχυρωμένες πόλεις Ραβέννα, Ρώμη
καὶ Νεάπολη. Στὸ Βυζάντιο ἀπόμειναν, ἐκτός ἀπὸ τίς παραπάνω πόλεις,
ἓνα τμήμα τῆς Νότιας Ἰταλίας καὶ ἡ Σικελία.

Ἡ κατάκτηση τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τοὺς Λογγοθάρδους, ἐκτός ἀπὸ τὸ ὅτι
ἀπέδειξε τὴν ἀδυναμία τοῦ Βυζαντίου νὰ διατηρήσει τίς κτήσεις τοῦ
Ἰουστινιανοῦ, εἶχε καὶ μιὰ ἄλλη σοβαρὴ συνέπεια. Ὁ πάπας, πού κατόρ-
θωσε νὰ ἀντιμετωπίσει μέ ἐπιτυχία τὴν πολιορκία τῆς Ρώμης ἀπὸ τοὺς
Λογγοθάρδους, ἐγινε περισσότερο ἀνεξάρτητος πολιτικά ἀπέναντι στοῦ
Βυζαντίου καὶ σιγὰ σιγὰ ἐξελίχτηκε σὲ αὐτοδύναμο ἐκκλησιαστικὸ ἡγεμό-
να. Ἀργότερα μάλιστα, βλέποντας ὅτι τὸ Βυζάντιο δὲν μπορούσε νὰ τοὺς
βοηθήσει, οἱ πάπες στράφηκαν πρὸς τοὺς Φράγκους.

Γιὰ νὰ κάνει πιὸ ἀποτελεσματικὴ τὴν ἀμυνα τῶν βυζαντινῶν περιοχῶν
τῆς Ἰταλίας, ὁ Μαυρίκιος τίς μετέτρεψε σὲ *ἐξαρχάτο*. Ὁ διοικητὴς τῆς
Ἰταλίας, *ἐξαρχος*, εἶχε τὴν πολιτικὴ καὶ τὴ στρατιωτικὴ ἐξουσία καὶ
μεγάλη πρωτοβουλία ἐνεργειῶν. Τὸ ἴδιο ἐγινε καὶ μέ τίς βυζαντινὲς κτή-
σεις τῆς Ἀφρικῆς. Ὀνομάστηκαν *ἐξαρχάτο* καὶ ὁ *ἐξαρχος* τῆς Ἀφρικῆς
εἶχε ἐδρα τοῦ τὴν Καρχηδόνα. Ἡ δημιουργία τῶν δύο αὐτῶν *ἐξαρχάτων*,
πού εἶχε σκοπὸ νὰ ἐνισχύσει τὴν ἀμυντικὴ ἱκανότητα τῶν ἀντίστοιχων
περιοχῶν, ἦταν ἓνα ἀκόμη βῆμα πρὸς τὴν καθιέρωση τοῦ θεσμοῦ τῶν
θεμάτων.

Πολύ σύντομα τὸ Βυζάντιο ἔχασε καὶ τὰ ἐδάφη τοῦ στὴν Ἰσπανία, πού

Ὁ πάπας

Τὰ *ἐξαρχάτα*

Ἄετός καί φίδι. Λεπτομέρεια ἀπο τμήμα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ Ἱεροῦ Παλατίου.
Κωνσταντινούπολη. Ἰσως στά μέσα τοῦ δυνάστεως αἰῶνα.

πέρασαν πάλι στά χέρια τῶν Βησιγότθων. Ἔτσι ἡ Δύση ἔμεινε ὀριστικά στούς Γερμανοὺς κατακτητές της καί ἀκολούθησε τό δικό της δρόμο, ἀνεξάρτητα ἀπό τό Βυζάντιο.

Πόλεμοι μέ τούς Πέρσες. Στά χρόνια τῶν διαδόχων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ξανάρχισαν οἱ πόλεμοι τοῦ Βυζαντίου μέ τούς Πέρσες. Ἐνας πόλεμος, μέ ἀφορμή διαφιλονικούμενες περιοχές τῆς Ἀρμενίας, ξέσπασε τήν ἐποχή τοῦ Ἰουστίνου καί κράτησε 20 περίπου χρόνια (572-591). Οἱ Πέρσες, μέ τό θασιλιά τους Χοσρόη, εἰσέβαλαν στίς βυζαντινές περιοχές καί ἔφτασαν λεηλατώντας ὡς τήν Καππαδοκία.

Ἡ κατάσταση ὁμως ἄλλαξε στά χρόνια τοῦ Τιθέριου καί κυρίως τοῦ Μαυρίκιου. Ὁ τελευταῖος νίκησε τόν Ὁρμίσδα, πού εἶχε διαδεχτεῖ τό Χοσρόη, καί τέλος βοήθησε τό γιό τοῦ Ὁρμίσδα, Χοσρόη Β', νά ἀνεβεῖ στό θρόνο τῆς Περσίας. Ἀνάμεσα στούς δύο ἡγεμόνες ὑπογράφηκε τό 591 εἰρήνη, μέ δρους πολύ εὐνοϊκοὺς γιά τό Βυζάντιο. Σύμφωνα μ' αὐτούς οἱ Βυζαντινοί πήραν τήν Ἀρμενία καί ἕνα τμήμα τῆς Μεσοποταμίας καί ἔπαψαν νά πληρώνουν φόρο στούς Πέρσες.

Οἱ ἴδιοι κίνδυνοι δημιουργήθηκαν καί ἀπό τίς ἐπιδρομές τῶν Ἀθάρων καί τῶν Σλάβων στή Βαλκανική, ὅπως θά δοῦμε σέ ἐπόμενο κεφάλαιο.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

– Ποιοί ήταν οι σπουδαιότεροι συνεργάτες του Ίουστινιανού; Ποιές οι φιλοδοξίες του στην εξωτερική πολιτική;

α. Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ «ΝΙΚΑ» (532)

- Τι ήταν οι Δήμοι και ποιά τά καθήκοντά τους;
- Τά αίτια της στάσης του «νίκα». Γιατί απέτυχε και ποιές οι συνέπειες;

β. Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

- Ένατίον ποιών πολέμησε ο Ίουστινιανός στους πολέμους του στη Δύση και ποιές περιοχές κατακτήθηκαν; (άπλή αναφορά).
- Ποιά ήταν ή κύρια αίτια των πολέμων με τους Πέρσες και ποιά ήταν ή κατάληξη των πολέμων αυτών;
- Ο χαρακτήρας και οι συνέπειες των επιδρομών στη Βαλκανική.

Γ. Η ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

- Η πολιτική του Ίουστιν. απέναντι στους ειδωλολάτρες και τους αίρετικούς.
- Γιατί έπρεπε νά αναθεωρηθεί και νά κωδικοποιηθεί ή νομοθεσία;
- Τό νομοθετικό έργο του Ίουστιν. (νά αναφερθούν τά έργα). Ποιά ή σημασία του;
- Ποιές μεταβολές έκανε ο Ίουστιν. στην επαρχιακή διοίκηση και γιατί τίς έκανε;
- Ποιά ήταν ή συμπεριφορά των «δυνατών» και γιά ποιούς αποτελούσαν απειλή;

δ. ΜΙΑ ΓΕΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

- Νά διατυπωθούν ελεύθερες κρίσεις πάνω στό έργο του Ίουστινιανού.

ε. Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΩΣ ΤΟΝ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟ

- Τι γνωρίζετε γιά την «παλαιοχριστιανική» τέχνη;
- Από πού προέρχεται ο τύπος της «βασιλικής»; Περιγράψτε έναν ναό αυτού του τύπου.
- Τι είναι ή «τρουλλαία βασιλική»; Τι γνωρίζετε γιά την Άγία Σοφία Κων/πολης;

στ. ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

- Ποιά είναι τά σπουδαιότερα εξωτερικά γεγονότα της περιόδου; (άπλή αναφορά).
- Τι απέδειξε και τί άλλες συνέπειες είχε ή κατάκτηση της Ίταλίας από τους Λογγοβάρδους;
- Τι γνωρίζετε γιά τά «έξαρχάτα»;

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Η ΕΡΓΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Στή διάρκεια των ημερών που προηγούνται από τό Πάσχα καί ὀνομάζονται νηστείες, ὁ Ἰουστινιανός ἔζησε μέ τρόπο τόσο σκληρό, πού ἦταν ἀσυνήθιστος ὄχι μόνο γιά ἕναν αὐτοκράτορα, ἀλλά καί γιά κάθε ἄνθρωπο πού εἶχε κάποια σχέση μέ τίς ὑποθέσεις τῆς πολιτείας. Γιατί περνοῦσε καί δύο ὁλόκληρες μέρες χωρίς νά βάλει τίποτε στό στόμα του, κι αὐτό ἐνῶ κάθε μέρα σηκώνοταν ἀπό τό κρεβάτι του βαθιά χαράματα καί φρόντιζε γιά τά ζητήματα τῆς πολιτείας καί ἐργαζόταν ἀσταμάτητα γιά νά ταχτοποιήσει τίς κρατικές ὑποθέσεις μέ λόγια ἢ μέ πράξεις, τό πρωί, τό μεσημέρι κι ἀκόμη καί τό βράδυ. Γιατί, ἂν καί πῆγαινε ἄργά τή νύχτα νά ξαπλώσει, πολύ γρήγορα σηκώνοταν πάλι, σάν νά τόν στενοχωροῦσε τό κρεβάτι του.

Προκόπιος, *Κτίσματα*, I, VII, 7-9, μετάφραση.

2. Ο ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ ΑΠΟΜΑΚΡΥΝΕΙ ΔΥΟ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΤΟΥ ΓΙΑ ΝΑ ΗΡΕΜΗΣΕΙ ΤΟΥΣ ΣΤΑΣΙΑΣΤΕΣ ΣΤΗ ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ «ΝΙΚΑ»

"Ὅσο καιρό οἱ Ἀῆμοι φιλονικοῦσαν μεταξύ τους, ὑπερασπίζοντας ὁ καθένας τά δικά του χρώματα, κανεῖς δέν ἐνδιαφερόταν γιά τήν κακή διοίκηση τοῦ Ἰωάννη Καππαδόκη καί τοῦ Τριβωνιανοῦ." Ὅταν ὁμως συμφιλώθηκαν καί ἐπανάστατήσαν, τότε αὐτούς τοὺς δύο ἔθριζαν φανερά σ' ὅλη τήν πόλη καί τοὺς ἀναζητοῦσαν γιά νά τοὺς σκοτώσουν. Γι' αὐτό καί ὁ Ἰουστινιανός, ἐπειδὴ ἤθελε νά ἡρεμήσει τό λαό, ἀπομάκρυνε ἀμέσως καί τοὺς δύο συνεργάτες του ἀπό τήν ἐξουσία. Καί διόρισε ἐπαρχο τῆς αὐλῆς¹ ἕναν ἐδγενή, τό Φωκά, ἄνθρωπο πολύ συνετό, πού ἀπό τή φύση του ἀγαποῦσε τό δίκαιο, ἐνῶ τοποθέτησε στή θέση τοῦ κοινέστορα² τό Βασιλείδη, πού ἦταν γνωστός γιά τόν καλό του χαρακτήρα καί δοκιμασμένος. Ἀλλά, παρά τίς ἀλλαγές αὐτές, ἡ στάση ἐξακολουθοῦσε μέ ἀμείωτη ἔνταση.

Προκόπιος, *Ἱστορία τῶν πολέμων*, I, XXIV, 17-18, μετάφραση.

3. ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΝΙΚΑ: Η ΔΙΑΣΠΑΣΗ ΤΩΝ ΣΤΑΣΙΑΣΤΩΝ

Βγήκε τότε ὁ Ναρσῆς ὁ κουθικουλάριος³ στόν ἵπποδρομο καί κατόρθωσε νά πάρει μέ τό μέρος του μερικούς ἀπό τοὺς Βένετους, ἐξαγοράζοντάς τους μέ χρήματα. Κι αὐτοί ἄρχισαν νά φωνάζουν: «Ἰουστινιανέ Ἀῦγουστε, σὺ νικᾷς. Κύριε ὥστε τό βασιλιά Ἰουστινιανό καί τή βασίλισσα Θεοδόραν». Τότε τό πλήθος διασπάστηκε καί οἱ στασιαστές ἄρχισαν νά χτυπιούνται μεταξύ τους.

Θεοφάνης, *Χρονογραφία*, μετάφραση.

1. Ἐπαρχος τῆς αὐλῆς: Ἀξιωματοῦχος ὑπεύθυνος γιά τήν τάξη καί τήν ἐφαρμογή τῶν νόμων στήν πρωτεύουσα, δεύτερος στήν ἱεραρχία, μετά τόν αὐτοκράτορα.
2. Κοινέστωρ: Ἀνώτατος δικαστικός ἄρχοντας.
3. Κουθικουλάριος: Διοικητής τῆς προσωπικῆς φρουρᾶς τοῦ αὐτοκράτορα.

4. ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΝΙΚΑ: Η ΣΦΑΓΗ ΣΤΟΝ ΊΠΠΟΔΡΟΜΟ

Ὁ λαός ἦταν συγκεντρωμένος στὸν ἵπποδρόμο σὲ πυκνὲς μάζες, ποὺ σπρώχονταν μεταξύ τους χωρὶς καμιά τάξη. Τότε ὁ Βελισάριος ἀποφάσισε νὰ ἐπιτεθεῖ. Ἔσυρε τὸ σπαθὶ του ἀπὸ τὴ θήκη καί, ἀφοῦ ἔδωσε ἐντολὴ καὶ στοὺς ἄλλους νὰ κάνουν τὸ ἴδιο, ὤρμησε μὲ κραυγὴ ἐναντίον τοῦ πλήθους. Καὶ ὁ λαός, ποὺ ἦταν συγκεντρωμένος, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι παραταγμένος, ὅταν εἶδε πάνοπλους στρατιῶτες, ποὺ εἶχαν μεγάλῃ φήμῃ γιὰ ἀντρεία καὶ πολεμικὴ ἐμπειρία, νὰ χτυποῦν μὲ τὰ σπαθιά χωρὶς νὰ λυποῦνται κανένα, κινήθηκε νὰ φύγει. Τότε, ὅπως ἦταν φυσικό, σηκώθηκε μεγάλη κραυγὴ καὶ ὁ Μοῦνδος, ποὺ βρισκόταν μὲ τοὺς στρατιῶτες του ἐκεῖ κοντὰ καὶ ἦταν ἑτοιμος ν' ἀρχίσει δράση (γιατὶ ἦταν τολμηρὸς καὶ δραστήριος) ἀλλὰ περίμενε τὴν κατάλληλῃ στιγμή, ἐπειδὴ κατάλαβε ὅτι ὁ Βελισάριος ρίχτηκε στὸν ἀγώνα, μπαίνει ἀμέσως στὸν ἵπποδρόμο ἀπὸ τὴν πύλῃ ποὺ λέγεται «Νεκρά». Ἔτσι οἱ στασιαστὲς τοῦ Ὑπάτιου βρέθηκαν κυκλωμένοι ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς καὶ ἐξοντώνονταν.

Κι ὅταν ἡ φυγὴ γενικεύθηκε καὶ εἶχαν σκοτωθεῖ πολλοὶ ἀπὸ τὸ πλῆθος, ὁ Βοραΐδης καὶ ὁ Ἰούστος, ἀνεψιοὶ τοῦ αὐτοκράτορα Ἰουστινιανοῦ, κατέβασαν ἀπὸ τὸ θρόνο τοῦ ἵπποδρόμου τὸν Ὑπάτιο, χωρὶς κανεῖς νὰ τολμάει νὰ τοὺς ἐμποδίσει, καὶ τὸν ἔφεραν καὶ τὸν παράδωσαν στὸν αὐτοκράτορα. Καὶ σκοτώθηκε πάνω ἀπὸ 30.000 λαὸς ἐκείνη τὴν ἡμέρα.

Προκόπιος, Ἱστορία τῶν Πολέμων, Ι, XXIV, 50-54, μετάφραση.

5. ΔΙΣΤΑΓΜΟΙ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΒΑΝΔΑΛΩΝ

Ὅταν οἱ ἐσωτερικὲς ὑποθέσεις καὶ οἱ σχέσεις μὲ τοὺς Πέρσες ταχτοποιήθηκαν ὅσο γινόταν καλύτερα, ὁ αὐτοκράτορας Ἰουστινιανὸς μελετοῦσε τὴν κατάστασιν στὴ Λιβύη¹. Ὅταν ὅμως φανέρωσε στοὺς συνεργάτες του ὅτι συγκεντρώνει στρατὸ γιὰ νὰ τὸν στείλει ἐναντίον τῶν Βανδάλων καὶ τοῦ Γελίμερου, οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς ἀναστατώθηκαν καὶ τὸ θεώρησαν συμφορὰ. Κι ἔφερναν στὴ μνήμη τοὺς τὴν ἐκστρατεία ποὺ ἐγίνε στα χρόνια τοῦ Λέοντα καὶ τὴν καταστροφὴ τοῦ Βασιλείσκου κι ἀναμετροῦσαν τοὺς στρατιῶτες ποὺ εἶχαν σκοτωθεῖ καὶ τὰ χρημάτων ποὺ εἶχε χάσει τὸ κράτος...

Κανεῖς ὅμως δὲν τόλμησε νὰ πῇ κάτι στὸν αὐτοκράτορα γιὰ νὰ ἐμποδίσει τὴν ἐκστρατεία, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Καππαδόκη, τὸν ἐπαρχο τῆς ἀλῆς.

... Καὶ ὁ Ἰουστινιανός, ἀφοῦ δέχτηκε τίς ἀντίθετες ἀπόψεις τοῦ Καππαδόκη, σταμάτησε νὰ ἐτοιμάζει τὴν ἐκστρατεία. Τότε ὅμως ἔφτασε ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ ἕνας ἐπίσκοπος καὶ ζήτησε νὰ μιλήσει στὸν αὐτοκράτορα. Κι ὅταν παρουσιάστηκε μπροστὰ του ἔλεγε ὅτι εἶχε ἐμφανιστεῖ στὸν ὕπνο του ὁ Θεὸς καὶ τὸν διέταξε νὰ πάει στὸν αὐτοκράτορα καὶ νὰ τὸν κατηγορήσει, γιατί, ἐνῶ εἶχε ἀποφασίσει νὰ γλυτώσει τοὺς χριστιανοὺς τῆς Λιβύης ἀπὸ τοὺς τυράννους, ὅστερα, χωρὶς κανένα λόγο, φοβήθηκε. «Καὶ ὅμως, ἐγὼ ὁ ἴδιος», εἶπε ὁ Θεός, «θὰ τὸν βοηθήσω, ἂν πολεμήσει, καὶ θὰ τὸν κάνω κυρίαρχο τῆς Λιβύης».

1. Λιβύη: Ἐννοεῖ τὴ Βόρεια Ἀφρικὴ καὶ εἰδικὰ τὸ κράτος τῶν Βανδάλων.

Ἡ αὐτοκράτειρα Θεοδώρα καὶ ἡ ἀκολουθία της, 546-548. Ψηφιδωτό στό νότιο τοῖχο τοῦ Ἀγ. Βιγαλίου στή Ραβέννα. Ἡ Θεοδώρα κρατώντας τή διάλυτῃ κύλικα προχωρεῖ ἀκολουθοῦμενη ἀπό τίς ἑπτὰ κυρίες τῆς τιμῆς. Μπροστά της θρίσκονται δύο ἀξιοματωδοὶ, ὁ ἓνας σηκώνει τὸ παραπέτασμα τῆς θύρας τοῦ ναοῦ. Ἡ πομπή τῆς Θεοδώρας κατευθύνεται πρὸς τὸ Χριστὸ τῆς ἡγίδας. Πλοῦτος κοσμημάτων καὶ χρωμάτων στὰ ἐνδύματα. Τὸ πρόσωπο τῆς Θεοδώρας μοιάζει ἀληθινὸ πορτραῖτο μὲ ἐκπληκτικὴ ἔνταση στὴν ἔκφραση.

Ὅταν τὰ ἄκουσε αὐτὰ ὁ Ἰουστινιανός, δὲν μπορούσε πιά νὰ συγκρατηθεῖ ἄλλο· συγκέντρωνε στρατὸ καὶ πλοῖα, ἐτοίμαζε ὅπλα καὶ τροφές καὶ παράγγειλε στὸ Βελισάριο νὰ εἶναι ἔτοιμος, γιὰ νὰ ὀδηγήσει ἀμέσως τὴν ἐκστρατεία στὴ Λιβύη.

Προκόπιος, Ἱστορία τῶν Πολέμων, ΙΙΙ, Χ, μετάφραση ἀποσπασμάτων (1-2, 7, 18-21).

6. Η ΜΑΧΗ ΣΤΟ ΤΡΙΚΑΜΑΡΟ

Πέρασε ἀρκετὴ ὥρα καὶ κανεὶς δὲν ἄρχιζε τὴ μάχη. Τότε ὁ Ἰωάννης¹, ἀφοῦ

1. Ἐνας ἀπὸ τοὺς στρατηγούς τοῦ Βελισάρου.

‘Ο αυτοκράτορας ‘Ιουστινιανός καί ἡ ἀκολουθία του. 546-548. Ψηφιδωτό στό θόρειο τοῖχο τοῦ ‘Αγ. Βιταλίου στή Ραβέννα. ‘Ο ‘Ιουστινιανός μέ φωτοστέφανο κρατᾷ τή χρυσή φιάλη καί περιστοιχίζεται ἀπό ἀξιωματοῦχους πολιτικούς καί στρατιωτικούς. Δίπλα του ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μαξιμιανός (πού πρῶτος πῆρε αὐτόν τόν τίτλο στή Δύση) ἀκολουθεῖται ἀπό ἕνα διάκονο πού κρατᾷ τό Εὐαγγέλιο καί ἕνα υποδιάκονο πού κρατᾷ ἕνα θυματήριο. ‘Η κατεῦθονση τῶν χειρῶν δείχνει πῶς ἡ πομπή διευθύνεται πρὸς τὸ Χριστὸ τῆς ἀψίδας.

διέλεξε λίγους ἄντρες ἀπ’ αὐτοὺς πού εἶχε γύρω του, πέρασε, μέ τὴν ἄδεια τοῦ Βελισάριου, τὸ ποτάμι¹ καί ἐπιτέθηκε στό κέντρο τῶν ἀντιπάλων. ‘Ο Τζάτζων² ὁμως, πού βρισκόταν ἐκεῖ, ἀπόωθησε τοὺς Βυζαντινοὺς καί τοὺς γύρισε πίσω. Αὐτοὶ ὑποχωρώντας ἔφτασαν ὥς τὸ στρατόπεδό τους, ἐνῶ οἱ Βάνδαλοι ἔφτασαν καταδιώκοντάς τους ὥς τὸ ποτάμι, ἀλλὰ δὲν τὸ πέρασαν.

Πάλι δ’ ‘Ιωάννης, δηγώντας ἀρκετούς ἀπὸ τοὺς ὑπασιπιστῆς τοῦ Βελισάριου, ὤρμησε πάνω στό τμῆμα τῶν Βανδάλων πού διοικοῦσε ὁ Τζάτζων, ἀλλὰ ἀποκροστίθηκε γιὰ δευτέρη φορά καί ὑποχώρησε στό στρατόπεδο. Τὴν τρίτη φορά, δηγώντας σχεδόν ὅλους τοὺς δορυφόρους καί τοὺς ὑπασιπιστῆς τοῦ

1. Οἱ ἀντίπαλοι εἶχαν παραταχθεῖ στίς ἀπέναντι δχθες ἐνός ποταμοῦ, ὅπως στό Γρανικό.

2. Τζάτζων: ‘Αδερφός τοῦ βασιλιᾶ τῶν Βανδάλων, Γελίμερου.

Βελισάριου, και αφού πήρε τό στρατηγικό λάβαρο επιτέθηκε μέ μεγάλο θόρυβο και κραυγή.

Οι θάρβαροι αντιμετώπισαν τήν έφοδο μέ γενναιότητα, χρησιμοποιώντας μόνο τά ξίφη τους, και έγινε σκληρή μάχη. Πολλοί και γενναίοι Βάνδαλοι σκοτώθηκαν εκεί κι ανάμεσά τους και ο ίδιος ο Τζάτζων, ο αδερφός του Γελίμερου. Και τότε κινήθηκε όλο τό ρωμαϊκό (βυζαντινό) στράτευμα και, αφού πέρασε τό ποτάμι, επιτέθηκε έναντίον των έχθρων. Και ή υποχώρηση των Βανδάλων, πού άρχισε από τό κέντρο, έγινε γενική φυγή, γιατί κάθε τμήμα του ρωμαϊκού στρατού νίκησε τους άπέναντί του έχθρους χωρίς πολύ κόπο¹.

Προκόπιος, 'Ιστορία των Πολέμων, IV, III, 10-16, μετάφραση.

7. ΕΚΚΛΗΣΗ ΤΟΥ ΒΕΛΙΣΑΡΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟ, ΓΙΑ ΝΑ ΣΤΕΙΛΕΙ ΒΟΗΘΕΙΑ ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ (10ος χρόνος του πολέμου κατά των Όστρογόθων)

«Ήρθαμε στην Ίταλία, μεγάλη βασιλιά, χωρίς στρατιώτες, άλογα, όπλα και χρήματα, χωρίς δηλαδή τά έφόδια πού, άν κανείς δέν τά έχει σέ άφθονία, είναι αδύνατο νά κάνει πόλεμο. Γιατί, άν και καταβάλαμε κάθε προσπάθεια γυρνώντας στή Θράκη και στην Ίλλυρία, συγκεντρώσαμε πολύ λίγους στρατιώτες, άξιολύπητους, πού δέν έχουν όπλα στά χέρια και είναι έντελώς άμάθητοι από πόλεμο. Άλλά βλέπουμε κι αυτούς πού έχουν απομείνει εδώ (στην Ίταλία). Είναι λίγοι, φοβούνται τους έχθρους και τό ήθικό τους είναι πολύ χαμηλό, γιατί έχουν νικηθεί πολλές φορές από κείνους. Είναι άνθρωποι πού κατόρθωσαν νά ξεφύγουν από τόν έχθρό αφού εγκατέλειψαν τά άλογά τους και πέταξαν τά όπλα τους. Τέλος, είναι αδύνατο νά βρούμε χρήματα στην Ίταλία, γιατί τήν έχουν καταλάβει πάλι οι έχθροι...».

Έπιστολή του Βελισάριου προς τόν Ίουστινιανό, Προκόπιος, 'Ιστορία των πολέμων, VII, XII, 3-7, μετάφραση.

8. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΤΩΤΙΛΑ

Αυτή ή μάχη² έτσι τελείωσε και τό σκοτάδι είχε πέσει πιά γιά καλά. 'Ο Τωτίλας έφευγε μέσα στή νύχτα μαζί μέ πέντε δικούς του και τους κυνηγούσαν μερικοί Ρωμαίοι, πού δέν ήξεραν όμως ότι κυνηγούσαν τόν Τωτίλα. Ένας από τους διώκτες ήταν και ο Άσθαδος ο Γεπίδης³. Αυτός, όταν έφτασε κοντά στον Τωτίλα, όρμησε γιά νά τόν χτυπήσει από πίσω μέ τό δόρυ. Κι ένας μικρός Γότθος από τήν οικογένεια του Τωτίλα, πού είχε ακολουθήσει στή φυγή τόν κύριό του, μήν άντέχοντας αυτό πού πήγαινε νά γίνει, φώναζε δυνατά: «Τί κάνεις σκύλε; Πάς νά σκοτώσεις τόν άφέντη σου;». Και τότε ο Άσθαδος χτύπησε τόν

1. Προσπαθήστε νά βρείτε όμοιότητες και διαφορές μέ τή μάχη του Γρανικού.

2. Η μάχη στή BUSTA GALLORUM (553 μ.Χ.)

3. Γεπίδης: Φυλή συγγενική μέ τους Γότθους. Ένα μέρος τους ακολουθήσε τους Όστρογόθους πού, μέ τό Θεοδέρicho, είχαν κατακτήσει τήν Ίταλία. 'Ο Άσθαδος είχε πάει μέ τό μέρος των Βυζαντινών.

Τωτίλα μέ τό δόρυ, θάζοντας όλη τή δύναμή του. Ἀλλά καί ὁ ἴδιος τραυματίστηκε στό πόδι καί ἡ καταδίωξη σταμάτησε...

Ὁ Τωτίλας πέθανε ὕστερα ἀπό λίγο καί ἔτσι τελείωσε ἡ ζωή του καί ἡ βασιλεία του στούς Γότθους, πού εἶχε κρατήσει ἔντεκα χρόνια.

Προκόπιος, Ἱστορία τῶν Πολέμων, VIII, XXXII, 22-28, μετάφραση ἀποσπασμάτων

9. Ο ΛΑΟΣ ΤΗΣ ΕΔΕΣΣΑΣ¹ ΑΠΟΚΡΟΥΕΙ, ΜΕΤΑ ΑΠΟ ΗΡΩΙΚΟ ΑΓΩΝΑ, ΠΕΡΙΣΙΚΗ ΕΠΙΘΕΣΗ

Ἡ ἐπίθεση ἄρχισε τό πρωί καί στήν ἀρχή οἱ Πέρσες ἐπικρατοῦσαν. Ἦταν πολλοί καί πολεμοῦσαν ἐναντίον λίγων, γιατί οἱ περισσότεροι ἀπό τοὺς ὑπερασπιστές τῆς πόλης δέν εἶχαν μάθει τί γινόταν καί ἦταν τελείως ἀπροετοίμαστοι.

Καθώς ὁμως προχωροῦσε ἡ σύγκρουση, ἡ πόλη γέμισε ἀπό θόρυβο καί ταραχή καί τότε ὅλοι οἱ πολῖτες, μαζί μέ τίς γυναῖκες καί τὰ παιδιά, ἀνέβαιναν στό τεῖχος. Ὅσοι ἦταν σέ κατάλληλη ἡλικία στάθηκαν δίπλα στούς στρατιῶτες καί πολεμοῦσαν γενναῖα τοὺς ἐχθρούς, καί πολλοί ἀγρότες ἔκαναν ἥρωικά κατορθώματα ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Τὰ παιδιά, οἱ γυναῖκες καί οἱ γέροι κούβαλοῦσαν πέτρες γιά τοὺς πολεμιστές καί βοηθοῦσαν ὅπου χρειαζόταν. Ἄλλοι πάλι γέμισαν πολλά καζάνια μέ λάδι καί σέ διάφορα σημεῖα τοῦ τεῖχους τὰ ζέσταιναν ἀρκετὴ ὥρα πάνω στή φωτιά. Κι ὅταν τό λάδι γινόταν ζεματιστό, πρίχνυναν μέ ραντιστήρια τοὺς ἐχθρούς πού πλησίαζαν περισσότερο στό τεῖχος καί τοὺς ἔκαναν ζημιά.

Τότε οἱ Πέρσες ἀπελπίστηκαν, ἄρχισαν νά πετοῦν τὰ ὅπλα καί ἀφοῦ ἤρθαν στό βασιλιά τους τοῦ εἶπαν ὅτι δέν ἦταν δυνατό νά ἀντέξουν ἄλλο τὸν ἀγῶνα. Ὁ Χοσρόης ὁμως θύμωσε πολὺ καί μέ ἀπειλές συγκέντρωσε τό στρατό του καί τὸν ὀδήγησε ὅλο ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων. Οἱ Πέρσες, μέ φωνές καί πολὺ θόρυβο, ἔφεραν τοὺς πύργους καί τίς πολιορκητικὲς μηχανές κοντὰ στό τεῖχος κι ἄρχισαν νά θάζουν σκάλες γιά νά καταλάβουν τὴν πόλη μέ γενικὴ ἐφοδο. Ἐπειδὴ ὁμως οἱ Ρωμαῖοι τοὺς χτυποῦσαν μέ πυκνὲς βολές καί ἀμύνονταν μέ ὅλη τους τὴ δύναμη, οἱ θάρβαροι τελικὰ τράπηκαν σέ φυγή. Καί καθὼς ὁ Χοσρόης ἐφευγε, οἱ Ρωμαῖοι τὸν κοροϊδεύαν καί τὸν προκαλοῦσαν σέ τειχομαχία.

Προκόπιος, Ἱστορία τῶν Πολέμων, II, XXVII, 31-41, μετάφραση

10. Η ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΕΠΙΒΑΛΛΕΙ ΤΗ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

... Καί δέ γράψαμε τό νόμο στήν πατροπαράδοτη γλώσσα (λατινική) ἀλλά σ' αὐτὴ τὴν κοινή, τὴν ἐλληνική, ὥστε νά γίνει γνωστός σέ ὅλους, ἀφοῦ θά μποροῦν νά τὸν καταλάβουν εὐκολά...

Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ «Νεαρά» VII, I, τοῦ Ἰουστινιανοῦ, μετάφραση

3. Πρόκειται γιά τὴν Ἑδεσσα τῆς ΒΔ Μεσοποταμίας.

11. ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ (ΣΥΝΕΝΩΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ)

Διαπιστώσαμε ότι στις πιο ταραγμένες επαρχίες το σύστημα της χωριστής στρατιωτικής και πολιτικής εξουσίας, που εφαρμόζαμε ως τώρα, δεν έδωσε καθόλου καλά αποτελέσματα. Επειδή λοιπόν σε δρισμένες επαρχίες του κράτους μας ο πολιτικός και ο στρατιωτικός διοικητής συνεχώς φιλονικούσαν μεταξύ τους και βρίσκονταν σε αντίθεση, με αποτέλεσμα όχι μόνο να μη προσφέρουν κάτι καλό στους υπηκόους, αλλά να τους ταλαιπωρούν ακόμη περισσότερο, σκεφτήκαμε να συνενώσουμε τις δύο εξουσίες, τη στρατιωτική και την πολιτική, σε μία ενιαία και να δώσουμε σ' εκείνον που θα έχει αυτή την ενιαία εξουσία την ονομασία του πραιτορά. Έτσι, έχοντας αυτό τον τίτλο, να είναι ο ίδιος και διοικητής των στρατευμάτων της επαρχίας και να επιβλέπει για τη σωστή εφαρμογή των νόμων.

Απόσπασμα από τη «Νεαρά» XXIV, I, του Ίουστινιανού, ελεύθερη απόδοση.

12. ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ ΤΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

Οι στρατιωτικές δαπάνες και ο αγώνας κατά των εχθρών χρειάζονται μεγάλη φροντίδα και χωρίς χρήματα αυτά τα πράγματα δεν είναι δυνατό να γίνουν. Το ζήτημα δεν παίρνει καμιά αναβολή και ούτε είναι δυνατό να ανεχθούμε να ελαττωθεί η ρωμαϊκή γη. Ξαναπήραμε πάλι όλη την Αφρική, υποδουλώσαμε τους Βανδάλους και ελπίζουμε να δώσει ο Θεός να πετύχουμε πολλά ακόμη και σπουδαιότερα απ' αυτά. Γι' αυτό πρέπει να εισπράττονται οι δημόσιοι φόροι ταχτικά και πρόθυμα και στις δρισμένες προθεσμίες.

Απόσπασμα από τη «Νεαρά» VIII, X, του Ίουστινιανού, μετάφραση

Η ΚΥΡΙΩΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΠΟΧΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ:

Μετά τόν Ίουστινιανό καί τούς διαδόχους του ή πολιτική φυσιογνωμία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἀλλάζει καί τό «ρωμαϊκό ὄνειρο» ἐγκαταλείπεται.

Σιγά σιγά ἀλλά σταθερά τό Βυζάντιο ἀπομακρύνεται ἀπό τή ρωμαϊκή παράδοση καί ζεῖ μιᾶ δική του αὐτόνομη ζωή.

Στήν ἐποχή τοῦ Ἡρακλείου καί τῶν διαδόχων του τό Βυζάντιο ἐξελληνίζεται καί μέ περιορισμένα τά ὄρια του γίνεται ὁ φρουρός τοῦ ἑλληνισμοῦ καί τοῦ χριστιανισμοῦ.

Τήν ἐποχή αὕτη, δηλαδή ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 7ου αἰῶνα ὥς τό 1204, πού σημειώνεται ἡ πρώτη πτώση του ἀπό τούς σταυροφόρους, ὀνόμασαν οἱ εἰδικοί «κυρίως βυζαντινή ἐποχή» ἢ «μεσοβυζαντινή». Εἶναι ἡ πιό μεγάλη περίοδος τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας καί καλύπτει τήν περίοδο τοῦ μεσαίωνα.

Ο ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ 610-717

ΜΙΑ ΚΡΙΣΙΜΗ ΓΙΑ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΕΠΟΧΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Με την αρχή του 7ου αιώνα όλα έδειχναν πώς για το Βυζάντιο η περίοδος θα ήταν κρίσιμη για την ίδια του την επιβίωση. Οί κίνδυνοι ήταν μεγάλοι και οι εχθροί πολλοί.

Στά έπομενα μέρη του κεφαλαίου θα δοϋμε με τί σκληρούς αγώνες ή Αυτοκρατορία κέρδισε τή σωτηρία της.

Ο Ήράκλειος, ό πιο σημαντικός αυτοκράτορας τής περιόδου, νίκησε τούς Πέρσες και ξανάδωσε στο χριστιανικό κόσμο αυτοπεποίθηση. Με τή βασιλεία του θα όριοθετήσει μιá νέα εποχή για τό Βυζάντιο, γιατί και στήν έσωτερική διοίκηση πέτυχε έργο αξιόλογο.

Σημαντικότετο γεγονός τής περιόδου αυτής ήταν και ή εμφάνιση τών Άράβων και ή γρήγορη εξάπλωσή τους στο μεσογειακό χώρο. Οί κατακτήσεις τους αλλάζουν τή φυσιογνωμία του γνωστού κόσμου. Τήν εποχή τών διαδόχων του Ήρακλείου ό χριστιανικός κόσμος κινδύνεψε από τή ραγδαία προέλαση τών Άράβων που μέ ιερό ζήλο στή νέα τους θρησκεία, τόν Ίσλαμισμό απείλησαν τήν Εϋρώπη από τήν Άνατολή και τή Δύση.

Τέλος τήν ίδια αυτή εποχή τό ανατολικό ρωμαϊκό κράτος σταθερά μεταμορφώνεται και εξελληνίζεται.

Ὁ κολοσσός τῆς Μπαρλέττο
(ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς ἰταλικῆς πόλης
ὅπου θρῖσκεται). Ταυτίστηκε δια-
δογικὰ μὲ διαφόρους θυζαντινούς
αὐτοκράτορες. Ἴσως νὰ παριστάνει
τὸν **Ἡράκλειο** ἀφοῦ εἶναι στημένο
μπροστὰ στὴν ἐκκλησία τοῦ Πανα-
γίου Τάφου. Ἀρχικὸ τοῦ ὕψους 5 μέ-
τρα.

α. ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΛΑΩΝ ΣΤΑ ΣΥΝΟΡΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ἄβαροι καὶ Σλάβοι. Ζοῦσε ἀκόμη ὁ Ἰουστινιανός, ὅταν οἱ Ἄβαροι ἔκαναν τὴν ἐμφάνισή τους στὰ βόρεια σύνορα τῆς αὐτοκρατορίας, πάνω ἀπὸ τὸ Δούναβη· ἓνας νέος ἐχθρὸς παρουσιαζόταν στὸ προσκήνιο.

Ἄβαροι

Οἱ Ἄβαροι, πού ἔρχονταν ἀπὸ τὶς ἀσιατικές στέπες, ἦταν μογγολικῆς καταγωγῆς καὶ ἦταν ὁργανωμένοι σὲ πολεμικὲς κοινότητες. Πρὶν φτάσουν στὰ ὅρια τῆς αὐτοκρατορίας, εἶχαν ὑποτάξει τὶς σλαβικὲς φυλὲς πού κατοικοῦσαν στὴν περιοχὴ πάνω ἀπὸ τὴ Μαύρη Θάλασσα καὶ σύντομα ἀπλωσαν τὴν κυριαρχία τους στὶς οὐγγρικὲς πεδιάδες. Ἐγίναν ἔτσι μιά ἀπειλή γιὰ τὸ Βυζάντιο.

Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπίσης μικρὲς ἀνε-
ξάρτητες ὁμάδες Σλάβων πέρασαν, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν Ἀθάρων, τὸ
Δούναβη καὶ προχώρησαν πρὸς τὴ Δαλματία.

Σλάβοι

Οἱ Σλάβοι ἦταν μιά πολυάνθρωπη φυλὴ μὲ εἰρηνικὸ χαρακτήρα, ἀπλω-
μένη σ' ὅλο τὸ χώρο τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, ὡς τὰ Οὐράλια. Δέν εἶχαν

ἐνιαία κρατική ὀργάνωση καί γι' αὐτό ἀκολουθοῦσαν συνήθως ἄλλου λαοὺς ἰσχυρότερους.

Οἱ ἐπιδρομεῖς

Τὴν ἐποχὴ πού ὁ Τιβέριος πολεμοῦσε μέ τοὺς Πέρσες, οἱ Ἕσθαιοι καί οἱ ὑποταγμένοι σ' αὐτοὺς Σλάβοι πέρασαν τὸ Δούναβη καί ἄρχισαν ἐπιδρομὲς στὶς βαλκανικὲς ἐπαρχίες τοῦ Βυζαντίου. Λεηλατώντας προχωροῦσαν ὅλο καί νοτιότερα καί στό τέλος τοῦ βου αἰῶνα πολιορκήσαν τὴ Θεσσαλονίκη.

Ὅταν ὁμοῦ ὁ αὐτοκράτορας Μαυρίκιος σταμάτησε τὴ διείσδυση τῶν Περσῶν στὴν Ἀσία (591), στράφηκε πρὸς τὰ Βαλκάνια καί νίκησε τοὺς Ἀβάρους καί τοὺς Σλάβους. Ἔτσι, τὸ 602, ὁ Δούναβης ξανάγινε τὸ σύνορο τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας στὸ Βορρᾶ.

Ὁ Φωκάς

Ὁ Φωκάς καί ἡ ἐπανάσταση τοῦ 610. Ὁ Ἡράκλειος αὐτοκράτορας

Τὸν ἴδιο χρόνο πού ὁλοκλήρωσε τὴν ἀπόκρουση τῶν Ἀβάρων (602) ὁ Μαυρίκιος ἀνατράπηκε ἀπὸ μιὰ ἐπανάσταση τοῦ κουρασμένου στρατοῦ πού τὴν ὑποστήριξε καί μιὰ μερίδα τοῦ λαοῦ τῆς πρωτεύουσας. Στὸ θρόνο ἀνέβηκε ἕνας ἀξιωματικός μέ ἄγριο χαρακτῆρα, ὁ Φωκάς, πού ἐξόντωσε τὸ Μαυρίκιο καί τὴν οἰκογένειά του. Ἡ ἀπανθρωπιά καί ἡ σκληρότητα τοῦ τυχαίου αὐτοῦ αὐτοκράτορα, πού κυβέρνησε μέ τρομοκρατία, ἔφεραν στὸ κράτος μόνο συμφορές. Ἐνδιαφέρθηκε ἀποκλειστικά γιὰ τὴν παραμονή του στὴν ἐξουσία, σπατάλησε τὰ δημόσια χρήματα καί ἀδιαφόρησε γιὰ τὸν κίνδυνο τῶν Περσῶν, πού ἀφαιροῦσαν ἀπὸ τὸ κράτος ζωτικὲς ἐπαρχίες στὴν Ἀνατολή.

*Ἡ ἀνατροπὴ
τοῦ Φωκά*

Ἡ Σύγκλητος, ὁ στρατὸς καί οἱ ἄλλοι ἦσαν ἐτοιμοὶ νὰ ἐξεγερθοῦν ἄρχηγὸ γιὰ τὸ κίνημά τους βρῆκαν στὴν Ἀφρική, τὸν Ἡράκλειο, γιὸ τοῦ ἔξαρχου τῆς Καρχηδόνας. Ὁ Ἡράκλειος ἔφτασε μέ στόλο στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀνέτρεψε τὸ Φωκά καί τὸν παρέδωσε στὸ λαό, ὁ ὁποῖος τὸν ἐκτέλεσε στὸν ἵπποδρομο (610).

Ὁ Περσικὸς κίνδυνος. Ὅταν ὁ Ἡράκλειος πῆρε στὰ χέρια τοῦ τὴν ἐξουσία, τὸ κράτος σχεδὸν κατέρρεε. Ἡ τυραννία τοῦ Φωκά εἶχε παραλύσει τὰ πάντα· στρατὸ, ναυτικὸ, οἰκονομία. Οἱ Σλάβοι ἄρχισαν πάλι νὰ περνῶν τὸ Δούναβη, ἐνῶ οἱ Ἕσθαιοι ἔφταναν μέ τίς ἐπιδρομὲς τους ὡς τὸ πρόθυρα τῆς Κωνσταντινούπολης.

*Ἡ περσικὴ
εἰσβολή*

Ὁ πιὸ μεγάλος κίνδυνος ὁμοῦ ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ἡ περσικὴ εἰσβολή στὶς ἀνατολικὲς ἐπαρχίες. Ὁ Πέρσης βασιλιάς Χοσρόης Β' εἶχε ἀποφασίσει νὰ φτάσει στὸ Αἶγαῖο καί νὰ διώξει τοὺς Βυζαντινοὺς ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο.

Ἀφοῦ κυρίεψε τὴν Ἀρμενία, τὴν Καπαδοκία καί τὴ Συρία, μῆκε τὸ 614 στὰ Ἱεροσόλυμα. Σφαγὲς καί καταστροφὴ ἀκολούθησαν τὴν ἁλωσὶ τῆς ἱερῆς πόλης. Μαζί μέ τοὺς κατοίκους τῆς θασανίστηκε καί ὁ πατριάρχης, πού ὁδηγήθηκε τελικὰ στὴν αἰχμαλωσία. Τὸ πιὸ σκληρὸ ὁμοῦ χτύπημα γιὰ τοὺς χριστιανοὺς ἦταν ὅτι οἱ Πέρσες πῆραν τὸν Τιμὸ Σαυρό – τὸ ἱερὸ σύμβολο τῆς χριστιανοσύνης – καί τὸν μετέφεραν ἐπιδεικτικὰ στὴν πρωτεύουσά τους.

Τὸν ἄλλο χρόνο μιὰ μεγάλη στρατιὰ ἔφτασε στὴ Χαλκηδόνα, ἀπέναντι

από την Κωνσταντινούπολη και λίγα χρόνια αργότερα (619) μία άλλη περσική στρατιά κυρίεψε την Αίγυπτο, που ήταν ο βασικός προμηθευτής της βυζαντινής πρωτεύουσας σέ σιτάρι.

Κι ενώ αυτά συνέβαιναν στην Ανατολή, στην Ιταλία οι Λομβαρδοί περιόριζαν δλο και περισσότερο τις λίγες πιά περιοχές, που είχαν απομείνει στα χέρια των Βυζαντινών.

Τόσο ήταν τό βάρος των προβλημάτων, ώστε απελπισμένος ο 'Ηράκλειος σκέφτηκε νά φύγει στην 'Αφρική και νά μεταφέρει εκεί την έδρα της αυτοκρατορίας. 'Από την απόφασή του αυτή, που θά είχε όλέθριες συνέπειες τόν απέτρεψε ο πατριάρχης Σέργιος. Τοῦ πρόσφερε ως δάνειο τά πολύτιμα σκεύη τῆς 'Εκκλησίας, γιά νά κόψει νόμισμα, και τόν έπεισε νά παραμείνει στην εξουσία και ν' αγωνιστεί. (Κείμ. 2).

Μέ τίς εὐλογίες τῆς 'Εκκλησίας και τίς εὐχές τοῦ λαοῦ ἤρχιζε ἕνας απελπισμένος ἄγωνας γιά τή σωτηρία τοῦ Βυζαντίου.

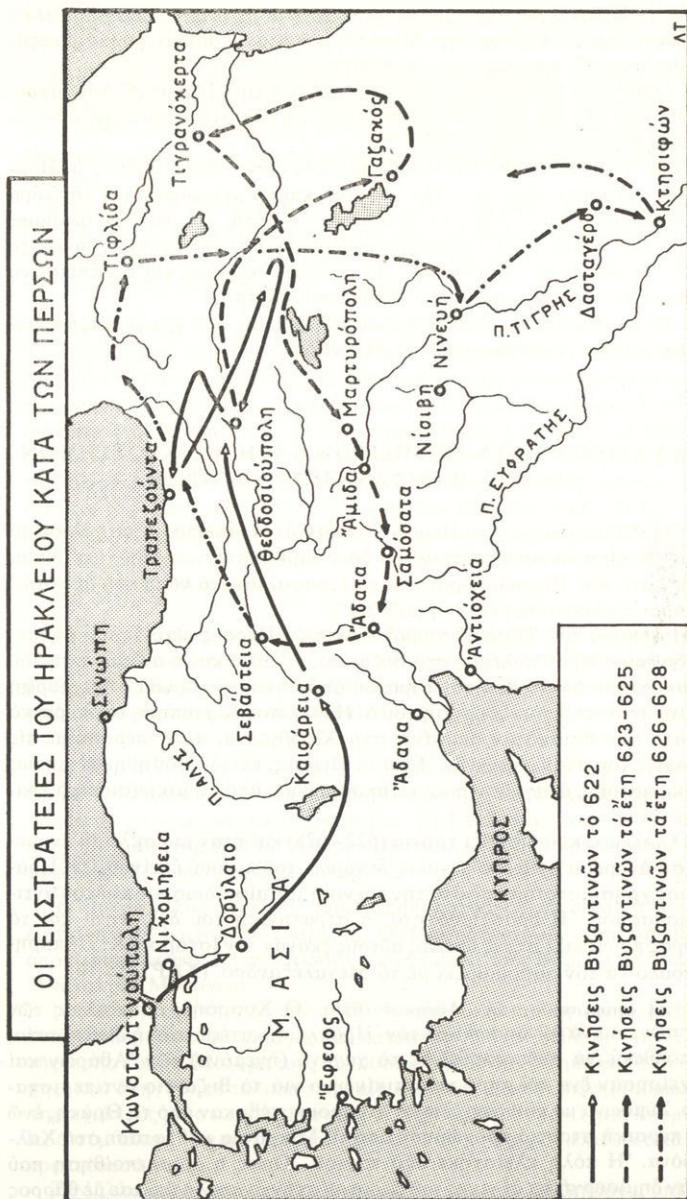
6. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΠΕΡΣΩΝ ΚΑΙ Η ΑΠΟΚΡΟΥΣΗ ΤΩΝ ΑΒΑΡΩΝ. Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ

'Ο ἄγωνας κατά τῶν Περσῶν. "Όταν ο 'Ηράκλειος εξασφάλισε τά μέσα γιά τή συγκρότηση στρατοῦ, δραστηριοποιήθηκε. Πρίν ξεκινήσει ὁμως κατά τῶν Περσῶν, φρόντισε νά εξασφαλίσει τά νῶτα του ἀπό τούς 'Αβάρους, κλείνοντας εἰρήνη μαζί τους.

'Η ἄρπαγή τοῦ Τίμιου Σταυροῦ ἀπό τούς Πέρσες εἶχε δημιουργήσει ἀντισφαῖρα ἱεροῦ πολέμου στό Βυζάντιο, γι' αὐτό και ἡ ἀναχώρηση τοῦ αυτοκρατορικοῦ στόλου και στρατοῦ ἀπό τήν πρωτεύουσα πῆρε μορφή ἱεροτελεστίας. Στήν ἐξόρμηση του ο 'Ηράκλειος δέ χτύπησε τόν περσικό στρατό που θρικόταν ἀπέναντι στή Χαλκηδόνα, ἀλλά πέρασε μέ τίς δυνάμεις του στήν 'Αρμενία. 'Ετσι οἱ Πέρσες, ἐπειδή φοβήθηκαν μήπως ἀποκλειστούν, ἀναγκάστηκαν νά ἀποσυρθοῦν ἀπό τό μικρασιατικό ἔδαφος.

'Ο πόλεμος κράτησε ἐξί χρόνια (622 - 628) και ἦταν μία σκληρή ἀνάνεμηση ἀνάμεσα στίς δύο μεγάλες δυνάμεις τοῦ καιροῦ ἐκείνου. 'Ο 'Ηράκλειος χρησιμοποίησε σωστά τήν τεχνική τοῦ αἰφνιδιασμοῦ και τοῦ ἀντιπερισπασμοῦ. 'Η δραστηριότητα, ἡ στρατηγική του δεξιότητα και τό θάρρος που ἔδειξε στούς ἄγωνες αὐτούς ἔκαναν τόν ἱστορικό Κ. Παπαρηγόπουλο νά τόν παρομοιάζει μέ τό Μεγαλέξανδρο. (ΧΑΡΤΗΣ 16)

'Η ἀπόκρουση τῶν 'Αβάρων (626). 'Ο Χοσρόης, ο βασιλιάς τῶν Περσῶν, γιά νά ἀντιμετωπίσει τόν 'Ηράκλειο, κατέφυγε στή διπλωματία. Κατόρθωσε νά συνεννοηθεῖ μέ τό χαγάνο (ἡγεμόνα) τῶν 'Αβάρων και ἐπιχείρησαν ἕνα τολμηρό και ἐπικίνδυνο γιά τό Βυζάντιο ἀντιπερισπασμό. Σύμφωνα μέ κοινό σχέδιο οἱ 'Αβαροι κατέβηκαν ἀπό τή Θράκη, ἐνῶ μία περσική στρατιά προχώρησε ἀπό τή Μικρασία και ἔφτασε στή Χαλκηδόνα. 'Η πόλη κλείστηκε ἀπό παντοῦ. 'Όμως ἡ αὐτοπεποίθηση που εἶχαν δημιουργήσει οἱ νίκες τοῦ στρατοῦ στήν ἀνατολή ὅπλισε μέ θάρρος

Ο Ἡράκλειος ἀναθέτει τὴν
 Κωνσταντινούπολη στὴν εἰ-
 κόνα τῆς Θεοτόκου καὶ ἐκ-
 στρατεύει ἐναντίον τῶν Περ-
 σῶν. Μικρογραφία ἀπὸ βουλγα-
 ρικὸ χειρόγραφο, μετάφραση τοῦ
 Χρονικοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Μα-
 νασσῆ, πού βρίσκεται στὴ Βιβλι-
 οθήκη τοῦ Βατικανοῦ. Τὸ ζωντανό
 καὶ ρεαλιστικὸ στυλ τῶν μικρογρα-
 φιών συγγενεῖται μὲ ἐκεῖνο τοῦ Σκυ-
 οῦτζη τῆς Μαδρίτης. Τὸ χειρόγραφο
 ἐρράφηκε καὶ εἰκονογραφήθηκε στὰ
 μέσα τοῦ 14ου αἰ.

καὶ τοὺς ὑπερασπιστὲς τῆς πρωτεύουσας. Ὁ Ἡράκλειος εἶχε ἀφήσει στὴ
 ἡγήσθη του τὸ γιό του Κωνσταντῖνο καὶ ἐπιτρόπους του, ἐπειδὴ ἦταν ἀνήλι-
 κος, τὸν πατριάρχη Σέργιο καὶ τὸ μάλιστα Βῶνο.

Ἐνα μῆνα ὁλόκληρον ὁ λαὸς τῆς πρωτεύουσας ἀγωνίστηκε ἥρωικά.
 Ὅλες οἱ ἐπιθέσεις τῶν Ἀθάρων ἀποκρούστηκαν καὶ τὰ πλοiάρια, πού
 ἦταν σχεδιασμένο νὰ φέρουν τοὺς Πέρσες ἀπὸ τὴν ἀπέναντι ἁκτή, πυρπο-
 λήθηκαν. Ἡ ἐπιχείρηση τῶν ἐχθρῶν ἀπέτυχε (καλοκαίρι τοῦ 626).

Ἡ θριαμβευτικὴ νίκη ἀποδόθηκε στὴ «Θεοτόκο στρατηγὸς». Ὁ Πατρι-
 ἀρχης καὶ ὁ νεαρός συναυτοκράτορας, γιὸς τοῦ Ἡρακλείου, μ' ὅλους τοὺς
 ἐπισήμους καὶ τὸ λαὸ πού πανηγύριζε τὴ νίκη πῆγαν στὸ μοναστήρι τῶν
 βλαχερνῶν καὶ – ὅπως λέει χρονογράφος τῆς ἐποχῆς – «εὐχαριστηρίους
 αἰτῆς (=προσευχῆς) τῇ Θεᾷ προσέφερον»¹. (Κεῖμ. 1)

Ὁ τελικὸς θρίαμβος. Ὅπως ἦταν φυσικὸ μετὰ τὴν ἀποτυχία αὐτὴ τὸ
 ἄσκησιν τῶν Περσῶν εἶχε πέσει καὶ ἡ ὀριστικὴ νίκη τῶν Χριστιανῶν πλησί-
 νιζε. Πλησίαζαν τὰ Χριστούγεννα τοῦ 627, ὅταν κοντὰ στὴν ἀρχαία Νι-
 νεύη, ἐγινε ἡ ἀποφασιστικὴ σύγκρουση πού κατέληξε σὲ θρίαμβο τῶν
 Χριστιανῶν. (Κεῖμ. 3)

Μιά ἐσωτερικὴ ἀναταραχὴ στὸ περσικὸ κράτος ἔφερε πιὸ κοντὰ τὸ
 τέλος τοῦ πολέμου. Τὸν ἐπόμενο χρόνο (628) ὁ γιὸς τοῦ Χοσρόη, Σιρόης
 παναστάτησε καὶ πῆρε τὴν ἐξουσία· ὁ Χοσρόης δολοφονήθηκε καὶ ὁ
 ἔξος πέρσης βασιλιάς ἔκλεισε εἰρήνην, ἀφοῦ δέχτηκε τοὺς ὅρους τοῦ
 Ἡρακλείου. Ὁ πόλεμος τελείωσε καὶ ὁ νικητὴς Ἡράκλειος ἐπέστρεψε
 θριαμβευτικὰ στὴν πρωτεύουσα μὲ τὸ πιὸ ἀκριβὸ ἀπόκτημα τοῦ πολέμου:
 τὸν Τίμιο Σταυρὸ πού τὸν ἐξέθεσε σὲ δημόσιο προσκύνημα.

«Ἀπὸ τίς δύο μεγάλες μοναρχίες τοῦ κόσμου στὶς ἀρχές τοῦ μεσαίωνα ἡ
 μία χάνει τὴ δύναμή της καὶ γίνεται ἓνα ἀσθενικὸ κράτος». Ἡ παρατή-

Μάχη στὴ Νινευή

¹. Πολλοὶ τοποθετοῦν σ' αὐτὸ τὸ γεγονὸς τὴν καθιέρωση τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ἀκάθιστου
 Ὕμνου.

ρηση αυτή ενός σύγχρονου ιστορικού είναι αρκετή για να κατανοήσουμε πόσο σημαντική ήταν η νίκη του Βυζαντίου.

Ἡ ἀξία τῆς
νίκης

Ἡ Αὐτοκρατορία ξανακέρδισε ὅλες τὶς ἀνατολικές ἐπαρχίες τῆς καὶ χάρισε στὸ χριστιανικὸ κόσμο τὴν αὐτοπεποίθηση καὶ τὴ σιγουριά στὴ δυνάμη τοῦ λυτρώνοντα ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία τὸ ἱερὸ σύμβολό του, τὸ Τίμιο ξύλο. Ἀλλὰ καὶ στὰ Βαλκάνια ἀπέκρουσε τοὺς Ἀθαροσλάβους καὶ ἀπαλλάχτηκε ἀπὸ τὴν ἀπειλή τους.

Τὸ 629 ὁ Ἡράκλειος πῆρε τὸν τίτλο «Πιστὸς ἐν Χριστῷ βασιλεὺς» ποὺ τὸν διατήρησαν ἀπὸ τότε ὅλοι οἱ βυζαντινοὶ μονάρχες.

Ἡ ἐμφάνιση τῶν Ἀράβων. Ἡ τόσο ἀπαραίτητη γιὰ τοὺς κουρασμένους νικητὲς καὶ νικημένους εἰρήνη δὲν κράτησε καιρὸ, γιατί μιὰ καινούρια ἀπειλὴ καὶ ἔναν καινούριου στό ἱστορικὸ προσκῆνιο λαὸ παρουσιάστηκε. Ἀπροσδόκητα οἱ σκορπισμένες φυλὲς τῆς Ἀραβίας ἀπέκτησαν συνοχὴ κάτω ἀπὸ τὴ διδασκαλία μιᾶς νέας θρησκείας καὶ μὲ τὴν ὁρμὴ τοῦ νεοφώτιστου ξεχύθηκαν, γιὰ νὰ κυριαρχήσουν στὸν κόσμο.

Ἰσαμε τότε οἱ Ἀραβες ζοῦσαν χωρισμένοι σὲ ὁμάδες στὴ φτωχὴ χώρα τους, τὴν ἀραβικὴ χερσόνησο, ποὺ εἶναι στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς μιᾶς φλογισμένη ἔρημος καὶ μόνο πρὸς τὸ δυτικὸ τμήμα τῆς, ποὺ βλέπει πρὸς τὴν Ἐρυθρὰ θάλασσα, ἔχει εὐφορα ἐδάφη. Οἱ κάτοικοι τῆς ἐρήμου, οἱ Βεδουῖνοι ἦταν νομάδες, δηλαδή μετακινούνταν μὲ τὰ ζῶα τους καὶ τίς οἰκογένειές τους καὶ ζοῦσαν ἀποκλειστικά σχεδὸν ἀπὸ τὴν κτηνοτροφία. Ἀντίθετα στὸ δυτικὸ εὐφορο τμήμα ἦταν ἀναπτυγμένο καὶ τὸ ἐμπόριο καὶ ὀπῆρχαν πόλεις, ὅπως ἡ Μέκκα καὶ ἡ Αἰθίρβη.¹

Οἱ Ἀραβες ἦταν γενικὰ λαὸς συναισθηματικὸς καὶ γενναῖος μὲ χαρὰ κτῆρα ἀγωνιστικὸ. Ἡ σκληρὴ ζωὴ τοὺς εἶχε κάνει ν' ἀντέχουν στὶς στερήσεις καὶ κακουχίες.

Μὲ τὴν ἐμφάνισή τους στὸ ἱστορικὸ προσκῆνιο ἄρχιζε μιὰ σημαντικὴ περίοδος γιὰ τὴν παγκόσμια ἱστορία.

γ. ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΔΕΙΧΝΕΙ ΤΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ. Ο ΝΕΟΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ.

Στὸ Βυζάντιο ζοῦσε πάντα ἡ ρωμαϊκὴ ἰδέα: δὲν ἐγκαταλείφτηκε ποτέ. Μετὰ τὸ θάνατο ὁμοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὸ βυζαντινὸ κράτος ὑποχρεώθηκε ἀπὸ τὰ γεγονότα νὰ ἀναστείλει τὰ σχέδιά του γιὰ τὴν ἀνασύστασιν τοῦ παλίου «ἱμπερίου» καὶ νὰ δώσει στὴν πολιτικὴ του ἰδεολογικὸ προσανατολισμὸ περισσότερο χριστιανικὸ.

Ἡ Ἐκκλησία πάλι μὲ αὐξημένο τὸ κύρος τῆς μετὰ τὸ θρίαμβό της ἀπέναντι στὴν εἰδωλολατρία καὶ τίς αἱρέσεις στέκεται ἀρωγὸς σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ἡ αὐτοκρατορία ἀγωνιζόταν γιὰ τὴν ἴδια τῆς τὴν ὑπαρξή.

Ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Περσῶν, μὲ τὴν τροπὴ ποὺ πῆρε, ἦταν ἐπόμενο νὰ προσλάβει χαρακτῆρα ἱεροῦ πολέμου.

1. Ὅπως θὰ δοῦμε, ἀργότερα ὀνομάστηκε Μεδίνα.

‘Ο ‘Ηράκλειος ξεκίνησε γιά τόν πόλεμο, αφού προσευχήθηκε γονατιστός στήν ‘Αγιά - Σοφιά. ‘Ο λαός συνόδευε τό ξεκίνημα τοῦ χριστιανικοῦ στρατοῦ μέ ἐκκλησιαστικούς ὕμνους. ‘Η ἱεροτελεστία πρίν ἀπό τήν ἵναχωρήση γιά ἐκστρατεία δέ θυμίζει πιά Ρώμη.

Στόν πόλεμο

Οἱ νίκες τοῦ ‘Ηρακλείου τόνωσαν ἀκόμα πιά πολύ αὐτό τό χριστιανικό χαρακτήρα τοῦ κράτους. ‘Ο στρατός του νίκησε τούς ἐχθρούς τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐλευθέρωσε τούς ‘Αγίους Τόπους, λύτρωσε ἀπό τήν αἰχμαλωσία τόν Τίμιο Σταυρό καί τόν ξανάδωσε στούς πιστούς. ‘Η νίκη του ἦταν νίκη τῆς Χριστιανοσύνης.

‘Η ἐπιστροφή τοῦ νικητῆ αὐτοκράτορα ἐγινε πάλι μέ δοξολογίες πρός τό «Σωτήρα», ἡ προσκύνηση τοῦ Τίμιου Σταυροῦ κράτησε ἓνα χρόνο. ‘Η Ἐκκλησία καθιέρωσε γιορτή γιά τήν ἀνάμνηση τοῦ γεγονότος. Τῇ νίκῃ κατά τῶν ‘Αβάρων καί τῇ σωτηρίᾳ τῆς Πόλης στά 626 ἀπέδωσαν στήν ‘Υπέρμαχο Στρατηγό».

‘Αλλά καί ὅταν ὁ κίνδυνος δέν ἦταν ἄμεσος ἡ ‘Εκκλησία εἶχε τό Φιλανθρωπικό της ἔργο. Εἶχε νά φροντίζει γιά τούς καταστραμμένους ἀπ’ τούς πολέμους, νά ἐξαγοράσει αἰχμαλώτους καί νά περιθάλπει τούς πρόσφυγες. ‘Ηταν φυσικό τό ἔργο τῆς κοινωνικῆς πρόνοιας νά τό ἔχει ἡ ‘Εκκλησία τοῦ Χριστιανικοῦ κράτους.

Καί στήν εἰρήνη

‘Ο αὐτοκράτορας θεωρεῖται ἡ ζωντανή εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καί ἀπεικονίζεται μέ φωτοστέφανο ἀγίου καί τήν ἔνδειξη «πιστός ἐν Χριστῷ».

Τέλος στίς σχέσεις τοῦ Βυζαντίου μέ τούς γειτόνους του φαινόταν ἡ πρόθεσή του νά προβάλλεται ὁ χριστιανικός του χαρακτήρας. ‘Η κυβέρνησις στήριζε κάθε ἱεραποστολική δραστηριότητα τῆς ‘Εκκλησίας.

Μέ δύο λόγια καί στόν πόλεμο καί στήν εἰρήνη ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία εἶναι τό «*θεοφροῦρητον κράτος*».

Δ. Ο ΜΩΑΜΕΘΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ

(ὡς τό 732 μ.Χ.)

Δ. ‘Ο Μωάμεθ καί ἡ νέα θρησκεία

Τῇ χρονίᾳ πού ὁ βυζαντινός στρατός ξεκινούσε γιά τόν ἱερό πόλεμο κατά τῶν Περσῶν, στά 622, στή μακρινή Μέκκα τῆς ‘Αραβίας, οἱ πρῶτοι ἀριстокρατίες πού ἐξουσίαζαν τήν πόλη, ἐδιώχναν ἕναν ἐνοχλητικό γι’ αὐτούς συμπολίτη τους, τό Μωάμεθ, πού καλοῦσε τούς ‘Αραβες σέ ἐνότητα κάτω ἀπό μία νέα θρησκεία.

‘Ο Μωάμεθ ἦταν φτωχός καί ἀμόρφωτος, ἀλλά ἐξυπνος καί προικισμένος μέ δημιουργικό πνεῦμα καί ποιητική εὐαισθησία. Γιά νά ζήσει ἔκανε ἀρκετές δουλειές, ἀλλά πιά πολύ ἀσχολήθηκε μέ τό νά ὀδηγεῖ καραβάνια, πράγμα πού τόν ἔφερνε σέ συχνή ἐπικοινωνία μέ χριστιανούς, ‘Ιουδαίους καί πλούσιους ‘Αραβες ἐμπόρους. ‘Η ἐπικοινωνία αὐτή φαίνεται πῶς τόν ἔκανε νά σκέπτεται πῶς νά ἀναμορφώσει τήν κοινωνία τῆς πατρίδας του καί νά ἀντικαταστήσει τήν εἰδωλολατρία, στήν ὁποία πίστευαν οἱ συμπατριῶτες του, μέ μία νέα θρησκεία.

Οἱ ἀρχές

Ήταν περίπου 40 χρόνων, όταν άρχισε τό κήρυγμά του κατά τής λιθολατρείας, πού ήταν ή θρησκεία μέ τούς πίο πολλούς οπαδούς, καί νά διδάσκει ό,τι τοῦ εἶχε – όπως διακήρυσσε – άποκαλύψει ό Θεός.

Ἡ Ἑγίρα

Στή Μέκκα βρισκόταν τό ιερό Κααθά, ένα πετρόκτιστο κτίριο σέ σχήμα κύβου πού σκέπαζε μία μαύρη πέτρα πεσμένη – κατά τήν παράδοση – από τόν οὐρανό. Ήταν γι' αὐτό προσκύνημα ή Μέκκα όλων τών Ἀράβων καί τό πλῆθος τών προσκυνητῶν ἔδινε ζωή καί πλοῦτο στήν πόλη. Δέν εἶχαν, φυσικά, καμιά διάθεση οἱ άρχοντές της νά χάσουν τά κέρδη τους γιά τόν παράξενο αὐτόν κήρυκα. Ἐτσι ό Μωάμεθ διωγμένος αναγκάστηκε νά καταφύγει στή γειτονική πόλη Αἰθρίβη. Οἱ κάτοικοί της τόν δέχτηκαν μαζί μέ τούς συντρόφους του, άσπάστηκαν τή διδασκαλία του καί άργότερα ἄλλαξαν τ' όνομά της πόλης τους σέ Μεδίνα (=ή πόλη τοῦ Προφήτη).

Αὐτή ή μετανάστευση τοῦ Μωάμεθ, ή Ἑγίρα, όπως λέγεται, έγινε στά 622 καί στάθηκε ή ἀφέτηρία ενός κινήματος πού θά ἐπιδράσει στήν ἱστορία.

Ἀπό τότε άρχίζει καί ή χρονολογία τών Μουσουλμάνων.

Στή Μεδίνα ό νέος προφήτης έγινε πολιτικοθρησκευτικός άρχηγός καί τό 630 κυρίεψε τή Μέκκα, όπου ἐπέβαλε τή νέα θρησκεία μέ τή δύναμη τών όπλων.

Τό κήρυγμα τοῦ
Μωάμεθ

Ἡ νέα θρησκεία στηρίζεται στό δόγμα: «Ένας Θεός (Άλάχ) ύπάρχει καί προφήτης του εἶναι ό Μωάμεθ». Εἶναι ένα ανακάτωμα από χριστιανικές, ιουδαϊκές καί ζωροαστρικές δοξασίες μέ σκόρπιες τοπικές συνήθειες. Βρῆκε όμοιή άπήχηση στους φτωχούς νομάδες τής Ἀραβίας, γιατί τοῦς χάριζε παρηγοριά καί τοῦς ύποσχόταν ὑλικά καί ἡυυχικά αγαθά καί μετά τό θάνατο.¹

II. Ἡ ἐξάπλωση τών Ἀράβων ὥς τά 732 μ.Χ.

Οἱ χαλίφες

Τό 632 ό Μωάμεθ πέθανε. Οἱ διάδοχοί του πήραν τόν τίτλο τοῦ Χαλίφη (=τοποτηρητής), γιά νά τονίσουν ότι συνέχιζαν τό ἔργο τοῦ Προφήτη. Ὁργάνωσαν ένα θρησκευτικο-πολιτικό κράτος ἰσχυρό καί μέ τό σύνθημα «ὕποταγή τών άπίστων», ὤρμησαν στους γειτονικούς λαούς μέ ἱερό φανατισμό.

Ἡ πρώτη
ἐξόρμηση

Πρῶτο θυμά τους στάθηκε ή κουρασμένη Περσία. Μία στρατιά συντρίβει τούς Πέρσες καί τοῦς ὑποτάσσει, ἐνῶ ἄλλη εἰσβάλλει στή Συρία καί Παλαιστίνη. Ὁ Ἡράκλειος εἶχε τή θλιθερή άτυχία νά δεῖ, πρίν πεθάνει, νά χάνονται ή μία μετά τήν ἄλλη οἱ ἀνατολικές ἐπαρχίες, γιά τίς ὁποῖες εἶχε τόσο μοχθήσει. Τό 641 πέφτει ή Αἴγυπτος· τόν ἴδιο χρόνο πέθανε καί ό Ἡράκλειος.

Στά χρόνια τών διαδόχων τοῦ Ἡρακλείου, ή ἐξάπλωση τοῦ Ἰσλάμ παίρνει τή μεγαλύτερη ἑκτασή της. Ἀπό τοῦς διαδόχους τοῦ Ἡρακλείου, ξεχωρίζει ό Κωνσταντίνος Δ' ό Πωγωνάτος (668-685).

1. Ὁ Μωάμεθ ὀνόμαζε τοῦς πιστούς του Μουσλίμ (=άφοσιωμένοι) καί τό κήρυγμά του Ἰσλάμ (=άφοσίωση στόν Ἄλάχ). Ἐτσι, βγήκαν οἱ ὀροι Μουσουλμάνοι, Ἰσλαμισμός κτλ. Τά βασικά δόγματα της θρησκείας του καταγράφηκαν στό ἱερό βιβλίό Κοράνιο. (Κεῖμ. 4).

Στά χρόνια της βασιλείας του Πωγωνάτου ένας από τους χαλίφες, ο Μωαβιά, έκανε τη Δαμασκό πρωτεύουσα του χαλιφάτου και άρχισε ναυτικούς εξοπλισμούς. Μέ το στόλο τους οι Άραβες φιλοδοξούσαν τώρα να εξουσιάσουν στη Μεσόγειο.

Χαλίφης
Μωαβιά

Τό 673 ο Μωαβιά πολιορκήσε στενά την Κωνσταντινούπολη, για πέντε χρόνια, αλλά μέ διακοπές, γιατί τό χειμώνα σταματούσε την πολιορκία. Τέλος, στά 678 αναγκάστηκε νά λύσει την πολιορκία.

Ή πολιορκία της
Κων/πολης
(673-678)

Ή νίκη των βυζαντινών στηρίχτηκε στό «δρόν πῆρ», μιά εϋφλεκτή ουσία από διάφορα μείγματα, εφεύρεση του μηχανικού Καλλίνικου από τη Συρία, την οποία εκσφενδόνιζαν μέ ένα σύστημα σιφώνων στά έχθρικά πλοία.

Ή απόκρουση αυτή των Άράβων, από την Κωνσταντινούπολη καί ή απομάκρυνσή τους από τό Αίγαίο, δέ σταμάτησαν τίς κατακτήσεις τους. Μέ πείσμα οί Άραβες συνέχισαν τη θυελλώδη πορεία τους στην Άφρική. Τό 681 ολοκλήρωσαν την κατοχή της μεσογειακής Άφρικής καί τό 711 πέρασαν στην Ίσπανία¹. Τό 732 οί Φράγκοι τούς νίκησαν σέ αποφασιστική μάχη στό Πουατιέ της Γαλλίας καί τούς γύρισαν πίσω στά Πυρηναια.

Ή μεγάλη
εξάπλωση

Οί κτήσεις των Άράβων άρχιζαν πέρα από τη Μεσοποταμία, κάλυπταν την άφρικανική περιοχή της Μεσογείου, καί έφταναν στά Πυρηναια.

Ένας αιώνας είχε περάσει από τό θάνατο του Προφήτη. (ΧΑΡΤΗΣ 17).

Τήν ταχύτητα των άραβικών κατακτήσεων εξηγούν:

1. Ό θρησκευτικός φανατισμός, πού τροφοδοτείται από τούς Χαλίφες.
2. Ή φτώχεια της γής τους.
3. Ή εξάντληση των δυο μεγάλων κρατών, Βυζαντίου καί Περσών από τό μεταξύ τους πόλεμο.
4. Ή ψυχική αποξένωση των Μονοφυσιτών από τό ορθόδοξο κέντρο.
5. Ή εκμετάλλευση καί ή καταπίεση των κατοίκων της Συρίας, Παλαιστίνης καί Αιγύπτου από τη βυζαντινή πρωτεύουσα. Καί τέλος (6) μιά έντονη διάθεση απαλλαγής από την έλληνική κηδεμονία πού από καιρό είχε άρχίσει νά φαίνεται στίς περιοχές αυτές.

Τά αίτια της
εξάπλωσης

ε. ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΛΑΒΩΝ ΚΑΙ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ

Σέ προηγούμενο κεφάλαιο έγινε λόγος γιά τούς Σλάβους πού πέρασαν τό Δούναβη καί έκαναν επιδρομές στά Βαλκάνια.

Τόν 7ο αί. νέες ομάδες προχώρησαν καί εγκαταστάθηκαν στό χώρο της σημερινής Κροατίας καί Σερβίας. Ή εξάντληση των Άθάρων άφησε στους Σλάβους πεδίο γιά την ανάπτυξη τους. Όταν τελικά οί Άθαροι αποσύρθηκαν πρós την Κεντρική Εϋρώπη², νέες ομάδες Σλάβων εγκατα-

Σλάβοι

1. Από τόν Άραβα στρατηγό Ταρίκ, πού πρωτοπέρασε στην Ίσπανία, προέρχεται τό όνομα του γνωστού Γιβραλτάρ. (Γιβραλ-Ταρίκ = ό θράχος του Ταρίκ).

2. Εκεί θα τούς συντρίψει ό Μέγας Κάρολος των Φράγκων.

στάθηκαν στο χώρο της Δαλματίας και άπλωσαν ως την όροσειρά του Αϊμου. Αργότερα μικρές ομάδες μπόρεσαν να διεισδύσουν ως την Πελοπόννησο. Έπειδή όμως και ο αριθμός τους δεν ήταν μεγάλος και ο χαρακτήρας τους ειρηνικός, σιγά σιγά τους άφομοίωσε ο ντόπιος ελληνικός πληθυσμός. Μόνο μερικές λέξεις που παραμένουν στη γλώσσα μας θυμίζουν το πέρασμά τους.

Βούλγαροι

Στά χρόνια του Κων/νου Δ' του Πωγωνάτου, παρουσιάστηκε κι ένας νέος λαός ταταρικής καταγωγής, οι Βούλγαροι, που είχαν μετακινηθεί από την περιοχή του Βόλγα ποταμού.

Μέ άρχηγό τους τόν *Άσπαρούχ* πέρασαν τό Δούναβη, πήραν την περιοχή της Δοβρουτσάς και εγκαταστάθηκαν εκεί (στό δέλτα). Ο Πωγωνάτος κατάλαβε τόν κίνδυνο, δέν μπόρεσε όμως νά τούς άπωθήσει και έκλεισε μαζί τους συμφωνία μέ τήν όποία τούς παραχωρούσε τήν περιοχή άπ' τό Δούναβη ως τόν Αϊμο μέ τόν όρο νά μένουν σύμμαχοι του Βυζαντίου.

Μέ τήν εγκατάσταση όμως αυτή των Βουλγάρων στά Βαλκάνια, άρχιζαν νέες άγωνίες και νέος κύκλος άγώνων γιά τό Βυζάντιο.

στ. ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΧΑΝΕΙ ΣΕ ΕΚΤΑΣΗ ΚΕΡΔΙΖΕΙ ΟΜΩΣ ΣΕ ΣΥΝΟΧΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΛΗΝΙΖΕΤΑΙ

Οί κατακτήσεις των Άράβων και ή εγκατάσταση τών Σλάβων και Βουλγάρων στά Βαλκάνια περιόρισαν σημαντικά τήν έκταση του βυζαντινού κράτους. Η πιό σημαντική συνέπεια του περιορισμού αυτού ήταν νά χαθεί ο χαρακτήρας του «οίκουμενικού» κράτους. Τό Βυζάντιο ήταν πιά άναγκασμένο νά στηρίζεται στίς έπαρχίες που οί κάτοικοί τους είναι Έλληνες ή εξελληνισμένοι και παίρνει μορφή *Έλληνικής αυτοκρατορίας*.

Η Έλληνική γλώσσα

Κορμός του κράτους είναι τώρα ή Μ. Άσία που ήταν εξελληνισμένη άπό τά άρχαία χρόνια. Όλες οί έπαρχίες, έξω άπό λίγες εξαιρέσεις ήταν έξαρτημένες έκκλησιαστικά άπό τό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης και όλη ή αυτοκρατορία μιλούσε μόνο ελληνικά. Η λατινική γλώσσα όριστικά παραμερίστηκε άπό τή διοίκηση – τό τελευταίο όχρρο που της είχε άπομείνει – και ως έπίσημη γλώσσα του κράτους καθιερώθηκε ή ελληνική και μάλιστα στή μορφή της κοινής. Ήταν μιά μεταρρύθμιση που τήν επέβαλε ή άνάγκη.

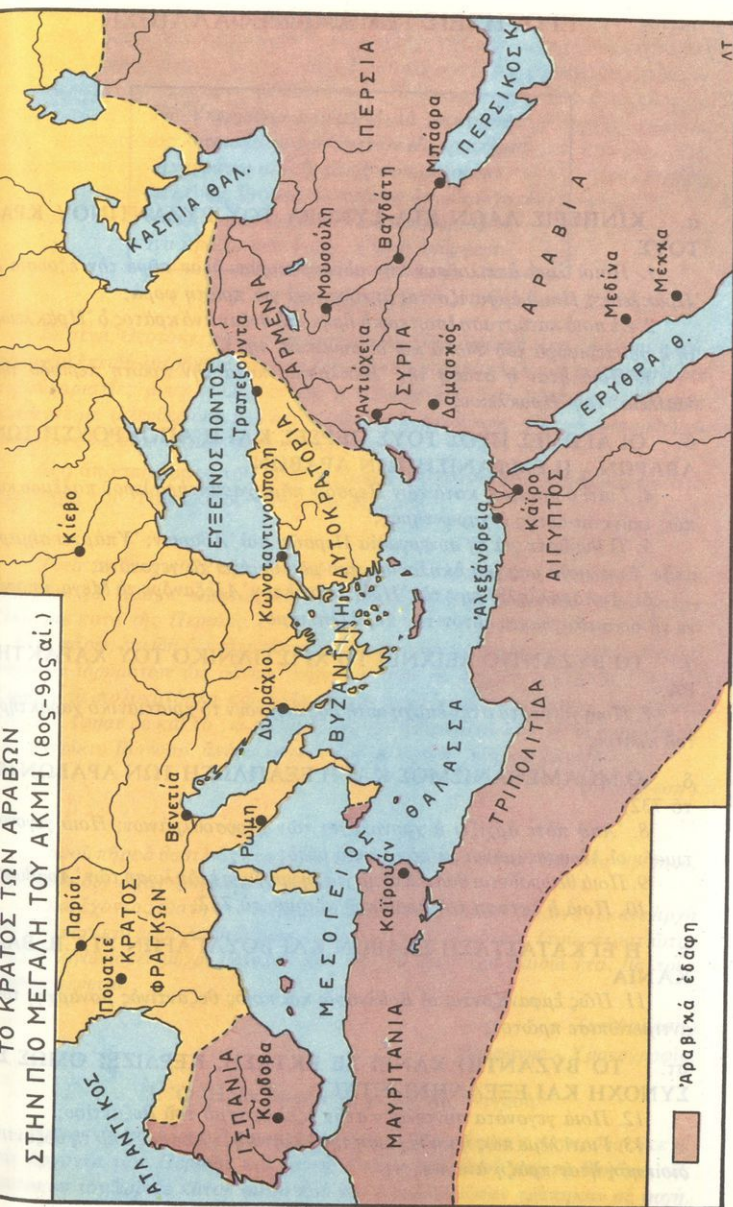
Η Όρθοδοξία, λοιπόν, και ο Έλληνισμός γίνονται τά στηρίγματα του κράτους, άφού οί έπαρχίες μέ τήν πλειοψηφία των μονοφροσιτών έχουν χαθεί.

Στή συνοχή του κράτους συνέβαλλε και ή ένίσχυση στίς κοινότητες των χωριών μέ τούς έλεύθερους γεωργούς.

Κάθε κοινότητα είχε κάποια δική της αυτοδιοίκηση και όλα τά μέλη της φρόντιζαν γιά τά κοινά προβλήματα όπως τό πότισμα των ζώων και των χωριαφιτών, τό άλεσμα, τή χρήση γενικά των μύλων κτλ.

Αυτοί οί παράγοντες, εξελληνισμός, θρησκευτική ένότητα, κοινότητες μέ έλεύθερους γεωργούς, θά εξασφαλίσουν στό Βυζάντιο μιά στερεότητα που άποδείχτηκε σωτήρια στίς κρίσιμες ώρες του 7ου και 8ου αιώνα.

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ
ΣΤΗΝ ΠΙΟ ΜΕΓΑΛΗ ΤΟΥ ΑΚΜΗ (8ος-9ος αϊ.)

ΧΑΡΤΗΣ 17.

α. ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΛΑΩΝ ΣΤΑ ΣΥΝΟΡΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ.

1. Ποιοί λαοί απειλούσαν την αυτοκρατορία, όταν πήρε την εξουσία ο 'Ηράκλειος; Ποιοί εμφανίζονται απειλητικοί για πρώτη φορά;

2. Σε ποιά κατάσταση έσωτερικά βρήκε το βυζαντινό κράτος ο 'Ηράκλειος (ή η συμπεριφορά του Φωκά και οι συνέπειές της).

3. Ποιά ήταν η στάση της 'Εκκλησίας κατά την πρώτη περίοδο της βασιλείας του 'Ηρακλείου;

β. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΠΕΡΣΕΣ ΚΑΙ Η ΑΠΟΚΡΟΥΣΗ ΤΩΝ ΑΒΑΡΩΝ – Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ

4. Γιατί ο πόλεμος κατά των Περσών πήρε χαρακτήρα ιεροῦ πολέμου και πῶς φαίνεται αυτός ο χαρακτήρας;

5. Τι θυμάστε για τή συνεργασία Περσών και 'Αθάρων; 'Υπάρχει σήμερα στήν 'Εκκλησία μας μιὰ ἀκολουθία πού μᾶς θυμίζει τὰ γεγονότα;

6. 'Αν παραλληλίσουμε τόν 'Ηράκλειο μέ τόν 'Αλέξανδρο τό Μέγα, μπορεῖτε νά δικαιολογήσετε αὐτόν τόν παραλληλισμό;

γ. ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΔΕΙΧΝΕΙ ΤΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ.

7. Ποιά γεγονότα στήν ἐποχή αὐτή μᾶς δείχνουν τό χριστιανικό χαρακτήρα τοῦ κράτους;

δ. Ο ΜΩΑΜΕΘΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ (ὡς τό 732)

8. 'Από πότε ἀρχίζει ἡ χρονολογία τῶν Μουσουλμάνων; Ποιό γεγονός τιμοῦν οἱ Μουσουλμάνοι μέ τόν τρόπο αὐτό;

9. Ποιά θεωροῦνται βασικά αἷτια γιά τή γρήγορη ἐξάπλωση τῶν 'Αράβων;

10. Ποιά ἡ ἔκταση τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου τό 732;

ε. Η ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΛΑΒΩΝ ΚΑΙ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ ΣΤΑ Β. ΒΑΛΚΑΝΙΑ

11. Πῶς εμφανίζονται οἱ Βούλγαροι καί ποιός βυζαντινός μονάρχης τοῦς ἀντιμετώπισε πρῶτος;

στ. ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΧΑΝΕΙ ΣΕ ΕΚΤΑΣΗ, ΚΕΡΔΙΖΕΙ ΟΜΩΣ ΣΕ ΣΥΝΟΧΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΛΗΝΙΖΕΤΑΙ

12. Ποιά γεγονότα συντελοῦν στόν ἐξελληνισμό τοῦ Βυζαντίου;

13. Γιατί λέμε πῶς ἡ καθιέρωση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας ἀπό τή βυζαντινή διοίκηση ήταν πράξη ἀνάγκης;

ΚΕΙΜΕΝΑ

I

Τῇ Ὑπερμάχῳ Στρατηγῷ τὰ νικητήρια
ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια
Ἀναγράφω σοι, ἡ πόλις σου, Θεοτόκε.
Ἀλλ' ὡς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον,
ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον,
ἵνα κράζω σοι: χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

(μετάφραση).

Σέ σένα, Θεοτόκε, πού μέ υπερασπίστηκες ἀποδίδω τή νίκη ἐγώ ἡ δική σου πόλη καί ἐπειδή λυτρώθηκα ἀπό τά δεινά (=τό φοβερό κίνδυνο) σου προσφέρω τίς εὐχαριστίες μου. Ἀλλά, ἐπειδή ἡ δύναμη πού ἔχεις εἶναι ἀκαταμάχητη λύτρωσέ με (ἐλευθέρωσέ με) ἀπό κάθε λογῆς κινδύνους. Γιά νά (μπορῶ) νά φωνάζω σέ Σένα: «Χαῖρε νύμφη ἀνύμφευτε».

2. Δύο ἀποσπάσματα τοῦ χρονολογικοῦ Θεοφάνη πού ἀναφέρονται στό ξεκίνημα τοῦ Ἡρακλείου κατά τῶν Περσῶν.

I

Αὐτό τό ἔτος (622) στίς 4 τοῦ Ἀπριλίου ὁ βασιλιάς Ἡράκλειος, ἀφοῦ γιόρτασε τό Πάσχα, ἀμέσως τή δεύτερη μέρα (τοῦ Πάσχα), τό ἀπόγευμα ξεκίνησε κατά τῆς Περσίας.

Ἐίχε πάρει, ἐπειδή δέν εἶχε οἰκονομικούς πόρους, τά χρήματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἰδρυμάτων ὡς δάνειο, πῆρε καί ἀπό τή μεγάλη ἐκκλησία (Ἁγία - Σοφία) τά πολυκάνδηλα καί ἄλλα λειτουργικά σκεύη καί ἔκοψε νομίσματα πολλά. Ἄφισε δέ καί τὸ γιό του μαζί μέ τόν πατριάρχη Σέργιο νά διοικοῦν μέ τόν πατρίκιο Βώνοσο, ἄνδρα λογικό καί συνετό σ' ὅλα καί ἐμπειρο...

(μετάφραση).

II

...ἀφοῦ πῆρε ὁ βασιλιάς στά χέρια του τή μορφή (εἰκόνα) τοῦ Θεανθρώπου, τήν ὁποία δέν εἶχαν ζωγραφίσει χέρια...

...καί ἔχοντας πίστη στό θεοζωγραφισμένο αὐτό τύπο (εἰκόνα) ἔκανε ἀρχή τῶν ἀγώνων καί ἀφοῦ διαβεβαίωσε τό λαό ὅτι μαζί μ' αὐτούς (τούς στρατιῶτες του) θ' ἀγωνιστεῖ μέχρι θανάτου καί σάν τά δικά του παιδιά ἔτσι θά τούς συμπεριφέρεται.

(μετάφραση)

Θεοφάνης - Χρονολογία.

3. Ὁ Ἡράκλειος στή μάχη τῆς Νινευῆ

Μπροστά ἀπ' ὅλους ὄρμησε ὁ βασιλιάς (Ἡράκλειος) συγκρούστηκε μ' ἔναν ἄρχοντα τῶν Περσῶν καί μέ τή δύναμη τοῦ Θεοῦ καί τή βοήθεια τῆς Θεοτόκου τόν ἔριξε κάτω· αὐτοί πού τόν ἀκολουθοῦσαν τράπηκαν σέ φυγή.

Ἀμέσως μετά ἦρθε ἀντιμέτωπος μ' ἄλλον ἀλλὰ κι αὐτὸν τὸν ἔρριξε. Τοῦ ἐπιτέθηκε ἓνας τρίτος πού τὸν χτύπησε μὲ τὸ δόρυ στὰ χεῖλη, ὅμως ὁ βασιλιάς κι' αὐτὸν τὸν σκότωσε. Χτύπησαν οἱ σάλπιγγες καὶ τὰ δύο μέρη ἄρρισαν νὰ συμπλέκονται. Ἡ μάχη κρατοῦσε γερά. Τ' ἄλογο τοῦ βασιλιά, πού λεγόταν Δόρκων, πληγώθηκε στὸ μηρό. Ἀρπαξε κονταριά ἀπὸ πεζοὺς (Πέρσες). Καὶ στὸ πρόσωπο πήρε σπαθιές, ἀλλὰ ἐπειδὴ φοροῦσε τὰ «κατάφρακτα»¹ πού φύλαγαν τὰ νεῦρα δὲν ἔπαθε ζημιά καὶ τὰ χτυπήματα δὲν εἶχαν ἀποτελεσμα.

Στὴ μάχη ἔπεσε ὁ Ραζάτης καὶ τρεῖς «τουρμάρχες»² ἀπὸ τοὺς Πέρσες. ὅλοι σχεδὸν οἱ ἄρχοντες καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ στρατοῦ (τῶν Περσῶν).

(μετάφραση)

Θεοφάνης - χρονογραφία.

4. Ἐνα χαρακτηριστικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ Κοράνι. Στὰ 5 πρῶτα λήμματα προφητεῖει τὴ νίκη τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τῶν Περσῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟ

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

ΜΕΚΚΑ, 60 ἐδάφια.

«Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πολυελέου καὶ πολνευσπλάχνου Θεοῦ»

1. Ἀλέφ, Λάμ, Μίμ. Οἱ Ἕλληνες νικῆθηκαν.
2. Νικῆθηκαν στὰ σύνορα (3). Θά ἐξαγοράσουν τὴν ἥττα τοὺς μὲ τὴ νίκη.
3. Μέσα σέ λίγα χρόνια, ὁ Θεός κανονίζει τὴν τύχη τῶν μαχῶν. Ἡ ἡμέρα ποὺ θά θριαμβεύσουν θά εἶναι μέρα χαρᾶς γιὰ τοὺς πιστοὺς.
4. Θά χρωστοῦν τὴν ἐπιτυχία τοὺς στὸ χέρι τοῦ Ὑψίστου πού προστατεύει ὅποιους θέλει. Εἶναι ἰσχυρὸς καὶ σοφός.
5. Ὁ Θεός τὸ ὑποσχέθηκε. Καὶ δὲν παραβαίνει τίς ὑποσχέσεις του, ἀλλὰ οἱ περισσότεροι τὸ ἀγνοοῦν.
6. Μεθυσμένοι ἀπὸ τίς γῆινες ἀπολαύσεις, οἱ ἄνθρωποι ξεχνοῦν τὴν μέλλουσα ζωή.
7. Ἀγνοοῦν μήπως, πὼς ὁ οὐρναὸς, ἡ γῆ καὶ τὸ κάθε τι πού ὑπάρχει στὸ διάστημα, εἶναι ἀληθινὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ, καὶ πὼς ἔχει ὀρίσει τὸ ὄριο τῆς διάρκειάς τους; Καὶ ὅμως, οἱ περισσότεροι ἀρνιοῦνται τὴν ἀνάσταση.
8. Μὴ δὲ γυρίσανε τὴ γῆ; Μὴ δὲ εἶδαν ποιά εἶταν ἡ τύχη τῶν ἀρχαίων λαῶν; Εἶταν πῶς δυνατοὶ ἀπ' αὐτοὺς καὶ ἄφισαν μνημεῖα τοῦ μεγαλείου τους. Καὶ τὴν κατοίκησαν περισσότερο καιρὸ. Διάφοροι προφήτες τοὺς κήρυξαν τὴν ἀλήθεια. Δὲν τοὺς φέρθηκε ἄδικο ὁ Θεός. Μόνοι τοὺς χάθηκαν.
9. Εἶχαν παραδοθεῖ στὴν ἀσέβεια καὶ ἀρνιῶνταν τὴν θεϊκὴ θρησκεία. Βρίζανε τὴν ἀγνότητά της μὲ χλευασμοὺς καὶ χάθηκαν.

(μετ. Μίνας Ζωγράφου - Μεραναίου)

1. θώρακας
2. Διοικητὴς Τουρμας (τουρμα = φρουρά διαμερίσματος 1/3 μέρους) (σκόπιμη ἢ διατήρηση τῆς γραφῆς).
- (3) Τῆς Μεσοποταμίας.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑΣ. ΔΥΝΑΣΤΕΙΕΣ ΙΣΑΥΡΩΝ, ΔΙΑΔΟΧΩΝ ΚΑΙ ΑΜΟΡΙΟΥ 717-867

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ἡ περίοδος ἀπὸ τὸ 717 ὡς τὸ 867 μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ χωρὶς ὑπερβολὴ ἢ πρὶο κρίσιμη τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας, γιὰτὶ ὁ κίνδυνος γιὰ τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξὴ τῆς αὐτοκρατορίας ἦταν τώρα μεγαλύτερος ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ.

Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Βυζαντίου, Ἀραβες, Σαρακηνοὶ πειρατὲς καὶ Βούλγαροι ἀπειλοῦν μὲ τίς ἐπιθέσεις τους νὰ καταλύσουν τὸ κράτος. Στὴ Δύση ὁ Πάπας ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐπιρροή καὶ στρέφεται πρὸς τοὺς Φράγκους.

Στὸ ἐσωτερικὸ, ἀπ' τὴν ἄλλη, ξεσπάει μιὰ κρίση μὲ θρησκευτικὸ περιεχόμενον ἀλλὰ μὲ προεκτάσεις σ' ὅλες τίς ἐκδηλώσεις τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς τοῦ κράτους, ἡ εἰκονομαχία.

Ὅλα αὐτὰ τὰ γεγονότα ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ συνθέτουν τὴ φυσιογνωμία τῆς ἐποχῆς.

Γιὰ νὰ ἐπιβιώσει τὸ Βυζάντιο, χρειάστηκε ν' ἀγωνιστοῦν σκληρὰ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορες. Γράφεται στὸ ἐνεργητικὸ τῆς αὐτοκρατορίας ὅτι πέτυχε καὶ τοὺς ἐχθροὺς τῆς ν' ἀποκρούσει καὶ μὲ τολμηρὲς μεταρρυθμίσεις νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἀκμὴ τῆς ἐπόμενης περιόδου.

Τοὺς αὐτοκράτορες τῆς περιόδου χωρίζουμε σὲ τρεῖς δυναστείες.

I. Δυναστεία Ἰσαύρων: 717-802.

Λέων Γ' Ἰσαυρὸς 717 - 741, Κων/νος Ε' Κοπρώνουμος 741-775, Λέων Δ' ὁ Χάζαρος 775 - 780, Κων/νος Στ' 780 - 797 καὶ Εἰρήνη Ἀθηναία 780 - 797 - 802.

II. Διάδοχοι: 802 - 820.

Νικηφόρος Α' 802 - 811, Σταυράκιος (γιὰ λίγους μῆνες), Μιχαήλ Α' ὁ Ραγκαβὲς 811 - 813 καὶ Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος 813 - 820.

III. Δυναστεία Ἀμορίου: 820 - 867.

Μιχαήλ Β' ὁ Τραυλὸς 820 - 829, Θεόφιλος 829 - 842 καὶ Μιχαήλ Γ' 842 - 867.

α. ΑΓΩΝΕΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΡΑΒΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΒΟΥΛΓΑΡΟΥΣ

Ι. Ἀγῶνες τῶν Ἰσαύρων (717 - 802)

Ἡ ἀπόκρουση τῶν Ἀράβων στὴν ἀνατολή (717) καὶ στὴ δύση (732).

Ὅταν τὸ 717 ὁ Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος ἀνέβηκε στὸ θρόνο, τὸ βυζαντινὸ κράτος περνοῦσε δύσκολες στιγμές. Στὸ ἐσωτερικὸ ἐπικρατοῦσε ἀναρχία, ἐνῶ οἱ Ἀραβες, ποὺ συνέχιζαν τὴν κατακτητικὴ τους πορεία σ' ὅλα τὰ μέτωπα μὲ ἀμείωτη ἐνταση, διέσχισαν τὴ Μ. Ἀσία καὶ ἔφτασαν κοντὰ στὴν Κωνσταντινούπολη.

Ἀπόκρουση
τῶν Ἀράβων στὴ
Κωνσταντινούπολη

Τὸν Αὐγούστο τοῦ 717 ἡ βυζαντινὴ πρωτεύουσα κλείστηκε ἀπὸ στεριά καὶ θάλασσα καὶ ἔτσι ἄρχισε ἡ δευτέρη πολιορκία τῆς ἀπὸ τοὺς Ἀραβες. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἀράβων στρατηγὸς Μασλαμᾶς ἦταν γενναῖος καὶ ἱκανὸς ἡγέτης ἀλλὰ καὶ ὁ αὐτοκράτορας Λέων δὲν ὑστεροῦσε σὲ ἱκανότητες καὶ ἀποφασιστικότητά.

Ἡ πολιορκία κράτησε ἓνα χρόνο (ὡς τὸν Αὐγούστο τοῦ 718) καὶ τελείωσε μὲ θριαμβευτικὴ νίκη τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς Πόλης. Ὁ Μασλαμᾶς ἀναγκάστηκε νὰ ἀποχωρήσει μὲ τὸ στρατὸ τοῦ ἀποδεκατισμένο, ἐνῶ καὶ ὁ στόλος του εἶχε πάθει μεγάλες καταστροφές ἀπὸ τὸ «ὕγρὸ πῦρ» (Κεῖμ 1) καὶ τίς τρικυμίες. Αὐτὴ ἦταν καὶ ἡ τελευταία ἀπόπειρα τῶν Ἀράβων νὰ καταλύσουν τὸ Βυζάντιο.

Ἡ νίκη αὐτὴ τῶν βυζαντινῶν δπλων ἦταν πολὺ σημαντικὴ, γιατί ἐσωσε τὴν αὐτοκρατορία, ἀλλὰ καὶ τὴν Εὐρώπη, ἀπὸ τὴν ὑποταγή. Ἄν ἐπεφτε τότε ἡ Κωνσταντινούπολη, θά ἦταν ἀδύνατο νὰ συγκρατηθοῦν οἱ Ἀραβες στὰ Βαλκάνια ἢ στὴν ἀνοργάνωτη Ἀνατολικὴ Εὐρώπη. Δίκαια λοιπὸν τὴ χαρακτηρίζουν ἰσάζια μὲ τὴ νίκη τοῦ Μαραθῶνα καὶ δίκαια ὀνομάζουν τὸ Λέοντα «Μιλτιάδη» πολλοὶ νεώτεροι ἱστορικοί.

Ἀπόκρουση
τῶν Ἀράβων
στὸ Πουατιέ

Λίγο ἀργότερα οἱ Ἀραβες, ποὺ εἶχαν πατήσει στὴν Ἰσπανία (711) καὶ εἶχαν διαλύσει τὸ κράτος τῶν Βησιγόθων, πέρασαν τὰ Πυρρηναῖα καὶ

Ἡ ἀνάγκη τοῦ αὐτοκράτορα «ἐπὶ τῆς ἀσπίδος» ἀπὸ τὸ στρατὸ (Μιχαὴλ Α' ὁ Ραγκαβής). Μικρογραφία ἀπὸ τὸ χειρόγραφο «Σύνοψη Ἱστορικῶν» τοῦ Ἰωάννη Σκυλίτζη, 13ου - 14ου αἰ., ποὺ βρίσκεται στὴ Μαδρίτη. Ἐξακσίως μικρογραφίες κοσμοῦν τὸ χειρόγραφο γεμάτες ἀπὸ γραφικὲς λεπτομέρειες ἀπὸ τὴν ἱστορία, τὰ ἥθη τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας.

Ο Λέων ο Ίσαυρος αποκρούει τούς Άραβες πού πολιορκήσαν τήν Κωνσταντινούπολη (717 - 718). Άριστερά ὁ αὐτοκράτορας καθισμένος στό θρόνο κι ἕνας σωματοφύλακας. Δεξιά, ἱππεῖς κατατροπώνουν τούς Άραβες. Μικρογραφία ἀπό τό Χρονικό τοῦ Μανασσή.

ξεχύθηκαν στή Γαλλία, πρὸς τήν κοιλάδα τοῦ Ροδανοῦ, προσπαθώντας νά πετύχουν ἀπό τή δύση ὅ,τι δέν εἶχαν πετύχει ἀπό τήν ἀνατολή. Τό 732 ὅμως, στό Πουατιέ τῆς Γαλλίας, ὁ στρατός τῶν Φράγκων ἡγεμόνων μέ ἀρχηγό ἕνα φεουδάρχη, τόν Κάρολο Μαρτέλ, νίκησε τούς Άραβες καί τούς σταμάτησε.

Ἡ νίκη αὐτῆ τοῦ Καρόλου ἀνάγκασε τούς Άραβες νά ξαναγυρίσουν πίσω στήν Ἰσπανία, ξαναπερνώντας τά Πυρηναῖα. Γιά αἰῶνες μετὰ αὐτά θά εἶναι τό σύνορό τους στόν εὐρωπαϊκό χῶρο.

Οἱ δύο αὐτές νίκες λύτρωσαν τό χριστιανικό κόσμο τῆς Εὐρώπης ἀπό τόν κίνδυνο τοῦ ἐξισλαμισμοῦ.

Ὁ πόλεμος στήν ἀνατολή καί τά Βαλκάνια. Ὁ πόλεμος στήν Ἀνατολή συνεχίστηκε καί μετὰ τήν ἀπόκρουση τῶν Ἀράβων ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη.

Στό Ἀκροῖνό¹ τῆς Φρυγίας ὁ Λέων Γ΄ μαζί μέ τό γιό του καί συναυγόστο Κωνσταντῖνο, νίκησε τούς μουσουλμάνους σέ ἀποφασιστική μάχη (740) καί τούς ἀνάγκασε ν' ἀποσυρθοῦν ἀπό τό μικρασιατικό χῶρο.

Τούς ἀγῶνες στήν ἀνατολή ἐναντίον τῶν Ἀράβων συνέχισε νικηφόρα ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ πού διαδέχτηκε τόν πατέρα του Λέοντα τό 741. Τήν ἐποχή αὐτή τό ἀραβικό χαλιφάτο διασπάστηκε, ὅπως θά δοῦμε σέ ἄλλο κεφάλαιο.

Στά ἐπόμενα χρόνια ὁ πόλεμος ἐγίνε πιά μόνιμη κατάσταση στά ἀνατο-

Αγῶνες
κατά
Ἀράβων

1. Ἀκροῖνό: τό σημερινό Ἀφιόν Καρά Χισάρ.

λικά σύνορα. Κι όταν τό βυζαντινό κράτος θρέθηκε κλονισμένο από τήν εικονομαχία καί ἡ ἐξουσία εἶχε περάσει στά χέρια τῆς Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας, ὁ λαμπρός χαλίφης τοῦ κράτους τῆς Βαγδάτης¹ Ἀρούν ἀλ Ρασίντ ταπεινώσε τοὺς Βυζαντινοὺς καί τοὺς ὑποχρέωσε νά πληρώνουν φόρο.

¹ *Ἀγώνες
κατά
Βουλγάρων*

Ὅπως εἶδαμε, στά χρόνια τοῦ Κωνσταντίνου Δ' Πωγωνάτου οἱ Βούλγαροι εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στήν περιοχή ἀπό τό Δούναβη ὥς τόν ΑἼμο. Στό διάστημα πού ὁ Κωνσταντίνος Ε' ἦταν ἀπασχολημένος μέ ἐσωτερικά ζητήματα, οἱ Βούλγαροι βρῆκαν εὐκαιρία ν' ἀρχίσουν ληστρικές ἐπιδρομές καί σέ λίγο ἐγιναν ἐπικίνδυνος ἐχθρός γιά τό κράτος. Ὁ Κωνσταντίνος εἶδε τόν κίνδυνο καί τόν ἀντιμετώπισε ἀποφασιστικά. Μέ καλὰ ὀργανωμένο τό στρατό του ἔκανε ἐννέα ἐκστρατείες μέσα σέ εἴκοσι χρόνια² καί τελικά κατόρθωσε νά συντρίψει τοὺς Βουλγάρους, γι' αὐτό καί τόν χαρακτηρίζουν «πρῶτο Βουλγαροκτόνο». (Κεῖμ. 2).

Στή διάρκεια τῆς τελευταίας ἐκστρατείας του, τό 775, ὁ Κωνσταντίνος πέθανε, ἀφοῦ ὅμως εἶχε ἀπαλλάξει τό κράτος ἀπό τό βουλγαρικό κίνδυνο.

II. Βουλγαρικοί καί ἀραβικοί πόλεμοι στά χρόνια τῶν διαδόχων καί τῆς δυναστείας τοῦ Ἀμορίου (802 - 826).

Βουλγαρικοί πόλεμοι. Στήν ἐποχή τῶν «διαδόχων» ὁ ἀραβικός κίνδυνος εἶχε χάσει τήν ὀξύτητα πού εἶχε παλιότερα. Τώρα ὁ πιό ἐπικίνδυνος ἐχθρός ἦταν οἱ Βούλγαροι.

Μέ ἡγεμόνα τους τόν Κροῦμο, ἱκανό καί φιλόδοξο ἄνδρα οἱ Βούλγαροι ἀναδιοργάνωσαν τό Κράτος τους καί ἐπιδίωξαν νά ἀπλώσουν τά ὄριά του. Βρίσκονταν σέ ἀκμή καί ἦταν ἐτοιμοί ἢ – νόμιζαν πῶς ἦταν – νά κατακτήσουν τίς γειτονικές τους βυζαντινές ἐπαρχίες.

¹ *Ἀκμή
τῶν Βουλγάρων*

Ὁ αὐτοκράτορας *Νικηφόρος Α'* προσπάθησε νά τοὺς ἀντιμετωπίσει. Ἀλλά *στά 811* ὁ Κροῦμος μέ ἐνέδρα κατόρθωσε νά συντρίψει τό στρατό τοῦ Βυζαντίου πού ὤδηγοῦσε ὁ αὐτοκράτορας. Ὁ ἴδιος ὁ Νικηφόρος ἔπεσε στή μάχη. Ἦταν μιά πανωλεθρία τῶν βυζαντινῶν πού ἔφερε τό νικητή Κροῦμο μπροστά στά τεῖχη τῆς Κωνσταντινούπολης καί τόν ἔκανε νά σχεδιάζει μιά δικιά του αὐτοκρατορία στά Βαλκάνια.

² *Ἡ ἀντεπί-
θεση τοῦ
Βυζαντίου*

Τό 813 ὅμως πῆρε τό θρόνο τοῦ Βυζαντίου ὁ *Λέων Ε'* ὁ Ἀρμένιος, ἕνας ἱκανότατος καί θαρραλέος στρατιωτικός, ὁ ὁποῖος ἀντιμετώπισε μέ σύνεση τόν κίνδυνο: ὀργάνωσε πρῶτα τήν ἄμυνα καί μετὰ βγήκε νά χτυπήσει τόν ἐχθρό. Ἀφοῦ παγίδεψε τόν Κροῦμο, τόν κατανίκησε στή *Μεσημβρία* *τό 813*. Παρά τή μεγάλη καταστροφή τοῦ στρατοῦ του ὁ Κροῦμος μέ νέα στρατολογία μεγάλων δυνάμεων ἐτοιμαζόταν νά ἐπιτεθεῖ. Πέθανε ὅμως καί τό Βυζάντιο ἀπαλλάχτηκε καί ἀπ' αὐτόν τόν ἐχθρό του.

1. Μετά τή διάσπαση τῶν Ἀράβων τρία εἶναι τά ἀραβικά κράτη: Ἰσπανίας, Αἰγύπτου καί Βαγδάτης.

2. Οἱ σημαντικότερες νίκες τοῦ Κωνσταντίνου Ε' ἦταν: τό 759 στό φρούριο τῶν Μαρκελῶν, τό 763 στήν Ἀγχιάλο καί τό 772 στά Λιθοσῶρια.

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ αὐτοκράτορα Θεόφιλου ἐναντίον τῶν Ἀράβων. Μικρογραφία ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τοῦ Ἰωάννη Σκυλίτζη. (13ος - 14ος αἰ.).

Κατὰ τὴν παράδοση ὁ Κροῦμος πέθανε ἀπὸ τὴ λύπη του γιὰ τὴν καταστροφή τοῦ 813. Ἡ ἴδια παράδοση λέει ὅτι ὁ τόπος τῆς καταστροφῆς πῆρε τ' ὄνομα τοῦ νικητῆ «βουνὸς Λέοντος».

Οἱ Ἀραβες στὴ Μεσόγειο. Ὑποταγὴ τῆς Κρήτης. Τὸ Λέοντα Ε' τὸν δολοφόνησαν μέσα στὸ παρεκκλήσι τοῦ παλατιοῦ συνωμότες ποὺ ἀνέβασαν στὸ θρόνο τὸ Μιχαὴλ Β', τὸν Τραυλό. Μ' αὐτὸν ἀρχίζει μιὰ νέα δυναστεία, ἡ *δυναστεία τοῦ Ἀμορίου*. Στά χρόνια του τὸ κράτος δίχασε μιὰ ἐπανάσταση, ἡ στάση τοῦ Θωμᾶ Καρπαδόκη, ποὺ στοίχισε ἀκριβὰ στὸ Βυζάντιο σέ χρῆμα καὶ αἷμα. Τὴν ἀναταραχὴ αὐτὴ ἐκμεταλλεύτηκαν Ἀραβες ἀπὸ τὴν Ἰσπανία, τυχοδιῶκτες πειρατές, πρὶν γνωστοί ὡς Σαρακηνοί, καὶ κατέλαβαν τὴν Κρήτη (823), ποὺ τὴ χρησιμοποίησαν σάν ὄρμη-τήριο γιὰ νὰ λεηλατοῦν τὰ παράλια καὶ τὰ νησιά. Γιὰ 140 χρόνια ὁ Χάντακας¹ στάθηκε φόβος καὶ τρόμος τῶν χριστιανῶν τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου.

Λίγο ἄργότερα ἄλλοι Ἀραβες, Ἀφρικανοὶ πατοῦν τὴ Σικελία, ὕστερα τὴ Σαρδηνία καὶ ἄλλα μεσογειακὰ νησιά καὶ μέ τὰ πειρατικὰ τους πλοῖα παίρνουν τὸν ἐλεγχὸ τῆς Μεσογείου.

Ἀγῶνες κατὰ τῶν Ἀράβων στὴν ἀνατολή. Ὅταν πέθανε ὁ Μιχαὴλ Β' ὁ Τραυλός, ὁ γιὸς του Θεόφιλος, πῆρε τὸ θρόνο καὶ ἀναδιοργάνωσε τὸ κράτος. Στά χρόνια τῆς βασιλείας του ὁ πόλεμος μέ τοὺς Ἀραβες ξανα-

1. Εἶναι τὸ σημερινὸ Ἡράκλειο. Τὸ ὄνομα Χάντακας (Χάνδαξ) πῆρε ἀπὸ τὴν περὶ φημη-τάφρο, χαντάκι ποὺ περιέζωνε τὰ τεῖχη.

φούντωσε. Ὁ Θεόφιλος μῆκε στά ἀραβικά ἐδάφη καί κατέστρεψε τή Σαζόπετρα, πατρίδα τοῦ Χαλίφη. Αὐτό ὅμως εἶχε σάν ἀποτέλεσμα οἱ Ἄραβες νά δώσουν στόν πόλεμο ἱερό χαρακτήρα. Γράφουν τή λέξη «ἐκδίκηση» στίς ἀσπίδες τους καί μέ ἀρχηγό τους τόν ἴδιο τοῦ Χαλίφη πετυχαίνουν νά καταστρέψουν τό Ἀμόριο τῆς Φρυγίας, πατρίδα τῆς δυναστείας τοῦ Θεόφιλου. Ἡ καταστροφή αὐτή ἐδείξε στούς Βυζαντινοὺς πῶς οἱ Ἄραβες ἦταν ἀκόμα ἰσχυροί.

Ὁ Θεόφιλος πέθανε σέ λίγο ἀπό τή λύπη του (842). Ὅμως στά χρόνια τοῦ Μιχαήλ Γ', πού διαδέχτηκε τό Θεόφιλο, οἱ στρατηγοί Βάρδας καί Πετρωνᾶς νίκησαν ἐπανειλημμένα τοὺς Ἄραβες καί τό 863 τέλος ὁ Πετρωνᾶς κέρδισε ἀποφασιστική νίκη. Ἡ δύναμη τῶν Ἀράβων ἐξασθενοῦσε καί τό Βυζάντιο ἔπαιρνε τήν πρωτοβουλία.

6. ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ι. Θρησκευτική πολιτική. Ἡ εἰκονομαχία

Οἱ ρίζες τῆς εἰκονομαχίας. Ἡ θρησκευτική πολιτική τῶν Ἰσαύρων γενικά χαρακτηρίζεται ἀπό τήν προσπάθειά τους νά ἐξουσιάσουν τήν Ἐκκλησία καί νά ἔχουν κάτω ἀπό τόν ἐλεγχό τους τή δράση τῶν ἐκκλησιαστικῶν καί παραεκκλησιαστικῶν παραγόντων. Καταπολέμησαν τήν ἐξάπλωση τῶν μοναστηριῶν καί διόριζαν οἱ ἴδιοι τοὺς Ἐπισκόπους.

Τό πῶς σημαντικό γεγονός ὅμως στή θρησκευτική πολιτική τῶν Ἰσαύρων καί τῶν διαδόχων τους καί ἕνα ἀπό τά πῶς συγκλονιστικά γεγονότα τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς τοῦ Βυζαντίου ἦταν ἡ *Εἰκονομαχία*.

Τό πρόβλημα τῆς λατρείας τῶν εἰκόνων δέν ἦταν καινούριο.

Ὅπως ξέρουμε, οἱ πρῶτοι χριστιανοί δέν εἶχαν εἰκόνες. Ὅταν ἀργότερα μέ τήν ἐξάπλωση τοῦ χριστιανισμοῦ χρησιμοποιήθηκαν εἰκόνες καί ἀρχισε καί ἡ προσκύνησή τους, δημιουργήθηκε μιὰ διαφορά ἀπόψεων πάνω στό θέμα: Εἶναι σωστό νά προσκυνοῦν οἱ χριστιανοί εἰκόνες ἢ ὄχι;

Εἶναι ἑλληνική - εὐρωπαϊκή ἡ ἀντίληψη πῶς ἡ ἀπεικόνιση τοῦ θεοῦ βοηθεῖ τόν πιστό στήν ἐπικοινωνία του μέ τό Θεό. Ἀντίθετα στήν Ἀνατολή, ἐπικρατοῦσε ἡ γνώμη πῶς ὁ πιστός «πρέπει ν' ἀποστρέφεται κάθε λατρεία πού προσφέρεται σ' ὅτιδήποτε ἄλλο ἐκτός ἀπ' τό πνευματικό». Οὕτε οἱ Ἰουδαῖοι, οὕτε οἱ μουσουλᾶνοι εἶχαν εἰκόνες.

Στήν ἐξαρση τῆς λατρείας τῶν εἰκόνων, τῶν ἱερῶν συμβόλων καί τῶν ἁγίων λειψάνων εἶχε συντελέσει καί τό γενικό κλίμα στίς ἀρχές τοῦ 8ου αἰώνα.

Οἱ σκληροί πόλεμοι τοῦ Βυζαντίου μέ τό Ἰσλάμ καί οἱ καταστροφές πού χτύπησαν τίς λαϊκές κυρίως τάξεις, γέμισαν τίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων ἀνησυχία. Ἡ προσκύνηση τῶν εἰκόνων ξεπέρασε κάθε λογικό ὄριο· ἐγινε τυπολατρεία¹.

Οἱ «θαυματουργές εἰκόνες», τά διάφορα κειμήλια τῆς Ἐκκλησίας καί τά

1. Λατρεία τοῦ τύπου σέ θάρος τῆς θούρας.

Τό πρόβλημα
τῆς
λατρείας
τῶν εἰκόνων

λείψανα τῶν ἁγίων πού οἱ μοναχοί περιέφεραν ἀπό τόπο σέ τόπο λατρεύονταν μέ τρόπο πού δέν εἶχε καμιά σχέση μέ τό περιεχόμενο καί τό νόημα τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἡ ὑπερβολή αὐτή ἔκανε τοὺς Ἀραβες νά διακηρύχνουν, πῶς οἱ χριστιανοί εἶναι εἰδωλολάτρεις καί πολυθεϊστές. Ἦταν μιά ἐπικίνδυνη γιά τό Βυζάντιο προπαγάνδα.

Ἀπό τήν ἄλλη τά μοναστήρια πληθαῖναν διαρκῶς. Εἶχαν ἀποκτήσει μεγάλες περιουσίες ἀπό δωρεές καί καθὼς ἦταν ἀπαλλαγμένα ἀπό φόρους ζημίωναν τήν οἰκονομία τοῦ κράτους. Ὁ ἀριθμός τῶν μοναχῶν γινόταν δλο καί μεγαλύτερος καί ἡ ἐπιρροή τους πάνω στίς λαϊκές τάξεις στεκόταν ἐμπόδιο σέ κάθε μεταρρυθμιστική προσπάθεια.

Ὅλη αὐτή ἡ κατάσταση ἔκανε τήν κυβέρνηση ν' ἀνησυχεῖ καί τήν ἀνάγκασε νά πάρει μέτρα γιά τόν περιορισμό τοῦ κακοῦ. Ὅμως ἡ βιαιότητα τῆς πολιτικῆς τῶν Ἰσαύρων ἐθίξε τό θρησκευτικό αἶσθημα τῶν λαϊκῶν τάξεων καί τήν αὐτοτέλεια τῆς Ἐκκλησίας. Ἀντιθέσεις πού κρυφοζούσανε καιρό βρῆκαν τρόπο νά βγοῦν στήν ἐπιφάνεια.

Ἡ ἀρχή τῆς κρίσης. Τό 726 πρῶτα καί τό 730 πιό ἔντονα ὁ Λέων Γ' ἀπαγόρευσε τήν προσκύνηση τῶν εἰκόνων. Τά μέτρα αὐτά χώρισαν τό λαό σέ δύο ἀντίμαχες παρατάξεις, τοὺς εἰκονομάχους καί τοὺς εἰκονολάτρεις. Ἕνας βαθύς διχασμός ἀναστάτωσε πάνω ἀπό 100 χρόνια ὅλες τίς ἐκδηλώσεις ζωῆς τῆς Αὐτοκρατορίας καί ἔφερε ἀντιμέτωπες τίς δύο μερίδες μέ τόσο πάθος, ὥστε τά σημάδια τῆς διαμάχης νά μένουν ἀνεξήγητα καί σά ὑπόλοιπα χρόνια.

*Τά μέτρα τοῦ
Λέοντα Γ'*

Πρῶτος ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης ἀντέδρασε στίς ἐνέργειες τῆς Πολιτείας καί ὁ Λέων τόν ἀντικατέστησε μέ ὁπαδό τῆς πολιτικῆς του. Ἀλλά καί ὁ Πάπας ἀναθεμάτισε τό διάταγμα καί ἀρνήθηκε στόν αὐτοκράτορα τό δικαίωμα νά κανονίζει μόνος του τά ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας. Μέ τοὺς ὑποστηρικτές τῶν εἰκόνων συμφωνοῦσε καί ὁ μέγας θεολόγος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καί μοναχός Ἰωάννης Δαμασκηνός. (Κεῖμ. 3).

Ἡ ἀντίδραση

Ἡ ἀντίδραση αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας ἐξωτερικεῖτο καί τήν ἀρνήσή της νά ὑποταχθεῖ ἀπόλυτα στή θέληση τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας.

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά ὁ Λέων τοποθετοῦσε τίς σχετικές μέ τίς εἰκόνες ἀποφάσεις του στά πλαίσια τοῦ γενικότερου μεταρρυθμιστικοῦ τοῦ ἔργου γιά τήν ἀνόρθωση τοῦ κράτους, τήν ἐνίσχυση τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας καί τόν περιορισμό τῶν μοναστηριῶν.

Εἰκονομαχία: Ἡ πρώτη φάση 726-787. Μέ τά διατάγματα τοῦ Λέοντα Γ' κατὰ τῶν εἰκόνων καί τήν ὀργισμένη ἀντίδραση ἀπὸ τήν Ἐκκλησία ἄρχισε ἡ πρώτη φάση τῆς εἰκονομαχίας καί κράτησε ὡς τά 780 (ἐπίσημα ἡ πρώτη φάση θά κλείσει στά 787). (Κεῖμ. 4).

Εἶναι ἡ πιό δραματική περίοδος, γιατί σ' αὐτὴ τῇ φάσει καί οἱ δύο μερίδες ἀγωνίστηκαν μέ πάθος καί φανατισμό.

Οἱ «Ἑλλαδικοί» δηλαδή οἱ κάτοικοι τῆς κυρίως Ἑλλάδας καί τῶν νησιῶν προχώρησαν σέ ἀνοικτὴ ρήξη· ἐπαναστάτησαν καί ἀνακήρυξαν δικό τους αὐτοκράτορα. Μέ τίς ἐνέργειες τοῦ Πάπα ἐπαναστάτησε μέ τοὺς Ἑλλαδικούς καί ἡ κάτω Ἰταλία. Ὁ Λέων ὁμως συνέτριψε τήν ἐπανάσταση

καί τιμώρησε τόν Πάπα ἀφαιρώντας του τήν Ἑκκλησία τοῦ Ἰλλυρικοῦ (κάτω Ἰαλίας - Σικελίας καί Ἑλλάδας).

Τοὺς μοναχοὺς καί γενικά ὁσους ἀντιδρῶσαν στά μέτρα τῆς ἐξουσίας καταδίδωξε συστηματικά ὁ *Κων/νος Ε'*, ἀφοῦ συνεκάλεσε σύνοδο¹ τὸ 754 ποῦ καταδίδασκε τὶς εἰκόνες καί τὴ λατρεία τους. Μετὰ τὸ θάνατό του ὁμοῦ παρατηρεῖται μιὰ διαλλακτικὴ τάση καί τέλος ἡ *Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία*, ἐπίτροπος τοῦ ἀνήλικου γιοῦ τῆς Κωνσταντίνου Στ' ἀπὸ τὸ 780 ἀναστήλωσε τὶς εἰκόνες μέ μιὰ σύνοδο στὴ Νίκαια στά 787.

Ἡ σύνοδος αὐτὴ ἦταν ἡ Ζ' *Οἰκουμενικὴ Σύνοδος* καί μ' αὐτὴν κλείνει ἡ πρώτη φάση τῆς Εἰκονομαχίας.

Δεύτερη φάση 815-843. Τὸ ζήτημα ξανάφερε στὴν ἐπιφάνεια ὁ Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος στά 815 μέ σύνοδο ποῦ ἐγίνε στὸ μοναστήρι τῶν Βλαχερνῶν. Στὴ φάση αὐτὴ δὲν ἔχουμε τὶς ἀκρότητες τῆς πρώτης. Ὁξῦντες καί διωγμοὶ παρουσιάστηκαν μόνο στά χρόνια τοῦ Θεοφίλου, ποῦ ἔκλεισε πολλὰ μοναστήρια, κι ἐδίωξε πολλοὺς μοναχοὺς καί φίλους τῶν εἰκόνων.

Τέλος ἡ Θεοδώρα, ἡ γυναῖκα τοῦ Θεοφίλου, ποῦ ἦταν κρυφὰ εἰκονολάτρισσα, ὅταν ἦταν ἐπίτροπος τοῦ ἀνήλικου γιοῦ τῆς Μιχαὴλ Γ', ἔκλεισε ὁριστικά τὸ ζήτημα στά 843 μέ νέα σύνοδο στὴν Κωνσταντινούπολη, ἡ ὁποία ἐπικύρωσε τὰ πρακτικά τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Ἡ Ἑκκλησία γιορτάζει τὴν ὁριστικὴ ἀναστήλωση τῶν Εἰκόνων τὴν πρώτη Κυριακὴ τῆς σαρακοστῆς. Εἶναι ἡ «Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας».

Μιά οὐντομη κριτικὴ. Τελικά νικητὴς δὲν ἦταν ἡ εἰκονολατρεία ἀλλὰ ἡ Ὁρθοδοξία. Οἱ πατέρες τῆς Ἑκκλησίας ποῦ ἀποφάσισαν τὴν ἀναστήλωση καί στίς δυὸ συνόδους δογματίσαν πὼς δὲ λατρεύονται οἱ εἰκόνες – ἀντικείμενα – ἀλλὰ ὅτι ὁ σεβασμὸς ἀποδίδεται στὸ ἱερό πρόσωπο ποῦ ἐκονίζεται καί καταδίδασαν τὶς ὑπερβολές.

Δὲν πῆγε ὁμοῦ χαμένο καί τὸ μεταρρυθμιστικὸ κίνημα. Γιατί:

α) τὸ κράτος φάνηκε δυνατότερο ἀπὸ τὶς διασπαστικὲς δυνάμεις. Ἡ κρίση λύθηκε μέ κρατικὴ πρωτοβουλία·

β) κράτος καί Ἑκκλησία βρῆκαν εὐκαιρία νὰ ἀναθεωρήσουν τὶς μεταξὺ τους σχέσεις καί νὰ ἐνισχύσουν τὴν πνευματικὴ ζωὴ καί τὸ ἱεραποστολικὸ ἔργο – καί γ) καταδικάστηκε ἡ τυπολατρεία.

Τὸ Βυζάντιο ὁμοῦς ζημιώθηκε στὴ Δύση. Οἱ Πάπες στράφηκαν πρὸς τοὺς Φράγκους βασιλιάδες καί τοὺς δυτικούς ἡγεμόνες.

Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἀρχίζει καί ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολὴ καί τὴ Δύση.

II. Κοινωνικὴ Πολιτικὴ

Διαφοροποιήσεις στὴν κοινωνικὴ δομὴ. Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 7ου αἰ. παρουσιάστηκε μιὰ διαφοροποίηση στὴ δομὴ τῆς κοινωνίας καί μιὰ ἀλλαγὴ στίς οἰκονομικὲς συνθηκὲς, ποῦ ὀλοκληρώνεται στοὺς αἰῶνες ποῦ ἀκολούθησαν.

1. Στὴ σύνοδο αὐτὴ ποῦ ἐγίνε στὴν Ἱερεία πῆραν μέρος μόνο Ἐπίσκοποι.

Γενικά παρατηρούμε:

1. Βάση της οικονομίας γίνεται η γεωργία μ' όλους τους κλάδους της.
2. Οί ελεύθεροι γεωργοί με τις μικρές ιδιοκτησίες εξακολουθούν να αναπτύσσονται δίπλα - δίπλα στα μεγάλα κτήματα. Η συνύπαρξη αυτή δεν ήταν ακίνδυνη, γιατί οί άρπακτικές διαθέσεις των πλούσιων γειτόνων έβαζαν σέ κίνδυνο τούς φτωχότερους πού είχαν ανάγκη της κρατικής προστασίας.

Γενικά η κοινωνική πολιτική των Ίσαύρων και των διαδόχων ήταν καλή, αλλά παρ' όλα αυτά δεν έλυσαν τά προβλήματα.

Ήστάση του Θωμά του Καππαδόκη. Ή φτώχεια, πραγματικά, πολλών από τούς γεωργούς, (Κειμ. 6) οί λιμοί και ή φορολογία¹ προκαλούσαν όχι σπάνια κοινωνικές εξεγέρσεις πού τίς πιά πολλές φορές παρουσιάζονταν κάτω από πολιτικά ή θρησκευτικά κινήματα.

Μιά από τίς πιά σοβαρές εξεγέρσεις έγινε στά 820 και είναι γνωστή σάν ή στάση του *Θωμά Καππαδόκη*. Στήν αρχή της βασιλείας του Μιχαήλ Β' του Τραυλού, ό Θωμάς ό Καππαδόκης πού λέγεται στά βυζαντινά κείμενα «έκ Σκλαβογενών», δηλαδή απόγονος Σλάβων επαναστάτησε διεκδικώντας τό θρόνο. Για να στρατολογήσει όπαδούς στό κίνημά του ό Θωμάς διακήρυσσε πώς καταργεί όλες τίς βαριές φορολογίες. Πήρε έτσι μέ τό μέρος του πολλές αγροτικές περιοχές, ενώ αντίθετα στίς πόλεις δέ βρήκε πολλούς ύποστηρικτές. Ή στάση γρήγορα εξαπλώθηκε και πήρε σοβαρές διαστάσεις. Μέ τό μέρος του Θωμά πήγαν και οί Έλληνες του Αιγαίου μέ τό θεματικό στόλο.

Ό Μιχαήλ Τραυλός τελικά υπερίσχυσε και έμεινε στήν εξουσία, αλλά συνέπεια όλης αυτής της αναταραχής ήταν ν' αρχίσει πιά ή παρακμή για τίς κοινότητες των ελευθερων γεωργών και ή παραμέληση του στόλου.

III. Ή νομοθεσία των Ίσαύρων

Ή διοίκηση και τό νομοθετικό έργο των Ίσαύρων ήταν συνέπεια της όλης μεταρρυθμιστικής τους προσπάθειας. Ό Λέων Γ' και ό Κων/νος Ε' γενίκεψαν τό θεσμό των θεμάτων και αύξησαν τόν αριθμό τους, για να περιορίσουν τήν έκτασή τους και τή δύναμη των διοικητών.

Ή μεγάλη τους όμως προσφορά ήταν ό κώδικας νόμων γνωστός ως «Έκλογή». Είναι ένας νέος κώδικας νόμων όπου κυριαρχεί τό χριστιανικό πνεύμα και καταργούνται πολλές από τίς παλιές διατάξεις του Ρωμαϊκού Δικαίου πού δεν συμβιβάζονταν μέ τήν εποχή. Πιά συγκεκριμένα: α) Καταργείται ή διάκριση στήν έπιβολή ποινών². β) Ό νόμος προνοεί για τά

1. Ή κυβέρνηση δριζε τό ποσό του φόρου πού έπρεπε να πληρώσει κάθε έπαρχία. Οί έπαρχοι τό μοίραζαν στίς κοινότητες και οί κοινοτικοί άρχοντες στούς κατοίκους-ιδιοκτήτες.

2. Παλιότερα μέ διαφορετική ποινή τιμωρούσαν τούς πλούσιους και τούς δυνατούς άρχοντες και μέ διαφορετική τούς φτωχούς ανθρώπους.

ὀρφανά καί τίς χήρες μητέρες· καί γ) στηρίζεται ὁ οἰκογενειακός θεσμός καί τιμωρεῖται αὐστηρά ἡ ἀνηθικότητα.

Τό νομοθετικό ἔργο τῶν Ἰσαύρων ἔχει μεγάλη σπουδαιότητα. Ἐκανε τίς ἀγροτικές κοινότητες νά αἰσθάνονται ἀσφαλεῖς. Ἐτσι τό κράτος στρατολογοῦσε πρόθυμους πολεμιστές κατά τῶν ἐχθρῶν, γιατί πολεμοῦσαν γιά τή γῆ τους. Γενικά ἡ ἀνακαίνιση τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ καί ἡ προστασία τῶν γεωργῶν ἔδωσε στό Βυζάντιο τή δυνατότητα νά ἀντέξει στήν πίεση τῶν Ἀράβων καί τῶν ἄλλων ἐχθρῶν του.

Τά θέματα. Τόν 8ο αἰώνα ἡ στρατιωτικοποίηση τῆς διοίκησης τοῦ κράτους ἀποκρυσταλλώνεται μέ τό διοικητικό θεσμό τῶν *θεμάτων*, πού αὐτή τήν ἐποχή παίρνει τήν τελειωτική μορφή του, ὕστερα ἀπό μακροχρόνια ἐξέλιξη (τοῦ θεσμοῦ).

Ἀπό τά χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ στρατιωτικά σώματα ἔμεναν μόνιμα σέ ὀρισμένες περιοχές πού κινδύνευαν γιά τήν ἀσφάλεια τῶν περιοχῶν αὐτῶν. Ὁ στρατηγός διοικητής τοῦ στρατιωτικοῦ σώματος εἶχε καί τήν πολιτική διοίκηση. Ἡ νέα ὀργάνωση ἐφαρμόστηκε πρῶτα στά Ἐξαρχάτα, ὅπως εἶδαμε, στήν Ἰταλία καί Ἀφρική.

Τά μόνιμα αὐτά στρατιωτικά σώματα λέγονταν θέματα καί ἔτσι ἀργότερα ὀνομάστηκαν καί οἱ περιοχές πού εἶχαν στόν ἑλεγχό τους. Μετά ἀπό μιά στασιμότητα στίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 7ου αἰώνα, ὁ θεσμός τῶν θεμάτων ἄρχισε νά γενικεύεται, ἀφοῦ δέν εἶχε πιά μείνει περιοχή, ἔστω καί λίγο ἔξω ἀπό τήν πρωτεύουσα, πού νά μήν κινδυνεύει. Τήν ἐποχή τῶν πρώτων Ἰσαύρων, ὀριστικοποιήθηκε ἡ συνένωση αὐτή, στρατιωτικῆς καί πολιτικῆς διοίκησης. (ΧΑΡΤΗΣ 18). Τό ἴδιο ἐγινε καί γιά τήν ἄμυνα τῶν νησιῶν καί τῶν ἀκτῶν· ὀργανώθηκαν, δηλαδή, τά ναυτικά θέματα, μέ «θεματικό στόλο». (Κεῖμ. 5).

γ. Η ΤΕΧΝΗ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑΣ

Κατά τόν 7ο καί 8ο αἰ. τά μεγάλα πολιτικά γεγονότα καί οἱ θρησκευτικές ἐρίδες πού ταράζουν τήν αὐτοκρατορία ἐπιδροῦν καί στήν τέχνη. Τά πολιτικά γεγονότα εἶναι ἡ ἀπώλεια τῶν μεγάλων βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν τῆς Αἰγύπτου, Παλαιστίνης, Συρίας καί Β. Ἰταλίας, πού ἀποτελοῦσαν σημαντικά καλλιτεχνικά κέντρα. Οἱ αἵρέσεις ἦταν ὁ Μονοφυσитισμός καί κυρίως ἡ Εἰκονομαχία, πού ἐπηρέασε βαθιά τή θρησκευτική ζωή τοῦ Βυζαντίου καί ἐπομένως καί τήν τέχνη.

Στόν Ἅγ. Δημήτριο τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου διατηροῦνταν τό λείψανο τοῦ Μυροβλῦτη Ἀγίου, μιά σειρά ἀπό μωσαϊκά – πού τά περισσότερα καταστράφηκαν στήν πυρκαϊά τοῦ 1917 – εἶναι ἀφιερῶματα ἀπό ἰδιῶτες ἡ ἐπίσημα πρόσωπα πρὸς τόν Ἅγιο ἀπό τόν ὁποῖο εἶχαν δεχτεῖ χάρες. Χρονολογοῦνται ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 6ου ὡς τά μέσα τοῦ 7ου αἰ. Οἱ εἰκόνες αὐτές εἶναι οἱ πρῶτες γνωστές ἀτομικές ἐκφράσεις λατρείας στά ἅγια καί θαυματουργά λείψανα. Ἡ πίστη στήν ἐνέργεια τῶν λειψάνων καί τῶν εἰκόνων, πού ἔρχονταν σέ ἐπαφή μέ τά λείψανα, θεωρεῖται ἀπό ἓνα μέρος

Θεσσαλονίκη. Ἅγιος Δημήτριος.
Ἀναθηματικό μωσαϊκό. 7ος αἰ. Ὁ
ἅγιος μέ δύο παιδιά πού προστατεῖει.

τοῦ κλήρου καί τῶν πιστῶν εἰδωλολατρική καί προκαλεῖ τήν εἰκονομα-
χική κρίση.

Οἱ Εἰκονομάχοι ἐξαφάνισαν πολλά ἔργα τέχνης. Στήν ἐκκλησία τῶν
Βλαχερνῶν, στήν Κωνσταντινούπολη, οἱ σκηνές τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ
ἀντικαταστάθηκαν, μέ διαταγή τοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου τοῦ Ε΄,
ἀπό δέντρα, πουλιά καί ζῶα. Σώθηκαν μόνον ὅσα ἔργα βρίσκονταν ἐκεῖ
ὅπου δέν ἔφθανε ἡ ὀργή τῶν Εἰκονομάχων, ὅπως στή Ρώμη καί στή
Ραβέννα. Ἀπ' αὐτά, σπουδαιότερες εἶναι οἱ τοιχογραφίες τῆς ΣΑΝΤΑ
ΜΑΡΙΑ ΑΝΤΙΚΑ, στή Ρώμη, πού χρονολογοῦνται ἀπό τόν 7ο ὡς τόν 10ο
αἰ. Ἐπίσης σώθηκαν καί εἰκόνες στή μακρινή μονή τοῦ Σινᾶ.

Ἡ Εἰκονομαχία δέ δημιουργεῖ δική της τέχνη, ἀλλά περιορίζεται νά
ἀναπτύξει στοιχεῖα τῆς ὑπάρχουσας κοσμικῆς τέχνης καί νά ἀφαιρέσει
ἄλλα.

Στήν ἀρχιτεκτονική, τό παράδειγμα πού διατηρεῖται καλύτερα εἶναι ἡ
Ἀγ. Σοφία στή Θεσσαλονίκη. Εἶναι τετράγωνος ναός μεγάλων διαστάσε-
ων. Στό κέντρο, τό σταυρικό σχῆμα τοῦ ναοῦ σχηματίζεται μέ σταυρωτές
καμάρες, οἱ ὀγκώδεις πεσσοί διαλύονται μέ διόδους.

Τά πλάγια κλίτη συγκοινωνοῦν μέ τό νάρθηκα καί σχηματίζουν περί-
στωο, πού περιβάλλει τό κεντρικό σῶμα τοῦ ναοῦ. Ὁ τύπος αὐτός λέγεται
σταυροειδῆς μέ περίστωο. Τό ἱερό Βῆμα, μέ τρεῖς ἀψίδες, ἀποτελεῖ χωριστό
τμήμα καί στεγάζεται μέ ἰδιαίτερη καμάρα. Ἐξωτερικά, τό τύμπανο τοῦ
τρούλλου σχηματίζει κύβο μέ δώδεκα παράθυρα.

Ἡ Σταύρωση. Νωπογραφία. SANTA MARIA (ANTIQUA FORUM). Ρώμη.
 Ἀρχές 8ου αἰ. Ἡ ἐκκλησία ἀνῆκε σέ μονα-
 χούς πού ἔφυγαν ἀπό τό Ἀνατολικό μέρος
 τῆς Αὐτοκρατορίας ἐξ αἰτίας τῆς Εἰκονο-
 μαχίας. Ἡ σύνθεση ἔχει ὅλα τά στοιχεῖα τῆς
 Σταύρωσης πού θά μείνουν ἀμετάβλητα
 στήν εἰκονογραφία. Ὁ Χριστός ἀνάμεσα
 στή Θεοτόκο καί στόν ἀγαπημένο μαθητή.
 Εἶναι ντυμένος μέ τό μακρὸ Κολόβιον· ἡ
 τέχνη δὲν τολμᾷ ἀκόμη νά δείξει τό Θεό
 τῆς γυμνῆς.

Πουλιὰ μέ κορδέλλες στό λαιμό. Τει-
 χογραφία στό ἱερό Βῆμα τοῦ ναοῦ τῆς
 Ἁγίας Κυριακῆς στή Νάξο. Ἐποχὴ τῆς
 Εἰκονομαχίας.

Στή *ζωγραφική*, ή Εικόνομαχία παραδέχεται σάν μοναδικό χριστιανικό σύμβολο τό *σταυρό* καί τόν ἀποτυπώνει στά νομίσματα καί στίς *ἀψίδες* τῶν ἐκκλησιῶν (ναοί Ἁγ. Εἰρήνης στήν Κωνσταντινούπολη, Ἁγ. Σοφίας στή Θεσσαλονίκη, Κοίμησης στή Νίκαια). Στά ἄλλα μέρη τοῦ ναοῦ εἰκονίζει *λαϊκά θέματα*: σκηνές κυνηγιοῦ, τρυγητοῦς, περιπλοκάδες μέ πτηνά καί ζῶα κτλ. (νωπογραφία τοῦ ἱεροῦ Βήματος στό παρεκκλήσι τῆς Ἁγ. Κυριακῆς στή Νάξο). Μερικά ἀπό τά μουσουλμανικά ἔργα τοῦ 8ου αἰ., ὅπως τά μωσαϊκά στό Μεγάλο Τέμενος τῆς Δαμασκοῦ ἢ στή Θόλο τοῦ Βράχου στήν Ἱερουσαλήμ, φιλοτεχνημένα ἀπό βυζαντινούς τεχνίτες, μαρτυροῦν τήν τέχνη αὐτῆς τῆς ἐποχῆς. Μιά μόνη ἐκκλησία, τῆς *Γέννησης στή Βηθλεέμ*, διατηρεῖ μωσαϊκά τῆς Εἰκονομαχίας: συμβολικές εἰκόνες τῶν Συνόδων μέ ἀρχιτεκτονικά πλαίσια μέ μορφή ἐκκλησιῶν καί ἑλληνικές ἐπιγραφές, πού δίνουν τό ὄνομα τῆς Συνόδου καθώς καί μία περίληψη τῶν Κανόνων τῆς χωρίς κανένα πρόσωπο (ἀνεικονικά).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

α. ΑΓΩΝΕΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΡΑΒΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΒΟΥΛΓΑΡΟΥΣ

1. Γιατί ὁ Λέων Γ' παραλληλίζεται μέ τόν ἀρχαῖο Μιλτιάδη; Ποιές εἶναι οἱ ὁμοιότητες στά δύο γεγονότα μέ τά ὅποια δένονται τά ὀνόματα Μιλτιάδης καί Λέων Γ'.

2. Χρονολογεῖστε τίς σωτήριες γιά τό χριστιανισμό τῆς Εὐρώπης νίκες στήν Ἀνατολή καί τή Δύση. Ποῦ καί μέ ποιούς ἀρχηγούς σταμάτησαν τήν ἀραβική διείσδυση οἱ χριστιανοί;

3. Πῶς ἀντιμετώπισε ὁ Κωνσταντῖνος Ε' τοὺς Βουλγάρους;

4. Πότε σημειώνεται ἡ ἀκμή τοῦ Βουλγαρικοῦ κράτους;

5. Ποιοί βυζαντινοί αὐτοκράτορες ἀντιμετώπισαν τόν Κροῦμο; Ποιοί νίκησαν καί ποιοί ὄχι;

β. ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

I. Θρησκευτική πολιτική

6. Τί εἶναι ἡ εἰκονομαχία καί ποιές οἱ ρίζες τῆς.

7. Σέ πόσες φάσεις διαιρεῖται ἡ εἰκονομαχία καί ποιά τά χαρακτηριστικά τῆς κάθε μιᾶς.

8. Πῶς δικαιολογεῖται ἡ ἀντίδραση τῆς Ἐκκλησίας στά μέτρα τῶν Ἰσαύρων κατὰ τῶν Εἰκόνων.

9. Τί γιορτάζουμε τήν Κυριακή τῆς Ὁρθοδοξίας.

II. Κοινωνική πολιτική

10. Τί ἦταν οἱ «ἡμισειαστές ἢ προσκαθήμενοι»;

11. Τί συνέπειες εἶχε ἡ στάση τοῦ Θωμᾶ τοῦ Καππαδόκη;

III. Νομοθεσία τῶν Ἰσαύρων

12. Τί εἶναι ἡ «Ἐκλογή» καί ποιά ἡ σπουδαιότητά τῆς.

13. Ποιά ἡ ἀξία τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ ἔργου τῶν Ἰσαύρων.

ΘΕΜΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ: Τό νόημα τῆς Εἰκονομαχίας. (ἥ ἂν γινόταν στίς μέρες μας, θά εἶχε τόση ἔκταση; Ναι, ὄχι καί γιατί;)

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. 'Ο Λέων Γ' κατακαίει άραβικά πλοία μέ τό ύγρό πύρ 3 Σεπτεμβρίου 717

Πρίν από τό παρακάτω άπόσπασμα ό χρονογράφος Θεοφάνης έξιτορει
τήν έπίθεση καί τήν πολιορκία τής Κωνσταντινούπολης από τούς "Αραβες τό
717.

'Από τόν Αύγουστο έχει άρχίσει ή πολιορκία. Τό έπεισόδιο τοῦ άποσπά-
σματος έγινε στίς 3 Σεπτεμβρίου 717. Περιγράφονται οί κινήσεις τοῦ "Αραβικοῦ
στόλου καί οί θέσεις του...

... 'Επειδή όμως τά μεγάλα πλοία ήταν βαριά άπ' τό φορτίο καί έπλεαν άργά,
έμειναν όπισθοφύλακες 20 «Κατήνια»¹ πού είχαν γιά φύλαξη από 100 θωρακο-
φόρους. 'Η άπανεμιά πού συνάντησαν στό ρέμα καί ό άνεμος άπ' τά Στενά (τοῦ
Βοσπόρου) παρέσυρε τά πλοία πρός τά έξω (στίς άκτές). 'Αμέσως ό εὐσεβής
βασιλιάς (ό Λέων) άπ' τήν άκρόπολη έστειλε εναντίον τους τά πυρφόρα πλοία
καί μέ τή σύμμαχία τοῦ Θεοῦ τά πυρπόλησε. Καί άλλα άπ' αυτά πυρπολούμενα
έξώκειλαν στά τείχη τής παραλίας, άλλα καταποντίστηκαν στό βαθό μ' όλο τό
πλήρωμά τους κι άλλα παρασύρθηκαν σέ κακά χάλια ως τήν 'Οξεία καί πλατεία
νήσο.

'Από τό γεγονός αυτό άπ' τή μιά οί κάτοικοι τής Πόλης πήραν θάρρος κι
άπ' τήν άλλη οί έχθροί κατατρόμαξαν καθώς γνώρισαν τή δραστικότητα ενέρ-
γεια «τοῦ ύγρου πυρός».

(μετάφραση).

Θεοφάνης - Χρονογραφία

2. Νίκη τοῦ Κωνσταντίνου Ε' στά Λιθοσώρια

Τόν 'Οκτώβριο μήνα ήρθε «μαντάτο»² στό βασιλιά (Κων/νο Ε') από τή
Βουλγαρία από τούς κρυφούς φίλους του ότι ό ηγεμόνας τής Βουλγαρίας στέλνει
12 χιλιάδες στρατό, γιά νά πιάσει αλχμαλώτους από τή Βερζιτία καί νά τούς
μεταφέρει στή Βουλγαρία. Αὐτός (ό Κων/νος Ε') γιά νά μή γίνει αντιληπτό ότι
κινείται κατά τών Βουλγάρων, γιατί ήταν κοντά του πρέσβεις τοῦ ηγεμόνα τής
Βουλγαρίας, ενώ αὐτοί ήταν άκόμα στήν πόλη, σύνταξε τούς στρατιωτικούς
σηματισμούς γιά νά κινηθοῦν κατά τών 'Αράβων. Καί πέρασαν (έξω από τίς
πόλεις) οί σημαίες³ καί οί ύπηρεσίες. "Όταν όμως άφησε τούς πρέσβεις καί έμαθε
άπό τούς κατασκόπους του ότι βγήκαν από τήν περιοχή (τής Πόλης), σήκωσε
μέ σπουδή τό στρατό καί ξεκίνησε. Συγκέντρωσε τούς «ταξάτους»⁴ τών θεμά-
των καί τούς «θρακησιάνους»⁴ καί τούς ένωσε μέ τά τάγματα τών «όπτιμά-
των»⁴. "Εφτασε, λοιπόν, στόν αριθμό τών 80 χιλιάδων. Προχώρησε σ' ένα τόπο

1. 'Οπλιταγωγή πλοία.

2. Μανδάτο - μαντάτο= είδηση, πληροφορία (σκοπική ή διατήρηση τής γραφής τοῦ
κειμένου)

3. Στο κείμενο: Φλάμουλα (πρβλ. Φλάμπουρα)

4. Στρατιωτικά σώματα τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ.

πού λέγεται Λιθοσόφρια και ὕρμησε ἐναντίον τους (ἐναντίον τῶν Βουλγάρων) μέ δυνατά σαλπίσματα. Τοῦς ἔτρεψε σέ φυγή και κέρδισε νίκη μεγάλη. Καί γύρισε θριαμβευτής στήν Πόλη μέ πολλά λάφυρα και αἰχμαλώτους.

(μετάφραση)

Θεοφάνης - Χρονογραφία

3. Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός ὑποστηρίζει τήν προσκύνηση τῶν εἰκόνων

Ὁ Δαμασκηνός ἦταν θερμός αγωνιστής και πολέμησε τά εἰκονομαχικά μέτρα τῶν Ἰσαύρων, γιατί, ὅπως μᾶς ἐξηγεῖ στό παρακάτω ἀπόσπασμα, θεωρεῖ ἀναγκαῖες τίς εἰκόνες· οἱ πιστοί μέ τίς εἰκόνες δοξάζουν τόν Θεό και θυμοῦνται τά παθήματα τοῦ Χριστοῦ.

...Προσκυνῶ και σέβομαι τό Σταυρό και τή λόγχη, τόν κάλαμο και τόν σπόγγο μέ τά ὁποῖα οἱ «θεοκτόνοι» Ἰουδαῖοι βασάνισαν και ὕβρισαν και τέλος σκότωσαν τόν Κύριό μου, γιατί ὅλα αὐτά στάθηκαν ὄργανα τοῦ ἔργου τῆς Σωτηρίας (τῶν ἀνθρώπων). Πῶς, λοιπόν, νά μήν προσκυνήσω και τίς εἰκόνες πού κατασκευάζουν οἱ πιστοί μέ ἀγαθή προαίρεση και μέ σκοπό τή δοξολογία και τήν ἀνάμνηση τῶν παθμάτων τοῦ Χριστοῦ;

Κύριο ἀντεπιχείρημα τοῦ Δαμασκηνοῦ ἦταν ὅτι δέν προσκυνεῖ ὁ πιστός τήν ὕλη τοῦ εἰκονίσματος, παρά μέ τήν θεά τοῦ εἰκονίσματος ἀπονέμει τήν τιμή τοῦ προσκυνήματος στόν εἰκονιζόμενο ἅγιο. Ἀπόδειξη· τό ξύλο ἐνός σταυροῦ πού καταστράφηκε και δέν εἶναι πιά κατάλληλος γιά τή λατρεία ρίχνεται στή φωτιά.

...Ὅτι δέν προσκυνῶ τήν ὕλη εἶναι φανερό· διότι, ἂν καταστραφεῖ τό σχῆμα ἐνός σταυροῦ πού εἶναι φτιαγμένος ἀπό ξύλο, τόν ρίχνω στή φωτιά νά καεῖ· τό ἴδιο συμβαίνει και μέ τό ξύλο τῶν εἰκονισμάτων, ὅταν καταστραφεῖ.

(ἐλεύθερη ἀπόδοση)

Ἰωάννης Δαμασκηνός
«Περί τῶν Εἰκόνων»

4. Ἀπό τήν Εἰκονομαχίαν

1. ... ὁ δ Ἀέων «ὁ δυσεθής» συγκρότησε «σιλέντιον» (=αὐτοκρατορικό σύμβολο) κατά τῶν ἁγίων και σεβαστῶν εἰκόνων. Κάλεσε και τόν ἀγιότατο Πατριάρχη Γερμανό, ἐπειδή νόμιζε πώς θά τόν πείσει νά ὑπογράψει κατά τῶν ἁγίων εἰκόνων. Ὁ γενναῖος ὁμως δοῦλος τοῦ Χριστοῦ χωρίς νά πεισθεῖ καθόλου στήν ἄθλια κακοδοξία του (τοῦ Ἀέοντα) ἀκολουθώντας τόν δρόμο τό σωστό τῆς ἀλήθειας παραιτήθηκε ἀπό τό ἀρχιερατικό του ἀξίωμα. Ἀφού παράδωσε τό ὠμοφόριό του εἶπε μετά ἀπό πολλά διδακτικά λόγια: «Ἄν ἐγώ εἶμαι Ἰωνᾶς¹

1. Ἀναφέρεται στό γνωστό βιβλικό ἥρωα τῆς Π. Διαθήκης.

ρίζτε με στή θάλασσα. "Όμως, βασιλιά, είναι αδύνατο σέ μένα νά φέρω ἀλλαγές στήν πίστη (κείμε. καινοτομησai πίστιν) χωρίς οίκουμενική σύνοδο».

(μετάφραση)

Θεοφάνης – Χρονογραφία*

II. ... ὁ στρατηγός τῶν Θρακησίων Μιχαήλ Λαχανοδράκων... πούλησε ὅλα τὰ μοναστήρια (τά 'θγαλε στό σφυρί) ἀνδρικά καί γυναικεῖα, καί ὅλα τὰ ἱερά σκεύη καί τὰ βιβλία καί τὰ κτήνη καί ὅλα τὰ ὑποστατικά τους καί τήν τιμή τους (ὅσα εἰσέπραξε) πῆγε στό βασιλιά. "Όσα δέ πάλι βιβλία μοναχικά καί πατερικά βρῆκε τὰ 'καψε στή φωτιά. Κι ἂν κάπου ἀνακάλυπτε νά ἔχει κάποιος στή φύλαξή του λειψανο ἁγίου κι αὐτό τό 'ριχνε στή φωτιά καί τόν κάτοχο τιμωροῦσε ὡς ἀσεβῆ... τελικά δέν ἄφησε σ' ὅλο τό θέμα του οὔτε ἓνα ἄνθρωπο μέ τό σχῆμα τοῦ μοναχοῦ.

(μετάφραση)

Θεοφάνης – Χρονογραφία*

Σημ.: Καί τῶ δύο ὑποσπάσματα τοῦ χρονογράφου Θεοφάνη, γεμάτα ἐμπόθειο, δείχνουν πόσο δύσκολη εἶναι ἡ ἱστορική ἐρευνα ἢ σχετική μέ τήν περίοδο αὐτή, πού τό πάθος κρύβει τήν ἀλήθεια. Ἀναφέρονται τό I στήν ἄρνηση τοῦ Πυτριάρχη Γερμανοῦ νά ὑπογράψει τό διάταγμα κατά τῶν εἰκόνων καί τό II στίς διώξεις.

5. Τά θέματα

Διαιρέθηκαν καί ἔγιναν τά θέματα, ὅταν ἡ αὐτοκρατορία τῶν Ρωμαίων ἄρχισε λίγο - λίγο νά μικραίνει καί ν' ἀκρωτηριάζεται καί νά περιορίζεται ἀπό τοὺς ἄθεους Ἀγαρηνοὺς¹ (Ἀραβες). Καί ὥς τὰ χρόνια τοῦ βασιλιά Ἰουστινιανοῦ καί τῇ βασιλείᾳ τοῦ Μαυρίκιου ὅλοι θρίσκονταν κάτω ἀπό τήν ἴδια ἐξουσία (=διοίκηση). Ἀπόδειξη ὁ ἴδιος ὁ Βελισάριος πού ἦταν μόνος στρατηγός ὅλης τῆς Ἀνατολῆς. Ὅταν ὁμως ἄρχισαν οἱ Ἀγαρινοὶ νά ἐκστρατεύουν κατά τῶν Ρωμαίων καί νά καταστρέφουν τίς χώρες καί τίς πόλεις τῶν (Ρωμαίων), ἀναγκάστηκαν οἱ βασιλιάδες, πού ἦταν κάθε φορά, νά κόβουν σέ μικρά κομμάτια τήν ἐνιαία διοικητική ἐξουσία, ὥστε τό ἓνα ἀνέθεσαν σέ κάποιο στρατηγὸ καί τό δνόμασαν Ἀ ν α τ ο λ ι κ ὸ, γιατί, ὅπως εἶπαμε παραπάνω, γιά μᾶς πού κατοικοῦμε στό Βυζάντιο, ἀπλώνεται πρὸς τήν ἀνατολή. Τόν παλιό καιρὸ σέ κάθε ἐπαρχία ὑπῆρχε κι ἓνας ἀρχηγός: καί ἡ διοίκησή τους ἦταν ἀνάλογη μέ τίς συνθήειές τους, δηλαδή ἄλλοι εἶχαν δημοκρατία κι ἄλλοι ὑποτάσσονταν σέ τυράννους. Ὅταν ὁμως τοὺς ὑποτάζαν οἱ Ρωμαῖοι διαιρέθηκαν σέ ἐπαρχίες - ἡγεμονίες καί δουκάτα καί σ' αὐτοὺς πού λέγονταν «Κονσιλᾶριοι» πού θά πεῖ βουλευτές.

(μετάφραση)

Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος
Περὶ Θεμάτων*

1. Ἀγάρ ἦταν ἡ δοῦλα τοῦ Ἀβραάμ: ἀγαρηνοί, οἱ ἀπόγονοί της.

6. Ἡ περιπέτεια ἑνὸς φτωχοῦ γεωργοῦ

Κάποιου φτωχοῦ γεωργοῦ, ἐνῶ ὄργωνε τὸ χωράφι του, ἔπεσε ξαφνικὰ τὸ βόδι του καὶ ψόφησε. Μὴ μπορώντας νὰ ὑποφέρει τίς ζημιές, ἄρχισε νὰ λυπᾶται καὶ νὰ κλαίει καὶ νὰ κτυπιέται θρηνηλογώντας καὶ λέγοντας πρὸς τὸ Θεό: «Κύριε, τίποτα ἄλλο ποτέ μου δὲν εἶχα παρὰ μόνο αὐτὸ τὸ ζευγάρι καὶ μοῦ τὸ στέρησες κι αὐτό· ἀπὸ ποῦ θὰ θρέψω τὴ γυναῖκα μου καὶ τὰ ἐνιά μικρά μου παιδιά; πῶς θὰ πληρώσω τοὺς φόρους στὸ βασιλιά; Ἀπὸ ποῦ θὰ ξεπληρώσω τὰ δάνειά μου; Σὺ, βέβαια, Κύριε, ξέρεις πολὺ καλά ὅτι καὶ τὸ βόδι πού ψόφησε ἦταν χρεωμένο (τὸ χρωστοῦσα).

Τὶ νὰ κάνω πιά, δὲν ξέρω. Θὰ παρατήσω τὸ σπίτι μου καὶ θὰ τὸ σκάσω σὲ μακρινή χώρα, πρὶν τὸ μάθουν οἱ δανειστὲς μου καὶ πέσουν ἐπάνω μου σὰν τ' ἄγρια θηρία».

(μετάφραση)

Βίος Φιλαρέτου*

* Τὰ ἀποσπάσματα πού σημειώνονται μὲ * βρίσκονται ἀμετάφραστα στὸ βιβλίο τοῦ Ι. Ε. Καραγιαννόπουλου: «Ἡ βυζαντινὴ ἱστορία ἀπὸ τὰς πηγὰς».

Θεσσαλονίκη 1974

Ο ΑΡΑΒΙΚΟΣ ΚΑΙ Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ 9ο ΑΙ. Μ.Χ.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ἐνῶ τὸ Βυζάντιο ξεπερνᾷ τὴν κρίση τοῦ 8ου αἰῶνα καὶ ἀρχίζει τὴν πορεία του πρὸς τὴν ἄκμῃ, σημαντικὲς ἐξελίξεις παρουσιάζονται στὸν ἀραβικὸ καὶ τὸ δυτικοευρωπαϊκὸ κόσμο.

—Στὶς ἀρχὲς τοῦ 8ου αἰῶνα τὸ ἀραβικὸ κράτος εἶναι μιά τεράστια αὐτοκρατορία μὲ συνεκτικὸ στοιχεῖο τὴν ἰσλαμικὴ θρησκεία. Γρήγορα ὁμως ἐσωτερικὲς ταραχὲς προκαλοῦν τὴ διάσπασή του καὶ τὴ διαμόρφωση, ὥς τὸ τέλος τοῦ 9ου αἰῶνα, τριῶν μεγάλων χαλιφάτων. Στὸ διάστημα αὐτὸ οἱ Ἀραβες παρουσιάζουν μιά ἀξιόλογη πολιτιστικὴ ἀνάπτυξη στὶς τέχνες, τὰ γράμματα καὶ τὶς ἐπιστῆμες.

—Ἀπὸ τὰ γερμανικὰ κράτη τῆς Δύσης ξεχωρίζει τὸ κράτος τῶν Φράγκων στὴ Γαλλία. Ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 8ου αἰῶνα ὁ ἡγεμόνας του Καρλομάγνος δημιουργεῖ μιά μεγάλη αὐτοκρατορία στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη καὶ τὸ 800 στέφεται ἀπὸ τὸν πάπα αὐτοκράτορας. Ὁ Καρλομάγνος ἐπιδιώκει νὰ κυριαρχήσει καὶ στὸ Βυζάντιο, ἀλλὰ ἡ προσπάθειά του αὐτὴ σημειώνει ἀποτυχία.

—Τέλος, στὰ μέσα τοῦ 8ου αἰῶνα δημιουργεῖται, μὲ τὴ βοήθεια τῶν Φράγκων, τὸ παπικὸ κράτος τῆς Ἰταλίας. Ὁ πάπας ἀρχίζει νὰ γίνεται καὶ κοσμικὸς μονάρχης.

α. ΤΟ ΑΡΑΒΙΚΟ ΧΑΛΙΦΑΤΟ ΚΑΙ Η ΔΙΑΣΠΑΣΗ ΤΟΥ

I. Τό χαλιφάτο ως τὰ μέσα τοῦ 8ου αἰώνα

Ίστορική ἐπισκόπηση. "Ὅπως γνωρίσαμε καί σέ προηγούμενα μαθήματα, μετά τὸ θάνατο τοῦ Μωάμεθ ἄρχισε ἡ ἀραβικὴ ἐπέκταση. Οἱ Ἀραβες ἀπλώθηκαν σέ πολὺ σύντομο χρονικὸ διάστημα στὶς βυζαντινὲς ἐπαρχίες τῆς Ἀσίας καί τῆς Ἀφρικῆς καθὼς καί στὴν Περσία. Στὰ χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν, ὡς τὰ μέσα τοῦ 8ου αἰώνα, ἡ ἐπέκταση συνεχίστηκε μέ τὸν ἴδιο ρυθμὸ καί, ὅπως γράφει ἕνας ἱστορικός, «οἱ ἀραβικὲς κατακτήσεις, γρηγορότερες ἀπὸ τὶς ρωμαϊκὲς, καί μεγαλύτερης διάρκειας ἀπὸ τὶς μογγολικὲς, ἐξελίχτηκαν σέ ἕνα ἀπὸ τὰ ἐκπληκτικότερα κατορθώματα τῆς στρατιωτικῆς ἱστορίας»¹.

Τὸ 661 μὲ τὸ χαλιφῆ Μωαβιᾶ ἀνέβηκε στὸ θρόνο ἡ δυναστεία τῶν Ὁμεϊαδῶν. Οἱ Ἀραβες συνέχισαν τὶς κατακτήσεις καί ἔφτασαν ἀνατολικά ὡς τὸν Ἰνδὸ ποταμὸ, ἐνῶ δυτικὰ ὀλοκλήρωσαν τὴν κατάκτηση τῆς Ἀφρικῆς καί πέρασαν, (ἀρχές τοῦ 8ου αἰ.), στὴν Ἰσπανία. Ἡ προσπάθειά τους ὅμως νὰ προχωρήσουν στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο ματαιώθηκε τὸ 717 ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα Γ' Ἰσαυρο, μπροστὰ στὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινούπολης, καί τὸ 732 ἀπὸ τὸν Κάρολο Μαρτέλο, στὸ Πουατιέ. Ἐτσι ἀναγκάστηκαν νὰ περιοριστοῦν στὴν Ἰσπανία.

Παρά τὴν ἀποτυχία τους νὰ κατακτήσουν τὴν Εὐρώπη οἱ Ἀραβες δημιούργησαν σέ πολὺ λίγο σχετικὰ χρονικὸ διάστημα, ἕναν αἰῶνα περίπου, μιὰ τεράστια αὐτοκρατορία, ποὺ εἶναι γνωστὴ ὡς *Χαλιφάτο τῶν Ἀράβων*. (ΧΑΡΤ. 17).

Ἀπὸ τὰ πρῶτα ὅμως χρόνια τῆς δημιουργίας του, δέν ὑπῆρχε ἡρεμία στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ χαλιφάτου. Οἱ καταπιεσμένοι πληθυσμοὶ συχνὰ ξεσποῦσαν σέ ἐπαναστατικὰ κινήματα ἐναντίον τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας. Ἐτσι, τὸ 747 ξέσπασε μιὰ τρομερὴ ἐπανάσταση, ποὺ γκρέμισε τὴ δυναστεία τῶν Ὁμεϊαδῶν.

Τὸ 750 μιὰ νέα δυναστεία πῆρε τὴν ἐξουσία, ἡ δυναστεία τῶν Ἀββασιδῶν, ποὺ μετέφερε καί τὴν πρωτεύουσα ἀπὸ τὴ Δαμασκὸ στὴ Βαγδάτη. Ἡ οἰκογένεια τῶν Ὁμεϊαδῶν ἐξοντώθηκε μέ μιὰ μεγάλῃ σφαγῇ. Τότε ὅμως σημειώθηκε καί ἡ πρώτη διάσπαση τοῦ χαλιφάτου. Ἐνας Ὁμεϊάδης κατόρθωσε νὰ διαφύγει ἀπὸ τὴ σφαγῇ τῆς οἰκογένειάς του, ἔφτασε στὴν Ἰσπανία καί ἱδρύσε τὸ «Ἐμιράτο τῆς Κορδοῦς» (756). Οἱ Ἀραβες τῆς Ἰσπανίας δέν ἀναγνώρισαν τοὺς Ἀββασίδες.

Κοινωνία. Κρατικὴ ὀργάνωση. Καθὼς τὸ κράτος τῶν Ἀράβων μεγάλωνε μέ τὶς κατακτήσεις, ἡ κοινωνικοπολιτικὴ του ὀργάνωση πέρασε ἀπὸ τὸ στάδιο τῆς νομαδικῆς - φυλετικῆς θέσης στὸ στάδιο τῆς συγκεντρωτικῆς μοναρχίας. Ὁ χαλιφῆς ἔγινε ὁ ἀπόλυτος κυρίαρχος τῆς ἰσλαμικῆς αὐτοκρατορίας, ἐνῶ ὁ βασικός δεσμός ἀνάμεσα στοὺς ὑπηκόους τῆς, ποὺ ἀποτελοῦσαν ἕνα μωσαϊκὸ ἔθνοτῶτων, ἦταν ὁ ἰσλαμισμὸς καί τὸ κοράνι.

1. Ἐ. Ντυράν, Παγκόσμια ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ.

Στίς χώρες πού κατάκτησαν οί "Αραβες διατήρησαν τά παλιά διοικητικά συστήματα, χωρίς νά κάνουν ούσιαστικές μεταβολές. Μέ τήν επέκτασή τους τό εμπόριο Ἀνατολῆς καί Δύσης γνώρισε μιά καινούρια ἀνθση. Ἀνάπτυξη παρουσιάστηκε καί στή βιοτεχνία, γιατί οί "Αραβες εἶχαν μιά ἰδιαίτερη κλίση στίς πρακτικές ἐφαρμογές.

Ἐνα μέρος τῆς κατακτημένης γῆς ἔγινε ἰδιοκτησία τοῦ κράτους. Οἱ περισσότεροι ἀπό τοὺς παλιούς γαιοκτῆμονες κράτησαν τά κτήματά τους, ἐνῶ παράλληλα ἐμφανίστηκαν καί οἱ "Αραβες γαιοκτῆμονες. Δημιουργήθηκε ἔτσι ἡ ἀριστοκρατία τῶν Ἀράβων φεουδαρχῶν, πού εἶχαν στήν ὑπηρεσία τους χιλιάδες δούλους καί εἶχαν ἀποκτήσει μεγάλη δύναμη. Οἱ λαϊκές τάξεις παρέμειναν στήν ἴδια ἄθλια κατάσταση πού βρίσκονταν καί πρίο μπροστά. Τήν ἀγανάκτηση καί τή δυσἀρέσκεια τους φανερώνουν τά ἐπαναστατικά κινήματα πού ξεσποῦσαν κάθε τόσο.

II. Ἡ διάσπαση τοῦ Χαλιφάτου

Τά αἷτια

Ἐνῶ τό χαλιφάτο μεγάλωνε σέ ἔκταση, οἱ ἐσωτερικοὶ δεσμοὶ του γίνονταν ὀλοένα καί πρίο χαλαροί. Ἀπό τό δεύτερο μισό τοῦ 8ου αἰῶνα ἄρχισε νά διασπᾶται σέ μικρότερα κράτη καί οἱ σπουδαιότεροι λόγοι πού ὀδήγησαν σ' αὐτή τή διάσπαση ἦταν οἱ ἀκόλουθοι:

— Ἀπό πολύ νωρίς παρουσιάστηκαν διάφορες ἰσλαμικές αἱρέσεις καί βαθιές θρησκευτικές διαφορές ἄρχισαν νά χωρίζουν τοὺς πιστούς. Ἐτσι χαλάρωσε ὁ πρίο ἰσχυρός δεσμός πού ἔνωνε τοὺς ὑπηκόους τοῦ χαλιφάτου ἢ θρησκεία.

— Τό χαλιφάτο τό ἀποτελοῦσε ἓνα πλῆθος ἀπό ἔθνη, ἀσιατικά, εὐρωπαϊκά καί ἀφρικανικά. Ὅταν ἀτόνησε ὁ θρησκευτικός δεσμός, ἦρθαν στήν ἐπιφάνεια οἱ ἐθνικές διαφορές, πού συντελοῦσαν στή χαλάρωση τῆς ἐσωτερικῆς συνοχῆς τοῦ κράτους.

— Τό οἰκονομικό ἐπίπεδο τῶν χωρῶν πού συναποτελοῦσαν τό χαλιφάτο δέν ἦταν τό ἴδιο καί οἱ πλούσιες περιοχές δέν ἤθελαν νά μοιραστοῦν τά ἀγαθά τους μέ τίς φτωχές. Ἐτσι οἱ ἐσωτερικοὶ οἰκονομικοὶ δεσμοὶ του ἦταν πολύ χαλαροί.

— Τό ἀραβικό κράτος εἶχε πάρει πολύ μεγάλη ἔκταση καί ἦταν δύσκολο νά διοικηθεῖ ἀπό ἓνα κέντρο, μιά αὐτοκρατορία πού ἔφτανε ἀπό τόν Ἰνδὸ ποταμό ὥς τίς ἀκτές τοῦ Ἀτλαντικοῦ. Δύσκολη ἦταν ἀκόμη καί ἡ ἀπλή ἐπικοινωνία.

— Οἱ ταραχές καί οἱ ἐξεγέρσεις πού ξεσποῦσαν κάθε τόσο σέ κάποιο σημεῖο τοῦ κράτους, ἐξαντλοῦσαν σιγά - σιγά τήν κεντρική ἐξουσία.

— Τέλος, πολύ οὔσιαστικό ρόλο στή διαδικασία τῆς διάσπασης ἐπαίξε τό δυνάμωμα τῶν τοπικῶν ἡγεμόνων (ἐμίρηδων), πού ἀψηφοῦσαν τήν κεντρική ἐξουσία καί γίνονταν ὀλοένα καί πρίο ἀνεξάρτητοι ἀπ' αὐτήν.

Ἡ διάσπαση

Γιά ὄλους αὐτοὺς τοὺς λόγους τό χαλιφάτο διασπάστηκε. Ὅπως εἶδαμε, ἡ διάσπαση ἄρχισε ὅταν ἰδρύθηκε τό ἐμράτο τῆς Κορδοῦνης (756), πού ἀργότερα ἔγινε χαλιφάτο. Ἡ διάσπαση συνεχίστηκε τόν ὑπόλοιπο 8ο αἰῶνα καί ὀλοκληρώθηκε στά μέσα τοῦ 9ου. Ἀπό ὄλη τήν ἀναστάτωση

δημιουργήθηκαν τελικά τρία χαλιφάτα, ανεξάρτητα, με χωριστή πολιτική ζωή· τὸ χαλιφάτο τῶν Ὁμειάδων στήν Ἰσπανία, μέ πρωτεύουσα τήν Κορδοῦη, τὸ Χαλιφάτο τῶν Φατιμιδῶν στήν Αἴγυπτο, μέ πρωτεύουσα τὸ Κάιρο, καί τὸ Χαλιφάτο τῶν Ἀββασιδῶν στήν Περσία - Μεσοποταμία, μέ πρωτεύουσα τή Βαγδάτη.

6. ΤΑ ΑΡΑΒΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ Η ΤΕΧΝΗ

Ι. Τὰ γράμματα καί οἱ ἐπιστῆμες

Ἡ ἀρχή τῆς πολιτιστικῆς ἀνάπτυξης τῶν Ἀράβων ἐγινε ὅταν, κατὰ τῶντας τῆ Συρία, γνώρισαν τήν ἀρχαία ἐλληνική σκέψη. Πολύ γρήγορα μεταφράστηκαν στά ἀραβικά βασικά ἐλληνικά ἐργα φιλοσοφίας, ἱατρικῆς, μαθηματικῶν κ.ἄ. Αὐτά, καθὼς καί τίς γνώσεις τῶν ἄλλων λαῶν πού εἶχαν κατακτήσει, οἱ Ἀραβες τὰ ἀφομοίωσαν καί δημιούργησαν ἕνα δικό τους πολιτισμό.

Μεγάλη πολιτιστική ἀκμή παρατηρήθηκε στό χαλιφάτο τῶν Ἀββασιδῶν, ἀπό τόν 9ο αἰ. Ὁ χαλίφης Ἄλ Μασμούν ἱδρύσε στή Βαγδάτη ἕνα ἐπιστημονικό κέντρο πού τὸ ὀνόμασε «οἶκο τῆς σοφίας» καί περιλάμβανε,

Τὰ γράμματα

Ὁ Ἕλληνας Διοσκορίδης, ἀπό τήν Κιλικία, ἱδρυτής τῆς Φαρμακολογίας, εἶναι γνωστός ἀπό τό σπουδαιότερό του ἔργο: «Περὶ ὕλης ἱατρικῆς». Ἀπό ἀραβικό ἱστορημένο (εἰκονογραφημένο) χειρόγραφο τοῦ βιβλίου αὐτοῦ εἶναι ἡ παραπάνω εἰκόνα πού τόν ἐμφανίζει μέ ἕνα μαθητή του. Ἰράκ 1229.

Σελίδα από τὸ «Βιβλίο τῶν Ἀντιδότων» τοῦ Ψευδο - Γαληνοῦ στὸ ἀραβικὸ. Γεωργοὶ καλλιεργοῦν φυτὰ γιὰ τὶς ἱατρικὲς τοὺς ἰδιότητες. Ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα ἱστορημένα (εἰκονογραφημένα) μουσουλμανικὰ χειρόγραφα. Τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ περίφημου Ἑλλήνα γιατροῦ τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ. θρίσκεται στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη στὸ Παρίσι. Ἀντιγράφηκε τὸ 1199.

ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, ἀστεροσκοπεῖο καὶ δημόσια βιβλιοθήκη. Μιά ομάδα μεταφραστῶν ἐργαζόταν ἐκεῖ, γιὰ νὰ μεταφράζει τὰ πιὸ σπουδαῖα ξένα βιβλία. Λίγο ἀργότερα ἀνάλογη πολιτιστικὴ ἀκμὴ σημειώθηκε καὶ στὴν ἀραβικὴ Ἰσπανία. Οἱ χαλίφες Ἀμπντ - ἔλ - Ραχμάν Γ' καὶ Χακίμ Β' προστάτεψαν τὰ γράμματα, ἱδρυσαν μεγάλες βιβλιοθήκες καὶ στὰ χρόνια τοὺς ἡ Κορδοῦη ἀπόκτησε σπουδαῖο πανεπιστήμιο καὶ ἔγινε τὸ μεγαλύτερο πνευματικὸ κέντρο τῆς ἐποχῆς.

Μὲ βάση τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλη κυρίως ἀναπτύχθηκε ἡ ἀραβικὴ φιλοσοφία, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ Θεολογία. Τὸν 9ο αἰώνα Ἀραβες σοφοὶ συγκέντρωσαν σ' ἓνα εἶδος ἐγκυκλοπαιδείας ὅλες τὶς θεωρίες καὶ τὶς γνώσεις τῆς ἐποχῆς. Ἀξιόλογη ἦταν ἡ ἐπίδοση τῶν Ἀράβων στὴ λογοτεχνία καὶ εἰδικότερα στὴν ποίηση.

Οἱ ἐπιστῆμες

Στὸν τομέα τῶν ἐπιστημῶν οἱ Ἀραβες ἐνδιαιφέρθηκαν περισσότερο γιὰ τὶς πρακτικὲς ἐφαρμογές. Μὲ βάση τὸ ἔργο τοῦ Ἑλλήνα σοφοῦ Πτολεμαίου², ἀνέπτυξαν τὴ μαθηματικὴ γεωγραφία καὶ τὴν ἀστρονομία καὶ κατασκεύασαν πολλὰ ἀστρονομικὰ ὄργανα. Ἀσχολήθηκαν ἀκόμη μὲ τὰ μαθηματικά καὶ τὴ χημεία.

Ὁ τομέας ὅμως ὅπου οἱ Ἀραβες εἶχαν ἐξαιρετικὴ ἐπίδοση ἦταν ἡ

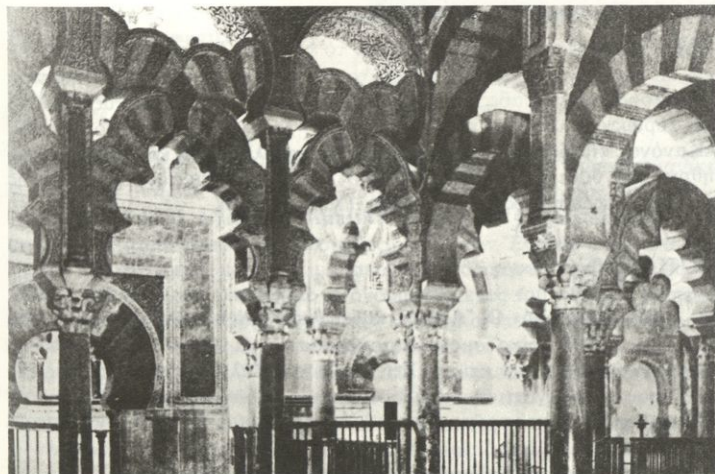
1. Ἀμπντ ἔλ Ραχμάν Γ' (912-961), Χακίμ Β' (961-976).

2. Κλαύδιος Πτολεμαῖος, μέγας ἀστρονόμος, γεωγράφος καὶ μαθηματικός (2ος αἰ. μ.Χ.).

Μουσουλμανική αρχιτεκτονική. Τό τέμενος του 'Ομάρ στά 'Ιεροσόλυμα. Η «θόλος του Βράχου» γνωστή σαν τέμενος του 'Ομάρ. Χτίστηκε τό 691 από τόν χαλίφη 'Αμπνι - 'Ελ - Μαλίκ (περίοδος τών 'Ομμεϊαδών). Τά κιονόκρανα είναι θεοδοσιανά καί τά μωσαϊκά μέ χρυσό βάθος έχουν φιλοτεχνηθεί από τεχνίτες της στήν Κωνσταντινούπολη

Τό Μεγάλο Τέμενος τής Κόρδοβας. Τό τέμενος άρχισε νά χτίζεται τόν 8ο αϊ. αλλά δέχτηκε προσθήκες καί επισκευές τόν 10ο αϊ. Οί έξάφυλλοι θόλοι σέ δύο σειρές παρουσιάζουν μιά νέα καί πρωτότυπη παρέκκλιση στήν 'Ισλαμική αρχιτεκτονική.

Τό μεγάλο Τέμενος τῆς Δαμασκού. Ἡ σπουδαιότερη καλλιτεχνική δημιουργία τῶν Ὁμμεϊαδῶν. Οἱ τεχνίτες καί τὰ ὕλικά προέρχονται ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ὁ τετράγωνος μιναρές ἀντιγράφει τοὺς τετράγωνους πύργους τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Συρίας.

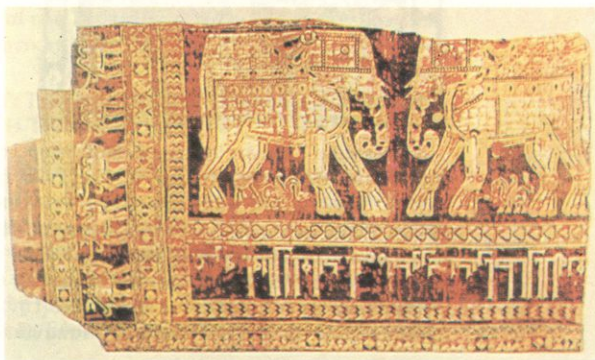
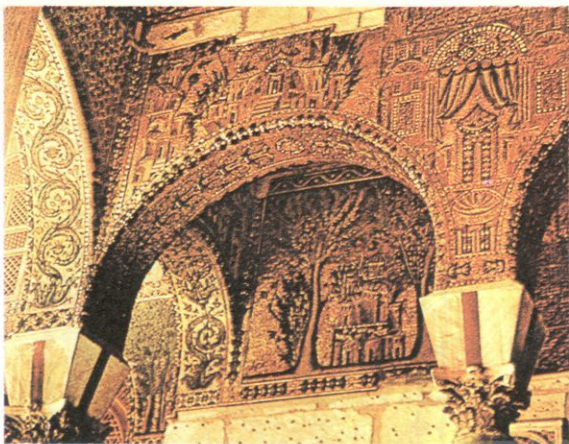
ιατρική. Μετέφρασαν καί μελέτησαν τό ἔργο τοῦ Γαληνοῦ ¹ καί στή συνέχεια προώθησαν σημαντικά τίς ἱατρικές γνώσεις τῆς ἐποχῆς. Ἀπό τοὺς πιό σπουδαίους Ἀραβες ἐπιστήμονες γιατρούς ἦταν ὁ Ἄλ - Ραζί (Ραζής) καί κυρίως ὁ φιλόσοφος καί γιατρός Ἴμπν - Σίνα (Ἀβικένας). Τό ἔργο του «Κανόνας τῆς ἱατρικῆς» μεταφράστηκε στά λατινικά καί χρησιμοποιήθηκε σάν βασικό βιβλίον σπουδῶν σ' ὅλα σχεδόν τὰ πανεπιστήμια τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ὡς τό 16ο αἶώνα. (Κεῖμ. 1, 2, 3)

II. Ἡ Ἀραβική τέχνη

Ἀρχιτεκτονική: Οἱ Ἀραβες καί οἱ λαοί πού ἀσπάζστηκαν τό Ἰσλάμ ὑπῆρξαν μεγάλοι οἰκοδόμοι: κατασκεύασαν ἔργα ὕδραυλικά, ὀχυρώσεις, παλάτια, θρησκευτικά κτίρια. Στή Συρία καί Παλαιστίνη, ἀσιατικές χώρες ὅπου ἡ ἑλληνιστική παράδοση ἦταν πιό ζωντανή ἀπὸ ὅπουδήποτε ἄλλου, ὑψώθηκαν τὰ πρῶτα μουσουλμανικά κτίρια, πού ὀφείλονται στοὺς

1. Διάσημος γιατρός τῆς ἀρχαιότητος ἀπὸ τὴν Πέργαμο (131 - 201 μ.Χ.).

Μουσουλμανική διακόσμηση.
Ψηφιδωτά από τό Μεγάλο Τέμενος
τῆς Δαμασκού. 715. Δέν υπάρχουν
καθόλου πρόσωπα (ἀνεικονική ζω-
γραφική). Τά δέντρα καί οἱ ἀρχιτε-
κτονικές συνθέσεις προέρχονται
ἀπό Βυζαντινά πρότυπα.

Μουσουλμανική μικροτεχνία.
Μεταξωτό ὕφασμα μέ κουφική ἐπι-
γραφή. 960, ἀπό τό Χορασάν (Περ-
σίας) κέντρο ὑφαντουργίας. Μον-
σεῖο τοῦ Λούβρου.

Ῥομεΐάδες χαλίφες τῆς Δαμασκού. Προορισμένα γιά τή μουσουλμανική λατρεία, τά μνημεῖα αὐτά μπορεί νά θεωρηθοῦν ὅτι ἀνήκουν στή βυζαντινὴ τέχνη. Τό 691, ὁ χαλίφης Ἀμπιντ - Ἐλ - Μαλέκ χτίζει στά Ἱεροσόλυμα, στήν πλατεία ὅπου ἦταν χτισμένος ὁ ναός τῶν Ἑβραίων, πᾶνω σ' ἓνα βράχο πού συνδέεται μέ τίς ἀναμνήσεις τοῦ Ἀβραάμ καί τοῦ Μωάμεθ, τή «Θόλο τοῦ Βράχου» γνωστή μέ τό ὄνομα «Τέμενος τοῦ Ὁμάρ». Τά περίκεντρα χριστιανικά κτίρια τῆς Συρίας καί Παλαιστίνης χρησιμεύουν ὡς πρότυπο. Τά μωσαϊκά μέ χρυσό βάθος πού τό στολίζουν ἔχουν γίνει ἀπό Βυζαντινοὺς τεχνίτες. Στήν ἴδια πλατεία ὑψώνεται καί τό τέμενος Ἐλ - Ἀκσά, ἄλλο κτίσμα τῶν Ὁμειάδων. Χτίστηκε ἀπό τόν χαλίφη Ἐλ - Βαλίντ (705-715) ἀλλά δέχτηκε πολλές τροποποιήσεις ἀπό τοὺς Σταυροφόρους καί τοὺς ἰδίους τοὺς Μουσουλμάνους. Ἀπό τό ἀρχικό κτίριο παραμένει τό κεντρικό μέρος πού ἔχει τή διάταξη τρίκλιτης βασιλικῆς.

Παλατιανό Παρεκκλήσι του Παλέρμου. 1154. Λεπτομέρεια από τη ζωγραφιστή διακόσμηση της όροφης. Το Παρεκκλήσι χτίστηκε από τον Νορμανδό βασιλέα Ρογήρο ανάμεσα στο 1132 και 1140, σέ βυζαντινό ρυθμό. Η όροφή όμως με την ισλαμική διακόσμηση είναι κληρονομιά της Αραβικής κατοχής στη Σικελία (902 - 1061).

Τό Μεγάλο Τέμενος της Δαμασκού θεωρείται η πρώτη μεγάλη αρχιτεκτονική επιτυχία του Ισλάμ. Χτίστηκε στή θέση της βασιλικής του Άγίου Ιωάννη του Βαπτιστή, έργο του Θεοδοσίου. Κι έδω μωσαϊκά (τοπία χωρίς έμψυχα) μέ χρυσούς κάμπους κάλυπταν τούς τοίχους φιλοτεχνημένα από βυζαντινούς τεχνίτες. Από τή διακόσμηση αυτή, πού προκαλούσε τό θαυμασμό, μεγάλα κομμάτια σώζονται σήμερα.

Αραβικά τεμένη σώζονται πολλά από τήν Ισπανία ως τίς Ινδίες ενώ αραβικά παλάτια διατηρεί μόνον ή Ισπανία.

Ζωγραφική: Η μουσουλμανική τέχνη έχει αυτή τήν πρωτοτυπία πού όφειλεται στήν επίδραση της θρησκείας: δέν παριστάνει ποτέ στά τεμένη ανθρώπινη μορφή. Προτιμά τίς γεωμετρικές γραμμές παράξενα συνδυασμένες (άραβουργήματα) καί συχνά μεταχειρίζεται επιγραφές, γιατί τά αραβικά γράμματα, όπως καί τά ιερογλυφικά της Αιγύπτου, προσδίδουν διακοσμητική αξία.

Μικροτεχνία: Μέ ύλικά σπάνια ή πού δύσκολα δουλεύονται, όπως ή όρεία κρύσταλλος, ό χρυσός ή τό έλεφαντόδοντο, οί Άραβες τεχνίτες δημιουργούν κομψοτεχνήματα μεγάλης αξίας σέ μικρό όγκο, κυρίως από τήν εποχή των Άββασιδών. Η διακόσμηση έχει ως βάση ζώα, φυτά ή αραβικά στοιχεία, αποκλείει κι έδω τό ανθρώπινο πρόσωπο (έκτός από τήν Περσία).

Επίσης ή ύαλουργία – φιαλίδια γιά άρώματα, λάμπες, κύαθοι – καί ή κεραμική είναι πολύ διαδομένες. Τά ύφάσματα, τά περισσότερα ακριβώς

κύκλος από σμαλτωμένο πηλό, με χρυσές ανταύγειες. Έχει την υπογραφή του άγιοπλάστη Sa AD, ενώ η παράσταση δείχνει χριστιανό ιερέα που κρατά θυμιατό. Πρώτο μισό του 12ου αι.

χρονολογημένα, προέρχονται από τά επίσημα εργαστήρια (τιράζ) που ήταν προσαρτημένα, όπως και στο Βυζάντιο, στο παλάτι του ήγεμόνα και προορίζονταν για δώρα τιμητικά.

γ. Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΔΥΤΙΚΟΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΎΣΤΕΡΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ «ΒΑΡΒΑΡΩΝ».

Τά γερμανικά κράτη καί η εξέλιξή τους. Όπως γνωρίζουμε, από την άνασταύωση που προκάλεσε η μεγάλη μετανάστευση των λαών, τον 5ο αι., καταλύθηκε τό δυτικό ρωμαϊκό κράτος καί στή θέση του ιδρύθηκαν τά γερμανικά βασίλεια τής Δύσης. Στά κράτη αυτά οί Γερμανοί δέχτηκαν τόν άνώτερο ρωμαϊκό πολιτισμό καί μίλησαν τά λατινικά, προσαρμόζοντάς τα στίς ιδιομορφίες τής μητρικής τους γλώσσας. Έτσι άρχισε νά διαμορφώνεται ό πολιτισμός τής Δυτικής Εϋρώπης καί οί δυτικοευρωπαϊκές γλώσσες.

Τά περισσότερα όμως από τά γερμανικά κράτη δέ διατηρήθηκαν πολύ. Τό κράτος των Βανδάλων στήν Άφρική διαλύθηκε, όπως είδαμε, από τόν Ιουστινιανό καί τό ίδιο έγινε μέ τό κράτος των Όστρογότθων στήν Ίταλία, όπου άργότερα εγκαταστάθηκαν οί Λογγοβάρδοι. Τό κράτος των Βουργουνδίων, στή ΝΑ Γαλλία, ύποτάχθηκε στους Φράγκους, ενώ τό βασίλειο των Βησιγότθων στήν Ίσπανία καταλύθηκε από τούς Άραβες τό 714.

Η εγκατάσταση των Άγγλοσαξόνων στή Βρετανία άργησε νά δώσει ισχυρό καί σταθερό κράτος. Έτσι, άπ' όλα τά γερμανικά κράτη, μόνο τό κράτος των Φράγκων παρουσιάζεται αξιόλογο καί διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στά πράγματα τής Δυτικής Εϋρώπης.

Τό κράτος των Φράγκων. Οί Φράγκοι, μία ένωση γερμανικών φύλων, κατέκτησαν στήν άρχή (5ος αι.) ένα μικρό τμήμα τής ΒΑ Γαλατίας καί από

κει ἄπλωσαν τήν κυριαρχία τους σ' ὅλη τή χώρα. Μεγάλη δύναμη ἀπέκτησαν στά χρόνια πού βασίλεψε ὁ Χλοδοβίκος ἡ Κλόθης (481-511) ἀπό τή δυναστεία τῶν Μεροβίγγιων. Ὁ Κλόθης κατόρθωσε νά ἀπωθήσει τοὺς Βησιγότθους ἀπὸ τίς περιοχές τῆς Νότιας Γαλατίας καί νά τοὺς περιορίσει στήν Ἰσπανία, ἔκανε πρωτεύουσά του τὸ Παρίσι καί ἀσπάστηκε τὸ χριστιανισμό. Στὶς ἀρχές τοῦ 6ου αἰώνα, ὅταν οἱ διάδοχοι τοῦ Κλόθης ὑπέταξαν καί τὸ βασίλειο τῶν Βουργουνδιῶν, τὸ φραγκικὸ κράτος περιλάμβανε ὅλη σχεδὸν τὴ σημερινή Γαλλία.

Στά χρόνια πού ἀκολούθησαν τὸ βασίλειο τῶν Φράγκων πέρασε μιὰ ἐσωτερικὴ κρίση. Πολλές φορές χωρίστηκε σέ μικρότερα τμήματα καί ξαναενώθηκε πάλι. Ἐνα χαρακτηριστικὸ ἦταν ἡ μείωση τῆς δύναμης τῶν Μεροβίγγιων βασιλιάδων, πού ἔγιναν σχεδὸν διακοσμητικὰ πρόσωπα καί ἔμειναν γνωστοί μὲ τὴν ὀνομασία «νωθοὶ βασιλιάδες». Τὴν πραγματικὴ ἐξουσία πῆραν στά χέρια τοὺς οἱ *μαγιорδομοί*, δηλαδή οἱ αὐλάρχες τῆς βασιλικῆς αὐλῆς, πού προέρχονταν ἀπὸ τὴν ἀριστοκρατία τῶν γαιωκτηγμόνων. Τὸ ἀξίωμα τοῦ μαγιорδόμου εἶχε πάρει κληρονομικὴ μορφή.

Τὸ 715 ἔγινε μαγιорδόμος ὁ Κάρολος Μαρτέλος, πού κατόρθωσε νά ἀντιμετωπίσει μὲ ἐπιτυχία τοὺς Ἀραβες στὸ Πουατιέ καί νά ἀποκρούσει τίς ἐπιδρομὲς γερμανικῶν φυλῶν. Ὁ γιὸς του καί διάδοχός του Πεπίνος ὁ Κοντός ἀπομάκρυνε τὸν τελευταῖο Μεροβίγγιο βασιλιά καί ἔγινε ὁ ἴδιος βασιλιάς τῶν Φράγκων (752). Μὲ τὸν Πεπίνου, πού στέφτηκε ἀπὸ τὸν πάπα, ἀνεβαίνει στὸ θρόνο ἡ *δυναστεία τῶν Καρολιδῶν*.

Ἡ δημιουργία τοῦ Παπικοῦ κράτους. Ἡ εἰσβολὴ τῶν Λογγοβάρδων στήν Ἰταλία ἀπέδειξε τὴν ἀδυναμία τοῦ Βυζαντίου νά κρατήσῃ τίς δυτικὲς περιοχές τῆς πρῶν ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Τὸν 8ο αἰώνα οἱ Λογγοβάρδοι μεγάλωσαν ἀκόμη περισσότερο τίς κτήσεις τους στήν Ἰταλία καί τὸ 751 κατόρθωσαν νά ἀποσπᾶσουν ἀπὸ τὸ Βυζάντιο τὴ Ραβέννα. Ἡ θέση τῆς Ρώμης γινόταν ὅλο καί πιο δύσκολη καί ὁ πάπας κατάλαβε ὅτι οἱ Βυζαντινοί, ἀπασχολημένοι μὲ τὴν ἀπόκρουση τῶν Βουλγάρων καί τῶν Ἀράβων καί ἀποδυναμωμένοι ἀπὸ τὴν εἰκονομαχικὴ κρίση, δὲν μπορούσαν πιά νά στείλουν οὐσιαστικὴ βοήθεια.

Τότε, στά μέσα τοῦ 8ου αἰώνα, ὁ πάπας στράφηκε πρὸς τοὺς Φράγκους, μὲ τοὺς ὁποίους εἶχε δημιουργήσει φιλικές σχέσεις, καί ζήτησε τὴ βοήθειά τους ἐναντίον τῶν Λογγοβάρδων. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἔχει πολὺ μεγάλη σημασία γιὰ τὴν ἱστορικὴ πορεία τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.

Ὁ Πεπίνος δέχτηκε τὴν πρόσκληση τοῦ πάπα Στέφανου Β' καί ἐπιχείρησε δυὸ ἐκστρατείες ἐναντίον τῶν Λογγοβάρδων, πού σημείωσαν ἐπιτυχία. Κατόρθωσε νά τοὺς περιορίσῃ στὴ ΒΑ Ἰταλία, στὴν κοιλάδα τοῦ Πάδου, καί παραχώρησε στὸν πάπα τίς περιοχές τῆς Ραβέννας, τῆς Πεντάπολης¹ καί τῆς Ρώμης. Ἐτσι δημιουργήθηκε στήν Ἰταλία *παπικὸ κράτος* καί ὁ πάπας, ἐκτὸς ἀπὸ θρησκευτικὸς ἡγέτης, ἔγινε καί κοσμικὸς ἄρχοντας ἑνὸς συγκεκριμένου κράτους.

1. Περιοχὴ στὰ ἀνατολικά παράλια τῆς Ἰταλίας, πού περιλάμβανε τίς πόλεις Ἀγκώνα, Ἀρίμινο, Πίσσυρο, Φανὸ καί Σήνα.

Ὁ πάπας Λέων ὁ Γ' στέφει
τὸν Καρλομάγνο αὐτοκράτορα
τῶν Ρωμαίων στὸ ναὸ τοῦ Ἁγ.
Πέτρου (Χριστούγεννα τοῦ ἔτους
800). Γαλλικὸ χειρόγραφο τοῦ 14ου
αἰ.

Albernart son neveu le royaume de lombardie. Et puis oment il fist assembler .v. concilles el royaume de france en diuers li eus. pour amender lestar de sainte eglise. Et de la desconfiture michiel lemp de grece Et puis oment trumas le roi de bulgrie fu deslofis deuant costentinoble. Et oment li secons liures de lestore le gür Roy chulemaue.

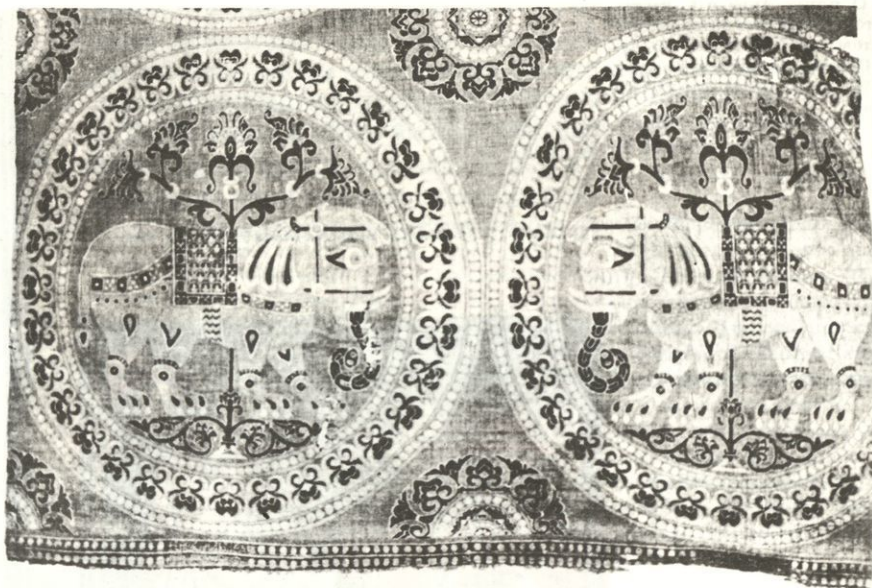

δ. ΚΑΡΛΟΜΑΓΝΟΣ – ΒΥΖΑΝΤΙΟ

Ι. Τό κράτος τοῦ Καρλομάγνου

Τὸν Πεπίνου διαδέχτηκε στὸ θρόνο ὁ γιὸς του Κάρολος, ποὺ εἶναι γνωστός ὡς *Καρλομάγνος*¹ (768-814). Ὁ Καρλομάγνος εἶναι ὁ σημαντικότερος ἡγεμόνας τῆς δυναστείας τῶν Καρολιδῶν καὶ ὁ πρῶτος μεγάλος ἡγέτης ποὺ παρουσιάστηκε στὴν Δύση, μετὰ τὴν κατάλυση τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ

¹ Καρλομάγνος: Κάρολος ὁ Μέγας.

Μεταξωτό ύφασμα με ελέφαντες μέσα σε μετάλλια. Ανακαλύφθηκε στο "Ααχεν (Γερμανία) στη σαρκοφάγο του Καρλομάγνου. Κίτρινοι ελέφαντες με γαλάζια στολίδια, διαταγμένοι ο καθένας μέσα σε μετάλλιο ώστε να είναι αντιμέτωποι σε τεχνοτροπία Ισλαμική. "Όταν κατά το έτος 1000 ο "Όθων Γ' άνοιξε τόν τάφο του Καρλομάγνου, περιτύλιξε τά λείψανα του προγόνου του με αυτό τό ύφασμα πού χρονολογείται στη βασιλεία του Βασιλείου του Β'. Οί βυζαντινοί αυτοκράτορες είχαν τη συνήθεια να χαρίζουν τέτοια πολυτελή ύφασματα σε ξένους ηγεμόνες και σε ανώτερους εκκλησιαστικούς. Φυλάγεται στο Θησαυροφυλάκιο της Μητρόπολης.

κράτους. Διαθέτοντας μεγάλες ικανότητες και άνεξάντλητη δραστηριότητα, κατόρθωσε να πραγματοποιήσει με επιτυχία μία σειρά από κατακτητικούς πολέμους και να ιδρύσει ένα μεγάλο μεσαιωνικό κράτος στη Δύση.

*Οι πόλεμοι του
Καρλομάγνου*

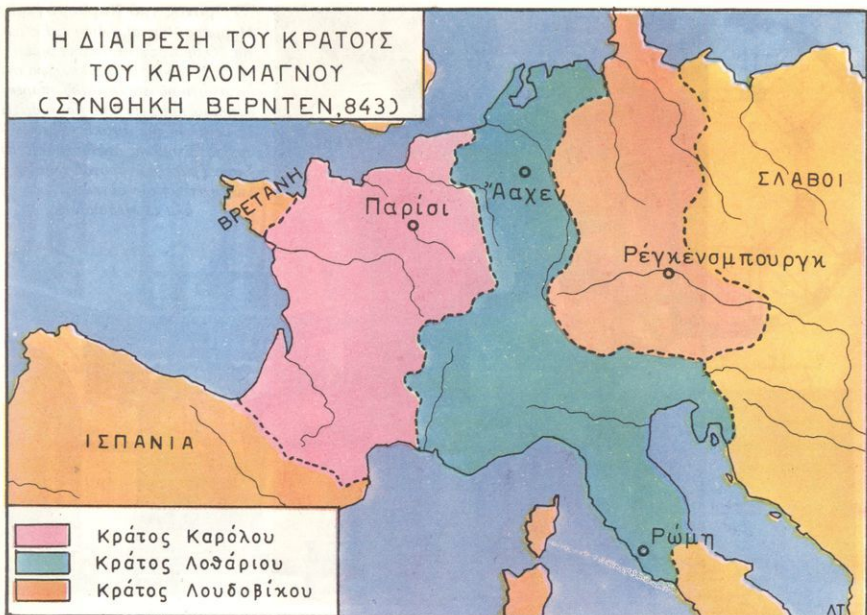
Στους πολέμους πού έκανε αναδείχτηκε μεγάλος στρατηγός και πήρε μέρος ο ίδιος στίς περισσότερες από τίς 50 εκστρατείες πού πραγματοποίησε. Αφαίρεσε από τούς "Αραβες ένα τμήμα της Βόρειας Ίσπανίας, νίκησε τούς Λογγοβάρδους στη βόρεια Ίταλία και υπέταξε, μετά από σκληρούς αγώνες πού κράτησαν 30 χρόνια, τούς Σάξονες στη Γερμανία. Τέλος, διέλυσε τό 769 τό κράτος των "Αθάρων και εξαφάνισε τό λαό τους.

*Τό κράτος του
Καρλομάγνου*

"Έτσι ο Καρλομάγνος δημιούργησε ένα μεγάλο κράτος πού άπλωνόταν στη σημερινή Γαλλία, στο μεγαλύτερο μέρος της Γερμανίας και της Ίταλίας και σ' ένα τμήμα της Ίσπανίας. Τό στοιχείο πού κυριαρχούσε στην αυτοκρατορία αυτή ήταν τό γερμανικό. (ΧΑΡΤΗΣ 19).

Τό διοικητικό κέντρο του κράτους του Καρλομάγνου ήταν τό "Ακυσ-

Η ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ
ΤΟΥ ΚΑΡΛΟΜΑΓΝΟΥ
(ΣΥΝΘΗΚΗ ΒΕΡΝΤΕΝ, 843)

ΧΑΡΤΗΣ 19.

γραφο¹, όπου οργανώθηκε μεγαλόπρεπη αύλη. Ὁ ἴδιος ἔδειξε ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν καλλιέργεια τῶν γραμμάτων καὶ τὴν ἐκπαίδευση καὶ στὰ χρόνια τοῦ σημειώθηκε μιά σύντομη πολιτιστική ἀνθήση, πού εἶναι γνωστή μέ τὴν ὀνομασία «Καρολίγγεια Ἀναγέννηση».

Παρά τὴν ἰσχυρή του προσωπικότητα ὅμως καὶ τὴ συγκέντρωση τῆς ἐξουσίας πού εἶχε πετύχει, δέν μπόρεσε νά σταματήσει τὴν ἀνάπτυξη τῆς φεουδαρχίας. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, κι ἀκόμη ἐπειδὴ τὸ κράτος του εἶχε δημιουργηθεῖ μέ κατακτητικούς πολέμους καὶ τὸ ἀποτελοῦσαν διάφορες φυλές, δέν εἶχε ἐσωτερικὴ συνοχή. Αὐτὸ φάνηκε ὅταν ἔλειψε ἡ ἰσχυρὴ φυσιογνωμία τοῦ Καρόλου. Οἱ διάδοχοί του δέν μπόρεσαν νά κρατήσουν ἐνωμένη τὴν αὐτοκρατορία του.

II. Καρλομάγνος καὶ Βυζάντιο

Ἡ φιλοδοξία τοῦ Καρλομάγνου ἦταν νά ἱδρύσει μιά αὐτοκρατορία σάν τὴ ρωμαϊκὴ καὶ νά περιβληθεῖ μέ τὸ κύρος τῆς ρωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας, πού ἐξακολουθοῦσε νά ἀσκεῖ μεγάλη γοητεία. Στὴ φιλοδοξία του ὅμως αὐτὴ ὀρθωνόταν ἐμπόδιο τὸ Βυζάντιο, πού ἦταν φυσικὸς κληρονόμος τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ συνεχιστῆς του. Ὁ Κάρλος ἔπρεπε νά βγάλει ἀπὸ

1. Τὸ σημερινὸ Ἀαχεν, στὴ ΒΔ Γερμανία (γαλλικά: Αἰξ λά Σαπέλ).

Ὁ θρόνος τοῦ Καρλομάγνου.
Μάρμαρο, 9ος αἰ. Ἀαχεν, Γερμανία. Ὁ θρόνος εἶναι τοποθετημένος σὲ μιὰ ἐξέδρα, στὴ νότια πλευρὰ τοῦ οὐκταγωνικοῦ παλατιανοῦ παρεκκλησίου, ποὺ χτίστηκε γιὰ νὰ δείξει τὸ μεγαλεῖο τῆς Δυτικῆς Αὐτοκρατορίας. Σημῆνος ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Ἁγία Τράπεζα, ὁ θρόνος χρησίμευε γιὰ τὴ στέψη τῶν αὐτοκρατόρων σὲ ὅλο τὸ Μεσαίωνα.

τὴ μέση τὸ ἐμπόδιο αὐτὸ εἶτε ὑποτάσσοντας τὸ Βυζάντιο μὲ πόλεμο εἶτε χρησιμοποιώντας τὴ διπλωματία. Ὁ πρῶτος τρόπος δὲν ἦταν καθόλου εὐκόλος, γιατί σήμαινε ἓναν ἀμφίβολο πόλεμο. Ἔτσι, μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ πάπα, ὁ Κάρλος δοκίμασε τὸ διπλωματικὸ δρόμο καί σ' αὐτὸ τὸν διευκόλυνε τὸ ὅτι τὴν πολιτικὴ τοῦ Βυζαντίου ρύθμιζε τότε ἡ αὐτοκρατορία Εἰρήνη ἢ Ἀθηναία, ποὺ δὲ διακρινόταν γιὰ τίς ἱκανότητές της.

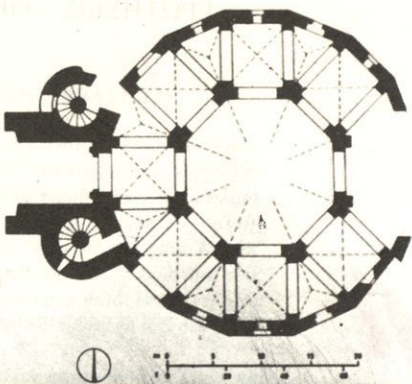
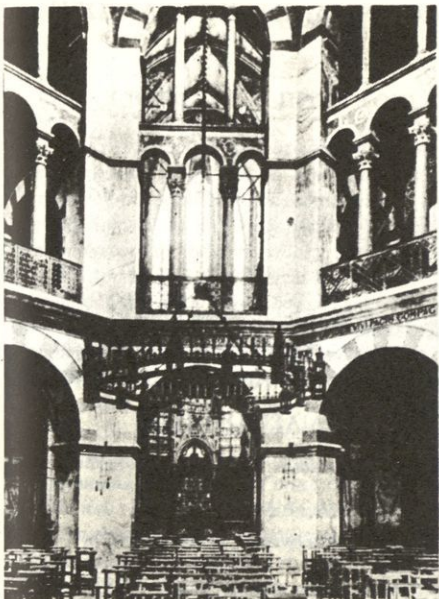
Μιά πρώτη ἐπαφὴ ἔγινε, ὅταν ἡ ἴδια ἡ Εἰρήνη πρότεινε τὸν ἀρραβῶνα τοῦ γιοῦ της Κωνσταντίνου μὲ τὴν κόρη τοῦ Καρόλου Ἐρυθρῷ. Ὁ ἀρραβῶνας, ποὺ θὰ ἔδινε στὸν Κάρλο τὴν εὐκαιρία νὰ ἀναμειχθεῖ στὰ πράγματα τοῦ Βυζαντίου, ἔγινε τὸ 781 ἀλλὰ ἡ Εἰρήνη τὸν διέλυσε λίγο ἀργότερα.

Μιά δεύτερη εὐκαιρία παρουσιάστηκε, ὅταν ἡ Εἰρήνη ἐξουδετέρωσε τὸν Κωνσταντῖνο καὶ ἔγινε ἡ ἴδια αὐτοκράτειρα. Ἡ ἄνοδος μιᾶς γυναίκας στὸ αὐτοκρατορικὸ ἀξίωμα δὲν κρίθηκε νόμιμη ἀπὸ τὸν Κάρλο, ὁ θρόνος τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας θεωρήθηκε κενός, ἀποψη ποὺ ὑποστηρίχθηκε καὶ ἀπὸ τὸν πάπα, καὶ τὸ 800 ὁ Καρλομάγνος στέφτηκε στὴ Ρώμη αὐτοκράτορας.

«Ἡ προσφορά τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος στὸν Καρλομάγνο ἀντικρύστηκε ἀρχικὰ στὸ Βυζάντιο μὲ πλήρη περιφρόνηση²». Οἱ Βυζαντινοὶ

1. Ἑλληνικὴ ἀπόδοση τοῦ ὀνόματος Ροτρούδη.

2. ΟΥΝΕΣΚΟ, Ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας.

Ἄαχεν. Τό παλατιανό παρεκκλήσι. Τέλος 8ου αἰ. Ἐσωτερικό, κάτοψη καὶ ἀναπαράσταση. Μιμῆται τὸν ὀκταγωνικὸ τύπο τοῦ Ἀγ. Βιταλίου τῆς Ραβέννας καὶ τὸν Ἀγ. Σεργίου καὶ Βάκχου τῆς Κωνσταντινούπολης.

θεωροῦσαν τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς συνεχιστὲς τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ εἶδαν τὴ στέψη τοῦ Καρόλου σάν μιὰ προσπάθεια σφετερισμοῦ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος. Ὁ ἴδιος ὁ Κάρολος καταλάβαινε ὅτι χωρὶς τὴ συγκατάθεση τοῦ Βυζαντίου ὁ τίτλος του δὲν εἶχε καμιά πραγματικὴ ἀξία, γι' αὐτὸ κατέφυγε σ' ἓνα διπλωματικὸ ἐλιγμό· ζήτησε σέ γάμο τὴν Εἰρήνη, γιὰ νὰ μπορέσει ἔτσι νὰ κυριαρχήσει καὶ στὸ Βυζάντιο. Ἡ Εἰρήνη δέχτηκε τὴν πρόταση, ἀλλὰ τὸ 802 ἐκθρονίστηκε καὶ τὰ σχέδια τοῦ Καρόλου ματαιώθηκαν.

Οἱ σχέσεις τοῦ Καρόλου μέ τὸ Βυζάντιο, στὰ χρόνια πού ἀκολούθησαν, χαρακτηρίζονται ἀπὸ ἐχθρότητα καὶ ἀποκαταστάθηκαν ἀργότερα, ὅταν ὁ Κάρολος ἀναγνώρισε τὰ δικαιώματα τῶν Βυζαντινῶν πάνω στίς κτήσεις πού εἶχαν στὴ Νότια Ἰταλία καὶ τὴ Δαλματία. (Κεῖμ. 4,5).

α. ΤΟ ΑΡΑΒΙΚΟ ΧΑΛΙΦΑΤΟ ΚΑΙ Η ΔΙΑΣΠΑΣΗ ΤΟΥ

- *Ἡ πτώση τῆς δυναστείας τῶν Ὁμειάδων καί ἡ πρώτη διάσπαση τοῦ Χαλιφάτου.*
- *Ἡ ἀραβική φεουδαρχία.*
- *Ποιά τὰ αἷτια τῆς διάσπασης τοῦ Χαλιφάτου; (περιληπτικά).*

β. ΤΑ ΑΡΑΒΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ. Η ΤΕΧΝΗ

- *Ποῦ θρῖσκεται ἡ ἀρχή τῆς πολιτιστικῆς ἀνάπτυξης τῶν Ἀράβων;*
- *Ἡ ἐπίδοση τῶν Ἀράβων στήν λατρική.*
- *Ποιά Χαλιφάτα διαμορφώθηκαν μετὰ τῆς διάσπασης;*

γ. Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΔΥΤΙΚΟΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ
ΥΣΤΕΡΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ «ΒΑΡΒΑΡΩΝ».

- *Τί ἦταν οἱ μαγιорδόμοι; Πῶς ἰδρύθηκε ἡ δυναστεία τῶν Καρολιδῶν;*
- *Πῶς δημιουργήθηκε τὸ παπικὸ κράτος καί ποιά ἡ σημασία τῆς ἰδρύσεώς του;*

δ. ΚΑΡΛΟΜΑΓΝΟΣ – ΒΥΖΑΝΤΙΟ

- *Ποιά ἔκταση εἶχε τὸ κράτος τοῦ Καρλομάγνου; Ποῦ ὀφείλεται ἡ ἔλλειψη ἐσωτερικῆς συνοχῆς;*
- *Ποιές ἦταν οἱ φιλοδοξίες τοῦ Καρλομάγνου καί ποιοὶ ἦταν τὸ ἐμπόδιο σ' αὐτὲς;*
- *Μέ ποιά ἐδκαιρία ἔγινε ἡ στέψη τοῦ Καρλομάγνου τὸ 800 καί πῶς τὴν εἶδαν οἱ Βυζαντινοί;*

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. ΒΑΓΔΑΤΗ, Η ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ ΤΩΝ ΑΒΒΑΣΙΔΩΝ

... *Κι ἄρχιζω πρῶτα πρῶτα ἀπὸ τῆ Βαγδάτη γιατί εἶναι τὸ κέντρο τοῦ Ἰράκ, ἡ πῖο σπουδαία πόλη, πού δέν ἔχει ταίρι οὔτε στήν Ἀνατολή οὔτε στή δόση σέ ἔκταση, σέ σπουδαιότητα, σέ εὐδαιμονία, σέ ἀφθονία νεροῦ ἢ σέ ὑγιεινὸ κλίμα. Τὴν κατοικοῦν οἱ πῖο διαφορετικοὶ ἄνθρωποι, ἀστοὶ ἢ χωρικοί. Σ' αὐτὴν μεταναστεύουν ἀπ' ὅλες τίς χώρες, τόσο ἀπὸ κοντὰ ὅσο κι ἀπὸ μακριά. Καί ἀπ' ὅλα τὰ μέρη πολλοὶ εἶναι ἐκεῖνοι πού τὴν προτίμησαν ἀπ' τὴν πραγματικὴ τους πατρίδα. Ὅλοι οἱ λαοὶ τοῦ κόσμου ἔχουν σ' αὐτὴν μιὰ συνοικία, ἕνα κέντρο γιὰ συναλλαγές καί γιὰ ἐμπόριο. Γι' αὐτὸ θρῖσκουμε συγκεντρωμένο ὅ,τι δέν ὑπάρχει σέ καμιά ἄλλη πόλη τοῦ κόσμου.*

Ἡ πόλη ἀπλώνεται στὶς ὄχθες τῶν δύο μεγάλων ποταμῶν, τοῦ Τίγρη καὶ τοῦ Εὐφράτη, καί γι' αὐτὸ ἔρχονται ἀφθονα ἐμπορεύματα καὶ τρῶφιμα ἀπὸ τοὺς χερσαίους κι ἀπὸ τοὺς ὑδάτινους δρόμους. Μὲ πολὺ λίγο κόπο φτάνουν συνέχεια κάθε λογῆς ἐμπορεύματα, ἀπὸ τὴν Ἀνατολή κι ἀπὸ τὴ Δύση, ἀπὸ μουσουλμανικὲς κι ἀπὸ ἄλλες περιοχές. Γενικά τὰ ἐμπορεύματα φτάνουν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη σέ σημεῖο πού τὰ θρῖσκουμε στή Βαγδάτη σέ μεγαλύτερη ἀφθονία παρὰ στὶς χώρες ὅπου παράγονται. Τὰ προμηθεύεται κανεὶς τόσο εὐκολα καὶ τόσο σίγουρα, πού θά μπορούσε νὰ πιστέψει ὅτι ὅλα τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φτάνουν ἐδῶ, ὅλοι οἱ θησαυροὶ τοῦ κόσμου συγκεντρώνονται ἐδῶ, ὅλες οἱ εὐλογίες τῆς οἰκουμένης συγκεντρώνονται ἐδῶ...

Γιακουμί', Οἱ Χῶρες (Μ. MOLLAT, Ὁ Μεσαῖωνας, σελ. 49). Μετάφραση

2. Ο ΧΑΛΙΦΗΣ ΑΛ ΜΑΑΜΟΥΝ², ΠΡΟΣΤΑΤΗΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

(Ὁ Ἀλ Μααμούν) Δημιούργησε σχέσεις μέ τοὺς βυζαντινοὺς αὐτοκράτορες, τοὺς ἔκανε πλοῦσια δῶρα καὶ τοὺς παρακάλεσε νὰ τοῦ κάνουν δῶρο βιβλία φιλοσοφίας, πού εἶχαν στὴν κατοχὴ τους. Κι ἐκεῖνοι τοῦ ἔστειλαν ἔργα τοῦ Πλάτωνα, τοῦ Ἀριστοτέλη, τοῦ Ἱπποκράτη, τοῦ Γαληνοῦ, τοῦ Εὐκλείδη, τοῦ Πτολεμαίου καὶ ἄλλων, ὅποια εἶχαν. Ὁ Ἀλ Μααμούν λοιπὸν διάλεξε τοὺς καλύτερους μεταφραστές καὶ τοὺς ἀνάθεσε νὰ μεταφράσουν αὐτὰ τὰ ἔργα μέ κάθε δυνατὴ προσοχή. Ἀφοῦ ἔγινε ἡ μετάφραση, ὅσο μπορούσε καλύτερα, ὁ χαλίφης παρακίνησε τοὺς ὑπηκόους του νὰ τὰ διαβάσουν καὶ τοὺς ἐνθάρρυνε νὰ τὰ μελετήσουν. Στὴ συνέχεια τῆς βασιλείας αὐτοῦ τοῦ ἡγεμόνα ἡ ἐπιστημονικὴ κίνηση ἀναπτύχθηκε. Ὅσοι εἶχαν ἐνδιαφέροντα ἄρχισαν νὰ μελετοῦν μέ ἀμύλλα, γιατί ἔβλεπαν τὸν κύριό τους νὰ εἶναι γεμάτος ἐκτίμηση γιὰ τοὺς ἀνθρώπους πού καλλιεργοῦσαν τίς ἐπιστῆμες καὶ νὰ δέχεται τοὺς ἐπιστήμονες στὸ στενὸ του κύκλο.

1. Ἀραβας ἱστορικός καὶ γεωγράφος, 9ος αἰώνας.

2. Ἀββασιδὴς χαλίφης τῆς Βαγδάτης (813-833).

Τέτοιος ήταν, ως το τέλος, ο τρόπος της ζωής αυτού του χαλίφη. Εκείνα τα χρόνια η αυτοκρατορία των Άββασιδών είχε γίνει αντάξια σχεδόν με τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, όταν η τελευταία βρισκόταν στην εποχή του μεγαλείου της και της πιο μεγάλης της δύναμης.

Σαίντ άλ' Άνταλουζί, Οί Κατηγορίες των Έθνων (M. MOLLAT, 'Ο Μεσαίωνας, σελ. 47) Μετάφραση.

3. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΟ ΧΑΛΙΦΑΤΟ ΤΗΣ ΙΣΠΑΝΙΑΣ

'Ο χαλίφης Άλ Χακίμ (Β')² έφερε από τη Βαγδάτη, την Αίγυπτο και άλλα μέρη της Ανατολής, τα βασικά έργα, τα πιο σημαντικά και τα πιο σπάνια, που αναφέρονταν στις αρχαίες και στις σύγχρονες επιστήμες. Συγκέντρωσε, αρχίζοντας από τα τελευταία χρόνια της βασιλείας του πατέρα του και συνεχίζοντας σ' όλη τη διάρκεια της δικής του προσωπικής βασιλείας, μία ποσότητα βιβλίων ίση σχεδόν μ' αυτή που είχαν συγκεντρώσει οι Άββασίδες χαλίφες. Και αυτό το κατόρθωσε σε πολύ μικρότερο χρονικό διάστημα³.

Σαίντ άλ' Άνταλουζί, Οί κατηγορίες των Έθνων (M. MOLLAT, 'Ο Μεσαίωνας, σελ. 46) Μετάφραση.

4. Η ΣΤΕΨΗ ΤΟΥ ΚΑΡΛΟΜΑΓΝΟΥ

'Επειδή δέν υπήρχε πια αυτοκράτορας στο κράτος των Ελλήνων και η αυτοκρατορική εξουσία βρισκόταν στα χέρια μιάς γυναίκας (της Ειρήνης), φάνηκε σωστό στον ίδιο τον πάπα Λέοντα και σ' όλους τους άγιους πατέρες που πήραν μέρος σ' αυτή τη σύνοδο, να δώσουν τον τίτλο του αυτοκράτορα στο βασιλιά των Φράγκων Κάρολο, που έχει στην κυριαρχία του την πόλη της Ρώμης, όπου συνήθιζαν πάντα να έδρευουν οι Καίσαρες, και τις άλλες πόλεις της Ιταλίας, της Γαλλίας, και, ακόμη, και της Γερμανίας. 'Επειδή λοιπόν ο παντοδύναμος Θεός εδδόκησε να περάσουν όλες αυτές οι χώρες στην κυριαρχία του Καρόλου, σκέφτηκαν οι κληρικοί της συνόδου, σύμφωνα με το θέλημα του Θεού και το αίτημα όλων των χριστιανών, ότι θά έπρεπε εκείνος να έχει και τον τίτλο του αυτοκράτορα. 'Ο Κάρολος δέν ήθελε να εναντιωθεί σ' αυτό το αίτημα και, υποτασσόμενος ταπεινά στο Θεό, καθώς και στην επιθυμία που εκφράστηκε από τον κληρο και απ' όλο το χριστιανικό κόσμο, δέχτηκε τη χειροτονία του από τον πάπα Λέοντα και, μαζί μ' αυτήν, τον τίτλο του αυτοκράτορα.

'Απόσπασμα από τα ANNALES LAURESHAMENSES, M.G., τόμ. I, σελ. 37. Μετάφραση.

5. ΚΑΡΛΟΜΑΓΝΟΣ ΚΑΙ BYZANTIO

Αυτό το χρόνο (800), στις 25 Δεκεμβρίου, ο βασιλιάς των Φράγκων Κάρολος στέφθηκε (αυτοκράτορας) από τον πάπα Λέοντα. Και ενώ σκόπευε να

1. Άραβας Ιστορικός, 11ος αιώνας.

2. Χαλίφης της 'Ισπανίας (961-976).

3. 'Η βιβλιοθήκη που ιδρύθηκε από τον Άλ Χακίμ στην Κόρδοβα είχε πάνω από 400.000 τόμους βιβλίων.

επιτεθεί με στόλο στη Σικελία, άλλαξε γνώμη και αποφάσισε να ζητήσει σέ γάμο την αυτοκράτειρα Ειρήνη. Για τó σκοπό αυτό έστειλε τόν επόμενο χρόνο πρεσβευτές στό Βυζάντιο...

Κι έφτασαν οί αποσταλμένοι τοῦ Καρόλου καί τοῦ πάπα Λέοντα στήν Ειρήνη (801) ζητώντας της νά παντρευτεί τόν Κάρολο καί νά ένωθεῖ έτσι ἡ Ἀνατολή καί ἡ Δύση. Κι' ἐκείνη θά δεχόταν, ἂν δέν τήν ἐμπόδιζε ὁ Ἀέτιος¹, πού εἶχε μεγάλη δύναμη καί σκόπευε νά κάνει αυτοκράτορα τόν ἀδερφό του.

Τόν επόμενο χρόνο (802), τόν Ὀκτώβριο, μέ κίνημα πού ἐκδηλώθηκε τή νύχτα, κοντά στά χαράματα, ὁ Νικηφόρος², πατρίκιος καί γενικός λογοθέτης, ἔνινε αυτοκράτορας διώχοντας τήν Αὔγουστα Ειρήνη.

Θεοφάνης, Χρονογραφία. Μετάφραση.

1. Ἀξίωμα τοῦχος τοῦ Βυζαντίου στά χρόνια τῆς Ειρήνης.

2. Εἶναι ὁ αυτοκράτορας Νικηφόρος Α' (802-811).

Η ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ 867 - 1056

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ἡ περίοδος τῶν μακεδόνων αὐτοκρατόρων, πού θά μελετήσουμε, εἶναι ἡ πρῶτη ἐποχὴ τῆς αὐτοκρατορίας, γιατί στά χρόνια αὐτά τό Βυζάντιο, μετά τήν κρίση πού πέρασε στά χρόνια τῶν Ἰσαύρων καί τῶν διαδόχων τους, ἔφτασε σέ μιὰ ἀκμή σταθερή γιά μεγάλο χρονικό διάστημα καί παρουσιάζεται δυνατό σ' ὅλους τοὺς τομεῖς.

Στό ἐσωτερικό, μέ νέα νομοθεσία ἀνακαινίζεται ὁ κρατικός μηχανισμός, παίρνονται μέτρα γιά τήν προστασία τῶν κοινωνικά ἀδύνατων, σταθεροποιεῖται ἡ κληρονομικὴ διαδοχὴ τῆς ἐξουσίας, ἐνῶ στά γράμματα καί τίς τέχνες μιὰ ἀνθηρὰ πού ἄρχισε στά χρόνια τοῦ Μιχαήλ Γ' φτάνει τὸν 11ο αἰῶνα στό κορύφωμα.

Στό ἐξωτερικό, μέ νικηφόρους ἀλλὰ σκληροὺς πολέμους συντρίβονται οἱ ἐχθροὶ τοῦ κράτους. Τὴν περίοδο μάλιστα ἀπὸ τό 963 ὡς τό 1025 τὴν ὀνομάζουμε «Βυζαντινὴ ἐποποιία», γιατί οἱ νίκες τῶν βυζαντινῶν ὀπλων ἦταν τόσο μεγάλες, ὥστε θεωρεῖται ἡ πρῶτη λαμπρὴ ἐποχὴ ὅλης τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου. Παράλληλα ἡ ἐξάπλωση τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπὸ τὴν δράση τῶν ἱεραποστόλων τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας ἀξίζει καί τὴν πολιτικὴν ἐπιρροή τοῦ Βυζαντίου.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ὅμως χρόνια τῆς δυναστείας, μετά τό 1025, παρουσιάζονται τὰ πρῶτα σημάδια τῆς παρακμῆς, πού προχωρεῖ μέ γοργὰ βήματα τὴν ὥρα πού νέοι ἐχθροὶ ἀπειλοῦν τὰ σύνορα.

Γιὰ νά εὐκολοθυοῦμε στή μελέτη μας χωρίζουμε τήν ἐποχή τῆς μακεδονικῆς δυναστείας σέ τρεῖς περιόδους.

Πρώτη περίοδος: 867–963. Τό κράτος στερεώνεται καί ὀργανωμένο μέ νέα νομοθεσία προχωρεῖ πρὸς τή μεγάλη ἀκμή.

Στὴν περίοδο αὐτὴ βασίλευσαν:

Βασίλειος Α΄, ὁ Μακεδών (867–886). Εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας.

Λέων Στ΄, ὁ Σοφός (886–912). Λεγόταν σοφὸς ἀλλὰ δὲν εἶχε ἱκανότητες.

Κωνσταντῖνος Ζ΄, ὁ Πορφυρογέννητος (912–959).

(Κατὰ τὸ διάστημα 920–944 βασίλευσε ὡς κηδεμόνας - αὐτοκράτορας ὁ Ρωμανὸς Α΄, ὁ Λεκαπηνὸς, πολιτικὸς μέ ἱκανότητες καί δραστήριος).

Ρωμανὸς Β΄ (959–963), γιὸς τοῦ Κων/νου Ζ΄.

Δεύτερη περίοδος: 963–1025. Εἶναι ἡ περίοδος τῆς πιὸ μεγάλης ἀκμῆς. Λέγεται «βυζαντινὴ ἐποποιία».

Αὐτοκράτορες: Νικηφόρος Φωκᾶς (963–969), Ἰωάννης Τσιμισκῆς (969–976) καί Βασίλειος Β΄, ὁ Βουλγαροκτόνος (976–1025) ὁ πιὸ ἐπιβλητικὸς τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας. Ὅλο τὸ διάστημα αὐτό ὁ θρόνος ἀνῆκε κληρονομικά στὰ παιδιὰ τοῦ Ρωμανοῦ Β΄, τὸ Βασίλειο Β΄ καί Κων/νο Η΄ δηλαδὴ ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς καί ὁ Τσιμισκῆς βασίλευσαν ὡς κηδεμόνες.

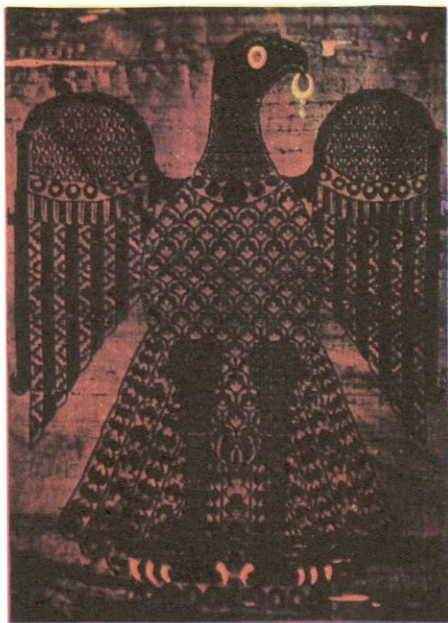
Τρίτη περίοδος: 1025–1056. Μία σειρά ἀδελφοὶ αὐτοκράτορες κυκλωμένοι ἀπὸ κλίκες κυβερνοῦν τὸ κράτος πού γέρνει στὴ δύση του. Αὐτοὶ ἦταν: Κων/νος Η΄ (1025–1028), ἡ κόρη του Ζωὴ ἡ Πορφυρογέννητη (1028–1050). Βασίλευσαν μαζὶ τῆς: Ρωμανὸς Γ΄ Ἀργυρὸς, Μιχαήλ Δ΄ Παφλαγών, Μιχαήλ Ε΄ Καλαφάτης, Κων/νος Θ΄ Μονομάχος (ὡς τὸ 1055). Ἡ ἀδελφὴ τῆς Ζωῆς Θεοδώρα (1055–1056).

Ἑλληνικό Ψαλτήρι. Ἡ προσεχὴ τοῦ Ἡσαΐα. Παρίσι, Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη. 1ο μισό τοῦ 10ου αἰ.
Ἀντιπροσωπευτικὸ δέγμα τῆς «Μακεδονικῆς Ἀναγέννησης» ποὺ ἐντυπωσιάζει μὲ τὸ κλασικὸ
πνεῦμα τῆς τέχνης του.

Ἑλληνικό Ψαλτήρι. Ὁ Δαβὶδ καὶ τὰ κοπάδι του. Παρίσι, Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη. Σκηνὴ μὲ καθαρὰ ἑλληνιστικὸ χαρακτῆρα.

Μεταξωτό ύφασμα διακοσμημένο με άετό, τό λεγόμενο και σουδάριο του αγίου Άλθουίνου (975-1006) στη μητρόπολη του Μπρίξεν. Ο άετός τό παλιό σύμβολο της αυτοκρατικής δύναμης, γνωστό στους Ρωμαίους, χρησιμοποιείται πάλι κάτω από την επίδραση της άσιατικής Άνατολής. Οι άετοι είναι πράσινοι σκούροι σέ βάθος πορφυρό. Προέρχεται από τά έργαστήρια του Μεγάλου Παλατιού. 10ος αί.

α. ΠΡΟΜΗΝΥΜΑΤΑ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ

Στροφή στην άρχαία κληρονομιά. Άπό την εποχή της δυναστείας του Άμορίου, πρίν καλά - καλά περάσει ή άναστάτωση της εϊκονομαχίας, εϊχε άρχίσει μιá προσπάθεια νά μελετηθοὺν τά άρχαία κείμενα. Στην περίοδο των Μακεδόνων ή σττροφή πρὸς την άρχαία κληρονομιά εϊγινε πιὸ έντονη.

Οί λόγιοι της εποχής ξέθαψαν από τά μοναστήρια τά χειρόγραφα των κλασικῶν, γιά νά τά μελετήσουν, νά τά σχολιάσουν, νά τ' αντιγράψουν και νά τά ταξινομήσουν σέ κώδικες. Οί σχολιαστές καταγράψανε τό περιεχόμενο των κλασικῶν έργων σέ *εγκυκλοπαίδεις* και αυτό τό νέο είδος πνευματικής προσφοράς χαρακτηρίζει την εποχή ὡς τό 1050 περίπου. Ή άξία αυτής της εργασίας είναι μεγάλη, γιατί έτσι σώθηκαν σημαντικά άποσπάσματα από έργα άρχαίων συγγραφέων πού δέν σώζονται σήμερα.

Φώτιος

Ή πιὸ άξιόλογος λόγιος και μελετητής των άρχαίων κειμένων ήταν ὁ Φώτιος¹. Άκούραστος και μέ ύπομονή δούλεψε μέ τούς μαθητές του και μᾶς άφησε πολύτιμη εργασία. Έργο του είναι ή «*Μυριόβιβλος*» πού περιέχει άποσπάσματα, περιλήψεις και κρίσεις γιά πολλά άρχαία κείμενα.

1. Ή Φώτιος εϊγινε Πατριάρχης της Κωνσταντινούπολης από τό 858 ὡς τό 867 και από τό 877 ὡς τό 886.

Ποτήριο από σαρδόνυχα διακοσμημένο με άσχημι επιχρυσωμένο, σμάλτο και μαργαριτάρια. Θησαυροφυλάκιο 'Αγ. Μάρκου Βενετίας. Δεύτερο μισό του 10ου αϊ.

Έγραψε και λεξικό και πολλά πρωτότυπα έργα, κυρίως θεολογικά, γιατί και η αποστολική του δραστηριότητα ήταν μεγάλη. Από τους μαθητές του ξεχωρίζουμε τον επίσκοπο Καισαρείας Άρέθα και το Νικόλαο Μυστικό, Πατριάρχη της Κων/πολης.

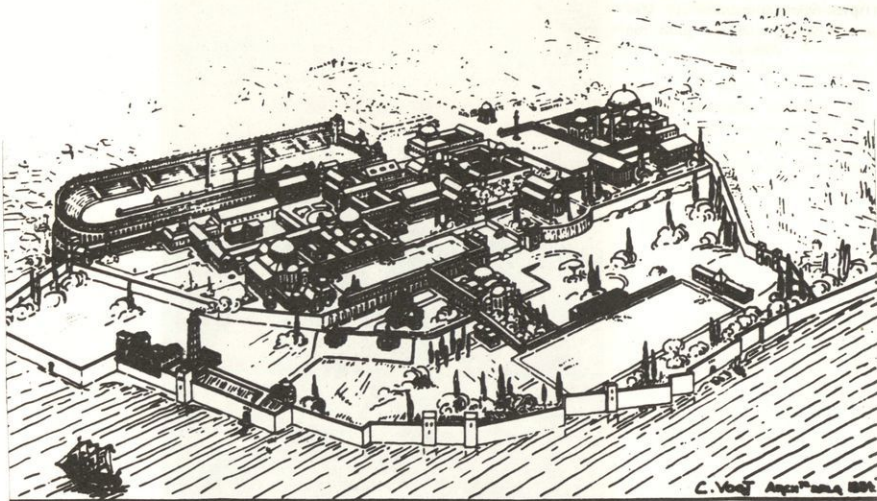
Ο Άρέθας δούλεψε ακούραστα για τη συλλογή χειρογράφων Έγραψε σχόλια για άρχαία κείμενα και γενικά προώθησε την έρευνα. Τό έργο του είναι αξιόλογο. Ο Νικόλαος Μυστικός ήταν ένας φωτισμένος ήγτης της εκκλησίας και βοήθησε τό κράτος σέ κρίσιμες ώρες.

Άρέθας

Ν. Μυστικός

Τό άκριτικό τραγούδι. Παράλληλα μέ τή φιλολογική έρευνα παρατηρείται και κάποια ανάπτυξη στην ποίηση. Άλλά ενώ ή λόγια ποίηση δέν έχει νά μās παρουσιάσει κανένα αξιόλογο έργο, ή λαϊκή μούσα μās προσφέρει τά άκριτικά τραγούδια. Οί άσταμάτητοι άγνες μέ τούς Άραβες στά σύνορα, τά ήρωικά κατορθώματα των «άκριτών» συγκίνησαν τή λαϊκή ψυχή, ζύπνησαν τό πανάρχαιο ήρωικό πνεύμα του λαού, κίνησαν τή φαντασία του κι έγιναν τραγούδι. Κεντρικός ήρωας είναι ό Βασίλειος Διγενής Άκρίτας, πού συγκέντρωσε στό πρόσωπό του τίς άρετές όλων των μαχητών.

Άπό γενιά σέ γενιά τό άκριτικό τραγούδι έγινε κτήμα λαϊκό πανελληνιο και άρχή στό δημοτικό τραγούδι. Τά τραγούδια αυτά σχημάτισαν έπος, τό έπος του Διγενή πού σώζεται σέ χειρόγραφα σέ διάφορες παραλ-

Κωνσταντινούπολη. Τό 'ιερό Παλάτι και ὁ 'Ιππόδρομος. Ἀναπαράσταση.

λαγές. Στά κατοπινά χρόνια ὁ ἥρωάς του ἔγινε λαϊκός θρύλος καί πῆρε διαστάσεις ὑπεράνθρωπες. Ἐγίνε ὁ νεοέλληνας Ἡρακλῆς καί Ἀχιλλέας.

6. ΑΓΩΝΕΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΡΑΒΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΒΟΥΛΓΑΡΟΥΣ

Ι. Ἀγῶνες κατά τήν πρώτη περίοδο τῆς
Μακεδονικῆς Δυναστείας (867 - 963)

Ἀγῶνες κατά τῶν Ἀράβων. Κατά τήν πρώτη περίοδο τῆς μακεδονικῆς δυναστείας τό Βυζάντιο στό ἀνατολικό μέτωπο πέρασε στήν ἀντεπίθεση. Ὁ ἰδρυτής τῆς δυναστείας Βασίλειος Α΄ μέ πολλές νικηφόρες ἐκστρατείες ἀπώθησε τοὺς Ἀραβες ἀπό τὰ ἀνατολικά σύνορα τοῦ κράτους καί πῆρε τόν ἔλεγχο τῶν ἐμπορικῶν δρόμων τῆς Ἀνατολῆς. Τόν ἴδιο καιρό στή Δύση ὁ θυζαντινός στόλος περιόριζε τή δράση τῶν Σαρακενῶν διώχνοντάς τους ἀπό τό Αἰγαῖο καί τήν Ἀδριατική.

Ὅμως στά χρόνια τοῦ Λέοντα Στ΄ ξανάρχισαν οἱ ἐπιδρομές. Οἱ Σαρακενοὶ ἐξορμοῦσαν ἀπό τήν Αἴγυπτο, τήν Κρήτη καί τήν Ἀφρική καί τρομοκρατοῦσαν τοὺς κατοίκους τῶν παραλίων τῆς αὐτοκρατορίας.

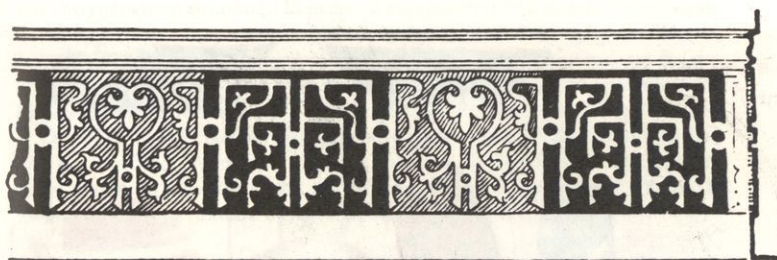
Τό 904 οἱ Σαρακενοὶ τῆς Κρήτης μέ ἀρχηγό τό Λέοντα Τριπολίτη, ἔναν

Μονή "Όσιου Λουκά. 'Ανάγλυφες κουφικές διακοσμήσεις της μαρμάρινης ζώνης στο ιερό Βῆμα τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας. (10ος αἰώνας). Συγγενεῖουν μέ τίς ψευδοκουφικές ἐπιγραφές.

Ναός 'Αγ. 'Αναργύρων Καστοριάς. 'Ανάγλυφες κουφικές διακοσμήσεις σέ μαρμάρινα ἐπιστόλια κοντά στοῦ ιερό Βῆμα.

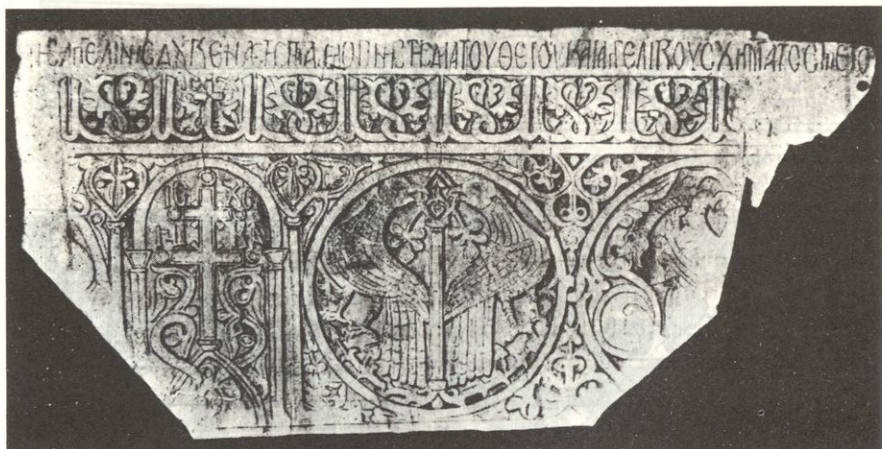

Μονή "Όσιου Λουκά. Ψευδοκουφικός διάκοσμος ἀπό διανθισμένες κεραίες δεμένες μέ μικροῦς κύκλους. 'Εναλλάσσονται μέ πεντάφυλλα ἀνθέματα πού ἔχουν ἐπιστῆψεις ἀπό τρίφυλλα καί μοιάζουν μέ διάδημα.

ἀρνησίθρησκο¹ χτύπησαν τή δευτέρα πόλη τῆς αὐτοκρατορίας, τή Θεσσαλονίκη. Ἡ πόλη λεηλατήθηκε ἄγρια καί ἀπό τοὺς κατοίκους πού γλύτωσαν τή σφαγή οἱ πιά νέοι πουλήθηκαν στά σκλαβοπάζαρα, ἐνῶ ὅσοι ἔμειναν προσπαθοῦσαν ἐξαθλιωμένοι μέσα στά ἐρείπια νά ἐπιζήσουν. Μέ

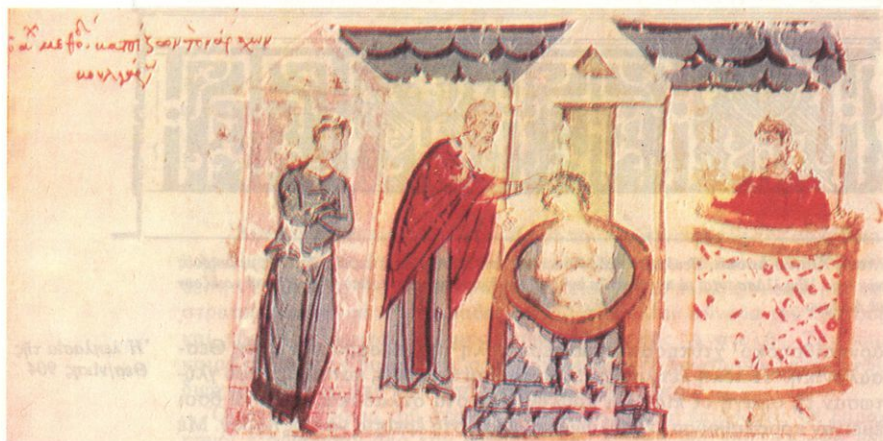
¹ Ἡ λεηλασία τῆς Θεσ/νίκης 904

1. Αὐτός πού ἄλλαξε πίστη (ἀρνήθηκε τή θρησκεία του).

Ἐπισκοπή κοντά στό Βόλο. Πλάκα ἀπό τόν τάφο τῆς Ἀγγελίνας Δοῦκαινας Παλαιολογίνας ἐντοιχισμένη στό ναό. Τά κλαδιά ἔχουν τή μορφή ἀραβουργήματος.

τὴν ἀντεπίθεση πού ἔκανε ὁ βυζαντινὸς στόλος κατὰ τῶν πειρατῶν σημείωσε ἀρκετές ἐπιτυχίες, ἡ ἀπειλή ὅμως τῶν Σαρακενῶν παρέμενε. Στά χρόνια ἐπίσης τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' οἱ ἐπιτυχίες τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ στὴν Ἀνατολή ξανάφεραν τὴν αὐτοκρατορία σέ θέση ὑπεροχῆς.

Οἱ αὐλικοὶ τῆς Πρεσλάβας βαπτίζονται χριστιανοί. Μικρογραφία ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τοῦ Ἰωάννη Σκυλίτζη.

Ἀγῶνες κατά τῶν Βουλγάρων. Μετά τή συντριβή τοῦ Κρούμου οἱ Βούλγαροι διατήρησαν φιλικές σχέσεις μέ τό Βυζάντιο. Στά χρόνια τοῦ Μιχαήλ Γ', ὁ τσάρος τους Βόρης ἐγίνε χριστιανός. Ἡ διάδοση τοῦ χριστιανισμοῦ καί ἡ ἐπικοινωνία μέ τό Βυζάντιο ἔφερε στό κράτος τῶν Βουλγάρων τήν πρόοδο.

Ἀπό τό 893 τσάρος τῶν Βουλγάρων ἦταν ὁ Συμεών, γιός τοῦ Βόρη, πού εἶχε μεγαλώσει καί μορφωθεῖ στήν Αὐλή τοῦ Βυζαντίου. Ἡ βασιλεία του στάθηκε ἐποχὴ ἀκμῆς τῶν Βουλγάρων, ἀλλά καί σκληροῦ πολέμου μέ τό βυζαντινόν κράτος. Ὁ φιλόδοξος καί ὀρμητικός μονάρχης ὀνειρεύτηκε νά ἰδρῦσει μιὰ δικιά του αὐτοκρατορία στό χῶρο τῶν Βαλκανίων καί νά κατακτήσει τήν Κωνσταντινούπολη. Ἐτσι ἄρχισε ἕνας ἀγῶνας ἀνάμεσα στοὺς δυό λαούς γιά τό ποιός θά ἐπικρατήσει τελικά. Ὅσο κράτησε ἡ βασιλεία τοῦ Συμεών, ὥς τό 927, τό Βυζάντιο πέρασε δύσκολες ὥρες.

Ἀφορμή τοῦ πολέμου στάθηκε ἡ παραβίαση, ἀπό τή βυζαντινὴν κυβέρνηση, μιᾶς ἐμπορικῆς συμφωνίας. Ὁ Συμεών εἰσέβαλε στή Θράκη προκαλώντας μεγάλες καταστροφές κι ἐπειδὴ δέν τοῦ ἦταν εὐκολο νά χτυπήσει τήν πρωτεύουσα, συνέχισε τίς φοβερές του ἐπιδρομές, ὥσπου τό Βυζάντιο χρησιμοποίησε ἐπιδέξια τήν καλὰ ὁργανωμένη διπλωματικὴ του ὑπηρεσία. Κίνησε ἐναντίον τῶν Βουλγάρων τοὺς Οὐγγρους πού νίκησαν τό Συμεών καί τόν ἀνάγκασαν νά κλείσει εἰρήνη.

Ὁ Συμεών ξανάρχισε τίς ἐπιδρομές στά χρόνια τοῦ Κων/νου Ζ' τοῦ Πορφυρογέννητου. Ἀφοῦ κυρίεψε τήν Ἀδριανούπολη, αὐτοτιτλοφορήθηκε «Τσάρος Ρωμαίων καί Βουλγάρων» καί ἔδειξε πιά καθαρά τὰ ἐπεκτατικὰ του σχέδια. Ἀπέσπασε ἀκόμα ἀπό τό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο τή Βουλγαρική Ἐκκλησία καί ἀνακήρυξε δικό του Βούλγαρο Πατριάρχη. Τελικά τό Βυζάντιο νίκησε μέ τή βοήθεια τῶν Οὐγγρων καί τῶν Κροατῶν καί ὑποχρέωσε τό φιλόδοξο Συμεών νά περιοριστεῖ στά παλιὰ του σύνορα.

Τό 927 πέθανε ὁ δραστήριος αὐτός τσάρος καί ὁ διάδοχός του Πέτρος ἔκλεισε εἰρήνη, πού θά κρατήσει γιά πολλὰ χρόνια. Πῆρε σύζυγο βυζαντινὴν πριγκίπισσα καί σιγὰ σιγὰ παρατηρεῖται μιὰ τάση ἐξελληνισμοῦ τῆς Βουλγαρικής ἀριστοκρατίας.

Οἱ πόλεμοι τοῦ Συμεών, παρά τίς ἱκανότητές του, δέν ὠφέλησαν τό λαό τῆς Βουλγαρίας. Ἀντίθετα ἐξάντλησαν τό κράτος του καί συνετέλεσαν στήν ἀνάδειξη τῶν Κροατῶν καί τῶν Σέρβων στό βαλκανικὸ χῶρο. Ἡ χώρα του οὔτε μεγάλωσε οὔτε κέρδισε κάτι τό σταθερό.

Ἡ ἀκμή τῶν Βουλγάρων

Πόλεμοι κατά τοῦ Συμεών

II. Ἀγῶνες κατά τῆ Β' καί Γ' περίοδο 963 - 1056

Τό Βυζάντιο παίρνει τήν πρωτοβουλία στήν Ἀνατολή. Τό 960 ὁ στρατηγός τοῦ αὐτοκράτορα Ρωμανοῦ Β' *Νικηφόρος Φωκάς* ἐξόρμησε μέ στρατό καί στόλο νά ἐλευθερώσει τήν Κρήτη ἀπό τοὺς Σαρακηνούς. Ἐνα χρόνο κράτησε ἡ πολιορκία τοῦ Χάντακα καί τελείωσε μέ θρίαμβο τῶν βυζαντινῶν ὀπλων καί μέ τήν ἀπελευθέρωση τοῦ νησιοῦ, γεγονός πού στάθηκε ἀφετηρία μιᾶς ἐπικῆς ἐξόρμησης τοῦ Βυζαντίου.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἀρχίζει ἡ μεγάλῃ ἀντεπίθεση τῶν Βυζαντινῶν στὴν Ἀνατολὴ μὲ λαμπρὲς νίκες κατὰ τῶν Ἀράβων.

Νικηφόρος Φωκᾶς

Τὸ 963 ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἐγίνε αὐτοκράτορας – κηδεμόνας τῶν παιδιῶν τοῦ Ρωμανοῦ Β' καὶ μὲ μιά σειρὰ ἐκστρατεῖες ξαναπῆρε τὴν Ταρσό τῆς Κιλικίας, τὴν Ἀντιόχεια, τὴν Κύπρο καὶ ὑποχρέωσε τοὺς Ἀράβες νὰ ἀναδιπλωθοῦν. Ὁ θρυλικὸς στρατηγὸς - αὐτοκράτορας πέρασε στοὺς μεγάλους τῆς μεσαιωνικῆς μας ἱστορίας ὡς «*Ἀραβομάχος*».

Τσιμισκὴς καὶ
Βασίλειος Β'

Ὁ διάδοχός του Ἰωάννης Τσιμισκῆς, ἀφοῦ ἀνέκτησε τὴ Συρία καὶ τὴν Παλαιστίνη, ἦταν ἐτοιμὸς νὰ πάρει καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα τὸν πρόλαβε ὁμοῦ ὁ θάνατος. Τέλος ὁ Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος προχώρησε ὡς τὰ νότια τῆς Κασπίας καὶ ἐδραίωσε τὴ Βυζαντινὴ κυριαρχία.

Νέα φάση τῶν Βουλγαρικῶν πολέμων – Ὁ Σαμουήλ. Ὅπως εἶδαμε, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Συμεὼν οἱ σχέσεις τοῦ Βυζαντίου μὲ τοὺς Βουλγάρους ἦταν φιλικές. Οἱ Βυζαντινοὶ ἐστελναν δῶρα φιλίας, ὥσπου ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, περήφανος γιὰ τίς νίκες του σταμάτησε τὴν ἀποστολὴ τους. Ἐπειδὴ ὁμοῦ οἱ Βούλγαροι ἐδειξαν ἀπειλητικὲς διαθέσεις, ὁ Νικηφόρος ἐστειλε ἐναντίον τους τοὺς Ρώσους συμμάχους του. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ρώσων Σθιατοσλάβος, ἀφοῦ νίκησε τοὺς Βουλγάρους, κράτησε τὴ Βουλγαρία κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία του. Αὐτὸ βέβαια χαλοῦσε τὴ συμφωνία καὶ ὁ Νικηφόρος ἦταν ἐτοιμὸς νὰ ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Ρώσων, ἀλλὰ τὸ

Οἱ Ρῶσοι στὴ
Βουλγαρία

Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Σθιατοσλάβου παρουσιάζονται στὸν Ἰωάννη Τσιμισκῆ (ἐπάνω). Συνάντηση Σθιατοσλάβου καὶ Τσιμισκῆ στο Ἀντιόχεια μετὰ τὴν ἀνάκαμψή. Μικρογραφία ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τοῦ Ἰωάννη Σκυλίτζη.

Θριαμβευτική επιστροφή του αυτοκράτορα 'κωννή Τσιμισκή στην Κωνσταντινούπολη με λάφυρα από τη Πρεσλάβα (έπάνω). 'Ο Βόρικς της Βουλγαρίας θγάζει τὰ βασιλικά ἐνδύματα στην Κωνσταντινούπολη. (κάτω). Μικρογραφία από τὸ χειρόγραφο τοῦ 'Ιωάννη Σκυλίτζη.

969 δολοφονήθηκε. Τὴν ἐκστρατεία τελικὰ πραγματοποιοῖησε ὁ Τσιμισκὴς με ἰσχυρές δυνάμεις. Τό 971 κατατρόπωσε τοὺς Ρώσους τοῦ Σβιατοσλάβου καὶ διαίρεσε τὴ Βουλγαρία σὲ αὐτοδιοίκητες ἐπαρχίες με τοπικοὺς ἄρχοντες, τοὺς βοεβόδες (= τοπάρχες). 'Ο Τσιμισκὴς κατάργησε καὶ τὸ βουλγαρικό πατριαρχεῖο, πού εἶχε, ὅπως εἶδαμε, ἰδρύσει ὁ Συμεὼν.

Τό 976 μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Τσιμισκὴ ἔμεινε στό θρόνο ὁ Βασίλειος Β'. Στὴν ἀρχὴ τῆς βασιλείας του ἀντιμετώπισε ἐπαναστάσεις δυνατῶν, τοῦ Βάρδα Σκληροῦ καὶ τοῦ Βάρδα Φωκά, πού στοίχισαν στό κράτος ἀνθρώπινες καὶ ὕλικές καταστροφές.

Τότε οἱ Βούλγαροι βρῆκαν καιρὸ ν' ἀνασυντάξουν τὸ κράτος τους. Στὴ δυτικὴ Βουλγαρία (σημερινὴ νότια Γιουγκοσλαβία) ἐγινε ἐπανάσταση με ἕνα νέο ἡγέτη, τὸ Σαμουήλ. Αὐτὸς μετὰ ἀπὸ αἱματηροὺς ἐμφύλιους ἀγῶνες, εἶχε ὑποτάξει τοὺς διάφορους βοεβόδες καὶ τοὺς ἔνωσε κάτω ἀπὸ ἐνιαία διοίκηση. Πῆρε τὸν τίτλο «Τσάρος» καὶ ἄρχισε κατὰ τοῦ Βυζαντίου πόλεμο «πατριωτικό». Τό κράτος τους ἀπλώθηκε ἀπὸ τὴν Ἠπειρο ὥς τὸ Δούναβη με κέντρο τὴν Ἀχρίδα καί, καθὼς ὁ Βασίλειος Β' εἶχε ὅλη τὴν τὴν προσοχή στραμμένη στοὺς στασιαστὲς, ὁ Σαμουήλ ἄρχισε καταστροφικὲς ἐπιδρομές πού ἔφτασαν καὶ ὥς τὴν Πελοπόννησο.

Τό 995 ὁμως ὁ Βασίλειος πού ἔχει συντρίψει τοὺς στασιαστὲς δυνατὸς πέρασε στὴν ἀντεπίθεση. Ἡ πρώτη ἀποφασιστικὴ νίκη τῶν Βυζαντινῶν σημειώθηκε τό 997. 'Ο στρατηγὸς Νικηφόρος Οὐρανὸς αἰφνίδιασε στό

Σαμουήλ

Βουλγαρικές
ἐπιδρομές

Νίκη τῶν
Βυζαντινῶν
στό Σερχειὸ

Άλωση της Πρεσλάβας
από τόν Ιωάννη Τσιμισκή
καί τής Πλίσκας από τό Βα-
σίλειο τό Β'. Μικρογραφία
από τό χρονικό τοῦ Μανασσῆ.

Σπερχειό ποταμό τοὺς Βουλγάρους πού γύριζαν φορτωμένοι λάφυρα ἀπὸ ἐπιδρομὴ στὴν Πελοπόννησο. Ὁ Σαμουήλ εἶχε συνηθίσει νὰ μὴν ὑπολογίζει σέ ὀργανωμένη ἀντίσταση τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ γι' αὐτὸ καὶ ὁ αἰφνιδισμὸς πέτυχε ἀπόλυτα. Ἀπὸ τὴν πανωλεθρία τῶν Βουλγάρων λίγοι σώθηκαν· ἀνάμεσά τους ὁ Σαμουήλ πού τραυματισμένος καὶ ὕστερα ἀπὸ ταλαιπωρίες στὰ βουνά τῆς Πίνδου, γύρισε στὴν πατρίδα του, γιὰ νὰ συνεχίσει τὸν ἀγώνα του.

Χρόνο μὲ χρόνο ὁ Βασίλειος μὲ συστηματικὲς καὶ ἀσταμάτητες ἐπιθέσεις πῆρε πίσω ὅλα τὰ ὄχυρά πού εἶχαν πάρει οἱ Βούλγαροι καὶ τὰ χρησιμοποιοῦσαν ὡς ὀρμητήρια.

Ἡ πιὸ ἀποφασιστικὴ μάχη πού ἐγείρε ὀριστικὰ τὴν πλάστιγγα τοῦ πολέμου στὴ μεριά τοῦ βυζαντινοῦ δόθηκε στὸ Κλειδί τὸ 1014¹. Οἱ Βούλγαροι ἔπαθαν ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ. Ὁ στρατὸς τους διαλύθηκε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σαμουήλ μὲ δυσκολία γλύτωσε τὴν αἰχμαλωσία. Στὸν ἴδιο χρόνο (1014) πέθανε ἀπὸ τὴ λύπη του. (Χάρτης - σχέδιο 20).

Μετά τὴ μάχη στὸ Κλειδί ἔπαψε νὰ ὑπάρχει ὀργανωμένη βουλγαρικὴ δύναμη, ἀλλὰ χρειάστηκαν ἀκόμα 4 χρόνια γιὰ τὴν ὀριστικὴ ὑποταγὴ τῆς Βουλγαρίας. Τὸ 1018 ἡ Βουλγαρία ἐγινε βυζαντινὴ ἐπαρχία χωρισμένη σέ

1. Τὸ Κλειδί βρίσκεται στὸ στενὸ τοῦ ποταμοῦ Στρώμνιτσα πού εἶναι παραπόταμος τοῦ Στρυμῶνα (βουλγ. Στρούμιτσα=μικρὸς Στρυμῶνας).

Θρίαμβος στὸ
Κλειδί 1014

Ο Βασίλειος Β' ο Βουλγαροκτόνος, μετά την τελική ύποταγή της Βουλγαρίας. (1018).
Μικρογραφία από το Ψαλτήρι της Μαρκανής Βιβλιοθήκης στη Βενετία. Στα πόδια του ξαπλωμένοι
οι νικημένοι Βούλγαροι.

Μεταξωτό ύφασμα. Κωνσταντινούπολη. 11ος αἰ. Θησαυροφυλάκιο τῆς μητρόπολης τῆς Βαυβέργης. (Γερμανία). Παριστάνει τὸ θρίαμβο τοῦ Βασιλείου τοῦ Β' μετὰ τὴν νίκη του ἐναντίον τῶν Βουλγάρων (1018). Δύο γυναῖκες, ἡ προσωποποίηση τῆς Ἀθήνας ἀριστερά καὶ τῆς Κωνσταντινούπολης δεξιά, τοῦ προσφέρουν ἡ πρώτη ἓνα ἀπλό στέμμα, ἡ δεύτερη ἓνα στέμμα μὲ λοφίο ἀπὸ φτερά παγωνιῶν. Σύμφωνα μὲ τὶς ἱστορικὲς πηγὲς τέτοιο στέμμα ἔλαβε ὁ Βουλγαροκτόνος κατὰ τὴν εἰσοδὸ τοῦ στήν Κωνσταντινούπολη μετὰ τὸ προσκύνημά του στὴν Ἀθήνα. Τὸ βάθος εἶναι κατά- σπαρτο μὲ ρόδιινους ρόμβους καὶ πράσινους δίσκους ποὺ θυμίζουν ἔργα χυμευτά.

δύο θέματα. Τὸ 1019 ὁ Βασίλειος Β' ἀνακήρυξε τὴν Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας αὐτοκέφαλη ἀρχιεπισκοπὴ μὲ ἔδρα τὴν Ἀχρίδα. Τὸν ἀρχιεπίσκοπο ἐξέλεγε ὁ αὐτοκράτορας καὶ ἦταν κατὰ κανόνα Ἕλληνας ἀπὸ τοὺς κληρικοὺς τῆς Ἀγίας Σοφίας. Οἱ ἄλλοι Σλάβοι τῶν Βαλκανίων δέχτηκαν τὴ Βυζαντινὴ ἐξάρτηση.

Βουλγαροκτόνος

Ὁ Βασίλειος Β' πῆρε τὸν τίτλο «Βουλγαροκτόνος» καὶ μετὰ τὴν ὀριστικὴ νίκη του περιοδευσε στὶς βαλκανικὲς καὶ ἑλληνικὲς ἐπαρχίες τοῦ Κράτους, γιὰ νὰ τονώσει τὸ ἠθικὸ τῶν κατοίκων. Ἡ ἐπίσκεψή στὴν Ἀθήνα ἐπισφράγισε τὴν περιοδεία του.

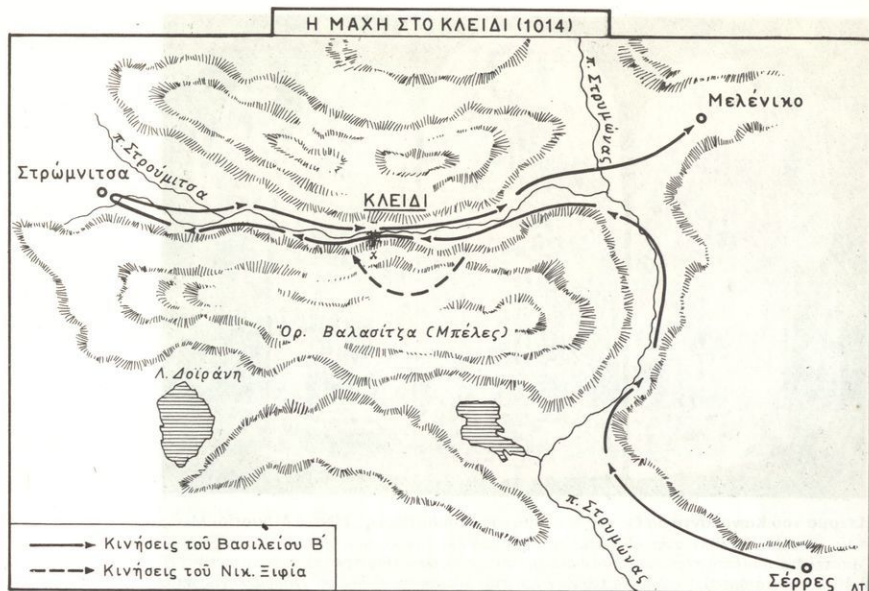
Στέμμα του Κωνσταντίνου Θ' του Μονομάχου. Βουδαπέστη, Έθνικό Μουσείο. Μέσα του 11ου αί. Βρέθηκε στην Ουγγαρία το 1860 από ένα χωρικό που όργωνε το χωράφι του. Αποτελείται από επτά πλακίδια χρυσά διακοσμημένα με σμάλτα. Παριστάνεται ο Κωνσταντίνος Θ' ο Μονομάχος ανάμεσα στη γυναίκα του Ζωή και στην αδελφή της Θεοδώρα. Περιβάλλονται από δύο χορεύτριες και δύο προσωποποιήσεις, την Ταπείνωση και την Αλήθεια. Πρόκειται για δώρο του Κωνσταντίνου προς τον ηγεμόνα της Ουγγαρίας 'Ανδρέα τον Α'. Οι χορεύτριες, οι ελικοειδείς θλαστοί, οι παπαγάλοι και τα κυπαρίσια που πλασιάζουν τα αυτοκρατορικά πρόσωπα δείχνουν συγγένεια με την τέχνη του 'Ισλάμ. Το στέμμα είναι από τα σπουδαιότερα δείγματα χυμεντικής (ή τεχνική που συνδυάζει μέταλλα, σμάλτα και πολύτιμους λίθους) του 11ου αί., εποχή όπου η τεχνική αυτή αναπτύχθηκε περισσότερο απ' όλους τους κλάδους των διακοσμητικών τεχνών.

Ένα επεισόδιο με τη Δύση. Από τα χρόνια του Ρωμανού Β' στη Δύση σχηματίστηκε ένα ισχυρό κράτος, ή «*Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία του Γερμανικού Έθνους*» από το γερμανό ηγεμόνα Όθωνα. Ήταν η δεύτερη φορά μετά τη διάλυση του Φραγκικού κράτους του Καρόλου που η Δύση παρουσιαζόταν σχεδόν ενωμένη κάτω από ένα ισχυρό μονάρχη που έπαιρνε τον τίτλο του αυτοκράτορα.

Για να επικυρώσει τον τίτλο του ο Όθων ζήτησε από την Κων/πολη αναγνώριση. Δεν ήταν όμως εύλικρινής, γιατί, ενώ συνεχίζονταν οι διαπραγματεύσεις, εισέβαλε στην Άπουλία της Ιταλίας και απείλησε τις βυζαντινές κτήσεις της Κάτω Ιταλίας. Όταν, λοιπόν, έστειλε ως πρεσβευτή του στη βυζαντινή Αυλή τον επίσκοπο *Λιουτπράνδο*, ο Νικηφόρος Φωκάς ένοχλημένος από τη διαγωγή του Όθωνα έκανε πολύ κακή υποδοχή στον πρέσβη. Ο λατίνος κληρικός, όταν γύρισε στη Δύση, όργισμένος για την ταπείνωσή του έγραψε εκθέσεις sé τόνο ύβριστικό για το Βυζάντιο.

Άργότερα ο Τσιμισκής φρόντισε για την αποκατάσταση των σχέσεων με τη Δύση.

*Ή 'Αγία Ρωμαϊκή
Αυτοκρατορία
του γερμανικού
έθνους*

ΧΑΡΤΗΣ 20

Ο χάρτης έχει σχεδιαστεί με βάση αντίστοιχους χάρτες από τό τεύχος ιστορικών χαρτών του καθηγητή της Βυζαντινής Ιστορίας του πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Ι. Κ. Καραγιαννόπουλου (Χάρται μέσης βυζαντινής περιόδου, Θεσ/νίκη 1976).

γ. ΟΙ ΡΩΣ (ΡΩΣΟΙ) ΚΑΙ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

Μιά από τις μεγαλύτερες επιτυχίες του Βυζαντίου σ' όλη τη διαδρομή της ιστορίας του στάθηκε η έκπολιτιστική του διείσδυση στο χώρο της Ανατ. Ευρώπης και ο έκχριστιανισμός ενός νέου λαού, των Ρώσων.

Από τον 8ο αιώνα, στο χώρο της ανατολικής Βαλτικής είχαν εισδύσει Σκανδιναβοί, γνωστοί στην ιστορία με τό όνομα Νορμανδοί καί Βαράγγοι. Κατά τον 9ο αιώνα, απλώθηκαν νοτιότερα, υπέταξαν τούς Σλάβους της περιοχής καί ίδρυσαν ήγεμονίες με άρχηγούς πολεμιστές φιλόδοξους.

Ένας ήγεμόνας, ο Ρούρικ, αφού άνάγκασε πολλούς άρχηγούς νά τόν ακολουθήσουν καί άπλωσε τή δύναμή του στή Βαλτική, κατέθηκε ως τήν περιοχή του Δνειπερου ποταμού. Με τή συνένωση Νορμανδών καί Σλάβων ιδρύθηκε άργότερα τό Ρωσικό Κράτος του Κιέβου. Οί επιδρομές άτάκτων τατάρων άνάγκαζαν τούς Σλάβους νά έπιζητούν τήν προστασία των Νορμανδών.

Οί σχέσεις του νέου κράτους με τό Βυζάντιο άρχισαν με μία επιδρομή πού έγινε στά χρόνια του Μιχαήλ Γ'. Οί Ρώς έμφανίστηκαν με μονόξυλα

Τό ρωσικό κράτος του Κιέβου

Σχέσεις με τό Βυζάντιο

Οι Ρώσοι βαπτίζονται χριστιανοί. Μικρογραφία από το Χρονικό του Μανασσή.

μπροστά στην Κωνσταντινούπολη και – φυσικά – χωρίς δυσκολία αποκρούστηκαν.

Τότε ο Πατριάρχης Φώτιος βρήκε την ευκαιρία να ρίξει τούς πρώτους σπόρους του έκχριστιανισμού τους. Στά χρόνια του Λέοντα Στ' ξαναφάνηκαν οι Ρώσοι και πάλι νικήθηκαν. Και άλλες δυο φορές ή κατάληξη ήταν η ίδια:

Σάν να υπάκουαν σέ κάποιο κανόνα οι επιδρομές αυτές στην άρχη προκαλούσαν άνησυχία στην Πόλη, αποκρούονταν κανονικά και τέλος ή υπογραφή εμπορικής συμφωνίας δημιουργούσε νέες σχέσεις στους δυο λαούς. (Κείμε: 1).

Στό μεταξύ ό χριστιανισμός όλο και κέρδιζε έδαφος. Βυζαντινοί ιεραπόστολοι επισκέπτονταν τή Ρωσία και οι σχέσεις Ρώσων και Βυζαντίου τόν περισσότερο χρόνο ήταν φιλικές. Ό έκχριστιανισμός τών Ρώς γενικεύτηκε, όταν ήγεμόνας έγινε ό *Βλαδίμηρος*, πού πήρε σύζυγό του τήν πριγκίπισσα Άννα, αδερφή του Βασιλείου Β' μέ τήν υποχρέωση νά βαφτιστεί χριστιανός και νά βοηθήσει στη διάδοση του χριστιανισμού.

Οί Ρώσοι αποδείχτηκαν καλοί δέκτες τόσο του χριστιανισμού όσο και του πολιτισμού. Τό Κίεβο έγινε ή ιερή τους πόλη και τό κράτος τους έφτασε στην πιό μεγάλη άκμή στά χρόνια του *Γιαροσλάβ του Σοφού*, πού ήταν ήγεμόνας κατά τόν 11ο αιώνα.

δ. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ – ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

Η οίκονομία. Τόν 9ο και 10ο αιώνα, ή θέση της αυτοκρατορίας ήταν σταθερή χωρίς σοβαρούς κλονισμούς. Έγινε λοιπόν, τό κέντρο του παγκόσμιου εμπορίου. Σ' ανατολή και δύση τά προϊόντα της προοδευμένης βυζαντινής τεχνικής ήταν περιζήτητα σάν τούς θησαυρούς τών παραμυθιών. Τά έργαστήρια της Κωνσταντινούπολης προμήθευαν τή διεθνή αγορά

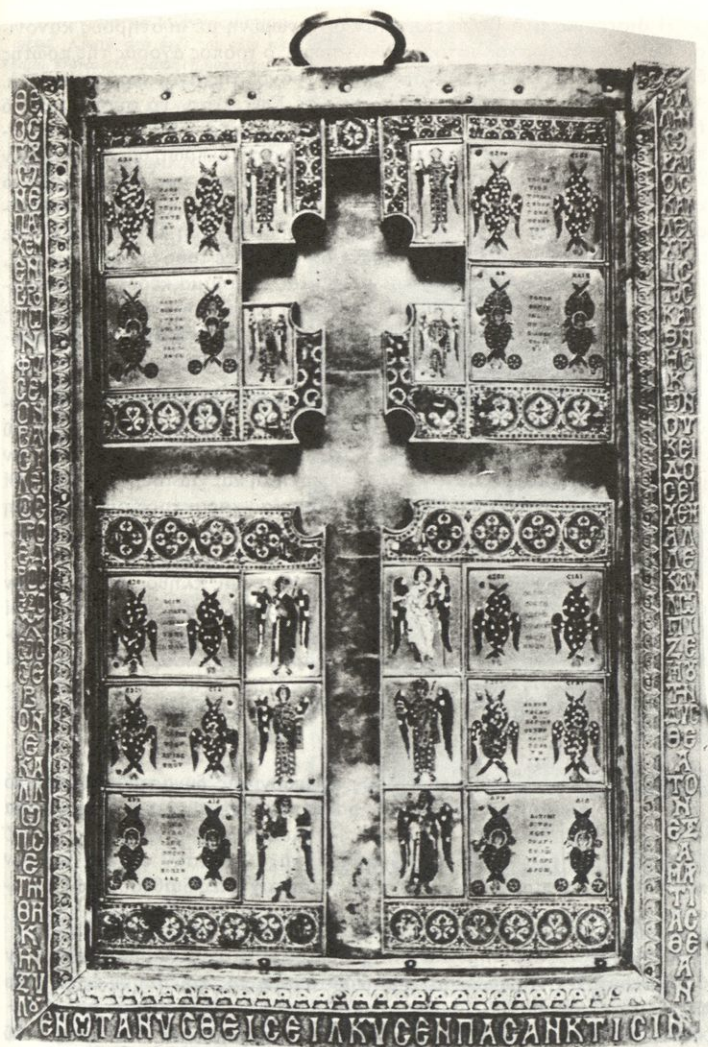
Οί πόλεις

**Ἀγαλματίδιο ἀπὸ ἐλεφαντοστό
10ος αἰ. Λονδίνο, Μουσείο Ἀλβέρ-
του καὶ Βικτωρίας. Παριστάνει τὴν
Παναγία μὲ τὸ Βρέφος στὸν τύπο τῆς
Ὁδηγήτριας. Τὸ κεφάλι τοῦ Βρέφους
ἔχει ἀντικατασταθεῖ σὲ νεώτερη ἐποχή,
στὴ Δύση. Ἡ ἔκφραση τοῦ προσώπου
τῆς Παναγίας καὶ οἱ πτυχώσεις τῶν ἐν-
δυμάτων μαρτυροῦν ἐξαίρετη τέχνη.
Εἶναι ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα δόλογλυφα θυζαν-
τινά ἔργα σὲ ἐλεφαντοστό πού σώθη-
καν.**

κυρίως μὲ ἔργα λεπτῆς τέχνης. Ὅ,τι πολύτιμο μὲ ἀκριβὰ ὕλικά καὶ μὲ τὴ σφραγίδα τοῦ καλοῦ γούστου κυκλοφοροῦσε στὸ ἐμπόριο, ἦταν κατασκευασμένο ἀπὸ τοὺς τεχνίτες τῆς Πόλης. Ἦταν ἀκόμα ἡ Κων/πολη κέντρο τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου, γιατί ἀπὸ τὸ λιμάνι της καὶ τὰ ἐμπορεῖα της περνοῦσαν οἱ δρόμοι τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Μαύρης Θάλασσας γιὰ τὴ Δύση καὶ ἀντίστροφα.

Στὴν ἀνατολή ἡ Τραπεζοῦντα καὶ στὰ Βαλκάνια ἡ Θεσσαλονίκη πλαϊσίωσαν τὴν Πρωτεύουσα. Ἡ Βέροια, ἡ Θήβα, ἡ Πάτρα, ἡ Κόρινθος μὲ τὰ μεταξουργεῖα τους, ἡ Σπάρτη μὲ τοὺς τάπητες εἶχαν μιὰ ἀξιόλογη ἀνάπτυξη. Μεγάλῃ κίνηση παρουσίαζαν καὶ τὸ Δυράχιο, ἡ Καστοριά, ἡ Ἀδριανούπολη καὶ ἄλλες πόλεις. Γενικά, τὸ Βυζάντιο ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 9ου καὶ ὅλο τὸ 10ο αἶώνα, ἦταν χωρὶς ἀμφιβολία τὸ πιὸ πλούσιο κράτος τοῦ κόσμου.

Σταυροθήκη. Έπιχρυσωμένο άσήμι και σμάλτα. 10ος αϊ. Θησαυροφυλάκιο της Μητρόπολης του Λιμπούργκ. 'Ο σταυρός με τις δύο όριζόντιες κεραίες όπου έχει τοποθετηθεί τὸ κομμάτι τοῦ Τιμίου Ξύλου πλασιώνεται ἀπὸ δύο σειρές πέντε ἀρχαγγέλων τοποθετημένων κατὰ μήκος τῆς κάθετης κεραίας. 'Ο υπόλοιπος χώρος γεμίζει ἀπὸ χερουβείμ καὶ σερραφείμ. Κάτω ἀπὸ καθένα ἀπὸ τὰ δέκα πλακίδια μετὶ τοὺς ἀγγέλους ὑπάρχει κι ἓνα κομμάτι τίμιου λείψανου. Εἶναι ἀπὸ τὰ τελευταῖα ἔργα τὸν ἐργαστηρίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 10ου αἱ. κι ἡ πῖο χαρακτηριστικὴ ἐκφραση τοῦ βυζαντινοῦ πνεύματος, πὸ ἐκφράζει δογματικὲς ἰδέες μετὰ χάρις σὲ ἀκριβὰ ἑλικά.

*Βιοτεχνίες,
συντεχνίες,
μονοπώλια*

Ἡ βιοτεχνία στό Βυζάντιο, ἦταν ὀργανωμένη μέ αὐστηροῦς κανονισμούς. Ὅλα ἦταν σχολαστικά κανονισμένα: ὁ τρόπος ἀγορᾶς τῆς πρώτης ὕλης καί τῆς παραγωγῆς, ὁ τόπος καί ὁ χρόνος τῆς ἀγοραπωλησίας κτλ. Ὅλες οἱ βιοτεχνίες ἦταν ὀργανωμένες σέ *Συντεχνίες*. Τό σύστημα αὐτό ἦταν κληρονομιά ἀπό ἀντίστοιχο ρωμαϊκό θεσμό πού μέ τόν καιρό ἀναπτύχθηκε πρός διάφορες κατευθύνσεις. Μόνο στήν πρωτεύουσα ὑπῆρχαν 23 τουλάχιστο συντεχνίες. Οἱ κρεοπῶλες π.χ. πού πουλοῦσαν χοιρινή κρέας, ἀνῆκαν σέ συντεχνία διαφορετική ἀπό τή συντεχνία τῶν συναδέλφων τους πού προμήθευαν στό κοινό διαφορετικά εἶδη κρεάτων. Σέ κάθε εἶδος βιοτεχνίας ἡ ἀντίστοιχη συντεχνία κανόνιζε τοὺς ὅρους ἐργασίας, τὰ ὅρια τῶν μισθῶν, τίς τιμές πωλήσεων καί τὰ νόμιμα κέρδη. Τίς συντεχνίες ἔλεγε ὁ *Ἐπαρχος*. Ὅρισμένοι κλάδοι τοῦ ἐμπορίου καί τῆς βιοτεχνίας – κυρίως αὐτές πού δούλευαν πολὺτιμα ὑλικά – ἦταν κρατικά *μονοπώλια*. (Κεῖμ. 2).

*Οἱ δυνατοί
γίνονται
ἐπικίνδunami*

Οἱ δυνατοί καί τό Κράτος. Τόν καιρό τῆς ἀκμῆς ἡ μικρασιατική χερσόνησος ἦταν ἀπό τίς πιό πυκνοκατοικημένες καί πιό πλούσιες περιοχές τοῦ κόσμου. Τά μεγάλα ὁμως κτήματα «τῶν δυνατῶν» γαιοκτημόνων καί τῶν μοναστηριῶν ἦταν κίνδυνος γιά τήν κυβέρνηση καί γιά τοὺς γεωργούς. Οἱ κυριότεροι μελετητές τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας χαρακτηρίζουν τήν τάξη τῶν δυνατῶν «κοινωνική πληγή», γιατί καί τῇ μικρῇ ἰδιοκτησίᾳ ἀπειλοῦσαν μέ ἐξαφάνιση καί τήν ἐνότητα τοῦ κράτους διασποῦσαν.

Μεγάλες οἰκογένειες μέ πολυάριθμα μέλη καί πληθὸς ὑποτακτικῶν ἀναπτύχθηκαν κατὰ τὸ 10ο αἰῶνα ὅπως: στήν Ἀσία οἱ Φωκάδες, οἱ Σκληροί, οἱ Δαλασσηνοί, οἱ Κομνηνοί, οἱ Παλαιολόγοι καί στήν Εὐρώπῃ οἱ Βρυῆνοι, οἱ Μελισσηνοί, οἱ Καντακουζηνοί κ.ά. Ὅλοι αὐτοί οἱ «οἰκοί» εἶχαν μεγάλες ἰδιοκτήτες ἐκτάσεις γῆς, εἶχαν συγκροτήσει ἰδιωτικούς στρατοὺς καί ἀσκοῦσαν οὐσιαστική ἐξουσία στίς περιοχές τους· καί τέλος ἔδιναν στό κράτος τὰ στελέχη τοῦ στρατοῦ.

*Μέτρα κατὰ
τῶν δυνατῶν*

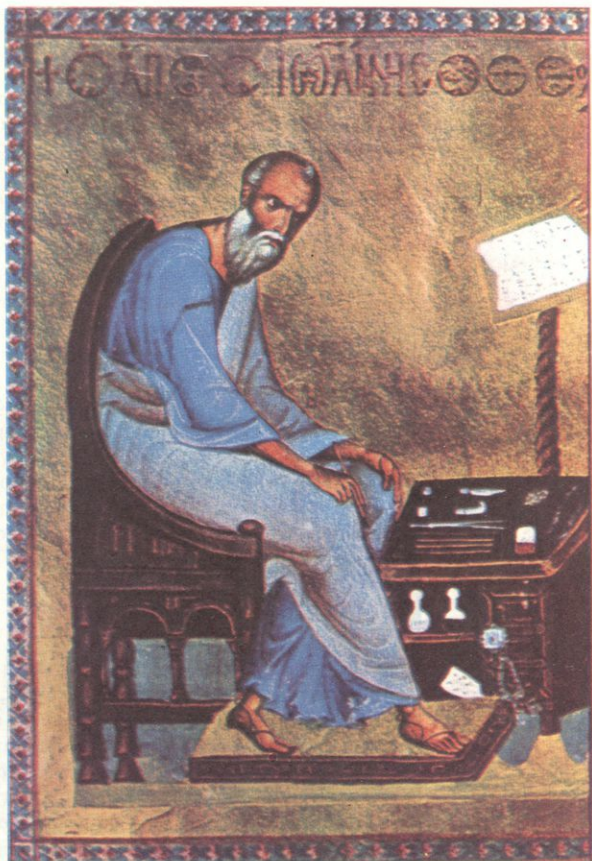
Οἱ κυριότεροι αὐτοκράτορες τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἴσαμε τὸ Βασίλειο Β' τὸ Βουλγαροκτόνο, ὑπερασπίστηκαν μέ ζῆλο τὰ συμφέροντα τῶν ἐλευθέρων ἀγροτῶν. Ὁ Ρωμανὸς Α' Λεκαπηνὸς, ὁ Κωνσταντῖνος Ζ' Πορφυρογέννητος καί ὁ Νικηφόρος Φωκάς θέσπισαν νόμους γιά τήν προστασία τῶν φτωχῶν γεωργῶν ἀπὸ τίς ἀρπαχτικές διαθέσεις τῶν πλούσιων δυνατῶν.

Τὸ ἀλληλέγγνον

Ἐκεῖνος ὁμως πού πήρε πιό σκληρά μέτρα καί πίεσε τοὺς δυνατοὺς ἦταν ὁ Βασίλειος Β'. Ἀκύρωσε μέ νόμο κάθε ἀγορά γῆς πού ἀνῆκε «εἰς χωρίο κοινότητα»¹ καί τὸ 1002 ὅρισε τὸ *ἀλληλέγγνον*. Σύμφωνα μέ παλιά συνήθεια τὸ φόρο τῆς κοινότητος πλήρωναν συνολικά ὅλοι. Μὲ τὸ νόμο τοῦ Βασιλείου οἱ πλούσιοι ὑποχρεώονταν νὰ πληρώνουν τὸ φόρο τῶν «ταπεινῶν», δηλαδὴ τῶν φτωχῶν πού δὲν ἦταν σέ θέση νὰ πληρώσουν. Γενικά ὁ Βασίλειος Β' στάθηκε προστάτης ἰσχυρὸς καί τῶν ἀγροτῶν καί τοῦ δημόσιου συμφέροντος. (Κεῖμ. 3).

1. Γιά τίς κοινότητες δὲς κεφ. 1 – στ.

Ο Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ὡς γραφέας. Κρατᾷ στὸ δεξιὸν χεῖρ κάλαμο. Πάνω στὸ τραπέζι θρῖσκονται τὰ ὄργανα γραψίματος: κίσσηρη, γλοφίδα, σπόγγος, διαβήτης καὶ κοντύλια. Μπουκαλάκια μὲ χρωματιστὰ ὑγρά γιὰ τὸ γράψιμο θρῖσκονται πάνω στὸ τραπέζι καὶ στὸ συρτάρι. Τὸ βιβλίον εἶναι πάνω στὸ ἀναλόγιον. Μικρογραφία ἀπὸ ἑλληνικὸ χειρόγραφο. Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη. Ἀθήνα. 11ος αἰ.

Στὴν περίοδο ὁμως τῶν τελευταίων Μακεδόνων οἱ δυνατοὶ κέρδισαν τὸ χαμένο εἶδαφος, γιατί ἡ ἀντιμετώπισή τους ἀπαιτοῦσε ἰσχυρὴ κυβέρνησις, ἐνῶ μὲ τὸ θάνατον τοῦ Βασιλείου Β' ἡ ἐξουσία πέφτει στὰ ἀδύνατα χέρια ἀδέξιων αὐτοκρατόρων. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀπουσίας προστατευτικῶν μέτρων ἦταν νὰ καταστραφῶν οἱ γεωργοὶ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ νὰ γίνουιν ἀργότερα εὐκολὴ λεία τῶν Σελτζούκων Τούρκων.

Νομοθεσία. Ὁ Βασίλειος Α' ὁ Μακεδὼν καὶ ὁ γιὸς του Λέων Στ' ἀναθέρωσαν τὴ νομοθεσίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ πού κατάρτησαν τὴ νομοθεσίαν τῶν εἰκονομάχων Ἰσαύρων. Οἱ νέοι κώδικες εἶναι: Ὁ «Πρόχειρος Νόμος» καὶ ἡ «Ἐπαναγωγή» (ἐπανάγω=ξαναφέρνω) τοῦ Βασιλείου Α' καὶ τοῦ Λέοντα Στ' τὰ «Βασιλικά», τὸ «Ἐπαρχικὸ Βιβλίον» καὶ οἱ «Νεαρές».

Οἱ δυνατοὶ ἐπικρατοῦν στὸ τέλος

Κώδικες

I. Ἡ παιδεία

“Ὅπως εἶπαμε στό προηγούμενο κεφάλαιο, ἀπό τήν ἀρχή τῆς δυναστείας σημειώνεται στροφή πρὸς τήν ἀρχαία κλασική παιδεία. Τόν 9ο αἰώνα ὁ Καίσαρας Βάρδας, θεῖος τοῦ Μιχαήλ Γ' ἀναδιοργάνωσε τό Πανεπιστήμιο Κων/πολης, στή Μαγναύρα¹. Σέ λίγο καιρό ἡ φήμη τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ κέντρου ἀπλώθηκε καί σπουδαστές ἀπ' ὅλες τίς περιοχές ἔρχονταν νά φοιτήσουν. Ἐκεῖ δίδασκαν κορυφαῖοι δάσκαλοι διωκτοῦ Ὁσίου Φιλόσοφος, ὁ Φώτιος, ὁ Ἀρέθας, ὁ Μιχαήλ Ψελλός κ.ἄ.

Τόν 11ο αἰώνα, στά χρόνια τοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου ἰδρύθηκε καί Νομική Σχολή μέ τήν εὐθύνη τοῦ Μιχαήλ Ψελλοῦ, πού πῆρε τόν τίτλο «ὑπάτος τῶν Φιλοσόφων». Πολλοί διπλωμάτες, συγκλητικοί, διοικητικοί καί στρατιωτικοί ἀξιωματοῦχοι τοῦ κράτους ἦταν ἀποφοῖτοι αὐτῆς τῆς σχολῆς.

Γενικά ἡ παιδεία τήν ἐποχή αὕτη θρῖσκόταν στήν ἀκμή της. Τά μοναστήρια εἶχαν πλούσιες καί καλά ὀργανωμένες βιβλιοθήκες καί εἰδικά συνεργεῖα γραφέων γιά τήν ἀντιγραφή ἀρχαίων χειρογράφων. Τά χειρόγραφα αὐτά καλά φυλαγμένα στίς βιβλιοθήκες τῶν μοναστηριῶν μᾶς ἔσωσαν τήν ἀρχαία κληρονομιά. Οἱ συζητήσεις τῶν καλλιεργημένων ἀνθρώπων μᾶς θυμίζουν κάτι ἀπό τήν κλασική Ἀθήνα.

II. Ἡ ἀκμή τῆς Βυζαντινῆς τέχνης

Μετά τήν Ἀναστήλωση τῶν Εἰκόνων, ἡ βυζαντινὴ τέχνη γνωρίζει μιά ἀνθηση πού ὀφείλεται στή γενική ἀνάπτυξη τοῦ πολιτισμοῦ. Τό 2ο μισό τοῦ 9ου καί τό 10 αἰ. κυβερνοῦν τό κράτος ἐξέχουσες μορφές αὐτοκρατόρων, μερικοί ἀπ' αὐτούς σοφοί καί προστάτες τῶν τεχνῶν ἢ καί καλλιτέχνες, πού εὐνοοῦν ὅλες τίς πνευματικές δραστηριότητες. Τό Βυζάντιο ἀποτελεῖ τό κέντρο τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ καί Κράτος μέ μεγάλη θρησκευτική ἐνότητα, στερεό διοικητικό σύστημα καί καθαρά ἑλληνική παιδεία. Γιά πρώτη φορά στή Βυζαντινὴ ἱστορία παρατηροῦμε τήν προσήλωση στήν κλασική παιδεία, πού θά ἐξακολουθήσει ὡς τήν πτώση τοῦ Κράτους. Ἄν καί ὁ πολιτισμός του ἐμπνέεται ἀπό βαθύ θρησκευτικό πνεῦμα καί ἡ τέχνη ἐπηρεάζεται ἀπό τήν Ἐκκλησία, ἐπιστρέφει συνεχῶς στήν ἀρχαιότητα ἀπό τήν ὁποία ἀντλεῖ ἐμπνεύσεις.

Ἀρχιτεκτονική. Ὁ τύπος τῆς τρουλλαίας βασιλικῆς, πού ἐξακολουθεῖ μέχρι τόν 8ο αἰ., δέν εἶναι παρά ἓνας σταθμός στήν ἐξέλιξη τῆς βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ὁ νέος τύπος ἐκκλησίας, πού θά ἐπικρατήσει σέ ὅλη τή βυζαντινὴ ἀρχιτεκτονική μέ διάφορες παραλλαγές, εἶναι ὁ *εγγεγραμμένος σταυροειδὴς μέ τρούλλο*. Τό παράδειγμα πού δείχνει τή μετάβαση ἀπό τόν ἓνα τύπο στόν ἄλλο εἶναι ἡ Ἀγ. Σοφία τῆς Θεσσαλονίκης.

1. Ἀνάκτορο κτισμένο ἀπό τόν Κων/νο τὸ Μέγα. Ἦταν μέρος τοῦ συγκροτήματος τοῦ «Ἱεροῦ Παλατιοῦ».

Ἡ Ἀνάληψη. Ἰστορημένο χειρόγραφο μέ τίς «Ὅμιλιες γιά τίς Θεομητορικές ἐορτές» τοῦ μοναχοῦ Ἰάκωβου τῆς μονῆς Κοκκινόβαφου (κοντά στήν Προύσα). Στό κάτω μέρος, κάτω ἀπό τόξα, εἰκονίζεται ἡ Ἀνάληψη μέ τό Χριστό μέσα σέ δόξα πού κρατοῦν τέσσερις ἄγγελοι καί τοὺς ἀποστόλους σέ δύο ὁμίλους πού ὁ ἓνας ἔχει ἐπικεφαλῆς τήν Παναγία. Τό ἐπάνω μέρος τοῦ κτιρίου σκεπάζεται ἀπό τρούλλους, ἔναν κεντρικό καί τέσσερις δορυφόρους του. Στό τύμπανο τοῦ κεντρικοῦ τρούλλου ἀνοίγεται τόξο ὅπου εἰκονίζεται ἡ Πεντηκοστή. Ἡ εἰκόνα παριστάνει τή «Νέα» ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πού ἔχτισε ὁ Βασίλειος δ' Α' ὁ Μακεδόνας. 12ος αἰ. Ἑθνική Βιβλιοθήκη Παρισίων.

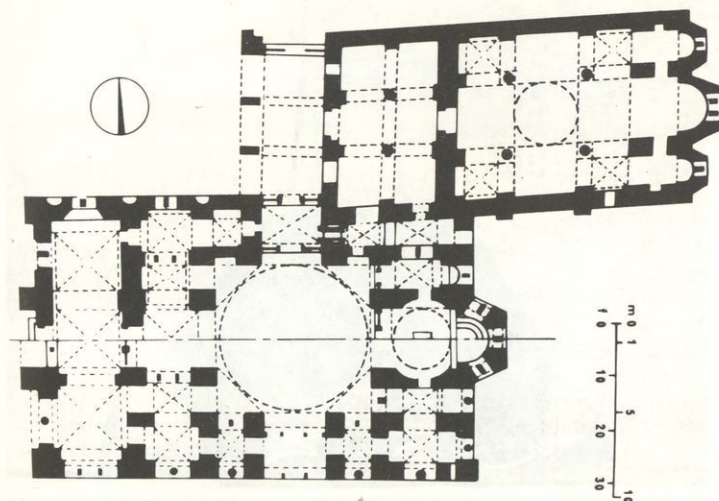
Ἁγία - Σοφία, Κωνσταντινούπολη. Ὁ ἀρχάγγελος Γαβριήλ. Μέρος ἀπὸ τὸ ψηφιδωτὸ τῆς ἀψίδας. Τέλος τοῦ 9ου αἰ. Εἶναι ἀπὸ τὰ ὀραϊότερα ἐπιτεύγματα τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Φορᾷ αὐτοκρατορικὰ ἐνδύματα, στὸ δεξιὸ χεῖρ κρατοῦσε λάβαρο, στὸ ἀριστερὸ, τὴ σφαῖρα. Τὰ μεγαλόπρεπα φτερά του ἀνοίγονται στὰ πλάγια. Τὸ μακρὺ, χλωμὸ πρόσωπο πού δηλώνει τὴν ἀπόκοσμη φύση, ἔχει μιά ὑπερφανή ἑκφραση.

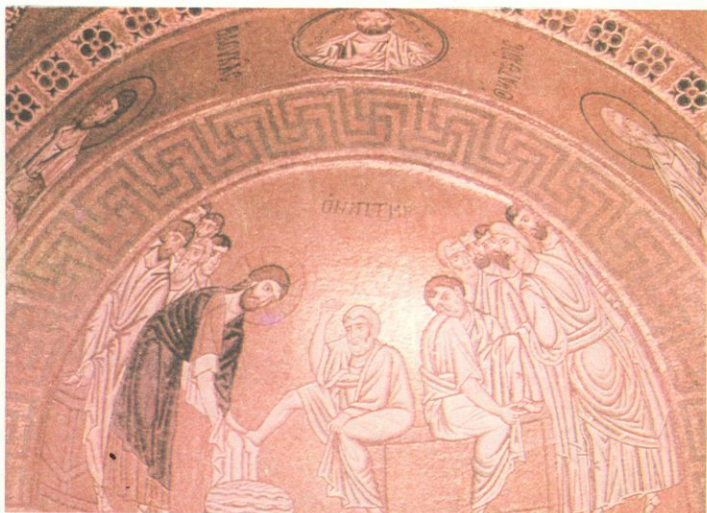
Οἱ ναοὶ χτίζονται μικρότεροι ἀλλὰ κομψότεροι. Τοὺς χαρακτηρίζει κίνηση, ἐλαφρότητα καὶ χάρις. Ἡ κάτοψη παρουσιάζει σχῆμα σταυροῦ ἐγγεγραμμένου στὸ τετράγωνο. Τὸ ἱερό Βῆμα διαμορφώνεται γιὰ νά ἀναποκριθεῖ στίς μεταβολές τῆς λατρείας: προσθέτονται στίς δύο πλευρές του δύο μικρότερες ἀψίδες, δεξιὰ τὸ *διακονικὸ* – εἰδος σκευοφυλακίου – ἀριστερά τὴ *πρόθεση*, ὅπου ἀποθέτουν θεῖα Δῶρα, πού θά μεταφερθοῦν μετὰ στήν ἁγία Τράπεζα κατὰ τὴ πομπή τῆς Μεγάλης Εἰσόδου. Τὰ τρία αὐτὰ διαμερίσματα χωρίζονται ἀπὸ δύο τοίχους. Ἀπέναντι ἀπ' αὐτοὺς ἔχουμε ἄλλοτε τέσσερις κίονες (τετρακιδόνιος ναός: Καπνικαρέα, Καισαριανή), ἄλλοτε δύο κίονες (δικιδόνιος: Ἁγ. Θεόδωροι Ἀθηνῶν) καὶ δύο πεσσούς. Ὁ τροῦλλος στηρίζεται στὰ τόξα πού συνδέουν τοὺς τέσσερις κίονες. Σχηματίζονται στίς γωνίες καὶ τέσσερα τετράπλευρα διαμερίσματα πού σκεπάζονται ἄλλοτε μέ *σταυροθόλια*¹ (Κωνσταντινούπολη), ἄλλοτε μέ *καμάρες* κι ἄλλοτε μέ *τρουλλίσκους* (*πεντάτρουλλος*). Τό πρῶτο μνημεῖο τῆς πρωτεύουσας πού εἶχε σχῆμα πεντάτρουλλο εἶναι ἡ περίφημη «Νέα Ἐκκλησία» (881), κτίσμα τοῦ Βασιλείου τοῦ Α', πού μᾶς εἶναι γνωστή μόνο

1. Σταυροθόλιο: θόλος πού σχηματίζεται ἀπὸ τὴ διασταύρωση (τομή) δύο ἡμικυλινδρικών θόλων.

Τό Καθολικό καί ἡ κάτωψη τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά στή Βοιωτία. Τό καθολικό, χτίστηκε στίς ἀρχές τοῦ 11ου αἰ. γιά νά δεχτεῖ τὸ λείψανο τοῦ δόσιου. Ἀνήκει στὸν τύπο τῶν ὀκταγωνικῶν ἐκκλησιῶν καί ἡ πλαστική διαμόρφωση τοῦ ἐξωτερικοῦ του δείχνει πὼς τὸ σχέδιο ἤρθε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Στὴν κάτωψη φαίνεται καί ἡ συνεχόμενη μὲ τὸ καθολικό ἐκκλησία τῆς Παναγίας, ποὺ χτίστηκε τὸν ἴδιο αἰώνα σὲ ρυθμὸ σταυροειδῆ μὲ τροῦλλο.

Ὁ Νηπιτήρ. Ψηφιδωτό ἀπό τό καθολικό τῆς μονῆς τοῦ Ὁσίου - Λουκά. 11ος αἱ.

Ὁσιος Λουκάς δεόμενος. Ψηφιδωτό ἀπό τή μονή του. 11ος αἱ.

ἀπό φιλολογικές πηγές. Πιστό ἀντίγραφο τῆς Νέας θεωρεῖται ἡ Ἀγ. Σοφία τοῦ Κιέβου (11ου αἰ.).

Μία παραλλαγή τοῦ τετρακιονίου εἶναι ὁ *τρίκογχος*, πού γίνεται μέ τὴν προσθήκη, στὶς ἄκρες τῆς θόρειας καὶ νότιας κεραίας τοῦ σταυροῦ, μιᾶς κόγχης πού χρησιμεύει, κυρίως στὶς μονές, γιὰ τὸ χορὸ τῶν ψαλτῶν γι' αὐτὸ καὶ *χορὸς* ὀνομάζεται. Λέγεται ἀκόμη καὶ *ἁγιορειτικός* ἢ *ἄθωντικός* τύπος, γιατί ἀπὸ τὸν 10ο αἰ. συνηθίζεται στὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἄλλος τύπος ναοῦ πού χρησιμοποιεῖται τὸν 11ο καὶ 12ο αἰ. εἶναι ὁ *ὀκταγωνικός*, ὅπου ὁ μέγας τροῦλλος ἀκουμπᾷ σὲ ὀκτάγωνο καὶ αὐτὸ δίνει στὸ ναὸ μεγάλη-τερη εὐρύτητα (Νέα Μονή τῆς Χίου, Δαφνί, Ὁσιος Λουκάς, Σωτήρα τοῦ Λυκοδήμου (Ρώσικη ἐκκλησία), Ἀγ. Σοφία τῆς Μονεμβασίας, Ἀγ. Θεόδωροι τοῦ Μυστρά).

Ἰδιαίτερη προσοχὴ δίνεται στὸ ἐξωτερικὸ τοῦ ναοῦ στὴ στέγη τοῦ ὁποῖου ξεχωρίζει τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ. Τὸ σύστημα τοιχοδομίας εἶναι τὸ

Χίος, Νέα Μονή. Ψηφιδωτό 11ος αἰ. Ὁ Πέτρος κόβει τὸ αὐτὶ τοῦ Μάλχου. Λεπτομέρεια ἀπὸ τῆ Σύλληψης τοῦ Χριστοῦ.

πλινθοπερίκλειστο, δηλαδή λίθοι κανονικά λαξευμένοι περικλείονται μέσα σέ πλαίσιο ἀπὸ πλίνθους. Δέν ἐπιχρίουν τοὺς τοίχους ἐξωτερικά μέ σοβά ἀλλὰ μέ τοὺς πλίνθους σχηματίζουν διάφορα κεραμοπλαστικά κοσμήματα (ὄδοντωτές ταινίες, μαϊάνδρους, κουφικά¹ γράμματα) ἢ χρησιμοποιοῦν στόμια ἀπὸ φιάλες καὶ πινάκια. Τὰ παράθυρα εἶναι δίλοθα ἢ τρίλοθα μέ κομποῦς διαχωριστικούς κιονίσκους. Στούς τρούλλους, κυλινδρικούς ἢ πολυπλευρους, ἀνοίγεται σειρά ἀπὸ παράθυρα. Τὰ κλιμακωτά ἀψιδώματα δίνουν πλαστικότητα καὶ κίνηση στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τῶν ναῶν.

Ζωγραφικὴ. Μετὰ τὴν Εἰκονομαχίαν καθιερῶνεται γιὰ τὴν ἀγιογράφηση τῶν ἐκκλησιῶν ἓνα πρόγραμμα - κανόνας, πού ἐφαρμόζεται σέ ὅλους τοὺς ναοὺς τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου ὄχι πάντα μέ τὴν ἴδια ἀκρίβεια. Σχημα-

1. Κουφικὴ γραφή: ἀρχαία ἀραβικὴ γραφὴ πού διαμορφώθηκε στὴν πόλη τοῦ Εὐφράτη Κούφα. Τὰ κουφικά γράμματα, παραμορφωμένα, τὰ χρησιμοποίησαν οἱ Βυζαντινοὶ γιὰ τὴ διακόσμηση τῶν ναῶν.

τίζεται ένας εικονογραφικός κύκλος που σκοπό έχει να ερμηνεύσει τη διδασκαλία της ενσάρκωσης του Λόγου (επειδή «ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο» γι' αὐτό και εἶναι δυνατή ἡ ἀπεικόνισή του). Ἡ διάταξη τῶν θεμάτων ἐκφράζει τὸ θεολογικὸ δόγμα. Κάθε μέρος τοῦ ναοῦ ἔχει *συμβολικὴ σημασία*, γι' αὐτὸ θὰ ἔχει καὶ εἰδικὴ εἰκονογράφηση. Ὁ τρούλλος συμβολίζει τὸν οὐρανὸ· ἐκεῖ θὰ ζωγραφιστεῖ ὁ *Παντοκράτορας* περιστοιχισμένος ἀπὸ τὴν οὐράνια φρουρά του, τοὺς *ἀγγέλους*, ἢ ἀπὸ τοὺς προφῆτες ποὺ ἀνήγγειλαν τὸν ἐρχομὸ του. Στὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ ψηλά, ἡ Θεοτόκος - «κλίμαξ δι' ἧς κατέβη ὁ Θεός» - ἀνάμεσα στοὺς ἀρχαγγέλους Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, ἄλλοτε ὀρθή δεομένη, ἄλλοτε καθιστὴ Βρεφοκρατοῦσα. Πιο κάτω, ζευγίζεται ἡ Κοινωνία τῶν Ἀποστόλων μὲ τὸ Χριστὸ *Μέγα Ἀρχιερεά*. Στὰ λοφία τοῦ τρούλλου, οἱ Εὐαγγελιστές, ποὺ μὲ τὸ κήρυγμά τους ἔνωσαν τὸν οὐρανὸ μὲ τὴ γῆ. Ἐνα γύρω στοὺς τοίχους τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ νάρθηκα οἱ Δεσποτικές Ἑορτές τοῦ λειτουργικοῦ ἔτους συναθροισμένες γύρω ἀπὸ τὰ Χριστοῦγεννα καὶ τὸ Πάσχα (*Δωδεκάορτο*). Στὰ ἄλλα μέρη τοῦ ναοῦ τοποθετοῦνται ἱεραρχικά οἱ *ἄγιοι*: μοναχοί, μάρτυρες, διάκονοι, ἐπίσκοποι, πολεμικοὶ ἄγιοι.

Τὸ εἰκονογραφικὸ αὐτὸ πρόγραμμα στόλιζε ὅπως μᾶς πληροφοροῦν οἱ πηγές, πολλές ἐκκλησίες στὴν Κωνσταντινούπολη, σήμερα κατεστραμμένες ὅπως οἱ Ἁγ. Ἀπόστολοι. Ἡ Ἁγία Σοφία ἀπ' αὐτὴ τὴν εἰκονογραφία ἔχει μόνο, στὴ μεγάλη ἀψίδα, τὴ Θεοτόκο Βρεφοκρατοῦσα ἀνάμεσα στοὺς δύο ἀρχαγγέλους ἀπὸ τοὺς ὁποῖους σώθηκε μόνον ὁ Γαβριήλ (843).

Παραδείγματα αὐτοῦ τοῦ εἰκονογραφικοῦ προγράμματος διατηροῦνται σὲ τρεῖς ναοὺς τῆς Ἑλλάδας: στὸν Ὅσιο - Λουκά, στὴ Νέα Μονὴ τῆς Χίου καὶ στὸ Δαφνί. Στὸν Ὅσιο - Λουκά, ἡ τεχνოτροπία τῶν μορφῶν εἶναι γλυπτική καὶ βαριά, δέν ἔχει τὴν κομψότητα τῶν ἔργων τῆς πρωτεύουσας. Ἀλλὰ ἡ Σταύρωση καὶ ἡ Ἀνάσταση (Κάθοδος στὸν Ἀδὴ) εἶναι ἀπὸ τίς φραιότερες βυζαντινές συνθέσεις αὐτῆς τῆς ἐποχῆς. Τὰ μωσαϊκὰ τοῦ νάρθηκα ἔχουν περισσότερη ζωντάνια καὶ ἐκφραση ἀπὸ ἐκεῖνα τοῦ κυρίως ναοῦ. Ἡ διαφορά αὐτὴ στὴν τεχνοτροπία δείχνει τίς μεγάλες δυνατότητες ποὺ εἶχε ἡ βυζαντινὴ τέχνη αὐτὴ τὴν ἐποχὴ.

Ἡ διακόσμηση στὴ *Νέα Μονὴ τῆς Χίου* - κτίσμα τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου - περατώθηκε μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Αυτοκράτορα (1055). Πιστεύεται ὅτι ἐκτελέστηκε ἀπὸ τεχνίτες τῆς πρωτεύουσας. Καθαρισμένα καὶ στερεωμένα τὰ τελευταῖα χρόνια, τὰ μωσαϊκὰ αὐτὰ ἀποτελοῦν ἕνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα σωζόμενα ἔργα τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς. Οἱ μορφές ἔχουν ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς τέχνης τῆς ἐποχῆς: πρόσωπα μακρουλά, μύτες κυρτές, σώματα λεπτὰ καὶ χωρὶς ὄγκο. Τὰ χρώματα εἶναι ἔντονα: κόκκινα, μπλέ, πορφυρά, μὲ μεγάλες ἀντιθέσεις καὶ μὲ ἀποχρώσεις συμπληρωματικές στὶς βαθιές πτυχές. Ὁ ψηφοθέτης δείχνει προτίμηση στὰ συγκινητικὰ θέματα ὅπως ἡ Σταύρωση ἢ ἡ Ἀποκαθάρωση.

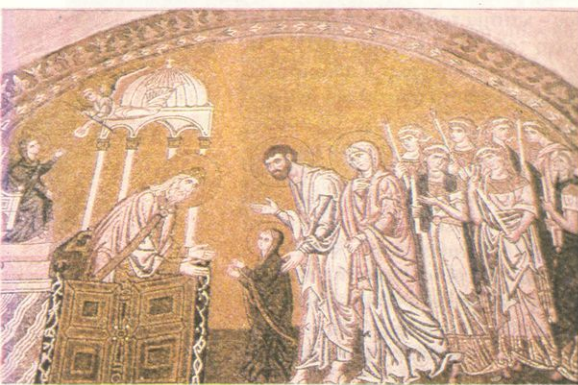
Στὴν ἐκκλησία τοῦ *Δαφνίου* ἔχουμε ἕνα λαμπρὸ δείγμα τῆς πρώτης τέχνης τῶν Κομνηνῶν, μὲ τὴν καθαρὰ ἑλληνικὴ γραμμὴ τῶν μορφῶν, τὴν ἁρμονία τῶν συνθέσεων καὶ τὴ ζωηρότητα τῶν χρωμάτων. Ὁ Παντοκράτορας μόνον σάν Δίκαιος Κριτὴς εἶναι μιὰ μορφὴ ἀπομονωμένη ἀπὸ τὸν αὐστηρὸ της χαρακτήρα.

Τό καθολικό τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου. Είναι χτισμένο στήν ἀρχαία Ἱερά Ὁδὸ πρὸς τὴν Ἑλευσίνα. Ἡ ἀρχική ἐκκλησία εἶναι τοῦ 11ου αἰ. ἀλλὰ δέχτηκε πολλές τροποποιήσεις. Ἀνήκει στὸν ὀκταγωνικὸ τύπο, ποὺ συνηθίζεται τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴν κυρίως Ἑλλάδα.

Δαφνί. Ψηφιδωτὸ τοῦ νάρθηκα. Ἡ προσευχὴ τοῦ Ἰωακείμ καὶ τῆς Ἀννας. Δεξιὰ, ὁ Ἰωακείμ μὲ τὸν ἄγγελο ποὺ τοῦ φέρνει τὴν εὐχάριστη εἰδσηση ὅτι θὰ ἀποκτήσει γιό. Ἀριστερά, ἡ Ἄννα ἀκοῦει κι αὐτὴ τὴν ἴδια εἰδσηση ἀπὸ τὸν ἄγγελο ποὺ πετάει πάνω ἀπὸ τὴν πηγὴ. Στὴν ἄκρη μὴ παιδίσκη παρακολουθεῖ τὴ σκηνὴ στὸ κατόφλι τοῦ σπιτιοῦ τῆς Ἀννας.

Δαφνί. Ψηφιδωτὸ τοῦ νάρθηκα. Τό Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου. Ὁ Ἰωακείμ καὶ ἡ Ἄννα συνοδευμένοι ἀπὸ νεαρὲς κοπέλλες λαμπαδηφόρες δδηγοῦν τὴ μικρὴ Παναγία στὸ ναό. Ἀριστερά ἐπάνω, ἓνας ἄγγελος τῆς φέρνει τροφή.

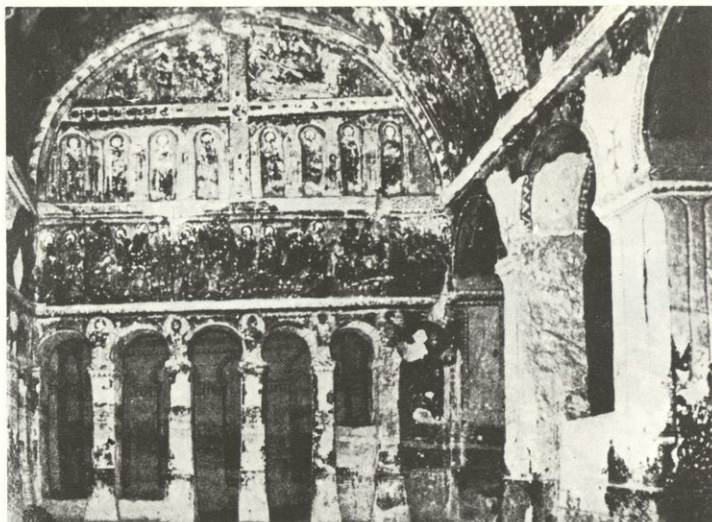

Ἐκκλησίες λαξευμένες μέσα στο βράχο, στην Καππαδοκία. (Κοιλάδα του Γκερεμέ αρχαία Κόραμα). Οἱ δυσπρόσιτες αὐτές σπηλιές εἶχαν ἐλκύσει τοὺς ἀναχωρητὲς ὅπως οἱ ἔρημοι τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Παλαιστίνης. Διαμορφώθηκαν ἐκεῖ σημαντικὲς μοναστικὲς κοινότητες, πού λάξευαν μέσα στοῦ βράχου τὰ παρεκκλήσια καὶ τὰ κελλιὰ τους. Οἱ παλιότερες ἐκκλησίες ἀνὰ τοῦ 5ου αἰ. Οἱ περισσότερες ἀνήκουν στὴν ἐποχὴ ἀνάμεσα στὸν ἀραβικὸ κίνδυνο καὶ τὴν προέλαση τῶν Σελτζούκων Τούρκων (10 - 11ος).

Οἱ προφῆτες μὲ τὰ πυκνά γένια καὶ τὰ κατσαρά μαλλιά θυμίζουν μορφές ἀρχαίων φιλοσόφων, οἱ ἄγγελοι μὲ τίς ταινίες πού συγκρατοῦν τὴν κόμωσή τους φαίνονται σάν νὰ ξεπήδησαν ἀπὸ στῆλες ἀττικές. Ὁ πλοῦτος στὰ χρώματα δίνει ἕνα γιορτινὸ ἀέρα στοῦ σύνολο.

Ἐπαρχιακὴ τέχνη: Ἐλάχιστα μνημεῖα ζωγραφικῆς αὐτῆς τῆς ἐποχῆς ἔχουν μείνει στὸ ἑσωτερικὸ τῶν συνόρων τῆς ἄλλοτε αὐτοκρατορίας. Τοιχογραφίες στὴν Καστοριά (12ου αἰ.) μωσαϊκά στὸ Βατοπέδι (11ου αἰ.). Ἡ Καππαδοκία, στὰ ΝΑ τῆς Μ. Ἀσίας, διατηρεῖ πολλὲς τοιχογραφίες στὶς λαξευμένες στὸ βράχο ἐκκλησίες της, πού βοηθοῦν νὰ γνωρίσουμε τὴν ἀνάπτυξη τῶν τοπικῶν ἐργαστηρίων σὲ μιά ἐποχὴ (9ος - 11ος αἰ.) πού τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα εἶναι λιγοστά.

Ρωσία καὶ Βαλκάνια: Μετὰ τὸν ἐκχριστιανισμό τῆς Ρωσίας, Βυζαντινοὶ τεχνίτες διακόσμησαν τὴν Ἁγία Σοφία τοῦ Κιέβου (11ος αἰ.). Σῶζονται τὰ μωσαϊκά τῆς ἀψίδας καὶ οἱ τοιχογραφίες στὸ ἐπάνω μέρος τῶν τοίχων καὶ κάτω ἀπὸ τὸν τροῦλλο. Στὸν τοῖχο τῆς σκάλας πού οδηγεῖ στὶς ἐξέδρες διατηροῦνται σκηνές ἀπὸ τὸν ἵπποδρομο, τὰ μοναδικὰ δείγματα κοσμικῆς τέχνης τοῦ Βυζαντίου.

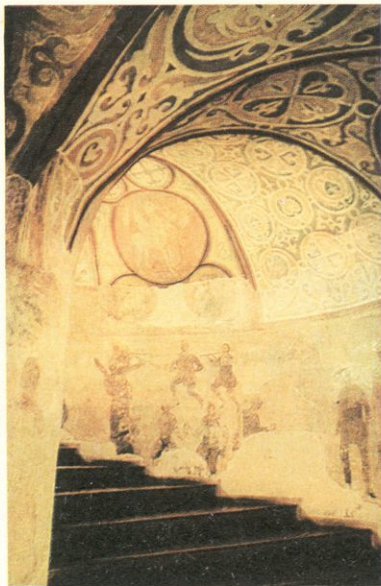

Ἐκκλησία τοῦ Τοκαλέ Κίλισε στὴν Καππαδοκία. (ἡ «ἐκκλησία τῶν στεμμάτων»). Ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπὸ τὰ κυκλικὰ ἀνάγλυφα κοσμήματα τοῦ θόλου. Τοιχογραφίες 10ου αἰ. Οἱ περισσότερες τοιχογραφίες τῶν λαξευμένων στό θράχο ἐκκλησιῶν τῆς Καππαδοκίας χρονολογοῦνται στὴν ἐποχὴ ἀνάμεσα στὴν ὑποχώρηση τῆς ἀραβικῆς ἀπειλῆς ἐπὶ Κωνσταντίνου Ζ' Πορφυρογέννητου (10ος αἰ.) καὶ τὴν ἐμφάνιση τῶν Σελτζούκων Τούρκων ἐπὶ Κωνσταντίνου Ι' Δούκα (11ος αἰ.).

Κίεβο – Ἁγία Σοφία. Μωσαϊκὸ τῆς ἀψίδας.

Ἁγία Σοφία τοῦ Κιέβου. Τοιχο-
γραφία. 11ος αἰ. Σκηνές τοῦ
Ἱπποδρόμου, μουσικοὶ καὶ
ἀκροβάτες. Στὰ κλιμακοστάσια
(κοχλίες), πού ὁδηγοῦν στὰ ὑπε-
ρῶα, 130 πρόσωπα ἀνήκουν σέ
παραστάσεις τῆς **κοσμικῆς τέ-
χνης**, πού ἄνθισε στὸ Βυζάντιο
ἀλλὰ πού γνωρίζουμε σχεδὸν μόνο
ἀπὸ τὰ κείμενα.

Καὶ στήν Ἁγία Σοφία τῆς Ἀχρίδας, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Λέων (11ος αἰ.),
φίλος τοῦ πατριάρχη Μ. Κηρουλάριου κι ἀπεσταλμένος τοῦ Βασιλείου Β',
ἔφερε ἀπ' τὴν Κωνσταντινούπολη τεχνίτες πού τὴ διακόσμησαν μ' ἓνα
θαυμάσιο κύκλο εἰκόνων ἀπὸ τὸν ὁποῖο διατηροῦνται μεγάλα κομμάτια.

Ἐναν αἰῶνα ἀργότερα ἐκτελέστηκαν οἱ τοιχογραφίες τοῦ Μπάτσκοβο
στή Βουλγαρία, κοντὰ στὴ Φιλιππούπολη, πού συνεχίζουν τὸν αὐστηρὸ
ρυθμὸ τοῦ 11ου αἰ., καὶ τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονα στὸ Νέρεζι, στὴ Ν. Γιουγκοσ-
λαβία, πού ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα δείγματα τῆς τέχνης τῆς πρω-
τεύουσας (1164) καὶ μιά ἀπὸ τίς πρῶτες προσπάθειες τῆς εὐρωπαϊκῆς
ζωγραφικῆς νά ἐκφράσει αἰσθήματα πάθους.

Στὴ Σικελία οἱ Νορμανδοὶ βασιλεῖς, πολιτικοὶ ἀντίπαλοι τοῦ Βυζαντίου
στή Δ. Μεσόγειο, προσπαθοῦν νά δημιουργήσουν μιά τέχνη ἐφάμιλλη τῆς
Κωνσταντινούπολης. Στὸ Παλέρμο, ἡ ἐκκλησία τῆς Μαρτοράνα διασώζει
τὰ καλύτερα βυζαντινὰ ψηφιδωτὰ τοῦ 12ου αἰ. Στὶς ἄλλες ἐκκλησίες
(Τσεφαλού, Μονρεάλε, Παλατιανὸ Παρεκκλήσι) ὅλοι οἱ τοῖχοι εἶναι
στολισμένοι μέ μωσαϊκὰ. Τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπ' αὐτὰ φιλοτεχνήθηκε
ἀπὸ Ἑλληνες ψηφοθέτες, τὸ ἄλλο ἀπὸ ντόπιους μαθητές τους.

Καὶ ἡ Βενετία δέχεται βαθιὰ τὴν ἐπίδραση τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς:
ὁ ναὸς τοῦ Ἀγ. Μάρκου εἶναι ἓνα δείγμα τῆς μεσαιωνικῆς πολυτέλειας τῆς
χριστιανικῆς Ἀνατολῆς. Στὴν ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι ἀντίγραφο τῶν Ἀγίων
Ἀποστόλων τῆς Κωνσταντινούπολης. Τὸ Τορτσέλλο, ἡ Τεργέστη, τὸ
Γκράντο διασώζουν μωσαϊκὰ βυζαντινῆς ἐπίδρασης.

Ὁ ἅγιος Βασίλειος, λειτουργεῖ. Τοιχογραφία στήν Ἁγία - Σοφία τῆς Ἀχρίδας. Γύρω στή 1050.

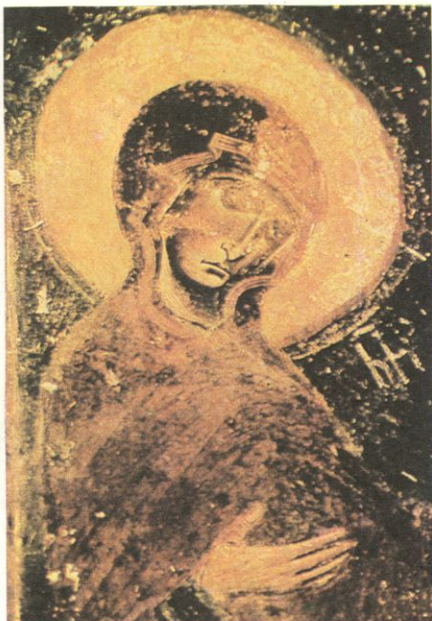

Ἄγγελος ἀπό τήν Ἀνάλυψη. Τοιχογραφία στήν Ἁγία - Σοφία τῆς Ἀχρίδας. Γύρω στή 1050.

Νέρεζι, Γιουγκοσλαβία. Ἁγ. Παντελεήμων. Τοιχογραφία. Ἡ Ἀποκαθήλωση. (1164).

Θεοτόκος από τή Δέση.
Τοιχογραφία στό κοιμητηριακό
παρεκκλήσι τής μονῆς τοῦ
Μπάτασκοβο κοντά στή Φιλίπ-
πούπολη. 11ος αἰ.

Παλέρμο. Παλατιανό Παρεκκλήσι. Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ.

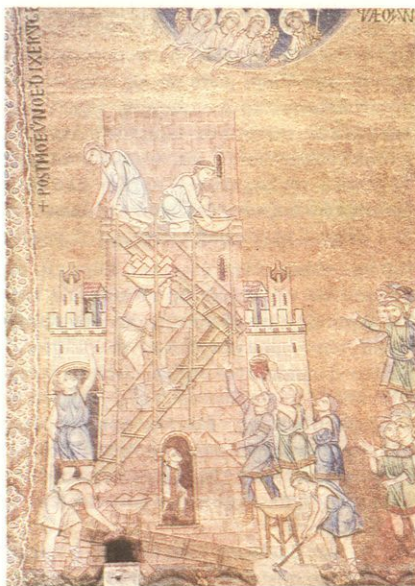

Παλέρνο. Παλατιανό Παρεκκλήσι. 'Ο τροῦλλος. Τὸ Παρεκκλήσι χτίστηκε ἀπὸ τὸ Νορμανδὸ βασιλεῖα Ρογήρο τὸ Β΄, τὸ 1143. Ἡ πλούσια διακόσμηση δὲν ἔγινε ὅλη ἀπὸ τοὺς ἴδιους τεχνίτες. Στὸν τροῦλλο καὶ τὴν ἀψίδα τὰ μωσαϊκὰ φιλοτεχνήθηκαν ἀπὸ θυσαντινοὺς τεχνίτες ἐνῶ τὰ κλίτη φαίνεται ὅτι ἐκτελέστηκαν ἀπὸ Ἰταλοὺς μαθητὲς τοὺς.

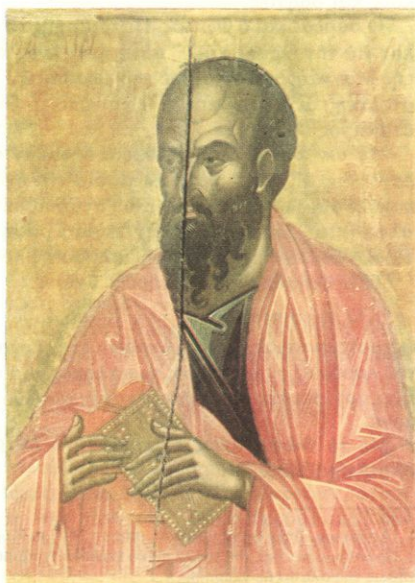
Ἡ Βασιόφορος. Ψηφιδωτὸ στὸν Ἁγ. Μάρκο Βενετίας. Γύρω στὰ 1200.

Ὁ Πύργος τῆς Βαβέλ. Ψηφιδωτό στὸν Ἅγ. Μάρκο Βενετίας.
Γύρω στὰ 1200.

Ὁ ἀπόστολος Παῦλος. Εἰκόνα.
12ος αἰ. Μονὴ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ
Θεολόγου, Πάτμος.

Τό Βυζάντιο καθώς ήταν κράτος μέ τονισμένο τό θρησκευτικό του χαρακτήρα ἔθετε μέσα στούς κύριους στόχους του τή διάδοση καί τήν προστασία τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐχει νά ἐπιδείξει μιά λαμπρή ἐνεργητικότητα ἐκπολιτιστική καί ἱεραποστολική, γιατί μέ τό χριστιανισμό ἐρχόταν στούς νεοφώτιστους καί ὁ ἑλληνορωμαϊκός πολιτισμός. Ἡ ἀνατολική Εὐρώπη – τουλάχιστον – σχεδόν ὅλο τὸν πολιτισμό της τὸν χρωστᾷ στή δράση τῶν βυζαντινῶν ἱεραποστόλων.

Οἱ Μοραβοί

Ὁ Κύριλλος καί ὁ Μεθόδιος – οἱ Ἀπόστολοι τῶν Σλάβων. Στά μέσα τοῦ 9ου αἰώνα, στήν κεντρική Εὐρώπη, οἱ Σλάβοι - Μοραβοί, πού κατοικοῦσαν ἀπ' τή Βοημία ὡς τό Δούναβη καί τήν περιοχή γύρω στά Καρπάθια, ἀγωνίζονταν νά κρατήσουν τήν κοινότητά τους μακριά ἀπ' τήν κηδεμονία τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων. Εἶχαν γνωρίσει τό χριστιανισμό ἀπό λατίνους ἱεραπόστολους, ἀλλά δέν τὸν δέχονταν, γιατί ἔβλεπαν τοὺς ἱεραπόστολους σάν πράκτορες τῆς γερμανικῆς πολιτικῆς πού ἀπειλοῦσε τήν ἀνεξαρτησία τους. Ἐνατίον τους στρεφόταν καί ἡ Φραγκοβουλγαρική συμμαχία γιὰ τήν ἀποσύνδεση τῆς ὁποίας οἱ Μοραβοί εἶχαν ἀνάγκη ἀπό τή συμπαράσταση τῆς Κωνσταντινούπολης. Τοὺς Μοραβοὺς ἐνοχλοῦσε ἀκόμα καί ἡ ἀπαίτηση τῶν δυτικῶν ἱεραποστόλων νά ἐπιβάλουν τή λατινική γλῶσσα.

Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ὁ ἡγεμόνας τῶν Μοραβῶν *Ρατισλάβος* ἔστειλε πρεσβεία στήν Κωνσταντινούπολη καί ζήτησε Ἑλλήνες δασκάλους καί ὁδηγίες.

Ὁ Βάρδας καί ὁ Φώτιος, Πατριάρχης τότε, ἔκριναν πὺς ὁ πιό κατάλληλος γιὰ τήν ἱεραποστολή αὐτὴ ἦταν ἓνας καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Μαγναύρας πού ἤξερε τή γλῶσσα τῶν Σλάβων καί εἶχε πείρα ἱεραποστολική καί διπλωματική. Ἦταν ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καί λεγόταν Κωνσταντῖνος¹.

Μέ τὸν ἀδελφό του Μεθόδιο ἔφτασαν στή Μοραβία καί ἄρχισαν τό ἔργο τους. Εἶχαν ν' ἀντιμετωπίσουν τήν ἐχθρότητα τῶν γερμανῶν καί τήν καχυποψία τῶν ἀντιπάλων τοῦ Ρατισλάβου ἀλλά πέτυχαν. Δημιούργησαν ἀλφάβητο², μετέφρασαν τὴν Ἀγία Γραφή στή γλῶσσα τῶν Σλάβων καί γενικά ἔβαλαν τίς βάσεις τῆς σλαβικῆς λογοτεχνίας.

Ἡ ἐκκλησία τοὺς ἀνακήρυξε ἁγίους.

Οἱ Βουλγάροι

Ὁ ἐκχριστιανισμός τῶν Βουλγάρων καί τῶν νότιων Σλάβων. Ὁ ἐκχριστιανισμός τῶν Βουλγάρων ἦταν ἔργο δύσκολο, γιατί ὁ χαρακτήρας τοῦ λαοῦ καί οἱ πολεμικὲς περιπλοκὲς μέ τό Βυζάντιο στέκοιαν ἐμπόδιο. Εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ τίς πρῶτες ἐπαφές τῶν δύο λαῶν, ἀλλά προχωροῦσε πολὺ ἀργά.

Μέ τό Φώτιο ὁμως Πατριάρχη ὁ ἐκχριστιανισμός τῶν Βουλγάρων ὁλοκληρώθηκε.

1. Ἀργότερα, ὅταν ἔγινε μοναχός, πῆρε τ' ὄνομα Κύριλλος.

2. Προσάρμοσαν δηλαδὴ τὸ ἑλληνικὸ κεφαλαιογράμματο ἀλφάβητο στίς φωνητικὲς ἀπαιτήσεις τῆς σλαβικῆς γλῶσσας.

Τό 864 ο βασιλιάς τῶν Βουλγάρων *Βόρης* (ἢ *Βόγορης*) βαπτίστηκε μέ τ' ὄνομα Μιχαήλ, δηλαδή μέ τ' ὄνομα τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα πού ἦταν καί ὁ ἀνάδοχος του. Ὁ Φώτιος, ἀφοῦ χρειάστηκε ὅλη τήν πολιτική του ἱκανότητα, γιά νά ἐξουδετερώσει τίς προσπάθειες τῶν δυτικῶν νά πετύχουν τήν κηδεμονία τῶν νεοφωτίστων, ἐνίσχυσε τόν τσάρο νά ἱδρύσει αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία στήν ὁποία τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο θά εἶχε μόνο τήν πνευματική ἐπιστασία.

Ὁ ἐκχριστιανισμός ἔφερε στή χώρα καί τόν ἑλληνικό πολιτισμό. Τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ προστάτης στάθηκε ὁ σκληρός πολεμιστής Συμεών καί ὁ διάδοχός του Πέτρος.

Ὁ ἐκχριστιανισμός τῶν Σέρβων καί τῶν ἄλλων σλαβικῶν φύλων τῆς Βαλκανικῆς ἦταν ἐπίσης ἔργο τῆς βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς· ἡ φτώχεια τους ὅμως ἐμπόδισε γιά ἄρκετό καιρό τήν ἀνάπτυξη κέντρων πολιτισμοῦ στούς λαούς αὐτοῦ.

Ἡ ἀποστολική δράση τῶν Βυζαντινῶν ἀπλώνόταν εὐεργετική ἀπ' τήν κεντρική καί ἀνατολική Εὐρώπη ὥς τίς περιοχές πέρα ἀπ' τόν Καύκασο. Ἀκόμα καί ὅταν πλημμύριζαν τή Μικρασία οἱ Σελτζούκοι καί τότε συνεχιζόταν τό ἔργο τῆς ἱεραποστολῆς. Ἀρκετοί Τούρκοι δέχτηκαν τό χριστιανισμό.

Νοτιοσλάβοι

ζ. ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΣ

Ι. Οἱ σχέσεις τῶν δύο ἐξουσιῶν

Πρίν πούμε ὅτιδῆποτε γιά τίς σχέσεις τοῦ βυζαντινοῦ κράτους μέ τήν Ἐκκλησία, πρέπει νά θυμηθοῦμε ὅτι τό Βυζάντιο ἦταν ἡ χριστιανική αὐτοκρατορία. Ἐκεῖνο πού ἔδενε τό λαό του ἦταν βασικά – ἐκτός ἀπό τόν ἑλληνικό του πολιτισμό καί τήν ἑλληνική γλώσσα – ἡ πίστις ἡ χριστιανική καί ἡ πεποίθηση τοῦ κάθε βυζαντινοῦ ὅτι ἡ Πολιτεία τοῦ ἐξασφαλίζει ζωή καί τά ἐπίγεια ἀγαθά, ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ χαρίζει τή σωτηρία καί τήν «ἐπουράνιο βασιλείαν». Κατά συνέπεια σ' ὅλη τήν ἱστορική διαδρομή τοῦ Βυζαντίου Ἐκκλησία καί Κράτος ἦταν οἱ δύο βασικοί παράγοντες ζωῆς καί συμπεριφορᾶς ἀτόμων καί συνόλου.

Ἡ συνεργασία τῶν δύο ἐξουσιῶν ἦταν ἀπαραίτητη· δέν ἦταν ὅμως πάντα ἁρμονική. Γενικά δέν εἶναι εὐκολο νά καθορίσει κανεῖς ὅρια μέσα στά ὁποῖα παρέμεναν κανονικές οἱ δραστηριότητες τῆς μιᾶς καί τῆς ἄλλης ἐξουσίας, γιατί καί οἱ δύο ἐνῶ ἀλληλοστηρίζονταν ὑποστήριζαν ταυτόχρονα μέ πείσμα τήν αὐτοτέλειά τους.

Ὁ αὐτοκράτορας ἦταν ἡ «κεφαλή» τῆς Πολιτείας καί ὁ «κατά νόμον» προστάτης τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἴδια ἡ Ἐκκλησία εἶχε ζητήσει τήν κρατική παρέμβαση στήν καταπολέμηση τῶν αἵρέσεων. Στίς Οἰκουμενικές συνόδους προέδρευαν τιμητικά αὐτοκράτορες καί ἡ ἐφαρμογή τῶν ἀποφάσεων ἦταν κρατικό ἔργο. Ἡ αὐτοκρατορική ὑπογραφή ἐπικύρωνε τά πρακτικά τῶν συνόδων, ὥστε οἱ ἀποφάσεις νά εἶναι ἐκτελεστές καί ἀπό τά

Ὁ ρόλος τοῦ κράτους: ρόλος προστάτου

‘Η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος. Τοιχογραφία, Μετέωρα. 16ος αἰ.

ὄργανα τῆς Πολιτείας. Γενικά ἡ μέριμνα γιά τήν καλή ὀργάνωση τῆς Ἐκκλησίας ἦταν κρατική ὑπόθεση¹.

*Ἔργο τῆς ἐκ-
κλησίας: Ἡ
σωτηρία τῶν
πιστῶν*

Ἀπο νωρίς κύριο καθήκον τῆς ὀργανωμένης Ἐκκλησίας θεωρήθηκε ἡ διάδοση τοῦ χριστιανισμοῦ, ἡ καταπολέμηση τῶν αἵρέσεων καί ἡ εὐλογία καί ὑποστήριξη τῶν πιστῶν γιά τήν τελείωση καί σωτηρία τους. Φροντίδα τῆς ξεχωριστῆς στάθηκε καί ἡ ἄσκηση τῆς φιλανθρωπίας. Ὑποκαθιστώντας τό κράτος ἱδρύσε καί συντηροῦσε τά κάθε εἶδους φιλανθρωπικά ἰδρύματα, φτωχοκομεῖα, ὀρφανοτροφεῖα, νοσοκομεῖα κτλ.

Γρήγορα ἡ Ἐκκλησία ἀπέκτησε καί πλοῦτο· κτήματα μεγάλα καί πολύτιμα ἀντικείμενα. Πολύ συχνές ἦταν οἱ δωρεές ἀπό τούς πιστούς καί οἱ αὐτοκράτορες ἐδείχναν τήν ἀφοσίωσή τους μέ πλοῦσιες δωρεές καί προστατευτικούς νόμους. Μέ τόν πλοῦτο αὐτό ἡ Ἐκκλησία ἐπιτελοῦσε τό ἔργο τῆς, ἀλλά καί – ὄχι σπάνια – ἐνίσχυε τό κράτος, ὅταν κινδύνευε.

*Ὑπάρχει διαφορά
στό πῶς ἐκτιμᾷ
ἡ κάθε μιά ἐξου-
σία τό ρόλο τῆς*

Τό ὅτι ἡ Ἐκκλησία ζητοῦσε τήν προστασία τοῦ Κράτους ἔκανε ἀρκετούς αὐτοκράτορες νά ζητοῦν τήν ἀπόλυτη ὑποταγή τῆς Ἐκκλησίας στά κελεύσματα τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας. Ἐνῶ ὁμως ἡ Ἐκκλησία ἔθετε τόν ἑαυτό της κάτω ἀπό τήν προστατευτική ἐξουσία τῆς Πολιτείας, δέ δεχόταν νά ὑποκύπτει στή θέληση τοῦ αὐτοκράτορα, ὅταν δέν τήν εὗρισκε σύμφωνη μέ τούς κανόνες τῆς Ὁρθοδοξίας. (Κεῖμ. 4).

Πίστευε πῶς ἦταν δικό της μέλημα νά βοηθάει τό κράτος πού σκεπάζει

1. Τόν Πατριάρχη στήν Κωνσταντινούπολη ἐνθρόνιζε ὁ αὐτοκράτορας μέ τή διακήρυξη: «... αὐτός ὁ ἄνθρωπος χειροτονεῖται Πατριάρχης μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ καί μέ τή δική μας αὐτοκρατορική συγκατάθεση...».

**Κωνσταντινούπολη. Παναγία ή Παμ-
μακάριστος. Φορητή εικόνα από
ψηφιδωτά. Πρίν από τό 1067.** Είναι τό
παλλάδιο του Οίκουμενικού Πατριαρχείου.
Βρίσκεται σήμερα στό Φανάρι, αλλά προ-
έρχεται από τό τέμπλο του ναού της Παμ-
μακαρίστου (βλ. εικ.) απ' όπου μεταφέρ-
θηκε μαζί με άλλα σεβαστά κειμήλια, όταν ό
ναός μετατράπηκε σε τζαμί (1586). Είναι ό
τύπος της Όδηγήτριας άριστεροκρατούσας.
Ανήκει στον κύκλο των θαυματουργών ει-
κόνων και έχει συνδεθεί με πολλές παραδό-
σεις.

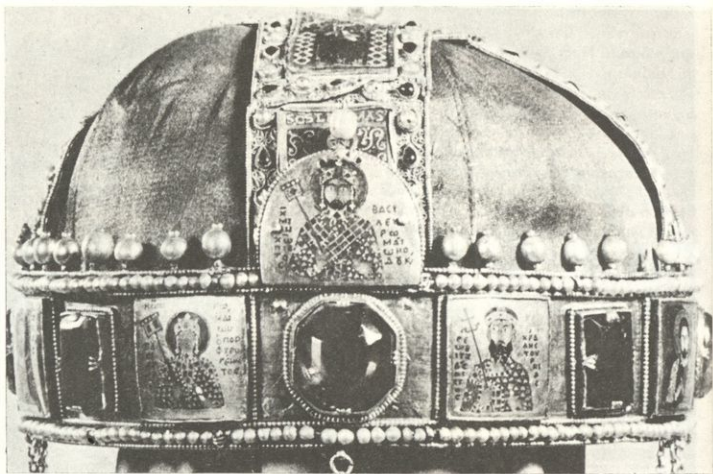
τό ποιμνίό της ακριβώς για τή σωτηρία των πιστών. Ή σωτηρία των
πιστών, άρα και του ίδιου του μονάρχη, αφού σάν χριστιανός ήταν τέκνο
της, στάθηκε πάντα τό κύριο έργο της και ή φροντίδα. Ή αντίληψη ότι,
όταν ό μονάρχης δέν τηρεί τους ιερούς κανόνες, δέν έπιτελεί σωστά τό
λειτούργημά του ήταν βαθιά ριζωμένη στους περισσότερους ιεράρχες.
Έπρεπε, κατά τήν αντίληψή τους, νά νουθετήσουν αυτόν πού έπese στήν
άνυπακοή και συχνά πίστευαν πώς και ή άνατροπή του ήταν «θείο θέλη-
μα».

Ή αντίληψη αυτή άνοιγε πολλές φορές στους εκκλησιαστικούς ήγέτες
τήν πόρτα της πολιτικής.

Στήν έποχή της μακεδονικής δυναστείας ή Έκκλησία και ή Πολιτεία,
αφού πέρασε ή κρίση της έποχής των Ίσαύρων συνεργάστηκαν με άρμο-
νία – έξω από τίς λίγες εξαιρέσεις – και φωτισμένοι ήγέτες της Έκκλησίας
στάθηκαν στό πλευρό του Κράτους σε δύσκολες ώρες.

II. Έκκλησιαστικοί άρχηγοί με ξεχωριστή δράση

Φώτιος. (Πατριάρχης 858-867 και 877-886). Από τίς μεγαλύτερες

Στέμμα του αγίου Στεφάνου. Βουδαπέστη, Έθνικό Μουσείο. Β' μισό του 11ου αϊ.

πνευματικές μορφές του Βυζαντίου και ή μεγαλύτερη φυσιογνωμία της μεταπατερικής – όπως τη λέμε – περιόδου ήταν ο Φώτιος. Λόγιος με μεγάλη μόρφωση έγινε Πατριάρχης τό 858, όταν ο Βάρδας εκθρόνισε τόν Πατριάρχη Ίγνάτιο.

Έπειδή ο Φώτιος ήταν λαϊκός, πήρε όλους τούς βαθμούς της ιεροσύνης μέσα σέ έξι μέρες, πράγμα πού ενόχλησε πολλούς και έδωσε στόν Πάπα Νικόλαο Β' τήν ευκαιρία νά επέμβει, νά δηλώσει τήν αντίθεσή του και μέ σύνοδο πού έκανε στό Λατερανό νά ζητήσει επίσημα τήν απομάκρυνση του Φωτίου.

Τò σχίσμα της
εποχής του
Φωτίου.

Η επέμβαση αυτή του Πάπα δέν έγινε φυσικά από συμπάθεια πρὸς τόν εκθρονισμένο Πατριάρχη, αλλά από πολιτικό υπολογισμό. Παρουσιαζόταν σάν υπεραρχηγός της Έκκλησίας και έτσι μπορούσε ίσως νά διαπραγματευτεί τήν επιστροφή των έπαρχιών πού του είχε αφαιρέσει ο Λέων Γ' τόν καιρό της Εικονομαχίας. Ο Φώτιος όμως μέ εγκύκλιό του καταδίκασε τήν ύπονομεντική πολιτική του Πάπα στή νεοφώτιστη εκκλησία της Βουλγαρίας ενώ παράλληλα κατηγορήσε τό απολυταρχικό πνεύμα του παπισμού. Η ένταση αυτή των σχέσεων ανάμεσα στήν ανατολική και δυτική Έκκλησία ονομάστηκε σχίσμα.

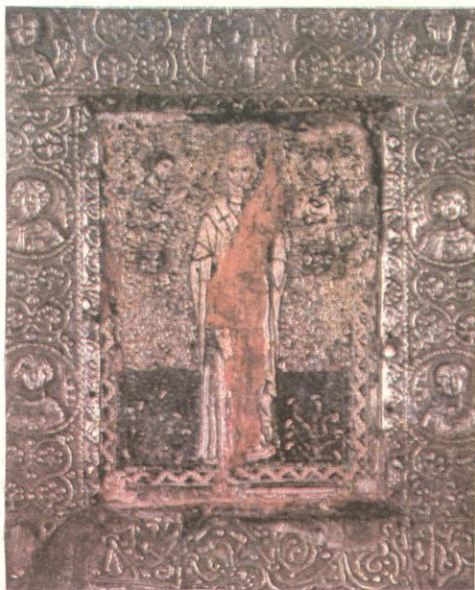
Τά πραγματικά
αίτια

Πίσω από τίς εκκλησιαστικές αντιθέσεις κρύβονταν πολιτικά συμφέροντα. Η στέψη του Καρλομάγνου τό 800 στή Ρώμη, όπου πήρε τόν τίτλο του αυτοκράτορα, ήταν αρχή μιās σειράς μετασχηματισμών στό δυτικό κόσμο. Ο Πάπας προσπαθούσε νά ασκήσει έπιρροή σέ λαούς πού κηδεμόνευε τό Βυζάντιο μέ σκοπό νά τούς αποσπάσει. Ο Φώτιος λοιπόν αγωνίστηκε νά υποστηρίξει τά εκκλησιαστικά και πολιτικά συμφέροντα του Βυζαντίου. Τό πέτυχε τόσο μέ τή σθεναρή στάση του άπέναντι στόν Πάπα όσο και μέ τό ιεραποστολικό του έργο, όπως είδαμε. Δίκαια θεωρή-

Ἡ Παναγία τῶν Χαλκο-
πρατείων. Σμάλτο. Κων-
σταντινούπολη, μέσα τοῦ
11ου αἰ. Μαστρίχτ, Γερμα-
νία. Θησαυροφυλάκιο τοῦ
ναοῦ τῆς Παναγίας. Τό χα-
ρακτηρίζει ἔντονη γραμμικό-
τητα καὶ πλούσιες πτυχές στὰ
ἐνδύματα.

Ὁ ἅγιος Νικόλαος. Ψηφι-
δωτὴ εἰκόνα. 11ος αἰ. Μονή
Ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Θεολόγου,
Πάτμος.

Ἁγία Σοφία τῆς Κωνσταντινούπολης. Ψηφιδωτό (1028 - 1042). Ὁ Χριστός ἐνθρόνως μεταξύ τοῦ Κωνσταντίνου Μονομάχου καί τῆς Ζωῆς. Τό μωσαϊκὸ θρίσκεται στὸν ἀνατολικὸ τοῖχο, στὸ νότιο ὑπερῶο. Ὁ Χριστὸς κρατᾷ τὸ Εὐαγγέλιο καὶ εὐλογεῖ. Ὁ αὐτοκράτορας προσφέρει ἓνα ἀποκόμβιο (βαλάντιο μὲ νομίσματα ποὺ διανέμονται στὸν πανηγυρισμὸ μεγάλων γεγονότων καὶ ἑορτῶν) καὶ ἡ αὐτοκράτειρα ἓνα χρυσόβουλλο (δίπλωμα μὲ χρυσὴ αὐτοκρατορικὴ θούλλα ποὺ ἀπονέμει προνόμια στὸ νάο). Οἱ ἐπιγραφές: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΕΝ Χ(Ι)ΚΤ)Ω Θ(Ε)Ω ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΠΙΣΤΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΡΩΜΑΙΩΝ Ο ΜΟΝΟΜΑΧΟΣ. ΖΩΗ Η ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΗ ΑΥΓΟΥΣΤΑ.

θηκε μιά ἀπὸ τίς πιὸ λαμπρές παρουσίες στὴ βυζαντινὴ ἱστορία.

Νικόλαος Μυστικός (Πατριάρχης 901 - 907 καὶ 912 - 925). Ὅπως καὶ ὁ Φώτιος ἔτσι καὶ ὁ μαθητὴς του Νικόλαος Μυστικός, ποὺ ἔγινε δύο φορές Πατριάρχης σέ κρίσιμες ὥρες γιὰ τὸ Βυζάντιο, εἶχε παράλληλα μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ καὶ πολιτικὴ δράση. Αὐτὸς ἔκανε τίς διαπραγματεύσεις μὲ τὸ Βούλγαρο τσάρο Συμεών, γιὰ νὰ σώσει τίς ἐπαρχίες ἀπὸ τὴν καταστροφή, ἐξαγόραζε αἰχμαλώτους καὶ στήριζε τὸ ἠθικὸ τῶν ἀγωνιστῶν, ὅπως παλιότερα ὁ Σέργιος στὰ χρόνια τοῦ Ἡρακλείου.

Μιχαὴλ Κηρουλάριος (Πατριάρχης 1043 - 1058). Συνήθως συνδέεται τ' ὄνομά του μὲ τὸ σχίσμα τοῦ 1054, καί μόνο, ἀλλὰ ὁ Κηρουλάριος εἶχε καὶ στὰ πολιτικὰ κινήματα καὶ στὰ παρασκῆνια συμμετοχὴ. Προώθησε στὸ θρόνο τὸν Ἰσαάκιο Κομνηνὸ, ἀλλὰ ἔχασε τὸ δικό του πατριαρχικὸ θρόνο, ὅταν πίστεψε ὅτι ὁ νέος αὐτοκράτορας θὰ ἦταν ἀπλό ὄργανό του.

III. Τό σχίσμα (1054)

"Ενα από τά πιό σημαντικά γεγονότα τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας μέ σοβαρές συνέπειες ἦταν τό σχίσμα ἀνάμεσα στίς δύο μεγάλες Ἐκκλησίες πού ἔγινε τό 1054, ὅταν αὐτοκράτορας ἦταν ὁ Κωνσταντῖνος Θ' ὁ Μονομάχος καί Πατριάρχης ὁ Κηρουλάριος.

Ὁ Κωνσταντῖνος Θ' ἤθελε νά ἔχει φιλικές σχέσεις μέ τόν Πάπα γιατί πίστευε πώς ἔτσι στήριζε τίς βυζαντινές κτήσεις στήν Ἰταλία, πού ἀπειλοῦσαν οἱ Νορμανδοί. Ὑπῆρχαν ὅμως ὁρισμένα ζητήματα πού ἔπρεπε νά προσεχτοῦν καί νά ρυθμιστοῦν. Ὁ Πάπας ἐπέμενε νά τοῦ ἀναγνωριστεῖ τό προβάδισμα καί οἱ δογματικές του πρωτοβουλίες. Γιά νά ξεπεραστεῖ ἡ κρίση ἤρθε στήν Κωνσταντινούπολη πρεσβεία τοῦ Πάπα μέ ἐπικεφαλῆς τόν καρδινάλιο Οὐμβέρτο, ἕναν ἐγωιστή καί δογματικό ἱερωμένο.

Οἱ διαφορές δέν ἦταν ἀγεφύρωτες, ἀλλά οἱ βασικοί διαπραγματευτές Οὐμβέρτος καί Κηρουλάριος ἦταν ἀκατάλληλοι. Χωρίς διορατικότητα καί ὁδηγημένοι ἀπό ἐμπάθεια ἔφτασαν στήν ὀριστική ρήξη, στό *Σχίσμα*, ὅπως λέγεται, *τῶν δύο Ἐκκλησιῶν*. Δογματικά τό δίκαιο ἦταν μέ τό μέρος τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλά οἱ πολιτικές συνέπειες ἦταν τρομερές γιά ὅλο τό χριστιανικό κόσμο καί γιά τό Βυζάντιο πιό πολύ. Οἱ σημαντικότερες ἦταν:

1. Στή Δύση ἄρχισε νά καλλιεργεῖται πνεῦμα μίσους πρὸς τήν Ἀνατολή καί ἡ ἰδέα τῆς πολιτικῆς ὑποταγῆς τοῦ Βυζαντίου.

2. Ἡ ἀδιαλλαξία χώρισε τό χριστιανικό κόσμο τόσο πολύ, ὥστε τήν ὥρα τοῦ κινδύνου ἀπό τήν ἐξάπλωση τῶν Τούρκων ν' ἀποτύχουν ὅλες οἱ προσπάθειες τῶν Παλαιολόγων γιά βοήθεια ἀπό τά χριστιανικά κράτη τῆς δυτικῆς Εὐρώπης.

3. Ἐπηρεάστηκε καί ἡ ἱστορική ἔρευνα μέ ἀποτέλεσμα νά ἐπικρατεῖ μιὰ κακή ἰδέα γιά τό βυζαντινό κόσμο τήν ὥρα πού ἡ μεσαιωνική Δύση ὄχι μόνο δέν ἔχει τίποτα καλύτερο νά δεῖξει ἀλλά ἀντίθετα ὕστερεῖ σ' ὅλους τοὺς τομεῖς (τουλάχιστον ὥς τό 12ο αἰώνα).

α. ΠΡΟΜΗΝΥΜΑΤΑ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ

1. Τι ξέρετε για τή «Μυριόβιβλο» τοῦ Φωτίου;
2. Ποιοί είναι οἱ μαθητῆς τοῦ Φωτίου πού ξεχωρίζουν;
3. Τι ξέρετε για τό ἀκριτικό τραγούδι (ἤρωες - πηγή ἐμπνευση)

β. ΑΓΩΝΕΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΡΑΒΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΒΟΥΛΓΑΡΟΥΣ

4. Ποιά ἦταν τὰ σχέδια τοῦ τσάρου τῶν Βουλγάρων Συμεών καί πῶς τόν ἀντιμετώπισε τό Βυζάντιο;
5. Ποιῆς ἐπιτυχίες τοῦ Βυζαντίου κατά τῶν Ἀράβων συνδέονται μέ τό Νικηφόρο Φωκά;
6. Πῶς βρέθηκαν οἱ Ρῶσοι νά εἶναι κύριοι τῆς Βουλγαρίας;
7. Μέ ποιῆς κυρίως νίκες ὁ Βασίλειος Β' ἐξουδετέρωσε τόν τσάρο Σαμουήλ; Ποιοί βυζαντινοί στρατηγοί διακρίθηκαν;
8. Τι εἶναι ἡ «Ἁγία Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία τοῦ Γερμανικοῦ Ἔθνους»;

γ. ΟΙ ΡΩΣΟΙ ΚΑΙ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

9. Πῶς ἰδρύθηκε τό Ρωσικό Κράτος τοῦ Κιέθου;
10. Πότε (ἐποχή) καί πῶς γενικεύτηκε ὁ ἐκχριστιανισμός τῶν Ρώσων;

δ. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ – ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

11. Τι ξέρετε για τίς «Συντεχνίες»;
12. Ποιοί λέγονται «δυνατοί»; Ἀπό πότε ἀκοῦμε νά γίνεται λόγος γ' αὐτοῦς, γιατί τοὺς θεωροῦσαν ἐπικινδυνούς καί σέ ποιούς ἦταν ἐπικινδυνοί;
13. Γιατί οἱ μακεδόνες αὐτοκράτορες πῆραν μέτρα κατά τῶν δυνατῶν καί τό ὄριζε τό «ἀλληλέγγυον» τοῦ Βασιλείου Β';

ε. ΠΑΙΔΕΙΑ – ΤΕΧΝΗ

14. Ποιός ἀναδιοργάνωσε τό Πανεπιστήμιο στή Μαγναύρα; Θυμᾶστε πότε καί ἀπό ποιός ἔγινε για πρώτη φορά Πανεπιστήμιο στήν Κωνσταντινούπολη;

στ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

15. Τι ξέρετε για τήν ἀποστολική δράση τῶν ἀδερφῶν Κύριλλου καί Μεθόδιου;
16. Τι ξέρετε για τόν ἐκχριστιανισμό τῶν Βουλγάρων;

ζ. ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΣ

17. Τι ξέρετε για τόν πατριάρχη Φώτιο καί τί για τό λεγόμενο σχίσμα τοῦ Φωτίου;
18. Πῶς ἀντιλαμβανόταν ἡ Ἐκκλησία τή σχέση της μέ τό Κράτος;
19. Ποιῆς ἦταν οἱ συνέπειες τοῦ σχίσματος τοῦ 1054;

ΘΕΜΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ: Τά κοινωνικά μέτρα τῶν αὐτοκρατόρων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Γιατί ἔδιναν τόση σημασία στό νά περιοριστεῖ ἡ δύναμη τῶν δυνατῶν;

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ρῶσοι – Βυζάντιο

Τό 907 οἱ Ρῶσοι ἔκαναν μεγάλη ἐπιδρομή στήν Κων/πολὴ. Ὁ Ρῶσος χρονογράφος Νέστορ ἀναφέρει ὅτι εἶχαν 2.000 πλοῖα καί σέ κάθε πλοῖο 40 ἄνδρες, κι ἀκόμα ἐρχόταν καί πεζικός στρατός. Αὐτά κρίνονται υπερβολικά. Ἐκαναν μεγάλες λεηλασίες καί ὁ Λέων ὁ Σοφός ἀναγκάστηκε νά ὑπογράψει συνθήκη, πού τό κείμενό της μᾶς τό δίνει ὁ Νέστορ.

Στό πρῶτο ἄρθρο δίνεται ἀμοιβαία ὑπόσχεση γιά αἰώνια εἰρήνη καί φιλία.

"Αρθ. 6. – "Αν πλοῖο ἐλληνικό ἐξοκεῖλει ἀπό τρικυμία σέ ξένη χώρα, ὅπου θρίσκονται Ρῶσοι, αὐτοῖ πρέπει νά σώσουν τό πλοῖο καί τό φορτίο καί νά τά μεταφέρουν στήν Ἑλλάδα ἢ, ἂν αὐτό δέν εἶναι δυνατό, σέ ἀσφαλισμένο ρωσικό λιμάνι.

Στήν τελευταία περίπτωση τά ἐμπορεύματα καί ὅ,τι ἄλλο θρίσκεται πάνω στό πλοῖο πουλιοῦνται. Καί ὅταν Ρῶσοι ἐρθουν στήν Ἑλλάδα εἴτε σάν πρέσβεις πρὸς τόν αὐτοκράτορα, εἴτε σάν ἔμποροι, πρέπει νά μεταφέρουν τό πλοῖο καί νά παραδώσουν ἀκριθῶς τήν ἀξία τῶν ἐμπορευμάτων. Τά ἴδια πρέπει νά κάνουν καί οἱ Ἕλληνες γιά τά ρωσικά πλοῖα.

"Αρθ. 9. – "Αν Ρῶσος πεθάνει στήν Ἑλλάδα, στήν ὑπηρεσία τοῦ αὐτοκράτορα, χωρίς νά ἔχει κάποιο συγγενή κοντά του, ἢ ἂν ὑπάρχει διαθήκη, ἐκτελεῖται αὐτή. Ρῶσια στόν πιό κοντινὸ συγγενή του, ἢ ἂν ὑπάρχει διαθήκη, ἐκτελεῖται αὐτή.

"Αρθ. 10 – "Αν κάποιος ἀπό τοὺς Ρώσους ἐμπόρους πού θρίσκονται στήν Ἑλλάδα ἢ κι ἀπ' τοὺς ἄλλους Ρώσους, κάνει κάποιο κακούργημα, καί ἀπαιτηθεῖ νά ἀποδοθεῖ στήν πατρίδα του γιά νά τιμωρηθεῖ, ὁ χριστιανὸς αὐτοκράτορας εἶναι ὑποχρεωμένος νά ἀποδώσει τόν ἐνοχο, ἔστω κι ἂν ὁ τελευταῖος δέν θέλει. (μετάφραση)

ἀποσπάσματα ἀπό
τὸ Χρονικὸ Νέστορος

2. Ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ Ἐπαρχικὸ Βιβλίον (Λέων Σ')

Αὐτοῖ πού πουλοῦν ψάρια (κεῖμ. ἰχθυοπράται) νά ἔχουν τά στέκια τους στίς λεγόμενες μεγάλες καμάρες τῆς πόλης πουλώνοντας τά ψάρια πού ψάρεψαν· κάθε μιά καμάρα νά ἔχει τόν ἐπιστάτη πού θά ἐπιβλέπει πῶς γίνεῖ ἡ ἀγορά στή θάλασσα καί πῶς γίνεται ἡ διάθεση (ἡ πούληση), ὥστε γιά κάθε νόμισμα νά ἔχει αὐτός κέρδος ἓνα «μυιاریσιον».

Δέν ἐπιτρέπεται στοὺς πωλητές νά παστῶνουν τά ψάρια ἢ νά πουλῶν (ψάρια) πού τά κάνουν εἰσαγωγὴ ἀπ' ἔξω. (Δέν ἐπιτρέπεται τὸ πάστωμα) παρὰ μόνο αὐτά πού περισσεύουν, γιά νά μὴ θρῶμίσουν...

... Οἱ ἐπιστάτες τῶν «ἰχθυοπρατῶν» πρέπει κάθε μέρα πρωῒ - πρωῒ ν᾿ ἀρχοῦν στόν ἐπαρχο καί ν' ἀναφέρουν πόση ψαριά (ἄγρα) εἶχαν τῇ νύχτα ἀπὸ

ἄσπρα ψάρια, γιά νά πουλοῦν στούς κάτοικους τῆς πόλης μέ βάση τόν προσδιορισμό ἐκείνου.

“Οσοί ἔξω ἀπό τίς διατάξεις αὐτές τολμοῦν νά πουλοῦν, νά διώχωνται ἀπό τό σύστημα δαρμένοι καί κουρεμένοι.
(μετάφραση)

Ἐπαρχικόν Βιβλίον XVII 1-4*

3. Τό ἀλληλέγγυον τοῦ Βασιλείου Β΄

... ἔθγαλε διαταγή (ὁ Βασίλειος Β΄): οἱ εἰσφορές τῶν φτωχῶν πού εἶχαν καταστραφεῖ νά πληρώνονται ἀπό τοὺς δυνατούς. Ὀνομάστηκε δέ ἡ τέτοιου εἶδους εἰσπραξή «ἀλληλέγγυον». Ὅταν δέ ὁ πατριάρχης καί πολλοί ἀπό τοὺς ἀρχιερεῖς καί ἀπό τοὺς ἀσκητές ὄχι λίγοι τόν παρακάλεσαν νά σταματήσῃ αὐτό τό παράλογο (!) βάρος, ὁ βασιλιάς δέν ὑπάκουσε...
(μετάφραση)

Ἰωάννης Σκυλίτζης
σύνοψις ἱστοριῶν»

4. Ἀρμοδιότητες Πατριάρχου

Πατριάρχης εἶναι ζωντανή καί ἔμψυχη εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ πού μέ λόγια καί πράξεις δείχνει τήν ἀλήθεια.

Σκοπὸς γιὰ τόν Πατριάρχη (εἶναι), πρῶτο μὲν αὐτοὺς πού παρέλαβε ἀπ' τὸ Θεὸ νά τοὺς διαφυλάξῃ μέ ἐσέβεια καί σεμνότητα θίου. Ἀκόμα, ὅσο μπορεῖ, ὅλους τοὺς αἵρετικούς νά ἐπαναφέρει στὴν ὀρθοδοξία καί τὴν ἔνωση μέ τὸ σῶμα τῆς ἐκκλησίας (κατὰ τὸ νόμο αἵρετικοὶ εἶναι ὅσοι ἀποσχίζονται ἀπὸ τὴν καθολικὴ ἑκκλησία). Κι ἀκόμα νά κάνει μιμητὲς τῆς πίστεως τοὺς ἀπιστοὺς παραδειγματίζοντάς τους μέ τὴ λαμπρὴ ἀνώτερη καί ἀξιοθαύμαστη συμπεριφορὰ του...

... ξεχωριστός ρόλος τοῦ Πατριάρχου εἶναι νά διδάσκει, (κεῖμ: εἶναι διδακτικόν) νά ἐξισώνεται χωρὶς νά δυσφορεῖ καί μέ τοὺς ἀνώτερους καί μέ τοὺς κατώτερους καί νά εἶναι πρᾶος καί δίκαιος. Νά ἐλέγχει ὅμως αὐτοὺς πού ἀπειθοῦν, νά μὴ διστάζῃ δέ νά ὑπερασπίζεται τὴν ἀλήθεια καί νά διεκδικεῖ τὰ δικαιώματα τῶν δογμάτων ἀκόμα καί μπροστὰ στοῦ βασιλιά...
(μετάφραση)

Ἐπαναγωγή III 1-8*

* Ὅσα ἀποσπάσματα σημειώνονται μέ * βρίσκονται ἀμετάφραστα στοῦ βιβλίου τοῦ Ι. Ε. Καραγιαννόπουλου:

«Ἡ βυζαντινὴ ἱστορία ἀπὸ τὰς πηγὰς»
Θεσσαλονίκη 1974

1. Ἁγία Καθολικὴ καί Ἀποστολικὴ λέγεται γενικά ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία.

Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΚΑΙ Η ΠΡΩΤΗ ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ἡ ἔνδοξη ἐποχή πού προηγήθηκε ἔδωσε στὸν κόσμον τῆς αὐτοκρατορίας μιὰ ψευδαἰσθησιὴ ἀπόλυτης σιγουριᾶς γιὰ τὴ δύναμη τοῦ κράτους καὶ τὴ θεοφροῦρητη πρωτεῖουσά του. Ἔτσι δὲν πρόσεξαν ἔγκαιρα τὰ σημάδια τῆς παρακμῆς πού ἔρχόταν μὲ ταχύ ρυθμό (Χάρτης 21).

Ἡ ἐποχή πού θὰ μελετήσουμε καλύπτει τὴ χρονικὴ περίοδο ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 11ου αἰῶνα ὡς τὶς ἀρχές τοῦ 13ου. Ὅρια: 1056, τέλος τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας καὶ 1204, πρώτη πτώση τοῦ Βυζαντίου.

Εἶναι μιὰ περίοδος γεμάτη σημαντικὰ γεγονότα:

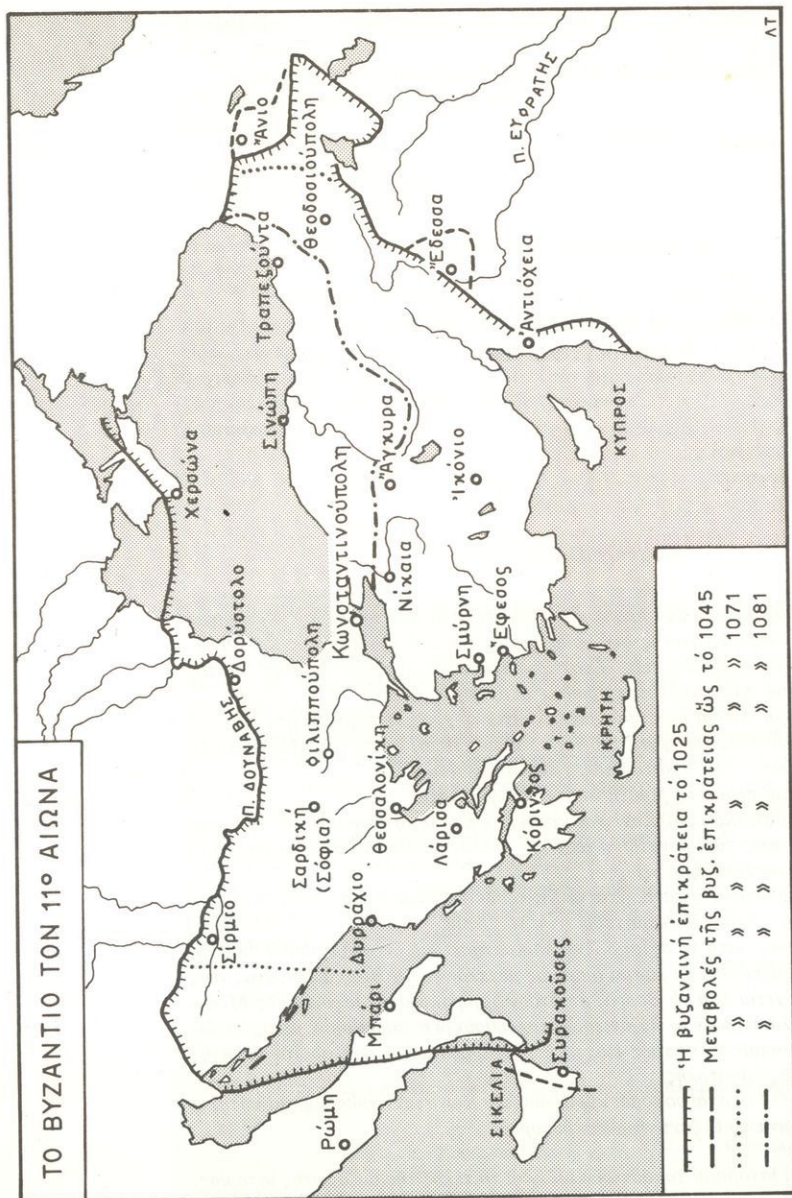
Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἡ παρακμὴ εἶναι φανερή. Οἱ ἀρπαχτικὲς διαθέσεις τῶν δυνατῶν ἔχουν ὥς συνέπεια νὰ πέσουν σὲ μαρασμό οἱ ἀπροστάτευτοι ἐλεύθεροι γεωργοί.

Στὴν Ἀνατολὴ ἐμφανίζονται οἱ Σελτζούκοι Τούρκοι καὶ σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα ἔχουν ἐγκατασταθεῖ στὴ Μ. Ἀσία.

Στὴ Δύση, μετὰ τὸ σχίσμα, ἔχει ἐπικρατήσῃ μιὰ ἔντονη ἐχθρική διάθεση πρὸς τὸ Βυζάντιο καὶ τὸ χάσμα διαρκῶς μεγαλώνει. Οἱ Νορμανδοί, ἓνας νέος λαὸς πού ἔρχεται ἀπὸ τὸ Βορρᾶ, μπαίνουν ὀρμητικὰ στὴν ἱστορία τῆς Μεσογείου καὶ ταλαιπωροῦν τὸ Βυζάντιο. Ἀκολουθοῦν οἱ σταυροφορίες μὲ τίς ὁποῖες ὁ δυτικοευρωπαϊκὸς κόσμος ἐπιχειρεῖ νὰ παρουσιαστεῖ σὰν πρωταγωνιστὴς στὸ χῶρον τῆς Ἀνατολῆς.

Τὸ 1204 οἱ σταυροφόροι κυριεύουν τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ καταλύουν προσωρινὰ τὴ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία.

Πολλοὶ ἱστορικοὶ τοποθετοῦν ἔδῳ καὶ τὸ τέλος τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας.

ΧΑΡΤΗΣ 21

Ὁ χάρτης ἔχει σχεδιαστῆ με βάση ἀντίστοιχους χάρτες ἀπὸ τὸ τέλος ἱστορικῶν χαρτῶν τοῦ καθηγητῆ τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας τοῦ πανεπιστημίου κ. Ι. Κ. Καργιανόπουλου (Χάρτα μέσης βυζαντινῆς περιόδου, Θεσ/νίκη 1976).

ΠΙΝΑΚΑΣ

Ξεχωρίζουν τρείς ομάδες αυτοκρατόρων· οι δύο ομάδες είναι δυναστείες.

1. 1057 - 1081: Είναι περίοδος παρακμής. Οι δυνάμεις του κράτους εξαντλούνται από αδέξιους ηγέτες, ενώ τα σύνορα σ' Ανατολή καί Δύση έχουν σπάσει απ' τους ξηθρούς. Πέντε αυτοκράτορες χωρίς τίποτα νά τους ξεχωρίζει κράτησαν τήν εξουσία. Μιά εξαίρεση αποτελεί ὁ αυτοκράτορας Ρωμανός Δ' ὁ Διογένης 1067 - 1071. Τή δεκαετία 1071 - 1081 ἔχουν ὀνομάσει «μαύρη δεκαετία».

2. 1081 - 1185: Ἡ ἐποχή χαρακτηρίζεται σάν ἡ τελευταία ἀναλαμπή τοῦ Βυζαντίου. Οἱ αυτοκράτορες τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἀνήκουν στήν ἴδια οἰκογένεια. Εἶναι ἡ Δυναστεία τῶν Κομνηνῶν Βασιλεύουν:

Ἀλέξιος Α' Κομνηνός 1081 - 1118

Ἰωάννης Β' Κομνηνός 1118 - 1143

Μανουήλ Α' Κομνηνός 1143 - 1180 καί

Ἀνδρόνικος Α' Κομνηνός 1180 - 1183 ὡς κηδεμόνας τοῦ ἀνήλικου Ἀλέξιου Β' πού ἦταν γιός τοῦ Μανουήλ καί 1183 - 1185 ὡς μονοκράτορας.

3. 1185 - 1204: Ἡ Δυναστεία τῶν Ἀγγέλων.

Αὐτοκράτορες τῆς δυναστείας αὐτῆς εἶναι:

Ἰσαάκιος Β' Ἀγγελος 1185-1195

Ἀλέξιος Γ' Ἀγγελος 1195- 1203

Ἀλέξιος Δ' Ἀγγελος 1203 - 1204 (μαζί μέ τόν πατέρα του τόν Ἰσαάκιο Β').

(Χάρτης 22)

ΧΑΡΤΗΣ 22: ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ (1081-1185)

α. ΝΕΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ ΚΑΙ ΤΗ ΔΥΣΗ

Ι. Οί Σελτζούκοι Τούρκοι

Εμφάνιση των Σελτζούκων. Σύγκρουση με τό Βυζάντιο. Ἐνῶ οἱ Ἀραβες εἶχαν ἀρχίσει νά παρακμάζουν ἕνας νέος λαός, οἱ Τούρκοι, ἦρθε νά πάρει τή θέση τους στήν ἱστορία καί μαζί καί τή σκυτάλη τοῦ ἰσλαμισμού.

Ἡ ἐμφάνιση τῶν Σελτζούκων

Οἱ πρῶτοι Τούρκοι λέγονται Σελτζούκοι ἀπό τό φύλαρχό τους Σελτζούκ πού τοὺς ἔφερε ἀπό τίς στέπες τοῦ σημερινοῦ Τουρκεστάν πρὸς τή Μεσοποταμία. Αὐτό ἐγινε στά τέλη τοῦ 10ου αἰῶνα καί τήν ἴδια ἐποχὴ δέχτηκαν

τόν ισλαμισμό καί ὑπηρετοῦσαν ὡς μισθοφόροι σέ διάφορους μουσουλμάνους ἡγέτες. Τόν ἐπόμενο αἰώνα ἀπλῶσαν τή δύναμή τους σ' ὅλη τήν περιοχή τοῦ Ἰράν καί ἔγιναν κύριοι τοῦ Χαλιφάτου τῆς Βαγδάτης περιορίζοντας τό Χαλίφη στά θρησκευτικά του μόνο καθήκοντα.

Ἀπό ἐκεῖ οἱ Τοῦρκοι εἰσέβαλαν στίς ἐπαρχίες τῆς βυζαντινῆς αυτοκρατορίας, τή Μεσοποταμία, τήν Ἀρμενία καί τήν Καπαδοκία. Ἡ παραμέληση τοῦ στρατοῦ, ἡ καταστροφή τῶν χωρικῶν καί ἀκριτῶν καί ἡ ὅλη κακοδιοίκηση τοῦ Βυζαντίου εἶχε παραλύσει κάθε ἐστία ἀντίστασης· καί μόνο ὁ αὐτοκράτορας *Ρωμανός Δ' ὁ Διογένης* προσπάθησε νά σταματήσει τίς ἐπιδρομές τῶν Τούρκων.

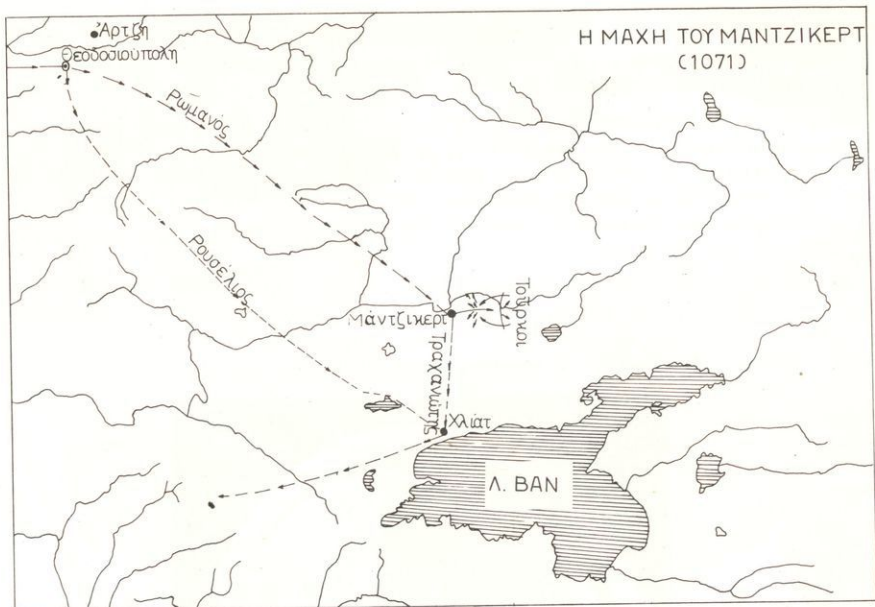
Μέ πολυάριθμο στρατό, πού τόν ἀποτελοῦσαν κυρίως μισθοφόροι ἐξεστράτευσε ἐναντίον τους καί στρατοπέδευσε στό Μάτζικερτ, κοντά στή λίμνη Βάν. Ὁ Τοῦρκος σουλτάνος *Ἀλπ - Ἀρσλάν* θορυβημένος ζήτησε εἰρήνη πού δέν ἔγινε δεκτή. Ὁ Ρωμανός ἔκανε τό μοιραῖο λάθος νά

*Σύγκρουση μέ
τό Βυζάντιο*

Μάτζικερτ 1071

Ὁ Χριστός στέφει τόν Ρωμανό Δ' Διογένη καί τήν Εὐδοκία Μακρεμβολίτισσα. Πλακίδιο ἀπό ἐλεφαντοστό. Παρίσι. Ἐθνική Βιβλιοθήκη. Αἴθουσα Μεταλλίων. 1068 περίπου.

ΧΑΡΤΗΣ 23

Από τή Θεοδοσιούπολη ὁ Ρωμανός ἔστειλε τὸ στρατηγὸ Ρουσέλιο στὸ Χλιάτ, ἐνῶ ὁ ἴδιος προχώρησε καὶ στρατοπέδευσε στὸ Μάντζικερτ.

Κατὰ τὴν ἐκτίμησή του οἱ Τούρκοι θὰ ἦταν κάπου νοτιότερα ἀπὸ τὴ λίμνη Βάν. Στὴν πραγματικότητα ὅμως οἱ δυνάμεις τῶν ἐχθρῶν εἶχαν περάσει στὰ βορειοανατολικά τῆς λίμνης καὶ βρισκόνταν ἀπέναντί του. Τὴν ἐπόμενη μέρα, ὅταν οἱ προφυλακὲς του βρέθηκαν μπροστά σὲ μεγάλη ἐχθρική δύναμη, συνειδητοποίησαν ὅτι ὁ ὄγκος τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων ἦταν ἀπέναντί τους, ἀνατολικά.

Ὁ Ρωμανός διέταξε γενικὴ ἐπίθεση ἐνῶ ταυτόχρονα ἔστειλε τὸν Τραχανιώτὴ νὰ ἐνωθεῖ μὲ τὸ Ρουσέλιο καὶ νὰ προχωρήσουν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἀπὸ τὸ νότο.

Μὲ τὴν πρώτη ἐπίθεση ὁ στρατὸς τοῦ Ρωμανοῦ ἀπώθησε τοὺς Τούρκους πού ὑποχώρησαν στοὺς γύρω λόφους. Τότε ὁ Ρωμανός ἀνέκοψε τὴν ἐπίθεσή του μὲ σκοπὸ νὰ ἐπιστρέψει στὸ Μάντζικερτ, γιὰ νὰ διανυκτερεύσει στὸ ὀχυρωμένο στρατόπεδόν του. Κατὰ τὴν κρίσιμη ὅμως αὐτὴ ὥρα στὸ βυζαντινὸ στρατὸ ἐπικράτησε σύγχυση καὶ ταραχὴ. Οἱ Τούρκοι ἐπωφελήθηκαν γιὰ νὰ ἐξαπολύσουν τὴν ἀντεπίθεσή τους πού εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τὴν πανωλεθρία τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ, τὴν αἰχμαλωσία τοῦ Ρωμανοῦ καὶ τὸ τέλος τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας στὴ Μικρασία.

Ὁ Τραχανιώτης μὲ τὸ Ρουσέλιο ἔφυγαν χωρὶς νὰ πάρουν μέρος στὴ μάχη.

Ὁ χάρτης ἔχει σχεδιασθεῖ μὲ βάση ἀντίστοιχο χάρτη ἀπὸ τὸ τεῦχος Ἱστορικῶν χαρτῶν τοῦ καθηγητῆ τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Ι. Κ. Καραγιαννόπουλου (Χάρται, μέσης βυζαντινῆς περιόδου, Θεσ/νίκη 1976).

επιδιώξει από υπερβολική πεποίθηση στη δύναμη του στρατού του την επίσπευση της μάχης. (Χάρτης - σχέδιο 23).

Η σύγκρουση που ακολούθησε ήταν από κείνες που αφήνουν τά σημάδια τους στην ιστορία. Οίμισθοφόροι του Ρωμανού νικήθηκαν και ο ίδιος κυκλωμένος και πληγωμένος έπεσε στα χέρια των έχθρων αιχμάλωτος. Ο νικητής Άλπ - Άρσλάν θαύμασε την παλληκαριά του Ρωμανού και του φέρθηκε με γενναιοψυχία. Έκλεισε μαζί του φιλική συνθήκη, τον άφησε ελεύθερο και, αφού πήρε λύτρα, του επέστρεψε τούς αιχμαλώτους. (Κείμ. 1, 2).

Οι συνέπειες της καταστροφής ήταν ιστορικής σημασίας. Ο δρόμος προς τη Μ. Άσία ήταν τώρα ανοιχτός για τούς Τούρκους. Μπορούμε να πούμε ότι τό 1071 σημειώνει την αρχή του τέλους της βυζαντινής κυριαρχίας στην Ανατολή.

Αλλά και του Ρωμανού τό τέλος ήταν τραγικό. Ο νικημένος αυτοκράτορας, ενώ γύριζε στην πρωτεύουσα, έπεσε στα χέρια των πολιτικών αντιπάλων του. Μιά κλίκα παλατιανοί αξιωματούχοι με πραξικόπημα είχαν ανατρέψει τό Ρωμανό και έφεραν στό θρόνο τό Μιχαήλ Ζ' Δούκα. Οί πραξικοπηματίες συνέλαβαν τό Ρωμανό, τον τύφλωσαν και τον εξόρισαν. Πέθανε σέ λίγο στην εξορία από τή φλόγωση των τραυματισμένων ματιών του.

Άγώνας για τή Μ. Άσία. Οί διάδοχοι του Ρωμανού αποδείχτηκαν ανίκανοι για τήν κρίσιμη αυτή εποχή. Οί Τούρκοι έφτασαν ως τή Χρυσούπολη απέναντι από τήν Κωνσταντινούπολη. Τό 1079 σημειώνεται ή

Πλακίδιο από σμάλτο από τό περίφημο τρίπτυχο του Κακούλι. Μουσείο τής Τυφλίδας, Κωνσταντινούπολη. 11ος αϊ. Παριστάνει τή στέψη του Μιχαήλ Ζ' (1071-1078) και τής γυναίκας του, τής γεωργιανής πριγκίπισσας Μαρίας τής Άλανής. Η εξαγωγή βυζαντινών σμάλτων στη Γεωργία ενίσχυσε τήν ανάπτυξη μιάς εθνικής σχολής χυμεντών.

πιό μεγάλη άκμή τών Σελτζούκων και ό σουλτάνος Μαλέκ-Σάχ κυβερνούσε ένα άπέραντο κράτος. Μέ τό θάνατό του όμως άρχισαν και οι άποσχιστικές τάσεις τών ισχυρών φυλάρχων και ή ενότητα του σελτζουκικού κράτους διαλύθηκε. Στίς διάφορες έπαρχίες άνακηρύχτηκαν σουλτάνοι και άρχισαν μεταξύ τους πολέμους. Από αυτά τά σουλτανάτα τό πιό επικίνδυνο γιά τό Βυζάντιο ήταν τό σουλτανάτο τών Ρούμ (ή τής Ρωμανίας) μέ έδρα τή Νίκαια, γιατί ήταν καλά όργανωμένο και είχε σύνορα μέ τή βυζαντινή αυτοκρατορία.

Οί άγώνες τών
Κομνηνών

Οί Κομνηνοί φρόντισαν, όσο μπορούσαν γιά τήν αντιμετώπιση του κινδύνου και πολέμησαν τούς Σελτζούκους του σουλτανάτου αυτού. Μέ τή βοήθεια τών σταυροφόρων τής πρώτης σταυροφορίας ό 'Αλέξιος Α' ό Κομνηνός ξαναπήρε τή Νίκαια και τά πρόσ τό Αίγαίο παράλια. Οί Τούρκοι μετέφεραν τήν πρωτεύουσά τους στο 'Ικόνιο. Τούς άγώνες κατά τών Σελτζούκων συνέχισε ό 'Ιωάννης Β' Κομνηνός και είχε σημαντικές έπιτυχίες. Προχώρησε νικηφόρα ως τή Συρία και ίσως, άν δέν τόν σταματούσε ό θάνατος, νά είχε τήν τύχη νά διαλύσει τό κράτος αυτό του 'Ικονίου.

Τό έργο του πατέρα του συνέχισε ό Μανουήλ Α' Κομνηνός μέ σημαντικές έπιτυχίες κατά τών Σελτζούκων που του έδωσαν τό θάρρος νά έπιζητήσει μιá άποφασιστική άναμέτρηση.

Μυριοκέφαλο
1176

'Ετοίμασε μεγάλη έκστρατεία μέ πολλούς μισθοφόρους και συμμάχους. Έκανε τό λάθος όμως νά κλειστεί στά βουνά τής Φρυγίας και σέ μιá τοποθεσία, τό Μυριοκέφαλο παγιδεύτηκε μέ άποτέλεσμα τήν πανωλεθρία του στρατού του. 'Ο ίδιος ό Μανουήλ παραλλήλισε τήν καταστροφή του μέ τήν καταστροφή του Ρωμανού στο Μάτζικερτ και είχε δικίο· ή πανωλεθρία στο Μυριοκέφαλο συμπλήρωσε τό Μάτζικερτ. 'Η μάχη έγινε τό 1176 και μέ τό καταστρεπτικό της άποτέλεσμα στερέωσε τούς Τούρκους στή μι-κρασιατική χερσόνησο.

II. Οί Νορμανδοί

Οί άνθρωποι του Βορρά. Τό 1071 ένώ μέ τήν καταστροφή στο Μάτζικερτ έσπαζε τό ανατολικό σύνορο του βυζαντινού κράτους, στή νότια 'Ιταλία οι Νορμανδοί άφαιρούσαν τήν πόλη Μπάρι από τή βυζαντινή κυριαρχία και άπειλούσαν τίς δυτικές κτήσεις τής αυτοκρατορίας.

Οί Νορμανδοί
στήν Εύρώπη

Οί Νορμανδοί¹, που είχαν έρθει από τή Σκανδυναβία, ήταν νέος γιά τή Μεσόγειο λαός.

'Από τόν 8ο αιώνα εμφανίζονται σάν πειρατές και προκαλούν τόν τρόμο στους λαούς τής Εύρώπης. Ήταν τολμηροί ναυτικοί, που μέ τά γρήγορα και έλαφρά πλοία τους έφταναν ως τήν 'Ισλανδία, τή Γροιλανδία και από κεi στίς βόρειες άκτές τής 'Αμερικής. Τόν 10ο - 11ο αιώνα άρχίζουν νά μεταναστεύουν. Μιά όμάδα τους ίδρυσε στή Β. Γαλλία τό δουκάτο τής Νορμανδίας, ενώ άλλοι κατέβηκαν στή Ρωσία (Ρωσικό κράτος Κιέβου).

1. Τό όνομά τους σημαίνει άνθρωποι του βορρά.

Οι Νορμανδοί βασιλείς της Σικελίας υπήρξαν μεγάλοι οικοδόμοι. Τά κτίσματά τους τοῦ 12ου αἰ. τὰ διακόσμησαν σύμφωνα μέ τὰ βυζαντινά πρότυπα. Οἱ ἐκκλησίες τῆς Σικελίας διατηροῦν τὰ καλύτερα μωσαϊκά αὐτῆς τῆς ἐποχῆς. Ἡ ἐκκλησία πού οἰκοδόμησε ὁ ναύαρχος Γεώργιος τῆς Ἀντιοχείας στό Παλέρμο, τῇ ΜΑΡΤΟΡΑΝΑ, εἶναι βυζαντινή καί στό ἀρχιτεκτονικό τῆς σχέδιο καί στό τρόπο τῆς διακόσμησης. Δύο ἐνδιαφέροντα μωσαϊκά παριστάνουν, τὸ ἕνα, τὸ βασίλεα τῶν Νορμανδῶν Ρογήρο τὸ Β' νά τὸν στέφει ὁ Χριστός, τὸ ἄλλο, τὸν κτήτορα Γεώργιο σέ προσκύνηση μπροστά στή Θεοτόκο.

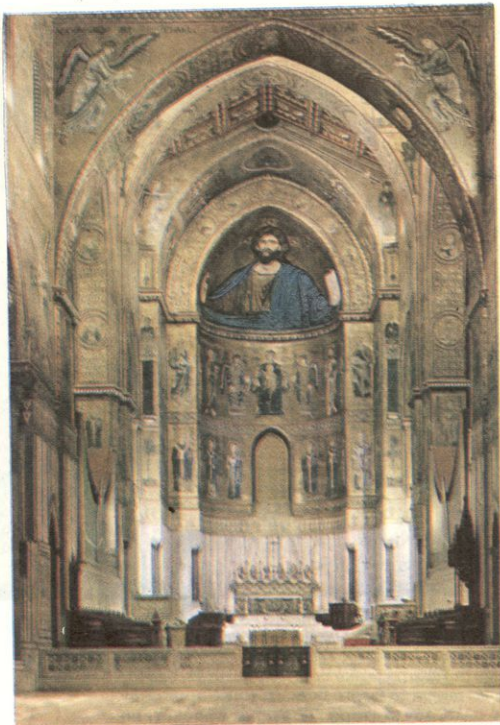
Τὸ 1066 ὁ Γουλιέλμος ὁ Κατακτητῆς, ἕνας δούκας ἀπὸ τῇ Νορμανδία κατέκτησε τὴν Ἀγγλία.

Στὰ μέσα τοῦ 11ου αἰώνα ἔφτασαν στὴν Ἰταλία μικρές ὁμάδες Νορμανδῶν πού ὅλο καί πλήθαιναν. Στὴν ἀρχὴ γίνονταν μισθοφόροι σέ διάφορους ἡγεμόνες ὅπως οἱ Σελτζοῦκοι στὴν Ἀνατολή· γρήγορα ὅμως ἡ δύναμή τους μεγάλωσε καί ἔγιναν ἀπειλητικοί. Ἀφοῦ πῆραν τὸ Μπάρι, τὸν ἐπόμενο χρόνο πέρασαν στὴ Σικελία, ἀπώθησαν τοὺς Σαρακενοὺς καί μέ ἔδρα τὸ Παλέρμο ἱδρυσαν ἕνα δικό τους κράτος.

Ἡ παρακμὴ τῶν παλιῶν πρωταγωνιστῶν, τῶν λαῶν τῆς Μεσογείου, ἔκανε τοὺς ἐπιδρομεῖς αὐτοὺς νά διεκδικοῦν μέ ἀξιώσεις τὴν κυριότητα στὴ θάλασσα πού γνώρισε γύρω τῆς τοὺς πῖο λαμπροὺς πολιτισμούς τῆς παγκόσμιας ἱστορίας.

Νορμανδικές ἐπιδρομές κατὰ τοῦ Βυζαντινίου. Τὸ νέο αὐτὸ κράτος πού ἱδρυσαν οἱ Νορμανδοὶ στὴν Κάτω Ἰταλία ἔγινε σύντομα ἕνας διαρκῆς κίνδυνος γιὰ τὸ Βυζάντιο. Τέσσερις ἐπιδρομές ἐπιχείρησαν οἱ νέοι αὐτοὶ ἔχθροι τῆς αὐτοκρατορίας.

*Τὸ Νορμανδικὸ
κράτος τῆς
Ἰταλίας*

Στή Μητρόπολη τοῦ ΜΟΝΡΕΑΛΕ, στὰ περίχωρα τοῦ Παλέρμου, πού ἐχτίσε ὁ Νορμανδός Γουλιέλμος ὁ Β' καί διακόσμησε στό τέλος τοῦ 12ου αἰ., τὰ ψηφιδωτά σκεπάζουν ἐκταση 6.000 τ.μ.

Πρώτη Ἐπιδρομή 1081 - 1085: Τό χρόνο πού ἀνέβηκε στό θρόνο ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, οἱ Νορμανδοί χωρίς σοβαρή ἀντίσταση ἀποβιβάστηκαν στήν Ἡπειρο καί πολιόρκησαν τό Δυράχιο. Ὁ Ἀλέξιος βρέθηκε σέ δύσκολη θέση, ἀλλά ἔδρασε μέ μεγάλη ικανότητα καί διπλωματική δεξιότητα. Ἐτοίμασε στρατό μισθοφόρων ἐνῶ παράλληλα ζήτησε βοήθεια ἀπό εὐρωπαίους ἡγεμόνες. Οἱ Βενετοί, πού τοὺς ἐνδιέφερε νά μείνει ἀνοικτή στό ἐμπόριό τους ἡ Ἀδριατική, ἔκλεισαν συμφωνία μέ τό Βυζάντιο² καί μέ τό στόλο τους νίκησαν τοὺς Νορμανδοὺς. Καί ὁ Ἀλέξιος ὁμως, παρά τό γεγονός ὅτι ὁ στρατός του νικήθηκε κι ἔχασε τό Δυράχιο, κατόρθωσε ν' ἀνασυντάξει τίς δυνάμεις του καί ἀνάγκασε τέλος τοὺς Νορμανδοὺς νά γυρίσουν στήν Ἰταλία (1085).

Δεύτερη Ἐπιδρομή: Τό 1107 οἱ Νορμανδοί ἐπιχείρησαν δεύτερη ἐπιδρομή, ἀλλά αὐτὴ τὴ φορά ὁ Ἀλέξιος ἦταν δυνατότερος· νίκησε καί ὑποχρέωσε τοὺς Νορμανδοὺς νά ὑπογράψουν ταπεινωτικὴ συνθήκη.

Τρίτη Ἐπιδρομή 1147 - 1149: Ἐνῶ ὁ Μανουὴλ Κομνηνός ἦταν ἀπασχο-

1. Γιά τὴ συμφωνία αὐτὴ γίνεται λόγος σὲ παρακάτω κεφάλαιο.

λημένος με τούς σταυροφόρους της δεύτερης σταυροφορίας, ὁ βασιλιάς τῶν Νορμανδῶν Ρογήρος Β', πού εἶχε πάρει τόν τίτλο «βασιλιάς τῶν δύο Σικελιῶν», μέ ξαφνική ἐπίθεση κατέλαβε τήν Κέρκυρα. Σχεδόν ταυτόχρονα ὁ νορμανδικός στόλος πέρασε στό Αἰγαῖο καί ἡ ἐπιδρομή τῶν Νορμανδῶν ἀπλώθηκε στόν Ἑλλαδικό χῶρο. Ὁλη σχεδόν ἡ Ἀττική καταστράφηκε.

Ἡ πιό μεγάλη καταστροφή ἐγινε στή Θήβα καί τήν Κόρινθο, πού ἦταν σπουδαῖα κέντρα μεταξοβιομηχανίας. Οἱ ἐπιδρομεῖς πῆραν μαζί τους στή Σικελία πάρα πολλούς εἰδικευμένους τεχνίτες τῆς μεταξουργίας, γιά ν' ἀναπτύξουν ἐκεῖ τήν τέχνη τους. Ἐτσι τό Βυζάντιο ἔχασε τά μεγάλα κέρδη ἀπό τό ἐμπόριο τῶν μεταξωτῶν εἰδῶν, πράγμα πού ἦταν μεγάλη ζημιά γιά τήν οἰκονομία τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ Μανουήλ, ἀφοῦ μέ τή βοήθεια τῶν Βενετῶν ξαναπῆρε τήν Κέρκυρα, μετέφερε τόν πόλεμο στήν Ἰταλία.

Μετά τό θάνατο τοῦ Ρογήρου στό βασίλειο τῆς Σικελίας εἶχαν ἐξεσπάσει ταραχές, πράγμα πού ἦταν δυνατός πειρασμός γιά τό Μανουήλ. Τό 1155 βυζαντινός στρατός ἀποβιβάστηκε στήν Ἰταλία. Ὅμως στή Δύση κανεῖς δέν ἤθελε νά ξαναπλώσουν οἱ Βυζαντινοί τήν κυριαρχία τους στήν Ἰταλία. Ὁ γερμανός αὐτοκράτορας¹ καί ἡ Βενετία στράφηκαν ἐναντίον τοῦ Βυζαντίου καί βοήθησαν τούς Νορμανδούς. Ἐτσι τό 1158 ὁ Μανουήλ ἀναγκάστηκε νά πάρει πίσω τά στρατεύματά του καί νά κλείσει εἰρήνη.

Ἡ Ἰταλία καί ἡ Σικελία χάθηκαν γιά τό Βυζάντιο ὀριστικά

Τέταρτη ἐπιδρομή 1185: Γιά τέταρτη φορά οἱ Νορμανδοί μέ τό βασιλιά τους Γουλιέλμο Β' ἔκαναν ἐπιδρομή τό 1185. Ἀφοῦ πῆραν τό Δυράχιο, πολιορκήσαν τή Θεσσαλονίκη πού ἔπρεπε στά χέρια τους, γιατί ἡ ἄμυνά της εἶχε παραμεληθεῖ. Ἡ σφαγή καί ἡ λεηλασία πού ἀκολούθησαν προκαλοῦν καί σήμερα φρίκη, καθὼς διαβάζουμε τό λόγιο Ἀρχιεπίσκοπο Θεσσαλονίκης Εὐστάθιο, πού μᾶς περιέγραψε τήν καταστροφή.

Στήν πρωτεύουσα ἡ εἶδηση προκάλεσε λαϊκή ἐξέγερση. Ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνός ἀνατρέπεται καί στό θρόνο ἀνεβαίνει ἕνας ἀντίπαλός του, ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγελος. Μ' αὐτόν ἄρχιζε ἡ δυναστεία τῶν Ἀγγέλων.

Τούς Νορμανδούς πού προχωροῦσαν μέ στόχο τους τήν Κωνσταντινούπολη νίκησε κοντά στίς Σέρρες ὁ στρατηγός Ἀλέξιος Βρανᾶς καί τούς ἀνάγκασε νά υποχωρήσουν. Οἱ νικημένοι ἐγκατέλειψαν ὅλες τίς κατακτήσεις τους στούς νικητές τους καί ἔφυγαν στήν Ἰταλία. Ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγελος πῆρε τόν τίτλο τοῦ «Σωτήρα».

β) ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΠΡΟΝΟΜΙΑ ΣΤΟΥΣ ΒΕΝΕΤΟΥΣ

Ὁ Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος στήν προσπάθειά του ν' ἀσφαλίσει

Χάνεται τό μονοπώλιο τῆς μεταξουργίας

Ἡ ἀντεπίθεση τοῦ Βυζαντίου

Ἡ ἄλωση τῆς Θεσσαλονίκης

Ἡ ἀπόκρουση τῶν Νορμανδῶν

Ἡ ἀρχή μιᾶς κακῆς πολιτικῆς

1. Τῆς Ἀγίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Γερμανικοῦ Ἔθνους, πού εἶδαμε σέ προηγούμενο κεφάλαιο.

τὴν Ἀδριατικὴ ἀπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς παραχώρησε στοὺς Βενετοὺς τελωνειακὲς διευκολύνσεις στὰ λιμάνια τῆς πρωτεύουσας, μὲ τὸν ὅρο νὰ φροντίζουν τὴν ἀσφάλεια τῆς Ἀδριατικῆς. Μὲ τίς παραχωρήσεις αὐτές ἡ ναυτικὴ δύναμις τῆς Βενετίας ἀναπτύχθηκε ραγδαία καὶ ξεπέρασε τοὺς ἀνταγωνιστὲς τῆς.

Ὅσο καιρὸ τὸ Βυζάντιο ἦταν στὴν ἀκμὴ τοῦ δέ. γινόταν αἰσθητὴ ἡ οἰκονομικὴ ζημιὰ ἀπ' τὴν παραχώρηση αὐτὴ πρὸς τοὺς Βενετοὺς. Στὰ χρόνια ὁμως τῶν Κομνηνῶν, ἐπειδὴ τὸ ναυτικὸ στὸ Βυζάντιο εἶχε παραμεληθεῖ, ἡ πολιτικὴ τῶν παραχωρήσεων πῆρε ἑκταση. Αὐτὸ μακροπρόθεσμα ὡδήγοῦσε στὸ μαρasmus καὶ τὴν καταστροφὴ τοῦ κράτους. Ὄταν ὁ νορμανδικὸς κίνδυνος τοὺς ἀνάγκασε νὰ ἀμυνθοῦν μὲ τὸ ναυτικὸ, οἱ Κομνηνοὶ προσέτρεξαν στὴ βοήθεια τῶν Βενετῶν ὑποθηκεύοντας μὲ ὅλο καὶ μεγαλύτερες παραχωρήσεις τὴν ἐθνικὴ οἰκονομία.

*Τὸ χρυσόπουλο
τοῦ 1082*

Ἡ πρώτη ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν, ὅπως εἶπαμε, ἀνάγκασε τὸν Ἀλέξιο Κομνηνὸ νὰ καταφύγει στὴ βοήθεια τῶν Βενετῶν. Μὲ χρυσόπουλο¹ παραχωροῦσε τὸ 1082 στοὺς ἐμπόρους τῆς Βενετίας τὸ προνόμιο νὰ μὴν πληρώνουν φόρο γιὰ τίς ἐμπορικὲς πράξεις τους στὴ βυζαντινὴ ἐπικράτεια καὶ νὰ μένουν ὅσο καιρὸ ἤθελαν στὴ βυζαντινὴ πρωτεύουσα. Τὰ προνόμια αὐτὰ ἔκαναν τοὺς Βενετοὺς στὰ ἐπόμενα χρόνια πανίσχυρους καὶ τὸ χειρότερο· ὅταν ἡ βυζαντινὴ κυβέρνησις ἐπιχειροῦσε νὰ περιορίσει τὰ προνόμια, οἱ Βενετοὶ μὲ ἔνοπλες ἐπιθέσεις στὰ παράλια τὰ ξαναπαίρναν αὐξημένα. Ἐγινε καὶ τὸ λάθος ἀπὸ τοὺς Κομνηνοὺς, γιὰ νὰ σπάσει τὸ μονοπώλιο τῶν Βενετῶν, νὰ παραχωροῦν προνόμια καὶ σ' ἄλλους Ἰταλοὺς. Ἐτσι ἔσθησε κάθε ἐλπίδα νὰ ξαναποκτήσει ἡ αὐτοκρατορία τὴ χαμένη ναυτικὴ τῆς δύναμι.

Συνέπειες

Ἡ παραχώρηση τῶν προνομίων εἶχε ὀλέθριες συνέπειες, οἱ σπουδαιότερες ἀπὸ τίς ὁποῖες ἦταν:

1. Τὸ Βυζάντιο σταθερὰ ἐγκατέλειπε τὸ δικό του ἐμπόριο στὶς Ἰταλικὲς πόλεις.
2. Ἡ οἰκονομικὴ ἐκμετάλλευση τοῦ κράτους ἀπὸ ξένους κλόνιζε τὴν πίστη τῶν ὑπηκόων τοῦ πρὸς αὐτὸ καὶ γέμιζε τὴν ψυχὴ τῶν λαϊκῶν κυρίως τὰ ξέων μὲ μίσος κατὰ τῶν ξένων.
3. Τὸ Βυζάντιο ἔχασε τὴν ἱκανότητα νὰ παρακολουθῇ τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τῶν δυτικῶν καὶ ἡ οἰκονομικὴ του ὑπεροχὴ ἀνατράπηκε.
4. Ὑποδουλώθηκε στοὺς ξένους, γεγονός πού ὡδήγοῦσε καὶ στὴν πολιτικὴ ὑποδούλωση.

1. Ἐγγραφο αὐτοκρατορικό μὲ χρυσὴ θούλα (σφραγίδα).

γ. Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ (ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΑ) ΚΑΙ ΟΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΕΣ

Ι. Ἡ Φεουδαρχία

Ἡ Εὐρώπη μετά τόν Καρλομάγνο. Τό 814 πέθανε ὁ Κάρολος ὁ Μέγας. Οἱ διάδοχοί του δέν εἶχαν οὔτε τή δύναμη οὔτε τά προσόντα νά κρατήσουν τίς κτήσεις του. Ἀκολούθησαν ἐμφύλιοι πόλεμοι καί τέλος τό 843 μέ τή συνθήκη τοῦ Βερντέν τά τρία ἐγγόνια τοῦ Καρόλου συμφώνησαν νά μοιράσουν τό κράτος. Ὁ Λουθάριος, πού ἦταν πρωτότοκος, κράτησε τόν τίτλο τοῦ αὐτοκράτορα, ἀλλά βασίλευε μόνο στήν Ἰταλία. Ὁ Λουδοβίκος πῆρε τή Γερμανία καί ὁ Κάρολος ὁ Φαλακρός τή Γαλλία. Στό Λουθάριο δόθηκαν ἀκόμα περιοχές ἀνάμεσα στίς κτήσεις τῶν δύο ἄλλων ἀπό τήν Ἀλσατία καί Λωραίνη καί εἶχε διέξοδο στή Βόρεια Θάλασσα. Ἡ διανομή αὐτή εἶναι σημαντική γιά τήν ἱστορία τῆς Εὐρώπης, γιατί τά τρία βασίλεια προδιαγράψανε ἀπό τότε τά τρία ἀπό τά μεγάλα Εὐρωπαϊκά κράτη τοῦ καιροῦ μας. (ΧΑΡΤΗΣ 19).

Πρίν κλείσει ὁ 9ος αἰώνας, καί τά κράτη αὐτά χωρίστηκαν σέ μικρότερες ἡγεμονίες ἀπό ἰσχυροῦς τοπικούς ἄρχοντες, πού ἡ δύναμή τους παραμέριζε τή βασιλική ἐξουσία. Ἔτσι βλέπουμε νά ἐπικρατεῖ ἓνα διασπαστικό κίνημα. Αὐτή εἶναι ἡ φεουδαρχία πού κερματίζει τίς μεγάλες κρατικές ἐνότητες.

Ἡ φεουδαρχία. Τό πολιτικό καί κοινωνικό σύστημα τῆς φεουδαρχίας πού ἐπικράτησε στήν Εὐρώπη κατά τό μεσαίωνα, ἦταν ὁμοιο μέ τό παλιό ρωμαϊκό σύστημα τῆς ἐπικαρπίας. Ὁ βασιλιάς δηλαδή παραχωροῦσε σέ κάποιον εὐγενή μιά ἐκταση γῆς – ἐπαρχία – γιά νά καρπώνεται τά ἔσοδα, ἀλλά ὁ βασιλιάς κρατοῦσε τήν κυριότητα. Οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς πού λεγόταν «ὄφελος» εἶχαν γι' ἀφέντη τους τόν εὐγενή. Οἱ εὐγενεῖς πού ἔπαιρναν τό «ὄφελος», λέγονταν ὑποτελεῖς καί ἦταν ὑποχρεωμένοι, μέ ὄρκο πού ἔδιναν σέ ἐπίσημη τελετή, ν' ἀναγνωρίζουν σάν κύριό τους τό βασιλιά καί νά πολεμοῦν στοῦ πλευροῦ του μαζί μέ τούς ἀνθρώπους πού εἶχαν στήν ἐξουσία τους. (Κείμεν. 3).

Τό σύστημα ἦταν σύμφωρο καί γιά τά δύο μέρη. Ὁ ὑποτελής δέν ἦταν ἰδιοκτήτης, εἶχε ὅμως μεγάλη κέρδη καί ἦταν ἀφέντης τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς πού δούλευαν γι' αὐτόν. Ὁ βασιλιάς πάλι εἶχε ἐξασφαλισμένο στρατό καί πιστούς ἀξιωματικούς στούς πολέμους, χωρίς νά χάνει πολλά στήν εἰρήνη.

Μέ τόν καιρό τό σύστημα αὐτό γενικεύεται στήν Εὐρώπη καί γίνεται πιά περίπλοκο. Τά κράτη τῆς Εὐρώπης κομματιάστηκαν. Κατά τόν 9ο καί 10ο αἰώνα τά ὀφέλη λέγονταν πιά *φέουδα* καί οἱ κύριοί τους *φεουδάρχες*. Ὁ 10ος αἰώνας σημειώνει καί τήν πιά μεγάλη ἀκμή τοῦ φεουδαρχικοῦ συστήματος. Κάθε *φέουδο* ἦταν μιά κλειστή κοινωνία αὐστηρά ἱεραρχημένη· ἡ κοινωνική κλιμάκωση ἦταν καθορισμένη καί κανένας δέν μπορούσε νά μεταπηδήσει ἀπό μιά τάξη σέ ἄλλη. Μόνο ὁ βασιλιάς μπορούσε σάν ἀνταμοιβή νά προβιθάσει κάποιον πιστό του. Ὅπως βλέπουμε δέν ὑπῆρχε

*Ἡ διαίρεση τοῦ
Φραγκικοῦ κράτους*

*Προέλευση καί
μορφή τοῦ θεσμοῦ*

*Ἡ ἀκμή τῆς
φεουδαρχίας*

Ὁ ἀββάς τοῦ Ἀγ. Μαρτίνου τῆς Τούρ δίνει τὴ Βίβλο στὸν Κάρολο τὸ Φαλακρὸ, ἐγγονοῦ τοῦ Καρλομάγνου. Μικρογραφία Λατινικοῦ χειρογράφου. Πάρισι. Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη. 846.

Ἡ Κιβωτός τῆς Διαθήκης. Ψηφιδωτό στήν ἀψίδα τοῦ παρεκκλησίου τοῦ GERMIGNY DES - PRÉS, στή Γαλλία. 799-818. Ἐνα ἀπό τὰ σπάνια ψηφιδωτά πού διατηροῦνται ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Καρλομάγνου. Δείχνει θυζαντινὴ ἐπίδραση πού ἔφτασε ὡς ἐκεῖ ἴσως διὰ μέσου τῆς Ἰταλίας.

Ἡ ἀναχώρηση τοῦ Γοδεφρίδου τῆς Μπουγιόν γιὰ τοὺς Ἁγίους Τόπους τὸ 1096. Μικρογραφία ἀπὸ γαλλικὸ χρονογράφο τοῦ 14ου αἰ.

Ὁ ὄρκος τῆς φεουδαρχικῆς ὑποτέλειας στό βασιλέα. Μικρογραφία ἀπό γαλλικό χειρόγραφο τοῦ 14ου αἰ.

ἡ ἔννοια τοῦ ἐθνικοῦ κράτους, γιατί τά φέουδα ἦταν μικρά κρατίδια, σχεδόν ἀνεξάρτητα, μέ δική τους διοίκηση, δικούς τους νόμους, δική τους δικαστική ἐξουσία, δική τους οἰκονομική ζωὴ καί πολλές φορές δικό τους νόμισμα.

II. Σταυροφορίες: Ἡ ἔνοπλη ἐξόρμηση τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν Ἀνατολή

Οἱ προσκυνητές

Ὁ χαρακτήρας τῶν σταυροφοριῶν. Ἡ συνήθεια νά ταξιδεύουν οἱ χριστιανοὶ σέ ἱερούς τόπους γιὰ προσκύνημα ἦταν πολὺ ἀπλωμένη στὴ Δύση μέ ξεχωριστὴ προτίμηση τοὺς τόπους ὅπου ἔζησε καὶ μαρτύρησε ὁ Χριστός. Τὸν 11ο αἰῶνα τὸ προσκύνημα αὐτὸ τῶν Ἀγίων Τόπων εἶχε πάρει μεγάλη ἑκταση. Ὅλο καὶ πιό πολλοὶ προσκυνητὲς κατευθύνονταν πρὸς τὴν Παλαιστίνη κατὰ ὁμάδες μέ ἔνοπλους συνοδοὺς.

Ἀπέναντι στοὺς προσκυνητὲς αὐτοὺς, πού ἄντεχαν ὅλους τοὺς κόπους γιὰ νά σώσουν τὴν ψυχὴ τους, ἡ στάση τῶν Ἀράβων ἦταν ἀνεκτική. Τὰ πράγματα ὁμως ἄλλαξαν, ὅταν οἱ Τοῦρκοι πῆραν τὴ Συρία καὶ τὴν Παλαι-

στὴν καὶ ἄρχισαν διώξεις κατὰ τῶν χριστιανῶν. Στὴ Δύση καλλιιεργήθηκε ἡ ἰδέα νὰ κατακτηθοῦν οἱ Ἅγιοι Τόποι μὲ κοινὴ χριστιανικὴ προσπάθεια. Ὁ Πάπας Οὐρβανὸς Β' πῆρε τὴν πρωτοβουλία νὰ κηρύξει τὴν ἀρχὴ στίς ἐνοπλες αὐτές ἐκστρατείες μ' ἓνα ἱστορικὸ λόγο του στὸ Κλερμόν τῆς Γαλλίας (1095). Τὸ κήρυγμά του εἶχε καταπληκτικὴ ἐπιτυχία. (Κεῖμ. 5).

Στὴν ἀγνή συγκίνηση ὅμως τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων γλιστροῦν οἱ οικονομικοὶ ὑπολογισμοὶ τῶν ναυτικῶν τῆς Ἰταλίας, οἱ φιλοδοξίες τῶν ἱπποτῶν νὰ κερδίσουν φέουδα, ὁ ἱμπεριαλισμὸς τῶν βασιλιάδων καὶ οἱ προσπάθειες τῆς Ρώμης νὰ «ἐπαναφέρει τοὺς σχισματικούς» Ἕλληνες στὸν ἀποστολικὸ θρόνον». Καὶ κατὰ συνέπεια στὴν ἐξέλιξη τοῦ κινήματος μὲ τίς ἀλλεπάλληλες ἐκστρατείες ὁ θρησκευτικὸς χαρακτήρας, ἔντονος στὴν ἀρχή, χάνεται καὶ κυριαρχοῦν σκοποὶ πολὺ λίγο ἢ καθόλου πνευματικοί.

Ἡ πρώτη Σταυροφορία. Τὸ κήρυγμα τοῦ Οὐρβανοῦ βρῆκε γρήγορα ἀνταπόκριση. Τρεῖς περίπου μῆνες μετὰ τὸ Κλερμόν, ἓνας μοναχὸς, ὁ Πέτρος ὁ Ἐρημίτης¹, ξεκίνησε μὲ ἓνα μεγάλο πλῆθος ἀπλῶν ἀνθρώπων, ποὺ ἀσύντακτοί καὶ χωρὶς κανονικὴ ὀργάνωση προχωροῦσαν, ἄνδρες καὶ γυναῖκες ποὺ περίπου 60 χιλιάδες, μὲ μόνον ἐφόδιο τὸν ἐνθουσιασμό τους. Ὅπως ἦταν ἐπόμενο, ἀφοῦ κατέκοποι καὶ ἐξαντλημένοι – οἱ μισοὶ σχεδὸν – πέρασαν στὴ Μ. Ἀσία, ἀποδεκατίστηκαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἡ «λαϊκή» αὕτὴ ἐκστρατεία χαρακτηρίζεται πρωτοπορεία.

Ἀντίθετα ἀπὸ τίς λαϊκὲς μάζες οἱ βασιλιάδες, οἱ μεγάλοι φεουδάρχες καὶ οἱ ἱππότες ἀπὸ ὑπολογισμὸ δὲν ἐδειχναν καὶ τόση προθυμία. Τέλος τὸν ἐπόμενο χρόνο 1096 ἄρκετοὶ φεουδάρχες καὶ ἱππότες ἐτοιμάστηκαν καὶ ξεκίνησαν. Τέσσερις στρατοὶ ἀπὸ τὴ βόρεια καὶ νότια Γαλλία καὶ τὴν Ἰταλία (οἱ Νορμανδοὶ) μὲ ἀρχηγούς τοὺς φεουδάρχες καὶ μὲ διαφορετικὰ δρομολόγια ἐφτασάν μπροστὰ στὴν Κωνσταντινούπολη. (ΧΑΡΤΗΣ 24).

Ἡ παρουσία 100 χιλιάδων περίπου στρατοῦ κοντὰ στὰ τεῖχη τῆς πρωτεύουσας ἦταν ἐπόμενο νὰ τρομάξει τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιο Α'. Γιὰ νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὴ δυσκολία, ἔπεισε τοὺς ἀρχηγούς νὰ τοῦ ὀρκιστοῦν πίστη ὡς φεουδάρχες πρὸς αὐτοκράτορα, νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν δηλαδὴ Κύριό τους, καὶ ν' ἀναλάβουν τὴν ὑποχρέωση νὰ ξαναδώσουν στὸ Βυζάντιο ὅσες ἐπαρχίες θὰ ἐπαιρναν ἀπ' αὐτὲς ποὺ τοῦ εἶχαν ἀφαιρέσει οἱ «ἄπιστοι», οἱ Τούρκοι. Ἡ κυβέρνηση τοῦ Βυζαντίου ὑποσχόταν βοήθεια σὲ ἄντρες καὶ τροφές καὶ τὸ πέρασμα στὴν Ἀσία. Ἐτσι ὁ Ἀλέξιος ξαναπῆρε τὴ Νίκαια καὶ τμῆμα ἀπὸ τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας.

Τὸ 1099, τρία χρόνια ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή τους, οἱ Σταυροφόροι ἐβλεπαν τὰ τεῖχη τῆς Ἱερουσαλὴμ. Εἶχαν τρομερές ἀπώλειες καὶ ἦταν ἐξαντλημένοι, ἀλλὰ εἶχαν φτάσει κοντὰ στὸ σκοπὸ τους. Μετὰ ἓνα μῆνα πολιορκίας ἡ ἱερὴ πόλη ἐπεσε στὰ χέρια τῶν σταυροφόρων (Ἰούλιος 1099). Τὴν ἄλωση ἀκολούθησε φρικτὴ σφαγὴ, γιὰ φαντάζονταν πὺς τιμοῦσαν τοὺς δῆμιους τοῦ Χριστοῦ.

*Οἱ στόχοι δια-
φοροποιοῦνται*

*Ἡ πρωτοπορεία
τοῦ 1095*

*Ἡ «σταυροφο-
ρία τῶν Βαρώνων»*

*Πρώτη σταυρο-
φορία καὶ Βυζάντιο.*

*Ἡ ἄλωση τῆς
Ἱερουσαλὴμ*

1. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ, ἱστορικός τῆς ἐποχῆς, τὸν ὀνομάζει Κουκούπετρο. (Κεῖμ. 4).

Κάλυμμα του Ευαγγελίου του Έχτερνάχ (Γερμανία). Γύρω στο 990. Έλεφαντόδοτο, χρυσός, σμάλτο και πολύτιμοι λίθοι. Πιθανώς το κάλυμμα παραγγέλθηκε από τη χήρα βασίλισσα της Γερμανίας Θεοφανία, που ήταν Βυζαντινή πριγκίπισσα και παριστάνεται εδώ κάτω δεξιά· απέναντί της αριστερά, ο γιός της Όθων ο Γ'. Στα άλλα διάχωρα εικονίζονται τα σύμβολα των Ευαγγελιστών και πολλοί άγιοι. Στο κέντρο, το έλεφαντοστό παριστάνει τη Σταύρωση.

Αποτελέσματα.

Μετά την επιτυχία τους οι σταυροφόροι προχώρησαν στην ίδρυση φεουδαρχικών κρατών στη Συρία και Παλαιστίνη και στερέωσαν τη λατινική κυριαρχία στη Μέση Ανατολή. Τό πίο σπουδαίο απ' αυτά ήταν το βασίλειο της Ίερουσαλήμ με τό Γεδεφρεϊδο, που από εϋλάβεια δέν πήρε τόν τίτλο του Βασιλιά εκεί όπου «βασίλεψε» ό Χριστός και έτσι ό τίτλος του ήταν «Προστάτης του Παναγίου Τάφου». Ό Πάπας διόρισε λατίνο Πατριάρχη στά Ίεροσόλυμα.

Γιά τήν προστασία των νέων αυτών κρατών οργανώθηκαν τάγματα ίπποτικά: των Ίπποτών του Άγίου Ίωάννη (Ίωαννίτες), των Ίπποτών του Ναού (Ναίτες) και των Τευτόνων. Οι ίππότες αυτοί ζούσαν σάν άσκητές στρατιώτες με άυστηρούς κανονισμούς.

Οί Β' και Γ' σταυροφορίες

Κατά τόν 12ο αιώνα έγιναν άκόμα δύο σταυροφορίες με άρχηγούς βασιλιάδες, που σημείωσαν και οι δύο άποτυχία. Κατά τή διάρκεια της τρίτης σταυροφορίας, άφορμή της οποίας ήταν ή άλωση της Ίερουσαλήμ από τό σουλτάνο της Αιγύπτου Σαλαδίν, ό βασιλιάς της Άγγλίας Ριχάρ-

δος ὁ Λεοντόκαρδος πῆρε τὴν Κύπρο. Τελικά ὁμως, τὴν πούλησε στοὺς Γάλλους Λουζινιάν¹.

Ἡ τέταρτη σταυροφορία. Ἡ τέταρτη σταυροφορία ἦταν καθαρὰ πολιτική ἐκστρατεία μὲ ὕλικά κίνητρα καὶ εἶχε ἓνα καταστρεπτικό ἀποτέλεσμα γιὰ τὸν ἴδιο τὸν εὐρωπαϊκό πολιτισμό. Γενικά, χαρακτηρίζεται σὰν «παρέκλιση» καὶ δὲν ἔχει κανένα φωτοστέφανο.

Ἡ ἰδέα τῆς σταυροφορίας ἀνήκει στὸν Πάπα Ἰννοκέντιο Γ' καὶ τὸ σχέδιό του ἦταν νὰ χτυπήσουν τοὺς μουσουλμάνους στὴν Αἴγυπτο, ὅπου μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Σαλαδίν εἶχαν ξεσπάσει ἐσωτερικὲς διαμάχες. Εὐκολὰ ἀπὸ κεῖ θὰ ἐλευθέρωναν τὴν Παλαιστίνη κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς του.

Τὴν ἴδια ὥρα οἱ Βενετοί, πού σκέπτονταν πρῶτα τὰ δικά τους ἐμπορικὰ συμφέροντα, φρόντιζαν νὰ ἐπιβάλουν καὶ τὰ δικά τους σχέδια, ὥστε νὰ πλουτίσουν καὶ ταυτόχρονα νὰ χτυπήσουν τὸ Βυζάντιο. Ὁ Δόγη² Δάνδολος, ἓνας ἄξιος γιὰ τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδας του πολιτικός, παρά τὰ ὀγδόντα χρόνια του, ἔπαιζε καλὰ τὸ πολιτικό παιχνίδι: Ἐκβιαστικά ζητοῦσε ὑπέρογκα ποσὰ γιὰ νὰ μεταφέρει μὲ τὸ στόλο του τοὺς σταυροφόρους.

Τὰ πράγματα ἔδειχναν ὅτι ἡ σταυροφορία θὰ τέλειωνε πρὶν ἀρχίσει καλὰ - καλὰ, ἀλλὰ μιὰ ἀπρόβλεπτη ἐξέλιξη τὴν ἔσωσε. Ὁ Ἀλέξιος Ἀγγελος γιὸς τοῦ ἐκθρονισμένου αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Ἰσαάκιου³, ζήτησε ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς νὰ τὸν βοηθήσουν, γιὰ νὰ ξαναπάρει τὸ θρόνο του καὶ ὑποσχόταν δῶρα καὶ ἀμοιβὲς πλουσιοπάροχες. Ἡ ἰδέα νὰ πάρουν τὸ δρόμο γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη βρῆκε σύμφωνους τοὺς πῖο πολλοὺς. Ὁ Ἰννοκέντιος πείστηκε μὲ τὴ θεαίωση τοῦ Ἀλεξίου πὼς θὰ τοῦ παραδώσει τὴν ἀνατολικὴ Ἐκκλησία. Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1203 τὰ βενετσιάνικα πλοῖα μὲ τοὺς σταυροφόρους ἔβαλαν πλῶρη γιὰ τὴν Κέρκυρα καὶ στὶς 24 Ἰουνίου 1203 ἔφτασαν μπροστὰ στὴν Κωνσταντινούπολη. (ΧΑΡΤ. 24).

Ὁ ἀρχικός σκοπὸς

Τὰ σχέδια τῶν Βενετῶν

Ἡ σταυροφορία ἀλλάζει κατεύθυνση

δ. Η ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΟΥΣ

Ἡ παρουσία καὶ μόνο τῶν σταυροφόρων μπροστὰ στὰ τείχη τῆς πρωτεύουσας στάθηκε ἀρκετὴ γιὰ νὰ πετύχει ὁ πρῶτος τους στόχος. Μετὰ ἀπὸ σύντομη ἀντίσταση ὁ σφετεριστὴς Ἀλέξιος Γ' δραπέτευσε στὴ Θράκη

1. Οἶκος Γάλλων φεουδαρχῶν.

Σημείωση: Τὸ μαρτυρικό νησί μετὰ τοὺς Γάλλους πέρασε διαδοχικὰ στὰ χέρια τῶν Βενετῶν, τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἀγγλῶν, στοὺς ὁποίους τὸ πούλησαν οἱ Τούρκοι τὸ 1878. Τὸ 1960 ἡ Κύπρος κέρδισε τὴν ἀνεξαρτησίαν της, χωρὶς νὰ τελειώσουν τὰ δεινοπαθήματά της.

2. Ἡ Βενετία εἶχε πολίτευμα ἀριστοκρατικό: Τὴν ἐκτελεστικὴ ἐξουσία εἶχε ἓνα αἰρετὸ συμβούλιο, τὸ *Συμβούλιο τῶν Δέκα*. Πρῶτος τοῦ Συμβουλίου ἦταν ὁ *Δόγης* (ἀπὸ τὸ λατινικὸ Dux) κατὰ ἀνάλογο μὲ τὸν Πρωθυπουργό.

3. Τὸν Ἰσαάκι Ἀγγελο εἶχε ἀνατρέψει ὁ ἀδερφός του Ἀλέξιος Γ', πού ἀφοῦ συνέλαβε τὸν Ἰσαάκι τὸν τύφλωσε καὶ τὸν φυλάκισε.

Ἑρρίκος Δάνδολο, δόγης τῆς Βενετίας (1192 - 1205). Μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 1204, ἐστειλε γιὰ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἀγ. Μάρκου πλοῖσι λαφύρα - κίονες, καὶ ἄλλα γλυπτὰ καθὼς καὶ πολυτίμες εἰκόνες - πού μετᾶφερε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη.

καὶ ἀνέβηκαν στὸ θρόνο ὁ Ἰσαάκιος καὶ ὁ γιὸς του Ἀλέξιος ὡς Ἀλέξιος Δ'.

Ὁ Ἀλέξιος Δ' δὲν εἶχε τίποτε καλύτερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους τῆς δυναστείας. Ἡ ἐπιπολαιότητά του καὶ ἡ ἀπρονοησία του εἶχαν φέρει τοὺς ἀπληστους σταυροφόρους στὴν πρωτεύουσα καὶ ὅπως ἦταν φυσικὸ ἀπαιτοῦσαν τὴν πληρωμὴ τους. Ἡ ἐξοντωτικὴ φορολογία δὲν ἀπέφερε οὔτε τὰ μισὰ ἀπ' ὅσα τοὺς εἶχε ὑποσχεθεῖ καὶ ἡ ἐνωσις τῆς Ἐκκλησίας εἶχε ξεσηκώσει τίς λαϊκὲς μάζες, πού μὲ ἐπανάσταση ἐκθρόνισαν τὸν Ἀλέξιο Δ'.

Οἱ σταυροφόροι ὁμως ἀποφάσισαν πὼς δὲν τοὺς ἔδενε τίποτα μὲ τὸ νέο αὐτοκράτορα Ἀλέξιο Ε' Δούκα - Μούρτζουφλο καὶ μὲ ἐπίθεση πῆραν τὴν Πόλη - Ἀπρίλιος 1204. Ἡ λεηλασία καὶ ἡ καταστροφὴ πού ἀκολούθησε ἦταν τρομερή. Ἀκόμα καὶ ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος ἔνιωσε φρίκη.

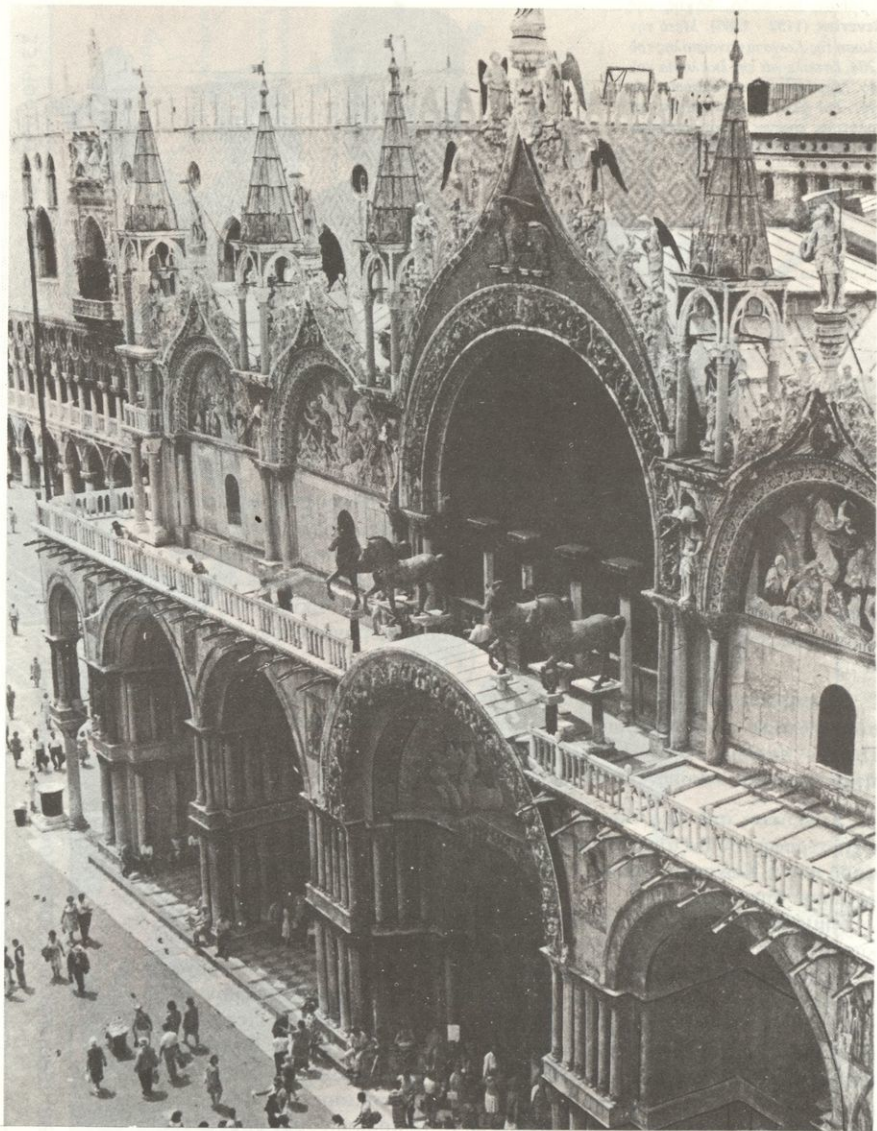
Ἡ ἄλωση

Συνέπειες ἀπὸ τὴν ἄλωση. Πρώτη καὶ βαρύτερη συνέπεια ἦταν ἡ καταστροφὴ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἦταν ἡ πρώτη φορά πού ἡ Κωνσταντινούπολη ἔφευτε στὰ χέρια ξένων ἐπιδρομέων ἀπὸ τότε πού ἱδρύθηκε.

Ζημιώθηκε καὶ ὁ ἴδιος ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμός. Ἡ ἄρπαγὴ καὶ ἡ καταστροφὴ ἔργων τέχνης καὶ χειρογράφων ἦταν ἀνυπολόγιστη.

Ἀρχισε στὴν Ἑλλάδα ἡ Φραγκοκρατία. Ἀλλὰ ἡ φεουδαρχικὴ ὀργάνωση τῶν λατινικῶν κρατῶν δὲν εἶχε τὰ στοιχεῖα τῆς ἐνότητας καὶ μονιμότητος. Ἦταν ἓνα συγκρότημα φεουδαρχικῶν κρατῶν σὰν ἀποικίες χωρὶς μητρόπολη μὲ καχεκτικὴ οἰκονομία πού ἔδειχναν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ σημάδια ἀδυναμίας. Μέσα σ' ἓνα πολιτισμένο λαό, τὸν ἐλληνικό, ἐβλεπαν πὼς μειονεκτοῦν καὶ αἰσθάνονταν διαρκῶς ξένοι καὶ πολιορκημένοι.

Τὸ μόνο θετικὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ὅτι μὲ τὸ νὰ προκαλέσουν ὅλοι αὐτοὶ οἱ τυραννίσκοι τὴν ἀντίσταση τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν πρώτη ὥρα, ἐπιτάχυναν τὴν ἀφύπνιση τοῦ νέου ἐλληνισμοῦ.

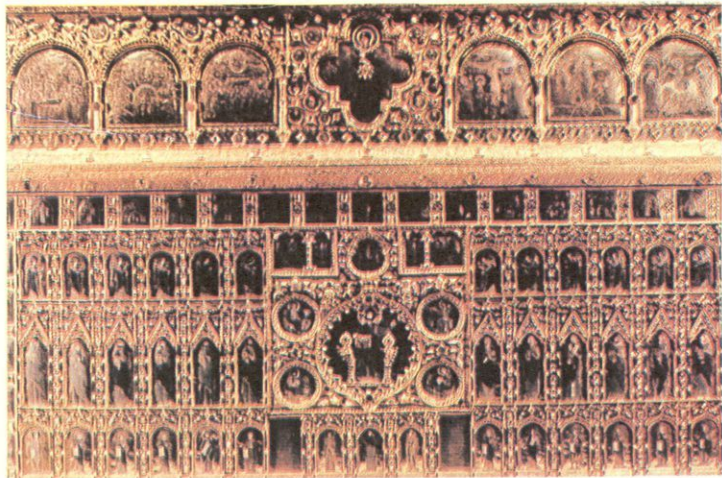

Ἡ πρόσοψη τοῦ Ἀγ. Μάρκου τῆς Βενετίας. Φαίνονται τὰ τέσσερα χάλκινα ἄλογα πού τήν κοσμοῦν καί πού εἶναι ἔργα τοῦ Λυσίππου πού μεταφέρθηκαν ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη μετά τή λεηλασία τῆς 4ης Σταυροφορίας.

Βενετία, Θησαυροφυ-
λάκιο του 'Αγ. Μάρκου.
'Αρωματοκαύστης με τίς
μορφές της Φρόνησης και
της 'Ανδρείας. 12ος αϊ.

Βενετία, "Αγ. Μάρκος.
Πάλα Ντόρο. Εικονοστά-
σιο από χρυσό, σμάλτα και
πολύτιμα πετράδια. Τό κεν-
τρικό τμήμα είναι τοῦ 12ου
αἱ. Παραγγέλθηκε ἀπὸ τὸ
δόγη Φαλιέρο στήν Κων-
σταντινούπολη ἀλλά ἐπι-
σκευάστηκε πολλές φορές.

Μερικές παρατηρήσεις για την εποχή από τό 1081 ως τό 1204. Μέ τή δυναστεία τών Κομνηνών τό Βυζάντιο έζησε τήν τελευταία του αναλαμπή ζωσμένο από έχθρους.

Τήν εποχή αὐτή καί ή φυσιογνωμία τής αυτοκρατορίας παρουσίαζε βαθιές αλλαγές:

α) Χάθηκε ή Μ. Ἀσία καί τό βυζαντινό κράτος στηριζόταν στόν Ἑλληνικό χῶρο, δηλαδή στήν κυρίως Ἑλλάδα, τήν Ἰωνία καί τόν Πόντο.

β) Ὅριστικά ή Ἰταλία καί ή Σικελία πέρασαν στά χέρια τών δυτικών. Ἐγιναν ὀρμητήριο τών Νορμανδῶν.

γ) Ἐνῶ ἀναπτυσσόταν ή Δύση τό Βυζάντιο ἔχανε τήν παλιά του δύναμη.

Ἡ ἀλωση τής Κωνσταντινούπολης τό 1204 ἀπό τούς σταυροφόρους εἶναι ὀριακό γεγονός στήν ἱστορία. Μ' αὐτήν ἐκλείσει ή περίοδος τής μεσαιωνικῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ - ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

α. ΝΕΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ ΚΑΙ ΤΗ ΔΥΣΗ

1. Ποιές οί συνέπειες τής μάχης στό Μάτζικερτ (1071);
2. Τι επιτυχίες είχαν οί Κομνηνοί κατά τών Σελτζούκων;
3. Ποιά καταστροφή τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ συμπληρώνει τήν καταστροφή στό Μάτζικερτ (πού καί πότε ἔγινε);
4. Πῶς βρέθηκαν οί Νορμανδοί στήν Ἰταλία καί τί ξέρετε γιά τό νορμανδικό κράτος τῆς Ἰταλίας καί Σικελίας;
5. Τι συνέπειες εἶχε γιά τό Βυζάντιο ἡ τρίτη νορμανδική ἐπιδρομή;
6. Πότε καί πῶς χάνεται γιά τό βυζαντινό κράτος ἡ Σικελία καί Ἰταλία;

β. ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΠΡΟΝΟΜΙΑ ΣΤΟΥΣ ΒΕΝΕΤΟΥΣ

7. Τι ὄριξε τό χρυσόβουλο τοῦ 1082;
8. Τι συνέπειες εἶχε ἡ πολιτική παραχώρηση προνομίων πρός τοὺς Ἰταλοὺς, πού ἐφάρμοσαν οί Κομνηνοί.

γ. Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ (ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΑ) ΚΑΙ ΟΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΕΣ

9. Πῶς διαιρέθηκε τό κράτος τοῦ Καρλομάγνου μέ τή συνθήκη τοῦ Βερντέν;
10. Τι εἶναι τό φεουδαρχικό σύστημα καί πότε ἄκμασε στήν Εὐρώπη;
11. Τι εἶναι οί σταυροφορίες;
12. Ποιά ἦταν τὰ ἀποτελέσματα τῆς πρώτης σταυροφορίας;
13. Πῶς ἀντιμετώπισε ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνηνός τοὺς σταυροφόρους τῆς πρώτης σταυροφορίας;
14. Ποιὸς ἦταν ὁ ἀρχικός σκοπός τῆς τέταρτης σταυροφορίας καί πῶς διαφοροποιήθηκε;
15. Ποιές ἦταν οί ἄμεσες συνέπειες ἀπό τήν ἄλωση τῆς Κων/πόλης τό 1204;

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. 'Ο Ρωμανός Δ' ὁ Διογένης πιάνεται αἰχμάλωτος. Μάτζικερτ 1071

Ἔχει προηγηθεῖ ἡ περιγραφὴ τῆς μάχης μέ τὰ ὀλέθρια γιά τό Βυζάντιο ἀποτελέσματα. Ὁ ἱστορικός Μιχ. Ἀτταλιάτης, ἀφοῦ δίνει λεπτομέρειες γιά τή φυγὴ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ρωμανοῦ, καταλήγει μέ τήν παρακάτω περιγραφὴ τῆς σύλληψης τοῦ αὐτοκράτορα, πού ἀγωνίστηκε μέ ἥρωισμό, κι ὅταν ἔμεινε μόνος.

... τό βασιλιά τόν περικύκλωσαν οἱ ἐχθροί, μά δέν μπορούσαν εὐκολά νά τόν νικήσουν. Ἦταν στρατιώτης μέ πολεμική ἐμπειρία καί εἶχε πολλούς κινδύνους ἀντιμετωπίσει. Κρατοῦσε λοιπόν γερά (κι ἀπέκρουε) ὅσους ὀρμοῦσαν πάνω του. Κι ἀφοῦ πολλούς σκότωσε, τέλος πληγώθηκε στό χέρι ἀπό ξίφος. Τό ἄλλο γό του εἶχε πέσει καταχτυπημένο ἀπό τά θέλη, ὅμως (ὁ Ρωμανός) πεζός συνέχιζε νά μάχεται. Κατάκοπος ὅμως τό ἀπόγευμα ἔπεσε – τί φοβερό¹ – στά χέρια τοῦ ἐχθροῦ αἰχμάλωτος.

(μετάφραση)

Μιχαήλ Ἀτταλιάτης
«Ἱστορία»

2. Ὁ Ἀλπ - Ἀρσλάν μέ τόν αἰχμάλωτο Ρωμανό

Μέ τρόπο ἀνθρώπινο καί συνετό οἱ Τοῦρκοι δέχτηκαν τό δῶρο τῆς νίκης, δίχως θριαμβολογίες πού συνήθως γίνονται μέ ὑπερβολή στίς ἐπιτυχίες οὔτε ἀπέδωσαν τά γεγονότα στή δική τους δύναμη, ἀλλά ὅλα τά θεώρησαν ἔργο τοῦ Θεοῦ, γιατί ἡ νίκη τους ἦταν μεγαλύτερη ἀπό τίς δικές τους δυνατότητες. Ἔτσι, λοιπόν, καί ὅταν ἀργότερα ὀδηγήθηκε ὁ βασιλιάς (ὁ Ρωμανός) μπροστά στό σουλτάνο ντυμένος τό ταπεινό του στρατιωτικό ἀμπέχωνο, ἐκεῖνος (ὁ σουλτάνος Ἀλπ - Ἀρσλάν) δέ μπορούσε νά τό πιστέψει καί ἤθελε νά τοῦ βεβαιώσουν γι' αὐτόν (νά τοῦ ποῦν ἂν πραγματικά εἶναι αὐτός). Ὄταν τέλος πληροφορήθηκε, καί ἀπό ἄλλους μά πιά πολύ ἀπ' αὐτοῦς πού εἶχαν πάει στό Ρωμανό ὡς πρεσβευτές, ὅτι αὐτός πού στέκεται μπροστά του εἶναι ὁ βασιλιάς τῶν Ρωμαίων τινάχτηκε ὄρθιος, τόν ἀγκάλιασε καί τοῦ εἶπε: «μή φοβᾶσαι, βασιλιά, δέν πρόκειται νά διατρέξεις κανένα κίνδυνο σωματικό, ἀντίθετα θά τιμηθεῖς ὅπως ταιριάζει στό ἀξίωμά σου. Γιατί εἶναι ἀνόητος ἐκεῖνος πού δέ φοβάται τά ἀπρόοπτα ἀναποδογυρίσματα τῆς τύχης».

1. (Στό κείμενο: «φεῦ τοῦ πάθους»).

"Εδωσε, λοιπόν, διαταγή να φτιάξουν σκηνή για το Ρωμανό και να του δώσουν την ακολουθία που του πρέπει. Κι ούτε τον άφησε να κάθεται παράμερα, αλλά τον έπαιρνε μαζί του στο τραπέζι του και δειπνούσαν.

(μετάφραση)

Μιχαήλ Ἀτταλιάτης
«Ἱστορία».

3. Ὁ φεουδαρχικός ὄρκος

Στο άπόσπασμα αυτό φαίνεται τό τυπικό τής τελετῆς μέ τήν όποία ένας άφέντης άναγνώριζε «ύποτελείς» του.

Ο ΚΟΜΗΣ ΤΗΣ ΦΛΑΝΔΡΑΣ ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΣ ΤΗΣ ΝΟΡΜΑΝΔΙΑΣ
ΑΝΑΓΝΩΡΙΖΕΙ ΥΠΟΤΕΛΕΙΣ ΤΟΥΣ ΦΛΑΜΑΝΔΟΥΣ ΙΠΠΟΤΕΣ ΤΟ
1127.

Στά μέσα του Ἀπριλίου μιά Πέμπτη δόθηκε ὄρκος ύποταγῆς στόν Κόμη, σάν έκφραση σεβασμοῦ καί πίστης, μέ τήν τάξη πού θά ἱστορήσουμε παρακάτω. Πρῶτα έκαναν τόν ὄρκο ἔτσι: ὁ Κόμης ρώτησε τόν καθένα χωριστά ἂν θέλει νά γίνει δικός του ἄνθρωπος (ύποτελής) καί ὁ καθένας ἀπάντησε «θέλω». Μὲ τήν ἀπάντηση ὁ καθένας ἔβαζε πλεγμένα τά χέρια του στά χέρια τοῦ Κόμη, καί οἱ δύο τους φιλιόνταν. Δεύτερο· ἐκεῖνος πού ἔταξε ἀφοσίωση ὀρκιζόταν μπροστά στόν τελετάρχη τοῦ Κόμητα μέ τά παρακάτω λόγια: «Ὁρκίζομαι στήν πίστη μου ὅτι θά μείνω πιστός στόν Κόμητα Γουλιέλμο καί θά κρατήσω τόν ὄρκο μου σέ κάθε περίσταση μέ καλή πίστη καί χωρίς δόλο». Τό τρίτο· ἡ ὅλα αὐτά ἔδωσαν ὅλοι θεβαίωση μέ νέο ὄρκο στά ἱερά λείψανα τῶν ἁγίων.

Μετά τό μέρος αὐτό τῆς τελετῆς ὁ Κόμης μέ τή ράβδο του, πού κρατοῦσε στά χέρια του ἔκανε τή θεβαίωση τῆς περιβολῆς τοῦ ἀξιώματος σέ ὅλους ἐκείνους πού μέ τόν τρόπο πού ἱστορήσαμε ἔταξαν σ' αὐτόν πίστη καί σεβασμό καί πήραν ὄρκο.

(Γλωσσική ἀπλούστευση)

Γκαλμπέρ ὁ ἐκ Βρυῆς
«Ἱστορία τοῦ φόνου τοῦ Καρόλου τοῦ Ἀγαθοῦ
κόμητα τῆς Φλάνδρας»

(Ἱστορία τοῦ Πολιτισμοῦ Παν/μίου Ὁξφόρδης)
μετ. Ἀγγ. Νίκα

4. Ἀπό τήν Ἀλεξιάδα τῆς Ἀννας Κομνηνῆς

Κάποιος Κέλτης Πέτρος πού εἶχε τό παρατσούκλι Κουκούπετρος ξεκίνησε γιά νά προσκυνήσει τόν Ἅγιο τάφο. Ἐκεῖ πού πῆγε τράβηξε πολλά ἀπό τοῦς

Τούρκους καὶ τοὺς Σαρακηνοὺς πού ρήμαζαν ὅλη τὴν Ἀσία. Μὲ πολλὰ θάσανα καὶ δυσκολίες γύρισε στὸν τόπο του χωρὶς νὰ πετόχει τὸ σκοπὸ του (δηλ. νὰ προσκυνήσει). Αὐτὸ δὲν μπορούσε νὰ τὸ ὑποφέρει. Ἔβαλε, λοιπόν, σκοπὸ του νὰ ξανακάνει τὸν ἴδιο δρόμο. Ἐπειδὴ ὅμως εἶχε καταλάβει πὼς δὲν πρέπει μόνος του νὰ κάνει αὐτὴ τὴν ἐπιχείρηση, νὰ ξαναπάρει τὸν ἴδιο δρόμο γιὰ τὸν Ἅγιο Τάφο, μὴ τοῦ τύχει τίποτα χειρότερο, ἔκανε μιά συνετὴ σκέψη. Ἡ σκέψη του αὐτὴ ἦταν νὰ διακηρύξει σ' ὅλες τὶς χώρες τῶν λατίνων πὼς «ὁ Θεὸς μέ προστάζει νὰ διακηρύξω σ' ὅλους τοὺς κόμητες τῆς Φραγκιᾶς νὰ πάρουν – ὅλοι χωρὶς ἐξαίρεση – τοὺς δικούς τους καὶ νὰ ξεκινήσουν γιὰ νὰ προσκυνήσουν τὸν Ἅγιο Τάφο. Καὶ μ' ὅλη τὴ δύναμή τους καὶ μ' ὅλο τὸ ψυχικὸ θάρρος (νὰ πάνε) νὰ λυτρώσουν τὰ Ἱεροσὺλυμα ἀπ' τὰ χέρια τῶν Ἀγαρηνῶν».

Καὶ πραγματικὰ τὰ κατάφερε καὶ τοὺς ξεσήκωσε.

(ἐλεύθερη μετάφραση)

Ἀλεξιάς Χ, 5, II

5. «Τὸ θέλει ὁ Θεός»

Ἀπὸ τὴν ἐτοιμασία τῆς πρώτης σταυροφορίας

Στις 27 τοῦ Νοέμβρη τοῦ 1095, δέκατη μέρα τῆς συνόδου τοῦ Κλερμόν - Φεράν, ὁ Οὐρβανὸς Β' κάλεσε ὅλη τὴ χριστιανοσύνη σὲ συναγεμνὸ, μὲ μιὰν ἐκκκλησιὴ ἀληθινοῦ ποντίφηκα, γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς πίστεως πού τὴν ἀπειλοῦσε ἡ καινούργια μουσουλμανικὴ εἰσβολή, μιὰν ἐκκκλησιὴ πραγματικοῦ κληρονόμου τῶν ρωμαίων αυτοκρατόρων γιὰ τὴν ἄμυνα τῆς Δύσεως...

... Ἡ κραυγὴ: «Τὸ θέλει ὁ Θεός», ἀπάντησε ἀπὸ παντοῦ στὴν προκήρυξή του, καὶ ἐπαναλήφθηκε ἀπὸ τὸν Οὐρβανό, πού τὴν ἔκανε γενικὸ σύνθημα καὶ ζήτησε ἀπ' τοὺς μελλοντικούς στρατιῶτες τοῦ Χριστοῦ νὰ φέρουν ὅλοι τὸ σῆμα τοῦ σταυροῦ.

Ρενέ Γκρουσέ

«Ἱστορία τῶν Σταυροφοριῶν»

ἐκδ. Γκοβόστη

μετάφρ. Ἀνδρ. Πάγκαλος

ΥΣΤΕΡΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΠΟΧΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Με τήν πρώτη πτώση τοῦ Βυζαντίου τό 1204 κλείνει καί ἡ κυρίως βυζαντινὴ περίοδος. Ἡ αὐτοκρατορία διαμελίζεται καί στό χῶρο της σχηματίζονται λατινικά καί ἑλληνικά κράτη. Ἀκολουθεῖ μιὰ ρευστὴ περίοδος πού ὀνομάζεται Φραγκοκρατία. Τέλος, τό 1261, ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νίκαιας, ἓνα ἀπό τὰ ἑλληνικά κράτη, ἀνακτᾷ τήν Κωνσταντινούπολη.

Τήν περίοδο πού ἀκολουθεῖ ὥς τό 1453 τήν καλύπτει ἡ δυναστεία τῶν Παλαιολόγων, γι' αὐτό καί ἡ ἐποχὴ ὀνομάζεται «Ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων». Εἶναι ἡ πιό μεγάλη σέ διάρκεια δυναστεία καί ἡ πιό δραματικὴ ἐποχὴ τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου.

Ἡ παλιά μεγάλη αὐτοκρατορία εἶναι πιά ἓνα κράτος μέ πολὺ περιορισμένα σύνορα καί μικρὲς δυνάμεις. Οἱ ἐχθροὶ του εἶναι πολλοὶ καί ἰσχυροί.

Ἐνῶ ὅμως τό Βυζάντιο ζεῖ τήν ἀγωνία του γιὰ τήν ἐπιβίωση, στήν Εὐρώπη ἡ φεουδαρχία ὑποχωρεῖ καί ἡ χαρραγὴ τῶν νέων χρόνων προβάλλει στὸν ἱστορικὸ ὁρίζοντα.

ΔΙΑΜΕΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1204 - 1261

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ἡ ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους καὶ ἡ διάλυση τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἄλλαξε τὸν πολιτικὸν χάρτη τῆς Ἀνατολῆς. Πλῆθος μικρὰ καὶ μεγάλα κράτη, λατινικὰ καὶ ἑλληνικὰ, ἰδρύθηκαν στὴ θέση τοῦ παλίου βυζαντινοῦ κράτους, πού μὲ τίς ἀντιθέσεις τους, τίς συγκρούσεις τους καὶ τίς ἀνακατατάξεις πού προκαλοῦσαν συνθέτουν μιά ρευστὴ κατάσταση ὡς τὰ μέσα τοῦ 13ου αἰώνα. Τίποτα δὲν ἦταν σταθερὸ στὴν ὀριοθέτηση τῶν κρατῶν αὐτῶν καὶ ὀρισμένες περιοχὲς ἄλλαζαν ἀφέντες κατὰ περιοδικὰ σχεδὸν διαστήματα.

Ἡ φεουδαρχία ἦρθε καὶ στὸν ἑλληνικὸ χῶρο σύμφωνα μὲ τὰ εὐρωπαϊκὰ μοντέλα, ἀλλὰ δὲν ἀλλοίωσε τὸ χαρακτῆρα τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἀντίθετα τόσο στίς περιοχὲς πού διαφεντεύαν οἱ ξένοι ὅσο καὶ στίς περιοχὲς πού ἔμειναν σ' ἑλληνικὰ χέρια μιά νέα ζωὴ ἀρχίζει.

Εἶναι οἱ ἀρχές τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ.

Τὰ κράτη πού ἰδρύθηκαν ἀπὸ τὸ διαμελισμένο κορμὸ τοῦ Βυζαντίου τὰ χωρίζουμε σέ δύο ὁμάδες:

1. Λατινικά: Φράγκικες καὶ βενετσιάνικες κτήσεις.
2. Ἑλληνικά: Τὸ Βυζάντιο τῆς διασπορᾶς. – Περιοχὲς πού ἔμειναν σ' Ἕλληνες ἡγεμόνες. (ΧΑΡΤΗΣ 25).

ΧΑΡΤΗΣ 25

Ένα μήνα πριν από την άλωση της Κωνσταντινούπολης οι άρχηγοί της σταυροφορίας και ο Δάνδολος είχαν υπογράψει συμφωνία διανομής της αυτοκρατορίας, ή οποία όμως δεν τηρήθηκε απόλυτα. Αυτό έγινε για δυό βασικά λόγους: Ο πρώτος ήταν ότι δεν μπόρεσαν να κατακτήσουν όλες τις επαρχίες του Βυζαντίου και ο δεύτερος ότι ο Βονιφάτιος ο Μομφερατικός, στον οποίο έδιναν τις μικρασιατικές επαρχίες, προτίμησε να πάρει ευρωπαϊκές περιοχές· κυριέψε τη Θεσσαλονίκη και αυτοανακηρύχτηκε βασιλιάς. Ίδρύθηκαν τελικά πολλά φεουδαρχικά κράτη με ευρωπαίους ήγεμόνες, από τα οποία ξεχωρίζουν.

1. Η λατινική αυτοκρατορία της Κωνσταντινούπολης. Περιλάμβανε τη Θράκη, τα Β.Δ. παράλια της μικρασιατικής περιοχής και μερικά νησιά του Αιγαίου. Τόν τίτλο του αυτοκράτορα πήρε ο προστατευόμενος των Βενετών *Βαλδουίνος κόμης της Φλάνδρας*.

2. Τό Λατινικό βασίλειο της Θεσσαλονίκης. Ο Ίταλός *Βονιφάτιος* ίδρυσε, όπως είπαμε, τό βασίλειο της Θεσσαλονίκης, έκανε έκστρατεία στη νότια Ελλάδα και έφτασε ως την Κόρινθο.

Στήν έκστρατεία αυτή αντίπαλός του ήταν ένας Έλληνας «δυνατός» ο άρχοντας *Λέων Σγουρός*, πού είχε απλώσει τή δύναμή του από τό Άργος ως τή Θεσσαλία. Για νά πολεμήσει τό Βονιφάτιο, συμμάχησε μέ τόν Άλέξιο Γ' τόν Άγγελο, τόν παλιό αυτοκράτορα πού είχε καταφύγει στόν Άλμυρό. Ο Λέων Σγουρός άντιστάθηκε και πολέμησε γενναία τό Βονιφάτιο, αλλά νικήθηκε και αυτοκτόνησε πέφτοντας μέ τό αλογό του από τό γκρεμό στόν Άκροκόρινθο. Ο Άλέξιος προσκύνησε τό Βονιφάτιο ως κύριό του. Ο νικητής Βονιφάτιος κυριέψε όλη τήν περιοχή ως τόν Ίσθμο και τή μοίρασε στους έπιτελείς του ιδρύοντας έτσι φεουδαρχικά κρατίδια πού κατά τή φεουδαρχική ιεραρχία αναγνώριζαν άμεσα αυτόν ως κύριο και έμμεσα τό Λατίνο αυτοκράτορα. Από αυτά τά πιο σπουδαία ήταν:

α. Τό *Δουκάτο της Άθήνας* πού παραχωρήθηκε στό Γάλλο *Όθωνα Ντελαρός* και άλλαξε διαδοχικά άφέντες. Τόν οίκο των Ντελαρός διαδέχτηκαν οι Ίσπανοί *Καταλανοί* και οι Ίταλοί *Ατζαγιόλες*.

β. Τό *πριγκιπάτο της Άχαΐας* μέ πρωτεύουσα τήν Άνδραβίδα. Ίδρύθηκε από τούς Γάλλους *Γουλιέλμο Σαμπλίτη* και *Γοδεφρείδο Βιλλεαρδουίνο* και κατά τή φεουδαρχική τάξη χωρίστηκε σέ 12 βαρωνίες. Τό πριγκιπάτο έμεινε στά χέρια των Βιλλεαρδουίνων, ώσπου διαλύθηκε από τούς Παλαιολόγους.

Τά άλλα μικρότερα φεουδαρχικά κρατίδια δεν άφησαν παρά σκόρπια κάστρα, πού τά έρείπια τους σώζονται ως σήμερα.

3. Οι Βενετικές κτήσεις. Οι Βενετοί, λαός έμπόρων, ενδιαφέρθηκαν πιο πολύ νά πάρουν στήν κατοχή τους επίκαιρες θέσεις για τή ναυσιπλοία τους παρά έκτάσεις μεγάλες. Έτσι μετά από έντονες διπλωματικές ζυμώσεις, κράτησαν τό *Δυράχιο* στήν Ήπειρο, πολλά νησιά του Αιγαίου, τήν Κρήτη, τά *Έπτάνησα*, τήν Εύβοια και άλλους κατάλληλους για τό έμπόριο σταθμούς στήν Πελοπόννησο και τή Θράκη. Τέλος και ή Κύπρος

γνώρισε τη Βενετική κατοχή. Ἡ Βενετία πήρε ἀκόμα τὸ προνόμιο νά ὀρίζει τὸ Λατίνο Πατριάρχη τῆς Κωνσταντινούπολης¹ καί ἀπαλλάχτηκε ἀπὸ τὸν ὄρκο ὑποτέλειας στὸ Λατίνο αὐτοκράτορα.

Στὴν Κρήτη, τὰ Ἐπτάνησα καὶ τὴν Κύπρο ἡ κυριαρχία τῶν Βενετῶν κράτησε περισσότερο ἀπ' ὅλες τίς ἄλλες κτήσεις. Οἱ Βενετοὶ συχνά χρειάστηκε νά πάρουν σκληρὰ μέτρα, γιὰ νά καταπνίξουν ἐπαναστάσεις τῶν Ἑλλήνων. Εἶχε ὅμως καὶ κάτι θετικό ἡ κατοχή αὐτή· ἦταν συγκριτικά καλύτερη ἀπὸ τὴν Τουρκική δουλεία καὶ ἔφερε τοὺς κατοίκους τῶν περιοχῶν αὐτῶν κοντὰ στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἀναγέννηση. Τὰ Ἐπτάνησα δὲ γνώρισαν Τουρκοκρατία.

6. ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ

Οἱ ἀπόπειρες τῶν Λατίνων νά καταλάβουν ὁλόκληρη τὴν αὐτοκρατορία ἀπέτυχαν. Σὲ Ἑλληνες ἡγεμόνες ἔμειναν τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς μικρασιατικῆς περιοχῆς πού ἀνῆκε στὴ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία καὶ στὰ Βαλκάνια ἡ Ἡπειρος.

Σχηματίστηκαν τρία ἰσχυρὰ κράτη: 1) Ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντας, 2) Τὸ Δεσποτάτο² τῆς Ἡπείρου καὶ 3) ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Νίκαιας.

Μὲ τὴν ἀφύπνιση τοῦ ἐθνικοῦ συναισθήματος στὰ κράτη αὐτά, ὅπου ἡ Ὁρθοδοξία γινόταν σύνθημα ἀντίστασης, ἦταν φυσικό ὅλοι οἱ Ἑλληνες ἡγεμόνες νά φλογίζονται μὲ τὸ ὄνειρο νά ξαναπάρουν πίσω τὴν Πόλη ἀπὸ τοὺς ξένους³.

1. Ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντας. Ἐνῶ ἡ Πόλη ἔπεφτε στὰ χέρια τῶν σταυροφόρων δυὸ πρίγκιπες, ἐγγόνια τοῦ Ἀνδρόνικου Κομνηνοῦ, ὁ Ἀλέξιος καὶ ὁ Δαβίδ Κομνηνὸς κατέφυγαν στὴν Τραπεζοῦντα ὅπου ἱδρυσαν ἀνεξάρτητο κράτος. Ὁργάνωσαν τὴν ἀκριτικὴ αὐτῇ γωνιά τοῦ Ἑλληνισμοῦ πού γρήγορα ἄκμασε. Ἡ δυναστεία τους, τῶν Μεγαλοκομνηνῶν, κράτησε ὅσο καὶ ἡ αὐτοκρατορία πού ἱδρυσαν.

Γενικά τὸ κράτος αὐτὸ τῆς Τραπεζούντας ξεκομμένο γεωγραφικά – καθὼς κλείνεται ἀπὸ τίς Ἀλπεῖς τοῦ Πόντου – μ' ἐλθροὺς πολλοὺς γύρω του θ' ἀκολουθήσει μιά αὐτόνομη ἱστορικὰ πορεία. Διακόσια πενήντα ἐφτά χρόνια θά παλέψει σάν Ἀκρίτας καὶ θά κρατήσῃ τὴν πρωτεύουσα Τραπεζοῦντα ἐστία πολιτισμοῦ καὶ κέντρο τῶν γραμμάτων. Τὸ 1461 ἔπεσε στὰ χέρια τῶν Ὀθωμανῶν, ἀλλὰ καὶ κάτω ἀπὸ τὴ δουλεία, στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας καὶ μετὰ, ἔμεινε κέντρο ἑλληνισμοῦ ὥς τὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ 20οῦ αἰῶνα.

2. Τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου. Τὸ ἱδρυσε ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος - Ὁ Θεόδωρος Δούκας - Κομνηνὸς μὲ βοηθοὺς τ' ἀδελφία του, τὸ Θεόδωρο καὶ τὸ Μα-

1. Πρῶτος Πατριάρχης ἦταν ὁ Θωμᾶς Μοροζίνη.

2. Δεσποτάτο = πρίγκιπάτο (ἀπὸ τὸ δεσπότης = πρίγκιπας).

3. Ὅπως γράφει ἕνας νεώτερος ἱστορικός: «τὸ πείσμα τῶν Ἑλλήνων μετέτρεψε τὴ λατινικὴ αὐτοκρατορία σὲ μιά πόλη συνέχεια πολιορκημένη πού γνώριζε πολὺ καλά ὅτι ἦταν γραφτὸ τῆς νά πέσει».

νουήλ. Ἀπλῶσε τὴν κυριαρχία του στὴ δυτικὴ Ἑλλάδα καὶ σύντομα ἔδειξε ὅτι θὰ κέρδιζε τὴ δόξα ν' ἀποκαταστήσει τὴν αὐτοκρατορία. (Κεῖμ. 2).

Ὁ δεσπότης Θεόδωρος διάδοχος τοῦ Μιχαήλ μεγάλωσε τὸ κράτος πολεμώντας Λατίνους καὶ Βουλγάρους. Διέλυσε τὸ λατινικὸ Βασίλειο τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὸ 1224 πῆρε τὴ Θεσσαλονίκη ὅπου ἀνακηρύχθηκε «Αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων». Τὸ κράτος του μέ ἐδρα τὴ Θεσσαλονίκη ἔφτανε ἀπὸ τὴ Ναύπακτο ὡς τὸ Δυράχιο καὶ τὴν Κέρκυρα καὶ ὡς τὴ Φιλιππούπολη καὶ Ἀδριανούπολη. Ἐχασε ὁμως καὶ τὸν τίτλο του καὶ τὴ δύναμή του, ὅταν νικήθηκε ἀπὸ τὸ βούλγαρο τσάρο Ἰωάννη Β' Ἀσάν τὸ 1230 σὲ μάχη κοντὰ στὸν Ἑβρο. Ὁ ἀδελφός του Μανουήλ πού τὸν διαδέχτηκε ἀναγκάστηκε σὲ λίγο νὰ δεχτεῖ τὴν κηδεμονία τῆς Νίκαιας.

3. Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νίκαιας. Στὴ Νίκαια εἶχε καταφύγει ὁ Θεόδωρος Λάσκαρης πού εἶχε ἀνακηρυχθεῖ αὐτοκράτορας τὴν ὥρα πού οἱ σταυροφόροι ἔπαιρναν τὴν Κωνσταντινούπολη. Εἶχε μαζί του τὰ ὑπολείμματα τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τοῦ ἀνώτερου Κλήρου καὶ πίστευαν πὼς ἦταν οἱ φυσικοὶ συνεχιστές τοῦ Βυζαντίου. Τὸ 1206 στέφεται ἀπὸ τὸν Πατριάρχη στὴ Νίκαια «Αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων».

Ὁ ἰδρυτὴς τοῦ κράτους χρειάστηκε νὰ καταβάλει κάθε δυνατὴ προσπάθεια νὰ τὸ σώσει ἀπὸ τίς ἐπιθέσεις τῶν σταυροφόρων. Ἡ τύχη στάθηκε μέ τὸ μέρος του, γιατί ὁ βουλγαρικός κίνδυνος ἔκανε τὸ λατίνو αὐτοκράτορα νὰ σταματήσει τίς ἐπιχειρήσεις στὴν Ἀσία καὶ νὰ γυρίσει στὴ Θράκη.

Ὁ Ἰωάννης
Βατάτζης

Τὸ Θεόδωρο Λάσκαρη διαδέχτηκε ὁ Ἰωάννης Βατάτζης, ὁ πῶς δραστήριος ἡγεμόνας τῆς ἐποχῆς του. Ὁ Βατάτζης ἔκανε τὸ κράτος τῆς Νίκαιας ἰσχυρό καὶ πλούσιο, τὸ πῶς μεγάλο σὲ ἔκταση καὶ τὸ πῶς ὀργανωμένο ἀπ' ὅλα τὰ σύγχρονα κράτη τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ 1246 πῆρε ἀπ' τὸ δεσπότη τῆς Ἠπείρου τὴ Θεσσαλονίκη, νίκησε τοὺς Βουλγάρους καὶ ἔφτασε τὰ σύνορά του ὡς τὸ Δυράχιο.

Ὁ διάδοχός του Θεόδωρος Β' Λάσκαρης ἦταν ἱκανός στὴ διοίκηση· λόγιος καὶ ὁ ἴδιος προστάτευσε τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ παιδεία καὶ τοὺς πνευματικούς ἀνθρώπους.

Γενικά οἱ αὐτοκράτορες τῆς Νίκαιας ὀργάνωσαν μέ γερά θεμέλια τὸ κράτος τους. Μέ τὰ προστατευτικὰ μέτρα πού πῆραν γιὰ τοὺς γεωργούς ἐνίσχυσαν τὴν ἐλεύθερη ἀγροτικὴ τάξη. Ὁργάνωσαν μέ κάθε τρόπο τὴ βιοτεχνία καὶ εἶχαν γρήγορα καλὰ ἀποτελέσματα. Ὁ Βατάτζης μάλιστα μέ νόμο ἀπαγόρευσε τὴν εἰσαγωγὴ ξένων προϊόντων, ἐκτός ἀπὸ πρῶτες ὕλες, γιὰ νὰ τονώσει τὴν ντόπια παραγωγὴ.

γ. Η ΑΝΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ

Τὰ φιλαγροτικὰ μέτρα τῶν Λασκάριδων δὲν ἄρρεσαν—ὥπως ἦταν φυσικό—στους μεγαλοκτηματίες ἀριστοκράτες. Ὅταν λοιπὸν πέθανε ὁ Θεόδωρος Β' καὶ ἄφησε τὸν ἀνήλικό γιό του στὸ θρόνο, ξεσηκώθηκαν καὶ ἀνάγκασαν τὴ βασιλικὴ οἰκογένεια νὰ ὀρίσει κηδεμόνα τοῦ ἀνήλικου βασιλιᾶ τὸ Μιχαήλ Παλαιολόγο τὸν πῶς δυνατὸ ἐκπρόσωπο τῆς ἀριστοκρατίας.

Ὁ Μιχαήλ Παλαιολόγος πολύ γρήγορα θρέθηκε ἀντιμέτωπος μέ τούς ἐνωμένους ἐναντίον του στρατούς τῆς Ἡπείρου καί τῆς Ἀχαΐας. (Κείμ. 3). Κατόρθωσε ὅμως νά τούς νικήσει στή μάχη τῆς Πελαγονίας, κοντά στήν Καστοριά καί ἀπέρισπαστος ἔστρεψε τήν προσοχή του πρός τήν Κωνσταντινούπολη. Ἡ τύχη τόν βοήθησε πολύ. Χωρίς ἀντίσταση ὁ στρατηγός Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος μῆκε στήν Πόλη στίς 25 Ἰουλίου 1261. Ὁ Λατίνος αὐτοκράτορας πού ἔλειπε μέ τό στρατό του ἀπ' τήν πρωτεύουσα δέν τόλμησε νά ξαναγυρίσει.

Ὁ Μιχαήλ
Παλαιολόγος

15 Ἀγούστου 1261: Ὁ Μιχαήλ μπαίνει θριαμβευτικά στήν Πόλη. Μέ μεγαλοπρέπεια παλιδῶν ξεχασμένων καιρῶν ἔγινε στήν Ἀγιά Σοφία ἡ στέψη του ὡς Αὐτοκράτορα Ρωμαίων. Ὁ ἀνήλικος βασιλιάς παραμερίστηκε καί ὁ Μιχαήλ πῆρε ὅλη τήν ἐξουσία. Μ' αὐτόν ἀρχίζει ἡ τελευταία δυναστεία τοῦ Βυζαντίου: ἡ *δυναστεία τῶν Παλαιολόγων*.

Η ΤΕΧΝΗ ΤΗΣ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Τά πένηντα χρόνια τῆς Φραγκοκρατίας δέν ἀνέκοψαν τήν ἐξέλιξη τῆς τέχνης. Ἡ μνημειακή ζωγραφική συνεχίζεται ὄχι μόνο στά ἐλεύθερα περιφερειακά κρατίδια πού δημιουργήθηκαν μετά τό 1204: Ἀρτα, Νίκαια, Τραπεζοῦντα καί ἀργότερα Μυστρά, ἀλλά καί στά κατεχόμενα ἀπό τούς Φράγκους ἡπειρωτικά καί νησιωτικά ἐδάφη (Ἀγ. Τριάδα Κρανιδίου, Ἀγ. Ἀπόστολοι Κέας, Ἀγ. Ταξιάρχες Γερακίου). Παράλληλα ἀναπτύσσονται καί ἔξω ἀπό τά σύνορα τοῦ Κράτους ζωτικές ἐστίες βυζαντινῆς ζωγραφικῆς, ὅπως στή Σερβία. Ὡστε εἶναι φανερό ὅτι ἡ καλλιτεχνική κίνηση ἐπεκτείνεται, τό 13ο αἰ. καί ὡς τήν ἐποχή τῶν Παλαιολόγων, σέ ὅλες τίς βυζαντινές καί σλαβικές χῶρες πού ὑπάγονται στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία.

Στήν ἀρχιτεκτονική. Ἐκτός ἀπό τούς καθιερωμένους τύπους: *βασιλική, ἐγγεγραμμένος σταυροειδής καί ὀκταγωνικός* παρουσιάζεται τό 13ο αἰ. νέος τύπος ὁ *σταυρεπίστεγος*. Μονόκλιτες ἢ τρίκλιτες βασιλικές σκεπάζονται ἀπό καμάρες πού σχηματίζουν σταυρό. Ἡ καμάρα στό μέγιστό μήκος τῆς βασιλικῆς διακόπτεται, πρὶν ἀπό τό ἱερό, ἀπό ἄλλη ἐγκάρσια πύλη στενὴ καί ὑψηλότερη, ἔτσι πού οἱ στέγες νά σχηματίζουν σταυρό μέ κεραίες διαφορετικοῦ ὕψους: (Πόρτα Παναγιά Θεσσαλίας, Ἀγ. Θεόδωροι Ἀργολίδας). Ἰδιαίτερη σημασία δίνεται στή διακόσμηση τῶν προσόψεων: κοσμήματα σχεδιασμένα ἀπό λίθους καί πλίνθους δημιουργοῦν τήν ἐντύπωση πλούτου.

Ζωγραφική. Ἡ προσωρινή ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τήν καλλιτεχνική κηδεμονία τῆς φραγκοκρατούμενης Κωνσταντινούπολης εὐνόησε τήν ἀνθήση μιᾶς τέχνης πρὸ ἐλεύθερης. Δέ γνωρίζουμε ὅμως ἂν καί τί ρόλο μπορεῖ νά εἰπαιεῖ στή δημιουργία αὐτῆς τῆς τέχνης τοῦ 13ου αἰ. ἡ Νίκαια, ὅπου εἶχε μεταφερθεῖ ἡ αὐτοκρατορική αὐλή: οἱ τοιχογραφίες τῶν ναῶν τῆς (Ἀγία Σοφία, μονὴ τῆς Σωσάνδρας) ἔχουν καταστραφεῖ.

Στήν *Πάμο*, στή *μονή τοῦ Ἀγ. Ἰωάννη*, τοῦ Θεολόγου, οἱ τοιχογραφίες πού ἀποκαλύφθηκαν (1210 - 1220) δείχνουν στά πρόσωπα μιᾶ πλα-

Ἁγία - Σοφία τῆς Τραπεζούντας. Πρὶν ἀπὸ τὸ 1260. Τετρακίونيος τύπος μὲ πολὺπλευρο τροῦλλο καὶ ἀψίδες. Τὰ μνημειώδη πρόπυλα μπροστὰ στὶς πλάγιες εἰσόδους δίνουν ἰδιαίτερο χαρακτῆρα στὸ ναὸ αὐτό.

Ὁ Χριστὸς διδάσκει στὸ ναό. Τοιχογραφία στὴν Ἁγία Σοφία τῆς Τραπεζούντας. Γύρω στὸ 1260. Ἀριστερά, ὁ Ἰωσήφ καὶ ἡ Μαρία, δεξιὰ, τυπικὲς ἀρχιτεκτονικὲς λεπτομέρειες ποὺ ξαναβρίσκουμε σὲ ὕστερότερες τοιχογραφίες, ὅπως στὴ Μονὴ τῆς Χώρας. Ὅταν τὰ ἐργαστήρια τῆς φραγκοκρατούμενης Κωνσταντινούπολης ἐπαψαν νὰ ἐργάζονται, τὰ ἐλεύθερα περιφερειακὰ κρατίδια, ὅπως τῆς Τραπεζούντας, συνέχισαν τὴν παράδοση τῆς αἰλικῆς ζωγραφικῆς. Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς ἔχουν πολλὲς ὁμοιότητες μὲ ἐκείνες τῆς Μακεδονίας καὶ Σερβίας καὶ δείχνουν κοινὴ προέλευση ἀπὸ αἰλικά πρότυπα.

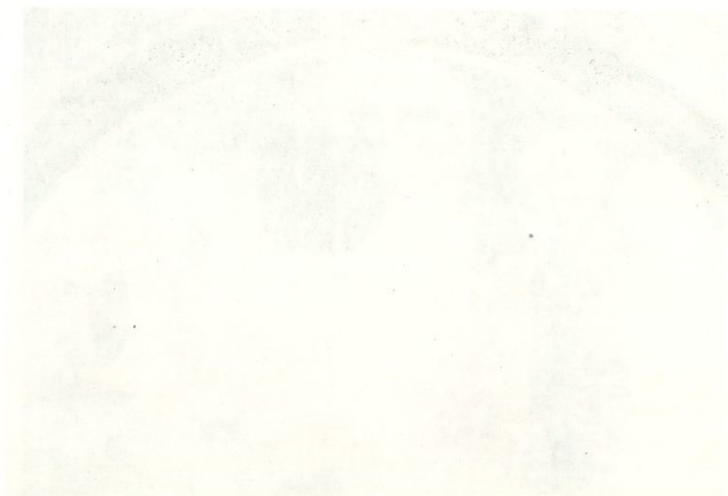
**Βοσκοί, λεπτομέρεια από τή
Γέννηση. Τοιχογραφία στο ναό τής
Σοπότσани (Σερβία). 1258 - 1265.**

**Ὁ Χριστός διδάσκων ἐν τῇ ναῖ. Τοιχογραφία ἀπό τό ναό τῆς Μπογιάνια κοντά στή Σόφια.
1259.**

στική δύναμη. Στη Θεσσαλονίκη, οί τοιχογραφίες της *Ἀχειροποιήτου* θυμίζουν τὰ παλιά ψηφιδωτά της πόλης. Οἱ ἔξι ἐπίσκοποι πού ἀποτοιχίστηκαν ἀπό τὴν ἀψίδα τοῦ *Ἀγ. Γεωργίου* τοῦ *Ὡρωποῦ* (1230) καὶ βρίσκονται τώρα στὸ Βυζαντινὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν, παρουσιάζουν στενὴ συγγένεια μέ μορφές σερβικῶν ἐκκλησιῶν. Ἡ συγγενὴς αὐτὴ τεχντροπία, πού ἀνθεῖ στὴ *Σερβία* ἔχει εἰσαχθεῖ ὅπως μαρτυροῦν οἱ ἐπιγραφές καὶ ἡ παράδοση, ἀπὸ Βυζαντινοὺς ζωγράφους τῆς Θεσσαλονίκης. Τὸ ἀριστοῦργημα τῆς τέχνης αὐτῆς τοῦ 13ου αἰ. εἶναι οἱ τοιχογραφίες τῆς *Σοπότσανι* (κεντρικὴ Σερβία, 1258 - 1265), ἔργο μέ θαθὺ στοχασμὸ καὶ αἴσθημα. Στὴ *Βουλγαρία*, οἱ τοιχογραφίες τῆς *Μπογιάνα* εἶναι ἄμεσα ἐμπνευσμένες ἀπὸ τὴν τέχνη τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἀκόμη καὶ στὴν Τραπεζοῦντα, οἱ τοιχογραφίες τῆς *Ἀγ. Σοφίας* μαρτυροῦν ὅτι ἡ μνημειακὴ τεχντροπία ἦταν διαδομένη καὶ ἔξω ἀπὸ τίς ἐπαρχίες πού δέχονταν τὴν ἐπίδραση τῆς Θεσσαλονίκης, πού ἦταν ἐλεύθερη ἀπὸ τὸ 1223.

ΔΙΑΜΕΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ
ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ
1204 – 1261

1. Ποιά ήταν τά λατινικά καί ποιά τά ελληνικά κράτη πού δημιουργήθηκαν στό χώρο πού κάλυπτε ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία; (ἀπλή ἀναφορά).
2. Τί ξέρετε γιὰ τὴ δράση τοῦ δεσπότη τῆς Ἡπείρου Θεόδωρου;
3. Πῶς καί πότε ἐγινε ἡ ἀνάκτηση τῆς Κωνσταντινούπολης;
4. Ἐκτός ἀπὸ τὰ ἀρνητικά ἀποτελέσματα ποιά θετικά ἀποτελέσματα εἶχε γιὰ τὸν ἑλληνισμό ἡ Φραγκοκρατία;

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ένας ιστορικός του καιρού μας σχολιάζει την άλωση και την καταστροφή της Πόλης από τους σταυροφόρους της τέταρτης σταυροφορίας (1204).

Είναι δύσκολο να υπερβάλει κανείς το κακό που έγινε στον ευρωπαϊκό πολιτισμό με την άλωση της Κωνσταντινούπολης. Οι θησαυροί της Πόλης, τα βιβλία και τα έργα τέχνης, που είχαν διατηρηθεί τόσους αιώνες, διασκορπίστηκαν και πολλά απ' αυτά καταστράφηκαν. Η Αυτοκρατορία, το μεγάλο αυτό φρούριο της χριστιανοσύνης στην Ανατολή, εκμηδενίστηκε σαν δύναμη. Η ιδιαίτερα συγκεντρωτική οργάνωσή της καταστράφηκε. Πολλές επαρχίες, για να σωθούν, αναγκάστηκαν να παραδοθούν. Η δυνατότητα για τις κατακτήσεις των Οθωμανών οφείλεται στο έγκλημα των Σταυροφόρων.

Στήβεν Ράνσιμαν
«Βυζαντινός Πολιτισμός»
Μετάφρ. Δεσπ. Δετζώρτζη
Αθήνα 1969

2. Ο Θεόδωρος Άγγελος, δεσπότης της Ηπείρου παίρνει τον τίτλο του αυτοκράτορα των Ρωμαίων.

Στο μεταξύ από τα Θεσσαλικά βάραθρα ξεπετάχτηκε ένα καινούργιο κακό¹, δηλαδή ο αδερφός του Άγγελου Μιχαήλ, Θεόδωρος. Διότι μετά το θάνατο του αδερφού του τον διαδέχτηκε στην εξουσία και καθώς ήταν άνδρας δραστήριος και φοβερός στο να επινοεί αναστατώσεις, αύξησε την επικρατείά του όσο πιο πολύ μπορούσε. Όσες, δηλαδή, δυτικές² πόλεις ήταν υποταγμένες στο βασίλειο των Λατίνων, όλες αυτές με ευκολία τις κατατρόπωσε και τις πήρε στη δική του εξουσία, ως και αυτήν ακόμα τη μεγαλούπολη Θεσσαλονίκη, που είναι όλης της Μακεδονίας ή πρώτη πόλη...

...Εκεί δίνει στον εαυτό του τον τίτλο του βασιλιά και παίρνει το αυτοκρατορικό χρίσμα από τον αρχιεπίσκοπο της Βουλγαρίας. (Την αρχιεπισκοπή) αυτή με πολλές τιμές από παλιά είχε τιμήσει ο βασιλιάς Ίουστινιανός... και την δνόμασε Ίουστινιανή και έδωσε διαταγή να είναι αυτόνομη πάντοτε όχι όμως και να χρίει Ρωμαίους βασιλιάδες. Σε άλλους έχει όρισει αυτό από τους νόμους. Από το φόβο όμως του τυραννικού Άγγελου και την ανοησία και ματαιοδοξία του αρχιεπισκόπου έγινε αυτό τό τόσο πολύ άτοπο πράγμα.

(μετάφραση)

Νικηφόρος Γρηγοράς
«Ιστορίες» II

1. Ο Γρηγοράς μεροληπτεί εδώ και ονομάζει «κακό» τη βασιλεία του Θεόδωρου της Ηπείρου.

2. Δυτικές σχετικά με τη Νίκαια.

3. Ο ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΣ ΒΙΛΛΑΡΔΟΥΪΝΟΣ ΠΡΙΓΚΙΨ ΜΟΡΕΩΣ ΣΥΛΛΑΜΒΑΝΕΤΑΙ ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΣ ΕΝ ΠΕΛΑΓΩΝΙΑΙ

(&302) Κ' οἱ Οὐγγροι¹, ὥς ὠρίστησαν, οὕτως καὶ τὸ
ἐποιῶσαν

ἀρχάσαν κ' ἐδοξέασιν τοὺς Φράγκους κι Ἀλαμάνους·
κι ἀπὸ τήν ἄλλην γάρ μερεᾶν ἤλθασι κ' οἱ Κουμάνοι¹
κ' ἐδόξευαν ἀμφοτέροι τὸ γένος γάρ τῶν Φράγκων.

55 Τί νά σᾶς λέγω τὰ πολλὰ καὶ πῶς νά τὰ διालόσω;
ὄλους τοὺς ἵππους καὶ φαρία τῶν Φράγκων κι Ἀλαμάνων
ὅλα τὰ ἑκατασφάζασιν κ' οἱ καθαλλάροι ἐπέσαν.

Ἔπεσε γάρ κι ὁ θαυμαστός, τὸ φοῦμος τῶν στρατιώτων,
ὁ ἀφέντης τῆς Καρυταίνας ὁμοῦ μέ τὸ φαρίν του.

60 Κ' ἐτότε ὁ Σεβαστοκράτορας, ὥς εἶδεν κ' ἐγνώρισέν τον,
στριγγὴν φωνίτισαν ἔσυρεν, ἔδραμε ἐκεῖσε εἰς οὗτον,
μή σύρη εἰς οὗτον πλεῖον κανεῖς, ἀπάνω εἰς τὸ κορμί του.

Καὶ λέγει τοῦ «Μισίρ Ντζεφρέ, ἀφέντη τῆς Καρυταίνου,²
«μὴ προῦ σέ σφάζουν, ἀδελφέ, 'ς ἐμέναν παραδόσου·

(2741) Εἰς τὸ σπαθί του ὤμοσε κ' ἐνταῦθα ἐπαρεδόθη.

(&304) Ἀφότου ἐπαρεδόθηκεν ὁ θαυμαστός ἐκεῖνος,
ὁ ἀφέντης τῆς Καρυταίνας, ὁ ἐξάκουστος στρατιώτης,

τὸ φλάμουρόν³ του ἔπεσεν ἐκεῖ ὅπου τὸν ἐπίασαν

70 ἀτὸς του ὁ Σεβαστοκράτορας τὸ ἐσήκωσεν κι ἀπῆρεν,

ὁ κάποιον τὸ ἐπαράδωκεν ἀπὸ τήν φαμελίαν του

νά τὸ βαστᾷ προσεχτικὰ καὶ νά τοῦ τὸ φυλάττη.

ἀπόσπασμα ἀπὸ

τὸ Χρονικὸ τοῦ Μορέως

1. Εἶναι μισθοφόροι τοῦ Μιχ. Παλαιολόγου.

2. Πρόκειται γιὰ τὸ Βιλλεαρδουίνο.

3. Ἡ πολεμικὴ σημαία του μέ τὸ θυρεὸ του.

ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΩΣ ΤΟ 1402

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ:

Ἡ ἐποχή πού θά μελετήσουμε εἶναι γεμάτη ἀπό γεγονότα πού δείχνουν τή δραματική προσπάθεια τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου νά κρατηθεῖ στή ζωή.

Δυό γεγονότα ὀριοθετοῦν τήν ἐποχή αὕτη: Τό 1261 ἡ ἀνάκτηση τῆς Κωνσταντινούπολης καί τό 1402 ἡ μάχη τῆς Ἀγκυρας, πού ὅπως θά δοῦμε, ἔσωσε τότε προσωρινά τό Βυζάντιο δινοντάς του μιά παράταση ζωῆς.

Τήν ἐποχή αὕτη, ἐνῶ τό Βυζάντιο βρίσκεται στήν πολιτική παρακμή του, στά Βαλκάνια καί στήν Ἀσία διαδραματίζονται γεγονότα σημαντικά χωρίς τό βυζαντινό κράτος νά πρωταγωνιστεῖ – ὅπως παλιότερα – στήν ἱστορική σκηνή.

Στά Βαλκάνια οἱ Βούλγαροι καί οἱ Σέρβοι ὀργανώνονται σέ νέους κρατικούς ὀργανισμούς μέ νέες φιλοδοξίες. Κυρίως οἱ Σέρβοι μέ τό βασίλειό τους Στέφανο Ντουσαν γιά πρώτη φορά παίρνουν ρόλο πρωταγωνιστικό στά Βαλκάνια.

Στήν Ἀσία: Τό πιό συγκλονιστικό ὅμως γεγονός τῆς περιόδου εἶναι ἡ ἐμφάνιση καί ἡ γρήγορη ἐξάπλωση τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων.

ΟΙ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΙ

Ἀπό τοὺς Παλαιολόγους λίγοι εἶναι οἱ ἀξιόλογοι. Γενικά ἐξησαν μακριά ἀπ' τή σκληρή ἀλήθεια τῆς παρακμῆς. Μέ ἐμφύλιες διαμάχες ἀναστάτωσαν τό κράτος σέ μιά ἐποχή πού ἀγωνιζόταν γιά τήν ἐπιβίωσή του. Βασίλεψαν ὡς τό 1402: Μιχαήλ Η', Ἀνδρόνικος Β' – Ἀνδρόνικος Γ' (πρώτη διαμάχη), Ἰωάννης Ε' – Ἰωάννης Ε' – Ἰωάννης ΣΤ' Καντακουζηνός (δεύτερη διαμάχη) – Ἀνδρόνικος Δ' – Ἰωάννης Ζ'.

Ἀπό τό 1341 ὡς τό 1390 ἐπικρατεῖ ἀναστάτωση καί πολυαρχία.

Τήν εποχή πού στό Βυζάντιο επικρατοῦσε σύγχυση, οἱ γείτονες λαοί στά Βαλκάνια ὀργανώνουν καί ἀναπτύσσουν τά νέα ἐθνικά κράτη τους.

Ι. Οἱ Βούλγαροι

Μετά τήν ὑποταγή τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους ἀπό τό Βασίλειο Βουλγαροκτόνο, ἡ Βουλγαρία δέν ἦταν παρά μία βυζαντινὴ ἐπαρχία πού κράτησε ὁμως τή γλώσσα της καί τήν ὀργάνωση τῆς Ἐκκλησίας της. Στά χρόνια τῶν Ἀγγέλων ἡ θαριὰ φορολογία ἔκανε τοὺς Βουλγάρους καί τοὺς Βλάχους τοῦ Δούναβη νά ἐπαναστατήσουν. Μὲ ἀρχηγούς τοὺς ἀδελφούς Πέτρο καί Ἀσάν οἱ Βούλγαροι πέτυχαν μὲ σκληροὺς ἀγῶνες νά τοὺς ἀναγνωριστεῖ ἡ ἀνεξαρτησία τους καί ἱδρυσαν τό δεύτερο Βουλγαρικό κράτος μὲ ἔδρα τό Τύρνοβο (1188) ὅπου ἐγκαταστάθηκε καί ὁ Βούλγαρος Πατριάρχης.

Τό νέο βουλγαρικό κράτος ἔγινε ἰσχυρό, ὅταν πῆρε τήν ἐξουσία ὁ μικρότερος ἀδερφός τῶν δύο ἱδρυτῶν Ἰωάννης¹, πού εἶχε μεγαλώσει στή βυζαντινὴ αὐλὴ, ὅπως παλιότερα ὁ Συμεών. Ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος Γ', γιὰ νά μειώσει πολιτικά τό Βυζάντιο, ἔδωσε στὸν Ἰωάννη τὸν τίτλο τοῦ βασιλιά. Ὁ νέος βασιλιάς φιλοδόξησε μιά δική του Βουλγαρικὴ Αὐτοκρατορία στά Βαλκάνια.

*Ἡ «μεγάλῃ ἰδέᾳ»
τῶν Βουλγάρων*

Ἡ κατάληψη τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους ἦταν ἡ ἀποφασιστικὴ γιὰ τό νέο βουλγαρικό κράτος ὥρα. Ὁ Ἰωάννης στράφηκε ἀποφασιστικά κατὰ τῶν Λατίνων. Σὲ μιά μάχη πού ἔγινε στήν Ἀδριανούπολη (1205) οἱ ἱππότες τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορα ἔπαθαν φοβερὴ καταστροφὴ, ὁ ἴδιος ὁ Βαλδουῖνος πιάστηκε αἰχμάλωτος καί πέθανε στήν αἰχμαλωσία.

*Ὁ Βουλγαρικός
κίνδυνος*

Ἡ νίκη αὐτὴ ἔφερε τὸν Ἰωάννη κοντὰ στήν πραγματοποίησι τῆς μεγάλης ἰδέας του. Ὁ ἀδελφός ὁμως τοῦ Βαλδουῖνου καί διάδοχός του, Ἐρρίκος τῆς Φλάνδρας, κατόρθωσε νά νικήσει τοὺς Βουλγάρους καί νά σταματήσει τήν ἐπιθεσί τους, ἐνῶ καί οἱ Ἕλληνες πατριῶτες ἄρχισαν νά διαπιστώνουν ὅτι ὁ Ἰωάννης δέν ἦταν καί τόσο φίλος τους, ὅπως νόμιζαν στήν ἐπιθυμία τους νά θροῦν συμμάχους κατὰ τῶν δυτικῶν. Μετά τήν ἀποτυχία του ὁ Ἰωάννης ἔστρεψε τήν ὀργή του κατὰ τῶν Ἑλλήνων καί δόνημαζε τὸν ἑαυτοῦ τοῦ *Ρωμαιοκτόνο*.

Τό 1207 προσπάθησε νά πάρει τὴ Θεσσαλονίκη, ἀλλὰ ἀποκρούστηκε καί καθὼς ἀποχωροῦσε δολοφονήθηκε μέσα στή σκηνή² του. Μετά τό θάνατό του τό βουλγαρικό κράτος ἄρχισε νά παρακμάζει.

1. Ἐπειδὴ ἦταν ὁ μικρὸς ἀδελφός λέγεται καί Ἰωαννίτσος (=μικρὸς Γιάννης). Οἱ Βούλγαροι τὸν ἔλεγον Κολοιῶννη ἐνῶ οἱ Ἕλληνες Σκυλογιάννη.

2. Ὁ θάνατός του ἀποδόθηκε σὲ θαῦμα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

II. Οί Σέρβοι

“Όπως είχαμε πεί, στά χρόνια του ‘Ηρακλείου Σέρβοι καί Κροάτες έφτασαν στά Βαλκάνια καί, άφού πήραν ένα τμήμα τής Βαλκανικής στά δυτικά, άπλώθηκαν ως τά παράλια τής ‘Αδριατικής. Οί Κροάτες ύποτάχτηκαν τελικά στους Ούγγρους, αλλά οί Σέρβοι έπεκτάθηκαν νοτιότερα καί πρός τό Δούναβη, ήρθαν σ’ έπαφή μέ τό Βυζάντιο, δέχτηκαν τό χριστιανισμό καί τήν έπιρροή των Βυζαντινών καί έμειναν πιστοί σύμμαχοί τους ως τό 12ο αιώνα. “Ο ειρηνικός χαρακτήρας τους καί ή φτώχεια τους κράτησαν τους Σέρβους στό περιθώριο των γεγονότων. Ζούσαν χωρισμένοι σέ άνεξάρτητες περιοχές, τίς Ζούπες. Κάθε Ζούπα είχε τό *Ζουπάνο της* (=τοπάρχη).

‘Η πρώτη άκμή

Τό 12ο αιώνα ένας Ζουπάνος ό *Στέφανος Νεμάνια*, κατόρθωσε καί έγινε άρχηγός όλων των Σέρβων μέ τόν τίτλο *Μέγας Ζουπάνος*. Τόν τίτλο του αυτό άναγνώρισε καί ό ‘Ισαάκιος ‘Αγγελος, αυτοκράτορας του Βυζαντίου. ‘Ηταν τό πρώτο βήμα γιά τήν πολιτική άνεξαρτησία των Σέρβων. Τό επόμενο βήμα έγινε όταν τό 1217 ό Πάπας, μέ αντιπρόσωπο πού έστειλε γιά τό σκοπό αυτό, έστεψε βασιλιά (*Κράλη*) τό γιό του Νεμάνια, πού τόν έλεγαν κι αυτόν Στέφανο. Αυτός ήταν ό πρώτος Κράλης «πάσης Σερβίας». ‘Αλλά παρ’ όλες τίς ενέργειες του Πάπα οί Σέρβοι έμειναν πιστοί στήν ‘Ανατολική ‘Ορθόδοξη ‘Εκκλησία.

‘Η Σερβία
βασιλείο

‘Ο Ντουσάν καί
ή «μεγάλη ιδέα» του

‘Η μεγάλη άκμή των Σέρβων σημειώνεται τόν επόμενο αιώνα. ‘Ο Κράλης *Στέφανος Ντουσάν* (1331 - 1355) χωρίς σοβαρή αντίσταση από τό Βυζάντιο κατέλαβε σχεδόν όλη τή Μακεδονία έκτός από τή Θεσσαλονίκη. ‘Όταν πήρε τίς Σέρες, σπουδαίο ‘Ελληνικό κέντρο, προσπάθησε νά κάνει συμμάχους του τους ‘Ελληνες άρχοντες τής περιοχής. ‘Ανακήρυξε τόν έαυτό του «Αυτοκράτορα Ρωμαίων καί Σέρβων» προσθέτοντας στόν τίτλο του: «κύριος σχεδόν όλης τής Ρωμανίας». Στά σχέδιά του ήταν καί ή ίδρυση Σερβοελληνικού Κράτους. Τόν ίδιο καιρό συνέχιζε τίς κατακτήσεις του στήν ‘Ηπειρο καί Θεσσαλία, αλλά τά όρια του Σερβοελληνικού αυτού κράτους ούτε ήταν ούτε έμειναν ποτέ σταθερά.

Τό 1355 ένθ βάδιζε πρός τόν τελικό σκοπό του, νά πάρει τήν Κωνσταντινούπολη, πέθανε καί τό θάνατό του άκολούθησε διάσπαση του μεγάλου κράτους του καί ή παρακμή των Σέρβων.

6. ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

I. ‘Η κοινωνική κατάσταση

‘Η επικράτηση
των δυνατών

Οί δυνατοί κι οί άγρότες. “Ενα από τά κύρια χαρακτηριστικά τής κοινωνικής ζωής του Βυζαντίου ήταν ό άγώνας άνάμεσα στους πλούσιους μεγαλοκτηματίες από τή μιá καί στήν κεντρική έξουσία άπ’ τήν άλλη. Παρά τά μέτρα πού πήραν έναντίον των δυνατών πολλοί αυτοκράτορες,

Λέσνοβο, Γιουγκοσλαβία. Καθολικό της μονής. Προσωπογραφία του Στέφανου Δουσάν (1346-1349). Ἡ μονή χτίστηκε ἀπὸ τὸν δεσπότη Ὁλίβερ, ἑλληνικῆς καταγωγῆς. Οἱ τοιχογραφίες εἶναι ἔργο τοῦ ζωγράφου Μιχαήλ Ἀστραπά.

ὅπως ὁ Ἰουστινιανός, οἱ Ἰσαυροὶ, οἱ Μακεδόνες καὶ ἄλλοι, οἱ δυνατοὶ κατόρθωσαν τελικὰ νὰ ἐπικρατήσουν καὶ νὰ προωθηθοῦν στὴν κορυφὴ τῆς ἐξουσίας. Οἱ δυναστείες τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Παλαιολόγων προέρχονταν ἀπὸ τὴν τάξη τους. Ὅπως λέει ὁ βυζαντινολόγος KARL ROTH: «Ἡ ἀριστοκρατία αὐτὴ τῶν πλουσίων ὑπέσκαψε καὶ διέλυσε τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους καὶ μὲ τὸν κοντόφθαλμο ἐγωισμό τῆς προκάλεσε τὴν καταστροφὴ του».

Ἡ Μ. Ἀσία μὲ τίς εὐφορες ἐκτάσεις τῆς χάθηκε. Ἀλλὰ καὶ στίς ἐλεύθερες περιοχές, ἐκτός ἀπὸ τίς πολεμικὲς περιπέτειες, οἱ ἀρώστιες καὶ ἡ πείνα ἔχουν καταστρέψει τίς κοινότητες. Ἔτσι τὰ κτήματα ποὺ δὲν μποροῦσαν πιά νὰ κρατήσουν οἱ γεωργοὶ περνοῦσαν στὰ χέρια τῶν πλουσίων ἢ τῶν μοναστηριῶν μὲ ἀποτέλεσμα τὸ χάσμα ἀνάμεσα στοὺς φτωχοὺς καὶ στοὺς πλουσίους νὰ γίνεται ὀλοένα καὶ μεγαλύτερο. Οἱ ἐξαθλιωμένοι γεωργοὶ, διωγμένοι ἀπὸ τὴ γῆ τους συσσωρεύονταν στίς πόλεις, ἐνῶ οἱ δυνατοὶ κρατοῦσαν τεράστιες περιουσίες.

Σὰν νὰ μὴν ἔφταναν αὐτὰ, στὴ δυστυχία τῶν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν καὶ τῶν φτωχῶν γενικὰ εἶχε προστεθεῖ καὶ ἡ τοκογλυφία, ποὺ πῆρε μεγάλες διαστάσεις καὶ ἔφτασε στὸ ἀπροχώρητο. Μάταιες στάθηκαν οἱ γεμάτες ἀγωνία προσπάθειες μορφωμένων καὶ πιστῶν κληρικῶν, ὅπως τοῦ μητροπολίτη Νικ. Καθάσιλα. Χωρὶς οἶκτο οἱ τοκογλύφοι βασάνιζαν τὰ θύματά τους μὲ ξυλοδαρμούς καὶ φυλακίσεις. (Κεῖμ. 2).

Οἱ μέσοι. Οἱ ἔμποροι καὶ οἱ βιοτέχνες ποὺ ζοῦσαν στίς πόλεις καὶ ἦταν

Ἡ ἐξαθλίωση
τῶν γεωργῶν

Ἡ τοκογλυφία

ὀργανωμένοι στὶς συντεχνίες ἀποτελοῦσαν τὰ μεσαῖα στρώματα ἀνάμεσα στὴν ἀριστοκρατία τῶν δυνατῶν καὶ τῇ φτωχολογίᾳ καὶ ὀνομάζονταν «μέσοι». Στὰ τέλη τοῦ 13ου καὶ πιο πολὺ κατὰ τὸ 14ο αἰῶνα παρουσίασαν μιὰ ξεχωριστὴ ἀνάπτυξη καθὼς ἄλλαζαν καὶ οἱ οἰκονομικὲς συνθῆκες τοῦ κράτους.

Ἡ ἀστικὴ τάξη

Ὁ ἔλεγχος τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου βρισκόταν σταθερά στὰ χέρια τῶν Ἱταλικῶν πόλεων, ἐνῶ ἡ οἰκονομικὴ ἐξάντληση τοῦ Βυζαντινοῦ μεγάλωνε συνεχῶς. Ὁ οἰκονομικὸς μαρασμὸς ὁμῶς τῆς πρωτεύουσας ἄφηνε περιθώρια ἀνάπτυξης σ' ἄλλες πόλεις πού εἶχαν ἐμπορικὲς σχέσεις μέ τὴ Δύση. Κυρίως εὐνοήθηκαν ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Ἀδριανούπολη, ἡ Θήβα καὶ ὀρισμένες πόλεις στὴν Πελοπόννησο. Στὶς πόλεις αὐτές οἱ μέσοι ἀναπτύχθηκαν σάν ἀστικὴ τάξη. Καλλιέργησαν τὰ γράμματα καὶ σ' αὐτοὺς στηρίχτηκε κατὰ μεγάλο μέρος ἡ πνευματικὴ ἀναγέννηση τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων.

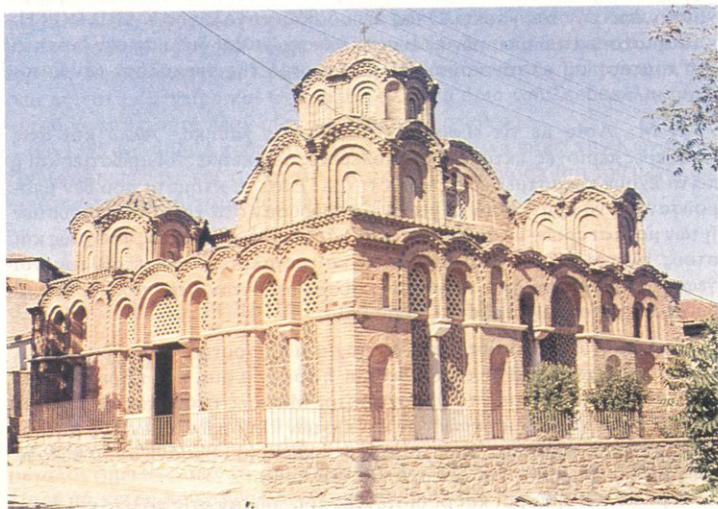
II. Ἡ Θεσσαλονίκη κατὰ τὸ 14ο αἰῶνα

Ἡ ἀκμὴ τῆς πόλης. Οἱ Βυζαντινοὶ ἀποκαλοῦσαν τὴ Θεσσαλονίκη τοῦ 14ου αἰ. «πολυανδροῦσα», «εὐανδροῦσα», «μεγαλοῦπολιν» κτλ. πράγμα πού δείχνει πόσο μεγάλη ἦταν ἡ ἀνάπτυξή της.

*Οἰκονομικὴ
ἀκμὴ*

Ἀπὸ τὸ 12ο αἰῶνα ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ της βρισκόταν σέ μεγάλη ἄνθηση. Τὸ λιμάνι της ἦταν τὸ τέρμα ἐνὸς ἀπὸ τοὺς πιο μεγάλους ἐμπορικοὺς δρόμους τῆς Εὐρώπης, πού ξεκινοῦσε ἀπ' τὴν κεντρικὴ Εὐρώπη, περνοῦσε

Θεσσαλονίκη. Ἁγία Αἰκατερίνη. Τέλη 13ου αἰ.

Θεσσαλονίκη. Ἀγ. Ἀπόστολοι. Ἡ Μεταμόρφωση. Μωσαϊκό. 1312 - 1315.

τό Δούναβη καί ἀκολουθώντας τό Μοράβα καί τόν Ἀξιό κατέβαινε στά νότια ὥς τό Θερμαϊκό. Στή Θεσσαλονίκη ὁ μέγας αὐτός δρόμος διασταυρωνόταν μέ τήν παλιά ρωμαϊκή «Ἐγνατία ὁδὸ» πού ξεκινοῦσε ἀπ' τό Δυράχιο, γιά νά καταλήξει στήν Κωνσταντινούπολη. Ἦταν, λοιπόν, ἡ Θεσσαλονίκη μεγάλο ἐμπορικό κέντρο μέ διεθνή ἀκτινοβολία καί κάθε χρόνο στή γιορτὴ τοῦ πολιοῦχου τῆς Ἀγίου Δημητρίου γινόταν μεγάλη ἐμποροπανήγυρη, τὰ «Δημήτρια», μέ πλῆθος ἀπὸ ἐμπόρους καί ἐπισκέπτες ἀπ' ὅλα τὰ μέρη.

Τό 13ο αἰῶνα ἡ τύχη τήν εὐνόησε. Ὄταν τό ἐμπόριο τῆς ἀνατολῆς πέρασε στά χέρια τῶν Ἰταλῶν, ἔγινε κέντρο πολλῶν «οἰκῶν» τῆς Βενετίας καί τῆς Γένοβας. Τήν εὐνόησε ἀκόμα καί τό γεγονός ὅτι 25 περίπου χρόνια ἦταν πρωτεύουσα τοῦ κράτους τῆς Ἠπείρου, στόν καιρό τῆς ἀκμῆς του.

Ὁ 14ος αἰῶνας στίς ἀρχές του, τῇ βρῆκε τήν πιό πλούσια πόλη τῆς Ἀνατολῆς. Τό λιμάνι τῆς εἶχε μεγάλη κίνηση καί ἡ ναυτική τῆς συντεχνία – ἡ πιό μεγάλη ἀπ' τῆς συντεχνίες – ἐπηρέαζε τή ζωὴ τῆς πόλης.

Οἱ ζηλωτές καί τό κίνημά τους. Μέ τήν οἰκονομική ἀκμή παρουσιάστηκε στή Θεσσαλονίκη καί μιὰ μεγάλη ἀνθησιὸν στά γράμματα. Πολλοὶ μελετοῦσαν τοὺς ἀρχαίους καί ὁ κύκλος τῶν μορφωμένων διαρκῶς μεγάλωνε. Ἀπὸ τόν κύκλο αὐτό τῶν διανοουμένων σχηματίστηκε ἓνα κίνημα πού προεκτάθηκε καί στίς μεσαίες καί λαϊκές τάξεις. Ἦταν τό κίνημα τῶν *Ζηλωτῶν*¹ πού κοντά στ' ἄλλα προσπαθοῦσαν νά βροῦν λύση στά κοινωνικά προβλήματα, γιὰτί ἐβλεπαν τίς κοινωνικὲς ἀδικίες καί τό χάσμα

Πνευματικὴ
ἀναγέννηση

1. Ζηλωτής: αὐτός πού εἶναι γεμάτος ζῆλο. Τό ὄνομα αὐτό χρησιμοποίησαν συχνά θρησκευτικὲς κυρίως ὁμάδες. (Εἶναι καί μεταφορά ἀπὸ τό Ἑβραϊκὸ Καναθαῖος = Φλεγόμενος Ζηλωτής).

Ἡ λεγομένη Δαλματική τοῦ Καρλομάγνου. Κεντητός βυζαντινὸς σάκκος, 15ος αἰ. Ρώμη, Μουσεῖο τοῦ Βατικανοῦ. Ἐἶναι κεντημένος με χρυσὸ σῆμα πάνω σὲ γαλάζιο ὀλομέταξο ὑφασμα. Εἰκονίζεται ἐδῶ τὸ πίσω μέρος τοῦ σάκκου με τὴν παράσταση τῆς Μεταμόρφωσης. Ὁ σάκκος ἦταν αὐτοκρατορικὸ ἑνῶμα, ποὺ ἐγίνε κατόπιν ἐπισκοπικὸ ἄμφιο. Προέρχεται ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη.

ἀνάμεσα στους φτωχοὺς καὶ τοὺς πλουσίους. Σκοπὸς τοῦ κινήματος ἦταν νὰ ἐμποδίσει τὴν καταδυνάστευση τῶν ἀδυνάτων καὶ γρήγορα ἐξελίχθηκε σὲ πολιτικὴ κίνηση.

Γιὰ νὰ καταλάβουμε πῶς γίνεται νὰ παρουσιάζονται τέτοιες τάσεις, πρέπει νὰ ξέρομε ὅτι στὶς ἰταλικές πόλεις, με τὶς ὁποῖες ἡ Θεσσαλονίκη εἶχε στενὴ ἐπαφή, ἄρχιζαν νὰ ἐμφανίζονται δειλά - δειλά «δημοκρατικές» ιδέες καὶ στὴ δύση γενικὰ φαίνονταν τὰ σημάδια τῆς Ἀναγέννησης.

Οἱ Ἑσυχαστές καὶ ἡ διαμάχη γύρω ἀπὸ τὶς ιδέες τους. Οἱ κοινωνικοὶ ἀγῶνες εἶχαν ἀρχίσει νωρίτερα κάτω ἀπὸ μιά θεολογικὴ διαμάχη.

Μιά κίνηση ποὺ εἶχε ἀπήχηση στοὺς μοναχοὺς κυρίως ἦταν ἡ κίνηση τῶν Ἑσυχαστῶν¹ ποὺ ἦταν ὁπαδοὶ τοῦ ἀπόλυτου ἀσκητισμοῦ. Οἱ ιδέες τους βρῆκαν μεγάλη διάδοση στοὺς ἀγιορεῖτες μοναχοὺς καὶ ὑποστηρίζονταν ἀπὸ τὸ λόγιο μοναχὸ Γρηγόριο Παλαμᾶ, ποὺ ἀργότερα ἐγίνε μητροπολίτης στὴ Θεσσαλονίκη. Ἐνας ἄλλος, ὁμως, μοναχὸς ὁ Βαρλαάμ, Ἕλληνας ἀπὸ τὴν Καλαβρία τῆς Ἰταλίας, ἐρευνητὴς θεολόγος καὶ ἀρχαιογνώστης λόγιος, πολέμησε με πάθος τοὺς Ἑσυχαστές καὶ τὶς ιδέες τους.

Οἱ ἐριδες φούντωσαν στὴ Θεσσαλονίκη ποὺ χωρίστηκε σὲ δύο στρατόπεδα. Οἱ εὐγενεῖς, οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ περισσότεροι κληρικοὶ πῆραν τὸ μέρος τοῦ Παλαμᾶ, ἐνῶ οἱ μορφωμένοι, οἱ ἀρχαιολόγοι καὶ οἱ Ζηλωτές, ὑποστήριζαν τὸ Βαρλαάμ.

1. Πίστευαν πῶς με τὴν ἀκίνησά τοῦ σώματος καὶ τὴν προσήλωση τοῦ νοῦ στὰ ὑπερκόσμη, ἀξιώνονταν νὰ δοῦν τὸ «ἀκτιστο θεϊκὸ φῶς».

¹ *Ἡ ἐπανάσταση τῶν Ζηλωτῶν καί ἡ αὐτονομία τῆς Θεσσαλονίκης (1342-1349)*. Γεγονότα ξένα πρὸς τὴ θεολογικὴ αὐτὴ διένεξη προκαλέσαν ἐξελίξεις πού ἔδωσαν ἄλλη τροπὴ στὰ πράγματα.

Ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός, Μέγας Δομέστικος¹, προσπαθοῦσε (1341) νὰ πάρει τὴν ἐξουσία ἀπὸ τὴ βασίλισσα Ἀννα πού εἶχε τὴν κηδεμονία τοῦ ἀνῆλικου γιου τῆς Ἰωάννη Ε' Παλαιολόγου. Εἶχε μὲ τὸ μέρος του τοὺς δυνατοὺς καὶ πολλοὺς μοναχοὺς, ἐνῶ οἱ ἀντίπαλοί του στηρίζονταν στὶς μεσαῖες καὶ τίς λαϊκὲς τάξεις. Γιά νὰ ἱκανοποιήσει τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἀγίου Ὁρους, ὥστε νὰ τὸν ἐνισχύσουν, ὁ Καντακουζηνός δήλωσε πὼς ὑποστηρίζει τοὺς Ἑσυχαστές, ἀλλὰ τὰ πράγματα ἔχουν πιά πάρει ἄλλο δρόμο καὶ ἡ διαφορά ἐγινε κοινωνικὴ διαμάχη.

Μὲ πρώτη τὴν Ἀδριανούπολη στὶς περισσότερες πόλεις ὁ λαὸς ξεσηκώθηκε κατὰ τὸν δυνατὸν καὶ τοῦ Καντακουζηνοῦ. Ἔτσι, καὶ στὴ Θεσσαλονικὴ Ζηλωτὲς καὶ λαὸς πῆραν τὸ μέρος τοῦ Ἰωάννη Ε' καὶ τῆς μητέρας του, γιατί μισοῦσαν τοὺς πλουσίους πού ὑποστήριζαν τὸν Καντακουζηνό.

Ὁ Καντακουζηνός ἀποφάσισε νὰ καταλάβει τὴ Θεσσαλονικὴ καὶ προχώρησε σὲ μυστικὲς συνεννοήσεις μὲ τὸ διοικητὴ τῆς καὶ τοὺς δυνατοὺς τῆς πόλης. Ἐκάλεσε καὶ τοὺς Σέρβους γιὰ στρατιωτικὴ ὑποστήριξη. Τότε ὅμως οἱ Ζηλωτὲς καταγγείλανε τὴ διαγωγὴ τὸν πλουσίων καὶ ξεσήκωσαν τὸ λαὸ σ' ἐπανάσταση στὶς ἀρχὲς τοῦ 1342.

Ἡ ἀντίδραση τῶν πλουσίων καὶ ἡ ἀπόπειρά τους ν' ἀνοίξουν κρυφὰ τίς πύλες τῆς πόλης στοὺς στρατιῶτες τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἔκαναν νὰ πάρει ἡ ἐπανάσταση ἄγρια μορφή. Τὰ παλάτια τῶν πλουσίων καὶ τοῦ διοικητῆς λεηλατήθηκαν, δώχθηκαν ἢ σκοτώθηκαν ὅσοι κρίθηκαν ἐνοχοὶ συνεργασίας μὲ τὸν ἐχθρό καὶ ὅσοι ἀπὸ τοὺς δυνατοὺς ἔμειναν δήλωσαν ὑποταγή. (Κεῖμ. 3). Οἱ Ζηλωτὲς πῆραν τὴν ἐξουσία καὶ σχημάτισαν κυβερνήση μὲ τὴ βοήθεια τῶν συντεχνιῶν. Ὅρισαν νόμους καὶ πῆραν σκληρὰ μέτρα, γιὰ νὰ ἐμποδίσουν συνεργασία τῶν δυνατῶν μὲ τὸν Καντακουζηνό.

Οἱ ἀντίπαλοι ὅμως ἐπέμεναν. Συμμάχησαν μὲ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ὠδήγησαν ἐναντίον τῆς Θεσσαλονίκης. Στὸ μεταξύ – πρὶν φτάσουν οἱ Τούρκοι – εἶχε ἔρθει βοήθεια ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα πού ἀνακούφισε προσωρινὰ τοὺς Θεσσαλονικεῖς.

Πολιορκημένοι οἱ κάτοικοι τῆς Θεσσαλονίκης ὑπέφεραν φρικτὰ ἀπὸ τὸν ἀποκλεισμό, ἀλλὰ κατόρθωσαν ν' ἀποκρούσουν τοὺς Τούρκους. Μιά ἀπόπειρα τῶν δυνατῶν τὸ 1345 ν' ἀνατρέψουν τοὺς Ζηλωτὲς, ἀπέτυχε. Ἡ Θεσσαλονικὴ ὁργανώθηκε σάν αὐτόνομη πολιτεία² πού συνέχισε τὴ ζωὴ τῆς καὶ μετὰ τὴ συμφιλίωση τοῦ Καντακουζηνοῦ μὲ τοὺς ἀντιπάλους του. Δὲ δεχόταν διαταγὲς ἀπ' τὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ὁ ἐχθρὸς τῆς εἶχε γίνει συναυτοκράτορας.

Ἰωάννης Καντακουζηνός

Κοινωνικοὶ ἄγῳνες

Οἱ Ζηλωτὲς κύριοι τῆς Θεσσαλονίκης

1. Δομέστικος: Τίτλος στρατιωτικοῦ ἀξιωματοῦχος τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς. Ἀπὸ τὸ 10ο αἶωνα ὑπῆρχαν ἑνας γιὰ τὴν Ἀνατολὴ καὶ ἄλλος γιὰ τὴ Δύση.

2. Οἱ Ζηλωτὲς στὸ πρόγραμμά τους εἶχαν καὶ τίς παρακάτω μεταρρυθμίσεις: Δήμευση τῶν μεγάλων περιουσιῶν καὶ ἄμεσες συνεισφορὲς γιὰ τὰ κοινά.

“Όμως, τὸ 1349 ἀβοήθητη καὶ ἐξαντλημένη καταλύθηκε μὲ νέα ἀντεπανάσταση τῶν δυνατῶν ποὺ εἶχαν καὶ τὴν ὑποστήριξη τῆς πρωτεύουσας. Μὲ τὴν πτώση τῶν Ζηλωτῶν ἔπεσε καὶ ἡ δύναμη τῆς πόλης καὶ ἀκολούθησε ἡ παρακμὴ καὶ ἡ φτώχεια.

γ. Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΚΑΙ Η ΠΡΟΕΛΑΣΗ ΤΟΥΣ ΩΣ ΤΟ 1402

Ἀνακατατάξεις στὸ Μικρασιατικὸ χῶρο. Τὸ Βυζάντιο ἀπὸ τὸ 12ο αἰῶνα εἶχε χάσει τὸν ἐλεγχὸ τῆς Μ. Ἀσίας, ὅπως εἶδαμε. Καὶ οἱ Σελτζούκοι ὁμως, μετὰ τὴν πρώτη τους ὁρμὴ διασπάστηκαν, ἐνῶ μιὰ ἐπιδρομὴ τῶν Μογγόλων τοῦ Τσέγκις - Χάν, ἔφτασε ὥς τὸ μικρασιατικὸ χῶρο καὶ κατέστρεψε τὰ τουρκικὰ σουλτανάτα καὶ ἐμιράτα.

Οἱ Γαζήδες Ἀκριθῶς αὐτὴ ἡ καταστροφὴ δημιουργήσε ἐλεύθερο πεδίο στοὺς γαζήδες¹, ποὺ ἦταν ἀρχηγοὶ μικροομάδων, νὰ δράσουν, ἐνῶ ὅλο καὶ νέες τουρκικὲς φυλὲς προχωροῦσαν στὰ μικρασιατικὰ ὑψηλὰ. Μιὰ ἀπ' αὐτὰς τίς ὁμάδες ἦταν καὶ οἱ Ὁθωμανοί.

Μιὰ ὁρδὴ ποὺ γίνεται «κράτος» Ἕνας φύλαρχος, ὁ Σουλεῦμάν, εἶχε κατέβει πρὸς τὸ Ἰράν μὲ τὰ γιουρούκια (νομάδες) του. Μετὰ τὸ θάνατό του ὁ διάδοχός του Ἔρτογορούλ, προχώρησε στὴ μικρασιατικὴ χερσόνησο κι ἔφτασε κοντὰ στὰ δυτικὰ παράλια. Ὁ σουλτάνος τοῦ Ἰκονίου τοὺς πῆρε στὴ δούλεψή του μισθοφόρους καὶ παραχώρησε στὸν Ἔρτογορούλ μιὰ περιοχὴ κοντὰ στὴν *Προύσα*, γιὰ νὰ βόσκουν τὰ κοπάδια τοὺς. Ὁ διάδοχος ὁμως τοῦ Ἔρτογορούλ, Ὁσμάν ἢ Ὁθ(ω)μάν ἐκμεταλλεύτηκε τὴν ἀδυναμία τοῦ σουλτάνου καὶ μὲ κατακτήσεις στὶς γύρω περιοχὲς μεγάλωσε τὸ φέουδόν του, ὥσπου τέλος κυριέψε καὶ τὴν Προύσα τὸ 1326, γιὰ νὰ τὴν κάνει ἐδρα τοῦ ἀνεξάρτητου κράτους του. Ὁ ἴδιος πῆρε τὸν τίτλο «σουλτάνος».

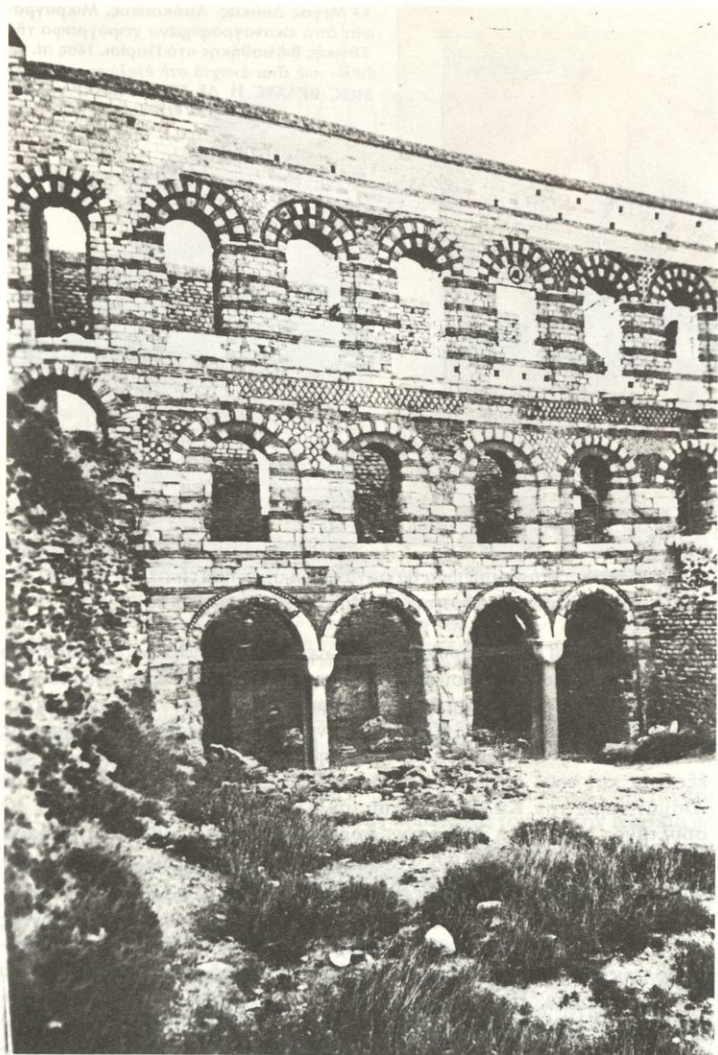
Τὰ πλεονεκτήματα **Τὸ Ὁθωμανικὸ κράτος.** Τὸ σουλτανάτο τῆς Προύσας, πῆρε τ' ὄνομα τοῦ ἱδρυτῆ Ὁσμάν καὶ ὀνομάστηκε *Ὁθωμανικὸ κράτος* ἢ κράτος τῶν Ὁσμανιδῶν.

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ διέθετε δύο πλεονεκτήματα: Ἦταν ξεκομμένο ἀπὸ τ' ἄλλα τουρκικὰ κράτη ποὺ ἦταν δυνατότερα καὶ μπορούσαν νὰ τὸ ἀποροφήσουν καὶ ἦταν τὸ μόνο ποὺ συνόρευε μὲ τὸ Βυζάντιο. Εἶχε δηλαδὴ μπροστά του χώρα ἀπίστων, πράγμα ποὺ ἄνοιγε τὴν ὁρεξὴ σὲ τυχοδιώκτες γαζήδες ποὺ πύκνωναν τίς τάξεις τοῦ νέου κράτους.

Ἡ διοίκησή του ἦταν ἀπολυταρχικὴ καὶ ἡ ἀριστοκρατία του στρατιωτικὴ. Ἔδινε γενικὰ τὴν ἐντύπωση ἐνὸς μεγάλου στρατοπέδου αὐτηρὰ ὀργανωμένου.

Τὸ παιδομάζωμα Ὁ Ὁσμάν ὀργάνωσε καὶ τὴ μέθοδο στρατολογίας παιδιῶν χριστιανῶν ποὺ τὰ ἐξισλάμιζαν καὶ τὰ φανάτιζαν, ὥστε νὰ γίνουν τρομεροὶ διώκτες τῶν ἀπίστων». Αὐτοὶ ἦταν οἱ Γενίτσαροι, οἱ πολεμιστὲς ποὺ σκορποῦσαν τρόμο μὲ τὴν ἀπάνθρωπη σκληρότητά τους.

1. Οἱ γαζήδες ἦταν κατὰ ἀνάλογο μὲ τοὺς δυτικούς ἰππότες. Ἦταν ἀγωνιστὲς τυχοδιώκτες.

Τό λεγόμενο Παλάτι του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου. 12ος ή 13ος αι. Είναι τὸ μόνο κοσμικὸ βυζαντινὸ κτίριο ποὺ διατηρεῖται στὴν Κωνσταντινούπολη. Γνωστὸ σήμερα μὲ τὴν τουρκικὴ ὀνομασία: Τεκφοῦρ Σαράι. Χτισμένο πάνω στὸ ὕψωμα ποὺ συνταντοῦνται τὰ χερσαῖα τείχη μὲ τὸν Κεράτιο, ἀποτελοῦσε παράρτημα τοῦ ἀνάκτορου τῶν Βλαχερνῶν. Στὴν τοιχοδομία του θρίσκονται πλάκες μὲ τὸ μονόγραμμα τῶν Παλαιολόγων καὶ μὲ τὰ τέσσερα Β: «Βασιλεῖς βασιλέων, ψηφισμένοι βασιλεῖων βασιλεῶντων», ποὺ ὑποδηλώνουν παλαιολόγια ἐποχὴ.

Ὁ Μέγας Δούκας Ἀπόκαυκος. Μικρογραφία ἀπὸ εἰκονογραφημένο χειρόγραφο τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης στὸ Παρίσι. 14ος αἰ. Τὸ βιβλίο ποὺ εἶναι ἀνοιχτὸ στὸ ἀναλόγιο γράφει! Ο ΒΙΟΣ ΒΡΑΧΥΣ Η ΔΕ ΤΕΧΝΗ ΜΑΚΡΑ Ο ΔΕ ΚΑΙΡΟΣ ΟΞΕΥΣ.

Ἀργότερα τὸ παιδομάζωμα θά ὀργανωθεῖ συστηματικότερα καὶ ὁ ἑλλη-
νισμός θά θρηνηθεῖ ἀμέτρητα θύματα στ' ἄθθα παιδιά του.

Οἱ Τούρκοι στὴν Εὐρώπη. Ἡ ἐσωτερικὴ διαμάχη πού ξέσπασε στὸ Βυζάντιο στὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνα ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στοὺς Τούρκους νά πατήσουν στὴν εὐρωπαϊκὴ ἡπειρο. Ὁ φιλόδοξος Ἰωάννης Καντακουζηνός, πού διεκδικοῦσε τὸ βυζαντινὸ θρόνο, κάλεσε χωρὶς νά μετρήσει τίς συνέπειες τοὺς Ὀθωμανοὺς νά τὸν βοηθήσουν στὸν ἀγώνα του γιὰ τὴν ἐξουσία καὶ τοὺς ἔφερε στὴ Θράκη. Τὸ 1356 ὁ Ὀρχάν, διάδοχος τοῦ Ὀσμάν πῆρε τὴν Καλλίπολη καὶ τὸν ἄλλο χρόνο τὸ Διδυμότειχο. Ὁ σουλτάνος Μουράτ Α' πῆρε τὴν Ἀδριανούπολη στὰ 1365 καὶ τὴν ἔκανε δευτέρη πρωτεύουσά του. Οἱ στόχοι τῶν Ὀθωμανῶν ἦταν πιά νά προχωρήσουν ἀπ' τὰ Βαλκάνια στὴν Κ. Εὐρώπη.

*Μάχη στὸ Κό-
σοβο 1389*

Ὁ κοινὸς κίνδυνος ἔνωσε Σέρβους, Κροάτες, Βοσνίους καὶ Πολωνοὺς πού μὲ τὴ βοήθεια Οὐγγρῶν καὶ Βλάχων ὀργανώθηκαν, γιὰ νά σταματήσουν τοὺς Τούρκους. Ὁ Μουράτ εἶχε ὑποτάξει στὸ μεταξύ τῆ Βουλγαρία καὶ προχωροῦσε. Ἡ κρίσιμη μάχη ἔγινε τὸ 1389 στὸ Κόσοβο ἢ Κοσσυφοπέδιο καὶ μὲ τὴ νίκη τους οἱ Τούρκοι ἔβαλαν κάτω ἀπὸ τὸν ἐξουσιαστικὸ τοῦς ἑλεγχὸ τὰ Βαλκάνια. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς καταστροφῆς τῶν χριστιανῶν στὸ Κόσοβο θυμίζουν πολὺ τὴν καταστροφὴ τοῦ 1071 στὸ Μάτζικερτ.

Σὲ λίγο οἱ ἀσιάτες κατακτητὲς ἀντίκρουζαν γιὰ πρώτη φορὰ τὸ Δούναβη.

*Μάχη στὴ Νι-
κόπολη 1396*

Μία νέα συνένωση τῶν χριστιανῶν τῆς Βαλκανικῆς μὲ πρωτοβουλία τοῦ βασιλιᾶ τῆς Οὐγγαρίας *Σιγισμόνδου* δὲν εἶχε καλὺτερο ἀποτέλεσμα

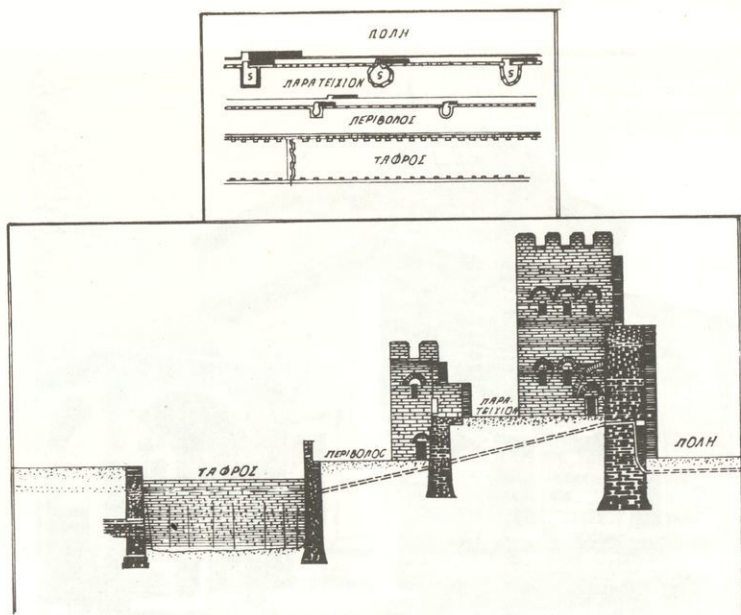
Μαυσωλείο του σουλτάνου Μουράτ του Α΄ στο Κοσσυφοπέδιο (Γιουγκοσλαβία). Πρίν άρχισει ή μάχη στο Κοσσυφοπέδιο πού έκρινε την τύχη των Βαλκανίων ένας Σέρβος εθνεγής προσποιήθηκε ότι αυτομολεί, μπήκε στή σκηνή του σουλτάνου και τον σκότωσε. Οι Τούρκοι έκρυψαν τό θάνατο του σουλτάνου ώσπου ή μάχη τελείωσε.

άπό την προηγούμενη. 'Ο Βαγιαζήτ Α΄, διάδοχος του Μουράτ, νίκησε στή **Νικόπολη** της Βουλγαρίας τούς χριστιανούς στά 1396 και στερέωσε τή θέση του στά Βαλκάνια.

'Ο Βαγιαζήτ είχε προηγουμένως διαλύσει όλα τά τουρκικά σουλτανάτα και έμιράτα τής 'Ασίας και άπλωσε τήν κυριαρχία του άπ' τήν Κασπία ως τό Δούναβη. Πρίν άπό τή μάχη στή Νικόπολη είχε άρχισει νά πολιορκεί τήν Κωνσταντινούπολη. Μετά τή νίκη του ή πολιορκία ξανάρχισε στενότερη. Τό Βυζάντιο είχε χάσει και τό τελευταίο ίχνος κυριαρχίας στήν 'Ανατολή. Μέ τήν έδραίωση των Τούρκων στά Βαλκάνια αποκλείστηκε κι άπό εκεί. (ΧΑΡΤΗΣ 26).

'Ο Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος 1391 - 1425. "Όταν τό 1391 πέθανε ό 'Ιωάννης Ε΄, ό γιός του Μανουήλ θρискόταν δημηρος στήν αλή του Βαγιαζήτ. Δραπέτευσε όμως και πήρε τό θρόνο του πατέρα του. "Έγινε αυτοκράτορας μιάς αυτοκρατορίας πού μόνο τ' όνομα τής είχε άπομείνει. "Η Πόλη πολιορκημένη, μέ τίς άκτές του Βοσπόρου τουρκικές δέν είχε τίποτα άπό τήν παλιά της δόξα. "Ο πληθυσμός της είχε άραιώσει και είχε φτωχέψει. "Ένας χρονογράφος τής εποχής μäs λέει πώς πολλοί κάτοικοί της γκρέμιζαν τά μισοερείπωμένα σπίτια, γιά νά πάρουν ξύλα γιά τή φωτιά.

"Ένας τραγικός ήρωας

Τὸ τεῖχος τοῦ Θεοδοσίου

Ἐναγώνιες
ἐκκλήσεις
στή Δύση

Ἡ θέσις τοῦ Μανουήλ ἦταν ἀπελπιστική. Ἀποφάσισε νά ταξιδέψει στή Δύση γιά βοήθεια. Ἐφῆσε τή διοίκηση σ' ἓνα ἀνηψιό του καί περιόδευσε σ' ὅλες σχεδόν τίς μεγάλες πρωτεύουσες· ἔφτασε ὡς τό Λονδίνο. Παντοῦ τόν δέχτηκαν μέ συμπάθεια καί «κατανόηση»· γιά βοήθεια ὅμως μόνο ἀόριστες ὑποσχέσεις ἀπέσπασε. (Κεῖμ. 1).

Οἱ Βενετοί καί οἱ Γενοβέζοι εἶχαν πολλοὺς λόγους νά θέλουν τή σωτηρία τῆς Πόλης, ἦταν ὅμως τόσο δυνατές οἱ ἀντιζηλιές τους καί οἱ ἀντιθέσεις πού κάναν σχεδόν ἀδύνατη τή συνεργασία τους. Οἱ Ἄγγλοι κι οἱ Γάλλοι ἦταν στά πρόθυρα πολέμου μεταξύ τους καί δέν εἶχαν καιρό γιά ἄλλα προβλήματα. Τό χειρότερο· στά μεγάλα λαϊκά στρώματα στή Δύση εἶχε σχηματιστεῖ ἡ ἐντύπωση, ὕστερα ἀπό τόσων χρόνων προπαγάνδα τῆς Ρώμης, ὅτι δέν ἄξιζε νά χαλαίει κανεῖς τήν ἡσυχία του γιά τοὺς «σχισματικούς αὐτοὺς Ἕλληνες».

Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Μογγόλων – μιὰ ἀνέλπιστη σωτηρία γιά τό Βυζάντιο.

Στά τέλη τοῦ 14ου αἰῶνα ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Τσεγκις Χάν, πού εἶχε διαλυθεῖ μετὰ τό θάνατό του, ξαναβρῆκε τή δύναμή της μέ τήν ἡγεσία τοῦ Τιμούρ - Λάν (= Τιμούρ ὁ κουτσός) ἢ Ταμερλάνου, ὅπως εἶναι πιό γνωστός. Ὁ νέος ἡγέτης ἀπλῶσε τήν κυριαρχία του στή Νότια Ρωσία, στίς Ἰνδίες, Μεσοποταμία, Συρία καταστρέφοντας τά πάντα. Μετὰ τή Συρία οἱ ὀρδές τῶν Μογγόλων εἰσέβαλαν στή Μ. Ἀσία.

Ὁ Μανουήλ Β' ὁ Παλαιολόγος. Μικρογραφία σὲ χειρόγραφο. Παρίσι. Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη. Ἀρχές 15ου αἰ.

Ὁ Βασιλεὺς προχώρησε νὰ τὸν ἀντιμετωπίσει μὲ μεγάλες δυνάμεις. Ἡ τρομερὴ γιὰ τὴν ἀγριότητά της μάχη ἐγίνε κοντὰ στὴν Ἀγκυρα 1402 καὶ τελείωσε μὲ πανωλεθρία τῶν Τούρκων. Ὁ Βασιλεὺς πιᾶστηκε αἰχμάλωτος καὶ πέθανε στὴν αἰχμαλωσία. Ὁ Ταμερλάνος δὲν προχώρησε δυτικότερα, γιατί ἦταν ἀνάγκη νὰ ἐκστρατεύσει στὴν Κίνα. Πέθανε ὁμως κατὰ τὴν πορεία καὶ τὸ ἀπέραντο κράτος του διαλύθηκε.

Ἡ Μάχη τῆς
Ἀγκυρας 1402

Ἡ καταστροφή τῶν Τούρκων ἔδωσε στό Βυζάντιο μισό ἀκόμα αἰῶνα ζωῆς. Μπόρεσε ἔτσι ὁ Μανουήλ νά ξαναπάρει ἕνα μεγάλο μέρος τῆς Μακεδονίας καί τή Θεσσαλονίκη. Ἦταν ὁμως τόσο μεγάλη ἡ ἐξάντληση τοῦ κράτους, ὥστε οὔτε καί τή Θεσσαλονίκη μπόρεσαν νά κρατήσουν· σέ λίγο τήν παραχώρησαν στούς Βενετούς.

α. ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ ΚΑΙ ΣΕΡΒΟΙ

1. Πότε και πώς σχηματίστηκε το δεύτερο βουλγαρικό κράτος; Ποιοί είναι οι ιδρυτές του;

2. Τι ξέρετε για τον κράλη της Σερβίας Στέφανο Ντουςάν; Ποιό ήταν το πολιτικό του πρόγραμμα;

β. ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

3. Ποιά ήταν τα κυριότερα κοινωνικά προβλήματα στο Βυζάντιο κατά τον 13ο και 14ο αιώνα;

4. Τι ξέρετε για τους Ζηλωτές και για το κίνημά τους;

5. Τι ήταν οι 'Ησυχαστές;

6. Πώς σχηματίστηκε στη Θεσσαλονίκη το 1342 - 43 δημοκρατία; Σας κάνει εντύπωση πώς μέσα στο μεσαίωνα παρουσιάζεται πολιτεία σαν τις αρχαιοελληνικές;

γ. Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΚΑΙ Η ΠΡΟΕΛΑΣΗ ΤΟΥΣ ΩΣ ΤΟ 1402

7. Ποιά πλεονεκτήματα είχε το μικρό κρατίδιο του 'Οσμάν, ώστε να παρουσιάσει αυτή τη ραγδαία εξέλιξη;

8. Τι ξέρετε για τη μάχη στο Κόσσοβο; Μπορείτε να βρείτε ομοιότητες με τη μάχη στο Μάτζικερτ;

9. Τι προσπάθειες έκανε ο Μανουήλ Παλαιολόγος για τη σωτηρία του βυζαντινού κράτους; Τι αποτελέσματα είχε ή προσπάθειά του;

10. Τι ξέρετε για τη μάχη της "Αγκυρας και ποιές οι συνέπειές της;

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Ἡ αὐτοκρατορία πού πεθαίνει»

Τὴν ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων τοῦ ἔτους 1400 ὁ βασιλιάς Ἑρρίκος Δ' τῆς Ἀγγλίας ἔδωσε ἓνα συμπόσιο στό ἀνάκτορό του τοῦ Ἐλθαμ. Ὁ σκοπὸς του δὲν ἦταν μόνο νά γιορτάσει τὴν ἀγία ἐπέτειο. Ἦθελε ἐπίσης νά τιμήσει καὶ ἓνα διακεκριμένο ξένο. Αὐτὸς ἦταν ὁ Μανουήλ Β' ὁ Παλαιολόγος, αὐτοκράτορας τῶν Ἑλλήνων, ὅπως τὸν ἀποκαλοῦσαν οἱ περισσότεροι δυτικοί, ἂν καὶ μερικοὶ θυμόντουσαν ὅτι ἦταν ὁ πραγματικὸς αὐτοκράτορας τῶν Ρωμαίων. Εἶχε ταξιδέψει διὰ μέσου τῆς Ἰταλίας καὶ εἶχε σταματήσει στό Παρίσι, ὅπου ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας Κάρολος Στ' εἶχε διακοσμήσει μία πτέρυγα τοῦ Λούβρου¹, γιὰ νά τὸν ἐγκαταστήσει καὶ ὅπου οἱ καθηγητὲς τῆς Σορβόνης² εἶχαν ἐνθουσιαστεῖ πού θά συναντοῦσαν ἓνα μονάρχη πού μπορούσε νά συζητήσει μαζί τους μὲ δημμάθηση καὶ λεπτολογία διέθεταν οἱ ἴδιοι.

Στὴν Ἀγγλία ἔκανε σ' ὅλους ἐντύπωση ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς στάσης του καὶ οἱ ἄσπιλες λευκὲς ἐνδυμασίες πού φοροῦσαν αὐτὸς καὶ ἡ ἀκολουθία του. Ἀλλὰ παρ' ὅλους τοὺς ὕψηλούς τίτλους του, οἱ οἰκοδεσπότες του τὸν λυπήθηκαν· γιατί εἶχε ἔρθει ὡς ἱκέτης, σέ μιὰ ἀπεγνωσμένη ἀναζήτηση βοήθειας ἐναντίον τοῦ ἀπίδτου πού καταπατοῦσε τὴν αὐτοκρατορία του.

Στῆβεν Ράνσιμαν
«Ἡ ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως»

ἐκδ. Μπεργαδὴ
Ἀθήνα 1972

μεταφρ. ΝΙΚ. ΠΑΠΑΡΡΟΔΟΥ

2. Οἱ Τοκογλύφοι

Αὐτοὶ πού κάνουν τὸν τοκογλύφο πιστεῖουν ὅτι κανένα δὲν ἀδικοῦν, ἀφοῦ καὶ οἱ νόμοι δὲν τοὺς ἐμποδίζουν· ἔχουν ὅμως σέ τέτοιο σημεῖο ἀπανθρωπιᾶς φτάσει, ὥστε κι ὅταν αὐτοὶ πού τοὺς χρωστοῦν πέσουν σὴν δυστυχία καὶ χάσουν ὅλα τους τὰ ὑπάρχοντα, αὐτοὶ (οἱ τοκογλύφοι) ὄχι μόνο δὲ συγκινοῦνται, ἀλλὰ ἀντίθετα σκληραίνουν πῶς πολὺ στίς ἀπαιτήσεις τους, ὥστε καὶ ἀπὸ τὸ σπῖτι βγάζουν τὸν ὀφειλέτη τους καὶ τοῦ παίρνουν καὶ τὰ ρούχα, ἂν θέβαια μὲ τὴ συμφορά πού τὸν βρῆκε τοῦ ἔμεινε σπῖτι ἢ τίποτα ἄθλια κουρέλια.

μετάφραση

Ν. Καβάσιλας: «Περὶ τόκου»

1. Ἀνάκτορο στό Παρίσι (σήμερα στεγάζει τὸ γνωστὸ μουσεῖο)

2. Τὸ γνωστὸ καὶ σήμερα Πανεπιστήμιο στό Παρίσι.

3. Πώς βλέπει τήν επανάσταση τῶν Ζηλωτῶν ἓνας ἐχθρός τους, ὁ Γρηγοράς

"Όταν, λοιπόν, κυκλοφόρησε στό λαό ἡ πρόσφατη εἶδηση πώς αὐτοί ποῦ ξεχωρίζουν (οἱ ἰσχυροί) στόν πλοῦτο καί σέ χωράφια καί σέ κοπάδια (βοσκήματα) σκέπτονται, μή μπορώντας νά ὑποφέρουν τήν καταστροφή τους, ν' ἀνοίξουν κρυφά τίς πύλες τῆς πόλης (Θεσσαλονίκης) γιά τό βασιλιά Καντακουζηνό, ξεσηκώθηκαν οἱ φτωχοί, οἱ διψασμένοι γιά πλοῦτο καί δόξα καί μέθυμους ζητωκραύγαζαν στ' ὄνομα τοῦ βασιλιά Ἰωάννη τοῦ Παλαιολόγου καί τῆς μητέρας του στό κέντρο τῆς πόλης. Καί τήν ἴδια ὥρα ὀνομάστηκαν Ζηλωτές σκεπάζοντας τήν κακότητά τους μέ τό καλό αὐτό ὄνομα. Καί καλοῦσαν τό λαό σέ συμμαχία φανατίζοντάς τον μέ τήν ἐλπίδα γιά ἔτοιμα κέρδη.

"Ετσι, λοιπόν, σάν ἄγρια ἀνεμοθέλλα νά ἔπесе στήν πόλη, ἓνας θόρυβος καί μιᾶ ἀνακατοσούρα γέμισε τήν πόλη καί ὅλοι μαζί θγαίνουν ἀπ' τά σπίτια τους καί χειρότεροι ἀπό ἐξωτερικούς ἐχθρούς (ἀλλοεθνεῖς) πέφταν πάνω στοῦς πλούσιους...

(μετάφραση)

Νικηφόρος Γρηγοράς
Ἱστορία

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΚΕΦ 3:

ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΔΥΤΙΚΟΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΣΜΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

‘Από τόν 11ο αιώνα αρχίζουν νά σημειώνονται σημαντικές μεταβολές στό δυτικοευρωπαϊκό κόσμο. ‘Η φεουδαρχία χάνει σιγά σιγά έδαφος, τά οικονομικά κέντρα μετατοπίζονται στίς πόλεις, όπου δημιουργείται αστική τάξη, καί διαμορφώνονται μεγάλες κρατικές ενότητες μέ βάση τήν εθνότητα τών πληθυσμών (‘Εθνικά κράτη).

Στήν ίδια περίοδο ή παπική ‘Εκκλησία αγωνίζεται νά επιβάλει τήν εξουσία της πάνω στούς κοσμικούς ήγεμόνες καί στόν άγώνα της αυτό έρχεται σέ σύγκρουση πρώτα μέ τόν αυτοκράτορα τής Γερμανίας («Έρις περιβολής») καί ύστερα μέ τούς βασιλιάδες τής Γαλλίας. Σημαντικά γεγονότα επίσης είναι ή υπογραφή τής MAGNA CHARTA (1215) καί ο 100χρονος πόλεμος ανάμεσα στούς ‘Αγγλους καί τούς Γάλλους (1337-1453).

‘Όλα αúτά, κι ακόμη μιά βαθιά μεταβολή στόν τρόπο μέ τό όποιο οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν τή ζωή, οδηγούν στό τέλος τοῦ μεσαίωνα καί στήν ανατολή τών νέων χρόνων, πού θά αρχίσουν μέ τήν «‘Αναγέννηση».

α. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΑΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ.
Η ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΑΣ

Ἡ Φεουδαρχική Κοινωνία. Στό κοινωνικό καί πολιτικό σύστημα τῆς φεουδαρχίας, πού ἐπικρατοῦσε τό μεσαίωνα στή Δυτική Εὐρώπη, οἱ οἰκονομικές σχέσεις ἦταν περιορισμένες μέσα στά ὅρια τοῦ φέουδου. Ἡ ἀγροτική παραγωγή ἦταν τόση, ὥστε μόλις νά φτάνει γιά τή συντήρηση τῶν οἰκογενειῶν τῶν γεωργῶν καί γιά τά δοσίματα στό φεουδάρχη. Τό ἴδιο περιορισμένη ἦταν καί ἡ βιοτεχνία καί κάθε ἀγροτική οἰκογένεια κατασκεύαζε μόνη τῆς, τι τῆς χρειαζόταν. Τό ἐμπόριο ἦταν ἐλάχιστα ἀναπτυγμένο καί τό ἀσκοῦσαν πλανόδιοι ἔμποροι.

Μέσα στά πλαίσια τοῦ συστήματος εἶχαν διαμορφωθεῖ 2 τάξεις. Στήν πρώτη, τῶν φεουδαρχῶν - κυριάρχων, ἀνήκαν οἱ γαιοκτῆμονες γενικά (ἡγεμόνες, εὐγενεῖς φεουδάρχες, ἐκκλησιαστικοί φεουδάρχες), πού εἶχαν στά χέρια τους ὅλη τήν ἐξουσία καί ὅλα τά δικαιώματα. Στή δεύτερη, τῶν ὑποτακτικῶν, ἀνήκαν οἱ καλλιεργητές τῆς γῆς (ἐλεύθεροι ἢ δουλοπάροικοι) ἀλλά καί οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων. Ὅλοι αὐτοί, ὑποταγμένοι στούς προνομιούχους, δέν εἶχαν ἐλευθερίες οὔτε δικαιώματα καί ἦταν βουτηγμένοι στήν ἀμάθεια καί τίς δεισιδαιμονίες.

Οἱ πόλεις ἦταν κλεισμένες μέσα σέ τείχη καί δέν εἶχαν δυνατότητες νά ἐπεκταθοῦν. Οἱ συνθήκες τῆς ζωῆς τῶν κατοίκων τους ἦταν ἄθλιες. Ἡ ἔλλειψη χώρου τοῦς ἀνάγκαζε νά χτίζουν τά σπίτια τό ἕνα πάνω στό ἄλλο. Οἱ δρόμοι ἦταν στενοί καί ἀκάθαρτοι, γιατί δέν ὑπῆρχε ἀποχετευτικό σύστημα. Ἐτσι, ὅταν ἐπεφταν ἐπιδημίες, ἡ θνησιμότητα ἦταν τεράστια καί δολοκλήρες περιοχές ἐρημώνονταν. Τέλος, τήν οικονομική ἀνάπτυξη τῶν πόλεων ἐμπόδιζε ὁ περιορισμός τοῦ ἐμπορίου καί ἡ οἰκιακή φεουδαρχική βιοτεχνία.

Ἡ κρίση τῆς φεουδαρχίας. Τά πρῶτα ρήγματα στό φεουδαρχικό σύστημα παρουσιάζονται γύρω στά μέσα τοῦ 11ου αἰῶνα. Τήν περίοδο αὕτη σημειώνονται μεγάλες ἀλλαγές στόν τομέα τῆς παραγωγῆς καί τῆς ἀνταλλαγῆς προϊόντων. Συγκεκριμένα ἀρχίζει νά ἀναπτύσσεται ἡ βιοτεχνία καί τό ἐμπόριο καί κέντρα αὐτῆς τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος γίνονται οἱ πόλεις. Ἐτσι ἡ οἰκονομική βάση μετακινεῖται ἀπό τίς καλλιέργειες καί τά φέουδα πρὸς τά ἀστικά κέντρα, ὅπου ἀναπτύσσονται παράλληλα καί οἱ χρηματιστικές ἐπιχειρήσεις (τράπεζες). Οἱ πόλεις ἀρχισαν νά ἐξωραΐζονται καί νά μεγαλώνουν σιγά σιγά μέ τή συρροή ἀγροτικῶν κυρίως πληθυσμῶν, πού ἤθελαν νά ξεφύγουν ἀπό τήν καταπίεση τοῦ φεουδάρχη. Δημιουργήθηκε, τέλος, ἀστική τάξη βιοτεχνῶν καί ἐμπόρων, πού χαρακτηρίζονταν ἀπό προοδευτικότητα.

Ἀπό τίς πρῶτες πόλεις πού ἀναπτύχθηκαν οἰκονομικά ἦταν τά παράλια ἀστικά κέντρα τῆς Ἰταλίας, ὅπως ἡ Βενετία, ἡ Γένοβα, ἡ Πίζα, ἡ Νεάπολη κ.ἄ. Κατόρθωσαν νά πάρουν στά χέρια τους τό ἐμπόριο μέ τήν Ἀνατολή καί σ' αὐτό βοήθησε καί ἡ γενική παρακμή τοῦ Βυζαντίου, πού εἶχε ὡς τότε τήν ἀποκλειστικότητα τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου. Ἀνάλογη ἀνάπτυξη πα-

Ἡ οἰκονομία

Οἱ τάξεις

Οἱ πόλεις

*Μεταβολές στήν
οἰκονομία*

*Ἡ ἀνάπτυξη
τῶν πόλεων*

ρουσίασαν και άλλες πόλεις της Δυτικής Ευρώπης, που ήταν λιμάνια ή βρίσκονταν πάνω σε χερσαίους εμπορικούς δρόμους. Χαρακτηριστικό είναι ότι πολλές πόλεις λιμάνια στη βόρεια Γερμανία, όπως η Λυβέκη, το Άμφορνγκ, η Βρέμη και άλλες, συνεργάστηκαν στον οικονομικό τομέα και η συνεργασία τους αυτή είναι γνωστή ως Χανσεατικός Σύνδεσμος ή Χάνσα.

Σύμφωνα με το φεουδαρχικό σύστημα κάθε πόλη ήταν εξαρτημένη από το φεουδάρχη της περιοχής, όπου ήταν χτισμένη. Την υποτέλεια αυτή εκμεταλλεύθηκαν οι φεουδάρχες και θέλησαν να επωφεληθούν από την οικονομική ανάπτυξη των πόλεων, επιβάλλοντας μεγάλους φόρους. Οι άστοι όμως αντέδρασαν έντονα και δυναμικά και ύστερα από αγώνες, πολλές πόλεις κατόρθωσαν να γίνουν ανεξάρτητες ή να αποκτήσουν αυτοδιοίκηση και άλλα προνόμια.

Άλλοι
παράγοντες

Στον αγώνα τους εναντίον των φεουδαρχών οι άστοι συμάχησαν με τους ηγεμόνες των κρατών, που ήθελαν και αυτοί να απαλλαγούν από κάθε εξάρτηση και να γίνουν αυτοδύναμοι. Έτσι, οι πόλεις πρόσφεραν τα οικονομικά μέσα στους βασιλιάδες για να συγκροτήσουν και να οργανώσουν δικούς τους μισθοφορικούς στρατούς. Αυτό ήταν ένα σημαντικό βήμα προς την ανεξαρτικοποίηση και το δυνάμωμα της κεντρικής εξουσίας σε βάρος των φεουδαρχών.

Το δυνάμωμα
της κεντρικής
εξουσίας

Στη μείωση της δύναμης των φεουδαρχών σημαντικό ρόλο έπαιξαν και οι μεγάλες απώλειες σε έμψυχο υλικό, που είχαν στις σταυροφορίες, στον 100χρονο πόλεμο¹ και στις άλλες πολεμικές συγκρούσεις, καθώς και στους εμφύλιους πολέμους. Τέλος, η χρησιμοποίηση των πυροβόλων όπλων και η οργάνωση του πεζικού στρατού εκμηδένισαν τη δύναμη των φεουδαρχικών πύργων και του ιππικού των ευγενών.

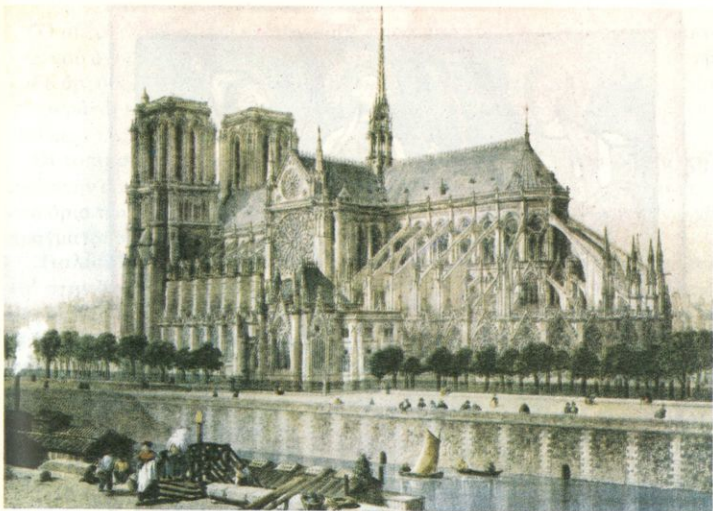
Έτσι ολοκληρώθηκε η παρακμή της φεουδαρχίας. Οι φεουδάρχες αναγκάστηκαν να υποταχθούν στο βασίλειο, που εκπροσωπούσε την κεντρική εξουσία, και να γίνουν άξιωματοῦχοι του, διατηρώντας τα άλλα προνόμιά τους. Διατήρησαν ακόμη και την κυριότητα των κτημάτων τους, που είχαν γίνει όμως πολύ πιο μικρά, γιατί μοιράζονταν συνέχεια στους κληρονόμους. (Κείμ. 1, 2).

6. ΤΑ ΕΘΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ

Όταν η φεουδαρχία πέρασε στο στάδιο της παρακμής και ενισχύθηκε η κεντρική εξουσία, άρχισαν να σχηματίζονται στη Δυτική Ευρώπη οι πρώτες νέων κρατών, που επιδίωκαν να περιλάβουν στα όριά τους όλους τους όμοιους εθνικά πληθυσμούς. Η εξέλιξη των κρατών αυτών είναι, σε γενικές γραμμές, η ακόλουθη:

Γαλλία: Οι διάδοχοι του Καρλομάγνου δεν μπόρεσαν να διατηρήσουν

1. Βλέπε σχετικό κεφάλαιο του βιβλίου.

Ἡ Παναγία τῶν Παρισίων. Γοτθικοῦ ρυθμοῦ. Ἐγκαινιάστηκε τό 1182.

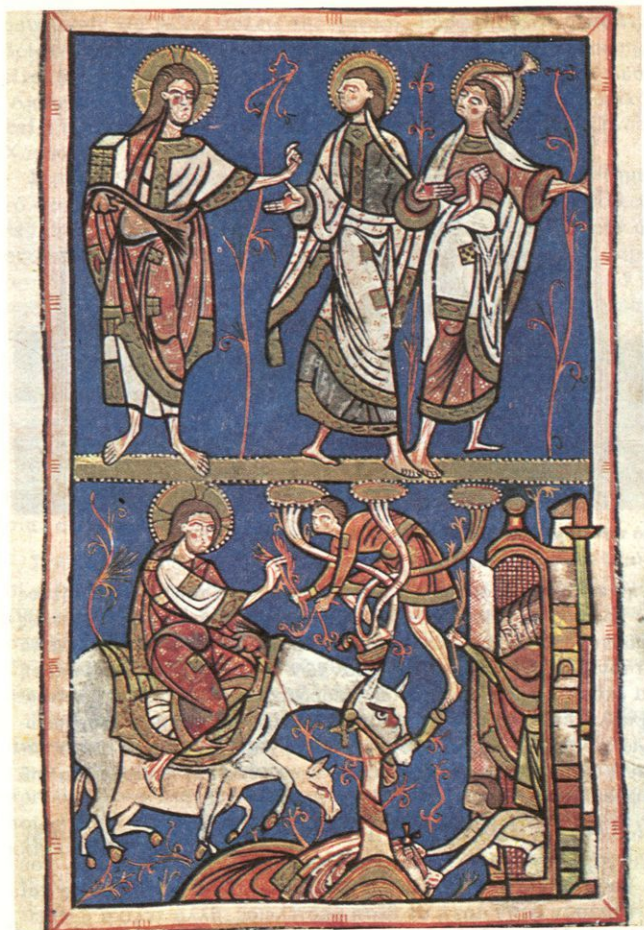
ἰσχυρή τήν κεντρική ἐξουσία καί ἐξασθένησαν ἀπό τούς ἀσταμάτητους πολέμους μέ τούς φεουδάρχες. Ἡ δυναστεία τῶν Καπετιδῶν, πού τούς διαδέχτηκε στό θρόνο τῆς Γαλλίας, ἀντιμετώπισε τό ἴδιο πρόβλημα. Μετά ὅμως ἀπό τόν 100χρονο πόλεμο ἐναντίον τῶν Ἀγγλῶν (1337-1453) καί τή νικηφόρα ἔκβασή του ἡ δύναμη τῶν φεουδαρχῶν μειώθηκε σημαντικά. Ἔτσι, ἡ Γαλλία ἔγινε τό πρῶτο κράτος τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης πού ὀργανώθηκε πάνω σέ ἐθνική βάση μέ ἰσχυρή μοναρχική ἐξουσία. Σ' αὐτό βοήθησε καί ἡ ὁμοιογένεια τοῦ πληθυσμοῦ της καθῶς καί ἡ παράδοση τοῦ μεγάλου φραγκικοῦ κράτους.

Ἀγγλία: Μέ τήν ἐπιδρομή τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Κατακτητῆ (1066), ἄρχισε γιά τήν Ἀγγλία ἡ περίοδος τῶν Νορμανδῶν βασιλιάδων, πού λέγονται καί Πλανταγενέτες. Οἱ παλιότεροι κάτοικοί της, Κέλτες καί Σάξονες, πέρασαν στήν ἀρχή σέ θέση ὑποτελείας, ἀλλά τελικά ἀναμείχθηκαν μέ τούς Νορμανδούς καί ἔτσι σχηματίστηκε τό ἀγγλικό ἔθνος.

Ἡ μοναρχία παρουσιάζεται στήν Ἀγγλία ἰδιαίτερα ἰσχυρή ἀπό τήν ἀρχή καί οἱ φεουδάρχες δέν εἶχαν τόσο μεγάλη δύναμη, ὅσο στή Γαλλία. Ἀκόμη περισσότερο ἐνισχύθηκε ἡ κεντρική ἐξουσία μετά τόν 100χρονο πόλεμο καί τόν ἐμφύλιο πόλεμο τῶν «δύο ρόδων»¹, πού ἀποδεκάτισε τίς τάξεις τῶν εὐγενῶν.

Γερμανία: Στή Γερμανία οἱ τοπικοί φεουδάρχες - ἡγεμόνες ἦταν πολύ

1. Κράτηση ἀπό τό 1455 ὥς τό 1485 καί ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπό τά οἰκόσημα τῶν δύο ἀντίπαλων παρατάξεων (Υόρκ: λευκό ρόδο, Λάγκαστερ: κόκκινο ρόδο).

Ὁ Χριστός μέ δύο μαθητές - Ἡ Βαϊόφόρος. Ἀπό εἰκονογραφημένο γαλλικό χειρόγραφο τοῦ 1200.

ἰσχυροί καί τελείως ἀνεξάρτητοι στά κρατίδιά τους. Ὅταν ὁμως τό 10ο αἰώνα ἄρχισαν οἱ ἐπιδρομές τῶν Οὐγγρων, παρουσιάστηκε ἐπιτακτική ἡ ἀνάγκη τῆς ἐνιαίας ἀντιμετώπισής τους. Τότε ὁ Ἑρρίκος, ἡγεμόνας τῆς Σαξονίας, ἔνωσε τοὺς Γερμανοὺς φεουδάρχες σ' ἓνα εἶδος ὁμοσπονδίας. Ὁ διάδοχός του Ὁθων ὁ Μέγας νίκησε τοὺς Οὐγγρους καί τό 962 στέφθηκε ἀπό τόν πάπα αὐτοκράτορας. Ἐτσι δημιουργήθηκε ἡ «Ἀγία Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία τοῦ Γερμανικοῦ Ἔθνους».

‘Ο αυτοκράτορας εκλεγόταν κάθε φορά από τούς πιό ισχυρούς ηγεμόνες, πού ονομάστηκαν γι’ αυτό τό λόγο εκλέκτορες καί ήταν 7 στήν ἀρχή καί 8 ἀργότερα. ‘Από τό 14ο αἰώνα επικράτησε ἡ συνήθεια νά εκλέγονται αὐτοκράτορες ἀπό τήν οἰκογένεια τῶν ‘Αψβούργων, πού ἦταν ἡγεμόνες (δοῦκες) τῆς Αὐστρίας.

Οἱ τοπικοί ἡγεμόνες ὁμως δέν ἔχασαν τή δύναμή τους οὔτε ὑποτάχτηκαν στήν αὐτοκρατορική ἐξουσία. ‘Εξακολούθησαν νά εἶναι ἀνεξάρτητοι στά ὅρια τῶν κρατῶν τους καί ἡ ἐνοποίηση τῆς Γερμανίας ἄργησε πολύ νά πραγματοποιηθεῖ.

Ἰταλία: Καμιά ἰσχυρή κεντρική ἐξουσία δέν μπόρεσε νά ἀναπτυχθεῖ καί στήν Ἰταλία, πού ἔμεινε χωρισμένη σέ μικρά κράτη, ὅπως τό βασίλειο τῆς Νεάπολης, τό παπικό κράτος καί ἄλλα. Ἰδιαίτερη δύναμη ἀπόκτησαν οἱ ἰταλικές πόλεις πού ἀναπτύχθηκαν ἀπό πολύ νωρίς σέ ἀνεξάρτητες ἢ ἡμιανεξάρτητες δημοκρατίες. Σ’ αὐτές τήν κυβέρνησις πῆρε στά χέρια τῆς ἡ ἀστική τάξη. Χαρακτηριστικά ἡ Βενετία ὀργανώθηκε σέ ἀριστοκρατική δημοκρατία, πού τήν κυβερνοῦσε ὁ «Δόγης» καί τό «Συμβούλιο τῶν Δέκα», ἐνῶ στή Φλωρεντία τήν ἐξουσία τήν πῆρε μιά μεγάλη ἀστική οἰκογένεια, οἱ Μεδίκοι.

Στίς ἄλλες περιοχές τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ὁ σχηματισμός κρατῶν καθυστέρησε. Ἡ Ἰσπανία ἀποτελέσε ἐνιαῖο κράτος στό τέλος τοῦ 15ου αἰώνα, ὅταν διώχτηκαν ὀλοκληρωτικά ἀπό τά ἐδάφη τῆς οἱ ‘Αραβες. Τήν ἴδια ἐποχὴ σχηματίστηκε τό ὁμοσπονδιακό κράτος τῆς ‘Ελβετίας, ἐνῶ τό ὀλλανδικό κράτος δημιουργήθηκε στό τέλος τοῦ 16ου αἰώνα.

γ. ΚΟΣΜΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΕΞΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΠΑΠΑ

(CANOSSA — AVIGNON)

‘Όπως γνωρίζουμε, οἱ φιλοδοξίες τοῦ πάπα τῆς Ρώμης δέν περιορίζονταν στό νά εἶναι θρησκευτικός ἡγέτης τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσης. Ἦθελε ἀκόμη νά ἐπιβληθεῖ καί στόν τομέα τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας καί νά κυριαρχήσει πάνω στούς ἄλλους ἡγεμόνες.

Σοβαρό ἐμπόδιο στά σχέδια αὐτά τῆς παπικῆς ‘Εκκλησίας ἦταν ἡ γερμανική αὐτοκρατορία, πού εἶχε μεγάλες κτήσεις στήν Ἰταλία. Ἀδύναμη νά ἀντιδράσει, ἐξαιτίας μιᾶς βαθιᾶς ἐσωτερικῆς κρίσης πού περνοῦσε, ἡ παπική ‘Εκκλησία βρέθηκε τό 10ο αἰώνα κάτω ἀπό τόν ἀπόλυτο ἔλεγχο καί τήν ἐξάρτηση τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορα.

‘Από τά μέσα ὁμως τοῦ 11ου αἰώνα σημειώθηκε στή δυτική ‘Εκκλησία μιά ἀνανεωτική κίνησις, πού εἶχε σκοπό νά ἀνεβάσει τό ἠθικό ἐπίπεδο τοῦ κλήρου, νά ἀναθερμάνει τό θρησκευτικό ζῆλο καί νά ἀπαλλάξει τήν ‘Εκκλησία ἀπό τόν ἔλεγχο τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας. Κύριος ἐκπρόσωπος αὐτῆς τῆς κίνησις ἦταν ὁ πάπας *Γρηγόριος Ζ΄* (1073 - 1085).

‘Ο Γρηγόριος διακήρυξε τήν ὑπεροχὴ τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας πάνω «*Εἰς τῆς περιβολῆς*»

στήν κοσμική και θέλησε νά επιβάλει τήν κυριαρχία του σ' όλα τά βασίλεια τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Στήν προσπάθειά του αὐτή ἤρθε σέ σύγκρουση μέ τόν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας. Ἡ μακροχρόνια διαμάχη πού ξέσπασε ἀνάμεσά τους καί κράτησε περίπου 50 χρόνια (1075-1122) εἶναι γνωστή μέ τό ὄνομα «ἔρις τῆς περιβολῆς»¹.

Ἀφορμή γιά τή σύγκρουση στάθηκε τό ὅτι ὁ πάπας ἀπαγόρευε στούς κοσμικούς ἡγεμόνες νά διορίζουν οἱ ἴδιοι ἐπισκόπους καί ἡγουμένους μοναστηριῶν στό κράτος τους. Τότε ὁ αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας Ἑρρίκος Δ', σέ μιᾶ συγκέντρωση ἀρχόντων καί ἐπισκόπων στή Βόρμς², καθαίρεσε τό Γρηγόριο. Ὁ τελευταῖος ἀφόρισε τόν Ἑρρίκο καί ἀποδέσμευσε τοὺς ὑπηκόους του ἀπό τόν ὄρκο πίστες στόν αὐτοκράτορα.

Στήν ἀρχή ὁ Ἑρρίκος εἶχε νά ἀντιμετωπίσει τήν ἀντίδραση πολλῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων, γι' αὐτό θρέθηκε ἀπομονωμένος καί σέ μειονεκτική θέση. Ἀναγκάστηκε τότε νά πάει στόν *πύργο τῆς Κανόσσα*³, ὅπου εἶχε καταφύγει ὁ πάπας γιά περισσότερη ἀσφάλεια, καί νά ζητήσει συγχώρεση, ἀφοῦ ὑποβλήθηκε σέ πολλούς ἐξευτελισμούς. Μόλις ὁμως μπόρεσε νά στερεώσει τήν ἐξουσία του στή Γερμανία, καθαίρεσε καί πάλι τό Γρηγόριο καί κατέλαβε μέ τό στρατό του τή Ρώμη. Ὁ πάπας ζήτησε τή βοήθεια τῶν Νορμανδῶν τῆς Κάτω Ἰταλίας καί κατέφυγε στό Σαλέρνο⁴, ὅπου καί πέθανε «νικημένος ἀλλά σάν μάρτυρας». (Κεῖμ. 3).

Ὁ ἀγῶνας συνεχίστηκε ἀνάμεσα στούς διαδόχους τοῦ Γρηγορίου καί τοῦ Ἑρρίκου καί τελείωσε τό 1122 μέ τή συμφωνία (κογκορδάτο) τῆς Βόρμς. Ὁ αὐτοκράτορας ἀναγνώρισε τό δικαίωμα τοῦ πάπα νά χορηγεῖ τά ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα (δικαίωμα περιβολῆς) καί ἐξασφαλίστηκε ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Ἐκκλησίας ἀπό τήν κοσμική ἐξουσία. Νικητής ἀπό τή διαμάχη βγήκε ὁ πάπας, ἐνῶ τό κύρος τοῦ αὐτοκράτορα μειώθηκε.

Τό κορύφωμα
τῆς παπικῆς
ἐξουσίας

Στά χρόνια πού ἀκολούθησαν ἡ κοσμική ἐξουσία τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας αὐξήθηκε πολύ καί τή δύναμή της δείχνουν οἱ συχνές ἐπεμβάσεις της στά πολιτικά πράγματα τῶν δυτικῶν κρατῶν. Ἀπό τοὺς πιό ἰσχυροὺς πάπες ἦταν ὁ Ἰννοκέντιος Γ' (1198 - 1216), πού καθιέρωσε τήν ἀποψη ὅτι «οἱ πάπες εἶναι ταγμένοι ἀπό τόν Κύριο πάνω ἀπό λαοὺς καί βασίλεια», ἐπέβαλε τήν ἀποψη αὐτή στοὺς ἡγεμόνες τῆς Δύσης καί ἔβαλε τίς θάσεις γιά τή δημιουργία τῆς «Ἱερῆς ἐξέτασης». Στά χρόνια του ἔγινε καί ἡ Δ' σταυροφορία πού κατέληξε στήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους (1204). (Κεῖμ. 4).

Ἀθινίον

Αὐτό ὁμως τό δυνάμωμα τῆς παπικῆς ἐξουσίας δημιούργησε πολλὰς ἀντιδράσεις καί μέσα στήν ἴδια τήν Ἰταλία ἀλλά, κυρίως, στά νέα ἐθνικά κράτη. Στίς ἀρχές τοῦ 14ου αἰῶνα ὁ πάπας Βονιφάτιος Η' (1294 - 1303) ἤρθε σέ σύγκρουση μέ τό βασιλιά τῆς Γαλλίας Φίλιππο τόν Ὠραῖο, πού τόν ὑποστήριζαν ὅλες οἱ τάξεις τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ. Μετά τό θάνατο τοῦ Βονιφάτιου ἐκλέχτηκε Γάλλος πάπας καί ἡ παπική ἐδρα μεταφέρθηκε ἀπὸ

1. Περιβολή: Ἡ ἀπονομή τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων.

2. Πόλη τῆς Γερμανίας, κοντά στό Ρήνο.

3. Παλιὸς πύργος - φρούριο στή βόρεια Ἰταλία.

4. Πόλη τῆς νότιας Ἰταλίας.

τή Ρώμη στη γαλλική πόλη *Αθινιόν*, όπου έμεινε 70 περίπου χρόνια (1305 - 1377). Στο διάστημα αυτό οι πάπες βρίσκονταν κάτω από τον έλεγχο των βασιλιάδων της Γαλλίας.

Μετά την επιστροφή της παπικής έδρας στη Ρώμη (1377) ο πάπας δέν μπόρεσε νά ανακτήσει τήν παλιά του δύναμη. Ἡ δυτική Ἐκκλησία συγκλονίστηκε ἀπό ἐσωτερικές ταραχές, πού τίς προκάλεσε κυρίως ἡ ἀνάμειξη κοσμικῶν ἡγεμόνων στήν ἐκλογή τοῦ πάπα. Ἐτσι, τό τέλος τοῦ μεσαίωνα βρῆκε τήν παπική Ἐκκλησία ἀνεπανόρθωτα κλονισμένη καί τήν κοσμική της δύναμη μειωμένη σοβαρά.

δ. Ο «ΜΕΓΑΛΟΣ ΧΑΡΤΗΣ» (MAGNA CHARTA). Ο ΕΚΑΤΟΝΤΑΧΡΟΝΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1337 - 1453)

Ἀνάμεσα στά πολιτικά καί στρατιωτικά γεγονότα, πού ἔγιναν τούς τρεῖς τελευταίους αἰῶνες τοῦ μεσαίωνα (13ο, 14ο καί 15ο) στη Δυτική Εὐρώπη, ξεχωρίζουν: Ἡ ὑπογραφή τοῦ «Μεγάλου χάρτη» (MAGNA CHARTA) ἀπό τό βασιλιά τῆς Ἀγγλίας Ἰωάννη τόν Ἀκτήμονα (1215) καί ὁ μακροχρόνιος πόλεμος ἀνάμεσα στούς Ἀγγλους καί τούς Γάλλους, πού κράτησε 100 περίπου χρόνια καί εἶναι γνωστός μέ τήν ὀνομασία «Ἐκατοντάχρονος πόλεμος» (1337 - 1453).

Ἡ μέγας χάρτης (MAGNA CHARTA) 1215. Τό 1199 ἀνέβηκε στό θρόνο τῆς Ἀγγλίας ὁ βασιλιάς Ἰωάννης ὁ Ἀκτήμονας. Στά χρόνια του ἡ Ἀγγλία εἶχε πολλές ἀποτυχίες στό ἐξωτερικό καί ὁ Ἰωάννης ἤρθε σέ σύγκρουση μέ τόν πανίσχυρο πάπα Ἰννοκέντιο Γ', στόν ὁποῖο ἀναγκάστηκε τελικά νά κάνει πολλές παραχωρήσεις. Ἀπό τήν ἄλλη ὁ Ἀγγλος βασιλιάς προσπάθησε νά κυβερνήσει ἀπολυταρχικά. Ἐπέβαλε μεγάλους φόρους στούς εὐγενεῖς, στόν κλῆρο καί στίς πόλεις καί παραβίαζε τά φεουδαλικά δικαιώματα τῶν εὐγενῶν.

*Ἰωάννης
ὁ Ἀκτήμονας*

Ὅλα αὐτά δημιούργησαν γενική δυσἀρέσκεια καί ἔνωσαν ἐναντίον του τούς Ἀγγλους εὐγενεῖς (βαρώνους), τόν ἀνώτερο κλῆρο καί τίς πόλεις (ἀστούς) σέ ἀνοιχτή ἐξέγερση. Ὁ Ἰωάννης ἀπομονώθηκε καί ἀναγκάστηκε τό 1215 νά ὑπογράψει ἕνα ἔγγραφο μέ μεγάλη σημασία, τήν περίφημη *MAGNA CHARTA* (Μέγας χάρτης), ὅπου γιά πρώτη φορά ὀρίζονταν δικαιώματα πολιτῶν καί ἔμπαιναν περιορισμοί στη βασιλική ἐξουσία. Τά σημαντικότερα σημεῖα - διατάξεις τῆς *MAGNA CHARTA* ἦταν τά ἀκόλουθα:

*Ἡ MAGNA
CHARTA*

1. Ἀναγνωρίστηκαν τά δικαιώματα καί οἱ ἐλευθερίες τῆς Ἐκκλησίας.
2. Κάθε εἰσφορά ἢ νέος φόρος ἔπρεπε, πρὶν ἐπιβληθεῖ, νά ἐγκριθεῖ ἀπό τό Συμβούλιο τοῦ Βασιλείου, πού τό συγκροτοῦσαν ἀνώτεροι κληρικοί καί εὐγενεῖς.
3. Καθορίστηκαν τά φεουδαλικά δικαιώματα τοῦ βασιλιά, καθώς καί τῶν ἄλλων ἀρχόντων, πάνω στούς ὑποτελεῖς τους, σ' ὅλη τήν ἱεραρχία.
4. Κανένας πολίτης δέν ἐπιτρεπόταν νά συλληφθεῖ, νά φυλακιστεῖ, νά

έξοριστεί καί γενικά νά διωχθεῖ αὐθαίρετα, παρά μόνο ὅπως ὀρίζαν οἱ νόμοι καί μέ νόμιμη διαδικασία.

5. Τό ἐμπόριο στή χώρα, σέ καιρό εἰρήνης, μπορούσε νά διεξάγεται ἐλεύθερα, χωρίς περιορισμούς, ἀπό Ἀγγλους καί ξένους ἐμπόρους.

Ὅριστηκε ἀκόμη μιᾷ ἐπιτροπῇ ἀπό 25 βαρόνους, τοὺς «φύλακες», γιά νά ἐπιβλέπει τήν τήρηση τῶν διατάξεων τῆς MAGNA CHARTA. Σέ περίπτωση πού ὁ βασιλιάς παραβίαζε κάποια διάταξη, οἱ «φύλακες» εἶχαν δικαίωμα νά τοῦ κηρύξουν ἀκόμη καί τόν πόλεμο. (Κείμε. 5).

Ἡ σημασία τῆς
MAGNA CHARTA

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ MAGNA CHARTA προστάτευε πρῶτα τὰ δικαιώματα τῶν εὐγενῶν καί τοῦ ἀνώτερου κλήρου καί ὕστερα τῶν ἄλλων τάξεων. Ἐχει ὁμως μεγάλη σημασία τό ὅτι γιά πρώτη φορά καθορίζονταν καί προστατεύονταν βασικά δικαιώματα πολιτῶν καί ἔμπαιναν περιορισμοί στήν αὐθαρεσία τοῦ μονάρχη. Ἡ MAGNA CHARTA θεωρεῖται ἡ πρώτη μορφή Συντάγματος.

Τά αἷτια

Ὁ Ἑκατοντάχρονος πόλεμος (1337 - 1453). Οἱ βασιλιάδες τῆς Ἀγγλίας, νορμανδικῆς καταγωγῆς, δέν ξεχνοῦσαν ποτέ ὅτι ἡ βάση ἀπό ὅπου ξεκίνησαν γιά τήν κατάκτηση τῆς Ἀγγλίας ἦταν ἡ Γαλλία καί αὐτή θεωροῦσαν ὡς μητροπολιτικό τους ἔδαφος. Διατηροῦσαν ἀκόμη ὀρισμένες κτήσεις τους στό γαλλικό ἔδαφος καί ἤθελαν νά ἀποκτήσουν πάλι ὅλες τίς περιοχές πού εἶχαν χάσει στά χρόνια τοῦ Ἰωάννη τοῦ Ἀκτῆμονα. Καί οἱ Γάλλοι βασιλιάδες ὅμως ἤθελαν νά διώξουν ἐντελῶς τοὺς Ἀγγλους ἀπό τὰ γαλλικά ἔδαφη. Αὕτη ἦταν ἡ αἰτία τοῦ πολέμου.

Ὁ πόλεμος

Ἡ ἀφορμὴ δόθηκε ὅταν ὁ βασιλιάς τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδος Γ΄ διεκδίκησε κληρονομικά δικαιώματα στό γαλλικό θρόνο, πού τοῦ τὰ ἀρνήθηκαν οἱ Γάλλοι φεουδάρχες. Ὁ πόλεμος ἄρχισε τό 1337 καί στήν ἀρχὴ οἱ Ἀγγλοι σημείωσαν σημαντικές ἐπιτυχίες νικώντας τοὺς Γάλλους στό Κρεσύ (1346) καί στό Πουατιέ (1356). Ὁ πόλεμος συνεχίστηκε μέ ἐναλλασσόμενες φάσεις. Τό 1415 ὁ Ἀγγλος βασιλιάς Ἐρρίκος Ε΄ μῆκε νικητῆς στό Παρίσι καί τό 1428 οἱ Ἀγγλοι πολιορκήσαν τήν Ὁρλεάνη, τό τελευταῖο σημεῖο τῆς ἀντίστασης τῶν Γάλλων. Ὅμως ἡ ἐμφάνιση τῆς Ἰωάννας ντ' Ἀρκ ἀνέτρεψε τήν κατάσταση.

Ἡ Ἰωάννα
ντ' Ἀρκ

Ἡ Ἰωάννα ντ' Ἀρκ, μιᾷ χωριατοπούλα 17 χρονῶν πού ἰσχυριζόταν ὅτι ἐβλεπε ὁράματα καί ὅτι εἶχε πάρει ἐντολὴ ἀπὸ τὸ Θεό νά διώξει τοὺς Ἀγγλους ἀπὸ τῇ Γαλλία, κατόρθωσε νά ἐμπνεύσει θάρρος καί ὁρμὴ στοὺς κατατρωμένους Γάλλους. Φορώντας μιᾷ πανοπλία ἱππότη μῆκε ἐπικεφαλῆς ἑνὸς στρατοῦ γεμάτου ἐνθουσιασμό καί φανατισμό, ἔλυσε τήν πολιορκία τῆς Ὁρλεάνης καί ὁδήγησε τὸ Δελφίνο (διάδοχο τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας) Κάρλο στή Ρέμς¹, ὅπου στέφτηκε βασιλιάς τῆς Γαλλίας μέ τὸ ὄνομα Κάρολος Ζ΄. (Κείμε. 6).

Τό τέλος ὁμως τῆς Ἰωάννας ντ' Ἀρκ ἢ Ἰωάννας τῆς Λωρραίνης ἦταν τραγικό. Αἰχμαλωτίστηκε ἀπὸ τοὺς Ἀγγλους πού τήν καταδίκασαν ὡς μάγισσα καί τήν ἔκασαν (1431). Ὁ μαρτυρικός της θάνατος ξεσήκωσε

1. Ρέμς, πόλη τῆς ΒΑ Γαλλίας.

τούς Γάλλους, πού τή θεωρούσαν άγία. Οί "Άγγλοι έχασαν, μπροστά στήν όρμή τοϋ γαλλικοϋ στρατοϋ, μία μία όλες τίς θέσεις τους στό γαλλικό έδαφος καί τό 1453, όταν ό έκατοντάχρονος πόλεμος τελείωσε, κρατοϋσαν μόνο τήν πόλη τοϋ Καλαί.

Ή τελική νίκη τών Γάλλων στόν πόλεμο αυτό ένίσχυσε τό έθνικό τους αίσθημα καί τήν ένότητα τοϋ κράτους τους. "Ο Κάρολος Ζ' θεωρήθηκε σωτήρας τής πατρίδας, δόξα πού άνήκε μάλλον στήν "Ιωάννα ντ' "Αρκ, καί ή μοναρχία ένισχύθηκε σέ βάρος τών ευγενών φεουδαρχών, πού ό μακροχρόνιος πόλεμος είχε φθείρει τή δύναμή τους.

"Αλλά καί γιά τούς "Άγγλους ό πόλεμος είχε σημαντικές συνέπειες. Οί "Άγγλοι βασιλιάδες έγκατέλειψαν τά σχέδιά τους γιά κυριαρχία στή Γαλλία καί έγιναν πιά «βασιλιάδες τής "Αγγλίας».

Οί συνέπειες

ε. ΠΡΟΜΗΝΥΜΑΤΑ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ

"Όπως είδαμε, βαθιές έσωτερικές αλλαγές άρχισαν νά παρουσιάζονται άπό τά μέσα τοϋ ΙΙου αιώνα στό μεσαιωνικό κόσμο. Ή οικονομική σημασία τών φέουδων μειώθηκε σταδιακά καί ή ανάπτυξη τής βιοτεχνίας καί τοϋ έμπορίου δημιούργησε μέσα στίς πόλεις μία άκμαία καί προοδευτική, γιά τήν εποχή, άστική τάξη. Αυτή βοήθησε τούς βασιλιάδες νά έξουδετερώσουν τούς φεουδάρχες καί έτσι δημιουργήθηκαν τά έθνικά κράτη μέ τήν ισχυρή κεντρική έξουσία.

Μιά άκόμα χαρακτηριστική μεταβολή σημειώθηκε άπό τό 14ο κυρίως αιώνα. Είναι ή έξασθένιση τής κοσμικής έξουσίας τοϋ πάπα, άπέναντι στήν όποία όρθώνονται άποφασιστικά όί ήγεμόνες τών έθνικών κρατών καί έγκαινιάζουν γιά τίς χώρες τους μία πορεία άνεξάρτητη άπό τήν έπιρροή τής παπικής "Εκκλησίας. Παράλληλη είναι καί ή μείωση τής δύναμης τοϋ Γερμανοϋ αυτοκράτορα.

"Ιδαίτερα σημαντική είναι ή αλλαγή πού παρουσιάστηκε στή σκέψη τών ανθρώπων. «Τά πνεύματα άρχισαν νά έλευθερώνονται άπό τίς μεσαιωνικές προκαταλήψεις καί τίς άγονες δεσμεύσεις». Τή μεσαιωνική άρετή τής τυφλής ύποταγής αντικατέστησε ή ανάπτυξη ενός αισθήματος άνεξαρτησίας, καί τή μοιρολατρική άποδοχή τής άμάθειας, μία δίψα γιά γνώση καί γιά μόρφωση, πού θά όδηγήσει στήν ίδρυση πολλών πανεπιστημίων στίς πόλεις τής "Ιταλίας καί σέ άλλες ευρωπαϊκές πόλεις. Οί τάξεις αυτές παρουσιάστηκαν πρώτα στήν άστική τάξη καί έκδηλώθηκαν καί μέ τήν καλλιτεχνική δημιουργία. Χαρακτηριστική είναι ή χρησιμοποίηση τών έθνικών γλωσσών, αντί γιά τά λατινικά, στή λογοτεχνία καί ή εμφάνιση, άρχικά στήν "Ιταλία, τών μεγάλων προδρόμων τής "Αναγέννησης, όπως ό Δάντης, ό Πετράρχης καί ό Βοκκάκιος.

Φυσικά, όλες αυτές όι μεταβολές έγιναν άργά, μέσα στους τρεις τελευταίους αιώνες τού μεσαίωνα. Όμως ή πορεία τοϋ δυτικού κόσμου πρός μία νέα εποχή ήταν σταθερή καί όδήγησε στήν «έκρηξη» τής "Αναγέννησης.

ΧΑΡΤΗΣ 26

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

α. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΑΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ. Η ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΑΣ

- Ποιά μορφή είχε η φεουδαρχική οικονομία και ποιές αλλαγές σημειώνονται στον τομέα αυτό από τα μέσα του 11ου αιώνα;
- Ποιές συνέπειες είχε για τις πόλεις η μετατόπιση της βάσης της οικονομίας;
- Τι ένωσε τις πόλεις και τους βασιλιάδες έναντι των φεουδαρχών;
- Νά αναφέρετε περιληπτικά τα αίτια της παρακμής της φεουδαρχίας.

β. ΤΑ ΕΘΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ

- 'Η συγκρότηση της Γαλλίας σέ εθνικό κράτος.
- 'Η συγκρότηση της 'Αγγλίας σέ εθνικό κράτος.
- Πώς δημιουργήθηκε ή «'Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία του Γερμανικού 'Εθνους» και ποιά ήταν ή θέση των μικρών Γερμανών ηγεμόνων μέσα στά πλαίσια της;

γ. ΚΟΣΜΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ – ΕΞΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΠΑΠΑ

- Ποιές φάσεις διακρίνουμε στην προσπάθεια της Δυτικής 'Εκκλησίας νά αποκτήσει κοσμική εξουσία;
- 'Η «έρις της περιβολής» (αίτια, αφορμή, διάρκεια, πρωταγωνιστές, αποτέλεσμα).
- Πώς ή παπική έδρα μεταφέρθηκε στην 'Αθηνιόν και τί συνέπειες είχε αυτό;

δ. Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΧΑΡΤΗΣ (MAGNA CHARTA). Ο ΕΚΑΤΟΝΤΑΧΡΟΝΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

- Ποιά τά σημαντικότερα σημεία - διατάξεις της MAGNA CHARTA;
- Ποιά ή σημασία της υπογραφής της MAGNA CHARTA;
- Τά αίτια του εκατοντάχρονου πολέμου.
- 'Η 'Ιωάννα ντ' 'Αρκ.
- Ποιά ή σημασία της έκβασης του εκατοντάχρονου πολέμου για τους Γάλλους και τους 'Αγγλους;

ε. ΠΡΟΜΗΝΥΜΑΤΑ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ

- Ποιές μεταβολές παρατηρούνται στή σκέψη των ανθρώπων καθώς τελειώνει ό μεσαίωνας;

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. ΜΙΑ ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΛΑΝ' ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ – ΦΕΟΥΔΑΡΧΗ

Τὴν πέμπτη μέρα τῆς ἐβδομάδας τοῦ Πάσχα σηκώθηκε μεγάλη ταραχή στὴν πόλη καὶ οἱ ἄνθρωποι φώναζαν «Κοινότητα»... Οἱ πολῖτες μῆλκαν στὴν ἀλή τοῦ ἐπίσκοπου μέ σπαθιά, τσεκούρια, τόξα καὶ ρόπαλα. Οἱ εὐγενεῖς ἔτρεξαν ἀπὸ παντοῦ, γιὰ νὰ βοηθήσουν τὸν ἐπίσκοπο... Αὐτός, μαζί με μερικοὺς ἄλλους πού ἦρθαν γιὰ νὰ τὸν βοηθήσουν, πολέμησε με πέτρες καὶ βέλη... Κρύφτηκε μέσα σ' ἓνα βαρέλι καὶ τοὺς παρακαλοῦσε, δίνοντας τὴν ὑπόσχεση ὅτι θὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὸ ἐπισκοπικὸ ἀξίωμα, θὰ τοὺς δώσει τεράστια χρηματικὰ ποσὰ καὶ θὰ ἐγκαταλείψει τὴν πόλη. Καί, καθὼς ἐκείνοι τὸν κοροϊδεύαν, κάποιος, πού λεγόταν Μπερνάρ, σήκωσε τὸ πολεμικὸ του τσεκούρι καὶ χτύπησε τὸ κεφάλι τοῦ ἁγίου - ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἐπίσκοπος ξέφυγε ἀπὸ τὰ χέρια ἐκείνων πού τὸν κρατοῦσαν καὶ πέθανε πρὶν ἀγγίσει τὸ ἔδαφος.

Ἀφήγηση τοῦ Γιβέρτου τῆς Νοζάν (W. Durant, Παγκόσμια ἱστορία τοῦ Πολιτισμοῦ, ἑλλην. ἔκδοση: Ἀφοὶ Συρόπουλοι – Κ. Κουμουνδουρέας, τόμ. Δ', σελ. 749) Μεταγλώττιση.

2. ΧΑΡΤΗΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΓΑΝΔΗΣ² ΠΟΥ ΠΑΡΑΧΩΡΗ- ΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΜΗΣΑ ΤΗΣ ΦΛΑΝΔΡΑΣ ΣΤΑ 1191 (Ἀποσπά- σματα)

2. Νὰ εἶναι ἐλεύθερη ἡ πολιτεία νὰ ἔχει 13 δημοτικούς δικαστές καὶ αὐτοὶ νὰ κρίνουν κάθε διαφορά πού θὰ παρουσιαζόταν ἀνάμεσα στοὺς πολῖτες. Ἄν διαφωνήσουν μεταξύ τους σὲ κάποια δίκη, τότε νὰ επικρατεῖ ἡ γνώμη τῆς πλειοψηφίας. Ἄν κάποιος ἀπ' αὐτοὺς πεθάνει ἢ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὸ ἀξίωμά του, οἱ ὑπόλοιποι νὰ ἐκλέγουν με ψῆφο ἄλλο δικαστὴ καὶ νὰ τὸν παρουσιάζουν στὸν ἄρχοντα (φεουδάρχη) κι αὐτός νὰ δέχεται τὸ νέο δικαστὴ καὶ νὰ κρίνει καλὴ τὴν ἐκλογὴ του. Ἐτσι νὰ μὴ λείψουν ποτὲ οἱ δικαστές καὶ νὰ μὴ λιγοστῇ οἱ ἀριθμὸς τους:

4. Νὰ εἶναι ἐλεύθεροι οἱ πολῖτες νὰ ὀχυρώσουν τὴν πόλη τους με τεῖχος, τάφρους καὶ με ὅ,τι ἄλλο πιστεύουν πὼς εἶναι χρήσιμο γιὰ τὴν ἀσφάλειά τους. Τὸ ἴδιο εἶναι ἐλεύθεροι νὰ κάνουν καὶ γιὰ τὰ σπίτια τους.

15. Ἄν κάποιος θέλει νὰ ἰδρύσει σχολεῖο στὴ Γάνδη, καὶ ἔχει τίς ἀναγκαῖες γνώσεις καὶ τὴ δυνατότητα, μπορεῖ νὰ τὸ κάνει καὶ κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἀρνηθεῖ τὸ δίκιο του.

-
1. Πόλη τῆς Βόρειας Γαλλίας.
 2. Πόλη τοῦ σημερινοῦ Βελγίου.

17. Κανείς δέν πρέπει νά παραχωρεῖ σέ ἄλλον γῆ, πού ἔχει καθοριστεῖ νά ἀνήκει στήν πολιτεία, οὔτε κανείς μπορεῖ νά χτίζει πάνω σ' αὐτήν. "Οποιοσ χτίζει, θά ὑποχρεώνεται νά γκρεμίζει τὸ κτήριο καί νά πληρώνει ὅσο πρόστιμο τοῦ ὀρίζουν οἱ δικαστές.

32. "Αν τυχόν παρουσιαστῇ κάτι πού δέ ρυθμίζεται ἀπ' αὐτόν τὸ χάρτη, νά θῶζον δίκαιη καὶ φρόνιμη ἀπόφαση κατὰ τή συνείδησή τους οἱ δικαστές καί κανείς ἄλλος, ἐκτός ἀπ' αὐτούς, νά μὴν ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀποφασίζει.

«*Ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ*» τοῦ πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης, ἔλλην. ἔκδοση: Βιβλιοεκδοτική, τόμ. Β', σελ. 536-538. Γλωσσικὴ προσαρμογή.

3. Η ΤΑΠΕΙΝΩΣΗ ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΕΡΡΙΚΟΥ Δ' ΣΤΗΝ ΚΑΝΟΣΣΑ

... Καί ἦρθε (ὁ Ἑρρίκος) μὲ μιά μικρὴ συνοδεία μπροστά στό κάστρο τῆς Κανόσσα, ὅπου βρισκόμασταν. Ἐκεῖ, ἔχοντας ἀφήσει ὅλα τὰ σύμβολα τῆς μοναρχίας, ταπεινωμένος, ξυπόλητος καί ντυμένος μὲ ἀπλά μάλλινα ρούχα, περίμενε τρεῖς μέρες μπροστά στήν πόρτα τοῦ κάστρου, γιὰ νά δείξει ὅτι ἦταν ἱκέτης. Καί ἐκλιπαροῦσε χωρὶς προσποίηση, μὲ ἄφθονα δάκρυα, τὴν παρηγοριά καί τὴ βοήθεια τῆς ἀποστολικῆς εὐσπλαχνίας, ὥσπου κίνησε τὸν οἶκτο ὅλων τῶν προσώπων πού ἦταν ἐκεῖ καί ἄκουγαν ἐκείνους τοὺς θρήνους. Ἡ κατάσταση ἔφτασε σέ τέτοιο σημεῖο πού ὅλοι, μεσολαβώντας γιὰ χάρη του μὲ δάκρυα καί παρακλήσεις, ἀποροῦσαν γιὰ τὴν τόσο μεγάλη σκληρότητα τῆς ψυχῆς μας. Μερικοὶ μάλιστα ἔφταναν νά ποῦν ὅτι δείχναμε ὄχι τὴ μεγάλη αὐστηρότητα ἐνός ἀποστόλου ἀλλὰ τὴ σκληρότητα ἐνός τυράννου. Τέλος, νικημένοι ἀπὸ τὴν ἐπιμονή αὐτῆς τῆς μετάνοιας καί ἀπὸ τὴν πειστικὴ παρέμβαση ὅλης τῆς ἀκολουθίας μας, τὸν δεχτήκαμε, ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τίς ἀλυσίδες τοῦ ἀφορισμοῦ, στὴ χάρη τῆς Θείας Κοινωνίας καί στοὺς κόλπους τῆς «Ἀγίας Μητρὸς Ἐκκλησίας».

Ἀπόσπασμα ἀπὸ ἓνα ἔγγραφο τοῦ πάπα Γρηγορίου Ζ' Χίλντεμπραντ πρὸς τοὺς Γερμανοὺς ἡγεμόνες. ARM. SAIITA, STORIA E TRADIZIONE, IL MEDIOEVO, Φλωρεντία 1970, σελ. 106. Μετάφραση.

4. ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΟΥ ΠΑΠΑ ΝΑ ΕΠΕΜΒΑΙΝΕΙ ΣΤΗΝ ΕΚΛΟΓΗ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ

...3 Ἐμεῖς (ὁ πάπας), πού τὸ ἀποστολικὸ μας λειτουργημὰ μᾶς ὑποχρεώνει νά ἀποδίδουμε σ' ὅλους δικαιοσύνη, δέν ἔχουμε καμιά πρόθεση νά διεκδικήσουμε γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας ὅ,τι εἶναι δίκαιο νά ἀνήκει στοὺς ἄρχοντες (τῆς Γερμανίας), οὔτε ὅμως ἔχουμε διάθεση ν' ἀφήσουμε νά μᾶς ἀρπάξουν ἄλλοι ὅ,τι, σύμφωνα μὲ τὸ δίκαιο, ἀνήκει σέ μᾶς. "Ὅπως εἶναι λοιπὸν χρέος μας, ἀναγνωρίζουμε στοὺς ἄρχοντες αὐτοὺς τὸ δικαίωμα, πού τοὺς τὸ δίνουν οἱ νόμοι καί τὰ παλιά ἔθιμα, ἀλλὰ καί τὴν ἐξουσία νά ἐκλέγουν βασιλιά πού, στὴ συνέχεια, θά πάρει τὸ αὐτοκρατορικὸ ἀξίωμα. Καί μάλιστα, ἐφόσον αὐτὸ τὸ δικαίωμα καί ἡ ἐξουσία τοὺς δόθηκαν ἀπὸ τὴν ἀποστολικὴ μας ἑδρα πού, παίρνοντας ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνες τὸ ρωμαϊκὸ αὐτοκρατορικὸ ἀξίωμα, τὸ παραχώρησε στοὺς Γερμανοὺς, στὸ πρόσωπο τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου.

4. Ἀλλά καί οἱ ἄρχοντες αὐτοὶ ἀναγνωρίζουν θέβαια, ὅπως ἔχουν ὑποχρέωση, ὅτι τὸ δικαίωμα καὶ ἡ ἐξουσία νὰ ἐξετάζει κάποιος ποῖο πρόσωπο θὰ ἀνεβεί στὸ θρόνο καὶ θὰ στεφθεῖ μετὰ αὐτοκράτορας, ἀνήκει σέ μᾶς, πού δίνουμε τὸ χρίσμα καὶ τὴν καθιέρωση καὶ τὴν στέψη... Γιατί θὰ ἦταν δυνατό οἱ ἄρχοντες, εἴτε διαφωνώντας εἴτε συμφωνώντας, νὰ διαλέξουν ὡς τυραννικό βασίλειον ἕνα πρόσωπο ἱεροσύλο ἢ ἀφορισμένο ἢ ἴσως ἕναν τρελλό, ἕναν αἰρετικό ἢ ἕναν εἰδωολάτρη. Θὰ ἤμασταν λοιπόν τότε ὑποχρεωμένοι νὰ δώσουμε τὸ χρίσμα καὶ τὴν καθιέρωση καὶ τὸ αὐτοκρατορικό στέμμα σ' ἕνα τέτοιο πρόσωπο;...

Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ «Εὐσεβὲς Δόγμα» (1202) τοῦ πάπα Ἰννοκέντιου Γ'. «Ἱστορία τοῦ Πολιτισμοῦ» τοῦ πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης, ἑλλην. ἐκδοση: Βιβλιοεκδοτική, τόμ. Β', σελ. 542. Γλωσσικὴ προσαρμογή.

5. MAGNA CHARTA (Ἀποσπάσματα)

39. Κανένας ἐλεύθερος πολίτης δὲ θὰ συλλαμβάνεται, οὔτε θὰ φυλακίζεται, οὔτε θὰ χάνει τὰ δικαιώματά του ἢ τὴν περιουσία του, οὔτε θὰ κηρύσσεται παράνομος, οὔτε θὰ ἐξορίζεται, οὔτε θὰ χάνει τὰ ἀξιώματά του μὲ κανένα ἄλλο τρόπο κι οὔτε ἐμεῖς (ὁ βασιλιάς) θὰ ἀσκοῦμε βία ἐναντίον του εἴτε προσωπικά εἴτε μὲ ἄλλους τρόπους, παρά μόνο ὕστερα ἀπὸ νόμιμη κρίση τῶν ὁμότιμών του ἢ σύμφωνα μὲ τὸ νόμο τῆς χώρας.

40. Σὲ κανένα δὲ θὰ πουλήσουμε, σὲ κανένα δὲ θὰ ἀρνηθοῦμε καὶ γιὰ κανένα δὲ θὰ ἐμποδίσουμε τὴν ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης.

41. Κάθε ἔμπορος μπορεῖ νὰ πηγαίνει καὶ νὰ ἔρχεται ἐλεύθερα καὶ ἄφοβα στὴν Ἀγγλία. Ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κατοικεῖ σ' αὐτὴν καὶ νὰ ταξιδεύει στὴ στεριά καὶ στὴ θάλασσα γιὰ νὰ ἀγοράζει καὶ νὰ πουλεῖ πληρώνοντας τοὺς παλιούς δικαίους δασμούς, χωρὶς νὰ ἐπιβαρύνεται μὲ παράνομους φόρους. Αὐτὰ θέβαια δὲν ἰσχύουν σὲ πολεμικὴ περίοδο γιὰ ἐμπόρους τῆς χώρας πού βρίσκεται σὲ πόλεμο μαζί μας.

Μετάφραση ἀποσπασμάτων

6. Η ΙΩΑΝΝΑ NT' APK

Αὐτὴ ἡ κοπέλα ἔχει μιὰ σεμνὴ κομψότητα. Φέρνεται σάν ἄντρας· μιλάει λίγο καὶ φανερώνει μὲ τὰ λόγια καὶ τὰ ἔργα τῆς μιὰ καταπληκτικὴ σύνεση. Ἔχει ὅμως τὴ χαριτωμένη φωνὴ γυναικας, τρώει λίγο, πίνει λίγο κρασί. Τῆς ἀρέσουν τὰ ἄλογα καὶ τὰ ὠραῖα ὅπλα. Συμπαθεῖ πολὺ τοὺς πολεμιστὲς καὶ τοὺς εὐγενεῖς. Αὐτὸ πού δὲν τῆς ἀρέσει εἶναι οἱ πολυθόρυβες συγκεντρώσεις καὶ οἱ συζητήσεις. Κλαίει εὐκολα καὶ πάλι δείχνει ἕνα πρόσωπο χαρούμενο. Εἶναι δυνατὴ ὅταν φορεῖ τὴν πολεμικὴ στολὴ τῆς καὶ μπορεῖ νὰ περάσει πολλές νύχτες χωρὶς νὰ βγάλει τὴν πανοπλία τῆς. Αἰεὶ ὅτι οἱ Ἀγγλοὶ δὲν ἔχουν κανένα δικαίωμα στὴ Γαλλία καὶ ὅτι τὴν ἔστειλε ὁ Θεὸς γιὰ νὰ τοὺς νικήσει καὶ νὰ τοὺς διώξει...

Ἀπόσπασμα ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ Πέρσιβαλ τοῦ Μπουλεβιλιέ, ἀξιωματοῦ-χον τοῦ Μπερρύ, πρὸς τὸ δούκα τοῦ Μιλάνου Φίλιππο Βικσόντι (1429). Μ. MOLLAT, Ὁ Μεσαίωνα, σελ. 272. Μετάφραση

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΑΝΑΛΑΜΠΙΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ 1402 - 1453

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

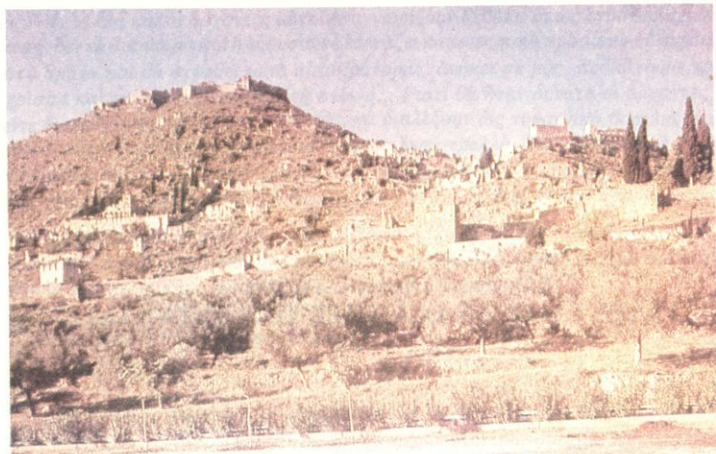
Ἡ συντριβὴ τοῦ Βαγιαζήτ ἀπὸ τοὺς Μογγόλους τὸ 1402 καὶ ἡ ἀδυναμία τῶν Τούρκων γιὰ ἐπιθετικὴ δραστηριότητα ἔδωσε στοὺς βυζαντινοὺς τὴν ἐδ-
καιρία νὰ ξαναπάρουν μερικὲς κτήσεις τους. Ἦταν ὅμως καὶ τοῦ Βυζαντίου ἡ
ἀδυναμία τόση, ὥστε δὲν ὑπῆρχε περιθώριο γιὰ πῶς συστηματικὴ ἀντεπίθεση.

Στὸ Βυζάντιο τῆς παρακμῆς παρατηρεῖται μιὰ ἀναγέννηση στὶς τέχνες καὶ
τὰ γράμματα. Ἡ ἐποχὴ αὐτὴ εἶναι ἡ πῶς λαμπρὴ περίοδος γιὰ τὰ γράμματα καὶ τὴ
βυζαντινὴ τέχνη. Παρουσιάζεται ἔτσι μιὰ ἀντιφατικὴ κατάσταση πού μόνο ἂν
προσέξουμε ἓνα γεγονός, θὰ τὴν ἐξηγήσουμε: Ὁ νέος ἑλληνισμός ἔχει πιά
σχηματιστεῖ καὶ αὐτός εἶναι πού δίνει αὐτὴ τὴν ἀκμὴ. Στὸ Μυστρά ὁ Γεώργιος
Γεμιστός στάθηκε μαχητικὸς ὑποστηρικτὴς τῆς Ἑλληνικῆς Ἰδέας.

Μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου οἱ Τούρκοι ξαναρχίζουν τὴν ἐξάπλωσὴ τους,
ἐνῶ ἡ Κωνσταντινούπολη ζεῖ ὥρες ἀγωνίας. Οἱ προσπάθειες τῶν τελευταίων
Παλαιολόγων νὰ προσεγγίσουν τὴ Δύση μὲ τὴν ἔνωση τῶν Ἐκκλησιῶν φέρνουν
μιὰ ἀναστάτωση καὶ προκαλοῦν διχασμό.

Ὅταν τὸ 1449 ὁ Κωνσταντῖνος ΙΑ' ὁ Παλαιολόγος ἔφτασε αὐτοκράτορας
στὴν ἀποκλεισμένη πρωτεύουσα, τίποτα πιά δὲν μπορούσε νὰ σώσει ὅ,τι εἶχε
ἀπομείνει ἀπ' τὴν αὐτοκρατορία.

Στὶς 29 Μαΐου 1453 ἡ μεσαιωνικὴ ἱστορία τοῦ ἑλληνισμοῦ τελεῖωνε. Ὁ
νέος ἑλληνισμός ὅμως θὰ μπορέσει νὰ ἐπιζήσει καὶ νὰ ξεπεταχτεῖ ἀναστημένος
μὲ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821.

Μυστράς. Γενική άποψη. Τό κάστρο έχτισε ὁ Γουλιέλμος Β΄ Βιλλεαρδουίνος μετά τό 1248, όταν ἔγινε κύριος ὅλης τῆς Λακωνίας. Τό 1259, ὅποτε νικήθηκε καί αἰχμαλωτίστηκε ἀπό τόν Μιχαήλ Η΄ τόν Παλαιολόγο, τοῦ τό παραχώρησε μαζί μέ τά κάστρα τῆς Μονεμβασίας καί τῆς Μεγάλης Μάνης ὡς λύτρα γιά τήν ἀπελευθέρωσή του.

α. Η ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΜΥΣΤΡΑ

Στά χρόνια πού τό Βυζάντιο ψυχораγοῦσε ἡ Πελοπόννησος εἶχε μείνει τό πιό ἀξιόλογο τμήμα τοῦ ἑλληνισμοῦ.

*Τό δεσποτάτο
τοῦ Μυστρά*

Ὅπως ξέρουμε, μετά τήν κατάλυση τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἀπό τοὺς σταυροφόρους, ἡ Πελοπόννησος ἔγινε πριγκιπάτο μέ πρωτεύουσα τήν Ἀνδραβίδα. Τό 1259 ὁ πρίγκιπας Γουλιέλμος Βιλλεαρδουίνος, γαμπρός τοῦ δεσπότη τῆς Ἡπείρου, βοήθησε τόν πεθερό του στόν πόλεμο κατὰ τοῦ Μιχαήλ Παλαιολόγου, αυτοκράτορα τότε τῆς Νίκαιας. Στή μάχη ὁμως τῆς Πελαγονίας¹ πιάστηκε αἰχμάλωτος. Γιά νά κερδίσει τήν ἀπελευθέρωσή του ἔδωσε στόν Παλαιολόγο τρία φρούρια τῆς Πελοποννήσου: τή Μονεμβασία, τή Μάνη καί τό Μυστρά. Ἐτσι σχηματίστηκε μιά βυζαντινή ἐπαρχία πού μεγάλωνε σταθερά καί τό 14ο αἰῶνα ἀναδιοργανώθηκε καί ἔγινε ἀνεξάρτητο κρατίδιο. Ἀποθώντας τοὺς Φράγκους μεγάλωνε τήν ἑκτασή του καί αὐξάνει τή δύναμή του. Πρωτεύουσα τοῦ Δεσποτάτου ἔγινε ὁ Μυστράς καί δεσπότης του ὀρίστηκε νά γίνεται ὁ δεύτερος γιός τοῦ βυζαντινοῦ αυτοκράτορα.

Ἡ ἀκμή του

Ὁ Μυστράς εἶναι μιά ἀπροσπέλαστη καί φυσικά ὀχυρωμένη βουνίσια περιοχή βορειοδυτικά ἀπό τή Σπάρτη. Ἀναπτύχθηκε μέ γρήγορο ρυθμό

1. Κοντά στήν Καστοριά.

Μυστράς, Τά Παλάτια. Έρείπια από τὰ Παλάτια. Σ' ἓνα πλάτωμα τῆς ἐπάνω πόλης ὕψωνονταν τὰ παλάτια τῶν δεσποτῶν τοῦ Μυστρά. Ἀποτελοῦνται ἀπὸ δύο πτέρυγες σὲ σχῆμα ἀναποδογρισμένου Γ. Ἡ Β.Α. πτέρυγα εἶναι τὸ Παλάτι τῶν Καντακουζηνῶν, ἐνῶ ἡ Ν.Α. τὸ Παλάτι τῶν Παλαιολόγων. Τὸ τελευταῖο ἀποτελεῖται ἀπὸ ἰσόγειο μὲ ἀποθήκες καὶ σταύλους καὶ ἀνώγειο γιὰ τὴν κατοικία τῶν δεσποτῶν. Ἐκεῖ ὑπάρχει μεγάλη αἵθουσα ὅπου θρυσκόταν ὁ θρόνος.

καὶ τὸ 15ο αἰώνα θρυσκόταν στὴ μεγάλη του ἀκμῇ. Εἶχε γίνεи ἐμπορικὸ κέντρο μὲ ἀνταλλακτικὲς ἐμπορικὲς σχέσεις μὲ ὅλα τὰ γύρω μέρη. Οἱ «μέσοι», δηλαδὴ οἱ ἐμποροὶ του καὶ οἱ βιοτέχνες, πλούτιζαν τ' ἀρχοντοσπιτὰ τους καὶ τὰ μοναστήρια τοῦ Μυστρά δὲν εἶχαν τίποτα νὰ ζηλέψουν ἀπὸ τ' ἀντίστοιχα τῆς πρωτεύουσας οὔτε καὶ ἀπὸ κείνα ποῦ εἶχε ἡ Πόλη στὸν καιρὸ τῆς ἀκμῆς. Οἱ σχέσεις μὲ τὴν Ἰταλία δὲν ἄφηναν μόνο χρῆμα στὸ Μυστρά, ἀλλὰ τὸν βοήθησαν καὶ στὴν ἀνθήση τῶν γραμμάτων. Ἡ αὐλὴ τοῦ δεσπότη ἦταν ἓνα ἀξιόλογο κέντρο μελέτης τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ὁ αὐτοκράτορας Μανουὴλ Β' ἦρθε ἐπισκέπτης στὴν Πελοπόννησο, ὅταν δεσπότης ἦταν ὁ γιὸς του Θεόδωρος καὶ ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὴν ἀσφάλειά της. Κατασκεύασε στὸν Ἰσθμὸ ἓνα δυνατό τεῖχος μὲ πύργους στὴ θέση τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ καὶ τοῦ τεῖχους τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Γιὰ νὰ δυναμώσει τὴν ἄμυνα καὶ νὰ πυκνώσει ὁ πληθυσμὸς, ἐπέτρεψε ἐποικισμὸ Ἀλβανῶν σὲ ὀρεινὲς ἀραιοκατοικημένες περιοχές.

Γεώργιος Γεμιστὸς ἢ Πλήθων, ἓνας Ἑλληνας. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ λαμπρύνει μὲ τὴ δράση του καὶ τὴν πνευματικὴ του προσφορά ἓνας φιλόσοφος, νεωτεριστὴς, ὁ Γεώργιος Γεμιστὸς ἢ Πλήθων ποῦ πίστευε στὴν ἰδέα ὅτι ἀπὸ τὴ γνήσια ἑλληνικὴ παράδοση ποῦ ζεῖ στὴν Πελοπόννησο μπορεῖ ὁ ἑλληνισμὸς νὰ πετύχει «τὰ μεγαλύτερα καὶ θαυμασιότερα ἔργα». Ἐζῆσε στὸ Μυστρά στὰ χρόνια τῆς ἀκμῆς τοῦ Δεσποτάτου καὶ ἱδρυσε Σχολὴ μὲ

Μουστράς. Μητρόπολη. Οι ἄγγελοι ἀπὸ τὴν Ἑτοιμασία τοῦ Θρόνου. Λεπτομέρεια τῆς τοιχογραφίας πού παριστάνει τὸ Θρόνο ὅπου θὰ ἔρθῃ νὰ καθίσει ὁ Κριτὴς κατὰ τὴ Δευτέρα Παρουσία.

Μουστράς. Ἀφεντικό. Βόρειο Παρεκκλήσι. Οἱ Μάρτυρες. Τοιχογραφία.

πολλούς μαθητές. Πολέμησε τό θεσμό τῶν μισθοφόρων καί ὑποστήριξε ὅτι γιά τούς κρίσιμους καιρούς πού ζοῦσαν ἦταν ἀπαραίτητος ὁ σχηματισμός γνήσιου ἑλληνικοῦ στρατοῦ πού θά πίστευε στήν κοινή ἔθνική ὑπόθεση καί θά ἐκπλήρωνε σωστά τό καθήκον του. Εἶχε πολλούς ὁπαδοῦς καί θαυμαστές. (Κείμε. 1).

Στό Γεμιστό ὁ νέος ἑλληνισμός εἶχε θρεῖ τόν *δραματιστή καί τόν κήρυκα* τῆς ἀναγέννησής του.

6. Η ΑΓΩΝΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Ἡ κατάσταση τοῦ κράτους. Τό 1425 ὁ Μανουήλ Παλαιολόγος, γερασμένος καί κατάκοπος παραιτήθηκε ἀφήνοντας στό θρόνο τό γιό του Ἰωάννη καί σέ λίγο πέθανε.

Ὁ λαός μ' ἀλάθητο προαίσθημα γιά τό μέλλον ἀκολούθησε τήν κηδεῖα τοῦ νεκροῦ αὐτοκράτορα μέ μεγάλο πένθος. Τέτοιο πλήθος λυπημένου λαοῦ λείει ὁ ἱστορικός Φραντζής, δέν εἶχε ποτέ ὥς τότε κηδέψει αὐτοκράτορα. Οἱ δοκιμασίες καί οἱ πίκρες πού ἀντιμετώπιζαν ἔδιναν στό λαό τήν ἐντύπωση ὅτι κηδεύει τήν ἴδια τήν Αὐτοκρατορία.

Ὁ νέος αὐτοκράτορας Ἰωάννης Η' (1425 - 1448) εἶχε στόν ἑλεγχό του μόνο τήν Πόλη καί τίς κοντινές περιοχές της. Ἡ Θεσσαλονίκη εἶχε παράχωρηθεῖ στοῦς Βενετούς, ἐνῶ ἡ Πελοπόννησος καί μερικές σκόρπιες κτήσεις στή Θράκη ἦταν ἡμιανεξάρτητα κρατίδια.

Ὁ σουλτάνος Μουράτ Β' ὕστερα ἀπό πολιορκία πῆρε τή *Θεσσαλονίκη* τό Μάρτιο τοῦ 1430. Ἡ δίψα τῶν κατακτητῶν γιά λεηλασία τοῦς ἔκανε νά φαντάζονται παντοῦ κρυμμένους θησαυρούς καί γι' αὐτό κατέστρεψαν τά πάντα. Στήν Κωνσταντινούπολη - σωστά - θεώρησαν τήν ἄλωση τῆς Θεσσαλονίκης σάν προανάκρουσμα γιά τήν τύχη τους. Τόν ἐπόμενο χρόνο ὁ Μουράτ πῆρε τά Γιάννενα καί προχωρώντας πρὸς τή νότια Ἑλλάδα ἔφτασε στόν Ἰσθμό. (Κείμε. 2).

Ἡ σύνοδος τῆς Φλωρεντίας - 1439 - Ἡ ἐνωση τῶν ἐκκλησιῶν. Οἱ ἀπανωτές συμφορές τοῦ Βυζαντίου ἔπεισαν τόν Ἰωάννη Η' Παλαιολόγο πώς μόνο ἀπό τή Δύση μπορούσε νά περιμένει βοήθεια· ἔτσι παραβλέποντας τήν ἀντίδραση, πού ἀναμενόταν, ἀποφάσισε νά προχωρήσει στήν ἐνωση τῶν Ἐκκλησιῶν πού ἦταν τό μόνο - κατά τήν ἐκτίμησή του - ἐμπόδιο γιά βοήθεια ἀπό τά εὐρωπαϊκά κράτη.

Ὑστερα ἀπό πολλές διαβουλεύσεις ὁ πάπας Εὐγένιος Δ' κάλεσε τόν αὐτοκράτορα νά ἔρθει μέ τοὺς ἀνθρώπους του στήν Ἰταλία¹. Στήν ἀντιπροσωπεία ἐκπροσωπήθηκαν καί τά πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς καί τῆς

*Ὁ θάνατος τοῦ
Μανουήλ*

*Ἡ ἄλωση τῆς
Θεσσαλονίκης
1430*

1. Κατά τήν ἱεραρχική τάξη καί τήν παράδοση ὁ αὐτοκράτορας ἔχει «προβάδισμα» καί προεδρεῖει στίς συνόδους πού συγκαλοῦνται. Ἐπομένως τό νά παραβλέψει ὁ Ἰωάννης τά καθιερωμένα καί νά μεταβεῖ αὐτός ἐκεῖ πού ὀριζε ὁ Πάπας ἦταν μέ τά μέτρα τῆς ἐποχῆς σοβαρή μείωση πού δείχνει καί τή μεγάλη ἀνάγκη πού εἶχε τό Βυζάντιο καί τόν αὐταρχισμό τῶν δυτικῶν ἀπό τήν ἄλλη.

*Ἡ σύνοδος
τῆς Φλωρεντίας*

Μετάλλιο του 'Ιωάννη Η' του Παλαιολόγου από τόν 'Ιταλό ζωγράφο καί χαράκτη PISANELLO. Λονδίνο. Μουσείο Βικτωρίας καί 'Αλβέρτου.

Ρωσίας, ώστε οί αποφάσεις νά ἔχουν κύρος καί ἰσχύ γιά ὅλη τήν Ὀρθοδοξία.

Ἡ σύνοδος ἄρχισε στή Φερράρα τό 1438 ἀλλά μεταφέρθηκε στή Φλωρεντία τό 1439. Ἐκεῖνο πού ἐνδιέφερε τόν αὐτοκράτορα Ἰωάννη ἦταν νά γίνει γρήγορα ἡ ἔνωση, ὥστε ν' ἀποσπάσει βοήθεια ἀπό τοὺς εὐρωπαίους, ὅμως ἡ συμπεριφορὰ τῶν δυτικῶν ἦταν σκληρή, ἔμοιαζε συμπεριφορὰ νικητῇ πρὸς νικημένο.

Στό τέλος ἡ ἔνωση ἐπιβλήθηκε. Ὁ μόνος πού ἀρνήθηκε νά ὑποκύψει μόλες τίς πιέσεις ἦταν ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου Μάρκος ὁ Εὐγενικός.

Ἀντίδραση

Μόλις ἐγιναν γνωστά στήν Κωνσταντινούπολη τὰ ἀποτελέσματα τῆς Φλωρεντίας, ξεσηκώθηκε μεγάλη μερίδα λαοῦ καί κλήρου πού καταδίκασαν τήν ἔνωση. Ἕνας ἀναβρασμός μέγας διχάσε τό κράτος. Ὁ σπουδαιότερος ὑποστηρικτῇ τοῦ ἐνωτικοῦ κινήματος, ἐπίσκοπος καί φιλόσοφος Βησαρίων ἀναγκαστικά ἔφυγε στήν Ἰταλία, ὅπου ἀργότερα ἐγινε Καρδινάλιος. Οἱ Ρῶσοι ἐδίωξαν τόν ἐπίσκοπο πού τοὺς ἐκπροσώπησε καί οἱ πατριάρχες τῆς Ἀνατολῆς ἀρνήθηκαν νά ἐπικυρώσουν τήν ὑπογραφή τῶν ἀπεσταλμένων τους. Ὁ Μάρκος Εὐγενικός ἔχασε τήν ἐπισκοπῇ του, ὅπως τόν εἶχαν ἀπειλήσει, ἀλλά ὁ λαός τόν τίμησε σάν ἥρωα.

γ. Ο ΤΡΑΓΙΚΟΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΕΙΩΔΗΣ ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ι. Ἐνωτικοί καί Ἀθηνωτικοί

Βάρνα 1444

Ἐνῶ στό Βυζάντιο περίμεναν τὰ πρακτικά ἀποτελέσματα τῆς Φλωρεντίας, ὁ Μουράτ Β' συνέχιζε τίς κατακτήσεις στά Βαλκάνια. Μιά «σταυροφορία» πού ἐγινε γιά νά σταματήσῃ τήν προέλαση τῶν Τούρκων ἀνέλαβε ὁ βασιλιάς τῆς Πολωνίας καί Οὐγγαρίας Βλαντισλάβ. Στή Βάρνα ὁμως τῆς

Βουλγαρίας ο χριστιανικός στρατός νικήθηκε και ο ίδιος ο Βλαντισλάβ έπεσε στη μάχη (1444). Η καταστροφή αυτή διέλυσε όλες τις έλπίδες.

Οί Άνθενωτικοί

Στίς δύσκολες εκείνες ώρες μιά έσωτερική κρίση δίχαζε τό βυζαντινό λαό. Είπαμε ότι τίσ αποφάσεις τής Φλωρεντίας απέρριψε τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ λαοῦ καί ὅλος σχεδόν ὁ κλήρος. Αὐτοί πού πολεμοῦσαν τήν ένωση τῶν Ἐκκλησιῶν, οἱ άνθενωτικοί, ήταν δύσκολο νά πειστοῦν γιά τή σκοπιμότητά της. Πίστευαν πώς ἡ αντίδρασή τους ήταν υπεράσπιση τῆς πίστης τῶν πατέρων τους, τῆς Ὁρθοδοξίας καί τῆς κληρονομιάς τοῦ Βυζαντίου.

Τό φανατισμό τῶν λαϊκῶν άναθαν μοναχοί καί αρκετοί από τοὺς δυνατοὺς, πού πιστεύοντας ὅτι ὁ παπικός θρόνος δέν μπορούσε νά τοὺς σώσει από τοὺς Τούρκους, εὑρισκαν άνώφελη καί περιττή τήν προσπάθεια συνεννόησης μέ τοὺς δυτικούς μέ βάση τήν παράδοση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στόν Πάπα, ἔστω κι άν ἡ στάση τους αὐτή διευκόλυνε τήν τουρκική κατάκτηση.

Μαχητικός άρχηγός τῶν άνθενωτικῶν ήταν ὁ Γεώργιος Σχοζάριος, πού άργότερα έγινε μοναχός μέ τ' όνομα Γενάδιος. Είχε πάρει μέρος στή σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, όταν όμως γύρισε στήν Κωνσταντινούπολη, δήλωσε ὅτι ἡ ύπογραφή του ήταν άποτέλεσμα έξαναγκασμοῦ.

Ὁ Γεώργιος Σχοζάριος

Ἀντίθετα, οἱ ὁπαδοί τῆς κρατικῆς πολιτικῆς, πού πήραν τ' όνομα Ἐνωτικοί, ύποστήριζαν ὅτι πρέπει νά δεχτοῦν τή θυσία ὀρισμένων δογμάτων μπροστά στή σωτηρία τοῦ κράτους. Ἦταν δύσκολο όμως νά πείσουν τίσ λαϊκές τάξεις, γιατί καί ἡ βοήθεια τῶν δυτικῶν ἔμενε άόριστη ύπόσχεση.

Οἱ Ἐνωτικοί

Ἠγέτης τῆς μερίδας τῶν ένωτικῶν ήταν ὁ ίδιος ὁ αὐτοκράτορας Ἰωάννης Η' ὁ Παλαιολόγος, πού εἶχε τή συμπάρασταση πολλῶν λογίων καί αρκετῶν κληρικῶν καί λαϊκῶν. Τόν ύποστήριζαν καί ὅλοι σχεδόν οἱ άρχαιολάτρες πού ήταν άδύνατο νά δεχτοῦν τήν ιδέα τῆς ύποδούλωσης τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Ἔστω κι αλλιῶς ὁ διχασμός αὐτός ήταν τό χειρότετο πού μπορούσε νά γίνει στίς κρίσιμες ώρες τοῦ Βυζαντίου.

Συνέπειες

Τά μίστη ύπονόμευαν τήν άμυνα κατὰ τοῦ ἔχθρου. Συχνά ἐπεισόδια καί ταραχές στήν Κωνσταντινούπολη, άποσποῦσαν τήν προσοχή τοῦ λαοῦ ἀπό τόν κίνδυνο.

Μέ δυό λόγια ἕνας άγεφύρωτος διχασμός τήν ώρα πού οἱ Τούρκοι ὀργάνωναν μεθοδικά τήν τελική τους ἐπίθεση.

II. Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος

- Ἡ Ἄλωση -

Τό 1448 πέθανε ὁ Ἰωάννης Η' καί στό βυζαντινό θρόνο ανέβηκε ὁ άδερφός του Κωνσταντίνος, πού ὡς τότε ήταν δεσπότης τοῦ Μυστρά. Ἡ διαδοχή δέν έγινε χωρίς άναταραχή, γιατί ὁ Δημήτριος - νεώτερος άδερφός - διεκδικούσε τό θρόνο στηριγμένος στήν άνθενωτική μερίδα. Ἡ

Ὁ τελευταίος αὐτοκράτορας

ἀποφασιστική δὴμος παρέμβαση τῆς βασιλίσσας μητέρας τους ἔσωσε τὸ Βυζάντιο – γιὰ τὴν ὥρα – ἀπὸ μιᾶ ὀλέθρια δυναστική περιπέτεια.

Ἡ στέψη τοῦ νέου αὐτοκράτορα ἐγινε στὸ Μυστρά. Ἀπὸ κεῖ ἔφτασε μὲ πλοῖο στὴν Κωνσταντινούπολη μὲ τὴν ἀκολοouthία του γιὰ νὰ βρεθεῖ σὲ μιὰ κατάσταση ἀπελπιστική. Ἡ πρωτεύουσα ἦταν ἀποκλεισμένη ἀπὸ παντοῦ, ἐνῶ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἡ διάσπαση τῶν ἐνωτικῶν καὶ ἀνθενωτικῶν μὲ τὴν ὀξύτητα πού εἶχε πάρει προκαλοῦσε ἀναστάτωση.

Ὁ Κωνσταντῖνος τάχθηκε σταθερά μὲ τὴ μερίδα τῶν ἐνωτικῶν, πράγμα πού προκάλεσε τὴ σφοδρὴ ἀντίδραση τοῦ Σχολάριου καὶ τῶν ἀνθενωτικῶν.

Ὁ Μωάμεθ
σουλτάνος

Τὸ 1451 ἐγινε σουλτάνος σὲ ἡλικία 21 χρόνων ὁ Μωάμεθ Β', ἓνας ἱκανὸς ἡγέτης μὲ στρατηγικὲς ἱκανότητες καὶ θέληση πού ἔφτανε ὥς τὸ πείσμα. Σκοπὸ ἱερὸ τῆς βασιλείας του ἔβαλε νὰ πάρει τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἄρχισε μὲ μεθοδικότητα τίς ἐτοιμασίες του. Συγκέντρωνε τὸ στρατό του καὶ τὸν συμπλήρωνε μὲ στρατολογία νέων. Ἐκτισε στὴν εὐρωπαϊκὴ ἀκτὴ ἓνα ἰσχυρὸ φρούριο (τουρκ. Ρούμελη Χισάρ)² καὶ τοποθέτησε σ' αὐτό τὰ πιὸ μεγάλα κανόνια τῆς ἐποχῆς. Ἐτσι ἀπέκλεισε τὴν Πόλη ἀπὸ τὴ Μαύρη Θάλασσα, ἐνῶ τὸν ἴδιο καιρὸ ἔστειλε μιὰ στρατιὰ νὰ ἀποκλείσει τὴν Πελοπόννησο.

Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος στὸ διάστημα αὐτὸ ἀγωνιζόταν νὰ ὀργανώσει ὅσο τοῦ ἦταν δυνατό τὴν ἄμυνα. Ἐφερε τίς κρατικές ἀποθήκες ὅσο σιτάρι μπόρεσαν νὰ συγκεντρώσουν καὶ φρόντισε γιὰ τίς ἀπαραίτητες ἐπισκευές τῶν τεχνῶν. Τελικά, ἡ βοήθεια πού περίμενε ἀπὸ τὴ Δύση δὲν ἦρθε, ἐκτός ἀπὸ 200 περίπου τοξότες πού ἔφερε ὁ Ἕλληνας καρδινάλιος Ἰσίδωρος.

Οἱ δυνάμεις τῶν
ἀντιπάλων

Τίς πρῶτες μέρες τοῦ Ἀπριλίου ἔφτασε ὁ σουλτάνος μὲ τὸν ὄγκο τῶν στρατευμάτων του καὶ ἔστησε τὴ σκηνή του μπρὸς στὴν πύλη τοῦ Ἀγίου Ρωμανοῦ. Ἡ πολιορκία ἄρχισε.

Ἡ δύναμη τῶν ἐχθρῶν ἦταν πολὺ μεγάλη. Ἄν καὶ δὲν εἶναι σαφὴ τὰ στοιχεῖα, τὴν ὑπολογίζουν σὲ 300 περίπου χιλιάδες. Στόν ἀριθμὸ αὐτὸ ἔφτασε πρὸς τὸ τέλος τῆς πολιορκίας, γιατί εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ ἐπίθεση ἄρχισε μὲ μικρότερο ἀριθμὸ.

Τὴν Πόλη υπεράσπιζαν περίπου 8.000 Ἕλληνες καὶ 3.000 μισθοφόροι. Ὅλες τίς ἐλπίδες τῶν υπερασπιστῶν στηρίζαν τὰ πανάρχαια τεῖχη.

Ἐνα σύντομο χρονικὸ τοῦ τέλους. Στίς 7 Ἀπριλίου ἓνας τρομερὸς κανονιοβολισμὸς πού ἄρχισε ἀπὸ τὸ πρῶι πάνω στὰ τεῖχη προκάλεσε ρήγματα πού οἱ πολιορκημένοι ἐκλείσαν πρόχειρα.

Μετά ἀπὸ λίγες μέρες ὁ σουλτάνος πού εἶχε τοποθετήσει πιά ὅλα τὰ κανόνια του ἀρχίζει συνδυασμένες μὲ τοὺς βομβαρδισμοὺς ἐπιθέσεις.

Οἱ πρῶτες ἐπιθέσεις ἀποκρούστηκαν, ἀλλὰ οἱ δυνάμεις τοῦ ἐχθροῦ αὐξάνονταν καὶ οἱ ἐπιθέσεις δὲ σταματοῦσαν.

1. Οἱ Τούρκοι Μωάμεθ ὀνομάζουν μόνο τὸν Προφήτη. Στούς θνητοὺς δίνουν τὸ ὄνομα Μεχμέτ. Ἐτσι ὀνόμαζαν καὶ τὸ σουλτάνο αὐτόν.

2. Στὴν ἀπέναντι ὄχθη τοῦ Βοσπόρου, ὁ Βαγιαζήτ εἶχε κτίσει ἄλλο φρούριο: (– Ἀνατολὸύ Χισάρ).

Στις 20 Ἀπριλίου ἓνα εὐχάριστο γεγονός τόνωσε τὸ ἠθικὸ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ πλοίαρχος Φλαντανελᾶς μὲ τρία γενοβέζικα πλοῖα καὶ τὸ δικό του, ἓνα ἑλληνικὸ ἔσπασαν τὸν ἀποκλεισμό τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου καὶ πέρασαν στὸν Κεράτιο.

Ἡ ἄγρια μανία πού κυρίεψε τὸ σουλτάνο, τὸν ὁδήγησε σ' ἓνα τόλμημα ἀπὸ τὰ πιὸ ἐντυπωσιακὰ τῆς ἱστορίας· πέρασε ἀπὸ τὴ στεριά 72 πλοῖα, καὶ τὰ ἔριξε στὸν Κεράτιο πίσω ἀπὸ τὴν προστατευτικὴ ἄλυσίδα.

Στις 25 Μαΐου ὁ Μωάμεθ ζήτησε ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα νὰ τοῦ παραδώσει τὴν Πόλη, καὶ νὰ φύγει ἀνενόχλητος. Ἡ ἀπάντησι τοῦ Παλαιολόγου ἦταν ἀπλή καὶ ἥρωική σάν τοῦ ἀρχαίου Λεωνίδα (δὲς σχετικὸ κείμενο 3).

Στις 29 Μαΐου ἀπὸ τὰ χαράματα ἄρχισε ἡ μεγάλη ἐφοδος τῶν Τούρκων. Μὲ ἥρωισμό οἱ ἀμυνόμενοι κρατοῦσαν τίς θέσεις τους στὸ προτεῖχισμα¹, ὅπου μιὰ τραγικὴ σύγκρουση πού δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν τραυματισμὸ τοῦ γενοβέζου φρούραρχου Ἰουστινιάνη, ἔκανε τοὺς μισθοφόρους νὰ ὑποχωρήσουν στὸ μέσο² τείχος ἀφήνοντας τί πρῶτες θέσεις τους. Μαζί τους ὤρμησε καὶ ὁ ἐχθρός. (Κείμεν. 4).

Στὸ μεταξύ ἄλλοι Τούρκοι περνώντας ἀπὸ μιὰ μικρὴ πύλη, τὴν Κερκόπορτα θρέθηκαν πίσω ἀπ' τίς θέσεις τῶν ὑπερασπιστῶν. Ταυτόχρονα σχεδὸν ἡ ἄμυνα ἔσπαζε παντοῦ. Τότε ἀκούστηκε ἡ κραυγὴ «*ἡ Πόλις ἔαλω*» (= *ἡ Πόλη ἔπεσε*). (Κείμεν. 5).

Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος εἶδε πῶς δὲν ἔμενε πιά καμιὰ ἐλπίδα. Ἡ Αὐτοκρατορία χανόταν. Πῆρε τὴν ἀπόφασιν νὰ χαθεῖ μαζί της.

Μὲ τρεῖς πιστοὺς του³ ὤρμησε μέσα στὸ μεγάλο πλῆθος τῶν ἐχθρῶν. Ἀγωνίστηκε ἥρωικά, πῆρε κι ἔδωσε σπαθιές. Πληγώθηκε. Ἔπεσε. *Κανεῖς πιά δὲν τὸν ζανάδε.*

δ. Η ΥΠΟΤΑΓΗ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ

Ἡ ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης σημείωσε καὶ τὸ τέλος τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ κατάκτηση ἀπὸ τοὺς Τούρκους τῶν ἄλλων περιοχῶν πού ἦταν ἀκόμα ἀνεξάρτητες ἢ κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία Λατίνων ἦταν ζήτημα χρόνου.

Ὁ κατακτητὴς Μωάμεθ, ἀφοῦ στὰ 1456 πῆρε τὴν Ἀθήνα καὶ κατέλυσε τὸ δουκάτο της, στράφηκε πρὸς τὴν Πελοπόννησο.

Στὸ ἑλληνικὸ δεσποτάτο ἡ κατάστασι δὲν ἦταν καλὴ. Οἱ δύο δεσπότες³ Δημήτριος καὶ Θωμᾶς, ἀδέρφια τοῦ Κωνσταντίνου μ' ἀτέλειωτους ἐμφύλιους πολέμους σκόρπιζαν τίς λιγοστὲς δυνάμεις τοῦ κρατιδίου, ἐνῶ Ἀλβανοὶ ληστές κατέστρεψαν τὴν ὑπαιθρο. Ὁ Δημήτριος πίστευε πῶς μιὰ συμφωνία μὲ τοὺς Τούρκους θά ἦταν σωτήρια γι' αὐτόν, ἐνῶ ὁ Θωμᾶς στήριζε τίς ἐλπίδες του στὴ Δύση.

Τὸ 1458 ὁ Μωάμεθ πέρασε τὸν Ἰσθμὸ καὶ κατέλαβε τὴν Κόρινθο, πού

*Ἡ ὑποταγὴ τῆς
Πελοποννήσου*

1. Δὲς τὸ σχέδιο.

2. Ἦταν ὁ Δόν Φραντσέσκο, ὁ ξάδερφός του Θεόφιλος Παλαιολόγος καὶ ὁ Ἰωάννης Δαλμάτης.

3. Ὅταν τὸ 1449 ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος ἔγινε αὐτοκράτορας, μοίρασε τὸ δεσποτάτο στὰ δύο ἀδέρφια του, ὥστε νὰ λείπει κάθε ἀφορμὴ γιὰ διενέξεις.

Ἡ Παναγία Παρμακάριστος. Κωνσταντινούπολη. Ἡ ἐκκλῆσΙΑ αὐτὴ δεσπόζει στὸ Φανάρι καὶ στὸν Κεράτιο. Ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη: ὁ κεντρικὸς ναὸς χτίστηκε ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Κομνηνὸ (τέλος τοῦ 11ου αἰ.) καὶ τὸ παρεκκλήσι, στὴ νότια πλευρὰ, ἀπὸ τὸν πρωτοστράτορα (στρατηγὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἱππικοῦ) Μιχαὴλ Δοῦκα Γκλαβὰ Ταρχανιώτη, γύρω στὰ 1293. Εἶναι ἀπὸ τὰ ὠραιότερα δείγματα τῆς βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Διατηρεῖ ἀξιόλογα μωσαϊκὰ ποὺ ὁ καθαρισμὸς τους ἐγινε ἀπὸ τὸ Βυζαντινὸ Ἰνστιτούτο τῆς Ἀμερικῆς. Στὸ ναὸ αὐτοῦ, ποῦ ἦταν καθολικὸ μνηεῖο, μεταφέρθηκε τὸ Πατριαρχεῖο δύο χρόνια μετὰ τὴν Ἀλωση καὶ ἔμεινε ἐκεῖ 130 χρόνια. Ἐδῶ ἐρχόταν κι ἐβρίσκε τὸν πρῶτο πατριάρχη τῆς Ἀλώσης Γεννάδιο, ὁ Κατακτητὴς καὶ συζητοῦσε μαζί του θρησκευτικὰ ζητήματα.

ἀντιστάθηκε γενναῖα. Οἱ δύο δεσπότες δήλωσαν ὑποταγὴ καὶ πλήρωσαν βαριά ἀποζημίωση στὸ σουλτάνο. Ξανάρχισαν ὁμως τοὺς καυγάδες τοὺς μὲν ἔφυγε ὁ Μωάμεθ, ὅπου προκάλεσαν νέα ἐπέμβαση τῶν Τούρκων.

Τὸ Μάιο τοῦ 1460 ὁ Μωάμεθ ἀποφάσισε νὰ πάρει ὅλη τὴν Πελοπόννησο. Μὲ πολὺ στρατὸ ἔφτασε στὴν Κόρινθο καὶ προέλασε νοτιότερα. Ὁ Δημήτριος παραδόθηκε μὲ τὴν πρωτεύουσά του τὸ Μυστρά, ἐνῶ ὁ Θωμᾶς κατέφυγε στὴ Δύση. Οἱ Ἕλληνες τῆς Πελοποννήσου ἀντιστάθηκαν ἥρωικά, ἀπελπισμένα καὶ κράτησαν τὶς ὁρδὲς τῶν Τούρκων ὥς τὸ φθινόπωρο. Ὅρισμένες μάλιστα περιοχὲς ἀντέξαν ὥς τὸν ἄλλο χρόνο, ὁπότε ὁλόκληρη ἡ Πελοπόννησος ὑπέκυψε¹.

Ἦταν πιά ἡ σειρά τοῦ τελευταίου ἐλληνικοῦ κράτους, τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζούντας. Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1461 ξεκίνησε ὁ Μωάμεθ μὲ πολὺ στρατὸ, ἐνῶ ὁ στόλος παρακολουθοῦσε τὴν πορεία τοῦ στρατοῦ παραπλὲ-

¹ Ἡ πτώση τῆς Τραπεζούντας

1. Ἡ Μονεμβασιά, ἡ Μάνη καὶ ἄλλες σκόρπιες περιοχὲς εἶχαν τὴ δικιά τους τύχη στὴν Ἱστορία.

οντας. Μέ δλο αυτό τόν ὄγκο τοῦ στρατοῦ ἔφτασε στή Σινώπη πού ἀναγκάστηκε νά παραδοθεῖ. Στίς ἀρχές Ἰουλίου ὁ τουρκικός στόλος ἀποθίβαζε τούς πεζοναῦτες στά προάστια τῆς Τραπεζούντας καί ἡ πολιορκία τῆς ποντιακῆς πρωτεύουσας ἄρχισε. Στίς πρῶτες μέρες τοῦ Αὐγούστου ἡ πολιορκία ἐγινε στενότερη, γιατί στό μεταξύ ἔφτασε ὅλη ἡ δύναμη τῶν Τούρκων. Ἡ ἄμυνα τῶν Ἑλλήνων ἦταν ἥρωική, ἀλλά ὁ ἀγῶνας ἄνισος.

Ὁ τελευταῖος αὐτοκράτορας τῆς Τραπεζούντας, Δαβίδ Μεγαλοκομνηνός εἶχε προσπαθήσει συμμαχώντας μέ γειτονικούς ἡγεμόνες νά ἐνισχύσει τήν ἄμυνά του, ὅμως στήν κρίσιμη αὐτή ὥρα ἔμεινε ἀβοήθητος. Οἱ Τοῦρκοι σύμμαχοί του τόν ἐγκατέλειψαν, οἱ Γεωργιανοί δίσταζαν, ἐνῶ καμιά δυτική βοήθεια δέ μπορούσε νά περάσει τά Στενά.

Στίς 15 Αὐγούστου 1461 ἡ τελευταία ἐλληνική πρωτεύουσα ἔπεσε:

«Ἡ Ῥωμανία ἔπεσε, ἡ Ῥωμανία ἐπάρθηκε»¹.

Στό Αἰγαῖο ἡ παρουσία τῶν Βενετῶν μέ τό δυνατό στόλο τους ἔκανε δύσκολα τά πράγματα γιά τούς Τούρκους καί πολλοί ἀγῶνες ἐγιναν ὥσπου οἱ Τοῦρκοι νά κατακτήσουν τά νησιά.

Ἡ ἀρχή ἐγινε στό Β.Α. Αἰγαῖο. Ὡς τά 1459, ἡ Ἰμβρος, ἡ Τένεδος, ἡ Θάσος, ἡ Λήμνος καί ἡ Σαμορθάκη πέσαν στήν κατοχή τῶν Τούρκων. Ἡ Λέσθος ἄντεξε ὥς τά 1462, ὅποτε οἱ ἄρχοντές της οἱ ἐξελληνισμένοι Γκατιλούζι, ἀπόγονοι τῶν Γενοβέζων κατακτητῶν, παρέδωσαν τό νησί. Τό 1470 ἔπεσε ἡ Χαλκίδα, ἀλλά καί μετὰ τό θάνατο τοῦ Μωάμεθ ὑπῆρχαν ἀκόμα σκόρπια ἐλληνικά μῆματα ἔξω ἀπό τόν τουρκικό ζυγό: ἡ Κύπρος, ἡ Κρήτη, ἡ Ρόδος καί ἀρκετά νησιά στό Αἰγαῖο, τά ἐφάνησαν καί λίγα λιμάνια πού κρατοῦσαν ἀκόμα οἱ Βενετοί.

Τό 16ο αἰῶνα ἐνῶ ἡ δύναμη τῶν Ἰταλῶν στό Αἰγαῖο λιγότευε, οἱ Τοῦρκοι ὀργάνωσαν στόλο μέ τή βοήθεια τῶν μουσουλμάνων πειρατῶν τῆς Ἀφρικῆς. Μέ τή δύναμη αὐτή τοῦ στόλου πῆραν τό 1522 τή Ρόδο καί τό 1566 τή Χίο.

Γενικά ὁ 16ος αἰῶνας ἦταν ἡ ἐποχή τῆς πιό μεγάλης ἐξόρμησης τῶν Ὀθωμανῶν. Ὄταν ὅμως τό 1570/1 πῆραν τήν Κύπρο, οἱ Βενετοί κατόρθωσαν νά σχηματιστεῖ μέ τή μεσολάβηση τοῦ Πάπα μιά χριστιανική συμμαχία πού σταμάτησε τίς ἐπιτυχίες τῶν Τούρκων. Στή ναυμαχία πού λέγεται τῆς Ναυπάκτου ἡ πανωλεθρία τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου στάθηκε ἀρχή τῆς μακρόχρονης παρακμῆς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

*Ἀγῶνες στό
Αἰγαῖο*

Ε. ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΟΙ ΛΟΓΟΙ ΠΑΡΑΚΜΗΣ ΚΑΙ ΠΤΩΣΗΣ ΤΟΥ ΒΥ-ΖΑΝΤΙΟΥ

Ἐπειδὴ συχνά στά μαθήματά μας ἀναφέρθηκαν αἰτίες παρακμῆς τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ἐποχῆς, ἐδῶ θά γίνει μιά σύντομη μόνο ἀναφορά σ' αὐτά πού θεωρήθηκαν ἀπό τούς περισσότερους μελετητές ὡς κύρια αἷτια. Θά τά χωρίσουμε σέ ἐσωτερικά (ἐνδογενή ἢ ὀργανικά) καί ἐξωτερικά (πολιτικά).

1. Δέξ τό ποντιακό τραγούδι (κεῖμ. 6).

Α. Έσωτερικά: 1. Η φυσική κάμψη. Φυσικά δέν ήταν απαραίτητη η τουρκική κατάκτηση (βίαιος θάνατος), όπως ούποτε όμως η αυτοκρατορία θά παραχωρούσε τή θέση της κάποτε.

2. Η οργάνωση τής οικονομίας ήταν οργάνωση τής κρατικής γραφειοκρατίας, προξενούσε πού πολύ κακό παρά καλό.

3. Τό Βυζάντιο προσκολλημένο σέ παλιές μεθόδους έργασίας και διοίκησης, ήταν δύσκολο – αν δέν ήταν αδύνατο – νά συναγωνιστεί τούς νεώτερους Έταλούς ανταγωνιστές του. Μπορούμε νά θγάλουμε τά συμπεράσματά μας από τήν πολιτική τών οικονομικών ανταλλαγμάτων – προνομίων πού στοίχιζε στό Βυζάντιο τόσα πολλά.

4. Η καταστροφή τών γεωργών από τούς δυνατούς, όταν τό κράτος δέν είχε τή δύναμη ή και τή θέληση νά πάρει μέτρα προστασίας τών ελεύθερων γεωργών. Σώθηκε η αυτοκρατορία από τούς Έαραβες, αλλά δέν είχε τούς φυσικούς φρουρούς της, όταν οί Τούρκοι πάτησαν τή Μικρασία.

5. Πολλές εμφύλιες διαμάχες και πολλές κρίσεις έσωτερικές σέ ώρες πού ό έξωτερικός κίνδυνος ήταν άμεσος.

Β. Έξωτερικά: 1. Από τά χρόνια τών τελευταίων μακεδόνων οί «άτυχιες» χτυπούν άπανωτά τό Βυζάντιο:

α) Χάθηκε η Μικρασία. β) Η Δύση, μετά τό σχίσμα, μέ τήν έχθρική πρós τό Βυζάντιο ένεργοποίησή της έδημιούργησε γιά τήν αυτοκρατορία επικίνδυνες καταστάσεις και προβλήματα όχι μόνο στίς δυτικές αλλά και στίς άνατολικές έπαρχίες από τά κράτη τών σταυροφόρων. γ) Οί έπιδρομές τών Νορμανδών σταμάτησαν κάθε δραστηριότητα στόν έλλαδικό χώρο και έσπασαν τό βυζαντινό μονοπώλιο του μεταξιού, δ) οί πρώτες τρεις σταυροφορίες μετατόπισαν τό άνατολικό έμπόριο από τήν Κωνσταντινούπολη στήν Έταλία, συνδέοντας τή δυτικοευρωπαϊκή αγορά κατ' έυθείαν μέ τή Συρία. ε) Η τέταρτη σταυροφορία ήταν αυτό πού λέμε χαριστική βολή. Η Κωνσταντινούπολη ήταν η καρδιά και ό νους του κράτους, όταν καταστράφηκε, τίποτα δέν έμεινε γερό.

2. Η δυναστεία τών Παλαιολόγων μοιραία κλείνει τόν κύκλο ζωής μιās Αυτοκρατορίας πού χίλια χρόνια δέ σταμάτησε νά άγωνίζεται κατ' άντων της πού κύματα – κύματα πέφταν όρμητικοί. "Αντεξε τόσους άγώνες, έζησε τόσο πολύ, γιά νά σκορπίσει στούς γύρω τόν πολιτισμό, κουράστηκε, έπεσε.

α. Η ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΜΥΣΤΡΑ

1. Πώς δημιουργήθηκε και πώς άκμασε τό δεσποτάτο τοῦ Μυστρά;
2. Τι ξέρετε γιά τό Γεώργιο Γεμιστό;

β. Η ΑΓΩΝΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

3. Τι ξέρετε γιά τή σύνοδο τῆς Φλωρεντίας; Πότε καί γιατί ἔγινε, σέ τί ἀποτέλεσμα κατέληξε;
4. Τι ἀντιδράσεις προκάλεσε ἡ ἀπόφαση στήν ὁποία κατέληξε ἡ σύνοδος τῆς Φλωρεντίας.

γ. Ο ΤΡΑΓΙΚΟΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΕΙΩΔΗΣ ΕΠΙΛΟΓΟΣ

5. Τι ὑποστήριζαν οἱ ὁπαδοί τῆς «ἐνώσεως» καί τί οἱ «ἀνθენωτικοί»;
6. Ποιές ἦταν οἱ συνέπειες τοῦ διχασμοῦ αὐτοῦ.
7. Σέ τί κατάσταση θρικόταν τό Βυζάντιο, ὅταν ἀνέθηκε στό θρόνο ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος;
8. Ποιές ἦταν οἱ πρῶτες ἐνέργειες τοῦ Μωάμεθ Β', πρὶν ἀρχίσει τή συστηματική πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως;
9. Ποιές ἦταν οἱ δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων;

δ. Η ΥΠΟΤΑΓΗ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ

10. Ποιοί ἦταν οἱ τελευταῖοι δεσπότες τῆς Πελοποννήσου καί ποιά ἡ διαγωγή τους μπροστά στόν τουρκικό κίνδυνο;
11. Πώς ἐπέκυψε ἡ Πέλοπόννησος;
12. Πώς καταλύθηκε ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντας;

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ὁ Γεώργιος Γεμιστός - Πλήθων
δίνει συμβουλές στό Μανουήλ Παλαιολόγο

I

«... Τό θεωρῶ παράλογο, ἐνῶ ἔχουμε καί μπαμπάκι καί μαλλιά καί λινάρι, νά εἰσάγουμε ἀπ' τόν Ἀτλαντικό ὠκεανό ξένα ὑφάσματα καί μαλλιά. Τήν εἰσαγωγή, λοιπόν, καί τήν ἐξαγωγή εἶναι ὀρθό νά τή ρυθμίζει ἡ Πολιτεία σύμφωνα μέ τίς ἀνάγκες τῆς. Στά ξένα εἶδη, πού μᾶς κάνουν ἀπόλυτη ἀνάγκη νά μὴν ἐπιβάλλει μεγάλο δασμό, ἐνῶ στά ἐγχώρια, πού δὲν πρέπει νά ἐξαχθοῦν, νά ἐπιβάλλει μεγάλο δασμό καί ἔτσι καί μεγάλη ἀφθονία θά ἔχουμε ἀπ' τά εἶδη πού μᾶς χρειάζονται καί τό δημόσιο θά ἔχει ἀρκετές εἰσπράξεις σέ ξένα νομίσματα...».

II

«Αὐτό πού προτείνουν μερικοί, γιά νά πληρώνεται ἀπό κάθε σπίτι ἰδιαίτερος φόρος γιά νά φυλάγεται ὁ Ἴσθμός ἀπό ξένους μισθοφόρους, μοῦ φαίνεται γελοῖο. Γιατί ἀλλοίμονο ἂν θά περιμένουμε νά μᾶς σώσουν οἱ ξένοι καί θά ἐξακολουθήσουμε νά καταστρέφουμε οἰκονομικά ἐκεῖνους πού καί τώρα εἶναι καταστρεμμένοι. Ἐπειτα σέ ὥρα κινδύνου θά καταφύγουμε πάλι στούς δικούς μας, γιατί οἱ ξένοι δέ θά εἶναι ἀρκετοί· ἀλλά τότε θά τοὺς βροῦμε ἀσπλους καί ἀνοργάνωτους...».

(μετάφραση)

Γεώργιος Γεμιστός - Πλήθων
δύο ἐπιστολές πρὸς τὸν Μανουήλ Παλαιολόγον*

2. Δυὸ τουρκικὲς παραδόσεις σχετικὲς μέ τὴν ἄλωση τῆς Θεσσαλονίκης (1430)

I

«Μιά μέρα ὁ σουλτάνος Μουράτ Χάν ρώτησε τοὺς βεζύρες του· «Εἶναι πολὺ μακριά ἡ Θεσσαλονίκη;», κι' αὐτοὶ τοῦ ἀπάντησαν· «Εἶναι τρεῖς μέρες ἀπὸ τίς Σέρες!». Τότε ὁ βασιλιάς μας ὁ ἐνδοξος ξεσηκώθηκε καί εἶπε· «Γιατί στεκόμαστε λοιπόν; Βιαστήτε νά ἐτοιμάσετε τὴν ἐφοδὸ μας!». Πάνω σ' αὐτό, μάζεψαν τηλεβόλα καί μπάλλες, καλῶσαν τὰ πλοῖα ἀπὸ τὴν Καλλιπολη, ἔκρουσαν τὰ τύμπανα κι' ἐτοιμάσθηκαν γιά ἐκστρατεία. Προχώρησαν καί ἔφτασαν

* Τῆς 2 ἐπιστολῆς αὐτὲς δημοσίευσε ὁ ἱστορικός Ἰωάν. Μαμαλάκης στό βιβλίο του: «Γεώργιος Γεμιστός - Πλήθων»

μπροστά στό φρούριο τῆς Θεσσαλονίκης, ἐνῶ ταυτόχρονα εἶχαν φτάσει ἐκεῖ κι' ἄλλοι πολεμιστές δικοί μας ἀπό τὰ γύρω χωριά. "Αρχισαν νά χτυποῦν, νά πολεμοῦν καί κράτησε μέρες πολλές ὁ ἀγῶνας. "Ὅμως τό φρούριο δέν ἔπεφτε. Τότε ὁ σουλτάνος στράφηκε στούς βεζῖρες καί φώναξε: «Γι' αὐτό ἤρθαμε ἐδῶ λοιπόν; Γιά νά χτυπιόμαστε ἄδικα; Τό φρούριο πρέπει νά πέσει καί νά μποῦμε ὅπως - ὅπως στήν πόλη!». Πάνω σ' αὐτό, ὁ 'Εβρενός ὀγλῶ 'Αλῆ Βέης εἶπε: «Ἐνδοξε Σουλτάνε! Μονάχα ἂν ὑποσχεθεῖς στούς στρατιῶτες, πῶς θά μπορέσουν νά λεηλατήσουν τήν πόλη, μονάχα τότε θά πέσει τό φρούριο. Ξέρε το!». Κι ὁ βασιλιάς, χωρίς κἄν νά πολυσκεφτεῖ διάταξε: «Ἐμπρός παλληκάρια μου! Τό φρούριο εἶναι δικό σας! Γιάμα!.....». Ἔτσι μόλις πῆραν τήν εἶδηση τούτη οἱ πολεμιστές, ὥρμησαν μέ λύσσα πάνω στό φρούριο, ἔφεραν σκάλες, κατώρθωσαν νά μποῦν μέσα καί σέ λίγο τόχαν στά χέρια τους. Ξεχύθηκαν τότε σάν σίφουνας μέσα στήν πόλη καί λεηλάτησαν τά σπίτια καί τά πάντα. Αἰχαμαλώτισαν τοὺς ἄπιστους, μοίρασαν τὰ ἐρημωμένα σπίτια τῶν ἀπίστων στοὺς μουσουλμάνους καί μετέφεραν τόν πληθυσμό τῶν Γενιτσῶν ἐδῶ. Μπήκαν στίς ἐκκλησιᾶς τῶν ἀπίστων καί τίς μετέτρεψαν σέ τζαμιά».

II

Ἐνῶ, λέγει, κοιμόταν ὁ Μουράτ στό παλάτι του στά Γενιτσά, παρουσιάστηκε στὸν ὕπνο του ὁ Θεός καί τοῦ ἔδωσε νά μυρίσει ἓνα γεμάτο ὁμορφιά καί εὐωδία τριαντάφυλλο. Τόσο θαμπώθηκε ἀπὸ τήν ὁμορφιά του ὁ Μουράτ, ὥστε θερμοπαράκάλεσε τὸ Θεό νά τοῦ τό δώσει. Κι ὁ Θεός τοῦ ἀπάντησε: «Τό τριαντάφυλλο αὐτό, Μουράτ, εἶναι ἡ Θεσσαλονίκη. Γινώριζε ὅτι σοῦ εἶναι ὁσμένο ἀπὸ τὸν οὐρανὸ νά τ' ἀπολάβεις. Μὴ χάνεις τὸν καιρὸ σου καί πήγαινε τὰ τό παρεις». Στὴν προτροπὴ αὐτὴ τοῦ Θεοῦ ὑπακούοντας ὁ Μουράτ ἐκστράτευσε ἐναντίον τῆς Θεσσαλονίκης καί, καθὼς ἦταν γραμμένο, τὴν κυρίεψε.

Ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Ἀπ. Βακαλόπουλου
Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης»
Θεσ/νίκη 1947

3. Ἡ ἀπάντηση τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου στὶς προτάσεις τοῦ Μωάμεθ Β'

(Ἀπόσπασμα)

ΤΟ ΔΕ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ ΣΟΙ ΔΟΥΝΑΙ ΟΥΤ ΕΜΟΝ ΕΣΤΙΝ ΟΥΤ ΑΛΛΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΟΥΝΤΩΝ ΕΝ ΑΥΤΗΙ ΚΟΙΝΗΙ ΓΑΡ ΓΥΝΩΜΗΙ ΠΑΝΤΕΣ ΑΥΤΟΠΡΟΑΙΡΕΤΩΣ ΑΠΟΘΑΝΟΥΜΕΝ ΚΑΙ ΟΥ ΦΕΙΣΟΜΕΘΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΗΜΩΝ.

Τὸ νά σοῦ παραδώσω τήν πόλη οὔτε στίς δικές μου προθέσεις εἶναι οὔτε σέ κανενὸς ἄλλου ἀπ' ὅσους κατοικοῦν σ' αὐτή, γιατί ὅλοι μέ κοινή ἀπόφαση (πού

1. Λεηλασία - ἄρπαγή.

πήραμε) μέ τή δική μας άβίαστη θέληση θά πεθάνουμε καί δέ θά ύπολογίσουμε τή ζωή μας.

(μετάφραση)

Γ. Φραντζής
(ιστορικός τής άλωσης)

4. Μιά Λαϊκή αφήγηση σχετική μέ τόν τραυματισμό τοῦ 'Ιουστινιάνη
(Τό παραθέτουμε μέ τή γλώσσα τοῦ πρωτοτύπου)

«*Η κακή τύχη ήθέλησε καί έλαβώθη ό καπετάνιος Γιουστουινιάς (Ιουστινιάνης) μέ μία σάιττέα εἰς τά σαγόνια καί έτρεχε τό αίμα εἰσέ όλο του τό κορμί, καί έσκιάχθη νά μήν άποθάνη, καί δέν έμίλησε λόγον νά θάλη άλλον εἰς τόν τόπον του, μόνη άφησε τόν πόλεμον καί έφυγε κρυφά, διά νά μήν τζακιστοῦνε οἱ σύντροφοί του. Καί έμπήκανε οἱ έχθροί μέσα. Όπου άν ήθελε άφήσει άλλον εἰς τόν τόπον του, δέν ήθέλανε έμπή, οἱ έχθροί καί ήθελε κρατεῖ τόν πόλεμον καί δέν ήθελε χάσει πῆν χώραν, τόσο ότι ακόμα άντιστέκανε οἱ Ρωμαῖοι καί πολεμοῦσανε άνδρείως καί έσκλήρυνε πολλά ό πόλεμος. Καί ό βασιλεὺς, ώσαν έμαθε ότι έλαβώθη ό καπετάνιος καί έφυγε, τότε έπήγαινε μέ άναστεναγμόν νά τόν εύρῆ, καί έρωτᾶ ποῦ νά τόν εύρῆ. Καί οἱ πολεμιστάδες, οἱ σύντρόφοι του, έπολεμοῦσανε χωρίς καπετάνιο· άμή άρχίσανε καί αὐτοί καί άφήναν τόν πόλεμον καί έφεύγανε. Τότε έπήρανε οἱ Τούρκοι θάρρος πολύ καί οἱ Ρωμαῖοι έδειλιάσανε πολλά. Καί έτοῦτα έγίνησαν διατί έφυγε ό καπετάνιος, όπου έκαμνε χρειά νά στέκη καί νά πολεμᾷ έως νά άποθάνη εἰς τήν τιμήν του, καί ήθελε διδοι θάρρος καί τών συντρόφων του, διατί όλη ή δύναμη τοῦ Τούρκου ήτανε εἰς εκείνην τήν μερέα. Καί οἱ έλεεινοί¹ Ρωμαῖοι άμή έλιγοστεύανε καί δέν ήμποροῦσανε νά άντισταθοῦνε εἰσέ τόσο πληθος Τούρκων».*

(Βαρβερινός κώδικας)

15. «Έάλω ή Πόλις...»

Στό κείμενο αὐτό τοῦ Χαλκοκονδύλη φαίνεται ό πανικός καί ή άπελπισία τῶν Έλλήνων τῆς Πόλης μόλις άπλωσε ή φρικτή εἰδηση τῆς άλωσης.

...Οἱ Έλληνες, μόλις διέτρεξε (τήν Πόλη) ή φήμη πώς έπεσε ή Πόλη², άλλοι άρχισαν νά τρέχουν πρὸς τό λιμάνι στά πλοῖα τῶν Βενετσιάνων καί Γενοβέζων καί καθώς όρμοῦσαν πολλοί πάνω στά πλοίαρια θιαστικά καί μέ άκαταστασία χάνονταν, γιατί θούλιαζαν τά πλοῖα. Καί έγινε εκείνο πού συνήθως γίνεται σέ τέτοιες καταστάσεις. Μέ θόρυβο, φωνές καί χωρίς καμιά τάξη έτρεχαν νά σωθεῖ ό καθένας μέσα σέ μία (γενική) σύγχυση...

1. δυστυχεῖς (άξιοι έλέους)

2. κείμ. «ώς έάλω ή πόλις»

... "Ένα μεγάλο πλήθος άνδρες και γυναίκες, πού όλο και μεγάλωνε άπ' τούς κυνηγημένους, στράφηκε πρός τόν πιό μεγάλο ναό τής Πόλης, πού δνομάζεται Αγία Σοφία. Μαζεύτηκαν έδω άνδρες, γυναίκες και παιδιά. Σέ λίγο όμως πιάστηκαν άπ' τούς Τούρκους χωρίς αντίσταση. Πολλοί άνδρες σκοτώθηκαν μέσα στό ναό άπ' τούς Τούρκους. Άλλοι πάλι σ' άλλα μέρη τής Πόλης πήραν τούς δρόμους χωρίς νά ξέρουν γιά πού. Σέ λίγο άλλοι σκοτώθηκαν, άλλοι πιάστηκαν και πολλοί όμως άπ' τούς Έλληνες φάνηκαν γενναίοι αντιστάθηκαν και σκοτώθηκαν, γιά νά μή δουν τίς γυναίκες και τά παιδιά τους σκλάβους.

Σ' όλη τήν Πόλη τίποτα άλλο δέν έβλεπες παρά αὐτούς πού σκότωναν, αὐτούς πού σκοτώνονταν αὐτούς πού κυνηγοῦσαν και κείνους πού έφευγαν¹.

(Μετάφραση) Λαόνικος Χαλκοκονδύλης «'Αποδείξεις Ιστοριῶν».

6. "Ένα ποντιακό λαϊκό τραγούδι γιά τήν άλωση τής Πόλης

"Έναν πουλίν, καλόν πουλίν, έβγαίν' από τήν Πόλην,
οὐδέ 'σ άμπέλια 'κόνεψεν, οὐδέ σά περιδόλα
έπηγεν και ν έκόνεψεν και 'σ τοῦ 'Ηλί τόν κάστρον
έσειζεν τ' έναν τό φτερόν 'σ τσό αίμαν θουτεμένον
έσειζεν τ' άλλο τό φτερόν, χαρτίν έχει γραμμένον.
'Ατό κανείς 'κ' άνέγνωσεν, οὐδ' ό μητροπολίτες
έναν παιδίν, καλόν παιδίν, έρχεται κι αναγνώθει.
Σείτ' αναγνώθ' σείτα κλαίγει, σείτα κρούει τήν καρδίαν.
«Αίλι έμās, και θάι έμās πάρθεν' ή Ρωμανία».
Μοιρολογούν τά εκκλησάς, κλαίγ' νε τά μοναστήρια
κι αι Γιάννες ό Χρυσόστομον κλαίει δερνοκοπάται.
«Μή κλαῖς, μή κλαῖς "Αι Γιάννε μου, και δερνοκοπισκάσαι».
- 'Η Ρωμανία 'πέρασεν, ή Ρωμανία 'πάρθεν
- 'Η Ρωμανία κι άν 'πέρασεν, άνθει και φέρει κι άλλο.

1. κείμ. «άπολλύντων και άπολλυμένων και διωκόντων τε και φυγοντών.

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Τό 1453 μέ τήν άλωση τής Κωνσταντινούπολης από τούς Τούρκους σημειώνεται καί τό τέλος τής πολιτικῆς ζωῆς τοῦ Βυζαντίου. Ἡ πολιτιστική του ὁμως προσφορά συνεχίζεται. Μετά τήν κατάλυση τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὁ ἑλληνισμός στή νέα του μορφή, τή νεοελληνική, συνέχισε τήν παράδοση. Φύλαξε σάν πολύτιμη κληρονομιά του τή σύνθεση τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ μέ τό χριστιανικό πνεῦμα, πού πέτυχε στό Βυζάντιο, καί βρῆκε ἔτσι τή δύναμη ὅχι μόνο νά συντηρηθεῖ, ἀλλά, καί νά συνεχίσει. Αὐτό φαίνεται στή διατήρηση τής βυζαντινῆς τεχνοτροπίας στήν Τέχνη, στήν ἀντίληψη σχετικά μέ τή νομοθεσία, ἀλλά πιο πολύ στή διατήρηση τής κλασικῆς κληρονομιάς.

Ἀλλά καί οἱ λαοί πού, ὅσο ζοῦσε τό Βυζάντιο, βρίσκονταν κάτω ἀπό τήν πνευματική κηδεμονία του, κράτησαν τήν ἀνάμνηση τής ἐπιρροῆς του.

Στά ἐπόμενα κεφάλαια θά γνωρίσουμε καλύτερα τήν κληρονομιά τοῦ Βυζαντίου.

α. Η ΤΕΧΝΗ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

Ι. Βυζάντιο καί 'Αν. Εὐρώπη

Μετά τό 1261 ἡ Κωνσταντινούπολη παίρνει πάλι τή θέση ἐνός δημιοιουργικοῦ κέντρου πού ἀκτινοβολεῖ στίς ἐπαρχίες καί στίς γειτονικές χῶρες. Παρά τά μυστικιστικά ρεύματα τῆς ἐποχῆς ('Ησυχασμός) ἡ τέχνη ἐγκαταλείπει τή γαλήνια πνευματικότητα τῶν χρόνων τῶν Μακεδόνων καί ἀφήνει νά τήν κυριαρχήσει ἡ αἴσθησις τοῦ ἀνθρώπινου. Ἡ μνημειώδης ζωγραφική, πού εἶχε διακοπεῖ στήν Κωνσταντινούπολη μέ τή Φραγκοκρατία, ὑιοθετεῖ τώρα τίς μεθόδους τῆς ζωγραφικῆς φορητῶν εἰκόνων, τή λεπτότητα στήν ἐκτέλεση, τήν ψυχολογική ἐκφραση. Ἡ τοιχογραφία ἀντικαθιστᾷ τό ψηφιδωτό ὄχι μόνο γιά λόγους οἰκονομικούς ἀλλά καί γιατί ἀνταποκρίνεται στίς ἀπαιτήσεις τῆς νέας αἰσθητικῆς. Οἱ μικρογραφίες ἀποτελοῦν τήν κύρια πηγή τῆς ἐμπνευσης τῆς νέας ζωγραφικῆς πού ἀπεικονίζει νέα θέματα ἀπό τόν εὐαγγελικό κύκλο, τό βίο τῆς Παναγίας, τόν Ἀκάθιστο Ὑμνο καί τούς βίους τῶν ἁγίων. Οἱ καλλιτέχνες θέλουν νά ἐκφράσουν συναισθήματα, νά παραστήσουν σκηνές ἀπό τήν οἰκογεναική ζωή, νά διαφοροποιήσουν τίς φυσιογνωμίες, νά ὑποδηλώσουν τό βάθος τοῦ χώρου. Τό ἄλλοτε γυμνό τοπίο γεμίζει τώρα μέ δέντρα, βράχους,

Ἡ Μονή τῆς Χώρας (Καριγιέ Τζαμί). Ἰδρύθηκε ἀπό τόν πατρίκιο Κρίσπο κατὰ τή βασιλεία τοῦ Ἡρακλείου. Τό κεντρικό κτίσμα τοῦ σημερινοῦ ναοῦ (σταυροειδῆς μέ τροῦλλο) κατασκευάστηκε ἀπό τή Μαρία Δούκαινα στήν ἐποχή τῶν Κομνηνῶν. Στίς ἀρχές τοῦ 14ου αἰ. ὁ Θεόδωρος Μετοχίτης, Μέγας Λογοθέτης τοῦ Ἀνδρονίκου Β' ἐπισκέπασε τό ναό, πού θριασκόταν δίπλα στό παλάτι του καί τόν περιέβαλε μέ μιὰ τριπλή στοά· τό νότιο τμήμα τῆς στοᾶς μετατράπηκε σέ παρεκκλήσι πού ἀπολήγει σέ ἀψίδα καί σκεπάζεται μέ τροῦλλο. Στολίζεται μέ ψηφιδωτά καί τοιχογραφίες.

Μονή τῆς Χώρας. Μωσαϊκό πάνω ἀπό τή θύρα τοῦ ἐξωνάρθηκα. Γύρω στό 1310. Ὁ Θεόδωρος Μετοχίτης γονατιστός προσφέρει τό ὁμοίωμα τῆς ἐκκλησίας στό Χριστό. Φοράει πολυτελές ἐνδύμα κοσμημένο μέ τριφύλλια καί καρδιές καί στό κεφάλι ἕνα τουρμπάνι. Οἱ ἐπιγραφές: IC. XC. Η ΧΩΡΑ ΤΩΝ ΖΩΝΤΩΝ. Ο ΚΤΗΤΩΡ ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΜΕΤΟΧΙΤΗΣ. Πρὸλ. μέ τήν προσωπογραφία τοῦ Ἀπόκαυτου.

Οἱ τρεῖς Μάγοι στόν Ἑρῶδη. Ψηφιδωτό ἀπό τόν ἐξωνάρθηκα τῆς Μονῆς τῆς Χώρας. Χαρακτηρίζεται ἀπό ἐπιδέξια τεχνική καί θαυμάσιους χρωματισμούς. Ἰκανοποιεῖται ἡ διάθεση τῆς ἐποχῆς γιὰ τίς ἀφηγηματικές σκηνές.

Δέηση. Ψηφιδωτό στον εξωνάρθηκα της Μονής της Χώρας. Στή βυζαντινή τέχνη η Δέηση είναι τρίμορφη (Χριστός - Θεοτόκος - Πρόδρομος). Έδω εικονίζεται μόνη η Θεοτόκος ποί μεσιτεύει στο Χριστό για τη σωτηρία του 'Ισαακίου Πορφύρογέννητου (κάτω αριστερά) και της Μαρίας Παλαολογίνας, αδελφής του 'Ανδρόνικου Β' Παλαιολόγου, ποί έγινε μοναχή με τó όνομα Μελανή (δεξιά, αλλά δέν φαίνεται στην εικόνα). Βαθιά θρησκευτικότητα και ύψηλή καλλιτεχνική παιδεία διαφαίνονται στο ψηφιδωτό αυτό όπου τó στόλ των Παλαιολόγων αποκτά τήν πιο λεπτή έκφρασή του. — Περί τó 1307.

Ή εις 'Αδου Κάθοδος. Τοιχογραφία. Κωνσταντινούπολη. Μονή της Χώρας. 'Αρχές 14ου αι. 'Ο Χριστός, στό κέντρο μέσα σέ φωτεινή έλλειψοειδή «δόξαν»... Πατάει τίς πύλες του 'Αδη ανασύροντάς από τίς σαρκοφάγους τούς Προπάτορες, δεξιά του τόν 'Αδάμ, αριστερά του τήν Εύα. Πίσω από τόν 'Αδάμ, οί βασιλές Δαβίδ και Σολομών και άλλοι προφήτες. Πίσω από τήν Εύα, ό δικαίος 'Αβελ και άλλα πρόσωπα της Π. Διαθήκης. Στην παλαιοχριστιανική τέχνη, ή 'Ανάσταση παριστάνεται μέ τίς Μυροφόρες μπροστά στόν τάφο, όπου ό άγγελος τούς δείχνει τό άδειο μνημείο. 'Από τήν εποχή των Κομνηνών και των Μακεδόνων επικρατεί ή Κάθοδος στόν 'Αδη, για νά δείξει τήν 'Ανάσταση. Πρβλ. μέ τήν 'Ανάσταση του Δαφνιού ή του 'Οσίου Λουκά. Οί τοιχογραφίες αυτές, στό παρεκκλήσι της Μονής της Χώρας, είναι εξαιρετικής ποιότητας*

* Πρόκειται για έργο μεγάλο ανώνυμου ζωγράφου.

Μονή της Χώρας. Ὁρθία μορφή τῆς Βρεφοκρατούσας Παναγίας. Ψηφιδωτό στὸν κυρίως ναό. Τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Μονῆς τῆς Χώρας εἶναι τὸ σπουδαιότερο σύνολο τῆς Ἀναγέννησης τῶν Παλαιολόγων. Ἐκτελέστηκαν μὲ δαπάνες τοῦ Θεόδωρου Μετοχίτη ἀνάμεσα στὰ 1315 καὶ 1320 στὸν κυρίως ναό καὶ στοὺς δύο νάρθηκες τοῦ καθολικοῦ. Καθορίστηκαν ἀπὸ τοὺς Ἀμερικανούς (1948-1958).

ἀρχιτεκτονήματα. Οἱ ζωγράφοι γιὰ πρώτη φορά ἀρχίζουν νὰ ὑπογράφουν τὰ ἔργα τους.

Τὰ ψηφιδωτὰ τῆς *μονῆς τῆς Χώρας* (Καριγιέ Τζαμί) εἶναι τὸ σπουδαιότερο μέχρι τώρα σύνολο πού διασώθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τὴν τέχνη τῶν Παλαιολόγων. Τὰ ψηφιδωτὰ αὐτὰ ἀνήκουν στὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ 14ου αἰ. καθὼς καὶ οἱ τοιχογραφίες στὸ νεκρικό παρεκκλήσι τῆς μονῆς πού συγκαταλέγονται ἀνάμεσα στὰ πιὸ πρωτότυπα ἀριστουργήματα τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς. Ἐκτελέστηκαν μὲ ἐξοδα τοῦ Μεγάλου Λογοθέτη Θεόδωρου Μετοχίτη, ἀπὸ τοὺς πιὸ καλλιεργημένους ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ τέχνη αὐτῆς στὴν ἐμπνευσή της καὶ στὴν τεχνικὴ της ἀντιπροσωπεύει τοὺς ἀριστοκρατικούς καὶ λόγιους κύκλους τῆς πρωτεύουσας. Ἰσορροπία στὴ σύνθεση, εὐγένεια στὶς μορφές, πλοῦτος στοὺς χρωματισμούς τὴ χαρακτηρίζουν.

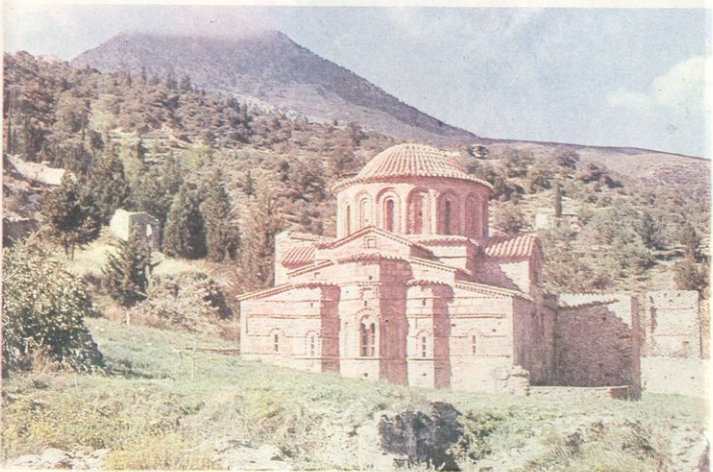
Στὸ *Μυστρά* οἱ περισσότερες τοιχογραφίες ἀκολουθοῦν τὴν κατεύθυνση αὐτῆς τῆς πρωτεύουσας. Εἶναι αὐτονόητο ἀφοῦ διοικητές καὶ Δεσπότες, ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἡγούμενοι, φιλόσοφοι καὶ λόγιοι ἔχουν στενοὺς δεσμούς μὲ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ καλοῦν ἀπὸ κεῖ ζωγράφους γιὰ νὰ διακοσμήσουν τὰ κτίσματά τους. Οἱ τελευταῖοι προσλαμβάνουν συνεργάτες ντόπιους κι ἔτσι ἐξηγοῦνται οἱ διαφορὲς στὴν εἰκονογράφηση τῆς ἴδιας ἐκκλησίας.

Ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη ξεκινᾷ κι ὁ μεγαλοφυὴς ἀγιογράφος *Θεοφάνης ὁ Ἑλλήν*, πού πάει στὴ Ρωσία, στὰ μέσα τοῦ 14ου αἰ., καὶ σχηματίζει ἐκεῖ σχολή.

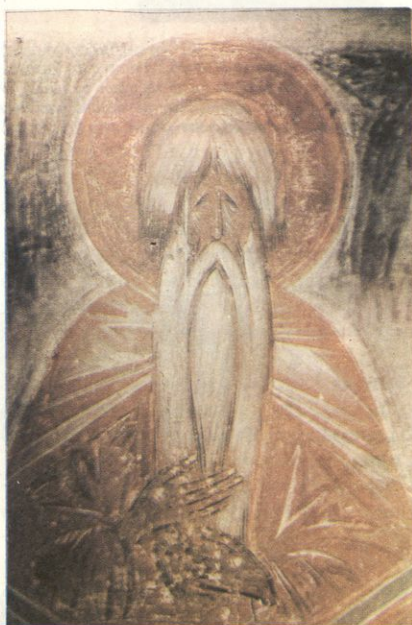
Μυστράς. Ἡ Παντάνασσα. Ἰδρίθηκε ἀπὸ τὸν πρωτοστράτορα (=προϋπουργό) Ἰωάννη Φραγγόπουλο τὸ 1428 ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ἡ ἐπιγραφή στὴ βάση τοῦ τροῦλλου. Εἰς ἀντροῦλλη μὲ ψηλὸ καμπαναριό καὶ κομψή στοά φαίνεται ἀπὸ παντοῦ. Ὁ ἀρχιτεκτονικὸς τύπος τῆς ἐκκλησίας εἶναι: κάτω βασιλικὴ τρίκλιτη, πάνω σταυρικὴ πεντάτρουλλη.

Μυστράς. Ἁγιοὶ Θεόδωροι. Εἶναι ἡ ἀρχαιότερη ἐκκλησία στὸ Μυστρά. Ἀνήκει στὸν ὀκταγωνικὸ τύπο, ὃ τροῦλλος τῆς δηλ. στηρίζεται ὀχι σὲ τέσσερα ἀλλὰ σὲ ὀκτὼ τόξα πού σχηματίζουν ὀκτάγωνο, ὅπως στὸν Ὅσιο-Λουκά. Τὰ πλάγια διαμερίσματα στεγάζονται μὲ καμάρες καὶ εἶναι ἀπομονωμένα ἀπὸ τὸ κύριο σῶμα τοῦ κτιρίου.

Ἡ ἁγία Τριάδα (Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ). 1378. Τοιχογραφία τοῦ Θεοφάνη τοῦ Ἑλλήνα στό ναό τῆς Μεταμόρφωσης στό Νοβγκορόντ.

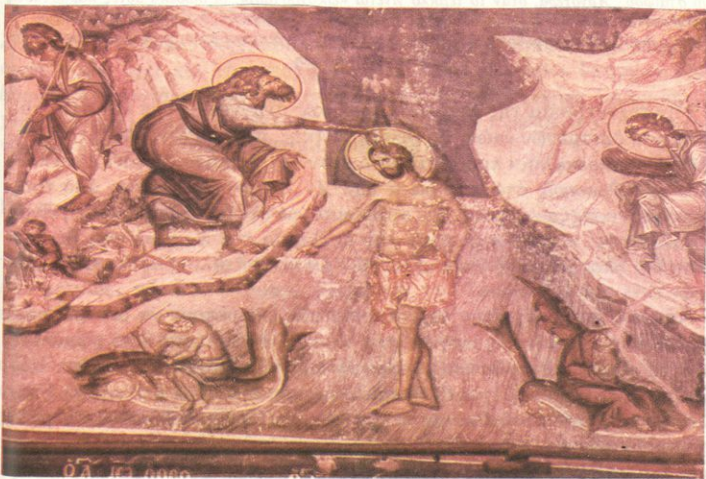

Ὁλύμπιος ὁ στυλῖτης. 1378. Τοιχογραφία τοῦ Θεοφάνη τοῦ Ἑλλήνα στό ναό τῆς Μεταμόρφωσης στό Νοβγκορόντ.

Ο ἐν Κανῷ Γάμος. Τοιχογραφία. Θεσσαλονίκη, Ἁγ. Νικόλαος Ὁρφανός, 14ος αἰ.

Ἡ Βάπτισις. Τοιχογραφία τοῦ Μανουὴλ Πανσέληνου στὸ Πρωτάτο τοῦ Ἀγίου Ὁρους. 14ος αἰ.

Τό Δωδεκάορτο. Φορητό δίπτυχο ψηφιδωτό. 14ος αι. Φλωρεντία, OPERA DEL DUOMO. "Εξι σκηνές εικονίζονται σέ κάθε φύλλο τοῦ δίπτυχου. Στό ἕνα: Εὐαγγελισμός, Γέννηση, Ὑπαπαντή, Βάπτισμα, Μεταμόρφωση, Ἀνάσταση Ααζάρου. Στό ἄλλο: Βασιφόρος, Σταύρωση, Ἀνάσταση (εἰς Ἀδου Κάθοδος), Ἀνάληψη, Πεντηκοστή, Κοίμηση τῆς Θεοτόκου. Ἡ εἰκονογραφία τῶν δώδεκα μεγάλων ἑορτῶν τοῦ λειτουργικοῦ ἔτους πῆρε τήν ὀριστική μορφή της μετά τήν Εἰκονομαχία. Στούς ναοὺς, παριστάνεται τὸ Δωδεκάορτο στίς τέσσερις καμάρες τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ σταυροῦ. Ἀργότερα, ὅταν τὸ τέμπλο γίνεται «εἰκονοστάσι», οἱ δώδεκα αὐτὲς παραστάσεις μεταφέρονται καὶ ἐκεῖ. Τὸ χρυσὸ βάθος τῆς εἰκόνας, ἡ λεπτή ἐργασία, ὁ διακριτικὸς φωτισμὸς τῆς σάρκας, θυμίζουν τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Μονῆς τῆς Χώρας. Τὸ δίπτυχο προέρχεται ἀσφαλῶς ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη.

Τὴν τεχνοτροπία τῆς Κωνσταντινούπολης ἀναγνωρίζουμε καὶ στὴ διακόσμηση ὀρισμένων ναῶν τῆς Θεσσαλονίκης, στίς τοιχογραφίες τοῦ Ἀγ. Εὐθυμίου (παρεκκλήσι προσαρτημένο στὸν Ἀγ. Δημήτριο), τοῦ Ἀγ. Νικολάου τοῦ Ὁρφانوῦ, στὰ ψηφιδωτὰ τῶν Ἀγ. Ἀποστόλων. "Ενας ἀπὸ τοὺς Θεσσαλονικεῖς ζωγράφους, πού συνδέονται μὲ τὴν τεχνοτροπία αὐτὴ εἶναι ὁ Καλλιέργης, πού ἀγιογράφησε τὴν ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ στὴ Βέροια ὅπου καὶ ὑπογράφει μὲ ὑπερῆφάνεια! «Ὁλης Θετταλίας ἄριστος ζωγράφος».

Κάποιες διαφορὲς στὴν τεχνοτροπία μᾶς ἐπιτρέπουν νά διακρίνουμε μίαν ἄλλην κατεύθυνση στὴν τέχνη, πού χαρακτηρίζεται ἀπὸ ρωμαλέες μορφές μὲ πλατιά πρόσωπα, ἔκφραση πάθους, ἔντονος ἀντιθέσεις στὰ χρώματα. Κέντρο της ἔχει τὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου ἀνήκει ὁ Μανουὴλ Πανσέληνος ζωγράφος τοῦ Πρωτάτου στὸ Ἅγιον Ὄρος, καθώς καὶ τὸ ἐργαστήρι τῶν Μιχαὴλ Ἀστραπᾶ καὶ Εὐτύχιου, πού φιλοτέχνησαν τίς ἀγιογραφίες πολλῶν ἐκκλησιῶν τῆς Σερβίας.

Εικόνα του Εύαγγελισμού. 14ος αἰ. "Άγιος - Κλή-
μης Ὁχρίδας. Προέρχεται ἀπὸ τὴν Κωνσταντινού-
πολη.

Βυζαντινὸ Μουσεῖο. Ὁ ἀρχά-
γγελος Μιχαήλ. Φορητὴ εἰκόνα
14ος αἰ.

Παράλληλα μέ τις δύο αὐτές βασικές «σχολές» τῆς Κωνσταντινούπο-
λης καί τῆς Θεσσαλονίκης, πού καί οἱ δύο διαμορφώθηκαν στήν πρωτεύ-
ουσα – πού ἔχει καί τήν ἐποχή αὐτή τὸ ρόλο ὁδηγοῦ – ὑπῆρχαν καί
ἐπαρχιακά ἐργαστήρια, στὰ Βαλκάνια ἀνοιχτά στίς βυζαντινές ἐπιδράσεις,
χωρίς ἐθνικὸ χαρακτήρα, ἀλλὰ ἐξαρτημένα ἀπὸ τὸ πνευματικὸ καί κοινω-
νικὸ περιβάλλον μέσα στοῦ ὁποῖο ἀναπτύχθηκαν.

II. Ἡ ἐπιβίωση τῆς βυζαντινῆς τέχνης

Μετά τὴν Ἀλωση, ἡ βυζαντινὴ τέχνη ἐπιζεῖ ἀκόμη ἐπὶ τρεῖς αἰῶνες.
Δύο χιλιάδες περίπου ὀνόματα ζωγράφων τῆς Τουρκοκρατίας εἶναι ὡς
τώρα γνωστά.

Ἡ Κρήτη, πού ἀπὸ τὸ 1204 ὡς τὸ 1669 ἀνῆκε στοὺς Βενετούς, ὑπῆρξε ἕνα
σημαντικὸ κέντρο τέχνης. Ἀπ' ἐκεῖ κατ'άγεται ὁ Θεοφάνης πού διακό-
σμησε ναοὺς στὰ Μετέωρα καί στοῦ Ἁγίου Ὄρους. Στὴν Κρήτη ἐπίσης
γνώρισε μεγάλη ἀνησθηση ἡ ζωγραφικὴ φορητῶν εἰκόνων καί ἀγιογράφοι
σάν τὸν Μιχαήλ Δαμασκηνό, ἡ τὸν Γεώργιο Κλόντζα, τὸν Ἑμμανουήλ.
Τζάνε, τὸν Ἑμμ. Λαμπάρδο γνωρίζουν μεγάλη φήμη καί στέλνουν ἔργα

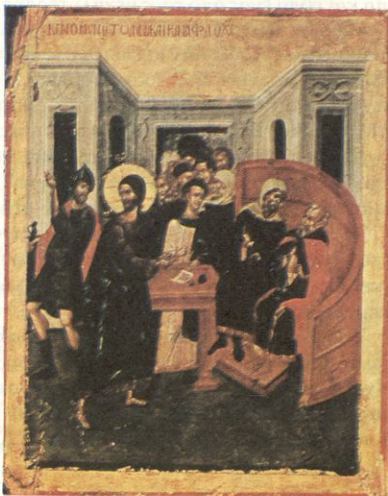
Βυζαντινό Μουσείο. Ὁ Χριστός Παντοκράτωρ. Εἰκόνες τοῦ Ἑμμανουὴλ Τζάνε (1664).

Ἡ Παναγία τῶν Ἀγγέλων. Φορητὴ εἰκόνα τοῦ Ἑ. Τζάνε. 17ος αἰ. Μετέωρα.

Βυζαντινό Μουσείο. 'Ο 'Επτάφιος Θρήνος. Φορητή εικόνα τοῦ Ἑμ. Λαμπάρδου, 17ος αἱ.

Κύπρος, Πάφος. Μονή Ἀγ. Νεοφύτου. Εἰκόνα. 16ος αἱ. Ὁ Χριστός κρίνεται ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς. Εἰκόνα ἀπὸ τῆς σειρᾶς τοῦ Δωδεκαόρτου. Δείχνει τὴ στιγμή πού ὁ Ἄννας ξεσκίζει τὰ ἱμάτιά του γιὰ τὴ δῆθεν βλασφημία τοῦ Χριστοῦ. Ἡ τέχνη εἶναι ἡ ἴδια μ' ἐκείνη πού ἀναπτύσσεται τὴν ἴδια ἐποχὴ στὴν Κρήτη.

Ρουμανία. Ναός του Βορονέτς. Έξωτερική τοιχογραφία με τη Δευτέρα Παρουσία.

τους σ' όλον τόν Ὀρθόδοξο κόσμο. Ἀπό κρητικό ἐργαστήρι προήλθε καί ὁ Δομήνικος Θεοτοκόπουλος (EL GRECO) πού ἐργάστηκε στήν Ἰσπανία καί εἶναι ἕνας ἀπό τούς μεγαλύτερους ζωγράφους τῆς Ἀναγέννησης.

Μέ τήν ἄλωση πολλοί καλλιτέχνες καταφεύγουν στήν Κύπρο, πού ἀνῆκε στούς Λουζινιάν κι ἔπειτα στούς Βενετούς. Ἐργάζονται ἐκεῖ γιά μιὰ πελατεία λατινική ἢ δυτικοποιημένη. Παριστάνουν θέματα βυζαντινά μέ τεχνοτροπία ἐπηρεασμένη ἀπό τή Δύση. Στίς *Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες* ((Μολδαβία, Βλαχία) ὅπου οἱ πρίγκηπες θεωροῦν τούς ἑαυτούς τους διάδοχους τῶν βυζαντινῶν βασιλέων καί περιστοιχίζονται στήν αὐλή τους ἀπό Ἕλληνες, ἀνθεῖ ἡ βυζαντινὴ τέχνη οὐσιαστικά μετά τήν ἄλωση καί διατηρεῖται μέχρι τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα.

Ἡ *Ρωσία*, ἡ τρίτη Ρώμη, μένει πιστὴ στῇ βυζαντινῇ παράδοσιν ὥς τήν ἐποχὴ τοῦ Μεγάλου Πέτρου. Ὁ Θεοφάνης ὁ Ἕλληνας πού καταφεύγει ἐκεῖ λίγο πρὶν ἀπὸ τήν ἄλωση (1560) δημιουργεῖ σχολὴ μέ μαθητὴ τὸν περίφημο Ἀνδρέα Ρουμπλιώφ.

Ἀλλὰ καί ἡ Ὀθωμανικὴ *Αὐτοκρατορία* ἐπηρεάστηκε βαθιὰ ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ τέχνη, ὅχι βέβαια στῇ ζωγραφικῇ, ἀφοῦ ἡ μουσουλμανικὴ τέχνη εἶναι ἀνεικονικὴ, ἀλλὰ στήν ἀρχιτεκτονικὴ. Ἕνας Ἕλληνας ἀρχιτέκτονας, ὁ Χριστόδουλος, τὴν ἐποχὴ τοῦ Πορθητῆ, χτίζει τὰ τζαμιά τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέ πρότυπο τὴν Ἀγία Σοφία.

Ἡ ἁγία Τριάδα τοῦ Ἀνδρέα Ρουμπλίκωφ. Ἀρχὴς 15ου αἰ. Μουσεῖο τοῦ Λένινγκραντ. Ρυθμός, ἁρμονία, ἀπλότητα χαρακτηριστοῦν τὸ ἔργο αὐτὸ ποὺ θεωρεῖται τὸ ἀριστοῦργημα τῆς ρωσικῆς εἰκόνας. Μαθητὴς τοῦ Θεοφάνη τοῦ Ἑλλήνα, ὁ Ρουμπλίκωφ δέχθηκε τὴν ἐπίδραση του ἀλλὰ ἡ δημιουργικὴ του δύναμη τὸν ξεχωρίζει ἀπὸ ὄλους τοὺς ἄλλους ρώσους ἀγογράφους. Ἡ παράσταση τῶν τριῶν Ἀγγέλων στὸ τραπέζι τοῦ Ἀβραάμ (Φιλοξενία) συμβολίζει τὸ μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας καὶ εἶναι συνηθισμένη στὴ Βυζαντινὴ Τέχνη.

Σινάν. Ὁ κορυφαῖος ἐκπρόσωπος τῆς Τουρκικῆς Ἰσλαμικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Καταγόταν ἀπὸ τὴν Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας. Ἑλληνας τὴν καταγωγή, ὀρθόδοξος ποὺ μὲ τὸ παιδομάζωμα μπήκε στὴν ὑπηρεσία τῆς Τουρκίας. Τὴν τέχνην του ἔμαθε ἀπὸ τὸν παπποῦ του ποὺ ἦταν οἰκοδόμος. Στὸ διάστημα μισοῦ αἰῶνα προέκτισε τὸ ἀχανές τουρκικὸ κράτος μὲ πάμπολλα κτίρια καὶ τεχνικὰ ἔργα ποὺ φτάνουν τὰ 300. Τὰ ἔργα αὐτὰ ὀφείλονται στὴν ιδιοφυΐα τοῦ ἀρχιτέκτονα, ἀλλὰ κυρίως στὸ ὀργανωμένο ἐπιτελεῖο του ποὺ περιλάμβανε πολλοὺς Ἑλληνας Ὀρθόδοξους. Ἡ θρησκευτικὴ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Σινάν δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ χωρὶς τὴν Ἁγία Σοφία. Τὰ ἀριστουργήματα τοῦ Σινάν εἶναι τὸ Τέμενος τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ Β' τοῦ Μεγαλοπρεπῆ, στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Ἁγία Σοφία καὶ τὸ Τέμενος τοῦ Σελίμ Β' στὴν Ἀδριανούπολη. Τὰ ἔργα τοῦ Σινάν δείχνουν ὅτι, καὶ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Βυζαντινοῦ, ἡ Βυζαντινὴ Τέχνη ἐπιεῖ στὴν ἴδια τὴν Κωνσταντινούπολη.

6. Η ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΗΣ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΜΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ

Ἡ κλασικὴ κληρονομιά. Εἶναι κοινὴ διαπίστωση πὼς χωρὶς τὴ μεσολάβηση τῶν βυζαντινῶν εἶναι ζήτημα ἂν ἡ ἀρχαία παιδεία ἔφτανε ὥς τὴν ἐποχὴ μας ἔτσι προσεγμένη. Αὐτὴ ὅμως ἡ διαφύλαξη ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὴν ὅλη πνευματικὴ ζωὴ τοῦ Βυζαντίου.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς αὐτοκρατορίας καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορες εἶδαν σάν φυσικὴ κληρονομιά τὴν ἑλληνικὴ παιδεία καὶ πίστεψαν πὼς εἶναι χρέος τοὺς νὰ τὴ διαφυλάξουν κι ἂς ἦταν διαφορετικὴ ἡ πίστη τοὺς.

Ἡ φωτισμένη στάση τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἦταν σωτήρια. Οἱ τρεῖς μεγάλοι Ἱεράρχες στὰ αγωνιστικὰ χρόνια τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅταν τὸ πνεῦμα τοῦ δογματισμοῦ ἔβλεπε στὴν ἀρχαία κληρονομιά τὴ μισητὴ εἰδωλολατρία, πέτυχαν μὲ τὴ σοφία τοὺς τὴ σύνθεση τοῦ ἑλληνοχριστιανισμοῦ.

Τὸ πιὸ σπουδαῖο ἴδρυμα παιδείας ἦταν τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ Πανδιδακτήριον ποὺ ἱδρύσε ἡ βασιλίςσα Εὐδοκία καὶ ἀναδιοργάνωσε ὁ καίσαρας Βάρδας στὴ Μαγναύρα γνώρισε τὴν πιὸ μεγάλη του ἀκμὴ στὰ χρόνια τῶν Μακεδόνων. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος πῆρε προστατευτικὰ μέτρα καὶ ὁ σοφὸς τῆς ἐποχῆς Μιχ. Ψελλὸς μὲ τὴ διδασκαλία του ἔκανε τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Μαγναύρας τὸ πιὸ ὀνομαστὸ στὸν κόσμον.

Στὰ χρόνια τῶν Κομνηνῶν ἐπίσης ἀνθίσαν τὰ γράμματα καὶ οἱ λόγοι σχολιάζαν τὰ ἀρχαῖα συγγράμματα καλλιεργώντας τὴν κλασικὴ κληρονομιά. Ἡ ἴδια φροντίδα συνεχίστηκε στὴ Νίκαια, τὴν Τραπεζοῦντα καὶ τὴν Ἡπειρο μετὰ τὴν ἄλωση τοῦ 1204. Φτάνει τέλος στὰ χρόνια τῶν Παλαιολόγων ἡ κλασικὴ παιδεία στὴ μεγάλῃ ἀκμὴ τῆς. Ἡ Θεσσαλονίκη τὸ 14ο αἰῶνα καὶ ὁ Μυστράς τὸ 15ο μὲ τὸ Γεώργιο Γεμιστό καὶ τὴ Σχολὴ του ἦταν κέντρα μελέτης.

Μετὰ τὴν ἄλωση τὰ πιὸ πολλὰ χειρόγραφα μὲ τὰ κλασικὰ κείμενα ἔφυγαν γιὰ τὴ Δύση. Ὅμως καὶ μέσα στοὺς σκοτεινοὺς χρόνους τῆς δουλείας κάτω ἀπὸ τίς σκληρὲς συνθήκες ζωῆς ποὺ ἐπέβαλε ὁ κατακτητὴς ἡ παιδεία δέ χάθηκε. Αὐτὴ θὰ φέρει καὶ τὴν ἀνόρθωση τοῦ 1821.

Ἡ Ρωμαϊκὴ νομοθεσία. Στὸ Βυζάντιο ἡ ρωμαϊκὴ παράδοση διατηρήθηκε στὴ νομοθεσίᾳ· προσαρμόστηκε στίς συνθήκες τῆς κάθε ἐποχῆς καὶ εἶχε μιά θαυμαστὴ συνέχεια σ' ὅλη τὴ διαδρομὴ τῆς ἱστορίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ὅπως γνωρίσαμε σὲ προηγούμενα μαθήματά μας, ὁ Ἰουστινιανὸς μὲ τὸ ἐπιτελεῖο του, οἱ Ἰσαυροὶ καὶ οἱ Μακεδόνες μὲ τίς θάσεις ποὺ πῆραν ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ νομοθεσία δημιούργησαν τὸ Δίκαιο τοῦ χριστιανικοῦ κράτους καὶ ἔλυσαν προβλήματα τῆς ἐποχῆς τοὺς.

Στὰ χρόνια τῶν Παλαιολόγων, ὁ Κωνσταντῖνος Ἀρμενόπουλος, ἕνας «νομοφύλακας», δηλαδὴ ἀρχηγὸς τῆς νομικῆς σχολῆς, ἔγραψε τὴν «Ἐξάβιβλον», ἕναν κώδικα ἀστικοῦ καὶ ποινικοῦ δικαίου. Ὁ κώδικας του κληροδοτήθηκε στὸ νεοελληνικὸν κόσμον καὶ σ' ὅλα τὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας ἦταν ἡ βάση γιὰ τὴν ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης ἀπὸ τὰ δικαστήρια ποὺ ἡ Ἐκκλησία ἱδρύσε.

‘Απ’ τόν ἀρχαῖο στό Μεσαιωνικό ἑλληνισμό. Τό πῶς θά βροῦμε τίς ρίζες τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ εἶναι ἓνα πολυσυζητούμενο πρόβλημα, γιατί ὁ ἑλληνισμός δέν ἔπαψε ποτέ νά ζεῖ ἀδιάκοπα ἀπό τὰ πανάρχαια χρόνια.

‘Ετσι μόνο σταθμῶς στή ζωὴ τοῦ μπορούμε νά ἐπισημάνουμε.

Πρέπει νά δοῦμε πρῶτα πῶς ἔγινε ἡ μετάβαση ἀπ’ τόν ἀρχαῖο στό μεσαιωνικό ἑλληνισμό, γιά νά κατανοήσουμε τὸ μετασχηματισμὸ τοῦ στο νεοελληνικὸ τοῦ σχήμα.

Στὰ ἑλληνιστικά χρόνια σημειώνεται ὁ πρῶτος σταθμός. ‘Η «κοινή» γλῶσσα καὶ ὁ ἐξελληνισμός πολλῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς μέ τὴν ἐξάπλωση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἡ μετάβαση σέ μιά νέα ἐποχὴ γιὰ τόν ἑλληνισμό.

Μιά κρίσιμη καμπὴ γιὰ τόν ἑλληνισμό στάθηκε ἡ ἐπικράτηση τῶν Ρωμαίων. Μέσα στό «οἰκουμενικὸ» κράτος κινδύνεψε νά χάσει τὴ φυσιογνωμία του. ‘Επέζησε ὁμως πρῶτα μέ τόν ἀνώτερο πολιτισμὸ τοῦ καὶ δεύτερο γιατί ὁ χριστιανισμός βρῆκε νά στηρίξει τὸ κρηγυμὰ τοῦ στήν «κοινή» ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τόν ἑλληνικὸ στοχασμό.

‘Ενας ἄλλος πράγοντας – πολὺ σοβαρὸς μάλιστα – ἦταν ἡ μεταφορὰ τῆς ἔδρας τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους στό ζωτικὸ χῶρο τοῦ ἑλληνισμοῦ. ‘Η νέα πρωτεύουσα ἔγινε γρήγορα ἑλληνικὸ κέντρο καὶ οἱ κάτοικοί της ἦταν στή μεγάλη πλειοψηφία τους Ἑλλήνες. ‘Η ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία στηριζόταν στόν ἑλληνικὸ κυρίως πληθυσμὸ τῆς καὶ ἔτσι προδιέγραφε καὶ τὴ δικὴ της πορεία πρὸς τόν ἐξελληνισμό της.

‘Η κατάλυση τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἡ ἐγκατάσταση τῶν Σλάβων στὰ Β. Βαλκάνια, ἡ ἐξάπλωση τῶν Ἀράβων καὶ ὁ περιορισμὸς τοῦ Βυζαντίου στὸν 7ο αἰ. ὁδηγοῦν στὸν πλήρη ἐξελληνισμό τοῦ.

Μέσα στό χριστιανικὸ κράτος πού κρατᾷ ἐπίσημα τὴ ρωμαϊκὴ παράδοση, ἀλλὰ μιλᾷ καὶ στοχάζεται ἑλληνικά θά βροῦμε τὸ μεσαιωνικὸ ἑλληνισμό πού τρέφει τίς ρίζες τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ.

‘Η ἐμφάνιση τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ. «Μέ τὸ ἔπος κάνουν τὴν ἐμφάνισή τους συνήθως οἱ λαοὶ στό προσκήνιο τῆς ἱστορίας: μέ αὐτὸ παρουσιάζονται οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες μέσα στήν ὁμίχλη τῆς προϊστορίας, μέ τὸ ἔπος γεννιοῦνται καὶ οἱ νέοι Ἑλληνες»¹. Τὸ ἀκριτικὸ τραγοῦδι εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Ἀπὸ τὸ 10ο, λοιπόν, αἰῶνα βρίσκουμε ρίζες νεοελληνισμοῦ.

Τὸ 1204 εἶναι μιά καταστροφὴ. Εἶναι καὶ μιά βαθιὰ ἀλλαγὴ. Οἱ ρίζες τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ εἶναι εὐδιάκριτες:

α) Τὰ ἑλληνικά κράτη τῆς Νίκαιας, τῆς Τραπεζούντας, τῆς Ἡπείρου καὶ τὸ δεσποτάτο τοῦ Μωρέως βρίσκονται μακριὰ ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ παράδοση.

β) Ἡ ὁργανωμένη ἀντίσταση κατὰ τῶν ἐπιδρομέων τὸνώνει τὸ φρόνημα καὶ εἶναι στοιχεῖο ἐνότητος.

γ) Ἀρχίζει ἐντονὴ χρῆση τῶν ὀρων «Γένος» καὶ «Ἑλλην».

δ) Ἡ μεγάλη ἀκμὴ στὰ γράμματα καὶ τίς τέχνες πού σημειώνεται στὰ

1. Ἀπ. Βακαλόπουλος «Ἡ πορεία τοῦ Γένους».

χρόνια των Παλαιολόγων, όταν τό κράτος κατέρρεε, ἐξηγεῖται μόνο ἂν ἀναζητήσουμε τόν ΝΕΟ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟ.

Γενικό συμπέρασμα: Ὅταν τό 1453 ὁ Μωάμεθ πατοῦσε τήν καταστραμμένη Πόλη, ὁ νέος ἑλληνισμός ἦταν μιά πραγματικότητα.

Ἡ πίστη γιά τήν «Ἀνάσταση τοῦ Γένους». Ἄν ὁ νεοελληνικός κόσμος δέν εἶχε σχηματιστεῖ πρίν ἀπό τήν ἄλωση, θά ἦταν σχεδόν ἀδύνατο νά ἐπιβιώσει κάτω ἀπό τή σκληρή τυραννία των Τούρκων. Πίστεψε στήν ἀποκατάστασή του καί τή λευτεριά του. Ἡ πίστη αὐτή, μιά βαθιά ἀκλόνητη πίστη πού πηγαινε ἀπό γενιά σέ γενιά, ὥσπου δικαιώθηκε, φαίνεται στό δημοτικό τραγοῦδι καθαρά.

Οἱ Ἕλληνες δέν πίστεψαν ποτέ πώς μέ τήν τουρκική κατάκτηση ἔφτασε καί τό τέλος τοῦ ἑλληνισμοῦ. Καί αὐτό εἶναι ἀκόμα μιά ἀπόδειξη πώς ἡ Τουρκοκρατία συνέπεσε μέ τό μετασχηματισμό τοῦ ἑλληνισμοῦ. Μέ καταπληκτική ἀντοχή μέσα στό σκοτάδι τῆς σκλαβιάς ἡ νεοελληνική συνείδηση θά ἀντρωθεῖ καί τό 1821 θά ξαφνιάσει καί τοὺς ἀντιδραστικούς τῆς Εὐρώπης – κυριαρχοῦσε τότε μιά τάση νά καταπνίγεται κάθε φιλελεύθερο κίνημα – καί τό δυνάστη του πού θ' ἀναγκαστεῖ νά φύγει.

Δυνάμεις πού συντήρησαν τόν ἑλληνισμό. Ἐκεῖνο πού πάνω ἀπ' ὅλα κράτησε τόν ἑλληνισμό στή ζωὴ εἶναι ἡ πίστη του στήν ἀξία του καί στήν ἀνάστασή του. «Πάλι μέ χρόνια καί καιροὺς πάλι δικά μας θάναί...».

Τόν συντήρησαν ἀκόμα:

Ἡ ὀργάνωσή του. Ἡ τουρκική κατοχὴ μέ τίς τόσες συμφορές εἶχε κι ἓνα θετικό στοιχεῖο· ἔνωσε τόν ἑλληνισμό κάτω ἀπό τόν ἴδιο ζυγό. Τοὺς ἔνωσε ἀκόμα σ' ἓνα κοινὸ πῶθο· τὴ λευτεριά.

Ὁ κατακτητὴς ἄφησε στοὺς Ἕλληνες τήν κοινωτικὴ τους ὀργάνωση, ἔνα ἀκόμα θετικό στοιχεῖο γιά τήν ἐνότητα.

Τὸ ἀνεξάρτητο καί ἐλεύθερο πνεῦμα των βουνῶν μέ τοὺς «κλέφτες», ἡ Ἐκκλησία καί ἡ χριστιανικὴ πίστη, τέλος ἡ ἴδια του ἡ κληρονομιά, πού τὴ διδασκόταν κρυφά ἢ φανερά – ἀνάλογα μέ τίς συνθήκες – τόν ὅπλισαν μέ ψυχικὴ δύναμη ν' ἀντέξει καί πίστη γιά τήν ἀνάστασή του.

Αὐτά ὅμως θά τὰ μελετήσουμε καλύτερα στήν ἐπόμενη τάξη.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Κωνσταντίνος Α' ό Μέγας	324 - 337
Κωνσταντίνος (Κων/νος Β', Κώνστας Α')	337 - 361
Ίουλιανός ό παραβάτης	361 - 363
Ίοβιανός	363 - 364
Βάλης	364 - 378

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ

Θεοδόσιος Α' ό Μέγας	379 - 395
Άρκάδιος	395 - 408
Θεοδόσιος Β'	408 - 450
Μαρκιανός	450 - 457

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΛΕΟΝΤΑ

Λέων Α'	457 - 474
Λέων Β'	474
Ζήνων	474 - 491
Άναστάσιος Α'	491 - 518

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Ίουστίνος Α'	518 - 527
Ίουστινιανός Α'	527 - 565
Ίουστίνος Β'	565 - 578
Τιβέριος	578 - 582
Μαυρίκιος	582 - 602
Φωκάς	602 - 610

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Ήράκλειος Α'	610 - 641
Κωνσταντίνος Γ'	641
Ήρακλεωνάς	641
Κώνστας Β'	641 - 668
Κωνσταντίνος Δ' Παγωνάτος	668 - 685
Ίουστινιανός Β'	685 - 695, 705 - 711
Λεόντιος	695 - 698
Τιβέριος	698 - 705
Φιλίππικός	711 - 713
Άναστάσιος Β'	713 - 715
Θεοδόσιος Γ'	715 - 717

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ

Λέων Γ' Ίσαυρος	717 - 740
Κωνσταντίνος Ε'	740 - 775
Λέων Δ' ο Χάζαρος	775 - 780
Κωνσταντίνος ΣΤ'	780 - 797
Ειρήνη	797 - 802
Νικηφόρος Α'	802 - 811
Μιχαήλ Α' Ραγκαβές	811 - 813
Λέων Ε' Ἀρμένιος	813 - 820

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΑΜΟΡΙΟΥ

Μιχαήλ Β'	820 - 829
Θεόφιλος	829 - 842
Μιχαήλ Γ'	842 - 867

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

Βασίλειος Α'	867 - 886
Λέων ΣΤ' ο Σοφός	886 - 912
Ἀλέξανδρος	912 - 913
Κωνσταντίνος Ζ'	913 - 959
(Ρωμανός Α' Λεκαπηνός	919 - 944
Ρωμανός Β'	959 - 963
Νικηφόρος Β' Φωκάς	963 - 969
Ἰωάννης Α' Τσιμισκής	969 - 976
Βασίλειος Β' Βουλγαροκτόνος	976 - 1025
Κωνσταντίνος Η'	1025 - 1028
Ρωμανός Γ'	1028 - 1034
Μιχαήλ Δ'	1034 - 1041
Μιχαήλ Ε'	1041 - 1042
Ζωή	1042
Κωνσταντίνος Θ'	1042 - 1055
Θεοδώρα	1055 - 1056
Μιχαήλ ΣΤ'	1056 - 1057
Ἰσαάκιος Α' Κομνηνός	1057 - 1059

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΔΟΥΚΩΝ

Κωνσταντίνος Ι'	1059 - 1067
Μιχαήλ Ζ'	1067 - 1068
Ρωμανός Δ' Διογένης	1068 - 1071
Μιχαήλ Ζ'	1071 - 1078
Νικηφόρος Γ'	1078 - 1081

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ

Ἀλέξιος Α'	1081 - 1118
Ἰωάννης Β'	1118 - 1143
Μανουήλ Α'	1143 - 1180
Ἀλέξιος Β'	1180 - 1183
Ἀνδρόνικος Α'	1183 - 1185

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ

Ἰσαάκιος Β'	1185 - 1195
Ἀλέξιος Γ'	1195 - 1203
Ἀλέξιος Δ'	1203 - 1204
Ἀλέξιος Ε'	1204

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ ΤΗΣ ΝΙΚΑΙΑΣ

Θεόδωρος Α' Λάσκαρης	1204 – 1222
Ιωάννης Γ' Δούκας	1222 – 1254
Θεόδωρος Β' Λάσκαρης	1254 – 1258
Ιωάννης Δ' Δούκας	1258

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

Μιχαήλ Η'	1258 – 1282
Ανδρόνικος Β' 382 – 1328	
Ανδρόνικος Γ'	1328 – 1341
Ιωάννης Ε'	1341 – 1347, 1355 – 1376, 1379 – 1390, 1391
Ιωάννης ΣΤ'	1347 – 1355
Ανδρόνικος Δ'	1376 – 1379
Ιωάννης Ζ'	1390
Μανουήλ Β'	1391 – 1425
Ιωάννης Η'	1425 – 1448
Κωνσταντίνος ΙΑ'	1448 – 1453

ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ

Οι «ερωτήσεις - θέματα για άνακεφαλαίωση» δεν είναι δεσμευτικές για τον καθηγητή ούτε είναι οι μοναδικές που μπορούν να διατυπωθούν. Πιστεύουμε όμως ότι εμπεδώνουν τη γνώση των αξιόλογων σημείων και ταυτόχρονα ασκούν την κρίση των μαθητών. Έννοείται ότι οι απαντήσεις θα πρέπει να προέρχονται από το κείμενο του βιβλίου και να *περιορίζονται* σ' αυτό.

Οι άνακεφαλαίωσεις με τις ερωτήσεις - θέματα μπορούν να γίνονται κατά ένότητα ή κατά κεφάλαιο. Το δεύτερο είναι, κατά τη γνώμη μας, πιο σωστό, γιατί τότε γίνεται πραγματική «άνακεφαλαίωση».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

– Η ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

ΜΕΡΟΣ Α': ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ (146 π. Χ. – 330 μ.Χ.)

Είσαγωγή 7

ΚΕΦ. 1 – ΤΟ ΡΩΜΑΪΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ

2ου ΑΙ. π. Χ.

– Η ΡΩΜΑΙΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

– Εισαγωγικό σημείωμα	8
α. ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΩΝ	9
I. Συνέπειες στην οικονομία	9
II. Συνέπειες στην πολιτική και κοινωνική τομή	10
III. Συνέπειες στον τρόπο ζωής: Ή αντίδραση – Κάτων	11
β. Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΟΥΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ	12
γ. ΟΙ ΕΠΑΡΧΙΕΣ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ	14
δ. Η ΡΩΜΑΙΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	15
– Ερωτήσεις – Θέματα για ανακεφαλαίωση	17
– Κείμενα	18

ΚΕΦ. 2. – ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

– ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΝ.

ΟΙ ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

– Εισαγωγικό σημείωμα	20
α. ΟΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΓΡΑΚΧΩΝ ΚΑΙ Η ΑΝΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ	21
I. Τιβέριος Γράκκος	21
II. Γάιος Γράκκος	22
III. Τά χρόνια της συγκλητικής κυριαρχίας	24
β. ΟΙ ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ	24
I. 'Ο Μάριος και 'Ο Σύλλας	24
'Ο Μάριος και η στρατιωτική μεταρρύθμιση. 'Ο συμμαχικός πόλεμος. Σύλλας και Μάριος – Α' μυθριδατικός πόλεμος. 'Η δικτατορία του Σύλλα.	
II. Πομπήιος και Καίσαρ.	28
'Η επανάσταση των δούλων – 'Ο Σπάρτακος. Οί στρατιωτικές επιτυχίες του Πομπήιου. Κικέρων – Συνωμοσία του Κατιλίνα – 'Ιούλιος Καίσαρ. 'Η πρώτη τριανδρία – 'Ο Καίσαρ στη Γαλατία. Διαμάχη Καίσαρα – Πομπήιου, Φάρσαλα. 'Η δικτατορία του Καίσαρα.	
III. 'Αντώνιος και 'Οκταβιανός	35
'Η 8' τριανδρία – Φίλιπποι. 'Οκταβιανός και 'Αντώνιος – 'Ακτιο.	
– Ερωτήσεις – Θέματα για ανακεφαλαίωση	37
– Κείμενα	38

ΚΕΦ. 3 – ΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

- Εισαγωγικό σημείωμα	41
α. ΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΑΚΜΗΣ (27 π.Χ. έως το τέλος 2ου αι. μ.Χ.)	42
I. 'Η οργάνωση του νέου πολιτεύματος.	42
II. 'Η διαδοχή των αυτοκρατόρων από τον Αυγούστο έως το τέλος του 2ου αι. μ.Χ.	44
III. 'Η εξωτερική πολιτική.	46
IV. 'Ο ρωμαϊκός κόσμος στα χρόνια της άκμης. Πολίτευμα, διοίκηση, νομοθεσία. 'Η ρωμαϊκή κοινωνία. 'Ο στρατός. 'Η ρωμαϊκή ειρήνη. Οί επαρχίες - 'Ο έκλατινισμός. 'Η θρησκεία. Γράμματα - Σκέψη. 'Η ζωή στη Ρώμη.	50
V. 'Η ρωμαϊκή τέχνη από το 2ο αιώνα π.Χ. έως τον 2ο αιώνα μ.Χ. 'Αρχιτεκτονική. Γλυπτική. Ζωγραφική.	56
β. ΟΙ ΣΕΒΗΡΟΙ ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΑΝΑΡΧΙΑΣ	69
I. 'Η δυναστεία των Σεβήρων	69
II. 'Η περίοδος της στρατιωτικής анаρχίας.	69
γ. ΟΙ ΙΑΛΥΡΙΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ	71
I. 'Αποκατάσταση της κρατικής ενότητας	71
II. 'Η εξωτερική πολιτική των 'Ιαλυρίων αυτοκρατόρων. 'Η τετραρχία. 'Η απόλυτη μοναρχία. Διοικητικές καί άλλες μεταβολές.	71
δ. Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ. ΔΙΩΓΜΟΙ ΚΑΙ ΕΞΑΠΛΩΣΗ	74
Οί διωγμοί. 'Η διάδοση του χριστιανισμού	
ε. ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΚΜΗΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ	76
- 'Ερωτήσεις - Θέματα γιά ανάκεφαλαίωση	78
- Κείμενα	80

ΜΕΡΟΣ Β': ΠΡΟΣ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

Εισαγωγή	85
----------	----

ΚΕΦ. 1 – ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΚΑΙ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

- Εισαγωγικό σημείωμα	86
α. Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΕΤΑΦΕΡΕΙ ΤΗΝ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ	91
'Η Ρώμη γίνεται ακατάλληλη. 'Η νέα πρωτεύουσα.	
β. Η ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΑΙΡΕΣΕΙΣ	93
I. 'Η αναγνώριση του χριστιανισμού καί οί πρώτες αίρέσεις. 'Η αναγνώριση του χριστιανισμού. Οί αίρέσεις γενικά. 'Ο 'Αρειανισμός.	93
II. 'Η τελευταία αναλαμπή του αρχαίου κόσμου. 'Η όριστική επικράτηση του χριστιανισμού καί οί αίρέσεις του 5ου αι.	97
'Ο 'Ιουλιανός. 'Οριστική επικράτηση του χριστιανισμού. Θεοδόσιος. Οί αίρέσεις του 5ου αι.	
- 'Ερωτήσεις - Θέματα γιά ανάκεφαλαίωση	102
- Κείμενα	103

ΚΕΦ. 2. Η ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

-Εισαγωγικό σημείωμα	106
I. 'Η ρωμαϊκή παράδοση	107
II. Τό ελληνικό περιβάλλον καί ὁ ἑλληνικός πολιτισμός	108
III. 'Ο χριστιανισμός	108
IV. 'Η ἐπίδραση τῆς Ἀνατολῆς	109
V. 'Η φυσιογνωμία τοῦ Βυζαντίου	110
-Ερωτήσεις - Θέματα γιά ἀνακεφαλαίωση	111

ΚΕΦ. 3. - ΟΙ «ΒΑΡΒΑΡΙΚΕΣ» ΕΠΙΔΡΟΜΕΣ (5ος αἰ.).

-Εισαγωγικό σημείωμα	112
α. ΟΙ ΒΗΣΙΓΟΤΘΟΙ, ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΑΠΑΛΛΑΓΗ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΙΝΔΥΝΟ ΤΟΥ ΕΚΓΕΡΜΑΝΙΣΜΟΥ	114
I. Οἱ ἐπιδρομές τῶν Βησιγόθων	114
II. Προσωρινή ἀπαλλαγὴ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἀπὸ τὸν κίνδυνο τοῦ ἐκγερμανισμοῦ	115
β. Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΣΤΗ ΔΥΣΗ. ΟΙ ΕΠΙΔΡΟΜΕΣ ΤΩΝ ΟΥΝΩΝ	117
I. 'Η ἱδρυση τῶν γερμανικῶν κρατῶν στὴ Δύση	117
II. Οἱ ἐπιδρομές τῶν Οὔνων	118
γ. Η ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΑΠΑΛΛΑΓΗ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΙΝΔΥΝΟ ΤΟΥ ΕΚΓΕΡΜΑΝΙΣΜΟΥ. Η ΚΑΤΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ. ΟΙ ΟΣΤΡΟΓΟΤΘΟΙ	119
I. 'Η ὁριστικὴ ἀπαλλαγὴ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἀπὸ τὸν κίνδυνο τοῦ ἐκγερμανισμοῦ	119
II. 'Η κατάλυση τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους (476 μ.Χ.)	121
III. Οἱ Ὀστρογόθοι	121
-Ερωτήσεις - Θέματα γιά ἀνακεφαλαίωση	123
-Κείμενα	124

ΚΕΦ. 4 - Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ (6ος αἰ.).

-Εισαγωγικό σημείωμα	128
α. Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ «ΝΙΚΑ»	129
Οἱ Δῆμοι. 'Η στάση	
β. Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ	131
I. Οἱ πόλεμοι στὴ Δύση	131
II. Οἱ ἀγῶνες στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὰ Βαλκάνια	135
γ. Η ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ	136
'Η θρησκευτικὴ πολιτικὴ. 'Η νομοθεσία. 'Η διοίκηση. Ἀγῶνες κατὰ τῶν δυνατῶν. Τὰ κτίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ	
δ. ΜΙΑ ΓΕΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ	139
ε. Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΩΣ ΤΟΝ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟ	141
Καταγωγή τῆς χριστιανικῆς τέχνης. Παλαιοχριστιανικοὶ τάφοι. Ζωγραφικὴ διακόσμηση τῶν τάφων. Πλαστικὴ. Λατρευτικὰ κτίρια	
στ. ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ	166
Λογογρόφοι. Ἡ ἀπώλεια τῆς Ἰταλίας. Πόλεμοι μέ τοὺς Πέρσες	
-Ερωτήσεις - Θέματα γιά ἀνακεφαλαίωση	169
-Κείμενα	170

ΜΕΡΟΣ Γ': Η ΚΥΡΙΩΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΠΟΧΗ

Εισαγωγή	177
----------	-----

ΚΕΦ. 1- Ο ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ

-Εισαγωγικό σημείωμα	178
α. ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΛΑΩΝ ΣΤΑ ΣΥΝΟΡΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ	179
'Αβαροι καί Σλάβοι. 'Ο Φωκάς καί ἡ ἐπανάσταση τοῦ 610. 'Ο	
'Ηράκλειος αὐτοκράτορας. 'Ο περσικός κίνδυνος.	
β. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΠΕΡΣΩΝ ΚΑΙ Η ΑΠΟΚΡΟΥΣΗ ΤΩΝ ΑΒΑ- ΡΩΝ.	181
Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ	
'Ο ἀγώνας κατὰ τῶν Περσῶν. 'Η ἀπόκρουση τῶν 'Αθάρων. 'Ο	
τελικός θρίαμβος. 'Η ἐμφάνιση τῶν 'Αράβων.	
γ. ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΔΕΙΧΝΕΙ ΤΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ	184
δ. Ο ΜΩΑΜΕΘΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ	185
I. 'Ο Μωάμεθ καί ἡ νέα θρησκεία.	185
II. 'Η ἐξάπλωση τῶν 'Αράβων ὥς τὸ 732 μ.Χ.	186
ε. ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΛΑΒΩΝ ΚΑΙ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΑ ΒΑΛΚΑ- ΝΙΚΗ	187
στ. ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΧΑΝΕΙ ΣΕ ΕΚΤΑΣΗ, ΚΕΡΔΙΖΕΙ ΟΜΩΣ ΣΕ ΣΥΝΟΧΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΛΗΝΙΖΕΤΑΙ.	188
- 'Ερωτήσεις - Θέματα γιὰ ἀνακεφαλαίωση	190
- Κείμενα.	191

ΚΕΦ. 2- Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑΣ

- Εισαγωγικό σημείωμα	193
α. ΑΓΩΝΕΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΡΑΒΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΒΟΥΛΓΑΡΟΥΣ	194
I. Ἀγῶνες τῶν 'Ισαύρων	194
'Η ἀπόκρουση τῶν 'Αράβων στὴν Ἀνατολή καί στὴ Δύση. 'Ο	
πόλεμος στὴν Ἀνατολή καί τὰ Βαλκάνια.	
II Βουλγαρικοὶ καὶ ἀραβικοὶ πόλεμοι στὰ χρόνια τῶν διαδόχων καὶ τῆς δυναστείας τοῦ Ἀμορίου	196
Βουλγαρικοὶ πόλεμοι. Οἱ Ἀραβες στὴ Μεσόγειο, ὑποταγὴ τῆς Κρήτης. Ἀγῶνες κατὰ τῶν 'Αράβων στὴν Ἀνατολή.	
β. ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	198
I. Θρησκευτικὴ πολιτικὴ. 'Η εἰκονομαχία.	198
Οἱ ρίζες τῆς εἰκονομαχίας. 'Η ἀρχὴ τῆς κρίσης. Εἰκονομαχία:	
'Η πρώτη φάση. 'Η δευτέρη φάση. Μιά σύντομη κριτική.	
II. Κοινωνικὴ πολιτικὴ	200
Διαφοροποιήσεις στὴν κοινωνικὴ δομὴ. 'Η στάση τοῦ Θεωμά τοῦ Καππαδόκη.	
III. 'Η νομοθεσία τῶν 'Ισαύρων	201
γ. Η ΤΕΧΝΗ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑΣ	202
- 'Ερωτήσεις - Θέματα γιὰ ἀνακεφαλαίωση	207
- Κείμενα.	208

ΚΕΦ. 3– Ο ΑΡΑΒΙΚΟΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ 9ο ΑΙ. μ.Χ.

– Εισαγωγικό σημείωμα.	212
α. ΤΟ ΑΡΑΒΙΚΟ ΧΑΛΙΦΑΤΟ ΚΑΙ Η ΔΙΑΣΠΑΣΗ ΤΟΥ	213
I. Τό χαλιφάτο ως τὰ μέσα τοῦ 8ου αἰώνα.	213
Ἱστορική ἐπισκόπηση. Κοινωνία. Κρατική ὀργάνωση.	
II. Ἡ διάσπαση τοῦ χαλιφάτου	214
β. ΤΑ ΑΡΑΒΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙ ΤΗΜΕΣ. Η ΤΕΧΝΗ	215
I. Τὰ γράμματα καὶ οἱ ἐπιστήμες	215
II. Ἡ τέχνη.	218
γ. Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΔΥΤΙΚΟΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΨΤΕΡΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ «ΒΑΡΒΑΡΩΝ»	221
Τὰ γερμανικά κράτη καὶ ἡ ἐξέλιξή τους. Τό κράτος τῶν Φράγκων. Ἡ δημιουργία τοῦ παπικοῦ κράτους.	
δ. ΚΑΡΛΟΜΑΓΝΟΣ – ΒΥΖΑΝΤΙΟ	223
I. Τό κράτος τοῦ Καρλομάγνου.	223
II. Καρλομάγνος καὶ Βυζάντιο.	225
Ἑρωτήσεις – Θέματα γιὰ ἀνακεφαλαίωση.	228
Κείμενα.	229

ΚΕΦ. 4– Η ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ)

– Εισαγωγικό σημείωμα.	232
α. ΠΡΟΜΗΝΥΜΑΤΑ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ	236
Στροφή στὴν ἀρχαία κληρονομιά. Τό ἀκριτικό τραγούδι.	
β. ΑΓΩΝΕΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΡΑΒΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΒΟΥΛΓΑΡΟΥΣ	238
I. Ἀγῶνες κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας (867-963).	
Ἀγῶνες κατὰ τῶν Ἀράβων. Ἀγῶνες κατὰ τῶν Βουλγάρων.	238
II. Ἀγῶνες κατὰ τὴ Β' καὶ Γ' περίοδο (963-1056)	241
Τό Βυζάντιο παίρνει τὴν πρωτοθουλία στὴν Ἀνατολή. Νέα φάση τῶν βουλγαρικῶν πολέμων. Ὁ Σαμουήλ. Ἐνα ἐπεισόδιο μὲ τὴ Δύση.	
γ. ΟΙ ΡΩΣ (ΡΩΣΟΙ) ΚΑΙ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ	248
δ. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ – ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ	249
Ἡ οἰκονομία. Οἱ δυνατοὶ καὶ τó κράτος. Νομοθεσία.	
ε. ΠΑΙΔΕΙΑ – ΤΕΧΝΗ	254
Ἡ παιδεία. Ἡ τέχνη.	
στ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ	270
Ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος, οἱ ἀπόστολοι τῶν Σλάβων. Ὁ ἐκχριστιανισμός τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν νότιων Σλάβων.	
ζ. ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΣ	271
I. Οἱ σχέσεις τῶν δύο ἐξουσιῶν.	271
II. Ἐκκλησιαστικοὶ ἀρχιεροὶ μὲ πολιτική δράση.	273
III. Τό οἰόμα 1054.	277
Ἑρωτήσεις – Θέματα γιὰ ἀνακεφαλίωση	278
Κείμενα.	279

ΚΕΦ. 5 – Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΚΑΙ Η ΠΡΩΤΗ ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

– Εισαγωγικό σημείωμα	281
α. ΝΕΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ ΚΑΙ ΤΗ ΔΥΣΗ	284
I. Οί Σελτζούκοι Τούρκοι.	284
'Εμφάνιση των Σελτζούκων. Σύγκρουση με τὸ Βυζάντιο. 'Αγώ- νας γιὰ τὴ Μ. 'Ασία.	
II. Οί Νορμανδοί.	288
Οί ἄνθρωποι πού ἦρθαν ἀπὸ τὸ βορρά. Νορμανδικές ἐπιδρομές κατὰ τοῦ Βυζαντίου.	
β. ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΠΡΟΝΟΜΙΑ ΣΤΟΥΣ ΒΕΝΕΤΟΥΣ	291
γ. Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ (ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΑ) ΚΑΙ ΟΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΕΣ	293
I. 'Η φεουδάρχια.	293
'Η Εὐρώπη μετὰ τὸν Καρλομάγνο. 'Η φεουδάρχια.	
II. Σταυροφορίες: 'Η ἐννοηλὴ ἐξόρμηση τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν 'Ανατολή.	296
'Ο χαρακτῆρας τῶν σταυροφοριῶν. 'Η πρώτη σταυροφορία. 'Η τέταρτη σταυροφορία.	
δ. Η ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΣΤΑΥΡΟΦΟ- ΡΟΥΣ	299
Συνέπειες ἀπὸ τὴν ἄλωση. Γενικὲς παρατηρήσεις.	
– 'Ερωτήσεις - Θέματα γιὰ ἀνακεφαλαίωση.	305
– Κείμενα.	306

ΜΕΡΟΣ Δ' : ΎΣΤΕΡΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΠΟΧΗ

Εισαγωγή	309
----------------	-----

ΚΕΦ. 1 – ΔΙΑΜΕΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1204 – 1261

– Εισαγωγικό σημείωμα	310
α. ΤΑ ΛΑΤΙΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ	312
β. ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ	313
γ. Η ΑΝΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ	314
δ. Η ΤΕΧΝΗ ΤΗΣ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑΣ	315
– 'Ερωτήσεις - Θέματα γιὰ ἀνακεφαλαίωση	319
– Κείμενα	320

ΚΕΦ. 2 – ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΩΣ ΤΟ 1402

– Εισαγωγικό σημείωμα	322
α. ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ – ΣΕΡΒΟΙ	323
I. Οί Βούλγαροι.	323
II. Οί Σέρβοι.	324
β. ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ	324

I. Ἡ κοινωνική κατάσταση.....	324
Οἱ δυνατοὶ καὶ οἱ ἀγρότες. Οἱ «μέσοι» ἢ «Βουργέσιου».	
II. Ἡ Θεοσαλονίκη κατὰ τὸ 14ο αἰώνα.....	326
Ἡ ἀκμή τῆς πόλεως. Οἱ «Ζηλωτές» καὶ τὸ κίνημά τους. Οἱ «Ἡσυχαστές» καὶ ἡ διαμάχη γύρω ἀπὸ τὶς ιδέες τους. Ἡ ἐπανάσταση τῶν ζηλωτῶν καὶ ἡ δημοκρατία τῆς Θεσσαλονίκης.	
γ. Ἡ ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΚΑΙ Ἡ ΠΡΟΕΛΑΣΗ ΤΟΥΣ ΩΣ ΤΟ 1402.....	330
Ἀνακατατάξεις στὸ μικρασιατικὸ χῶρο. Τὸ ὀθωμανικὸ κράτος. Οἱ Τούρκοι στὴν Εὐρώπη. Ὁ Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος. Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Μογγόλων - σωτηρία γιὰ τὸ Βυζάντιο.	
- Ἑρωτήσεις - Θέματα γὰρ ἀνακεφαλαίωση.....	337
- Κείμενα.....	338

ΚΕΦ. 3 – ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΔΥΤΙΚΟΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΣΜΟ

— Εἰσαγωγικὸ σημείωμα.....	340
α. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΑΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ. Ἡ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΑΣ.....	341
Ἡ Φεουδαρχικὴ κοινωνία. Ἡ κρίση τῆς φεουδαρχίας.	
β. ΤΑ ΕΘΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ.....	342
γ. ΚΟΣΜΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ – ΕΞΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΠΑΠΑ (CANOSSA - AVIGNON).....	345
δ. Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΧΑΡΤΗΣ (MAGNA CHARTA). Ο ΕΚΑΤΟΝΤΑΧΡΟΝΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ.....	347
ε. ΠΡΟΜΗΝΥΜΑΤΑ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ.....	349
- Ἑρωτήσεις - Θέματα γὰρ ἀνακεφαλαίωση.....	351
- Κείμενα.....	352

ΚΕΦ. 4 – ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΑΝΑΛΑΜΠΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

— Εἰσαγωγικὸ σημείωμα.....	355
α. Ἡ ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΜΥΣΤΡΑ.....	356
Γεώργιος Γεμιστός ἢ Πλήθων. Ἐνας Ἑλληνας	
β. Ἡ Αἴγνῳια τῆς Πόλεως.....	359
Ἡ κατάσταση τοῦ κράτους. Ἡ σύνοδος τῆς Φλωρεντίας (1439). Ἡ ἐνωση τῶν Ἐκκλησιῶν	
γ. Ο ΤΡΑΓΙΚΟΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΕΙΩΔΗΣ ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	360
I. Ἐνωτικοὶ καὶ ἀνθενωτικοί.....	360
II. Κωνσταντῖνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος. Ἡ Ἄλωση.....	361
Ἐνα σύντομο χρονικὸ τοῦ τέλους	
δ. Ἡ ὑΠΟΤΑΓΗ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ.....	365
ε. ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΟΙ ΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑΚΜΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΤΩΣΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ.....	365
- Ἑρωτήσεις - Θέματα γὰρ ἀνακεφαλαίωση.....	367
- Κείμενα.....	368

ΚΕΦ. 5 – Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

– Εισαγωγικό σημείωμα	372
α. ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΜΕΣΑ ΚΙ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ	373
β. Η ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΗΣ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΜΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ	386
'Η κλασική κληρονομιά. 'Η ρωμαϊκή νομοθεσία	
γ. ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ	387
'Απ' τόν άρχαίο στό μεσαιωνικό έλληνισμό. 'Η εμφάνιση του νέου έλληνισμού. 'Η πίστη γιά τήν «ανάσταση του γένους».	
Δυνάμεις πού συντήρησαν τόν έλληνισμό.	
– ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ	389

024000030080

ΕΚΔΟΣΗ Α', 1978 (IX) – ΑΝΤΙΤΥΠΑ 170.000 – ΣΥΜΒΑΣΗ 3069/29 - 6 - 78.

ΕΚΤΥΠΩΣΗ – ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ ΚΟΙΝΟΠΡΑΞΙΑ, ΤΕΧΝΟΓΡΑΦΙΚΗ Α.Ε.,
ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΟΣ Α.Ε., ΟΚΤΩΡΑΤΟΣ - ΚΟΥΚΙΑΣ.

Καδινός

